

మహిళలు

జీవిత చరిత్ర,ధర్మాలు

అబలా సచ్చరిత్ర రత్నమాల- 1 , 2

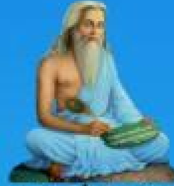
సదాశివ సమారంభాం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు శుక మహర్షి

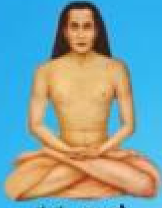

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శ్రీకృష్ణ

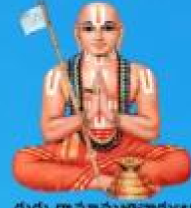
శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాబాజీ

గురు గౌతమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

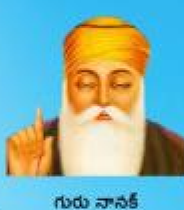

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

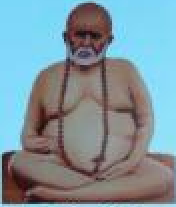

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతాం

గురు త్రైలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయ

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

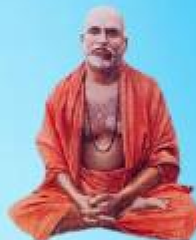

గురు సాయి బాబా

గురు అరవిందో

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య

వందే గురుపరంపరాం..

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India: Inc

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with CMU, IIIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home | Vision | Mission | Goals | Benefits | Content Selection | Current Status | People | Funding | Copyright Policy | FAQ | RFP

Books Journals Newspapers Palm-Leaves (Manuscripts)

Title: Ramayanam
Author:
Year: to
Subject: Any Subject
Language: Telugu
Scanning Centre: Any Centre
Clear | Search

Presentations and Report
Statistics Report
Status Report
Feedback | Suggestions | Problems | Missing links or Books

Click here for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

DLI

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

Click Here to know More about DLI New!

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
Rashtrapati Bhavan CMU-Books Sanskrit TTD,Tirupathi Kerala Sahitya Akademi	INSA	Times of India Indian Express The Hindu Deccan Herald Eenadu Vaartha	Tamil Heritage Foundation AnnaUniversity NEW!

Title Beginning with.

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

Author's Last Name

A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

Year

1850-1900 | 1901-1910 | 1911-1920 | 1921-1930 | 1931-1940 | 1941-1950 | 1951-

Subject

Astrophysics | Biology | Chemistry | Education | Law | Mathematics | Mythology | Religion | For more subjects...

Language

Sanskrit | English | Bengali | Hindi | Kannada | Marathi | Tamil | Telugu | Urdu

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

అబలాసచ్చరిత్రరత్నమాల

ప్రథమ సంపుటము

శ్రీమతి భండారు అచ్చమాంబ ప్రణీతము

ఎస్. వి. కృష్ణ & కో వారిచే

ప్రకటితము

౧౯౧౩

వెల ౧-౦-౦

విషయసూచిక

ఛాయా పటములు

భండారు - అచ్చమాంబ

అహల్యాబాయి హోళకరు

రఖమాబాయి కేళోకర్

తోరుదత్తు

భగవతీ దేవి

ప్రకాశకుల పీఠిక

ఈ గ్రంథపు మూడవ కూర్పును ఆంధ్రలోకమునకు సమర్పించు భాగ్యము మా కబ్బినందులకు మేమెంతయుసంతసించుచున్నాము. రెండుకూర్పుల ప్రతులు బహుకాలముక్రిందటనే కర్చు డుటచేత చదువరులకీ పొత్తము దొరకుటయే దుర్లభమైయుండినది. అట్లగుట మేమొక తడవ ఈ విషయమై మామిత్రులగు శ్రీ గుత్తి లక్ష్మణరావు ఎం. ఏ. గారితో ప్రసంగింప వారు దయామ సుత్తి ఈ మూడవకూర్పును ముద్రించుకొన మాకనుజ్ఞ ఇచ్చిరి. వారికి మేమెంతయు కృతజ్ఞులము.

గ్రంథకర్త్రిగారు మూడుభాగములుగ నీగ్రంథమును వ్రాయందలంచి ఐతిహాసికస్త్రీలచరిత్రములను మొదటిభాగమున వ్రాసి ముగించిరి. రెండవభాగమున వైదిక, పౌరాణిక, బౌద్ధస్త్రీల చరిత్రముల వ్రాయనుద్యమించి కొంతవ్రాసి సావిత్రీ పత్రికాముఖమున వెలువరచిరి. కాని తాము పూనిన పనిని సంపూర్తిచేయుటకు దైవమువారికి నాయువులియ్యకపోయె. అందుచే వారిరెండవభాగము అసమగ్రముగనున్నది. ఈయసమగ్ర భాగమును, తాము వ్రాసిన భండారు అచ్చమాంబగారి జీవితచరిత్రమును మాప్రచురణమున ప్రకటించుకొనుటకు శ్రీమతి పులుగుర్తి లక్ష్మీనరసమాంబగారు మిక్కిలి దయతో ననుమతి నిచ్చియున్నారు. వారికి మాహృదయపూర్వక నమస్కృతులనర్పించుచున్నాము.

కుసుమంబోవుచు కూరారు రుచియడుగనేల ? ఈ సుప్రసిద్ధగ్రంథమును జదువరుల ముందిడితిమి. చదివి యానంద మనుభవించుటవారిపని. గ్రంథగుణములు మా చెప్పిడి మాటలతో వర్ణించుచుండుట చదువరుల కాలమ్మును వ్యర్థపుచ్చుటయగు కాదే?

ఛాయా పటములను సంపాదించుట మిక్కిలి కష్టతమ మైనది. మా ప్రార్థన నంగీకరించి తమతల్లి శ్రీమతి సౌభాగ్యవతి రఖమాబాయి కేళ్కర్ గారి ఛాయాపటము నిప్పించిన శ్రీమతి సౌభాగ్యవతి కమలాకర్ గారికిని, గ్రంథకర్త్రిగారి కునూ బంపిన ఆంధ్రపత్రిక కాధికృతులగు శ్రీయుత కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారికిని మా కృతజ్ఞతా వందనముల నందించుచున్నాము. ఈ రత్నమాల రెండవ సంపుటము ముద్రణమగుచున్నది. గ్రంథకర్త్రిగారి సదుద్దేశ్యమును సాధ్యమైనంతవఱకు నెఱవేర్పదలంచి వారనుగ్రహముగా రచించిన రెండవ భాగమును పూర్తి జేయించి ముద్రింప నున్నాము. కాన భాషాభిమానులను ముఖ్యముగా స్త్రీ విద్యాభిమానులను మాకు దగినంత ప్రోత్సాహ మియ్యంబరిపరిప్రార్థితులు.

చింతాద్రిపేట,
౧- -౧౩

ఇట్లు,
ప్రకాశకులు.

పీఠిక

ప్రపంచమునందలి జనులకుఁ బరమేశ్వరుఁడు సదా మేలే కలుగఁ జేయు ననియు, అట్లయినను నొకప్పు డతఁడు సేయు మేలు మనకు దుఃఖ రూపముగాఁ గానుపించుటవలన మన మాదయానిధిని నిష్కరుణుఁడని నిందించెద మనియు, నట్లు నిందించుట మిక్కిలి యజ్ఞానమనియుఁ, దత్త్వము విచారించినయెడల నదియు మనకు మేలని తోఁచుననియు, సుజ్ఞులు చెప్పెదరు. ప్రస్తుత మీగ్రంథరచనకుఁ గలిగినకారణమువలనను నీసంగతియే నిజమని తేలుచున్నది. నాకు దైవవశంబునఁ బుత్రపుత్రికాశోకము సంభవించె అందువలన నేను సంతానహీననై గడువ దుర్ఘటమగు సంతానదుఃఖములో నుండఁగా నొకనాఁడు నాసహోదరుఁ డొకప్రసంగవశమున విఖ్యాతవైయాకరణకేసరియగు నాగోజీభట్టకృతమగు నీక్రింది శ్లోకమును జదివెను.—

"శబ్దేందుశేఖరః పుత్రో మంజూషా మమకన్యకా."

'శబ్దేందుశేఖర' మనుగ్రంథము నాపుత్రుఁడును, 'మంజూష' యను గ్రంథము నాపుత్రికయు నని యీశ్లోకమునకు నర్థము. నాగోజీభట్టునకును బుత్రపుత్రికా వియోగము సంభవింపఁగా నశ్వరదేహధారులగు పుత్రపుత్రికలు పోయినను దద్గ్రంథరూపమయిన పుత్రపుత్రికలు శాశ్వతముగా నుందురని యావిద్వాంసుఁడు మనస్సమాధానము చేసికొనియెను. ఈశ్లోకార్థము వినినప్పటినుండియు గ్రంథరచన చేయవలయునని యిచ్ఛ నాకుఁ గలిగెను. నాగోజీభట్టుగారికిఁగల విద్యలో లక్షాంశమైనను నాకు లేకపోయినను గ్రంథములవలనఁ వారికిఁ గలిగిన మనస్సమాధానమే నాకుఁ గలుగ వలయునని పిచ్చియిచ్ఛఁ గలదాననై యీగ్రంథమును దిన్నతిన్నఁగా వ్రాయఁదొడఁగితిని. అందువలన నాదుఃఖము కొంతతగ్గి నాప్రయత్నము బాలాసచ్చరిత్రరత్నమాలా రూపముగాఁ బ్రతిఫలించినది. ఇందువలన నేను సంతానహీననుగాక సంతానవతినే యైతినని కొంత సంతసించుచున్నదాన.

అబలాసచ్చరిత్రరత్నమాలయొక్క యీప్రథమభాగమున నైతిహాసిక* (చరిత్రకాలపు) హిందూసుందరులయొక్క చరిత్రములు వ్రాయఁబడియున్నవి. కాశ్మీరు, పంజాబు, రాజపుతానా, గుజరాత్, బంగాళా, మహారాష్ట్రదేశము, ఆంధ్రదేశము మొదలయిన హిందూదేశాంతర్గతములయిన సకలదేశముల చరిత్రమును శోధించి సాధ్యమైనంతవఱకు హిందూదేశముయొక్క ప్రతిభాగములోని పూఁబోండ్ల సచ్చరిత్రంబులిందు గ్రుచ్చ యత్నించినాను. అయినను నాయజ్ఞానమువలన ననేక హిందూసతుల చరిత్రంబులిందు రాకయుండవచ్చును అటుల నిందురాని యేసతీచరితంబైన నున్నయెడల నది యెవరైన నాకుఁ దెలిపిన దానిఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకముగా నందుకొని యీగ్రంథముయొక్క రెండవకూర్పునందుఁ జేర్పఁగలను.

ఈగ్రంథమును వ్రాయుటలో నాకుఁగల యుద్దేశముల నుపోద్ఘాతములో వివరించినందున మరల నిచట పునర్వివరణము సేయనొల్ల.

ఈగ్రంథమును వ్రాయుటకు హిందీభాష, మహారాష్ట్రభాషలలోని గ్రంథంబులే ముఖ్యాధారములని మొదలనే వ్రాసియుంటిని. మహారాష్ట్రభాషయందలి ప్రాతబఖరీలును, నితిహాసములును, చరిత్రగ్రంథములును, అనేక మాసపత్రికలును, వారపత్రికలును కొన్ని యితరపుస్తకములును నీగ్రంథరచనకు మూలాధారము లయ్యెను. కుమారీ [illegible] మొదలగువారి చరిత్రములకు హిందీభాషయందలి 'భారతభగిని' యను మాసపత్రికయును, ధనలక్ష్మి మొదలగువారి చరిత్రమునకు 'సతీమండల' మను గుజరాతీగ్రంథమును భవానీదేవి చరిత్రమునకు 'నారీరత్నమాల' యను బంగాళీగ్రంథమును, రుద్రమదేవి చరిత్రమునకు 'ఏకశిలానగరవృత్తాంతము' మొదలగు తెలుఁగువ్రాఁత గ్రంథములును, మొల్ల మొదలగువారి చరిత్రములకు 'ఆంధ్రకవులచరిత్రము' మరికొన్నిసమయములలో 'సతీహితబోధిని' 'జనానాపత్రిక' యను నాకుఁ గాల

---

* ఉపోద్ఘాతంబులో 'నైతిహాసికకాల మనఁగా వేయిసంవత్సరములనుండి నేఁటివఱకు జరిగినకాల' మని వ్రాసితిని కాని యదనంతరము క్రీస్తు శకమునకు మూఁడు నాలుగువందలసంవత్సరముల పూర్వపువారగు బౌద్ధస్త్రీల చరిత్రములు సహితము దొరకెను. కావున నైతిహాసిక కాలమనఁగా దేశముయొక్క విశ్వసనీయచరిత్రము మన కెన్నిసంవత్సరముల క్రిందటినుండి దొరకునో అప్పటినుండి వచ్చుకాలమని తెలిసికొనవలయును.

సహాయంబులయ్యెను. కాన నే నాగ్రంథకర్తల కందఱకును కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా ననేకవందనములు చేయుచున్నాను. నాకు నింగ్లీషు రాకపోయినను మహారాష్ట్రభాషలో నింగ్లీషునందలి యుత్తమోత్తమగ్రంథములు భాషాంతరీకరింపఁబడినందువలన వాని సహాయముచే నింగ్లీషులోని యనేకకల్పనలను నేను గ్రహించితిని. స్వభాషాభివృద్ధియందు మహారాష్ట్రులు మహాదక్షులైయున్నారు. మిల్లు, స్పెన్సరు, లబకు మొదలయిన యింగ్లీషు గ్రంథకారులందఱును మహారాష్ట్రపుస్తులలో నగుపడుచున్నారు. ఇది యాంధ్రులకే నెంతయు ననుకరణీయము. ఇట్లు ఇంగ్లీషు నేర్చుకొను పరిశ్రమలేకయే యింగ్లీషుభాషలోని యుత్తమగ్రంథముల జ్ఞానము నాకొసంగి యీగ్రంథము వ్రాయుటకు నన్ను సమర్థను జేసినందుకు విశేషముగా మహారాష్ట్రభాషను గొనియాడవలయును

ఈగ్రంథము వ్రాయుటకు నాకుఁ బ్రత్యక్షపరోక్షసహాయము చేసినవారిలోఁ బ్రప్రథమమున నాభర్తగారిని చెప్పవలయును. ఏలయన వారు స్త్రీవిద్యాభిమానులై యుండకుండినయెడల, నీచరిత్రగ్రంథము వ్రాయుటకు నన్నుఁ బ్రోత్సాహపఱచి స్వాతంత్ర్యమొసఁగి యుండనియెడల, నీగ్రంథమే నిర్మాణమయి యుండకపోవునుగదా? నాకు సహాయముచేసినవారిలో రెండవవాఁడు నాతమ్ముఁడును కె. వి. లక్ష్మణరావు ఎం. ఏ. మహారాష్ట్రమున పిలువఁబడు కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు ఎం.ఏ. ప్రప్రథమమున నన్నుగ్రంథము వ్రాయుటకుఁ బురికొల్పినది యీతఁడే. ఈతఁడు చరిత్రములు వ్రాయుపద్ధతి నాకు నేర్పుచుండుటకుఁ గావలసినసాధనములను సేకరించి నాకిచ్చి, ఆంగ్లేయభాషయందును సంస్కృతభాషయందునుగల కొన్ని చరిత్రములను మహారాష్ట్రభాషలో భాషాంతరీకరించి నాకు ననేకరీతులఁ దోడుపడియెను. ఇట్టిభ్రాతను బుట్టించిన నాకొసంగిన కాపరమేశ్వరుని ననేకవిధముల స్తుతియించి వారికిని వారికిను పూర్ణాయువును, యశమును దయచేయుమని [illegible] సిధని నెల్లప్పుడుఁ బ్రార్థించుచున్నాను. ఇట్లే మనదేశమునందలి స్త్రీలందఱకును వారివారి పతులును, వారివారి సహోదరులును సహాయులగుచుండినచో మనదేశము శీఘ్రకాలములోనే స్త్రీవిద్యాభివృద్ధి గలదయి మరల గార్గి, మైత్రేయి మొదలయిన బ్రహ్మవాదినులను అహల్యాబాయి, భవాని మొదలయిన రాజ్యధురంధరలను గారికా, మొల్లలవంటి కవయిత్రులను జిజాబాయి, ఖడ్గతిక్కనతల్లి భార్యలవంటి శూరమాతలను బత్నులను గలదియై

సర్వదేశములవారికిని బూర్వకాలమునలెనే మనదేశము వందనీయము గాఁ గలదనుటకు సందియము లేదు.

అల్పబుద్ధినగు నాచే రచియింపఁబడిన యీగ్రంథమును దిరస్కరింపక మ-రా-రా-రావుబహద్దరు కందుకూరివీరేశలింగము పంతులవారు తమ 'చింతామణి' పత్రికలో బ్రచురించినందుకు వారికిఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకముగా వందనము లాచరించెదను.

" ఈపీఠిక ముగించుటకుఁ బూర్వము ప్రస్తుత మీయార్యావర్తంబునఁ దమగ్రంథరచనచే స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికిఁ దగుసాధనంబులఁ గల్పించుచున్న సోదరీమణు లందఱిని నభినందించుట యావశ్యకము. ఈవిద్వత్ స్త్రీలందఱును సంవత్సరమున కొక్కసారి యొకచోటఁగూడి యావిదుషీపరిషదమునందు స్త్రీ విద్యాభ్యుదయములను గుఱించి ముచ్చటించినయెడల నఖిల స్త్రీజాతికి నమితలాభము గలుగఁగలదు. కాని యిట్టివిదుషీపరిషద మేర్పడు లక్షణంబు లేమియుఁ బ్రస్తుతము లేనందున నీస్త్రీలలో నొక్కరికొక్కరి నామధేయంబులైనఁ దెలిసియుండిన నది స్నేహంబునకుఁ గారణంబగునని తలఁచి వారి నామంబులను, రచితగ్రంథంబుల సంగ్రహావర్ణనమును నిందుఁ బొందుపఱిచెద —

ఉత్తరహిందూదేశమునందు:—౧. శ్రీమతిహారదేవియను నామె 'భారత భగిని' యనుపత్రికను స్త్రీలకొఱకు హిందీభాషలో మాసమున కొకసారి ప్రచురపఱచుచున్నది. ఈమె నివాసస్థలము పూర్వము అలహాబాదు (ప్రయాగ) అయినను ప్రస్తుత మీమె లాహోరులోనుండును. ఈమె తనకు లాభమెంతమాత్రమును లేకపోయినను సఖుల హితమునకయి యీపత్రికారత్నంబును పండ్రెండుసంవత్సరములనుండి విడువక నడుపుచున్నది.

బంగాలీదేశమునందు:—౧ శ్రీమతి సరళాదేవి బి.,ఏ. గారు —'భారతి' యను బంగాలీ మాసపత్రికకుఁ గర్త్రులు. ఈమె పట్టపరీక్షలోనం దేరి నూఱు పుటలుగల యీమాసపత్రికను గడువుతప్పక ప్రకటించుచున్నది. ఇంత పెద్దమాసపత్రిక గ్రమముతప్పక అచ్చువేసి విద్వాంసులందఱుఁ జూచి 'అబ్బబ్బా! బళిబళి!' యనఁ బ్రచురపఱచుచున్న యీవిద్వాంసురాలిని నెంతయుఁ గొనియాడవలసి యున్నది.

మహారాష్ట్రదేశమునందు:—౧ పండితరమాబాయి:— ఈసరస్వతీ బిరు

ఖ్యాత ప్రఖ్యాతయే. ఈమెవిద్యలు గాంచి నవద్వీపస్థ లీమెకు
పండిత 'సరస్వతి' యను పదవులనిచ్చిరి. ఈమె సంస్కృతమున నొకకా
వ్యము రచియించెను. మహారాష్ట్రమున 'స్త్రీధర్మనీతి' 'అమెరికాదేశ ప్రవా
సము' అను గ్రంథముల రచియించెను. ఇందుఁ బ్రథమగ్రంథము గృహిణుల
కత్యంతావశ్యకము; రెండవగ్రంథములో అమెరికాదేశములోని స్త్రీలయభి
వృద్ధి యనినభాగ మత్యంతాహ్లాదకరంబుగా నున్నది.

౨. కాశీబాయి కానిట్కరను నామె యైగువందల పుటలుగల
ఆనందీబాయి చరిత్రమును మహారాష్ట్రభాషయందు విస్తృతముగా వ్రాసినది.
ఈచరిత్రను గొప్పగొప్ప విద్వాంసులును వేయినోళ్ళఁ గొనియాడియున్నారు.
ఈమెయే 'రంగరావ'ను వచనప్రబంధము నొకదానిని వ్రాసెను. ఈప్రబం
ధము సహితము పండితులచేత మెప్పొందినదియే. ప్రస్తుతమీమె 'వెన్నెల
లోని ముచ్చటలు' అను రమ్యకథలను 'వివిధజ్ఞానవిస్తార' మను మాసపత్రికలో
వ్రాయుచున్నది.

౩. శ్రీమతి రుక్మిణీబాయి సంవార్కర్:—ఈయువతి మహారాష్ట్రభా
షలో స్త్రీలకత్యంతావశ్యకమైన యల్లిక పనినిగుఱించిన పుస్తకము సుంద
రములగు పటములతో రచించెను. ఈగ్రంథమువలన ననేక స్త్రీలు
గురువులేకయే గలబందులను, సాయితాబాలును, టోపీలను, రుమాళ్లు
మొదలగునవి యల్లుటలో సులభముగా నేర్చికొని యల్లుచున్నారు.

౪. శ్రీమతి జానకీబాయి:—ఈమె కరుంధువాడ సంస్థానా
ధీశ్వరుని భార్య. మహారాష్ట్రమునందు బహుసరసవంతముగాఁ గవిత్వము
జెప్పెను. ఈమె కవిత్వము భక్తిరసపూర్ణముగాను, యమకాదిశబ్దాలంకార
భూయిష్ఠముగాను నుండి, మహారాష్ట్ర కవులలోనగు మోరోపంతు కవి
త్వముతో సమానముగా నుండును.

మహారాంధ్రదేశంబున:—౧. శ్రీమతి పులుగుర్త లక్ష్మీనృసింహాంబగారు
మహిళాకళాబోధిని యను కావ్యంబు రచియించినారు. ఇక్కావ్యంబు
నందు విద్యామహిమ బహురమ్యముగా వర్ణింపఁబడియున్నది. ఈగ్రంథము
ముద్రితముగాఁ బంపినందుకు వారికి వందనంబు నాచరించుచున్నాను.

౨. శ్రీమతి కోటికలపూడి సీతమ్మగారు:—ఈమె లేడీజేన్ గ్రేయను
నాంగ్లస్త్రీ చరిత్రమును బద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఇయ్యది ద్రాక్షా
పాకమునం దగియున్నది. ఈకవయిత్రి హిందూదేశమునందలి నారీరత్నము

లలో నొక స్త్రీనిఁ గావ్యనాయికగాఁ దీసికొని కావ్యము రచియించినఁ
యెడల నదిహిందువులకు విశేషప్రియమగునని నాయభిప్రాయము.

3. కమలా సత్యనాథన్:— ఈమె పట్టపరీక్షలోఁ దేఱి మిగుల విద్యా
వతియని పేరొందె. ఈవిదుషి చెన్నపట్టణములోనుండి యింగ్లీషుపత్రికలలో
శకుంతల మొదలయిన హిందూసుందరుల చరిత్రంబులు వ్రాయుచుండును
కాని వానిం జదువునంత యింగ్లీషుభాషాజ్ఞానము నాకు లేనందున వానిఁ
గుఱించి యధికము వ్రాయఁజాల.

౪. గుండు అచ్చమాంబగారు:— శ్రీకాళహస్తీశ్వర కల్యాణోత్సవము,
గౌరీశంకరపూజావిధానము, శ్రీరామేశ్వరయాత్రాచరిత్ర యను గ్రంథములఁ
నీమె వ్రాసెను. ఈమె గ్రంథములోని శబ్దసౌష్టవము, స్వభావోక్తులు, భక్తి
రసము వర్ణనీయములు.

గ్రంథకర్తృత్వముగల యువతు లింకను ననేకు లీహిందూదేశంబునం
దచ్చటచ్చట నుండవచ్చునుగాని వారియందఱి నామము లిచ్చట నుడువనం
దుకుఁ గారణంబు నాయజ్ఞానమే కాని వారియప్రసిద్ధి కాదు.

ఈభాగమునందలి స్త్రీలపటములు సంపాదించుటకుఁ జాలప్రయత్నము
చేసితిని. కాని వారిలో ననేకులపటములే వ్రాయఁబడనందునను, కొందఱి
కాలమున పటములు వ్రాయు నాచారమే లేనందునను నాయిచ్ఛపూర్తిగా
నెఱవేఱినది కాదు. కాని నాయదృష్టవశమునఁ గొన్ని పటములు మాత్రము దొర
కినవి. కాన వాని నీపుస్తకములోఁ జదువరుల కిచ్చుటకుఁ గొంత సంతసింపు
చున్నదాన.

పచమఱి.
మధ్యపరగణాలు.
౨౭ - ౨ - ౧౯౦౧.

భండారు - అచ్చమాంబ.

భండారు అచ్చమాంబ

(ఈ పటమునకుఁ గావలసిన దిమ్మ నంపిన 'హిందూసుందరీ' పత్రికాధిపతు లెడ మే మెంతయుఁ గృతజ్ఞులము.)

శ్రీమతి, భండారు

అచ్చమాంబగారి జీవితచరిత్ర*

పగలుకడుఁ నభోమణి, కపాలిశిరోమణి రే, జగంబుఁదా
రగపడునంతకుఁ వెలుఁగు నట్లుగఁ జేయుదురంతెకాని యీ
జగతికిమాటు జెందియు నజస్రము నప్రతిమాన తేజముఁ
దగఁగలిగింతురిట్టి వనితామణు లేకద! దైవసృష్టిలోఁ!!

అప్రతీకాశపాతివ్రత్యము, ఉదాత్తవైదుష్యము, అనుపమానస్వదేశ ప్రీతి, అనిర్వచనీయస్వజాత్యభిమానము, అనూనదీనవత్సలత, నిర్ణిద్ర సత్కార్యాచరణము, నిరంతర సచ్చింత, అసమాన క్షమ, మున్నుఁగాఁగల సుగుణ గణంబు లొకటికిమించి యొకటి తనయందు వాసముచేయుచుండ హిందూ దేశమునకు నాయికమణియన విరాజిల్లిన యీపరవర్తినీమణిచరితం బనుకరణీయంబును, ఆహ్లాద దాయకంబునునై యొప్పుచున్నది.

మహారాజ్ఞులు, పతివ్రతాతిలకములు, శూరనాయికామణులు విదుషీరత్నములు, పరిశుద్ధప్రవర్తనలు, స్వదేశాభిమానమాననీయలు, మొదలగు ననేక సతీరత్నముల సచ్చరిత్రములు బుధజన సంస్తవనీయంబులుగా విరచించి మించిన యీవిదుషీమణి చరితం బెంతటి మాహాత్మ్య సంభృతంబుగాక పోవును!

కృష్ణామండలములోని మునగాల సంస్థానమునకుఁ గ్రీ. శ. 1880 సం॥ ప్రాంతములవఱకు దివాన్‌గిరీచేసిన ఆర్వేల నియోగివంశజులగు కొమఱ్ఱాజు వేంకటప్పయ్య పంతులుగారు శ్రీమతి అచ్చమాంబగారి జనకులు. ఈమహానీయుండు కేవలాధికారైశ్వర్యములచేత నేకాక పరోపకారపరాయణత, క్షమ, గాంభీర్యము, బుద్ధికౌశలము, మున్నగు గుణగణములచే మిక్కిలి సత్కీర్తిఁగాంచెను. ఆధ్యాత్మిక విషయజ్ఞుఁడు, సాధ్వీగుణభాసితయునగు గంగమాంబయను విజ్ఞానవతి యీయన సహధర్మచారిణి. గుణనిధియగు నీమిథున

---

* శ్రీమతి సా. పులుగుర్తి. లక్ష్మీనరసమాంబగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడు సావిత్రీ, పత్త్రికనుండి స్వీకరింపఁబడినది.

మునకు సముద్రునకు లక్ష్మీకళానిధులవలెఁ క్రీ. శ. 1874 సం॥ న
కుమారీమణియు, నాపిమ్మట నొక కుమారరత్నము నుదయించిరి. ఈయిరువుర
లో నగ్రజయే మన యచ్చమాంబగారు. అచ్చమాంబగారి జన్మస్థానము మాత్ర
ము మన దేశాచారము ననుసరించి ఆమెతల్లి పుట్టినింటివారప్పుడు వాసము
చేయుచున్న నందిగామయయ్యెను. ఈనందిగామయను గ్రామము కృష్ణా
మండలములోనిదే. ఈమె మాతామహుల నివాసస్థల మూతాలూకాలోని కం
చెలయను గ్రామమైనప్పటికి నీమె మాతామహు లప్పుడచ్చటి జమీందారుల
పనిమీఁద నచ్చటనుండుట తటస్థించినందున నీమె జనన స్థలమదియయ్యెను.

మల్లెపువ్వు పుట్టినతోడనే వాసింప మొదలుపెట్టినయట్లు మన యచ్చ
మాంబగారు కడుబాల్యమునాటనుండియు మిక్కిలిగా క్షమాగుణంబు, అనుకర
ణాశక్తి దీనవత్సలత మున్నగాఁగల సుగుణసంఘంబులఁ బొడసూపుచుండెను. పె
ద్దవారు చేయుచుండెడు చాతుర్యములగు ననేకకార్యములను శ్రద్ధగా గ్రహిం
చుచుఁ జాకచక్యముతోఁ దానుగూడ నట్టి పెద్దపనులఁ జేయుటకీమె
బాల్యమందే ప్రయత్నించుచుండెడిదఁట. చెలులతో నాటలాడెడు వేళలం
దుఁగాని యితరసమయములయందుగాని సాధారణముగాఁ దన కెట్టిబాధ కలి
గను దాను లోలోన సహించుచునే యుండెడిదిగాని పెద్దవారితోఁ జెప్పి
బేలవడి వాపోవుట యీమె యెఱుఁగదు. ఇందుకొక చిన్న దృష్టాంతముఁ
జెప్పెదను. ఈమె యైదారు సంవత్సరముల పిల్లగానుండినప్పుడొక
నాఁడీమెను బెద్దతేలొకటి కుట్టెను. అనేకమంది పెద్దవారు సైతము
వృశ్చికస్పర్శ తగులఁగానే యోర్వఁజాలక గుట్టుచెడి రోదనముచేయుచుఁ
జుట్టుపట్టులవారిని బోగుచేతురుకదా! అట్టితేలు నొవ్వఁబొడిచినను నాబాలి
కాశిరోమణి కిమ్మనక యాబాధనంతను లోలోన నణఁచుకొనుచు వారు తమం
తవచ్చి తెలిసికొనునంతకు నింటిలోని పెద్దవారికైనను దెలియనీయకుండెను.
మఱియు నీమెకుఁ జిన్నతనమున నాటపాటలు మున్నగువానికిఁ దల్లిదండ్రాదు
లిచ్చుచుండెడి సొమ్ము తనస్వంతమునకుఁ గర్చుపెట్టక సదా దీనులకు బీదలకు
నిచ్చుచుండెడిదఁట. ఇత్యాది సుగుణపుంజము లీమెతోఁ జిన్ననాటనుండియు
వర్ధిల్లుచున్నవి. గనుకనే తనజీవితకాలమందీమె యనేక విద్యలయందారితేరి
గర్భశోకాదులకు సహించి దీనజనులను గన్నబిడ్డలట్లు గారవించుట మున్నగు
వానియందెంతయు ఘనతను బొందఁగల్గెను!

అచ్చమాంబగారి కాఱేండ్ల యీడువచ్చునప్పటికే అనఁగాఁ క్రీ. శ. 1880 సం॥న పితృవియోగ దుఃఖము తటస్థించెను. వేంకటప్పయ్యగారు మృతులైన పిదప గంగమాంబగారు తమకుమారితెను, కొమారుని వెంటఁబెట్టుకొని యప్పుడు నైజామురాజ్యములోని దేవరకొండయను గ్రామమున నుద్యోగము చేయుచున్న తన సవతికుమారుఁడగు శంకరరావుగారి యొద్దకేగెను. వీరచటనున్న కాలములో మధ్యపరగణాలలో నుద్యోగమందున్న గంగమాంబగారి అన్నగారగు భం. మాధవరావుగారికిఁ బ్రథమ కళత్రవియోగము కలుగఁగా శంకరరావుగారచ్చమాంబగారిని మాధవరావుగారి కిచ్చి వివాహము చేసిరి. అదిమొదలు తమయంత్యదశవఱకును అచ్చమాంబగారు మధ్యపరగణాలలోనే యుండిరి.

ఇదిమొదలీమె జీవితకాలమందలి ప్రతినిమిషమును దోడి సోదరీలోకమునకు సన్మార్గబోధకముగా నొప్పుచున్నదని చెప్పవచ్చును. భగవంతుఁడీమెను లోకమునకు సన్మార్గదీపికగా నుద్దేశించి సృజించెననుటకు సందేహము లేదు. "చిన్ననాఁడు మావాండ్రు నాకుఁ జదువు చెప్పింపలేదమ్మా! నాకిఁకఁ జదువెట్లావచ్చిన" నితలంచుచును కొందఱు వెఱ్ఱిసోదరీమణుల తలంపులు కాలుగారి పడి నాకీయూరచ్చిరాదనుకొనుటను బోలియుండునవి యని అచ్చమాంబగారు తన విద్యాభ్యాసముయొక్క యుదాహరణమువలన నిరూపించుచున్నది. అచ్చమాంబగారికి పదియేఁడుల యీడువచ్చి వివాహమై భర్తతో మధ్యపరగణాలకుఁ బోవువఱకును విద్యయననేమో తెలియదు. ఇదియే యీమె విద్యాభ్యాసమున కారంభ సమయము. ఇప్పుడైనను బడికిఁబోయిగాని, పెద్దవారింటి యొద్ద చెప్పించుటచేఁగాని విద్య నభ్యసించుట కాదు. చివరకిదెట్లు ఫలించినట్లు ఫలించునుగాని, మనవారు జ్ఞానసంపాదనమునకని కాకపోయిన నుదరపోషణార్థమని తలంచి యయిదేఁడుల యీడు వచ్చునప్పటికి మగపిల్లలకు మాత్రము శ్రద్ధగా విద్యాభ్యాసము చేయింపఁ బ్రారంభించెదరను నాచారమిప్పటికిని యున్నదిగదా! అచ్చమాంబగారి తమ్ముఁడగు లక్ష్మణరావుగారికి పెద్దలు శ్రద్ధగా విద్యాభ్యాసము చేయించుచుండిరి. తమ్ముఁడు చదువుకొనుచుండు సమయములందు అచ్చమాంబగారు తమ్మునియొద్దఁగూర్చుండి యాయనతోఁ దానుగూడ సహజాభిలాషతో విద్య నభ్యసింప మొదలుపెట్టెను. అప్పుడు తనతమ్ముఁడభ్యసించుచున్న తెలుగు, హిందీ, భాషలను తమ్మునితో సమానముగా నేర్చు

ము నంతకంతకుఁ దమ్ముఁడు చనువుపాఠముల నాతనికంటె ముందుగానే వల్లిం
చుచు నిట్లఖండమైన తెల్వితోఁ గొంతకాల మారెండు విద్యల నభ్యసించెను.
తదనంతరము లక్ష్మణరావు గారింగ్లీషుభాషాభ్యాసమునకై నాగపురమునకుఁ
బోవలసినవారైరి. తనకు విద్యాభ్యాసమునఁ దోడైన తనతోడు తనను వీడి యిత
రస్థలమునకేగఁగానే తానొంటరియైనపట్టికి నీమె స్వయంకృషి చే విద్యాభ్యా
సము చేయుచుండెను. మఱియుఁ దామప్పుడున్న మధ్యపరగణాలలోనిదైన
మహారాష్ట్రభాషనుగూడఁ గృషిచేసి యభ్యసించుచు దానిలోఁగూడఁదగు
సాహిత్యజ్ఞానము సంపాదించెను. అచ్చమాంబగారి సహజన్ముఁడై స్త్రీవిద్యాభి
మానియు సుగుణశోభితుండునైన లక్ష్మణరావుగారు మాత్రము తామున్నాలు సెల
వులలోఁ దన యక్కగారి యొద్ద నేయుండి తత్పరతతో నామెకు విద్యాభ్యాస
మున సాహాయ్యము చేయుచుండెను. ఇట్లు సుగుణవంతుఁడైన తమునిసాహా
య్యమున అచ్చమాంబగారు, తెలుఁగు, హిందీ, మహారాష్ట్రము, బంగాళము,
గూర్జరము అను నైదుభాషలయందుఁ బాండిత్యము సంపాదించెను. సంస్కృ
తమునందును స్వల్పముగా నీమెకుఁ బరిచయముకలదు. ఇందలి మొదటి మూఁడు
భాషలయందు సమానమగు విశేష పాండిత్య మీమెకుండెను. గుణనిధియగు
తమునిసాహాయ్యమున నచ్చమాంబగారింతియకాదింక యనేకఘనకార్యము
లాచరింపఁగల్గెను. మన హిందూదేశపు సోదరీమణులిట్టి సోదరవర్యు నాటికిఁ
బదుగురైనను గలిగిన నింతలో మన దేశము యథాస్థితికి రాదా? ఇంకేమికావ
లయును? ఇచ్చువారికిని బుచ్చుకొనువారికిని దగునిధనంబగు నిట్టి విద్యాధనం
బవ్యాజప్రేమముతోఁ దమ సోదరీతతి కొసంగు సోదరులే నిజముగు సోదరులు.
కాని యేడాదికి నాల్గుసారులింటికిఁ దీసికొనివచ్చి నశ్వరధనంబులను నాల్గు
నాగెలు నాల్గుచీరెలుమాత్రము పెట్టి కన్నులు తుడుచు సోదరులు సోదరులా?
లోకములోని సోదరులు తమ సోదరీమణులయెడల శ్రీమతి అచ్చమాంబగారి
సహోదరు ననుకరింతురుగాక!

ఇట్లచ్చమాంబగారు పెద్దలయొక్క ప్రేరణగాని, పాఠశాలకుఁ బో
వుటఁగాని, తనకు సంభవింపక పోయినను స్వయంకృషి చే నన్ని భాషలయం
దింతటి సామర్థ్యము సంపాదించుటయేకాక అప్పుడు పైఁబడిన సంసారభా
రము చక్కఁగ వహించుచు, పూలుఅల్లికలు, దారపుఅల్లికలు, మొదలగు ననేక
ములగు నల్లికపనులయందును, గృహపనులయందును, గృహిణీభూషణములగు

గొప్పగొప్ప వంటకములయందును గూడ నిరుపమానయై ప్రఖ్యాతి గడించెను. ఈమె యెప్పుడు దన యింటిపను లితరులచేఁ జేయించుకొని యెఱుఁగదు.

ఇట్లనేక విద్యలయందును, గృహకృత్యములయందును విశేష నైపుణ్యముగల్గి తనకుఁగల సపత్నీకాంతులతోఁ బాలవలెఁ గలిసి వివేకవతియై కాపురము చేయుచుండ నచ్చమాంబగారి కొక పుత్రుఁడును, పుత్రికయును గలిగిరి. ఇంతలో భగవంతుఁడు లోకదీపముగాఁ దానుసృజించిన యా సాధ్వీరత్నముయొక్క హృదయగాంభీర్యమును లోకమునకుఁ బ్రదర్శించుటకును, పరకాలమున నీమెచే ననేకములగు మేళ్లుజేయించుటకును దలఁచి యీమెకుఁ గాను దయచేసి పుత్రపుత్రికలను బరలోకగతులను జేసెను.

"ఖండితంబయ్యు భూజంబు వెండిమొల్చు
క్షీణుఁడయ్యును వర్ధిష్ణుఁ డెందు సోముఁ
డివ్విధంబు విచారించి యొడలు తెగిన
జనములకుఁ దాపమొందరు సాధుజనులు."

మఱియును నామెయొక్క యాపద గలనప్పుడే గదా మహాజనుల ధైర్యగుణము ప్రకాశించును! అచ్చమాంబగారు తనకిట్లు పుత్రపుత్రికావియోగము వలనఁ గల్గిన దుఃఖము నెట్లు సమాధానము జేసికొనెనో కనుఁడు! పురుషశ్రేష్ఠులకుఁగూడ నసాధ్యమైన యీ సామర్థ్యముతో నొప్పునట్టియును, దనకుఁ గానే సాటియనునట్టియును, సోదరీలోకంబునకు నమూల్యమగు ఫలదాయకంబగునట్టియును, వేయేల మన దేశీయుల మహిమాఖ్యాపకమగు "అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల" యను నుదాత్త గ్రంథరచనకుఁ గారణ మచ్చమాంబగారికిఁ బుత్రపుత్రికావియోగమే. అచ్చమాంబగారు పుత్రపుత్రికావియోగ దుఃఖమునఁ నుండఁగా నీమె ప్రాణతుల్యుఁడగు సోదరుఁడు లక్ష్మణరావుగారొక నాఁడొక ప్రసంగవశమున నాగోజీభట్టకృతమగు "శబ్దేందుశేఖరః పుత్రో మంజూషా చైవ కన్యకా" అను శ్లోకమునుదివి నాగోజీభట్టుగారు తనకుఁ బుత్రపుత్రికావియోగము గలుగఁగాఁ దచ్చించిన "శబ్దేందుశేఖర" మను గ్రంథము తన పుత్రుఁడుగాను "మంజూష" యను గ్రంథము తనపుత్రికగాను నుండునని మనస్సమాధానము చేసికొనినట్లు చెప్పఁగా నాటినుండియు నచ్చమాంబగారు నాగోజీభట్టుగారివలెనే తానును మనస్సమాధానము పొందవలెనని కోరి

“అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల” రచనకుఁ గడంగిరఁట. తన “అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల” ప్రథమభాగముయొక్క పీఠికకు మొదట “ప్రపంచకమునందలి జనులకుఁ బరమేశ్వరుఁడు సదా మేలే కలుగఁజేయుననియు, అట్లైనను నొకప్పుడొకఁడు చేయు మేలు మనకు దుఃఖకారణముగాఁ గాన్పించుటవలన మనమా దయానిధిని నిష్కారణముగ నిందించెదమనియు, నట్లునిందించుట మిక్కిలి యజ్ఞానమనియుఁ దద్విషయము విచారించినయెడల నీకీడు మన మేలేయని తోఁచు ననియు సూక్ష్మముగ చెప్పెను. ప్రస్తుతగ్రంథరచనకుఁ గల్గిన కారణములవలన నీసంగతి నిజమని తేలుచున్నది.” అని యీవిజ్ఞానవతి వ్రాసియున్నది. ఈయబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాలయొక్క మొదటిభాగము 1901 సం॥లోఁ బూర్తిగాఁ బ్రకటింపఁబడి యెను. ఈరత్నమాల, ఐతిహాసికకాలములోని యుత్తమస్త్రీల చరిత్రములతో మొదటిభాగమును, జైన, పౌరాణిక, బౌద్ధస్త్రీల చారిత్రములతో రెండవభాగమును, ఇంగ్లాండు మొదలగు పరదేశములలోని స్త్రీల చరిత్రలతో మూడవభాగమును ఇట్లు మూడుభాగములుగా నచ్చమాంబగారు వ్రాయఁదలఁచిరి. మొదటిభాగము ముగియఁగనే రెండవభాగము వ్రాయ మొదలుపెట్టిరి గాని యేగ్రంథము వ్రాసినను బూర్తిగా సంగతులు గనుఁగొని వ్రాయవలయుననియు వ్రాసిన సంగతులు విశ్వాసార్హములుగా నుండవలయు ననియు నీమె యుద్దేశము. కావున నీమె యేవేదవాక్యము నుదహరించినను, ఏపురాణశ్లోకము నుదహరించినను బ్రత్యక్షముగా నాయావేదములయందు నాయాపురాణములయందుఁ జూడనిది వ్రాయునది కాదు. ఒక్కొక వేద వాక్యము సంపాదించుటకు కెన్నియో నెలలు పట్టుచుండెను. ఈమె 1903 సం॥నఁ బుణ్యక్షేత్రాదుల సేవించుటకును దన సఖుల దర్శించుటకును గృష్ణా, గోదావరీ మండలములు మున్నగు తావులకు వెడలినప్పుడు కాశీక్షేత్రములోఁ బ్రత్యేకముగాఁ గొన్ని నాళ్లు నిలచి వేదకాలపు స్త్రీలను గురించి కొందఱు శాస్త్రులతో ముచ్చటించి కొన్నిసంగతులను దెలిసికొనెను. తానుదహరింపఁ దలఁచుకొనిన మంత్రముల నిజానిజములఁ గనుఁగొనుటకు ఋగ్వేదసంహిత దొరకక కొంతకాలము వేచియుండి తుదకెంతయుఁ గర్చుపెట్టి హైదరాబాదునుండి ఋక్సంహిత బదులు తెప్పించుకొనెను. అదియుఁ గాక రెండు సంవత్సరములలో నీమెభర్తకు ఆయాతావులకు మార్పు గల్గినందున నీమెకు సావకాశము దొరకకుండెను. ఇట్టి కారణములచే నీభాగము నెమ్మదిగా

వ్రాయఁ దటస్థించి మొదటిభాగమునకు దీనికి నాల్గేండ్లు వ్యవధియయ్యెను. ఇట్లు క్రమపడి సోదరీలోకమున కమూల్యభూషణంబుగా నీగ్రంథరాజమును సమకూర్చుచుండ నదియైనను బూర్తిగానీక యింతలో నీదేశముయొక్క దౌర్భాగ్యదేవత మృత్యుదేవతాకారమునఁ దనకు గన్నెఱ్ఱగాఁ దేజరిల్లుచున్న యీనారీమణిని మ్రింగివేసెను. అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల రెండవభాగమున వైదిక స్త్రీల చరిత్రములును పౌరాణిక స్త్రీలలో ద్రౌపది, సీత ఈరెండుచరిత్రలును మాత్రము ముగిసినవి. ఈసతీరత్నము తానీలోకమునకు గొప్ప యాపదను సంఘటించి పరలోకమున కేగునప్పు డసంపూర్తిగా నుంచిపోయిన గ్రంథములు, ఇపుడు సావిత్రియందుఁ బ్రకటింపఁబడుచున్న “అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల” రెండవభాగముగాక మఱి రెండుగలవు. 1 క్రోషాఅల్లిక 2 ఊలుఅల్లిక. మొదటిది హిందూసుందరీ పత్త్రికకొఱకును రెండవది సరస్వతీపత్త్రికకును వ్రాయఁబడుచుండెను. ఈగ్రంథము లారంభించుటకుఁ బూర్వమందువ్రాసెనో పరమందు వ్రాసెనోగాని యీమె రచించినది వేఱొక శతకంబుగూడ నున్నది. ఈమె గ్రంథరచనయందు బద్యరచన యిదియొక్కటియే కానఁబడుచున్నది. సోదరీమణుల యుపయోగార్థము ప్రకటింపఁబడుచుండెడి పత్త్రికలకీమె నీతిదాయకములు నాహ్లాదకరములు నగు ననేకాంశములను వ్రాయుచుండెడిది.

ఈమెకుఁగల స్వజాత్యభిమానము చెప్పనశక్యముకానిది. ఈమె తనజాతిపై నిష్కారణముగా ద్వేషులగువారు మోపెడినిందలను గూకటివేళ్లతో బెల్లగించి స్త్రీజాతికిఁగల సహజ సద్గుణవితానమును సోదాహరణముగాఁ బ్రతిపాదింపఁ గంకణముఁ గట్టుకొనెను. ఈప్రతిజ్ఞ ‘యబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాలా’ రచనారూపముగా నెఱవేర్చుకొనెను. అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల రచించుటకుఁ దనకుఁగల ముఖ్యోద్దేశములను దద్గ్రంథముయొక్క యుపోద్ఘాతములో నీమె మూడుభాగములుగా విభజించి వ్రాసినది. వానిని సంగ్రహముగా నిటఁ జేర్కొనియెద. 1 సామాన్యముగా స్త్రీలకు మందబుద్ధి సహజభీరుత్వము మున్నగు నీచగుణముల నారోపించెడివారి యారోపణములు పక్షపాతజన్యములనియు, స్త్రీలు గాంభీర్యము, సూక్ష్మబుద్ధి మున్నగాఁగల సుగుణములను సహజముగాఁ గలవారనియు నుదాహరణపూర్వకముగా స్థాపించుట. 2. స్త్రీలు చదువుకొనుటవలన ననేకదుర్గుణములను బొందుదురనెడివారి

వాదము శశవిషాణ న్యాయమును బోలుననియు స్త్రీలు విద్యావతులైన యెడల ననేకములగు లాభములను బొందుటయే యప్రతిహతమైన సత్యమనియు రూఢిపరుచుట. 3. తన సోదరీలోకమునకు సుబోధకమును సన్మార్గబోధకమును జ్ఞానదాయకంబునుగా నేదేని యొక గ్రంథమును రచించి యొసఁగుట. ఇంత స్వజాత్యభిమాన మీమె హృద్వీధిని బ్రవహించుచున్నది గనుకనే తారచించిన రత్నమాలలో ననకాశము చిక్కినప్పుడెల్లఁ దన స్వజాతిపై మోపఁబడిన నిందలను దన సహజక్షమను వదలి శూరకత్తిని ఖండించుచు వచ్చినది. ఇట్టి స్వజాత్యభిమానమానినియు నింతలో దైవము గొని పోవుటకీ స్త్రీలోకమెంత మంద భాగ్యము కలదో కదా!

రెండుపన్యాసములు నొక యెల్లమ్మకథ యొక పుల్లమ్మకథ చదువుపాటి వారైనంతనే పెద్దవారందఱు నేమియుఁ దెలియని మూర్ఖపిశాచులనియు నితరులందఱు సమపాటివారు కారనియు విజ్ఞుఁడగు నిప్పటి కొందఱివలెఁ గాక యీసాధ్వి తల్లిగారు మొదలైన పెద్దలను దోడివారలకు నెల్లప్పుడుఁ గడుగూర్చుచుండెడిది. వీరికుటుంబము పూజనీయమగు నార్యమతము నందత్యంతాభిమానముకలది. అచ్చమాంబగారు తీరిక సమయములందు బూజనీయములగు భారత, భాగవత, రామాయణాది గ్రంథములును, విజ్ఞానప్రదంబులగు తత్త్వసంబంధములగు గ్రంథములును శ్రద్ధగాఁజదివి తల్లిమొదలైన పెద్దలకుఁ జెప్పుచుండెడిది అచ్చమాంబగారు తనప్రాణముకంటె నధికముగాఁ జూచుకొనుచున్న తనసవతికూఁతును దైవవశమున భర్తను గోలుపోఁగా నామెకుఁ దత్పరతతోఁ బావన బ్రహ్మచర్యమును బోధించి జ్ఞానాభివృద్ధియు విద్యాభివృద్ధియుఁ జక్కఁగాఁ గలుగఁజేసినది. ఈమె 1903 సం॥ కుటుంబ సహితముగ దేశాటనము చేసినపుడాయా తావులయందలి సోదరీమణులకు నైకమత్యము, సత్కాలక్షేపముచేఁ దోడి సోదరీజనిని బాగుచేసి తాము బాగుపడెడి విధానము మున్నగు ధర్మములను బోధించుచు వచ్చినది.

ఎట్టివిపరీతపు స్వభావము కలవారినైనను దన సౌజన్యముచేఁ దన కనుకూలముగా ద్రిప్పికొను చాతుర్యమీమెకుఁ జక్కఁగ సాధ్యమైయుండెను. ఇందుకు గొప్పయుదాహరణ మీమెభర్తయే. ఆయన తొలుత మిక్కిలి కోపమును స్త్రీలను గారాగృహమువంటి ఘోషాలోనుంచిఁగాని పాతివ్రత్య రక్షణము జరుగనేరదను నూహను గలిగియుండెడివారు. ఆయన

యిచ్చిననుసరించి యీసాధ్వి మొట్టమొదట కారాగృహమువంటి ఘోషా ననుభవించి తన సౌజన్యమువలనను, అనుపమేయ ప్రవర్తన చాతుర్యమువల నను బతిని శాంతస్వభావునిజేసి స్త్రీలకువిద్యయు, నుచిత స్వాతంత్ర్యమును సామాజోద్ధారణకు మూలాధారములని నాయనకుఁ దోఁచునట్లుచేసెను.

ఈమె పాతివ్రత్యానుష్ఠానము వర్ణనాతీతము. ఈమె జగత్పూజ్యము గా రచించిన 'అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల', యందలి పతివ్రతామణులగు వీర మతి, మీరాబాయి, కొమర్రాజు జోగమాంబ, మున్నగువారి చరిత్రముల వ్రా యుచో వారి యుత్కృష్ట పాతివ్రత్యభాగములు వర్ణించునప్పుడీమె యుత్సా హము మూర్తీభవించి యాయాస్థలములయందుఁ దాండవకేళి సల్పుచున్నట్లుం డును. ఒక్క కొంగిని మైనను సరిగానిండని కొమర్రాజు జోగమాంబగారి చరి త్రయొక్క పాతివ్రత్య విషయముకొఱకే తన రత్నమాలయందుఁ జేర్చి యీ సతి తన పాతివ్రత్యాభిమానము నగపఱచినది. ఈయమ 'అబలాసచ్చరిత్ర రత్న మాల' గన్నవారికె దానియందలి యంకిత మామె సతీత్వవిశేషములఁ జెప్పకయే చెప్పుచుండును. ఈసతి సద్గుణసమితియందలి మాకుంగల యభిమానముచే దాని నిట మరలఁ బ్రచురించుచున్నాము. "ఎవరి పరిపూర్ణ కటాక్షంబుచే నాకీగ్రంథము వ్రాయునంతటి శక్తియు, స్వాతంత్ర్యంబును గలిగెనో, నాశ రీరమునందలి చర్మంబుచేఁ బాదరక్షల నిర్మించి జన్మజన్మంబునందుఁ బాదంబు లనుఁ దొడిగినను నెవరిఋణంబుదీర నేను ఋణవిముక్తురాలనగుట యసంభవ మో యెవరు నాకు దేవాధిదేవునికంటె నధికతరముఁడైన దేవుండో యట్టి నాప్రి యభర్తయగు మ॥రా॥ శ్రీ॥ కొండూరు మాధవరావుగారి దివ్యపాదపద్మములకు నీగ్రంథము సమర్పించి యంకితం బొనర్చుచున్నదానను." అని పాతివ్రత సతీ ధర్మయైన యీధన్య యమృతరసముతో నిట్లు వ్రాసియున్నది. ఈవిషయము లలో నీసాధ్వి వ్రాసిన వ్రాఁతకాక ప్రత్యక్షానుభవములుగూడ నాపుణ్యవశము న నాకుఁగన లభించెను. ఈమె భర్తృపుత్రికాసహితయై మాగృహంబున నొకసమయమున గొన్ని దినంబులుండినను ధన్యను గావించినది. ఈసతి మా యింటనున్న సుదినంబులలో నొకదినంబున మధ్యాహ్నమందలమును భో జనములుచేసి వాకిటఁ గూర్చుంటిమి. అనాఁడెప్పటియట్లు నేనీ సతీమణియొ ద్దఁ గూర్చుండి తాంబూలము నొసఁగఁగోరుచు వక్కలామెచేతనిడి యాకులు మడిచి యిచ్చుచుంటిని. ఇట్లు నేనిచ్చు వక్కలును, ఆకుమడుపులుగూడఁ

వైకొని చేయి నింపుచుండెనేకాని యచటివారందఱు దాంబూలములను వైకొనుట పూర్తియైనను దానుమాత్ర మట్లేయుండెను. అదికని తాంబూలము వైకొనుఁడని నేనొకటి రెండుసారు లడిగితినికాని అట్లె వైకొందునని నాకు నెమ్మదిగా నుత్తరువు చెప్పుచు నేను మఱియొకసారి యడిగినపుడు చిన్ని నగవువైకొనుచు నూరకుండెను. అప్పటి మాయిరువురి స్థితిని జూచుచు మా యొద్దఁ గూర్చున్న మీనాక్షమ్మగారు (అచ్చమాంబగారి సవతికూఁతురు) మేము గూర్చున్న వాకిలితలుపించుకఁదీసి మావారు కూర్చుండి మాటలాడుచున్న వాకిలివంకఁ జూచివచ్చి మాతండ్రిగారింకనుఁ దాంబూలము వేసికొన లేదు. వారు వేసికొనినఁగాని యీమె వేసికొనదని చెప్పెను. అందుకు ముందే మావారు తమ భోజనములుకాఁగానే తాంబూలపు పళ్లెరము వైకొనినవారైనప్పటికిని అచ్చమాంబగారి భర్తగారు నాఁడుజరుగుచున్న ప్రసంగావసరములోఁ దాంబూలమును స్వీకరింప నట్లాలస్యముచేసిరి. పతిభక్తి తప్పనియట్టి నాసాధ్వీమతల్లి యీసంగతి గ్రహించుటచే నట్లొనరించెను. సర్వకాల సర్వావస్థలయందును విధేయునిగా నిట్టి సతి పతిని సేవించుట నేను కొన్ని నాళ్లవఱకు గన్నులారఁ గాంచుచు బూర్వ సతీమతల్లులగు సీతాంగనాదులఁ గాంచుచున్నట్లానంద నీరధి నోలలాడితిని. ఈయుత్తమ సతి వలన పతివ్రతాధర్మము లిట్లు నియతిఁగాఁ బాలింపఁబడినవి. పరపురుషులున్న తావునుండి దూరముగాఁ దొలఁగి పోవుటయేకాని తనకేదియైన నవసరమున్నను నఁటపించుకనేనైనను నీసతి నిలుచునది కాదు. తగినంతపని వచ్చిన యెడలఁ దలవంచుకొని సోదరులతో భాషించుచున్నట్లును, సంగ్రహముగాను భాషించి వెడలిపోవుచుండెడిది. ఆహా! యిట్టి నారీరత్నములేకదా అన్యస్త్రీసంతతి లోని వారమును గౌరవ బిరుదమును మన స్త్రీలోకమునకు నిల్పువారు!

ఈమెయందు స్వదేశప్రీతి మెండుగా వాసముచేయుచుండెను. ఈ గుణమింత జాజ్వల్యముగా బహుకొలఁది పురుషులలో నుండును. స్వదేశ వేషభాషలను మాని పరదేశ వేషభాషల నాదరించువారీ నారీమణికి హృదయ శల్యములవలెఁ దోఁచుచుండురు. చదువుకొనినకొలఁది స్వదేశాభిమాన మధికమగుచుండవలెనని యీమె తనచెలులకు శ్రద్ధతో బోధించుచుండెడిది. ఈయమ తన "అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల" లో నొక విదుషీచారిత్రమును వ్రాయుచు నాచరిత్రనాయికకుఁగల స్వదేశప్రీతి నిట్లు కొనియాడియున్నది:

"కొందఱు పురుషులుగాని, స్త్రీలుగాని తమదేశమును వదలి పరదేశమున కేగినపిమ్మట దమ దేశాచారములను విడిచి యాదేశాచారములనే స్వీకరింతురు. కాని మాచరిత్రనాయిక యట్లుగాక పాతాళలోకమున కరిగియుఁ దన దేశాచారములను మఱువక యాదేశపువారికిని వానిని నేర్పెను! ఆమె తన స్నేహితురాండ్రకును కొన్యోంటరు నింటివారికిని మహారాష్ట్ర స్త్రీలవలె జడలువేసి చీరలు కట్టించుచుండెను! తానున్యూజరసీ పట్టణమున కేగుటకు ముందు తన స్నేహితురాండ్ర కందఱకును మహారాష్ట్రపద్ధతి ననుసరించి విందుచేసెను. ఆ దినమామె తానే తనదేశపు పక్వాన్నములు వండి భోజనములకుఁ గూర్చుండుటకుఁ బీటలువేసి తినుటకు విస్తరులును దొప్పలును గుట్టి మహారాష్ట్రదేశాచారప్రకారము సకల పదార్థములును వడ్డించి విందారగింప వచ్చిన యువతులకు మహారాష్ట్ర స్త్రీలవలెఁ జీరలు, గాజులు, గుంకుము మొదలైన వలంకరించి చేతితో భోజనముచేయు విధమంతయు వారికిఁ దెల్పి తానును వారితోఁ గూర్చుండి భోజనముచేసెను''.

చూచితిరా యీమె స్వదేశాభిమానము! ఈస్వదేశభక్తి పరాయణ యొకచో శ్రీమతి కొటికలపూడి సీతమ్మగారి లేడీ జేంగ్రేయను గ్రంథమును గూర్చి "యీకవయిత్రి హిందూదేశమునందలి నారీరత్నములలో నొక స్త్రీని గావ్యనాయికగాఁ దీసికొని కావ్యము రచించినయెడల నది హిందువులకు విశేష ప్రియమగునని నాయభిప్రాయము'' అని వ్రాసియున్నది ఈమె స్వదేశములోఁ జేసిన వస్తువులనేగాని సాధ్యమైనంతవఱకుఁ బరదేశములోఁ జేసిన వస్తువులను వాడుకొనఁగూడదని యిటీవల వ్రతము ధరించెను. ఈవ్రతము నీమె దినదినమును దృఢముగాఁ బాలించుచుండెను. తనకట్టకడపటి వ్యాధిలోఁ గాళ్లకు ఉన్ని మేజోళ్లను దొడఁగవలసినదని డాక్టర్లు చెప్పఁగా బాజారునుండి మేజోళ్లు తెప్పించిరి. అంతివ్యాధిలోఁగూడ నానారీమణి యా మేజోళ్లమీఁద గుర్తులుచూచి "ఛీ యివి స్వదేశములోఁ జేసినవి కావు" అని వానిని బారవైచి స్వదేశములోఁజేసిన వానినపుడు తెప్పించి తొడుగుకొనెను. ఆహా! ఏమి యీ స్వదేశాభిమానము! ఇట్టి స్వదేశాభిమాన మాననీయను గోల్పోయిన మనదేశముయొక్క దౌర్భాగ్యమింతయని చెప్పఁ దరమగునా!

బీదల దుఃఖమునుజూచి చింతన నొందుట దుఃఖమునుగుట యీమె నైసర్గిక గుణము. సాధ్యమైనంతవఱకుఁ దన ధనము బీదలకుపయోగపరచుట యీమెకు వెన్నతోఁ బెట్టిన విద్యగాఁ బలువురు లింతకుమున్నె యెఱుఁగుదురు. అయినను సర్వజనానుకరణీయమైన యీమెకుఁగల యీగుణము యొక్క ప్రచారము నిచట మఱికొంచెము వివరింపెదను. వరుసగా ననేక పర్యాయములు రొట్టెలును పప్పును వండించి గ్రామములోని బీదలకు, అనాథలకుఁ దనయెదుట భోజనము పెట్టించి వాండ్లు తిని సంతసించుటఁ జూచి తాను సంతసించుచుండెడిది. తనకుఁ గుమారుఁడు పుట్టినపుడితరవిధములగు నుత్సవములు మొదలైనవానికై ధనము వ్యయముచేయక, యది కరువుకాలమైనందున నాధనమంతయు నసంఖ్యాకులగు బీదలకు ననాథులకుఁ గొన్ని దినములవఱకు నన్నము పెట్టించుటయందు వ్యయపరచెను. తన్నాశ్రయించుకొనియున్న బీదవాండ్ల కన్యకలను దాను స్వయముగా సంబంధములు విచారించి తన ధనముపెట్టి ధర్మవివాహములు చేయుచు నావిద్యాలవారు పెట్టెడి బాధలన్నిఁటికిఁ దాఁ దలయొగ్గి యనుభవించుచుండెడిది. ఈమె కడుపునఁ బుట్టినసంతానము లేక పోయినను, యీమెయింట నెల్లప్పుడు నైదారుగురు పిల్లవాండ్రకు విద్యాదానము దొరకుచుండెడిది. ఈపిల్లలసందఱి నెల్లవిధములఁ గడుపునఁబుట్టినవారివలెనే చూచుచున్నందునఁ జెలియనివా రాపిల్లలందఱు నామెసంతానమునియే భావించుచుండిరి. అట్టిపిల్లలలోఁ గొందఱామె బంధువులును మఱికొందఱు పరాయివారును గాయున్నను వారిని వీరిని నొక్కకంటఁ గాంచి యాదరించుచుండెడిది. వారికెన్ని యంగీలో వీరికన్ని యంగీలు, వారికెన్ని టోపీలో వీరికన్ని టోపీలు! "అయంనిజః పరోవేతి గణనా లఘుచేతసాం। ఉదారచరితానాంతు వసుధైవకుటుంబకం॥" అనినమాటయీమెయెడలనే సార్థకమైనది. ఒకపారి యొకయూరినుండి మఱియొకయూరికీమె భర్తగారికి బదిలియై పోవుచు మార్గస్థులకొఱకేర్పడిన యొకసత్రమున విడిసిరి. ఆసత్రమును గనిపెట్టుకొనియుండు కూలివాని గుడిసె యచ్చటకుఁ గొంతదూరముననుండెను. అచ్చట నెవతెయో యాఁడుది దుఃఖపడుచున్నటుల శబ్దమువిని యచ్చమాంబగారాగుడిసెకు స్వయముగావెళ్లి వాండ్లకష్టములను విచారించి యాస్త్రీకి నీళ్లాట ప్రొద్దులైనందున ఖర్చునకుఁ గొంతసొమ్మిచ్చి వారి నోదార్చెను.

అదియుఁగాక యాకూలివాని జీతము హెచ్చుచేయుటకై తన పెనిమిటి ద్వారా యత్నముచేసి వానిజీతము కొంత హెచ్చునటులఁ జేసెను. ఇటీవల కొంతకాలమునుండి బిలాస్పూరులో ప్లేగుఉన్నందున నూరుబైట గుడారములు వేసికొని కాపురముచేయుచుండిరి. డిశంబరునెలలో వీరు కాంగ్రెస్ నిమిత్తమైన బొంబాయి వెళ్లుటకు సిద్ధముచేసికొని బయలుదేరఁబోగా నొక సేవకునిభార్య నిండుప్రొద్దులదియైనందున నొప్పులు పడఁజొచ్చెను. అపుడు ప్రయాణమాపి యచ్చమాంబగారు దానికి స్వయముగా మంత్రసానితనముచేసి. పురుడు పోసెను. పిల్లకు బొడ్డుకోసి నీళ్లు పోయించి యప్పుడు ఉన్ని అంగీలు తల్లి తొడిగించి తల్లికిఁగావలసిన మందులు వగైరాలు సిద్ధముచేసి పదిరోజులకు సరిపడు సామానులు వాండ్లకమర్చి రెండవరోజున బయలుదేరి బొంబాయి వెళ్లిరి. బొంబాయినుండి తిరిగి వచ్చినతరువాత నీగుడారములోనే యచ్చమాంబగారు కీర్తిశేషులైరి. 1898 వ, సంవత్సరము కఱవులో నీమెభర్తగారు క్షామశాల (ఫ్యామిన్ క్యాంపు) పై నధికారిగా నుండిరి. అక్కడ నొకానొక తల్లిదండ్రులు నిర్దయులై రెండునెలల తమకుమారుని విడచి వెళ్లిరి. ఆపిల్లవానిని పెంచువారెవరును లేనందున మిషనరీల కిచ్చివేయవలయునని యధికారులు నిర్ణయింపఁగా దీనావనయగు అచ్చమాంబగారా సమాచారమువిని యాపిల్లవానిని దాఁ బెంచెదననియు బరధర్మకుల కియ్యనక్కరలేదనియు నధికారులకుఁ దెలిపి యాపిల్లనిదెచ్చి యెంతయు వాత్సల్యముతోఁ బెంచుచుండెను. ఆకరువులోనే యింకనొక 10 యేడుల పిల్లవాఁడు వాని యనాథయగు తల్లియుఁ జెల్లెలు నుత్తరదేశమునుండి వచ్చి బిచ్చమెత్తుకొనుచు జీవించుచుండిరి. దీనబాంధవియగు నచ్చమాంబగారు ఆపిల్లవాని తెల్విచూచి వానిని బిచ్చమెత్తుకొనవలదని చెప్పి యింటనుంచుకొని యన్నివ్రయ ప్రయాసములకోర్చి విద్య నేర్పెను వాని తల్లి కొక యావునుగొనియిచ్చి దీని పాలమ్ముకొని జీవనముచేయుమని త్రోవచూపెను. ఆహా! ఏమి యీదీనదయాళుత్వము! దీనజనులకును అనాథులకును తల్లి పోయినదే! 1904 డిశంబరు నెలలో బొంబాయికివెళ్లి యచ్చటి ఎగ్జిబిషను మహిళాపరిషదము, మున్నగునవన్నియు వీక్షించి 1 వ జనవరి నటనుండి బయలుదేరి బిలాస్పురమువచ్చి యానెల 8 వ తేదీ మొదలు 18 వ తేదీ వఱకు నఖండమైన జ్వరముచేఁ బీడింపఁబడి యీయద్వితీయ, సాధ్వీమణి

18 తేదీ పగలు 11 ఘంటలకు బుద్బుదప్రాయమైన ప్రకృతిదేహమును చాలించి శాశ్వత కీర్తికాయమును బొందినది. ఈసతి యీలోకమును విడుచు నప్పుడు నీవు చదివిన వేదాంతము నుపయోగపరచుకొని దుఃఖము నడచి వేయుము అని తల్లిగారికిని దగురీతి నితరులకును బోధించి తన ప్రాణసమానుఁడగు సోదరుని బిలిచి తాను బెంచుచున్న పసివాఁడగు దీనబాలునికి విద్యాబుద్ధులు చెప్పించుటకు శ్రద్ధవహింపుమని చెప్పెను. ఈమె వియోగదుఃఖమగ్నులగు నీమెభర్త తల్లి సోదరుఁడు మున్నగువారికందఱకు నీమె మృతజీవయను విషయమునుత్కృష్టము జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుచు దుఃఖోపశమనము ననశ్వాంతియు భగవంతుఁడు కటాక్షించుఁగాక !

ఉ. హా ! వరవర్ణినిపద్మముఖి ! హా ! విదుషీమణి !! హా ! సపూజ్య !! హా !
పావని !!! జీవయాత్రగడుపంగలపద్ధతి నిస్వార్థికిన్
నైవశమాచరించుపనికై ధరియించినయష్టికాయమున్
బోవిడి కీర్తికాయము బొందితె ! నీపనిదీగనేకటా !!!

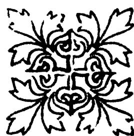
తే. సాధ్వి ! యార్యోక్తులను శిరసావహించి
నిగుణాతిశయత " సుకృతీగతాయు "
వనెడు నార్యోక్తిసార్థకంబును నొనర్చి
ధరఁబ్రదర్శింప నిట్టులఁ దలఁచితమ్మ !

సీ. నీదుపాతివ్రత్యనిష్ఠాఫలంబు నీ నయదైవతారాధనాఫలంబు
అతివ ! నీపుణ్యతీర్థాటనాఫలము నీయఖిలసద్ధర్మక్రియాఫలంబు
కతన దివ్యముసతీకాంక్షితంబును నైన పుణ్యాంగనామృతిఁ బొందగల్గి
శ్రీమన్మహాశాంకరీ సన్నిధానంబుఁ గాంచిన ధన్యవీవంచు నిన్ను

గూర్చియీరీతివిలపింపఁ గూడదంచుఁ
బెద్దలెన్నెన్ని భంగుల బుద్ధి తెల్ప
యనునయించిన నీవియోగార్ణవంబు
నీదశోక్యంబె ? మాబోంట్లకేది తెఱవు !.!!

మ. తతచేలాంచలమున్ శరీరలతనంతన్ గప్పికొంచున్ బ్రస
న్నతచేఁ గుంకుముబొట్టుచేఁ దనరి గన్నన్ బూజ్యపూర్వాంగనా
పరితతిన్ జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చునెమ్మొగమునొప్పన్ సుంతపైకెత్తి నీ
పతివాత్సల్యముతోఁడ మమ్ముగనుచున్నట్లె సదాతోఁచెడిన్
మృతజీవావళిఁ జేరితే యకట !! మమ్మీమాపదన్ ద్రోచితే !

మ. అకటా !!! దైవమ ! నీకు నేఁగతిని జేయూడెన్ సతీలోకనా
యిక రత్నంబును ద్రుంచివేయఁ గట ! నిన్నేమందు మాదేశపున్
సుకృతంబాఁగతినుండె! దేవ ! కరుణాస్తోకా! యజస్రంబు న
య్యకలంకాత్మకు నాత్మసౌఖ్యమిడవే యధ్యాత్మ తేజోనిధీ !

Madras : The Guardian Press, Mount Road

ఉపోద్ఘాతము

అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాల యను పేరిట ఉదాత్తము లైన స్త్రీలచరిత్రములు వ్రాయఁదలఁచినాను. ఈచరిత్రములు వ్రాయుటయందు నాముఖ్యోద్దేశము లే వనఁగా:—

(౧) స్త్రీలు అబల లనియు, బుద్ధిహీన లనియు, వివేక శూన్య లనియు, సకల దుర్గుణములకు నివాసస్థల మనియుఁ గొందఱు నిందింతురు. స్త్రీలపయిని మోపఁబడిన యీదోషా రోపణము లన్నియు నబద్ధము లనియు, స్త్రీలలో నత్యంత శౌర్య ధైర్యవతులును, అసామాన్యవిద్యావిభూషితలును, జ్ఞాన వతులును, రాజ్యకార్యధురంధరత్వము గలవారును, స్వదేశాభి మానినులును, సకలసద్గుణవిభూషితలును, బూర్వముండిరనియు నిప్పు డున్నవా రనియు స్థాపించుట నామొదటి యుద్దేశము. ఇంతియ కాదు. స్త్రీలయొక్క స్వాభావికప్రవృత్తి సద్గుణముల వైపున కే కాని దుర్గుణముల వైపునకుఁ గాదనియు సిద్ధాంతీకరించుట నాప్రథమోద్దేశములలోని యుద్దేశమే.

(౨) స్త్రీలకు విద్య నేర్పినయెడలను, వారికి స్వాతంత్ర్య మొసఁగినయెడలను, వారు చెడిపోవుదు రనియుఁ బతుల నవమా నించెద రనియుఁ గుటుంబసౌఖ్యమును నాశముచేసెద రనియు గొందఱు మహానుభావులు శంకించెదరు. ఈయారోపణము లన్నియు నిరర్థకము లనియు, స్త్రీవిద్య దురాచారప్రతీకారాన్ను

కూల మగునేకాని దురాచారప్రవృత్త్యనుకూలము గానేరదని యు, స్త్రీవిద్యాస్వాతంత్ర్యములవలన మన దేశమునకు లాభమే గాని నష్టము గలుగనేరదనియు, స్త్రీవిద్య యత్యంతావశ్యకం బనియు, సోదాహరణపూర్వకముగా నిరూపించుట నాద్వితీయో ద్దేశము.

(3) ఆంధ్రదేశములోని భగినీగణములకు మనోరంజకము గను, ఉపదేశకరముగను ఉండుపుస్తకము నొకదానిని రచిం చుట నాతృతీయోద్దేశము. వట్టియుపదేశ గ్రంథములవలనను, కేవలకల్పనాకథలవలనను జేసినయుపదేశమునకంటె నిజమైన చరి త్రంబులవలనఁ జేసిన యుపదేశము అధిక ఫలప్రదం బగునని యందఱికిఁ దెలిసిన విషయమే. కాన నిజములైన యీ స్త్రీల చరిత్రములవలన నాంధ్రసోదరీమణులకుఁ బాతివ్రత్యము, స్వదేశా భిమానము, స్త్రీవిద్య మొదలయినవాని గుఱించి కొంత విన్న వించుకొనవలయు నని నామూలోద్దేశము.

నేను వ్రాసెడి యీచరిత్రములలో ననేకములు మహారాష్ట్ర భాషనుండియు, హిందీభాషనుండియు నాంధ్రీకరింపఁబడును. కనుక నీచరిత్రములయందలి యుత్తమభాగములకయి యాయాభాషల లోని గ్రంథకర్తలను మెచ్చవలయునేగాని నన్ను శ్లాఘింప వలసినపని యెంతమాత్రమును లేదు.

ఇట్టిరత్నమాలలు మూఁడు గ్రుచ్చి జనులకు సమర్పింపవలయు నని నేఁ దలఁచితిని. అవి యేవి యనిన:—

(౧) అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాలయొక్క మొదటిభాగము— ఇందు హిందూదేశమునందుఁ బుట్టిన వైదికపౌరాణిక స్త్రీలచరిత్రము

లుండును. ఐతిహాసిక కాల మనఁగా వేయిసంవత్సరములనుండి నేఁటివఱకు జరిగిన కాలము. ఈభాగమునందు పద్మావతి, సంయుక్త మొదలయిన ప్రాచీన స్త్రీలు మొదలుకొని, ఆనందీబాయి మొదలయిన యర్వాచీన స్త్రీలవఱకు నయిన యుత్తమ స్త్రీల చరిత్రములు రాఁగలవు.

(౨) రెండవభాగము—ఇందు వైదిక పౌరాణిక బౌద్ధస్త్రీల యొక్క చరిత్రములు రాఁగలవు. వైదికస్త్రీలనఁగా వేదమందు వర్ణింపఁబడిన గార్గి, మైత్రేయి మొదలైనస్త్రీలు. పౌరాణిక స్త్రీలనఁగా పురాణాదులలో వర్ణింపఁబడిన పార్వతి, సీత, తార, దమయంతి, ద్రౌపది మొదలయినస్త్రీలు.

(3) మూఁడవభాగము—ఇందు ఇంగ్లండు మొదలయిన పరదేశములలోని స్త్రీల చరిత్రము లుండఁగలవు.

కాలమానమునుబట్టి చూడఁగా రెండవభాగములోని వైదిక పౌరాణిక స్త్రీలు మొదటిభాగమునందును, మొదటిభాగమునందలి యైతిహాసిక స్త్రీలు రెండవభాగమునందును రానలసి యుండును. కాని ప్రస్తుతము రెండవభాగము వ్రాయుటకై కావలయు సాధనములు నాయొద్ద లేనందునను, ఆ సాధనములు సమకూరువఱకు నైతిహాసిక స్త్రీచరిత్రములను ఆపుట యోగ్యమని తోఁచనందునను వైదిక పౌరాణిక స్త్రీలను రెండవభాగమునందుఁ జేర్చెదను. ఇది యొక గొప్పదోషముగాదు గనుక చదువరులు మన్నింతురుగాక!

మొదటిభాగమునందలి చరిత్రము లన్నియు నాయొద్ద నొకసారి గూడనందమునఁ జరిత్రములు కాలక్రమముగా వ్రాయుటకు

వీలు గలుగదు. ఏయేచరిత్రము నా కెప్పుడెప్పుడు దొరకునో యాయాచరిత్ర మప్పుడప్పుడు వ్రాయఁబడును. చరిత్రాధ్యయనము మన ముఖ్యోద్దేశముగాని, పరీక్షలకుఁ జదువువారివలె కాలక్రమానుగతమైన చరిత్రములను జదువుట మన యుద్దేశము కానందున నీచిన్న దోషమును గూడ చదువర్లు మన్నింతురుగాక!

మొదటిభాగమునందు రాఁగల రాణీభవానిగారియొక్కయు, రాణీసువర్ణమయిగారియొక్కయు చరిత్రములలోని కొన్ని భాగములు జనానాపత్రికయందుఁ బ్రచురింపఁబడినవి. ఆ భాగములు గూడ నిందుఁ జేర్పఁబడినవని యెఱుఁగునది.

భండారు - అచ్చమాంబ

అబలాసచ్చరిత్రరత్నమాల

ప్రథమ భాగము

---

౧. రాణీభవాని

* "గుణాః పూజాస్థానం గుణిషు నచ లింగం నచ వయః."—భవభూతి.

ఉత్తరహిందూస్థానమునందుఁ బూర్వము రాజకార్యధురంధరత్వమును వహించిన నారీమణులలో రాణీభవాని ప్రముఖురాలని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. ఈమె బంగాళాదేశమందలి రాజశాయిపరగణాలోని ఛాతీ మను గ్రామమునం దుండు ఆత్మారాంచౌధరి యనుగృహస్థుని కూఁతురు. ఈమె వార్ధకమునం దీమెను జూచిన వారిప్పటికిని (క్రీ. శ. ౧౮౯౮) బంగాళమునందుఁ గలరని చెప్పెదరు. ఈమెతండ్రి మిక్కిలి ధనవంతుఁడు కాకపోయినను, ఈమె యసమానసౌందర్యమును, అనుపమేయసద్గుణములను జూచి, నాటూరు సంస్థానాధిపతి యగు రాజరామజీవనుగా రీమెను తమ కుమారునికి వివాహము చేసిరి.

ఈమె చిన్నతనమునందే విద్య నేర్చుకొనినదని కొందఱు వ్రాసియున్నారు. కాని యేయేవిద్య యెంతెంతవఱకు నేర్చినదో తెలియదు. అయినను తరువాత నీమె చూపిన బుద్ధికౌశలమును

---

* సద్గుణములే పూజనీయములు ; కాని వయస్సును, లింగమును (ఆఁడుతనము మగతనములును) పూజనీయములు కావు.

బట్టి విచారింపఁగాఁ జిన్నతనమునం దీమె చాలవఱకు విద్య నేర్చిన దనియే తోఁచుచున్నది. దైవభక్తి, ధర్మబుద్ధి, కార్యనిర్వాహకత్వము నను నీగుణత్రయం బీవనితయందుఁ జిన్ననాఁటినుండియు వాసము చేయుచుండెను. పెనిమిటి రాజ్యము చేయుచుండినప్పుడును, పతి మరణానంతరము తనకు సర్వాధికారము సంప్రాప్తమయినప్పుడును, ఈ లలన తనసుగుణములచేఁ బ్రజల నందఱిని రంజింపఁ జేసెను. కావుననే, యీమెకీర్తి యజరామరముగ నున్నది.

ఈమె పరిపాలించిన నాటూరుసంస్థానమును సంపాదించుటలో వీరి పూర్వికుఁడైన రామజీవనురాయ్‌గారు చూపిన ధైర్యచాతుర్యములు బహువర్ణనీయములు ; గావున రాణీభవానిగారు చెందిన యమితకీర్తికి మూలకారణమయిన యాయైశ్వర్యప్రాప్తిని గుఱించి యిచ్చట సంగ్రహముగ వ్రాసెదను.

కామదేవుఁడను బ్రాహ్మణునకు రఘునందన రామజీవనులను నిరువురు పుత్రులుండిరి. వారు దర్పనారాయణుఁడను చిన్న జమీన్‌దారునియొద్ద నుద్యోగములు చేయుచుండిరి. రఘునందనుఁడు మిక్కిలి సూక్ష్మబుద్ధి గలవాఁడు; రామజీవనుఁడును తెలివి గలవాఁడే. కాని రఘునందనుని యంతటివాఁడని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఆ జమీన్‌దారుఁడు రఘునందనుని బుద్ధికుశలతకు సంతసించి, ముర్షిదాబాదు నవాబుయొక్క దర్బారులో నతనిని తనవకీలుగా నేర్పఱచెను. తదనంతర మాదర్బారులోని వారందఱాతని చాతుర్యమును జూచి యతనిని మిక్కిలి సన్మానించుచుండిరి. ఆ దర్బారులోని దివానునకును నితఁడెంతో ప్రియుఁడయ్యెను.

ఖతని సచ్ఛీలమును జూచి యా దివాను తనచేతి ముద్రసయితమీతనియొద్ద నుంచుట కిచ్చుచుండెను.

ఈ సమయమునందు ముర్షిదాబాదు నవాబునకుఁ జాలద్రవ్యము కావలసినందున, సర్కారు బొక్కసములోని ధనమంతయు నా నవాబు వ్యయపఱచెను. కావున ఢిల్లీబాదుషా తన్ను రాజ్యభ్రష్టుని జేయునని యతనికి భీతి గలిగెను. వ్యయపఱచిన ధనమెచ్చటినుండి యయినఁ దెచ్చి బొక్కసము నించుటకు వీలులేనందున నబద్ధపు లెక్కలు వ్రాసి ఢిల్లీకిఁ బంప నిశ్చయించిరి. కాని యిట్టి నీతిమాలిన పనిఁ జేయుట మంచిది గాదని తలఁచి రఘునందనుఁడు, తాను ఢిల్లీకి వెళ్లి యబద్ధపు లెక్కలు లేకయె ఢిల్లీశ్వరుని సమాధానపఱచెదనని నవాబుతోఁ జెప్పెనఁట. అందుకు నవాబు సంతసించి యతనిని ఢిల్లీకిఁ బంపెనఁట. అప్పు డాతఁడు తన వక్తృత్వవైభవముచే ఢిల్లీశ్వరుని సమాధానపఱచి ముర్షిదాబాదుకు వచ్చెనఁట. అప్పటినుండి నవాబు రఘునందనునికి గొప్ప గొప్ప యధికారముల నిచ్చి, తుద కితనికిఁ దనదివాన్‌గిరి యిచ్చి 'రాయ' యనుఁ బిరుదు నొసఁగెను. ఇంతియ కాదు. పేరుమాత్రము నవాబుది; రాజ్యమంతయు నితని దేయని చెప్పుటకు సందియము లేనంత యధికార మీతనికి సంప్రాప్తమాయెను. ఇట్లు పూర్ణాధికారములోనున్న సమయమం దాతఁడు, తన తమ్ముఁడయిన రామజీవనునికి రమారమి రెండుకోట్ల జమీన్‌దారి యిప్పించెను. తదనంతరము కొన్నిదినములలోనే రామజీవనునకు 'రాజా' యను పదవి నవాబువలనఁ బ్రాప్తమాయెను. ఇప్పటివఱకీ బిరుదు వీరివంశస్థు లనుభవించుచున్నారు.

రాజారామజీవనున కిరువురుపుత్రులు గలిగిరి. వారిలో నొకఁడు బాల్యావస్థయందే గతించెను. రెండవవానిపేరు రామకాంతుఁడు. తండ్రి గతించిన పిమ్మట, ఈయన రాజ్యమున కధిపతియయ్యి 'రాజా' యను పదవిని పొందెను. ఈ రామకాంతుని భార్యయే, మనచరిత్రనాయిక యగు రాణీభవాని. వివాహసమయమున రామకాంతునికి ౧౮ సంవత్సరములును, భవానిగారికి ౧౫ సంవత్సరములును వయస్సు. భార్యాభర్త లిరువురికి నొండొరుల యెడ ప్రేమానురాగము లెక్కువగ నుండినను త్వరలోనే కార్యవిషయములందు వీరికి బహుకష్టములు ప్రాప్తించెను.

రాజారామజీవనుని కాలమునం దతనియొద్ద దయారామను బుద్ధికౌశలముగల యొక మంత్రియుండెను. రామజీవనుఁ డితనిని కుమారునివలెఁ బ్రేమించుచుండువాఁడు. రామకాంతుఁ డతనిని 'అన్నా' యని పిలుచుచుండును. మృతిసమయమునందు రామజీవనుఁడు, ప్రతికార్యమునందు దయారాముని సమ్మతిచొప్పున తనకొమారుఁడు నడువ వలయునని బోధించి మఱి ప్రాణములు విడిచెను. చిన్నతనమునందే గొప్ప సంస్థానమున కధికారము లభించినందున రామకాంతుఁడు గర్వపడి, రాజకార్య వ్యవహారములయందు మనసుపెట్టక, స్వేచ్ఛానుసారముగా వర్తించి రాజ్యమును పాడుచేయసాగెను. చేతఁజిక్కిన ధనరాసులన్నియు హేయసుఖములకొఱకు వ్యయపఱచెను. ఇదంతయుఁ జూచి దయారాముఁ డనేకపర్యాయములు రామకాంతునికి బుద్ధిచెప్పెనుగాని యాగర్విష్ఠుఁ డాతనిమాటలు లెక్కసేయక మీఁదు మిక్కిలి యాతని నిల్లు వెడలఁ గొట్టించెను.

నాటూరునుండి యిట్లు వెడలఁగొట్టఁబడిన దయారాముఁడు రామకాంతునియం మిక్కిలి ద్వేషము వహించి, యచ్చటినుండి బయలుదేరి ముర్షిదాబాదుకు వెళ్లెను. అప్పుడచ్చట రాజ్యముఁ జేయుచున్న నవాబుపేరు అలీవర్దీఖాన్. అచ్చటికి వెళ్ళిన తరువాత దయారాము నవాబు కొలువుకూటమునకుఁ బ్రతిదినము వెళ్లుచుండెను. కొన్నిదినముల కాతఁడు తనబుద్ధికౌశలముచే నవాబు ప్రేమ సంపాదించెను. దయారా మొకనాఁడు నవాబు సమీపమునకుఁ జని "దేవరవారి ధనమంతయు రామకాంతుఁడు వృథా వ్యయపఱచుచున్నాఁడు; సొత్తంతయు నపహరించి రాజద్రోహముచేయఁ దలఁచి యున్నాఁడు" అని చెప్పెను. అప్పటి నవాబులు విచారశూన్యులు; సారాసార విచారములోఁ బనిచేయువారు కారయిరి. ఒక్కశబ్దముతో నొకనిని లక్షాధీశుని గాను, ఇంకొకనిని భిక్షాధీశునిగాను జేయుచుండిరి. కాన దయా రాముని మాటలు విన్నతోడనే, యీమాట సత్యమా యసత్య మాయని విచారణచేయక, రామకాంతుని ధనమెల్లఁ గొల్ల గొట్టుటకును, అతనిఁ బదచ్యుతుని జేసి యతని పెదతండ్రి కుమారునికి రాజ్యమిచ్చుటకునయి, నవాబు తనసైన్యములను బంపెను. నవాబుయొక్క యాజ్ఞప్రకారము దయారాము సైన్య ములతో వెళ్ళి రామకాంతుని ధనభాండాగారములోనికిఁ జొచ్చి ధనమంతయుఁ గొల్లగొట్టసాగెను. కోటలోనికి సైన్యములు చొచ్చినప్పుడు రామకాంతుఁ డంతఃపురములో భార్యాసమేతుఁ డయి యుండెనఁట.

నవాబు సైన్యములు దండెత్తివచ్చిన సమాచారము విని,

వాని నెదురించుట కసమర్థుఁడగుటచే రామకాంతుఁడు వజ్రతా డితునివలె నేమియుఁదోఁపక నిశ్చేష్టితుఁడై యుండెను. అతఁ డిట్లింకఁ గొన్నినిమిషము లుండియుండినయెడల, శత్రువులాతని చెరఁ బెట్టియేయుందురు. కాని కుశాగ్రబుద్ధిగల యాతనిభార్య యగు భవాని, ప్రసంగావధానము గలది గనుక, భర్తభయమును దుఃఖమును శాంతింపఁజేసి, మోయఁగలిగిన నగలను చేతఁ బుచ్చుకొని భర్తయుఁ దానును ఎవరికిఁ దెలియకుండ పట్టణము నుండి వెడలిపోయిరి. చిన్నతనమునుండియు భవాని కలలోనైనను కష్టము లెఱుఁగని శ్రీమంతురాలు; పల్లకిలోనుండి కాలుక్రిందఁ బెట్టుటయైన నెఱుఁగని భాగ్యశాలి. ఇట్టిలేమ కీకష్టము ప్రాప్తించి నప్పు డామె యెనిమిదిమాసములు గర్భవతిగానుండెను. ఇన్ని కష్టములు ప్రాప్తించినను పతిప్రాణములు దక్కినను సంతోష ముతో నామె ధైర్యముగా నడువసాగెను. వీరిట్లు మిగులప్రయా సముతో నడచి పద్మానదీతీరముచేరి యచ్చట నొకయోడవాని నాశ్రయించి, నదిదాఁటి మూర్షిదాబాదుచేరి, యచ్చట బీదవా రివలె నొక చిన్నగృహమున నుండిరి. అక్కడికిఁ బోయిన తరు వాత, రామకాంతునకుఁ దనపూర్వపు దురాచారమునకయి పరితాపముగలిగి, బుద్ధికౌశలముగల తనభార్యచెప్పిన చొప్పున నిఁక నడచుకొనుటకు సమ్మతించెను. భవాని తన్ను పెంపుడు కన్యగా భావింపవలసినదని చెప్పి, యనేకయుక్తులతో నవాబు యొక్క బొక్కసధారుఁడగు జగత్సేటనువానిని తనభర్తకు వశునిఁజేసెను. తననగలలోఁ గొన్నిటిని నమ్మి యా ధనముచే నవాబుయుద్యోగస్థులఁ గొందఱిని తనభర్తపక్షము నవలంబింపఁ

జేసెను. తనకుఁ బూర్వము మంత్రిగనుండి, పిమ్మట తమ్ముని దరికిఁ దెచ్చిన దయారాముని బిలువనంపించి, అతని పాదములకు పెనిమిటిచే మ్రొక్కించి, తప్పులన్నియు క్షమింపుమని వేఁడుకొనెను. ఇట్లు ప్రార్థింపఁగా, దయారాముని మనసు కఱఁగి, యతఁడు తిరిగి రామకాంతునికి రాజ్యమిప్పించెదనని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. తరువాత రాణిగారు తనయొడలి నగలన్నియు నేఁబది వేల రూపాయీలకమ్మి దయారాముచే సాధనమంతయు లంచము లిప్పించి, నవాబునొద్దనుండు నధికారులనందఱిని వశపఱచుకొనెను. ఇట్లు వీరిపక్ష మవలంబించిన రాజకీయోద్యోగస్థులును, దయారాముఁడును, జగత్సేటునుగూడి, యెట్లో నవాబు మనసు త్రిప్పి మఱల రామకాంతునకు రాజ్యమిప్పించిరి. ఇట్లు పోయినరాజ్యము మఱల సంపాదించుటయందు రాణీభవానిగారు చూపిన యసామాన్యబుద్ధి కౌశలమును, అనుపమేయ పతిభక్తియుఁజూచి 'స్త్రీబుద్ధి ప్రళయంకరీ' యన్నమాట సర్వదా యసత్యమనియే చెప్పవలసి యున్నది. రాజ్యము తిరుగ సంప్రాప్తమయినపిదప ౧౯ సంవత్సరములు రామకాంతుఁడు, తన భార్యామణియొక్కయు, మంత్రిపుంగవునియొక్కయు ననుమతి ప్రకారము సుఖముగా రాజ్యముఁ జేసి, మృతినొందెను. పతిమరణకాలమున భవాని ३४ సంవత్సరముల ప్రాయము గలదై యుండెను.

రామకాంతుని రాజ్యము పోయినప్పుడు రాణీభవాని గర్భవతిగా నుండెనని వెనుక వ్రాసియుంటిమిగదా. ఆమెకుఁ గొద్ది కాలమునకుఁ బుత్రుఁడు గలిగెను. తదనంతరమింకొక

కుమారుఁడు పుట్టెను. కాని యీయిరువురు పుత్రులును బాల్యమునందే గతించిరి. తరువాత నామెకు 'తార' యను కూఁతురు మాత్రమే కలిగెను. తార చిన్నతనమునందే వితంతువయినందునఁ దల్లియొద్దనే యుండుచుండెను.

భర్త మరణానంతరము భవాని సింహాసనమెక్కెను. ఆసమయమున బంగాళా దేశమునకు సురాజద్దౌలా యను తురుష్కప్రభువు నవాబుగ నుండెను. హిందూదేశ చరిత్రముఁ జదివినవారికి సురాజద్దౌలాయొక్క దుశ్చేష్టలు బాగుగఁ దెలియును. ఇతఁడు వ్యభిచారాది దుష్కర్మలకయి తన ధనమంతయు వ్యయపఱచి తనచేతిక్రింది మండలాధిపతులయొద్దనుండి, బలాత్కారముగా ధనము స్వీకరించుచుండెను. ధన మీయనివారిని మిగుల బాధపెట్టుచుండెడివాఁడు, పరస్త్రీల నక్రమముగఁ జెరపెట్టుట కీదుష్టుఁడు వెనుకదీయువాఁడు కాఁడు. న్యాయమనుమాట యీయన రాజ్యమున నౌషధమున కయినను గానరాక పోయెను. తన రాజ్యమున కిట్టి దుష్టునివలన నెన్నఁడయిన ముప్పు రాఁగలదని యెంచి, రాణీభవాని తన సైన్యములఁ జక్కపెట్టుటకు నారంభించెను. సైన్యములోని భటులసంఖ్య హెచ్చించి, యుద్ధమున కసమర్థులగు భటులను తీసివేసి, సమర్థులయినవారిని జేర్చి, తానే సైన్యాధిపత్యమును స్వీకరించి సైన్యములోని యోధులచే వేడుక యుద్ధములుచేయించి, సేనలను బలపఱచెను. ఇటులు చేసినది గావుననే యీక్రింద వివరింపఁబడు కష్టమునుండి తనరాజ్యమును నీమె తప్పించుకొనఁ గలిగినది. ఆకష్టమేదియనఁగా:—

రాణిగారి కొమార్తెయును గతభర్తృకయును అగుతార,

బంగాళా దేశమునం దంతట విఖ్యాతిఁగాంచిన సౌందర్యవంతు రాలు. ఈమె చక్కఁదనము సంగతివిని, నవాబునకీ మెను చెఱఁ బెట్టవలెనను దుర్బుద్ధి కలిగెను. తారను తనకీయుమని, యాతఁడు భవానిగారికి వర్తమానము పంపఁగా నామె యత్యంత క్రోధా న్వితురాలయి, వచ్చిన దూతను మిగుల నవమానపఱచి పంపి వేసెను. ఇందుపయి నవాబు క్రోధావేశపరవశుఁడయి నా టూరు రాజ్యమంతయుఁ బాడుచేసి తారా భవానులను జెరఁబెట్టి తెండని, తనసైన్యములఁ బంపెను. ఇట్లు జరుగునని రాణీగారి కదివఱకే తెలిసియుండెనుగాన, ఆపె పట్టణపు త్రోవలన్నియు మూయించి, తానే సైన్యాధిపత్యమును వహించి, తనసైన్యముల వెంటఁదీసికొని రాజధానియొక్క బహిర్ద్వారము దగ్గఱ నవాబు సైన్యముల నెదుర్కొనెను. ఇచ్చట నొక ఘోరయుద్ధము జరిగి, తురుష్కులు అందు సంపూర్ణముగా నోడిపోయిరి. అనేకులైన తురు కలు నవాబుయొద్దకు పాఱిపోయిరి. ఈసంగతి యితరరాజులకుఁ దెలిసినతోడనే వారు నవాబు సైన్యముల ననేకబాధలు పెట్ట నారిరి.

ఇట్లు బంగాళా దేశములోని మండలాధిపతుల కంతఱకి నవాబు దుష్టుఁడని తోఁచినందువలన వారందఱును అతనిని రాజ్య పదచ్యుతునిగఁ జేయుటకయి నిశ్చయించుట కొకనాఁడు జగత్సే ఠుగారి గృహమునందు సభచేసిరి. కృష్ణఘురు సంస్థానాధిపతి యగు రాజాకృష్ణ చంద్రరాయలును, డెక్కాసంస్థానాధిపతి యగు రాజరాజ బల్లవులును, పాట్నాయను నామాంతరముగల పాటలీపుత్ర సంస్థానాధిపతియగు రాజరాయదుర్లవులును, నా

టూరురాజ్యమున కధికారిణియయిన రాణీభవానిగారును, ఆసభ యందలి ప్రముఖులయి యుండిరి. ఆసభయందు క్రింద వ్రాసిన ప్రకారము సంభాషణలు జరిగినవని యొక యితిహాసకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు:—

జగత్సేటు—సురాజద్దౌలాను పదచ్యుతునిఁ జేసి మీర్జాఫరనువానిని నవాబుఁ జేయుట ఉత్తమము. ఎందుకనఁగా హిందూరాజులు చెప్పినట్లు నడుచుకొనియెద ననియుఁ, బ్రజలకు హితమగునట్లు రాజ్యముఁ జేసెదననియు నాతఁడు ప్రతిజ్ఞఁ జేసియున్నాఁడు. ఇప్పుడు మనము నవాబును జేయఁదలఁచిన మీర్జాఫరు, నవాబుయొక్క సైన్యాధిపతి గనుక తురకలసైన్యము లన్నియు నతఁడు చెప్పినటులు వినఁగలవు. కాన రక్తపాతము లేకయే మీర్జాఫరును నవాబుఁ జేయవచ్చును.

రాణీభవాని—బంగాళాదేశపు సింహాసనముపయి, తురుష్కుని నుంచక, హిందూరాజునే యుంచఁ గూడదా ? పోయిన స్వాతంత్ర్యమును మఱల సంపాదించుకొనుటకు యోగ్యమయిన సమయ మిదియేయని నాతాత్పర్యము.

రాజాకృష్ణచంద్రుఁడు—రాణిగారు ! తమరు చెప్పినమాట యోగ్యముగానే యున్నది. ఎందుకనఁగా, స్వాతంత్ర్యమందఱికిఁ బ్రియమే. కాని మన మనేక సంవత్సరములనుండి పరతంత్రులమయి యున్నాము. మన కీర్తి నష్టమయి యున్నది. పరరాష్ట్రములను ధిక్కరించి స్వసంరక్షణము చేసికొనుటకు మన మసమర్థులము. మనలో నైకమత్యము లేదు. పరస్పర ద్వేషము లనేకము లుగలవు. కనుక హిందూనవాబు నేర్పఱిచినయెడల, మనలో

మనము కలహించి, యొకరి నొకరము సంహరించుకొనుట సంభ
వించును. ఇట్లు మనయంతః కలహములఁజూచి మరాటావారు
మనపయి దండెత్తివచ్చి మనలను దిరిగి పరతంత్రులను జేసెదరు.
మరాటావారిని మన మెఱుఁగము. వారు బహు క్రూరులని విం
దుము. మనము తురుష్కులతోఁ గలసిమెలసి యున్నాము. వారి
స్వభావము మనకు బాగుగఁ దెలియును. కనుక వారే మనకు
రాజులుగ నుండుటమేలు.

రాణీభవాని—మీరు చెప్పినమాట గ్రాహ్యమే. కాని
రాజ్యారూఢుఁడయినపిమ్మట, సురాజద్దౌలావలెనే, మీర్జాఫరు
క్రౌర్యము నవలంబించిన పక్షమున మనమేమి చేయఁగలము?

రాజారాజబల్లవులు—అందునుగూర్చించి మే మిదివఱకే విచా
రణచేసి యున్నాము. మీర్జాఫరును మనచేతిలో నుంచుకొనుటకు
నింగ్లీషువారి సహాయ మడుగఁ దలఁచితిమి. వారు బహుబలవం
తులు; కేవలము వర్తకులు. రాజ్యము చేయవలయునను కోరిక
వారికిఁ గలుగనేరదు. వర్తకమునందు విశేషలాభము గలుగు
నట్టులు గొన్నిషరతులు వారికి వ్రాసియిచ్చిన పక్షమున, వారు
మన కత్యానందముతో సతతము సహాయము చేయుచుందురు.
వారిసహాయముచే నెల్లప్పుడు నవాబు మనకు లోఁబడియుండు
నట్టులు చేయవచ్చును.

జగత్సేటు—ఇదియునుఁగాక కలకత్తానగరములోనికంపెనీవారి
దుకాణమును సురాజద్దౌలా కాల్చియున్నాఁడు. కాన కంపెనీ
వారు సురాజద్దౌలాను ఓడించుటకు యత్నించుచున్నారు. కనుక
నిప్పుడు క్రొత్తగా సింహాసనస్థుఁ డగు నవాబు వారికి స్నేహితుఁ

డుగా నున్నపక్షమున వారతనికి చాల సహాయముఁ జేసి కృత
జ్ఞులయి యుందురు. వారితో సఖ్యముఁ జేయనిపక్షమున రాజ్య
మునకుఁ బ్రారంభము కాఁగానే, క్రొత్తనవాబునకు వారితో
యుద్ధము చేయవలసి వచ్చును.

రాజరాయద్దుర్లభులు—ఇంగ్లీషువారు దక్షిణములోని నవా
బును పరాజితుని జేసిరి. కాన వారితో సఖ్యమే చేయవలెను ;
వైరము వలదు.

రాణీభవాని—నేను స్త్రీనైనందువలనఁ దమ కిట్టి రాజకీయ
వ్యవహారములలో నాలోచన చెప్పుటకు సమర్థురాలను కాను.
అయినను, నాస్వల్పబుద్ధికిఁ దోఁచినది జెప్పెద వినుఁడు. ఇంగ్లీషువా
రిప్పుడు వర్తకులుగా నున్నను, మనము వారి సహాయముం గోరి
చేతికి మనజుట్టు నిచ్చినప్పు డీమహారాజ్యమును జూచి వారికి
రాజ్యాభిలాష గలుఁగక మానదు. అప్పుడు మనగతి యేమి ?
మరాఠావారి గుణధర్మములను గుఱించి మనకుఁ గొద్దిగనైనను
దెలియును. కానిఁ వీరివిషయమయి బొత్తుగ మన కేమియుఁ
దెలియదు. కాన తురుష్కుని రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేయుటకును,
పరదేశస్థులయిన కంపెనీవారిని దీనులవలె సహాయంబడుగుటకును,
నేను సమ్మతింపఁజాలను.

ఇట్లిచ్చటఁ జాలసేపువఱకు వాదవివాదము జరిగి తుద కితర
రాజుల బలవంతముచే రాణీభవాని, ఇంగ్లీషువారి సహాయముఁ
బుచ్చుకొని మీర్జాఫరును రాజ్యముపయి నుంచుటకు సమ్మతించి
యిట్లనియె. "మహారాజులారా ! మీరందఱు సమ్మతించి, నిశ్చ
యించిన మాటకు విరుద్ధముగా నడుచుట నాకు శక్యముగాదు.

కనుక మీమాట నాకు సమ్మతమే. ఈమార్పువలన తురక
వారికిఁ గల సర్వాధికార మింగ్లీషువారి కిచ్చుచున్నాము. తురు
ష్కుని రాజ్యమునుండి తొలఁగించి, హిందూదేశమున హిందూ
రాజును స్థాపించునంత శక్తియు, దేశాభిమానమును, ఐకమత్య
మును, మనకు లేనపుడును, మనదేశస్థులయిన మరాఁటవారిని
మనము నమ్మఁజాలనపుడును, మనము మనరాష్ట్రము పరాయిల
చేత నొప్పగించుటయే బహుయోగ్యముగా నున్నది. వీరే మనకు
హితకర్త లగుదురుగాత." ఇట్లందఱును నిశ్చయించి వారివారి
సంస్థానములకు వెళ్ళిరి. తరువాత ౧౭౫౭ వ సంవత్సరమున జరగిన
ప్లాసీయుద్ధమునందు కంపెనీవారును, మీర్జాఫరునుగూడి సురాజ
ద్దౌలాను ఓడించిన సంగతి చరిత్రజ్ఞుల కందఱికిని దెలిసినదే.

ఇప్పుడు నేను వర్ణించిన కాలము హిందూదేశముయొక్క
చరిత్రములోని యొకముఖ్యభాగమయి యున్నది. తురకలరాజ్య
ముయొక్క క్షయమునకును, ఇంగ్లీషు ప్రభువులయొక్క యభ్యు
దయమునకును, ఇది సంధికాలమని చెప్పవచ్చును. ప్రభుత్వము
లిట్లు చేతులక్రిందు లయ్యెడి కాలముయొక్క మాహాత్మ్య మప్పుడు,
రాణీభవానిగారు దప్ప నితరు లెవరును గ్రహించినవారు కారని
పైని వ్రాయఁబడిన సంభాషణలవలనఁ జదువరులు గ్రహించియే
యుందురు. రాణిగారి సంభాషణలవలన వారికిఁ గల యనుపమే
యస్వదేశాభిమానము వెల్లడియగుచున్నది. రాణిగారు చేసిన
రాజకీయ భవిష్యత్తులన్నియుఁ దప్పక నిజమ యినవని చూచి
రాణిగారి రాజనీతి నిపుణత్వమునకును, వ్యవహారమునందుఁ గల
దీర్ఘదృష్టికిని, మానవ స్వభావముయొక్క యథార్థజ్ఞానమునకును,

ఎంతయు సంతసింపవలసియున్నది. రాజకార్యములయొక్క వాస్తవ స్వరూపములను బూర్ణముగా గుర్తెఱిగిన యీలలనారత్నము, మన దేశమునందు శాస్త్రధురీణు లనియు దీర్ఘదృష్టు లనియుఁ బేరొందిన తోడరమల్లు, నానాఫడనవీసు, అక్కన్న, మాదన్న మొదలగువారితోను, ఐరోపాఖండమునందు వ్యవహారవేత్త లని విఖ్యాతిఁ గాంచిన పిట్టు, ఫాక్సు, బర్కు, బిస్మార్కు, గ్లాడుస్టాను మొదలగు పురుషపుంగవులతోను, బుద్ధియందు సమానురాలని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. మన దేశమునందలి నారీమణు లిట్టి బుద్ధివైభవముఁ జూపుచుండఁగా, స్త్రీలు పురుషులకన్న బుద్ధిహీన లనియు, వారికి విద్య నేర్పవలదనియుఁ బ్రతిపాదించుట వింతకాదా? మన దేశమునందలి స్త్రీలకు స్వాతంత్ర్యము లేక యుండను, వారికి విద్య నేర్పకుండవలెనను, మన మనేక రాణీభవానులను బోఁగొట్టుకొనినవార మగుచుంటిమి. ఇన్ని నిర్బంధము లుండియు నప్పుడప్పుడు రాణీభవానులవంటి నారీరత్నములు మన దేశమున నుదయించుట చూడఁగా ఈనిర్బంధనలు లేకయుండి, మన స్త్రీలకు యోగ్యమయిన స్వాతంత్ర్యమును సర్వవిధములయు ప్రాప్తమయి యుండిన యెడల నిచ్చట నిదివఱకు ననేక రాణీభవాను లుదయించి యుందురని చెప్పుట యతిశయోక్తి గాదు.

రాణీగారి బుద్ధివైభవములను గుఱించియు, రాజ్యవ్యవహారములలో నామె కనపరచిన చాతుర్యమును గుఱించియు నిదివఱకు వ్రాసితిని. ఇఁక నామె ధర్మకృత్యములను గుఱించి వ్రాసెదను.

భర్తయొక్క జీవితకాలమునందు 'భవాని,' ధర్మాత్మురాలని

విశేషవిఖ్యాతిఁ జెందినదిగాదు. అయిన నామె సాధారణముగా దానధర్మములను జేయుచునే యుండెను. దేవాలయములఁ గట్టించుట, చెఱువులు బావులు మొదలయిన జలప్రదేశములఁ ద్రవ్వించుట, అన్నసత్రములు స్థాపించుట, బీదబ్రాహ్మణుల కేమి బ్రాహ్మణేతరుల కేమి వివాహాదులు చేయించుట మొదలయిన భూతదయాప్రేరితములగు సత్కృత్యము లప్పటినుండియే, రాణిగారు చేయుచుండిరి.

ఆమెకు దైవభక్తి విశేషముగాఁ గలిగియుండెను. ఏవస్తువు నయిన నీశ్వరునికి సమర్పింపక యామె యనుభవించుట లేదు. ఒకనాఁ డామె పెనిమిటి యిరువదియయిదువేల రూపాయలకు రెండు చంద్రహారములఁ గొనెను. వానిలో నొకటి కాళికాదేవి కనియు, మఱియొకటి తనభార్యకనియు నాయన నిశ్చయించుకొనెను. వానిలో నొకటి బహు సౌందర్యయుతముగాను, మఱియొకటి సాధారణముగాను, ఉండెను. వానిలో నుత్తమమయినది తనభార్య కియ్యవలయునని తలఁచి, రాజుగారు వానిని రాణిగారికిఁ జూపఁగా నుత్తమమయినది కాళికాదేవి కిచ్చెదననినామె చెప్పెను. అంతమీఁద రాజుగారు తన యభిప్రాయమును దెలుపఁగా "మీ కిష్టమైన హారము మీరు సమర్పింపవచ్చును, నా కిష్టమైనదానిని నేను సమర్పించెదను, ఇట్లయిన నిరువురి కోర్కెలు నీడేరును" అని రాణిగారు చెప్పిరి. అదేప్రకారము రెండు హారములును దేవికి సమర్పించిరి! ఇట్లామె యకల్మషదైవభక్తిని జూపు దృష్టాంతంబు లనేకంబులు గలవు. కాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చట వ్రాయుటలేదు.

తనకుఁ గుమారులు లేకపోయినను, తనకూఁతురగు తారకుఁ గుమారుఁడు గలిగిన పక్షమున వానికిఁ బట్టముకట్టి తాను గంగా తీరముననుండి, దానధర్మములఁ జేయుచు, ఈశ్వరుని ధ్యానము చేసికొనుచు నుండవలెనని యీమెకుఁ దాత్పర్యముండెను. ఇట్టి యోచనగలదయి, తార కొకమంచివరుని దెచ్చి పెండ్లి చేసెను గాని, "తా నొకటిదలఁచిన దైవ మొకటితలఁచు" నను సామెత చొప్పున నామె యల్లుఁడు మృతినొందెను. అల్లుని మరణము వలన రాణిగారి కత్యంత దుఃఖమును అపరిమితమయిన నిరుత్సాహమును గలిగెను. కొన్నిదినములవఱకును వితంతుపుత్రికను జూచినప్పు డెల్ల నామెకు మిగుల దుఃఖము గలిగి చిత్తభ్రమ గలుగుచుండెనఁట. నవాబగు సురాజుద్దౌలా, రాణిగారి కొమార్తెను చెఱఁబట్టఁ దలఁచి, సైన్యములఁ బంపెననియు, వానిని రాణిగా రోడించిరనియు వెనుక వ్రాసియున్నాను. ఆయుద్ధ మీవితంతువగు తారకొఱకే జరిగినదని చదువరు లిదివఱకే గ్రహించియుందురు. ఈయుద్ధము జరిగినప్పటినుండియు రాణిగారు తార నెప్పుడు తనవెంటనే యుంచుకొని బహు జాగరూకతతోఁ గాపాడుచుండిరి.

అల్లుని చావుతో రాణిగారియాశ లన్నియు నిరాశ లాయెను. రాజ్యమునకు తగువారసుదారు లెవరును లేనందువలన, రాణిగారు సంపత్తినంతను లోకహితార్థమయి వ్యయపఱుచుటకు నిశ్చయించిరి. ఇట్లు నిశ్చయించిన పిదప నామె చేసిన దానధర్మము లింతంతని చెప్ప నలవిలేదు. వానిని విన్నవారు ఆనందాశ్చర్యములఁ బొందక మానరు. ఈమెకన్న నధిక శ్రీమంతులగు రాజు

లనేకులు గలరు; కాని యీమెచేసిన దానము లనేకములు గొప్ప గొప్ప చక్రవర్తులకు శోభించునట్టివి.

ప్రతిసంవత్సర మీమె ౨౫ వేల రూపాయలు చిల్లరదానధర్మములయందు వ్యయపఱుచుచుండెను. గంగాతీరముననుండి వేదాధ్యయనముచేయు బ్రాహ్మణోత్తములకును, యోగాభ్యాసము చేయుయోగులకును, అతిథులకును, అభ్యాగతులకును, అన్నము పెట్టుటకయి యీమె యనేక సత్రములను గంగాతీరమున స్థాపించి యున్నది. సంస్కృత విద్యాధ్యయనమును, వేదాధ్యయనమును, శాస్త్రాధ్యయనమును జేయు విద్యార్థులకు విద్యార్థి వేతనార్థమై సంవత్సరమునకు నిరువదియైదువేల రూపాయీలు ముట్టునట్లీమె యేర్పాటు చేసినది. ఆకట్టుపాటు యిప్పటివఱకు నడచుచున్నదని చెప్పెదరు. అనేక గీర్వాణపాఠశాలలు స్థాపించి, వానిపై గొప్ప పండితులను గురువులుగా నేర్పఱచి, విద్యార్థులకు పాఠశాలలోనే యన్నము పెట్టునటు లేర్పాటులం జేసి, శాస్త్రములందుం బ్రవీణులగు విద్యార్థులకు వారివారి ప్రవీణతప్రకారము పారితోషికముల నిచ్చునటులు నియమంబులు చేసెను. తాను నేర్పఱచిన సత్కృత్యంబులు తన మరణానంతరము నిర్విఘ్నముగా జరుగవలెనని, రాణిగారు ఈస్టు ఇండియా కంపనీవారికిం గొన్ని లక్షల రూపాయీలిచ్చి వానివడ్డీవలన నీపాఠశాలలు సతతము జరుగునటులు నిబంధనము చేసిరి. కనుక నిప్పటికి బంగాళా దేశములో వీరికి ననేకాశీర్వచనముల నిచ్చుచు ననేకవిద్యార్థులు సంస్కృత విద్యామృతమును పానము చేయుచున్నారు. ఈమె భూదానము లనేకము చేసినది; అనేకులయిన బీదకాంపుల సిస్తులువదలి

పెట్టినది. ఇందుచే నీమె రాజ్యమున బీదలందఱు సుఖముగానుండిరి.

కాశీ, గయ, రాజశాహి, బడానగర్ మొదలయిన పట్టణ ములయం దీమె గొప్పగొప్ప దేవాలయములను సత్రములను గట్టించినది. వీనిలోఁ గాశీక్షేత్రములోని దేవాలయము బహు రమ్యమైనది. దీనిలోని విశ్వేశ్వరుఁడు, దండపాణి, దుర్గ, తార, రాధాకృష్ణుల విగ్రహములు కడుసొంపుగానున్నవి. అత్యంత సుం దరములైన శివలింగంబు లిం దనేకంబులు గలవు. దేవాలయమం తయు శ్రేష్ఠమైన నల్లని రాతితోఁ గట్టఁబడినది. ఇదే రీతిని నామె యనేకఘట్టముల రాతితోఁ గట్టించెను. అనేక ధర్మశాలల స్థాపిం చెను. కాశీయం దేడువందల గృహములఁగట్టించి యిహసౌఖ్య ములవదలి కాశీవాసముఁ జేయవచ్చిన యనాథలను వానియం దుంచి భోజనముఁబెట్టి వారి మరణానంతర ముత్తరక్రియలను గూడ యథావిధిగాఁ జేయించుచుండెను. పంచక్రోశముచుట్టు నీమెధర్మగృహములు, బావులు మొదలైనవి యనేకములు కలవు. కాశీక్షేత్రమునం దీమె సహాయమువలన నాలుగువేల ప్రజ బ్రతుకుచుండెను !

రాణిగారు మనుష్యులయందేగాక పశుపక్షి క్రిమికీటకాదు లగు సమస్త ప్రాణులందును కరుణగలదియై వర్తించుచుండిరి. తన రాజ్యమునం దెచ్చటను గోమహిషాదులఁ వధ కాఁ గూడదని యామె నిబంధనఁ జేసెను. ఈనిబంధన నుల్లంఘించువారికి ఘోర శిక్షవిధించెను. పక్షులకొఱకు దొడ్డిలో ననేక ధాన్యములు వెద చల్లించి, వానికొఱకై వచ్చిన పక్షిసమూహమును దూరమునఁ జూచి యిట్టి చక్కనిపక్షుల నుత్పన్నముచేసిన సర్వేశ్వరుని

యదృచ్ఛాశక్తి ప్రేమాదులకు నానందించుచుండెను. చీమలకుఁ బంచదార, చేపలకు రొట్టెముక్కలు, మార్జాలములకు క్షీరాన్నము మొదలగు భక్ష్యములనిప్పించి, యవి సుఖించుచుండుటఁ జూచి భవానిగారు మనమునందు మిగుల సంతోషించుచుండురు. ఇట్లీమె కారుణ్యామృత ప్రవాహము ఎల్లప్రాణుల యెడలను, సమానముగఁ బ్రవహించుచుండెను.

ఈమె కాశీయాత్రకు బయలుదేరినపుడు ఈమె వెంట నెనిమిది ఓడలు వెడలినవఁట. భక్ష్యపదార్థములు నింపబడి వలమీఁద వెళ్ళినవఁట ! ఇట్లపరిమితాన్న దానము చేసినందు వలన లోకు లీమెయన్నపూర్ణయొక్క యపరావతారమని నెంచుచుండిరి.

రాణీభవానిగారి రాజ్యమునం దనాథులగు రోగులకౌషధంబు లిప్పించుటకునై యనేకౌషధాలయంబులు కట్టింపఁబడినవి. ఇప్పటివలె నప్పుడు డాక్టర్లును, ఆసుపత్రులును లేకపోయినను, హిందూ వైద్యశాస్త్రమునందుఁ బ్రవీణులగు భిషగ్వర్యులనేకులు, రాణీగారివలన గొప్ప వేతనములఁ గొనుచు వైద్యశాలలయందు బీదలకౌషధంబు లిచ్చుచుండిరి. రోగి, వైద్యశాల లోనికివచ్చి బాగై వెళ్లువఱకును వానికిఁ గావలయు పథ్యపానములును, ఔషధంబులును, ఉపచారంబులును మొదలైన వన్నియు యథావిధిగా జరుపుటకు రాణీగా రనేక సేవకుల నేర్పఱచిరి. ఆహా ! ఈమె భూతకారుణ్యము నెంతని కొనియాడెదను. ఇట్టి విశ్వకుటుంబినిని వేయినోళ్ళఁ గొనియాడినను జాలదు.

రాణీగారు సకల లోకులచే సత్కరింపఁ బడుచుండిరి. కేవ

లము హిందువులకేగాక తురుష్కులకుఁ గూడ నీమె పూజ్యురా లాయెను. ఒకానొక సమయమున రాణిగారు గయలోఁ బిండ మువేయుటకునై వెళ్ళినప్పుడు అచ్చట రాజు తనకై దులకుల రూపాయీ లిచ్చినఁగాని పిండదానము చేయ నియ్యనని చెప్పెను. రాణిగారీసంగతి మూర్షిదాబాదు నవాబునకుఁ దెలుపఁగా నాతఁడు గయాధీశ్వరుని పదచ్యుతుని జేయుటకై శత్రుణామే సైన్యములఁబంపెను. ఈసంగతివిని యారాజుభయమొంది రాణి గారి శరణుచొచ్చెను. శరణాగతుని రక్షింపవలెనని రాణిగారు తిరిగి నవాబునకు సమాధానముచెప్పి యారాజును రక్షించెను. కొన్నిదినముల కారాజు నవాబు కియ్యవలసిన కప్పమీయనందునఁ గారాగృహవాసుఁడయ్యెను. అప్పుడును రాణీభవానిగారు రద్దు ముండి యతనిని బంధిఖానానుండి విడిపించిరి.

"క. ఉపకారికి నుపకారము
విపరీతముగాదు సేయ* వివరింపంగా
నపకారికి నుపకారము
నెపమెన్నక చేయువాఁడు* నేర్పరిసుమతీ."

యని మనము చిన్నతనమునందుఁ జదివిన యీ యమూల్యమైన నీతిపద్యమునకు రాణిగారు లక్ష్యభూతలని చెప్పుటకు సందేహ ములేదు. కారాగృహ విముక్తుఁడైన యారాజు రాణిగారి యొద్దకువెళ్ళి, మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడై, తలపాగాతీసి, రాణిగారి పాదములపైనుంచి "అపకారముఁజేసిన నాకుఁ బ్రాణదానము నిచ్చిన మీవంటి పరోపకారుల నెచ్చటఁగానను" అని విన్నవించి, సెలవు పుచ్చుకొని తనరాజ్యమున కేగెను. తరువాత నెల్లప్పుడును

ఆరాజు రాణిగారి యాజ్ఞప్రకారమే ప్రవర్తించుచుండెను.

నాటూరులో గంగలేనందున రాణిగారు తమ రాజధానిని అచ్చటనుండి తీసి ముర్షిదాబాదుకొద్ద గంగాతీరముననున్న బడానగరమను గ్రామమునందు స్థాపించిరి. ఈమె రానపుడు బడానగర మొక చిన్న గ్రామముగా నుండెను; గాని యీమె యచ్చటికి వచ్చినతరువాత నానగరము కడుగొప్పదై బడానగరము, అనఁగా, గొప్పనగరమన్న పేరును సార్థకపఱచెను.

ఇఁక నీమె దినచర్యనుగుఱించి కొంతవ్రాసెదను. ఈమె దినచర్య బహురమ్యముగాను, అనుకరణీయముగాను ఉన్నది. ప్రాతఃకాలమందు నాలుగు గంటలకే లేచి, ఈశ్వరస్తుతిఁ జేసి, నాగడాలు వేయించికొని గంగానదికిఁ బోయి స్నానముచేసివచ్చి, పుష్పములనుగోసి, గృహదేవతను బూజించునఁట. ఇంతలో సూర్యోదయము కాఁగానే గంగాతీరమునకుఁబోయి దేవతలఁ బూజించి, బాటసారులకు దానధర్మములుచేసి, పురాణశ్రవణముఁ జేయును. మధ్యాహ్న కాలమప్పుడు భోజనానంతరమున రాజవేషము వేసికొని రాజసభకుఁ బోవును. అచ్చటి యుద్యోగస్థులకు వారు చేయవలసిన పనులు నియమించి, వారుచేసిన పనులఁజూచి, తాను సభలో స్వయముగఁ జేయవలసిన పనులను నిర్వహించి, తిరుగఁ బురాణశ్రవణమునకుఁ బోవును. సాయంకాలమప్పుడు తిరిగి దేవతాదర్శనము చేసికొని ముఖ్యమంత్రి సభకుఁబోయి, ప్రజల విన్నపములు, వ్యాజ్యములు మొదలైనవి విని, తీర్పులుచెప్పి, యిలుసేరి, దేవునిప్రార్థించి నిదురించును. భవానిగారొకపూటయే భుజించుచుండిరని చెప్పెదరు. గాణీభ

వానిగారి కాలము, అప్పటి సంఘస్థితి, దృఢమైన ధర్మవిశ్వాస ములు, మొదలైనవానిని విచారించిచూడఁగా, రాణీభవానిగారి దినచర్య, అప్పటికాలములో నుత్తమోత్తమమైనదనియే యెవ రికైన నొప్పుకొనవలసియుండును.

ఇట్లు పతిభక్తి, రాజ్యకర్తృత్వము, శౌర్యము, ధైర్యము, స్వదేశాభిమానము, భూతదయ, ఈశ్వరభక్తి మొదలైన యుత్తమోత్తమ సుగుణసంపదలకు వాసస్థానమైన రాణీభవాని గారు ౧౮ [illegible] వ సంవత్సరమున, అనఁగా డెబ్బదితొమ్మిదిసంవత్స రముల ప్రాయమున స్వర్గస్థులైరి. వీరి మరణమునకయి లక్షలకొ లఁది ప్రజలు దుఃఖించిరని వేఱుగ వ్రాయవలయునా?

భవానిగారు ఒడ్డుపొడుగు గలిగి, మిగుల సుందరముగ నుం డిరి. చనిపోవువఱకు నీమె శక్తితగ్గలేదఁట. తుదవఱకు నీమె స్వయముగా వంటచేసికొని భుజించుచుండెనఁట.

ఈమె రామకృష్ణుఁడను బ్రాహ్మణబాలుని గొని వాని శై శవమునుండి పెంచుచుండెను. తుదకు వానికే రాజ్యముగట్టి మృతినొందెను. కాని రాజారామకృష్ణుఁడు సాధువృత్తిగలవాఁ డగుటచే నిప్పుడు వీరిరాజ్య మొకచిన్న జమీందారియై యున్నది.

అహల్యాబాయి హెూళ్కరు

* "ఉదార చరితానాంతు వసుధైవ కుటుంబకం."

ఈ యద్వితీయమైన సాధ్వీమణి చరిత్రము, మనోరంజక మయ్యును హృదయ ద్రావక మైనట్టియు, ననుకంపనీయ మయ్యును అనుకరణీయమైనట్టియు, వీరరసవిరహిత మయ్యును శాంతిరస పరిప్లుతమైనట్టియు మూడంకముల నాటకమని చెప్పవచ్చును! ఈనాటకముయొక్క చాలభాగము దుఃఖరూపమైన యంధకారముతో వ్యాప్తమై యున్నను, అహల్యాబాయిగారి యొక్క సద్గుణములను చంద్ర కిరణములచే ప్రకాశితమైనందున రమ్యముగానే యుండును. ఈమూడంకము లెవ్వియనఁగా:— (౧) అహల్యాబాయిగారి జన్మమును బాల్యమును. (౨) ఆమె సంసార సుఖము (౩) ఆమె వైధవ్యమును రాజ్యము చేయుటయు. ఈమూడంకములలోని సంగతులను విడివిడిగా విచారించెదము.

(౧) <u>జన్మమును బాల్యమును</u>—బొంబాయి ప్రాంతమునందలి అహమదు నగరమను తాలూకాలో పాథరణీయను చిన్న గ్రామము గలదు. ఈగ్రామమునందుఁ బూర్వము, ఆనందరావు సిందేయన నొక మరాఠాగృహస్థుఁడు వాసము చేయుచుండెను. ఈతఁడాగ్రామమునందుఁ బెద్దమనుష్యుఁడన్ని పేరు

* ఔదార్యముగలవారికి విశ్వమంతయు, స్వకుటుంబమే.

వడసెను. ఈతఁడు ధనవంతుఁడు గానందునఁ బొలములు దున్నుకొని జీవనముఁ జేయుచుండెను. ఇతని భార్యయు స్వభావమునందితనిని బోలియుండెను. ఈ సత్వగుణ ప్రధానులైన దంపతులకు ౧౭౩౫ వ సంవత్సరమున నొక కన్యారత్నము కలిగెను. ఈకన్యకు వారు అహల్యయని నామధేయమిడిరి. ఈమెయే చరిత్రనాయికయగు అహల్యాబాయి. ఈమె తరువాతఁజూపిన యసమాన సద్గుణములనుబట్టి, యీమె సామాన్యస్త్రీకాదనియు, నవతార స్త్రీయనియు మహారాష్ట్రగ్రంథకర్త లనేకులు 'దేవీ అహల్యాబాయి' యని సంబోధించియున్నారు. ఈమె జగదంబయొక్క యవతారమని యిట్లొక కథ చెప్పెదరు. అనేక దినములవఱకు నానందరావునకు సంతానమే లేక పోయెనఁట. అప్పుడొక్కనాఁ డాయనభార్య చింతాక్రాంతురాలయియుండ వారిగృహమున కొకబైరాగి వచ్చెనఁట. ఆమెచింతయొక్క కారణమును విచారించి, "మీరు కొల్హాపురమునకు వెళ్లి, అచ్చటి జగదంబను సేవించినపక్షమున మీకు సంతానము గలుగును" అనిచెప్పి వెళ్లిపోయెనఁట.

మన యాంధ్రదేశమునందు బెజవాడ కనకదుర్గ యెటులు ప్రఖ్యాతిని జెందియున్నదో యటులె మహారాష్ట్రదేశమునందు, కొల్హాపురములోని జగదంబ బహు విఖ్యాతయయి యున్నది. బైరాగి చెప్పినప్రకారము ఆనందరావును, అతని భార్యయు కొల్హాపురమునకుఁజని యచ్చట జగదంబను సంవత్సరమువఱకుఁ బూజించుచుండిరఁట. ఒకసంవత్సరముకాఁగానే జగదంబ యానందరావుకు స్వప్నమందుఁ గనఁబడి "నీవు సంవత్సరమునుండి దృఢభక్తితోఁ జే

సిన సేవచే సంతుష్టురాల నైతిని. ఇఁక నీవు నీగ్రామమునకు వెళ్ళ వచ్చును. నీయిచ్ఛ దీర్చుటకై నేనే నీయుదరమున జన్మించెదను" అని పలికెనఁట. ఆనందరావున కిట్టిస్వప్నము కలిగినప్పుడే యాతని భార్యకుఁగూడ నిట్టివంటి స్వప్నమే కలిగెనఁట! తరువాతఁ గొద్ది దినములలోనే వారికి జగదంబయొక్క యంశమున నహల్యాబాయి పుట్టెనఁట! ఇటులహల్యాబాయి దేవతాంశసంభూతయని స్థాపించుట కనేక కథలను జెప్పెదరు. ఇవియన్నియు నిజము గాకున్నను వీనివలన నహల్యయందుఁ గల దేవతలకు శోభించు సద్గుణసమూహములును, లోకులకు నామెయందుఁ గల యమితపూజ్యభావమును వ్యక్తమగుచున్నవి.

అహల్య మైదుసంవత్సరముల దైనతరువాత నామెయందు నామె తరువాతఁజూపిన సద్గుణములయొక్క యంకురములు గనిపింపఁ దొడఁగెను. తనతో నాడుకొనుటకు వచ్చెడి యిరుగుపొరుగు పిల్లలను బహు ప్రేమించుచుండెను. ఆమెకుఁ దినుట కెవరయిన నేపదార్థము నిచ్చినను, అందులభాగము తన స్నేహితురాండ్రకిచ్చిగాని తాను భుజింపకుండెను. ప్రతిపదార్థమునందు పరమేశ్వరునిగా భావించి, దానిని పూజించుట యీమెకుఁ బ్రియమైన యాటలలో నొకటిగా నుండెను. ఇంత చిన్నవయస్సునందుఁ గూడ నీమెకు సత్యమునందు విశేషభక్తియుండెను. ఆమె ఎప్పుడును నసత్యమాడునది కాదు; ఎవ్వరైన స్నేహితురాలు అసత్యము చెప్పినపక్షమున నహల్యాబాయి యామెతో మాటలాడుట మానివేయుచుండెను.

ఆగ్రామమునం దొకచిన్నబడి యుండెను. ఆబడి యిప్పటి

స్కూళ్ళవంటిది గాక మనదేశములోఁ బొట్టపోసికొనుటకయి
కొందఱు బీదబ్రాహ్మణులు చిన్నచిన్న కుగ్రామములలో స్థాపిం
చునట్టి బడిగానుండెను. కాని పాపభీరువగునట్టియు, స్వకర్మనిష్ఠుఁ
డగునట్టియు, నీశ్వరభక్తిపరాయణుఁడగునట్టియు నొకబీదబ్రా
హ్మణుఁ డాబడిలో పంతులుగా నుండెను. ఆయనకుఁ బిల్లలవలన
నమావాస్యకు పూర్ణిమకు డబ్బులు తప్ప మఱేమియు దొరకుట
లేకపోయినను, పేష్వాగారిసంస్థానమునుండి నెల కైదు రూపా
యిలు దొరకుచుండెనఁట. ఆపంతులవారికిని అహల్యా తండ్రి
యగు ఆనందరావునకును అత్యంతవిహితము గలిగెను. ఆపంతు
లకు సంతానము లేనందువలన నాయన తన స్నేహితునికూఁతు
రగు అహల్యనే తనకూఁతురుగాఁ జూచుచుండెను. అహల్యయు
పంతులవారియొద్దనే యెప్పుడును పెరుగుచుండెను. ఆమె కాయన
తనశిష్యులతోఁ జదువుటయు వ్రాయుటయు నేర్పెను; అనేక గ్రం
థములలోని సద్బోధ నీమెకుఁ గఱపెను. ఇతఁడు చెప్పు భారత
భాగవతాది గ్రంథములలోనికథ లన్నియు నహల్య సావధాన
మతియై వినుచుండెనఁట. సీతాదేవి వనవాసము, ద్రౌపదీదేవి
యజ్ఞాతవాసము, దమయంతీదేవి కష్టములు, సావిత్రీదేవి విప
త్తులు, వారిపాతివ్రత్యము మొదలైన సాధ్వీస్త్రీలవృత్తాంతములు
మహాప్రేమతో వినుచుండెను. ఇట్టికథలను మఱలమఱలఁ జెప్పు
మని పంతులను వేఁడుచుండెను. చిన్నతనమునందు విద్య నేర్చి
యిట్టిసాధ్వీమణుల కష్టములన్నియు విని యున్నదిగనుకనే, తరు
వాతఁ దనమీఁదికి వచ్చిన యాపదల నన్నిఁటిని ధైర్యముతో
సహించుటకు సమర్థురా లాయెనని చెప్పుటకు సందేహములేదు.

చిన్నతనమునం దీమె నేర్చుకొనిన విద్యాప్రభావముచేతనే, తరువాత వచ్చిన కష్టసమయములయందు సద్గ్రంథములు చదువుకొని మనోదుఃఖమును శమింపఁజేసికొని, తనకర్తవ్యములను జేయఁగలిగినది. ఇందువలన రెండుసంగతులు స్పష్టమగుచున్నవి. ఒకటి యేమనఁగా, అహల్యాబాయిగారి కాలమునందును స్త్రీవిద్య యుండెను. రెండవ దేమనఁగా, స్త్రీలు విద్య నేర్చినయెడల వారికి నెప్పుడును ఆవిద్య లాభప్రదమే యగునుగాని నష్టప్రదము కాదు.

ఇట్లు ప్రవృద్ధమానయగు అహల్య తొమ్మిదిసంవత్సరములది కాఁగానే యామె వివాహము చేయుటకయి యామెతండ్రి వరుని వెతకసాగెను. కాని యానందరావు బీద వాఁడగుటచే నాతని కొమార్తెకు మంచిసంబంధము త్వరగా దొరకకపోయెను. కాని సుయోగమువలన దొరకక దొరకక యొకగొప్పసంబంధము దొరకెను. ఆవిధ మెట్లనిన:—

ఆసమయమున బాలాజీ బాజీరావు పూనాపట్టణమందు పేష్వాగా నుండెను. ఆయనతమ్ముఁడు రఘునాథరావు మల్హారరావుహోళకరను సర్దారును, అతని కుమారుఁడగు ఖండేరావును వెంబడి దీసికొని ఉత్తరహిందూస్థానమునకు యుద్ధార్థమయి వెళ్లి, శత్రువులను జయించి తిరిగి పూనాపట్టణము వెళ్ళునప్పుడు పాథరడిగ్రామములో బసచేసిరి. ఆనందరావుగారి యింటియెదుట నొకగొప్ప హనుమంతుని దేవాలయముండెను. పేష్వా లాగ్రామమునకు వచ్చినప్పు డెల్ల నాదేవాలయమునందే దిగుచుండిరి. కనుక నీపర్యాయముగూడ రఘునాథరావుగా రిచ్చటనే దిగిరి.

ఆరోజు బడిపంతులు పిల్లల కందఱకు సెలవిచ్చి, తాను రఘునాథ రావుగారియొద్దకి వెళ్ళి, గుడిలోన ముచ్చట లాడుచుండెను. ఒక నిమిషమయిన గురువును విడిచి నిలువని యహల్య యప్పుడు గురువుకొద్దకి వచ్చి కూర్చుండెను. శృంగారప్రబంధంబులయందుఁ గవులు వర్ణించిన స్త్రీలవలె అహల్య చంద్రముఖి గాకపోయినను, ఆమె ముఖముపై స్వాభావిక రాజప్రభ యుండుటవలన నామె చూచువారికి బహురమ్యముగా నుండెను. ఈమెను జూచి రఘునాథరావు పంతులను ఈమె యెవరని యడిగెను. అప్పుడాపంతు లీమె వృత్తాంతమును జెప్పి యీమె సుగుణసంపదలను మిగులఁ గొనియాడెను. అంతట ఖండేరావున కీమె యోగ్య మయినభార్య యని నిశ్చయించి రఘునాథరావుగారు ఖండేరావు తండ్రియయిన మల్హారరావుగారి యనుమతియడిగి, ఆయన సమ్మతి పుచ్చుకొని యానందరావును బిలిపించి, ముహూర్తము నిశ్చయించి సుముహూర్తమున నహల్యాఖండేరావులకు వివాహము చేసిరి. ఇట్లు బీదవానికూఁతు రయిన అహల్య యొక మండలాధీశ్వరుని భార్యయాయెను. కనుక మనమును ఇఁక నీమెను అహల్యయను సామాన్యనామముతో వాడక, అహల్యాబాయి యన్న గౌరవ నామముతోనే వాడుదము. ఇట్లు అహల్యాబాయి చరిత్రరూపమయిన నాటకములోని ప్రథమాంకము సమాప్తమాయెను. ఐనను రెండవయంకములోనికిఁ బోవకమునుపు, అహల్యాబాయిగారి భర్తయయిన ఖండేరావుగారి వంశమును గుఱించి కొంతవ్రాయుట యప్రాసంగికము కానేరదని, యిచ్చట సంగ్రహముగ వ్రాసెదను.

పూనాపట్టణముకొద్ద హోళను చిన్నపల్లె యుండెను. అచ్చటనొక ఖండూజీ యను గొల్లవాఁడు కాపుర ముండెను. అతనికి మల్హారీ యని యొక కుమారుఁడు గలిగెను. కుమారుఁడు చిన్నవాఁడుగ నుండఁగానే ఖండూజీ మృతుఁ డయ్యెను. తండ్రిచనిపోయినతరువాత మల్హారీ తన మేనమామగారి యింట్లో పెరుగుచుండెను. అచ్చట నీతఁడు మామగారి పశువులను మేపుచు కాలక్షేపము చేయుచుండెనఁట. పశువులను మేపుచుండినను చిన్నతనమునం దనేకపర్యాయములు, మల్హారీయొక్క సాహసము, శౌర్యము, ఆజ్ఞాధారకత్వము మొదలయిన గుణము లతనిమామగారికిఁ గానిపించెను. అప్పుడతఁడు తనయల్లుని పశువులు గాయవలదని చెప్పి, యతనికొఱకు, సేనాపతిదాభాడేయను సైన్యాధిపతియొక్క సైన్యమునందు చిన్నబంటుపని సంపాదించి యిచ్చెను. అప్పటినుండి మల్హారీయొక్క శౌర్యము గానుపింపసాగెను. ఎంతధైర్యము గలిగినను, ఎంతశౌర్యము గలిగినను, ఈగుణములను జూపించుటకు యోగ్యమయిన ప్రసంగము లేనియెడల నీగుణములు ప్రసిద్ధికి రానేరవు. మల్హారీ సైన్యమునందుఁ బ్రవేశించినప్పుడు పూనాపేష్వాకును, ఢిల్లిబాదుషహాకును, యుద్ధము జరుగుచుండెను. కొద్దిగ శౌర్యముఁ జూపినందున శిలేదారను అధికార మిచ్చి మల్హారీని ఈ యుద్ధమునకుఁ బంపిరి. యుద్ధమునందు మల్హారీ తనశౌర్యమును, చాతుర్యమును, కౌశలమును జూపినందున నతనికి నైదువందల గుఱ్ఱపుబంట్లపై నధికారము దొరికెను. తరువాత మాళవప్రాంతమునం దీతఁడు ధాయబహాదరను ఢిల్లీశ్వరుని సైన్యాధిపతిని ఘలిచెను. ఇందునకు మెచ్చి

బాజీరావు పేష్వాగా రితనికి మాళవప్రాంత మిచ్చి, సుబేదార్ మల్హారరావు హోళకరు అన్న బిరుదునొసంగిరి. ఇట్లు హోళను కుగ్రామమునందుఁ బుట్టి మల్హారీగొల్లవాఁడు, తనశౌర్యధైర్య ములచే నిందూరు సంస్థానమునకు రాజై మల్హారీరావు హోళ కరను బిరుదును సంపాదించుకొనెను; తన జన్మభూమి యయిన హోళగ్రామమును ఇతిహాసమునందు నజరామరముఁ జేసెను. ఈయనభార్య పేరు గౌతమాబాయి. వీరికి ఖండేరావను కుమా రుఁడు గలిగెను. ఇతఁడే యహల్యాబాయి పెనిమిటి. ఈతఁడు చిన్నతనమునుండియు సబలుఁడై, తండ్రివలెనే శౌర్యధైర్యసా హసములు గలవాఁడని విఖ్యాతుఁ డయ్యెను.

(౨) <u>అహల్యాబాయిగారి సంసారసుఖము</u> —ఇసుకమయమై, ప్రచండమార్తాండ కిరణములచేఁ దప్తమై, భయంకరమై యొప్పు నిర్జనప్రదేశమునందు నడుగు లెండవడిఁబురపురఁ బొక్క మధ్యా హ్నసమయమునఁ బ్రవాసము చేయు బాటసారికిఁ ద్రోవలో విస్తీర్ణమైన యామ్రవృక్షసమూహముయొక్క దట్టమైన ఛాయ యుఁ జల్లని జలాశయమును గానుపించినయెడల నెంతయానంద మగునో యంతయానందము, దుఃఖపరంపరలతో వ్యాప్తమై యీచరిత్రాత్మక మయిన నాటకమును జూచువారికి 'సంసారసుఖ' మను రెండవయంక మియ్యఁగలదు. అహల్యాబాయిగారి వివాహ మయినప్పటినుండి పదిసంవత్సరములవఱకు జరిగినకాల మామె జీవితములోని యత్యంత సుఖకరమయిన కాలమని చెప్పవచ్చును. అహల్యాబాయిగారి వివాహ మయినప్పటినుండియు నామె విశేష ముగా నత్తవారింటనే యుండెను. ఆమె చిన్నప్పటినుండియు

బీదవారియింటఁ బెరిగినదైనను విద్యయు, స్వాభావిక చతురతయు గలదిగావున, నత్తవారిల్లుప్రవేశించినతోడనే రాజయువతులకు శోభించెడి సుగుణము లన్నియు నేర్చుకొనెను. ఇఁక గృహమునం దలి బాంధవులతోడ నీమె యెట్లు వర్తించుచుండెనో చూతము.

మొదటినుండియు నీమె మామగారగు మల్హారరావు ఈమెను బహుప్రేమించు చుండెను. ఈమెయు నతనికి సేవచేసి, యతని యాజ్ఞఁ దప్పక వినుచు, దినదిన మాతనికృపను అధికముగా సం పాదించుచుండెను. ఈమెసుగుణసంపదలను జూచి యింటిలోని వారందఱికంటెను ఈమెను మామగా రధికముగాఁ జూచువాఁ డు. ఈమె గృహమునకు వచ్చిననాటినుండియు ననేకయుద్ధముల యందు జయము సంప్రాప్తమైనందున మల్హారరావు తనకోడలిని జయశ్రీయొక్క యపరావతారమని యెంచుచుండెను. ఏయుద్ధ మునకు వెడలినను మొదల నహల్యాబాయియాజ్ఞఁ బుచ్చుకొని, యామెవిజయము దొఱకునని చెప్పినయెడల యుద్ధమునకు వెళ్లును. ఇట్లు వినయాదిసద్గుణములతో నహల్యాబాయి మామ గారి పూర్ణకృపను బొందెను.

ఈమె యత్తగారగు గౌతమాబాయి గృహకృత్యముల యందు బహుదక్షురాలైనను, చాలకోపముగలది. వివాహము కాఁగానే సూక్ష్మబుద్ధిగల యహల్య, అత్తగారియొక్క కోపస్వ భావమును గుర్తెఱిఁగి, యామెకుఁ గోపమురాకుండునటులు వర్తిం చుచుండెను. ఎందులగుఱించియు నత్తగారికి నెదురు మాటలాడి నదికాదు. ఎల్లప్పుడును అత్తగారి యిచ్ఛప్రకారము నడుచుచు, అత్తగారి సద్గుణములనన్నిటిని గ్రహించుచు, నామెచేత నెల్ల

ప్పుడును ఆశీర్వచనములనే పడయుచుండెను. ఇంతచిన్నవయ
స్సునం దిట్లుప్రవర్తించుట కెంతవిద్యాబుద్ధులు కావలయునో
చదువరులే యోచింపఁగలరు.

అహల్యాబాయి కిద్దఱాఁడుబిడ్డలుండిరి. వారిరువురును ఖండే
రావుకంటెను పెద్దవారే. ఖండేరావుగారి పెద్దక్కగారి పేరు
హారకుబాయి; చిన్న యక్కగారి పేరు ఉదాబాయి. వీరిని
అహల్యాబాయి సొంతయక్కలవలెఁ జూచుచుండెను; ఇందు
వలన వారును మఱదలిపై నత్యంతానురాగముతో నుండిరి. ఖండే
రావుగారి వివాహము గాకమునుపే వీరి వివాహమైనందున
నహల్య వచ్చినతరువాత వీరు బహుశా యత్తవారియింటనే
యుండుచువచ్చిరి. ఐనను అహల్యాబాయి వారి నప్పుడప్పుడు
పిలిపించి, చాలరోజులవఱకుఁ దనయొద్దనే యుంచుకొని, వారికిఁ
దాను నేర్చినవిద్యను నేర్పును; తాను విన్న కథలన్నియు వారికిఁ
జెప్పును. ఇట్లు వీరు మువ్వురును నిష్కపటమైన ప్రేమతో నక్క
చెల్లెండ్రవలె వర్తించుచుండిరి.

అహల్యాబాయిగారికి సేవచేయుటకయి యనేకదాస దాసీ
లుండినను వారినెన్నఁడును ఆమె యెంతమాత్రము బాధపెట్టినది
కాదు. వారి నెన్నఁడైనను తిట్టియెఱుఁగదు. అందఱిని బహుద
యతోఁ జూచుచుండెను. తనకు నత్తగారును మామగారును
ఇచ్చిన ధన మామె తన సేవకుల యక్కఱలు దీర్చుటయందు
వ్యయపఱచుచుండెను. బీదవారి సంతోషమునుజూచి తానును
సంతోషపడుచుండెను. ఈసద్గుణము చేతనే తరువాత నహల్యా
బాయి విశేషకీర్తిని జెందెను.

దేవునియందు నహల్యాబాయి కత్యంతభక్తి యుండెను. చిన్ననాటి యీసద్గుణ మామెను ఐశ్వర్యకాలములోను విడిచి పదికాదు. అత్తగారు మామగారు చేసెడి పూజలకంటెను ఈమె యధికపూజలును, జపములును జేయుచుండెను. ఈభక్త్యాతిరేకమునకై యీమెను ఇంటివారందఱును పరిహసించెడివారట.

వివాహమైన తరువాత నైదుసంవత్సరముల కామె వ్యక్తురాలు ఆయెను. అంతవఱకు మన యాచారముల ననుసరించి భార్యాభర్తలకు పరస్పర సంభాషణ లేకుండుటవలన నప్పటివఱకు నహల్యాబాయి పెనిమిటియందుఁ దనకుఁగల యనురాగమును జూపలేకపోయెను. కాని తల్లిదండ్రులవలనఁ దన భార్యయందుఁ గల యలౌకిక సద్గుణములను వినుచుండినందున, ఖండేరావునకుఁ దన భార్యయం దతనికే యత్యంతానురాగము గలిగెను. ఇట్లు భార్యాభర్తలేకమైన తరువాత నహల్యాబాయి తన భర్తతో నెట్లు వర్తించెనో చూతము.

చిన్నప్పుడామె గురువునొద్ద వినిన సీత, ద్రౌపది, దమయంతి మొదలైన సాధ్వీమణుల చరిత్రంబులు మనస్సున స్మరణముగా నుంచుకొని యాసాధ్వీమణులవలెఁ బతిసేవ చేయవలయునని నిశ్చయించెను; ఆప్రకారమే చేయుచుండెను. పతియే పరమదైవతమని నమ్మి, యతని సేవయందును, అతని యాజ్ఞను శిరసావహించుటయందును, ఆయనను సదా సంతోషపెట్టుటయందును సదా మనోవాక్కాయములతో తత్పరురాలై యుండెను. పెనిమిటికంటె వెనుక నిదురించుట, ఆయనకన్న మొదలమేల్కనుట మొదలైన ధర్మములన్నియుఁ దప్పక నెరవేర్చుచుండెను.

ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలమున ఖండేరావు వేటాడుటకు వెళ్ళి మధ్యాహ్నమునకు వచ్చుచుండెను. అప్పటివఱకు నహల్యాబాయి యెవరెంత చెప్పినను, భోజనము చేయునదికాదు. ఖండేరావింటి యొద్ద లేనప్పుడెల్లను, పెనిమిటి గ్రామాంతరమునకు వెళ్ళినప్పుడు, స్త్రీలు పాలింపవలసిన నియమములన్నియు నీమె పాలించుచుండెనఁట. ఇట్టి యకృత్రిమ ప్రేమగలభార్యను, ఖండేరా వత్యంతాదర బుద్ధితోను, అనుపమేయ ప్రేమతోను జూచుచుండెనని వేఱుగ వ్రాయవలెనా?

ఈ సుశీలముగల దంపతు లొండొరులపై నధికానురాగముతో దినములు గడపుచుండ రెండుసంవత్సరములకు వీరికి మాలీరావను కుమారుఁడు గలిగెను. తరువాత మూఁడు సంవత్సరములకు నొక కన్యారత్నము పుట్టెను. ఈమెపేరు ముంచాబాయి. ఈమెతల్లివలెనే సాధారణరూపవతి; గాని తల్లివలెనే సద్గుణసంపన్నయయ్యెను.

ఇట్లు అత్తమామల సంపూర్ణకటాక్షము, భర్తయొక్క యమితానురాగము, ఆఁడుబిడ్డలప్రేమ, సేవకజనుల భక్తి, కన్యాపుత్రుల బాలలీలలు, అపరిమితైశ్వర్యము మొదలైన సుఖసాధనము లేకీభవించి తన్నుఁగొలువ, అహల్యాబాయి కొన్ని సంవత్సరములు సౌఖ్య సముద్రములో మునిఁగియుండెను.

చదువరులారా! చరిత్రనాటకముయొక్క సౌఖ్యపూరితమైన రెండవయంకము సమాప్తమయినది. ఇఁక మూఁడవయంకముఁ జూచుటకు సిద్ధముగండు.

(3) అహల్యాబాయిగారి వైధవ్యమును, ఆమె రాజ్యము చేయుటయు—ఇంతవఱకు మనోరంజకమైన వర్ణనమువినిన చదువరు లీక దుఃఖపరంపరలతో వ్యాప్తమైయున్న వర్ణనమువినుటకు ధైర్యము నవలంబించి సిద్ధముకావలెను. ఈ మూఁడవయంకము నందు నహల్యాబాయిగారి కష్టము లనేకములు వర్ణింపఁబడినను, ఏసత్కృత్యములచేత నామెకీర్తి యజరామరమయినదో యాసత్కృత్యములుగూడ వర్ణింపఁబడును గనుక నీయంకము శుభాశుభవర్ణనలతో నిండియుండును.

పైని వ్రాసినప్రకార మహల్యాబాయి పరమసౌఖ్యంబు లనుభవించుచుండఁగా నన్ని యైహికసౌఖ్యములు క్షణభంగురంబులై నాశమును జెందినట్లు, ఆమె సౌఖ్యమును క్షణభంగురమాయెను. అట్టి సౌఖ్యములో నామె బహుదినములుండినపక్షమున నామె కీర్తి వెలువడదని కాఁబోలు నీశ్వరుఁ డామెపైఁ గష్టములఁ బంపెను. ఆమె మామగారగు మల్హారరావునకుఁ దురుష్కులతో యుద్ధము సంభవింపఁగా సమరప్రియుఁడగు ఖండేరా వత్యంతోత్సాహముతోఁ దండ్రినిగూడి యుద్ధమునకు వెడలెను. అతఁడు శత్రువులను బట్టుకొన బ్రయత్నించునంతలో శత్రుసైన్యము నుండి యొక గుండాకస్మికముగా వచ్చి యతని మస్తకమునకుఁ దగిలినందున నతఁడు మృతిఁ జెందెను. ఇటులు దన సౌభాగ్యము నష్టమయినదని వినఁగానే, పతివ్రతాతిలకమగు అహల్యాబాయి, సౌభాగ్యహీనయై యుండనొల్లక, ప్రాణసమానుఁడగు పతిని నెడఁబాయ నిచ్ఛలేక సహగమనమునకు సిద్ధమయ్యెను. పుత్రమరణాంబగ్నియై తనహృదయము నిదివఱకే కాల్చుచుండఁగా మల్హార

రావమాల్యాబాయి సహగమనమునకు సిద్ధమయినదన్న మాట వినఁగానే యత్యంత దుఃఖితుఁడై యామెయొద్దకువచ్చి యిట్లనియె. "అమ్మా నాయందు దయ లేక ఖండూ (ఇది ఖండేరావుముద్దు పేరు) నన్ను విడిచివెళ్ళినాఁడు. ఇఁక నీవును వెళ్లఁదలఁచితివా? ఈ ముసలివానిపై నీకుఁ గరుణలేదా? చనిపోయిన దహల్యాయనియు, నీవే నాకుమారుఁడగు ఖండూయనియు ననుకొనియెదను. ఇంత నిష్ఠురతనువహించి నన్నును, పిల్లలను విడిచిపోకుమా" ఇట్లనేకరీతులఁ గోడలిని వేడుకొనియు, నామెకు ననేకసమాధానములు చెప్పియు, నామెను సహగమనముఁ జేయకుండఁ జేసెను. ఇటులహల్యాబాయి లోకోపకారముచేయుచు వైధవ్యదశయందే కాలముగడుపుటకు నిశ్చయించెను. హిందూస్త్రీల వైధవ్యమంతటి ఘోరనరకము వేఱొకటిలేదని సకలజనములకుఁ దెలిసినవిషయమే. ఇట్టి హిందూవైధవ్యమను అనుపమేయ నరకకూపములో మునిఁగియు నహల్యాబాయి, ఈశ్వరభక్తి మొదలైనసాధనములచే మహాధైర్యముతో కాలముగడుపుచుండెను. కాని యీయామె యెంతెంత ధైర్యము నవలంబించుచుండెనో యంతంత యధికదుఃఖము లామెకు రాసాగెను. ఇట్టి కష్టము లామెపైఁ దెచ్చినందునకు మనమీశ్వరుని నిందింపఁగూడదు. ఇట్టికష్టము లామెకు సంప్రాప్తము కాకుండిన యెడల నానారీమణి ప్రభావమడఁగియుండి, ఆర్యస్త్రీలమగు మాకు, మాలోన నిట్టి నారీరత్న ముద్భవిల్లి మమ్ములనందఱిని పవిత్రలనుగఁ జేసెనను గర్వమున కవకాశము లేక యుండుననియు, విద్యనేర్చిన స్త్రీలు కష్ట సమయముననను సన్మార్గమును వదలక మహాధైర్యముతో నుందు

రనియు, సిద్ధాంతీకరించుటకు, ఈశ్వరుఁ డీకష్టము లహల్యాబా యికిఁ దెచ్చెను. కాఁబట్టి యాసర్వేశ్వరుని మనము పొగడవల సియే యుండును.

పతివిరహ దుఃఖము కొంచె మారుచుండు నంతలో, నామెను సహగమనమునుండి త్రిప్పి పుత్రభావముతోఁ జూచుకొనుచున్న యామె మామగారగు మల్హారరావుగారు గతించిరి. ఐనను ఆమె ధైర్యశీల గనుకఁ జిన్ననాఁడు చదివిన విద్యాప్రభావముచే సద్గ్రంథములను జదువుకొనుచు దుఃఖనివారణముఁ జేసికొనుచుండెను. ఈసంగతులన్నియు ౧౭౬౬ వ సంవత్సరప్రాంతమున జరిగినవి. అనఁగా నామె కప్పటికి నిరువది మూడుసంవత్సరముల వయస్సుండెను. మామగారు చనిపోయిన పిమ్మట నాలుమాసములకు నామె కుమారుఁడగు మాలేరావు గతించెను. ఈ మాలేరావు వలన నామెకు నెంతమాత్రము సుఖము లేకయుండెను. ఎందుకనఁగా నితఁడు బహుదుర్మార్గుఁడు. ఇతఁడు దుర్మార్గుఁడై నందువలన నీయనకు రాజ్యమీయఁగూడదని పలువురు చెప్పిరి. కాని పేష్వా గారియాజ్ఞచేత నితనికే రాజ్యము దొరికెను. కాని యితఁడు బహుదుర్మార్గవృత్తితో నడుచుచుండెను. అహల్యాబాయి బ్రాహ్మణులయం దధికాదరముగలదై వర్తించుచుండునని యెఱిఁగి వారినే యతఁడు విశేషబాధలు పెట్టసాగెను. బ్రాహ్మణులకు వస్త్రదానము చేయుమని తల్లిగారు చెప్పినయెడల బ్రాహ్మణులను బిలిపించి, వస్త్రములలో తేళ్లనుంచి వారికి నిచ్చుచుండెను. సువర్ణదానము చేసెదనని చెంబులలో నాణెములుంచి, వానిలో పురుగులనుబెట్టి బ్రాహ్మణులకు నిచ్చెడివాఁడఁట! ఇట్లు బ్రాహ్మ

ణులనేమి, యితరజనులనేమి నిష్కారణముగా బాధపెట్టుచుం డెను. ఇటులు మాలేరావు సర్వభూతములయందు మిక్కిలి దయగల యహల్యాబాయిగారి కత్యంత దుఃఖకారకుఁడగుచుం డెను. ఇట్టి దుష్టుఁ డీలోకమునందుండినయెడల తనభక్తురాలగు అహల్యాబాయికి నత్యంత దుఃఖమగునని కాంబోలును పరమేశ్వ రుఁడు వానిని త్వరలోనే యిహలోకమునుండి తీసికొనిపోయెను. తన కుమారుఁ డత్యంత దుర్మార్గుఁడని తలఁచి యహల్యాబాయి యా తనిని ఏనుఁగులచేతను గుఱ్ఱములచేతను ద్రొక్కించి చంపెనని వదంతిగలదు. కాని యీవదంతికి నితిహాసమునం దాధారమే మియులేదు. అహల్యాబాయిగారి న్యాయప్రియతను జూపుటకై యెవరో యిట్టికథను గల్పించినారు. ఇందు విషయమై మాల్కా ముదొరగా రిట్లు వ్రాసియున్నారు. "మాలేరావు మరణసంబం ధమైన వదంతి కొందఱాంగ్లేయులు విని నమ్మిరి. కాని నే నంతతో నూరకుండక యహల్యాబాయి యందిట్టి కళంకము గలదా, లేదా యని యత్యంత సూక్ష్మరీతిగా విచారణచేసితిని. ఆమెయందు నెంతమాత్రము దోషము లేదని స్పష్టమయినది." ఈప్రకారము గా నన్యదేశస్థుఁడగు గ్రంథకారుని సాక్ష్యముండఁగ నహల్యా బాయి నిర్దోషురాలని వేఱుగ చెప్పనక్కఱలేదుగదా. కొడుకును జంపిన వదంతి నిజమైనను అది యహల్యాబాయి గారికి భూషణ ప్రదమేగాని దూషణప్రదముగాదు. జనకంటకుఁడగు వానిని వధియించుట రాజులకు ధర్మము. అట్టిజనకంటకుఁడు సొంత కు మారుఁడైనను, పుత్రప్రేమవదలి జనులహితముకొఱకు వానిని వధియించుట యధిక భూషణాస్పదము.

ఏది యెట్లయినను మాలేరావు గతించుటవలన దేశమునకు బహు మేలైనదనుటకు సందేహములేదు. అటులుగాక యతఁడు జీవించియున్న యెడల తద్దేశీయుల కనేక కష్టములు గలిగి దేశ మంతయుఁ బాడయియుండును. అహల్యాబాయిగారి సద్గుణ పుంజము వెలువడుట సంభవింపకపోవును. మాలేరావు మృతుఁడైనతోడనే రాజ్య మెవరిపేరిట నడుపవలయునో యని విచారణకుఁ బ్రారంభమాయెను. పూనాలోని పేష్వాలు వీరికిఁ బ్రభువులుగనుక వారి కీవర్తమానము దెలియఁజేసిరి. అప్పుడు మాధవరావుగారు పేష్వాగానుండిరి; అధికారమంతయు రఘునాథరావుగారి చేతిలోనుండెను. మాధవరా వెప్పుడును న్యాయమార్గప్రవర్తకుఁడై యన్యాయార్జనమునం దిచ్ఛలేక యుండెను. రఘునాథరావు మంచివాఁడేగాని యొకానొకప్పు డాయన పిచ్చివానివలె మూర్ఖకృత్యంబులు చేయుచుండెను. మాలేరావుకాలము చేసినప్పుడు, గంగాధర యశవంతు, అహల్యాబాయికి దివానుగా నుండెను. ఆయన యహల్యాబాయి కిట్లుపదేశించెను. "మీ సగోత్రీకుఁడగు కుఱ్ఱవాని నెవరినైనను దత్తతఁదీసికొని వాని కీరాజ్యము సమర్పింపుఁడు. వాఁడు పెద్దవాఁడగువఱకు నేను రాజ్యమును జూచెదను. మీరు మీ కొఱకు కొన్నిగ్రామములు పుచ్చుకొని విడిగా నుండవలసినది. మీ రాఁడువారగుటచే మీచేత రాజ్యముచేయుట కానేరదు." ఈమాటలకు నహల్యాబాయి సమ్మతింపక తానే రాజ్యము చేసెదనని గంగాధర యశవంతుతోఁ జెప్పెను. స్త్రీయై యిట్లు స్వబుద్ధితోనే రాజ్యముఁ జేయఁదలంపఁగాఁ జూచి గంగాధరునకుఁ గోపము వచ్చి, యేదైన నుపాయము పన్ని యామె

నవమానపఱుపవలెనని యతఁడు దలఁచెను. ఇట్లుతలఁచి "హోళ్
కరువారి రాజ్యమున కిప్పుడు వారసుదారు లెవరు లేనందున ఈ
రాజ్యము మీ రనాయాసముగాఁ బుచ్చుకొనవచ్చును." అని
రఘునాథరావుకు వ్రాసిపంపెను. రఘునాథ రావదివఱకే స్వతంత్ర
రాజ్యము కావలయునని కోరుచున్నవాఁడుగనుక, గంగాధర పంతు
గారి పత్రికను జూచినతోడనే సైన్యసమేతుఁడయి మాళవదేశ
ముపై దండయాత్రకు వెడలెను. ఈసంగతియంతయు దుఃఖమ
గ్నయగు అహల్యాబాయిగారికిఁ దెలుపఁగానే యామె ధైర్యమవ
లంబించి, భోసలా, గాయకవాడ్, దాభాడే మొదలగు రాజుల
కందఱకును గుప్తముగా నిట్లు వ్రాసిపంపెను. "కైలాసవాసులగు
మల్హారరావు సుబేదారుగారు శ్రీమంతులకొఱకు (శ్రీమంతులని
పేష్వాలకు బిరుదు) ననేక కష్టముల ననుభవించి వారిరాజ్యమును
స్థిరపఱచిరి. అట్టి సేవకుని మరణానంతర మతనివంశస్థులమగు మము
లను రక్షించి మాచే సేవ చేయించుకొనుట శ్రీమంతులకు ధర్మము.
అటులు సేయక వారు మావద్దఁ గల యల్పధనమున కాశపడి,
మారాజ్యమును గొనుటకు వచ్చుచున్నారు. నేఁడు మారాజ్య
ముపై దండెత్తి వచ్చినటులు రేపు మీరాజ్యముపైకి రాఁగలరు.
కనుక నాకు సహాయముగా మీరు సైన్యములను బంపవలెను."
ఇట్లీమె యుత్తరములు పంపఁగానే సంస్థానాధిపతు లందఱు తమ
సైన్యముల నామెకు సహాయముగాఁ బంపి, తాము సహాయ
మునకు వచ్చెదమని వాగ్దానములు చేసిరి. ఇంతలో నహల్యా
బాయి మాధవరావు పేష్వాయొద్దకు రాఘోబా దురుద్దేశము
లను దెలుపుటకయి యొకచారుని బంపెను. అందుపై నాతఁడు

“నీరాజ్యమును గుఱించి యెవ్వరేని పాపబుద్ధి దలఁచినయెడల వారినిఁ దప్పక దండింపుము” అని ప్రత్యుత్తరముఁ బంపెను. తరువాత శత్రువుల మనమున భయంబుఁ బుట్టించుటకునై యహల్యాబాయి యొక గొప్పరాజసభ చేసి యందున దానిట్లు భాషించెను “నేను అబలనని దలఁపఁదగదు. నేను భుజముపై బొంగుపెట్టుకొని (అనగా శస్త్రముఁ బుచ్చుకొనక యొక చిన్న కట్టెను దీసికొని యని యర్థము) యుద్ధమునకు బయలు దేఱినపక్షమున శ్రీమంతుల రాజ్యశ్రీకి మోసము రాకమానదు. ఈరాజ్యమును మాపూర్వు లఖండశౌర్యముచే సంపాదించిరేకాని, ఆటపాటలవలన సంపాదింపలేదు. కనుకఁ బ్రభువులగువారు మావలన యోగ్యమైనసేవ చేయించుకొనవలయునేగాని, యాశగొట్టు బ్రాహ్మణులు (అనఁగా పేష్వాలు) ధనాశచే మారాజ్యమును దీసికొనియెదమనిన అటులు గానేరదని వారు దృఢముగా నెఱుఁగవలయును !” ఆహా ! ఏమి యీయుగ్రమైనస్వాభిమానము గల క్షాత్రతేజపు పలుకులు ! మహారాష్ట్రభాషయందీపలుకులు బహు వీరరసపూరితములయి యున్నవి. కాని యంత వీరరసముతో నాంధ్రమునందు భాషాంతరీకరించుటకు వీలులేదని చింతిల్లవలసి యున్నది. ఈవాక్యములు కొద్దిదినముల లోనే దేశమంతయు వ్యాపించి, రాఘోబా దాదాగారికిని శ్రుతములయ్యెను. కాని గంగాధరపంతుగారి ప్రోత్సాహము వలన రాఘోబాగారీమాటలను లక్ష్యపెట్టినవారుకారు. రాఘోబా యేఁబదివేల సైన్యముతోఁ దనరాజ్యమును సమీపించినాఁడని విని యహల్యాబాయి యతని కిట్లు వర్తమానమం

పెను. "స్త్రీతో యుద్ధముఁ జేయుట ధర్మముగాదు. అందువలన మీ కపకీర్తియేగాని కీర్తి గలుగనేరదు. మీతో యుద్ధముఁ జేయుటకయి నేనును గొప్ప సైన్యమును సిద్ధముచేసి యుంచి నాను. ఈయుద్ధమందు మీరు ఓడిపోయినపక్షమున మీకు తల వంపులు కాఁగలవు. మీరు గెలిచినను, స్త్రీని నోడించె ననిన యపకీర్తియే గాని, మీకుఁ గలుగు లాభములేదు." ఇట్టివర్త మానము విని, రాఘోబా సిగ్గుపడి, అపజయము గలుగునేమో యని తలఁచి యహల్యాబాయిగారిని పుత్రమరణమునకై యాద రించుటకు వచ్చుచున్నానేగాని, రాజ్యమును దీసికొనుటకు వచ్చుచుండ లేదని వర్తమానమంపి, సైన్యమంతయు వెనుకనే యుంచి, పరిమితజనులతో నిందూరుకు వెళ్లి, యహల్యాబా యిని నాదరించి పూనాకు వెళ్ళెను. ఈప్రకార మహల్యాబా యి, భర్తృశ్వశురపుత్రమరణశోకమువలన మిక్కిలి చింత పాలై యుండియుఁ దన దుఃఖము నడఁచి యనేకోపాయముల నాలోచించి రాఘోబావంటి యసమానశూరునిసహితము ఏమి యపాయము చేయక వెళ్లునట్టులు చేయుటవలన నాపె శౌర్యధై ర్యసాహసాది గుణము లసమానము లయినవి యని చెప్పుటకు సందేహము లేదు.

ఇట్లు రాజ్యమునకు సంపూర్ణాధికారము ప్రాప్తమైన తరు వాత ౧౭౬౬-వ సంవత్సరమునుండి ౧౭౯౫-వ సంవత్సరమువఱకు, ముప్పదిసంవత్సరము లహల్యాబాయి రాజ్యముచేసెను. ఈముప్ప దిసంవత్సరములలోనే యహల్యాబాయి ఆచంద్రార్కము శా శ్వతముగానుండు కీర్తిని సంపాదించుకొనెను. ఆమె తనకు దూర

పుబాంధవుఁడగు తుకోజీరా వనువానిని తనమంత్రిగా నేర్పఱచు కొనెను. దండె త్తిపోవుట, సైన్యములను గూర్చుట, రాజ్యమును చోరభయమునుండి కాపాడుట మొదలయిన యుద్ధసంబంధము లైన పనులన్నియు నితఁడు చూచుచుండెను. రాజ్యములోని కడ మసంగతు లన్నియు నహల్యాబాయిగారు చూచుచుండెను. తుకోజీ, యహల్యాబాయిగారిని సొంతతల్లివలె జూచుచుండెను. అహల్యాబాయిగారును అతనియం దధికవిశ్వాసము గలిగి వర్తిం చుచుండిరి. ముప్పదిసంవత్సరములవఱ కిద్దఱును రాజ్యము చేసిరి; గాని యంతకాలములో నొకనాడైనను, తుకోజీ యహల్యాబా యిగారి యాజ్ఞను ఉల్లంఘించిన వాఁడుకాఁడు; అహల్యాబాయి యు నతని నొకమాట యైనను అనినదికాదు.

<u>అహల్యాబాయిదినచర్య.</u>—ఈమె యత్యంత నియమితముగాఁ బనులఁ జేయుచుండెను. సోమరితనము అనుమాట యామె స్వ ప్నమునం దైనను లేకపోయెను. ఆమె ప్రతికార్యమును, నియమిం చుకొనిన సమయమునకే తప్పక చేయుచుండెను; గనుక నామె దలఁచిన పనులన్నియుఁ దప్పక సిద్ధించుచుండెను. ఈమె ప్రతిది నము సూర్యోదయమునకుఁ బూర్వమె నిదురమేల్కొని, నిత్యక ర్మలను నిర్వర్తించుకొని, స్నానముఁ జేసి, సొంతముగా దేవతా ర్చనముఁ జేయును. పిదపఁ బురాణశ్రవణము చేసి, బ్రాహ్మణుల కును, బీదలకును దానధర్మము చేయుచుండెను. తరువాత భోజ నముఁ జేయును. వీరిజాతియందు మాంసాహారము చేయుటకు నభ్యంతరము లేకపోయినను, ఈమెమాత్ర మెన్నఁడును మాంస మును దిన్నదికాదు. భోజనానంతరము కొద్దిగా వామకుక్షి చేసి,

రెండుగంటలకు రాజసభకు వెళ్లును. అచ్చటికి వెళ్ళి వసూలు మొదలయినలెక్కలు స్వయముగాఁ జూచి, ప్రజల కలహములను నాపి సూర్యాస్తమయమువఱకు నింటికి వచ్చును. సాయంకాలము మఱల దేవపూజఁ జేసి, రాజ్యసంబంధమైన మిగిలిన కార్యములనుజక్కపఱచి రాత్రి రమారమి పదునొకొండుగంటల కామె నిదురించుచుండెను.* అబాధితముగా నిట్టిక్రమము ఆమె మరణకాలమువరకును జరుగుచుండెను. పండుగలు, ఉపవాసములు, వ్రతములు మొదలైన విశేషదినములు వచ్చినప్పుడుమాత్రము, అహల్యాబాయి దినమంతయు వ్రతములోనె గడుపుచుండెను. సకలనియమములు కేవల బ్రాహ్మణస్త్రీవలె జరుపుచుండెను. ఆమె రంగుబట్టల నెన్నఁడును గట్టినదికాదు. ఎల్లప్పుడును స్వచ్ఛమైన తెల్లవస్త్రముచే ధరించుచుండెను. పతి మరణానంతరము భూషణముల నెన్నఁడును ధరించునదికాదు. హిందూశాస్త్రమునందుఁ గల వైధవ్యధర్మముల నన్నిఁటిని దప్పక పాలించుచుండెను. ఇట్టినియమము లన్నియు రమారమి (౩౦) సంవత్సరములు తప్పక నడిపెను.

<u>ఆమెదానధర్మములు</u>-అహల్యాబాయిగారి కీర్తి యీదేశము నంతటను వ్యాపించుటకు ముఖ్యకారణ మామెధర్మబుద్ధియే. ఆమె నామము వినఁగానే యమితానంద భరితులయి మహారాష్ట్రులందఱు ఆమె కనేకాశీర్వచనముల నిచ్చుచున్నారు; ఈమె సామాన్యమైన మానవకోటిలోనిదైనను ఈమెను 'దేవి అహల్యా' యన్న నామముతో సంబోధించుచున్నారు. ఇందుకుఁ గారణ మామె ధర్మబుద్ధియే. ఈమెను స్తుతియించుట పావనకారక మనియు,

నీమెను దలంచినందువలన పాపములు నాశమగుననియు, ననేక మహారాష్ట్రీయులు దలంతురు. ఇందున కీమె ధర్మబుద్ధియే కారణము. ఈమె చిహ్నమేమైనను లేని క్షేత్ర మేదియు నీభరత ఖండమునందు లేదని చెప్పవచ్చును. భరతఖండము క్షేత్రముల యొక్కయు తీర్థములయొక్కయు పుట్టినయిల్లు. ముప్పదిమూడు కోట్ల దేవతలను బూజించెడి హిందువుల దేశమునం దసంఖ్య క్షేత్రము లుండుట యొక విచిత్రముకాదు. ఈక్షేత్రములలో నహల్యాబాయి శాశ్వతదానములను జేసియున్నది. కనుక నీమె కీర్తి విస్తరించినది. క్రొత్త దేవాలయములఁ గట్టించుట, జీర్ణ దేవాలయముల నుద్ధరించుట, అన్నసత్రములు వేయించుట, దేవతలకు శాశ్వతగంగాభిషేకము జరుగునట్లు నేర్పాటుచేయుట మొదలయిన యామెయిచ్చిన ధర్మకృత్యము లనేకములు చేసినది. క్షేత్రములలో నీమెపేరిట ధర్మకృత్యము లనేకములు జరుగుచున్నవి. కేవలము క్షేత్ర బ్రాహ్మణులకే యామె దానము చేయుచుండిన దికాదు. 'ఆత్మ' యను శబ్దమునువిడిచి 'విశ్వమ'ను శబ్దమును ధరించి, స్వకుటుంబమును మఱచి విశ్వమునే కుటుంబముగనెంచి, స్వబాలకులయందలి యనురాగమును తగ్గించి విశ్వములోని సమస్తప్రాణికోట్లను తమ బాలకులుగానే గ్రహించి, ఆత్మవిషయక దుఃఖమున కేడ్వక విశ్వవిషయక దుఃఖమునకై యశ్రుబిందువులు రాల్చుచు, జగమువలనఁ దమకుఁగలిగెడి మానావమానములను లక్ష్యపెట్టక యాజగత్తుయొక్క హితార్థమే జన్మము వ్యయపఱచు విశ్వకుటుంబులయిన మహాత్ములలోనిది యహల్యాబాయియైనందున నామె శూద్రులకు, చండాలులకు, పశువు

లకు, పక్షులకు సదా హితమే చేయుచుండెను ! మృతిఁజెందిన పుత్రాదులకొఱకు దుఃఖము గలిగినపు డామె తనకుఁదానే యిట్లుపదేశించుకొనును. "చనిపోయిన కుమారుఁ డొక్కఁడే గాక, నీదుఃఖమునకు, నీయుద్వేగమునకు, నీప్రేమకు, నీచింతకుఁ బాత్రులైన సుతసంఘ మీవిశ్వమునం దసంఖ్యముగలదు. ఈజగమునం దెందఱి దుఃఖమును నివారించిన, నెందఱిని సుఖులను జేసిన, నెందఱిని లాలించిన, నెందఱిని పాలించిన వారందఱు నీకుఁ గుమారులే. కనుక నీవు వ్యక్తివిషయమైన శోకమును విడువుము. ఇటులుచేసిన దుఃఖితుల దుఃఖమును బంచుకొనుటకు, సుఖుల సుఖమునువృద్ధిఁజేయుటకు ననంతావసరము లెల్లప్పుడునుదొఱకును." ఇట్లు యోజించి యహల్యాబాయి విశ్వముయొక్క దుఃఖమును మాన్పుటయందు నాత్మదుఃఖమును మఱచుచుండెను. అనేకాన్నసత్రములను స్థాపించి ప్రతిదినమును సర్వజాతులవారికి ననంతముగా నన్నదానము చేయుచుండెను. కాఁపువారు పక్షులను పొలములలోనికి రానియ్యక ఱాళ్లురువ్వెదరని చూచి, కరుణించి, తన డబ్బుపెట్టి పండినపొలములుకొని పక్షులకొఱకు విడుచుచుండెను! కాఁపులు తమయెడ్లను బహుబాధపెట్టెదరని చూచి మిక్కిలి జాలిపడి యహల్యాబాయిచే నియమించిన సేవకులు, కాఁపులు దున్నునప్పుడు వారినాగళ్లనుఆపి, యెడ్లనువిప్పి వానికి మేతయు నీళ్లును బెట్టుచుందురు. మల్హారరావుగారు మరణముఁ జెందినప్పుడు నాలుగుకోట్ల రూపాయలు భాండాగారము నందుండెను. ఇదియునుగాక యహల్యాబాయిగారి సొంతవ్యయమునకై నాలుగులక్షల యగ్రహారము విడిగా నుండెను. ఈ ధనమంతయు నేర్పుతో

నహల్యాబాయి యట్టి ధర్మకృత్యములకై వ్యయపఱచుచుండెను.

ఆమె యుగ్రశాసనము—అహల్యాబాయి మహాధార్మికయు, సర్వభూతములయందు దయగలదియు నయినప్పటికి, నామె యుగ్రశాసనగా నుండెను. ఆమె న్యాయబుద్ధియు, సత్యపరాయణతయు మిక్కిలియుగ్రముగానుండినవి. ఆమె సేవకులలో నెవ్వరైన నొకతప్పు చేసినయెడల దయదలఁపక వారికి ఘోరశిక్ష విధించుచుండెను. ఆమె రాజ్యమునందు నర్మదానదీతీరమునందలి గోండువారు ప్రజలకు నపాయముఁ జేయుచుండిరి. వారికి నామె మొదట తిన్నగా బుద్ధిచెప్పెనుగాని వారు విననందున వారలలో ననేకులకుఁ బ్రాణాంతశిక్షవిధించెను. తిండికిలేదని బందిపోటులలోఁ జేరువారికి నామె యుపజీవనమునకు సాధనములఁ జూపుచుండెను. వారికి బంజరుభూములను బీళ్లను గూరకయిచ్చి దున్నుకొని బ్రతుకుఁడని చెప్పెను. ఇఁక నెన్నడును బందిపోటులలోఁ గూడమని వారిచే బాసచేయించుకొనును. వారు వచనమును తప్పినయెడల వారికి ఘోరశిక్ష విధించును. కనుక నామె రాజ్యమునందు నన్యాయముచేయుటకు లోకులు భయపడుచుండిరి. పెక్కులేల. ఒకానొకసమయమునఁ దుకోజీ సైన్యసమేతుండై యుండినప్పుడేదో యొకతప్పు చేసెనఁట. ఈమాటవినఁగానే యహల్యాబాయి యది నిజమాయని విచారించి, నిజమని తెలిసికొని, "రాజధానియందు సైన్యముతో మీరుండిన యెడలఁ బ్రజలకు మిగుల బాధగలుగును; గనుక నిందూరువదలి మీరుసైన్యము నింకొకచోటికిఁ దీసికొనిపొండు" అని తుకోజీకి యాజ్ఞచేసెను. ఈయాజ్ఞ నతఁడు శిరసావహించి తనతప్పునకు క్షమాపణ యడుగుకొనెను. తుకోజీరా

వుచేసిన యపరాధ మేమనఁగా—ఇందూరిపట్టణములోని దేవీ
చందను గొప్పసాహుకారు. అపుత్రకుఁడై మృతిఁజెందెను. అతని
ధనమునకు వారసుదారుఁ డెవఁడును లేనందువలన నతని సొత్తం
తయు తుకోజీ జప్తుచేసి సర్కారు బొక్కసములోనికిఁ జేర్చెను.
ఈసంగతి యహల్యాబాయిగారికిఁ దెలిసినతోడనే యామె దేవీ
చందుభార్యను బిలిపించి, యామెమగని సొత్తంతయు నామె
కప్పగించి కుమారుని బెంచుకొని సొత్తు ననుభవింపుమని
చెప్పెను! ఆహా! ఏమియీయామె యౌదార్యమును, న్యాయబుద్ధియు!
ఆమె రాజ్యమునందున్న మాండలికరాజు లనేకు లామెకుఁ గప్ప
ముల నిచ్చుచుండిరి. కాని యీయామె స్త్రీయైనను, విధవయైనను,
ఈమెను ధిక్కరించునంత ధైర్య మెవరికిని లేకపోయెను. ఈమె
యుగ్రశాసనమునుజూచి "ఈమెకుఁ ద్వరగా కప్పమియ్యనియెడల
నీమె యేమిచేయును" అన్నవిచార మెవరికి వచ్చినదికాదు. ఒకసారి
ఉదేఫురారుయొక్క రాణా యీయామె నివారించిన వినక రామపురా
యనుగ్రామమును దీసికొనుటకు సిద్ధుఁడయ్యెను. ఆసమయమున
తుకాజీరావు దక్షిణమున యుద్ధముఁ జేయుచుండెను; కాన అహ
ల్యాబాయివద్ద నంతగా సైన్యము లేకపోయెను. ఐననుభయపడక
అహల్యాబాయి, కొంతసైన్యంబిచ్చి శరీఫభాయీ యనువానిని
ఉదేపూరురాణాపైకిఁ బంపెను. అప్పుడా రాణా పరాభవమును
బొంది యహల్యాబాయికి శరణుచొచ్చెను. ఆమె యతనిని క్షమిం
చెను. ముప్పదిసంవత్సరముల వఱకు నీమెరాజ్యముఁ జేసెను; గాని
అంతకాల మీయామెతో నెవరును తగవులాడినవారుకారు. మహాదజీ
శిందేవంటి రాజకుశలుఁడును, రణశూరుఁడును ఈమెను సదా

సన్మానించుచుండెను. స్వరాజ్యమునం దేమి, పరరాజ్యమునం దేమి యీమెకు బహుమాన్యతయుండెను. ఈమె రాజ్యములోని యధికారులందఱును ఈమెకుఁ జాల భయపడుచుండిరి. భేమదాసను నొకసాహుకారీమె రాజ్యమున, నపుత్రకుఁడై చనిపోయెను. కమావీస్దారను అధికారి యీసాహుకారు భార్యను లంచమడిగెను. ఆమె లంచమీయనందున నాయధికారి 'నీధనమంతయు జప్తుచేసెద'నని యామెను భయపెట్టెను. ఈసంగతి తెలిసినతోడనే యహల్యాబాయి యాయధికారిని అధికారమునుండి తొలఁగించెను. భేమదాసుభార్యకు దత్తపుత్రుని దీసికొనుట కనుజ్ఞనొసఁగెను. అత్యుగ్రశాసనము, న్యాయబుద్ధి, భూతదయ మొదలైన పరస్పర విరుద్ధాభాసంబులైన సద్గుణంబులను గ్రహించుట రాజుల కత్యావశ్యకంబని వేఱఁగఁ జెప్పవలెనా?

ఆమె స్వభావము—ఇదివఱకు వ్రాసిన వర్ణనవలన నీమె స్వభావమిట్టిదని సహజముగా తేటపడును. కాని యొకటిరెండు గుణములు వర్ణించుట యిదివఱకుఁ బడనందున నిప్పుడు వర్ణించెద. స్త్రీలు సాధారణముగా స్తోత్రప్రియులు. ఈదుర్గుణము స్త్రీలయందే యుండునని కాదు. సామాన్యముగా సర్వజనులును స్తోత్రప్రియులే. అహల్యాబాయిగారియం దీదోషము లేశమైనను లేకయుండెను. ఇందుకుఁ గొన్ని నిదర్శనములు గలవు. ఒకానొక సమయమునం దొక కవి యీమెపై నొక కావ్యమువ్రాసి బహుమతిఁ బొందుటకై యాకావ్యమును దీసికొని యహల్యాబాయి వద్దకివెళ్లెను. అప్పుడామె యాకావ్యమును నదిలోఁ బడవైచి యాకవితో నిట్లనియె: "ఓకవివర్యా! అల్పజ్ఞురాలనగు నన్ను

స్తుతించినందున లాభమేమి? సర్వజ్ఞుఁడయిన యీశ్వరుని స్తుతిం
పుమా." ఇట్లుచెప్పి యతనిని పంపివేసెను! ఈమెకుఁ బరధన
మునం దాశలేకుండెనని స్థాపించెడి రెండు ఉదాహరణము లిది
వఱకే యియ్యఁబడినవి. ఇంకొక యుదాహరణము వినుఁడు.
తాపీదాసు బనారసుదాసు అను నిద్దరన్నదమ్ములు పుత్రులులేకయే
గతప్రాణులైరి. వారికి నాలుగులక్షల రూపాయీల సొత్తుండెను.
తాపీదాసుని భార్యయగు మహేశ్వరి యహల్యాబాయిగారి
వద్దికివచ్చి "అమ్మా! తమరాజ్యమునందుండి తమ యనుగ్రహ
మువలన నాభర్తయు, మఱఁదియు సంపాదించినట్టి యీయైశ్వ
ర్యము తమదే. కనుక దీనిని స్వీకరింపుఁడు" అని పలికెను.
అప్పు డహల్యాబాయి మహేశ్వరిని జూచి యిట్లనియె "నీభర్త
యొక్కయు, మఱఁదియొక్కయు ధనము నీదేగాని నాదిగాదు.
నీకక్కఱలేని యెడల నీపెనిమిటి పేరుండునటుల నేమయిన గొప్ప
కార్య మీధనముతోఁ జేయుము." ఆమాటవిని మహేశ్వరి పెని
మిటిపేరట గొప్ప దేవాలయమును, ఏటివద్ద ఘట్టమునుగట్టిం
చెనఁట! ఇట్లింటికివచ్చు ధనమును నిరపేక్ష బుద్ధితోఁ ద్రిప్పిన ధన్యా
త్మురాలి నెంతగొనియాడినను కొఱఁతయే. ద్వాపర యుగము
నందలి యుధిష్ఠిరుని నిస్పృహతను గుఱించి యొక కథ చెప్పెదరు.
ఆర్కాటు పట్టణమును జయించినప్పుడు, క్లైవను ఇంగ్లీషు సైన్యా
ధిపతి, తనవద్ద దాచనిచ్చినసొమ్ము ఎవరిది వారి కిచ్చెనఁట. ఈ
స్వల్పమైన ఔదార్యమునకై యింగ్లీషు గ్రంథకారులతనిపై సదా
స్తుతిరూపమయిన వృష్టిఁ జేయుచున్నారు. కాని యివియన్నియు
నహల్యాబాయిగారి యౌదార్యము ముందట క్షుల్లకౌదార్య

ములేయని చెప్పవచ్చును! స్త్రీయయ్యును, గొల్లజాతియ య్యును, ఇంత సదాచారసంపన్నతను, ఇంతశ్రేష్ఠతను, ఇంత యధికారమును సంపాదించిన యహల్యాబాయిని నారీరత్నమని యేల చెప్పఁగూడదు. ఈమె స్వభావమునందు శాంతతయు, సౌమ్యతయు, విశేషముగా నుండెను. గర్వం బీమెను ఎప్పుడును స్పృశించినదికాదు. కపటమనుమాటయీమె యెఱుఁగనే యె ఱుఁగదు; దంభ మింతైనను ఈమెయందు లేదు అసత్యభా షణ మెన్నడును జేసినదికాదు. దురాచారమను మాటయు, కాలముయొక్క దురుపయోగమన్నమాటయు నామె స్వప్నమం దైనను ఎఱుఁగదు. ఈసాధ్వీమణియొక్క యేయే సద్గుణములను అధికముగా వర్ణింపవలయునో నాకుఁ దెలియకున్నది. సర్వసద్గు ణములకు వాసస్థానమయిన యహల్యాబాయియం దీసద్గుణమ ధికముగా నుండెననియు నీసద్గుణమల్పముగా నుండెననియుఁ జెప్పు టకు వీలులేదు.

ఈవర్ణన యంతయు నతిశయోక్తియని కొందరు అనుకొనవ చ్చును. అతిశయోక్తులతోఁ గావ్యమును నింపుట మనదేశము లోని కవులకు స్వాభావిక ధర్మమయినందున నిట్లనుకొనుట యొక యాశ్చర్యముగాదు. కాని నేను వర్ణించిన దానిలో నతిశ యోక్తి యేమియులేదనియు, సత్యమే నిండియున్నదనియుఁ జూపుటకుఁ బరదేశీయులగ్రంథములోని ప్రమాణముల నిచ్చెదను. మాల్కము దొరవారు తమయితిహాసమునం దిట్లు వ్రాసినారు. “అహల్యాబాయితో వైరముఁ జేయుటయు, పనివచ్చునప్పు డామెకు సహాయము చేయకపోవుటయు, గోహత్యతో. సమాన

ములైన పాపములని సకల మహారాష్ట్ర రాజులు దలఁచుచుం డిరి." "సకల జనులును ఆమెయందు సమానముగాఁ బూజ్యభా వము నుంచుచుండిరి. పేష్వా వా రామె నెట్లు సన్మానించుచుం డిరో యటులనే హైదరాబాదు నైజామువారును, మయిసూ రులోని టిప్పు సుల్తానును సన్మానించుచుండిరి. హిందువులవలెనే తురుష్కులును ఈమె దీర్ఘాయుర్వంతురాలు గావలెననియు నీమె రాజ్యము వృద్ధిఁ జెందవలెననియు నీశ్వరుని ప్రార్థించుచుండిరి." "స్త్రీయయ్యును ఈమెయందు దురభిమానములేక యుండెను. స్వధర్మమునం దీమెకు విశేషముగా మహాభక్తియున్నను పరధ ర్మీయులను బాధపెట్టవలయునన్న యిచ్ఛ యీమెకు లేదు. ధర్మమునందును, పరమార్థ విచారమందును ఆమె సదా నిమగ్న రాలై యున్నను, ప్రజాకల్యాణము విషయమయి యెన్నడును నిర్లక్ష్యము చేసినదికాదు. అత్యంత దక్షతతోను, కర్తృత్వ శక్తితోను, ఆమె రాజ్యము నడిపెను.

నిష్కాపట్యమును, దీనతయు, మానవునియం దుండఁగలుగు నంత నీతియు, సదసద్విచారశక్తియు నామెయందు వాసము చేయుచుండినవి. ఇట్లు తనయందు దోషము లేకపోయినను పరుల యందుఁగల స్వాభావికదోషములను ఆమె క్షమించుచుండెను." "అహల్యాబాయినిగుఱించి లోకు లతిశయోక్తులు పలికెదరని దలఁచి, నే నామెవిషయమయి సూక్ష్మరీతిగా విచారించితిని; వేరు వేరుజనుల నడిగితిని. వారందఱును, ఆమెనామము వినఁగానే ఎక్కువగా స్తుతించుచుండిరి; ఆమె నామముపై నాశీర్వచన వర్షములు గురిపించుచుండిరి. లోకులయొక్క యీపూజ్య బుద్ధి

యోగ్యమైనది కాదనుటకు నాకొక యాధారమైనను దొఱకినది కాదు. ఎంతెంత యధికముగా విచారించితినో యంతంత యెక్కువ కుతూహలము గలుగునట్టి సంగతులే తెలియుచుండెను." "లోకులీమె నామమునకు సాధువులకుఁ దగిన సన్మాన మిచ్చుచున్నారు; వారీమెను దేవత యనియెదరు. ఈమె సద్గుణములవిషయమై యెంతదో సూక్ష్మదృష్టితో విచారించినను, పృథ్విపై నేటివఱకుఁ బుట్టిన యత్యంతపవిత్రులైనట్టియు, దూరవిచారము గలిగినట్టియు ప్రభువులలో నీమె యొకతయని చెప్పకతప్పదు." "నిజముగా నహల్యాబాయి యొక యద్వితీయ స్త్రీ". మాల్కము దొరగా రిట్లు అహల్యాబాయిగారి చరిత్రముకొఱకు ననేకతుల శోధించినవాఁడఁగా నతని కామెయం దధిక పూజ్యభావము గలిగి యతఁడు పైనిచెప్పినప్రకార మహల్యాబాయిగారినిగుఱించి వ్రాసి యున్నాఁడు. ఇంత నిష్పక్షపాతముగల సాక్ష్య ముండఁగా నహల్యాబాయి యద్వితీయ స్త్రీయే యని చెప్పుటకేల సందేహింపవలెను ?

కన్యావిరహము—అహల్యాబాయిగారికి మంచాబాయి యనుకూఁతు రుండెనని వెనుకనే వ్రాసియుంటిని. ఈమెకే ముక్తాబాయి యని నామాంతరము. ఈమెకు వివాహముచేసి యహల్యాబాయి యల్లుని నింటనే యుంచుకొనెను. ఈయల్లుఁడు చాలరోజులవఱకు బ్రతికి, యహల్యాబాయిగారి మరణమునకుఁ గొన్నిరోజులు పూర్వము మరణమొందెను. తోడనే ముక్తాబాయి సహగమనమునకు సిద్ధమాయెను. అప్పు డహల్యాబాయి తనకొమార్తెను సహగమనము చేయవలదని, నయభయము

లతోఁ జెప్పి చూచెనుగాని యందువలన నెంతమాత్రము ప్రయోజనము లేకపోయెను. తల్లిమాటవినక ముక్తాబాయి భర్తతో సహగమనము చేసెను.

ఇట్లు కూఁతురును అల్లుఁడును మృతిఁజెందఁగా నహల్యాబాయిగారికిఁ బ్రబల మనోరోగము ప్రాప్తించెను. వార్ధక్యము, రాజ్యముచేసెడి శ్రమ, వ్రత నియమములు, ఉపవాసములు, కన్యామరణదుఃఖము మొదలయినవన్నియు నేకీభవించి, యామెను దినదినము క్షీణదశకుఁ దేసాగెను. తుదకామెకు నొకరుగ్ణత సంభవించి, పుణ్యశ్లోకయగు అహల్యాబాయి ౧౭౯౫ వ సంవత్సరమున నిహలోకమును విడిచెను.

న్యాయముగాఁ బ్రజాపరిపాలనముఁ జేసినందువలన మృతజీవులని విఖ్యాతిని బడసిన భోజరాజు, అశోకనృపతి, అకబరుబాదుషహా, పీటరుదిగ్రేటు మొదలయిన రాజపుంగవులతో నహల్యాబాయి సమానమైనదని చెప్పుటకు సందేహములేదు. అహల్యాబాయిగారియందుఁ గల సుగుణములలో నొక్కొకటి గలరాజు లెక్కడనో నూటికి కోటికి నొక్కఁడుగాని కానఁబడకున్నారు. కనుక పురుషులకంటె స్త్రీలు నీతి తక్కువ వారనుట కేవలము పక్షపాతముగాదా? సకలమానవకోటికి లలామభూతయయిన యహల్యాబాయి స్త్రీయైయుండ, 'అనృతం సాహసం మాయా మూర్ఖత్వ మతిలోభ' తేత్యాది దుర్గుణములు స్త్రీలకు స్వాభావికములని చెప్పుట ఘోరపాతకమునకు హేతువు గాదా?

రాణీగౌరీలక్ష్మీబాయి

* "అహాహ మహాతాం నిస్సీమానశ్చరిత్ర విభూతయః"

ఈప్రపంచమునం దనేకప్రతిబంధము లుండునని ప్రతివారికిని దెలిసినవిషయమే. ఇట్టిప్రతిబంధములు పదిమందిని సంరక్షించు వారికి నెక్కువగా నుండును. తనసంరక్షణాలో నున్నవారిలోఁ ప్రతివానిస్వభావము వేరువేరుగా నుండుటవలన, వారికోర్కులు దీర్చి, వారినందఱి నాజ్ఞలో నుంచుకొనుటకు బహుచాతుర్యమును, ధైర్యమును కావలయును. ఒకకుటుంబమును సంరక్షించుట కింతశ్రమ యగునప్పు డొకరాజ్యమును వహించుట కెంత శ్రమ కావలయునో వేరుగఁ జెప్పనక్కరలేదు. రాజ్యము చేయుటలో నెన్నికష్టము లుండునో యవియన్నియుఁ గుటుంబమును భరించువా రూహించుట సులభము. రాజ్యములో ననేకప్రకృతుల లోకులుందురు; శౌర్యధైర్యాదులు గల గొప్పగొప్పవారు లుందురు. పరరాజు లెప్పుడును యుద్ధోత్సాహులయి యుందురు. వీరినందఱిని సమాధానపఱచి రాజ్యశకటమును నడుపుట బహు దుస్తరము. ఇందువలననే రాజ్యమును 'రాజ్యభార' మనియెదరు. ఈభారమును వహించుటకు విద్య, సారాసార విచారము, దక్షత మొదలయిన సద్గుణము లనేకములు గావలయును. ఒకానొక సమయమునం దీరాజ్యభారము యౌవనమునందే వహిం

---

* "అహాహా! మహాత్ములచరిత్రమహిమ అగాధము గదా"?

చుట సంప్రాప్తమైన పక్షమున నదియెంత దుస్సహమగునో వేరుగఁ జెప్పవలెనా? ఇన్నిసంగతులు లేకీభవించి యీరాజ్యాశకట మొక స్త్రీకి సంప్రాప్తమైనపక్షమున నామె యెటులఁ జేయునో యని మన కాశ్చర్యము దోచును. కాని యీశ్వరాను గ్రహమువలన జగత్తునం దెప్పుడెప్పు డెచ్చటెచ్చట స్త్రీలకు రాజ్యాధికారము దొరికెనో యప్పుడప్పు డచ్చటచ్చట స్త్రీలు పురుషులకంటె నధిక ధైర్యముతోను, అధిక నీతితోను, అధిక న్యాయముతోను రాజ్యముఁ జేసిరని చరిత్రములవలనఁ దేటపడు చున్నది. ఇదివఱ కీచరిత్రమాలయందు గ్రుచ్చఁబడిన నాంచీభవా నిగారిచరిత్రము, నహల్యాబాయిగారిచరిత్రయు నీసిద్ధాంతమునే స్థాపించుచున్నవి. ప్రతిదేశముయొక్క చరిత్రమునుండియు నిట్టి యుదాహరణము లనేకము లియ్యవచ్చును. మలబారుదేశము నుండి యొక యుదాహరణ మియ్యఁదలఁచితిని.

మలబారుదేశమునందు త్రావణకోరనియు, కొచ్చీయనియు రెండుసంస్థానములు గలవు. అందు త్రావణకోరు రాజ్య మతిప్రా చీనకాలమునుండి దానధర్మములవిషయమయి విఖ్యాతిని జెంది శ్రేష్ఠమై యొప్పును. ఈదేశమును మనయాంధ్రు లాడమళ యాళ మనియెదరు. అచ్చట మగవారే లేరనియు, అంతయు నచట ఆఁడవారే యుందురనియు, గాలికే పిల్లలు పుట్టెదరని యు మనయాంధ్రులు వింతకథలు చెప్పుకొనియెదరు. కాని యివి యన్నియు నిజమైనసంగతులు కావు. వారియాచారవిచారము లకును, మన యాచార విచారములకును ముఖ్యభేదము లేవనఁగా:—

మన దేశమందలి రీతిగాఁ దండ్రిసొత్తు కుమారునికిఁ జెందక ఆ దేశమునందు మేనల్లునికిఁ జెందును. మేనల్లుఁడు లేకపోయినయెడ ల మేనకోడలికిని, ఆమె సంతతికిని జెందును. ఇటులనచ్చటఁ గన్యా వంశమునకే రాజ్యముయొక్క హక్కు గాని పుత్రవంశమునకు లేదు. రాజపుత్రి తొమ్మిదిపదిసంవత్సరములది కాఁగానే, తాలికట్టుటయను ఒక వివాహవిధిఁ జేసెదరు. అందు భర్త యుండఁడు. పురోహితుఁడే చిన్నదానికి మంగళసూత్రముకట్టును. రాజకన్యకు యౌవనదశప్రాప్తమైనతరువాత నొక నంబూరి బ్రాహ్మణుని దెచ్చి యీ మెకువివాహముఁ జేసెదరు. ఇతనిని 'కోవిలతంబూరాను' అనఁగా రాజభవనములోని మహారాజు అని పిలిచెదరు. ఈకోవిల తంబూరానునకును, రాజకన్యకును గలిగిన యాఁడుబిడ్డలయొక్క సంతతికి రాజ్యము దొఱకును. ముఖ్యముగా నీయాఁడుబిడ్డల పుత్రులకు రాజ్యము దొఱకును. పుత్రులు లేనిపక్షమున కన్యలకు దొఱకును. రాజ్యము నేలుచున్న రాజుయొక్క భార్య రాణి గానేరదు. ఆరాజుయొక్క కుమారులకు వారి మేనమామసొత్తు లభించునే గాని రాజ్యము లభింపనేరదు. వారెన్నఁడును యువరాజులుగా నేరరు. ఇంతజ్ఞాపకముండిన నీచరిత్రము దెలియుట సులభమగును.

త్రావణకోరు సింహాసనముపై ననేక స్త్రీలు ఆరూఢలయిరి. వారిలో లక్ష్మీబాయి ప్రముఖురాలు. లక్ష్మీబాయికిఁ బూర్వమనఁగాఁ బందొమ్మిదవశతాబ్దారంభమున వంచిపాల బలరామవర్మ గారీరాజ్యమును ప్రతిపాలించుచుండిరి. ఈరాజుగారంతగా రాజ్యపరిపాలనమునందు దక్షులు గారయిరి. అందుచే బీదలకు న్యాయవిమర్శనము లేకపోయెను. గొప్పయధికారులు వారివారి పను

లయం దలక్ష్యము చేయసాగిరి. కొద్దియధికారులను లెక్క
యడుగువారు లేనందున రాజుగారికి రావలసినపన్నులు రాకపో
యెను. ఇట్లొకరినొకరు లక్ష్యము చేయనందువలన రాజ్యమం
తయు భర్తలేని భార్యవలె దీనదశకు వచ్చెను. అప్పు డీస్టిండియా
కంపనీవారు, రెసిడెంటుద్వారా మీరు మీరాజ్యమును జక్కపె
ట్టుకొని, మంచిదశకుఁ దెచ్చుకొనవలసినదని యనేకపర్యాయ
ములు రాజుగారికి సూచించిరి. రాజుగా రాసూచనలను లక్ష్య
పెట్టనందున రాజ్యముయొక్క దీనదశ దినదినము హెచ్చుచుం
డెను. ఇదిచూచి ఈస్టు ఇండియా కంపనీవారు [illegible] వ సంవత్సర
మునందు మీరు రాజ్యముయొక్కస్థితిని ఆఱుమాసములలో
బాగుపఱచినసరె; లేనియెడల మీరాజ్యము బందోబస్తు మేము
చేసెదమ"ని రాజుగారికిఁ దెలియఁజేసిరి. ఇందుచే రాజు చింతా
క్రాంతుఁడై కొద్దిదినములలోనే పరలోకగతుఁ డయ్యెను.

పంచిపాల బలరామవర్మగారి తదనంతరము రాజ్యభారముఁ
డగుటకు మగ వారసదారుఁ డెవఁడును లేకపోయెను. రాజుగారిత
ల్లియు, అక్కగారగు గౌరీబాయిగారును, అదివఱకే మృతిఁ
జెందిరి. గౌరీబాయిగారికి మగసంతానము లేకయుండెను. కాని
యామెకు లక్ష్మీబాయి యనియుఁ బార్వతీబాయి యనియు నిరు
వురు కొమార్తెలుండిరి. వీరును బాల్యావస్థలోనే యున్నందున
వీరికిని సంతానప్రాప్తి కాకపోయెను. కనుకఁ బెద్దదియగు లక్ష్మీ
బాయి రాజ్యముఁ జేయవలయుననియు, నామెకు కుమారుఁడు
గలిగిన నతఁడు రాజ్యమునకు వారసదారుఁ డనియుఁ గంపనీవా
రేర్పాటుఁ జేసిరి. ఈయేర్పాటునకు ముఖ్యకారణము లక్ష్మీబాయి

గారి తెలివియే. లక్ష్మీ పార్వతు లిద్దరును, స్వదేశభాషయందును, సంస్కృతభాషయందును మిక్కిలి ప్రవీణురాండ్రై, సుశీలలనఁ బ్రసిద్ధిగాంచిరి. అందు లక్ష్మీబాయి యిరువదిసంవత్సరముల వయస్సు గలదైనను సుగుణములకును దీర్ఘాలోచనకును, ప్రశంసనీయమైన యుక్తులకును, శతవృద్ధురాలికంటెఁ బ్రసిద్ధిగాంచినది గనుక, అప్పటి రెసిడెంటుగారగు కర్నల్ మెకాలే దొరగారు, త్రావణకోరు సింహాసనార్హత కీమెయే యర్హురాలని మెంచి, ఈ సంగతి కంపనీవారికిఁ దెలిపి "ఈమె చిన్నదయినను, ఇదివఱకీరాజ్యమునందుఁ గల యవ్యవస్థను తొలఁగించి, రాజ్యమును ఉన్నతస్థితికిఁ దెచ్చు సద్గుణము లీమెయందుఁ గలవు" అని తన యభిప్రాయము వ్రాసెను. కంపనీవా రిది యంతయు విని, లక్ష్మీబాయిని సింహాసనార్హురాలను జేయుటకయి యామోదించి, యామహోత్సవము యథావిధిగా నడుపుటకై, రెసిడెంటు కర్నల్ మెకాలేదొరగారిని నియమించిరి. కాని యింతలో లక్ష్మీబాయిగారి దాయాదులు కొందఱాసింహాసనముపై తమకు సంపూర్ణముగా హక్కుగలదనియు, హక్కుదారులు తమరుండఁగా ఆఁడుపిల్లలకు రాజ్యమిచ్చుట న్యాయముకాదనియుఁ జెప్పఁదొడఁగిరి. కాని మెకాలే దొరగారు వారి జల్పనలను లక్ష్యపెట్టినవారుకారు. కనుక వారు తిరుగఁబడిరి. అందుపై వారిని, వారికి సహాయులుగనున్న వారిని, రాజద్రోహులని కర్నల్ మెకాలేగారు కారాగృహమునకుఁ బంపిరి. మొదలు వీరు తేలిచేరీయను పట్టణమున నుంపఁబడిరిగాని

తరువాత చెంగల్పేటకుఁ బంపఁబడిరి. అచ్చట వారందఱును కారాగృహములోనే మృతిఁజెందిరి.

ఇట్లు శత్రువుల నందఱిని ఘోరముగా శిక్షించిన తరువాత, లక్ష్మీబాయిగారికిఁ బట్టాభిషేకము గట్టుటకై రెసిడెంటు దొర గారు గొప్ప యుత్సవముఁ జేసిరి; గొప్ప రాజసభఁ జేసిరి. రాజ సభఁ జేసిన యాస్థానమంటప మనేక సుందరపదార్థములవలన నలం కరింపఁబడి చూచువారికెంతయు నాహ్లాద జనకముగా నుండెను. ఆమహోత్సవముఁ జూచుటకై రాజ్యముయొక్క భిన్నప్రదేశ ములనుండి యనేకజనులు వచ్చియుండిరి. ముఖ్యాముఖ్య సామంత సర్దారులందఱు వచ్చి వారివారి నియమిత స్థానములయం దాసీను లైన పిమ్మట రాజకన్యలగు లక్ష్మీపార్వతులు వారి దేశాచారము ననుసరించి, యుత్తమ వస్త్రభూషణాలంకారములను ధరించి వచ్చి, సభయందు వారికొఱకు నియమింపఁబడిన యున్నతాస నములపైఁ గూర్చుండిరి. తరువాత కంపనీవారి ప్రతినిధియైన కర్నల్ మెకాలే దొరగారు నిలువఁబడి, యచ్చటి సభవారందఱు విన "కంపనీ సర్కారువారి యనుమతిప్రకారము, రాణీ లక్ష్మీ బాయిగారిని త్రావణకోరు సింహాసనముపైఁ గూర్చుండపెట్టు చున్నాను" అని మృదుమధుర గంభీరస్వరముతోఁ బలికి, సన్మాన పూర్వకముగా రాణీ లక్ష్మీబాయిని ఉచ్చస్థానమునందున్న రాజ సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. అప్పుడే యాయన సర్వజ నుల యనుమతిని బడసి రాణిగారికి 'ధర్మవర్ధిని' 'రాజరాజేశ్వరి' యన్న బిరుదులఁగూడ సంరంభముతో నొసఁగెను. ఇచ్చట చదు వరులు రాణీగారికి ధర్మవర్ధినియన్న బిరుదుతోఁ బ్రయోజనమేమి

యని శంకింతురేమో. కనుక కొద్దిగా వివరించెద. త్రావణకోరు రాజ్యముయొక్క రాజధానియగు త్రివేంద్రమునకే అనంతశయన మని పేరు. ఇది యొకక్షేత్రమై యొప్పును. ఇచ్చట పద్మనాభ స్వామి శేషశయనుఁడై యుండును. త్రావణకోరురాజుల కుల దేవత యీపద్మనాభుఁడే. రాణీగారి పూర్వుఁడగు మార్తాండ వర్మ, తనరాజ్యమంతయు నొకనాఁడీదేవునికి సమర్పించెనఁట! అప్పటినుండియు, ఈరాజులు తమకు 'పద్మనాభ సేవకు' లనియు 'ధర్మవర్ధకు' లనియు బిరుదుల నేర్పఱచుకొనిరి. వీరి రాజముద్ర యందు "ధర్మోస్మత్కులదైవతం" అనువాక్యముండును. ఇట్లు ప్రతిరాజును, రాణియు, 'ధర్మవర్ధనుఁడు' 'ధర్మవర్ధిని' యన్న బిరుదును భూషణముగాఁ దలఁచుచుండిరి. కనుక రాణీగారికి 'ధర్మ వర్ధిని' యన్న పదవి రాజ్యారోహణ సమయమున నియ్యఁబడెను. మహారాణీగారి సంపూర్ణనామము, బిరుదులతో మళయాళమునం దిట్లు వ్రాయఁబడును. "శ్రీపద్మనాభసేవినీ వంచి ధర్మ వర్ధినీ రాజరాజేశ్వరీ రాణీగారిలక్ష్మీబాయి."

రాజ్యాభిషేకమయిన తరువాత ముహూర్త కాలమునకు రాణీ లక్ష్మీబాయిగారు సింహాసనంబుడిగ్గి, ప్రఫుల్లముఖముతో మెకాలే దొరగారిని, సకల సభ్యులను సంబోధించి మలయాళీభాషలో నష్కలితముగా నిట్లు సంభాషించెను :—

"ఆదరం బహుమానపెట్టనా హేంథే—పరమ సన్మాననీయులగు కర్నలుదొరగారు, అనాదికాలమునుండి మాపూర్వులచేఁ బాలింపఁ బడినట్టియు, ఈస్టుఇండియా కంపనీవారిచే నేటివఱకు సంరక్షింపఁబడినట్టియు, ఈత్రావణకోరు సింహాసనము నాకుఁ బ్రా

ర్తించునని నేనిదివఱకు స్వప్నమందైనను అనుకొనినదానను గాను. ఇప్పు డీశ్వరేచ్ఛచే బరలోకవాసులైన మా మామగారగు వంచిపాలవర్మ మహారాజుగారు కేవల మిరువదితొమ్మిది సంవత్సరముల ప్రాయమువారు. ఆయనమామగారు ధరించినట్లు రాజ్యదండ మీయన దీర్ఘకాలమువఱకు ధరింపవలయునని పద్మనాభస్వామిగారి యాజ్ఞలేక పోయెను. ఆపద్మనాభస్వామిగారి యిచ్ఛానుసారమే నాకు రాజ్యము ప్రాప్తమయినది. కనుక నాయనయాజ్ఞ నాకు శిరసావహ్యము. నేను స్వామియాజ్ఞను శిరసావహించుటకు సిద్ధముగా నున్నాను కాని నేను అబలను; అదియునుగాక యల్పవయస్కురాలను; ఇట్టి గొప్పరాజ్యకార్యముల యనుభవము లేనిదానను. మాతో స్నేహమైనప్పటి నుండియు, ఈత్రావణకోరు రాజ్యమును కన్నబిడ్డవలెఁ గాపాడుచువచ్చిన ఆనిరేబిల్ ఈస్టు ఇండియా కంపనీవారు దప్పనాకిట్టి స్థితియందు రెండవ యాధారములేదు. కనుక కర్నలుగారు, నేటినుండి మిమ్మును నేను సొంతయన్నగా భావించి, రాజ్యముయొక్క ప్రతికార్యమునందును విశ్వాసపూర్వకముగా మీమీఁదనే సర్వభారమును వేయుచున్నాను. ఇంతకంటె నధికమేమియుఁ జెప్పవలసినది లేదు." ఈమె గంభీర సంభాషణవిని సభికులందఱు తల్లీనులైరట!

లక్ష్మిబాయి యల్పవయస్కురాలైనందున నామె యెట్టి స్వభావము గలదియగునో రాజ్యమెటులుచేయునో, ప్రాప్తమయిన యధికారమెటులు నిర్వహించుకొనునోయని లోకులకు విచారముగా నుండెను. కాని నిర్భయముగా సింహాసనము

దిగి, వాక్ప్రౌఢిమయుం దసమానప్రజ్ఞ గలిగి సభాసదులను తన యిచ్ఛాప్రకారమాడించెడి వాగ్మివలె, లక్ష్మీబాయి గంభీరరవముతో సంభాషించుటవిని యచ్చటివారందఱును మిక్కిలి యాశ్చర్యము నొందిరి. ఆసంభాషణ విన్నవారందఱును, ఈమె సామాన్యురాలు కాదనియు, నసమాన ప్రజ్ఞగలదనియు, నీమెరాజ్యమునందుఁ బ్రజలకు సుఖమే గాని దుఃఖము లేదనియు నిశ్చయించిరి. ఈమె మధురగంభీర వాక్యములను విని కర్నలు మెకాలే ఈమెయం దధిక పూజ్యభావము గలవాఁడై ప్రతికార్యమందును సహాయముఁ జేయుదునని నమ్మిక పుట్టునట్లు చెప్పెను.

ఈప్రకార మారాజ్యాభిషేక మహోత్సవము సమాప్తమై లక్ష్మీబాయిగారిపై రాజ్యనిర్వాహకత్వము మోపఁబడినతోడనే యామె ప్రజలక్షేమమునకై యత్నింపఁ దొడఁగెను. ఆమెదూరదృష్టియు, దీర్ఘాలోచనయు, సమయజ్ఞత్వమును, సూక్ష్మగ్రాహకత్వమును బహుప్రశంసనీయములు. అంత చిన్నతనమునం దామెబుద్ధి విశాలతఁ జూడఁగా నత్యంతాశ్చర్యమును బొంది, యామె వయస్సునందు బాలయైనను మనస్సునందుఁ బ్రౌఢయే యని చెప్పవలయును. తన రాజ్యమునం ద[illegible]టను, పరిపూర్ణన్యాయముండవలయునని యామె కోరిక యుండెను. దీనదశకు వచ్చిన తనరాజ్యమును, ఏప్రకారముగా నయిన నున్నతదశకుఁ దేవలయునని మనసా యిచ్ఛగలదై, రాజ్యపద్ధతియం దేయే సంస్కరణము లెట్లెట్లు చేయవలయునో యని రేయుంబగలును మనసులో యోజించుచుండెను. పరులనేత్రములతోఁ జూచుట యామె కెన్నడును ఇష్టము లేకపోయెను. అనఁగా స్వంతముగా

తాను యోజింపక, యితరులు చెప్పినటులు నడుచుట కామె యెన్నఁడును సమ్మతించినదికాదు. మెకాలేదొరగారిని ఈమె యన్నయని భావించినది నిజమే; నమ్మికతో నతనిచే ననేక రాజ కార్యములను జేయించినది నిజమే; ప్రతిసంగతిని గురించి యతని సలహా యడుగుచుండెనన్న మాటయు నిజమే; కాని కార్యముఁ జేయునప్పు డీమె,

> "క. వినవలె నెవ్వరు సెప్పిన
> వినినంతనె తమక పడక వివరింపవలెన్
> విని కని వివరముఁ దెలిసిన
> మనుజుఁడె పో నీతిపరుఁడు మహిలో వేమా"

అను వేమనయొక్క చక్కనియుపదేశప్రకారము నడుచుచుండెను. క్రొత్తచట్టములు చేయుటయందును, ప్రాతచట్టములను సంస్కరించుటయందును, నాగరీకత వృద్ధిపఱచుటయందును, పొంతముగా రాణీగారనేకనూతన కల్పనలు మెకాలేదొరగారికిఁ దెలిపిరి. ఇందుచే రాణీగారి యసామాన్య బుద్ధివైభవము వ్యక్తమగుచున్నది.

వంచిపాల బలరామశర్మగారి రాజ్యమునం దత్యంతాస్వస్థత యేల గలిగెననియు, నిప్పుడది యెటులు సంస్కరింపవచ్చుననియు రాణీగారు యోజింపసాగిరి. ఉమనితాంబీయన్న కుమంత్రియొక్క దుశ్చేష్టలచే నింతవచ్చునని రాణీగారికిఁ దెలిసెను. ఈసంగతి తెలిసినతోడనే రాణీగారాకుమంత్రిని పనిమీఁదినుండి తీసివేసెను. తరువాత 'యోగ్యుఁడైన దివాన్ దొరకువఱకు మీరే యీపనిని జూడవలసినది'ని రాణీగారు మెకాలేగారి నడిగిరి. అం

దు కాలఁడు సమ్మతించి రెసిడెంటుపనియు, దివాను పనియు నిర్వ హించుచుండెను.

మొకాలేదారగారు దివానుగిరి చేతఁబూనినతోడనే యాయన చేయవలసిన పనులను గుఱించి, యతనికి రాణీగారిట్లు వ్రాసి పంపిరి:—(౧) మారాజ్యములోని యధికారులందఱు సమతమ పనులను తిన్నగాఁ జేయుచున్నారా లేదా; క్రింది యధికారులు పైయధికారుల యాజ్ఞలను వినుచున్నారా లేదా యన్న యంశ మును మొట్టమొదట విచారింపవలసినది. (౨) న్యాయస్థాన ములయందేమి, యితర కచేరీలలోనేమి, నియామకముగా పనులు జరుగుచున్నవా లేవా యని విచారించి తప్పక యటులు జరుగు టకై బందోబస్తు చేయవలయును. (౩) ఎవరైన సంస్థానము లోని యుద్యోగస్థులు తిన్నగాఁ బనులుచేయని యెడల వారికి దండుగలు మొదలైన స్వల్పశిక్షలు విధించి, వారిని త్రోవకుఁ దేవలసినదేకాని ఎకాయెకి యెవరినోటిముందటి తిండియుఁ దీయ వలదు. (౪) వసూలు లెక్కలు తిన్నగాఁజూచి వెనుకటి బాకీ లన్నియు వసూలు చేయవలసినది.

ఈ పైనిచెప్పిన సంగతులన్నియు రాణీగారు స్వాంతముగా యోజించి వ్రాసినవే. ఆమెబుద్ధి వికాసమిందువలనను గూడ వ్యక్తమగుచున్నది. పైని వ్రాసినప్రకారము రాణీగా రాజ్ఞాపిం చినతోడనే, మొకాలేదారగా రాయాపనులను చేయనారంభిం చిరి. మొదట సర్కారు ఉద్యోగస్థులందఱు సమతమ పనులను చట్టముల నియామకముల ప్రకారము చేయుచుండవలయునని యొక యాజ్ఞాపత్రిక ప్రతిగ్రామములోని యుద్యోగస్థులకుఁ బంపిరి.

వారందఱు తనయాజ్ఞప్రకారము నడిచెదరో లేదోయని చూచు టకై మెకాలేగారు సొంతముగా రాజ్యములోని ప్రతిగ్రామము నకుఁ దిరుగుచుండిరి. ప్రథమమునం దాయన కనేక సంకటములు వచ్చెను. కాని వాని కన్నిటికి నోర్చుకొని, మిక్కిలి ప్రయాసపడి మెకాలేగారు తుదకన్నిసంగతులును రాణీగారి యిష్టప్రకారమే సంస్కరించెను. క్రిందటిరాజుగారి రాజ్యములోని యలవాటుచొ ప్పున నుద్యోగస్థులందరు మిక్కిలి సోమరిపోతులై, మెకాలే గారి కఠినఁపు టాజ్ఞలనైనను లక్ష్యపెట్టకపోయిరి. ఇట్టు నిర్భ యులయి నిదురఁబోవుచున్నవారి నందఱిని మెకాలేదొరగారు మేలుకొలుపుచుండిరి. చేతనైనంతవఱకు వారిని ఉద్యోగముల నుండి తొలఁగింపక, చిన్నపిల్లలకుఁ గొట్టి బుద్ధిచెప్పినటులు, దం డుగ మొదలైనవానిచే శిక్షించి త్రోవకుఁ దెచ్చుచుండిరి. కాని కొందఱినిమాత్రము ఉద్యోగములనుండి తీయక విధిలేకపో యెను. ఈప్రకారమంతటను బందోబస్తున కారంభముకాగానే రాజ్యములోని వ్యాపారములు నియామక ప్రకారము జరుగ సాగెను.

పూర్వపు దివాౝ అగు ఉమనితాంబీని పనినుండి చాలించి రాణిగా రాపనిమీఁద కర్నలు మెకాలేదొరగారిని ఏర్పఱిచినందు వలన ఉమనితాంబీ కర్నలు గారిని బహు ద్వేషించుచుండెను. ఒకానొక సమయమునం దతఁడు కర్నలుగారికి విషప్రయోగము చేయ యత్నించెనఁట. ఈసంగతి రాణిగారికిఁ దెలిసినతోడనే యామె యందును గుఱించి విచారణఁ జేసి సాక్షులను విచారించి, అపరాధుఁడని స్థిరపడినందువలన ఉమనితాంబీని చెంగలపేటలోని

కారాగృహమునందు రాజయ కైదీగా నుంచెను. అచ్చటనే యతఁడు గతించెను.

తరువాత రాణీగారు వసూలువిషయమై విచారింపసాగిరి. వసూలును గురించి విచారింపఁగా, ఆదాయమెంతయో, వ్యయమెంతయో, అప్పెంతయో, తెలిసికొనుటకు మిక్కిలి కష్టముగా నుండెను. ఈ కష్టతరములైన యస్పష్టపులెక్కలు తిరుగవేసి తిరుగవేసి చూడఁగా ఈస్టు ఇండియా కంపనీవారికిని, తిరుశల్వేలి కోటారము, కోచ్చి, బొంబయి మొదలయిన స్థలములయందలి సాహుకారులకును, ఇయ్యవలసిన యప్పు అత్యధికముగా బయలుదేరెను. ఈయప్పంతయు లెక్కవేసిచూడ, సంస్థానముయొక్క సంవత్సరపు టాదాయముతో సరితూగెను. ఇంత గొప్పయప్పు తీరెడి యుపాయముఁ గానక రాణీగారు విచారించి, విచారించి, తుద కొక యుపాయమును జేసిరి. త్రావణకోరురాజ్యమునందు గొప్పగొప్ప దేవస్థానము లనేకము లున్నవి. వానియందు బహుధన మున్నను, పూజలు, అర్చలు క్రమముగా జరుగుట లేనందువలన, ఆద్రవ్యము సంస్థానమువైపున నుంచుకొని రాజుగారే యా దేవస్థానముల యుత్సవములు నడుపవలయునని పూర్వపు దివాన్ గొన్నిరోజులక్రిందట సూచించి యుండెను. ఈసూచన రాణీగారికి జ్ఞప్తికి వచ్చి, సమ్మతి యైనందువలన, నామె దేవస్థానములయం దున్న యధిక ధనసంచయమును స్వార్థపరమార్థములకు నుపయోగింపఁదలఁచెను. అదెట్లనిన, దేవస్థానములవద్దనుండి యప్పుదీసికొని, సంస్థానమును ఋణవిముక్తముగాఁ జేయుటస్వార్థము. ఊరక మూలమూలనుచున్న

దేవస్థానముల ధనమునకు వృద్ధి దొరకునటులు చేయుట పరమార్థము. ఇట్లు విచారించి, రాణీగారీసంగతి మెకాలేదొరగారికిఁ దెలియఁజేయఁగా నతఁడు రాణీగారి విచారశక్తిని ఎంతయుఁ బ్రశంసించి, సమ్మతించెను.

ఇట్లు రాణీ ప్రధానులు సమ్మతించినవెనుక, త్వరలోనే రాణీగారొక సభచేసిరి. ఆసభకు దేవస్థానముల యధికారుల నందఱిని బిలిపించి, వారికిఁ దనయుద్దేశము దెలిపి యందువలన దేవస్థానములకును, తనకును గలుగులాభములు స్పష్టపఱిచెను. ఈసంగతియంతయు వారికి విశదపడఁగానే వారందఱు రాణీగారు చెప్పినట్లు నడచుకొనుటకు సమ్మతించిరి. ఇందుపై నా దేవస్థానముల బందోబస్తంతయుఁ జేయుటకు శేష్గీరావని యపరనామముగల వెంకటరావను అధికారిని రాణీగారేర్పఱిచిరి. అతఁడాపని మిక్కిలి శ్రద్ధతోఁ జేసినందువలనఁ గొద్దికాలములోనే సంస్థానమునకుఁ గల యప్పంతయుఁ దీరెను.

ఇట్లప్పు బందోబస్తు చేసి రాణీగారు న్యాయసభలను సంస్కరించుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. ఆమె సంస్కృతమునందు పాండిత్యము గలదయి పూర్వాచారములయందు దిట్టము గలిగినది గావున, మనుస్మృతి, పరాశరస్మృతి, విజ్ఞానేశ్వరము మొదలైన పూర్వగ్రంథముల యాధారమువలనను, ఇండియా గవర్నమెంటువారి చట్టముల యాధారమువలనను, లోకులకు హితకరము లగునని తనకుఁ దోఁచిన చట్టములను గొన్నిటిని గూర్చి యొక గొప్ప చట్టముల గ్రంథము, తనరాజ్యముకొఱకు నిర్మింపవలెనని యామె దలంచెను. కాని యింత గొప్పగ్రంథము, న్యాయశాస్త్రమునం దస

మానప్రజ్ఞగల విద్వాంసుని సహాయములేక గానేరదని రాణీ
గారికిఁ దోఁచెను. ఇంతలో రాణీగారికి వివాహసమయ మాయెను.
నిండుయౌవనావస్థ ప్రాప్తమయినందువలన నిఁక వివాహము చేసి
కొనవలెనని లక్ష్మీబాయిగారు నిశ్చయించిరి. పూర్వపు రాణీగారి
భర్తయొక్క బాంధవుఁడును, కులీనుఁడును, బ్రాహ్మణుఁడును అగు
రాజరాజవర్మ యను పేరుగల విద్వాంసుఁ డొకఁడు, చెంగనాసేరీ
గ్రామమునందు వాసము చేయుచుండెను. అతని విద్వత్తుకు
మోహించి, యతనిని రాణీగారు వరియించిరి. త్వరలోనే వీరికి
వివాహమైన రాజరాజవర్మగారు 'కోయిలతంబూరాను' అను పదవిని
జెందిరి. ఇతఁడు రాణీగారికంటె నొక సంవత్సరము పెద్ద. ఇతఁడు
గొప్పవిద్వాంసుఁ డని కీర్తిని జెందెను. ముఖ్యముగా నితనికిఁ
బ్రియమైనది న్యాయశాస్త్రము. సిద్ధాంతముక్తావలి మొదల
యిన న్యాయగ్రంథములను జదివి యితఁడు న్యాయశాస్త్రవిశా
రదుఁడయ్యెను. ధర్మశాస్త్రమునందును నితనికి గొప్పప్రవేశ
యుండెను. ఇట్టి యసామాన్యపండితుఁ డగు భర్తవలన, రాణీగారు
చేతఁ బూనిన గ్రంథనిర్మాణమునకు బహుసహాయము గలుగు
చుండెనని వేఱ చెప్పవలెనా? రాణీగారి కితఁ డన్ని పనులయందును
సహాయభూతుఁడయి వర్తించుచుండెను. చదువరులారా! ప్రౌఢత్వ
మునందు వివాహము చేసికొను పద్ధతి మలబారు దేశమునం దుం
డుట వలననేగదా లక్ష్మీబాయిగారికి వయోరూపగుణవిద్యలయం
దు సమానుఁడయిన పతి దొరకఁ గలిగెను? ప్రౌఢావివాహములు
జరిగినయెడల స్త్రీనీతి భ్రష్టమగుననియు, సంఘసౌఖ్యము తగ్గు
ననియు వృథా వాక్పాండిత్యమ్ముఁ జూపువారు రాణీలక్ష్మీబాయి

గారి యుదాహరణముఁ జూచి, ప్రౌఢావివాహములవలనను విద్య వలనను మన కుటుంబసౌఖ్యము వృద్ధియగునేగాని తగ్గనేరదని మనస్సమాధానముఁ జేసికొనవచ్చును. బొమ్మలపెండ్లిండ్లవలె నో రెఱుఁగని పసిపిల్లలకు వివాహముఁ జేసినందువలనఁ గలిగెడి నష్టము లందఱికిని దెలిసినవిషయమే యైనందువలన నిచ్చట మఱల వ్రాయవలసిన పని లేదు. ప్రౌఢావివాహమువలని లాభములు లక్ష్మీబాయి చరిత్రమువలనను దేటపడఁ గలవు. ప్రౌఢావివాహములు జరిగినపక్షమున నిట్టినష్టములు గలుగును, అట్టి నష్టములు గలుగును, అని ప్రాచీనాచారపరాయణులు వృథా భయపెట్టుదురు. ఈ భయము లన్నియుఁ గేవల కల్పనలేగాని, వాస్తవములు కావని లక్ష్మీబాయి మొదలగు సాధ్వీమణుల చరిత్రములవలన స్పష్టమగుచున్నవి యని చెప్పక తప్పదు. మన దేశస్థులగు మళయాళులకుఁ బ్రౌఢావివాహములవలన లాభమే గాని నష్టము గలుగుటలేదని చూచుచు, మనలో మాత్రము స్త్రీ విద్యా ప్రౌఢావివాహములవలన నష్టము గలుగునని చెప్పుట చూడఁగా మనము మనుష్యకోటిలోనివారము కామని చెప్పుట కాదా?

మిక్కిలి బుద్ధిమంతురాలగు ఆమెకు విద్యావంతుఁడగు కోయిల తంబూరాన్ యొక్క సాంగత్యమువలన మఱింత యుత్సాహము గలిగి, యామె యారంభించిన చట్టముల గ్రంథమును శీఘ్రముగా వ్రాయుచు, నడుమనడుమ దానిని మెకాలేదొరగారికిఁ జూపుచు, ఆయన యనుమతిని బొందుచు, ఆగ్రంథమును సంపూర్ణము చేసి దానికి, 'స్వత్వావర్థక' మను నామ మిడెను. ౧౮౧౨

వ సంవత్సరమునుండి, రాజ్యములోని సర్వవ్యాపారము లీసత్త్వా వర్ధకము ననుసరించి జరుగుచుండెను. ఈక్రొత్తచట్టములప్రకారము న్యాయము జరుగవలయునని, రాణీగారు క్రొత్తన్యాయస్థానముల నేర్పఱచిరి. క్రమముగా సర్వన్యాయస్థానములయందు సంస్కృతము, మలబారి, యింగ్లీషులందుఁ బ్రవీణులగువారిని నియమించిరి. కోచ్చీ నివాసస్థుఁడైన రామర్ మేనర్ అనుపండితోత్తముని, ముఖ్యన్యాయసభలోని ముఖ్యన్యాయాధీశునిగా నేర్పఱచిరి. తరువాత రాణీగారొకచట్టము నేర్పఱచి, తమరాజ్యములోని బానిసవ్యాపారమును బొత్తిగా మాన్పివేసిరి. ప్రజలకు భారమైన పన్నులు తగ్గించిరి ; ఉప్పు వ్యాపారమును వృద్ధిపఱచిరి. ఇట్లు దినదిన ప్రవర్ధమానమై రాజ్య మున్నతస్థితిని బొందుచుండెను.

రాణీలక్ష్మీబాయిగారు శ్రీపద్మనాభస్వామియం దధిక విశ్వాసముగలవారయి యాదేవతను భక్తిప్రపత్తులతోఁ బూజించుచుండిరి. వంశపరంపరగా జరుగుచున్న దానధర్మములను దప్పక నడుపవలయుననియు పూర్వులకంటె నధిక ధర్మకృత్యములను జేయవలయుననియు, ధర్మవర్ధినీ .యన్నబిరుదును సార్థకపఱుపవలయుననియు రాణీగారు సదా యత్నించుచుండిరి. కాని దివాను గారగు మెకాలేదొరగారు అంగ్లేయుఁడైనందువలన దానములు, ధర్మములు, అన్నసత్రములు, మొదలయినవన్నియు వ్యర్థపుకర్చులని యతఁడు దలఁచుచుండెను. కనుక ధర్మసంబంధములయిన కృత్యము లన్నియుఁ దిన్నగా జరుగుచున్నవా లేవా యని మెకాల్లే విచారించెడివాఁడు కాఁడు. ఇందునుగుఱించి

ప్రజల మొఱ వినెడివాఁడు కాఁడు. ఇట్లు మెకాలేగా రుదాసీను లయినందువలన రాజ్యములోని ధర్మాదాయము విషయమయి మిక్కిలి యవ్యవస్థ జరుగుచుండెను. ఒకరోజు రామేశ్వరమునకుఁ బోవు యాత్రికులు గొందఱు రాణీగారియొద్దికిఁ బోయి, తమకు నన్నపానాదులు దొఱకుట లేదనియు, అందునుగుఱించి దొర గారు నిర్లక్ష్యము చేయుచున్నారనియు మొఱ్ఱపెట్టుకొనిరి. వారికిఁ గొంతధన మిచ్చిపంపి రాణీగారు మెకాలేగారికి నిట్లు వ్రాసి పంపిరి:

"దివి ౧౭౯ ఎడవం మలశాకీవర్షములు ౧౦౦౫.

నాకు జ్యేష్ఠభ్రాతృతుల్యులగు కర్నలు దొరగారికి—మీరు అన్నిపనులను దక్షతతోఁ జేయుచున్నందువలనను, మీకు దేశముయొక్క గొప్పతనము, స్థితి, రీతులు, హక్కులు, ఆచారములు సంపూర్ణముగా విదితమేగనుకను, వానినిగుఱించి నేను మీకు వ్రాయవలసిన యావశ్యకము లేదు. మాపూర్వీకులు పేర్పఱచిన నియామకములును, పద్ధతులును, దానధర్మములును, ఆచారవిచారములును, వారిదయాళుత్వమున కుద్యోతకములై, ప్రజల హితముకొఱకును, దేశోన్నతికొఱకును, ఏర్పఱుపఁబడినవి. కనుక మీరు పూర్వనియమములను దప్పక రాజ్యమును నడుపవలయును. వానిలో హెచ్చుతగ్గు లేమియుఁ జేయకుండవలయునని మీకు నావిన్నపము. రామేశ్వరమునకు వెళ్ళెడి యాత్రికుల కన్నపానాదులు, దక్షిణలు దొరకుట లేదనినమొఱ నాచెవిని సోకినది. ఆసంగతి మీకుఁ దెలియఁ జేయుచున్నాను. కనుక మీ రిందువిషయమై శీఘ్రముగా బందోబస్తు చేసెదరని నమ్ముచు

న్నాను. మహాసింగు కిల్లాదారునకుఁ గూడ బందోబస్తుచేయుమని యాజ్ఞ పంపినాను. ఉత్తరప్రత్యుత్తరములవలన ఏపని యయినను ద్వరలోనౌను. కర్నలుడోరగారు నామాటలను సన్మానించెదరని నమ్ముదును.

నేను స్త్రీనైనందువలన మిమ్మును జ్యేష్ఠభ్రాతగా భావించి రాజ్యమునందలి పనులన్నియు విశ్వాసముతో మీకు సమర్పించితిని. కనుక నారాజ్యములోని, దానధర్మము లిదివఱకు జరుగుచున్నటుల జరిపి మీరు మాదేశమును, మాప్రజలను సుఖులను జేసెదరని సంపూర్ణముగా నమ్ముచున్నాను.

(దస్కతు) లక్ష్మీబాయి."

రాణీగారు తాము నమ్మిన ధర్మమును దృఢముగాఁ బాలించుట కెంత తత్పరులై యుండిరో, ప్రసంగోచితముగా నాంగ్లుల కడఁగూడ స్వతేజోబలమును నిశ్చయముగా నెట్లు ప్రకటముఁ జేయుచుండిరో, యీ యుత్తరమువలనఁ బ్రకట మగుచున్నది.

ఇట్లు శుక్లపక్ష చంద్రునివలెఁ ద్రావణకోరురాజ్యము దిన దినము నాగరికతయందుఁ బ్రవృద్ధమాన మగుచుండ ౧౮౧౩వ సంవత్సరమున లక్ష్మీబాయిగారికిఁ బుత్రరత్నము గలిగెను. సింహాసనమున కధిపతి జన్మించినందువలన రాజ్యమునం దంతటను గొప్పయుత్సవముఁ జేసిరి. ప్రతిగృహమున నూతనతోరణములు మొదలైనవి గట్టి పండుగు చేసిరి. పండ్రెండవ దినమున మహోత్సవముఁ జేసి పిల్లవానికి 'రామవర్మమహారాజ'ని పేరుపెట్టిరి. హిందూధర్మశాస్త్రప్రకారము మిఁక మీఁదఁ ద్రావణకోరు రాజ్య

మున కీశిశువే యధిపతి యని ప్రసిద్ధిపఱచిరి. తరువాత నొక శుభ ముహూర్తమున ౧౮౧౮రవ సంవత్సరమున ఆశిశువునకురాజ్యాభిషేకము చేయఁదలఁచిరి. దివి ౨౫ చింగం, మలబారీ వత్సరంబు ౯౮౪ రోజున రాజ్యాభిషేక మహోత్సవము జరిగెను. అచ్చటిపద్ధతి ననుసరించి యారోజున రాజగృహములో గొప్ప దర్బారు చేయించిరి. రాణీలక్ష్మీబాయిగారు శిశువున కుత్తమ వస్త్రభూషణము లలంకరించి, తాను నలంకృతయై, బాల రాజును దీసికొని సభామంటపమునకు వెళ్ళెను. సభాజనులంద ఱును తమతమ నియమితస్థానముల నాక్రమించిన పిదపఁ దన రెండుహస్తములతో రాణీగారు బాలరాజును దీసికొని సింహాసనమునుండి క్రిందికి దిగి, ప్రసన్నవదనయై, తన స్వాభావిక గంభీర వాణితో నందఱు నాశ్చర్యమొంద నిట్లనియె—"ఆనరేబిల్ ఈస్టు ఇండియా కంపనీవారు సదా న్యాయమార్గమునఁ బ్రవర్తింపు చుందురుగావున వారి యిచ్ఛానుసారముగా నన్నియుఁ బద్మనాభ స్వామివారు సమకూర్చు చుందురు. నాకులదైవ మగు శ్రీపద్మ నాభస్వామివారి ప్రసాదమువలన నాకుఁ గలిగినపుత్రుని కంపనీ వారి చేతిలోఁ బెట్టుచున్నాను. కనుక నితనిఁ బెద్దవానిఁ జేయు టయు, నితనికి విద్యాబుద్ధులు చెప్పించుటయు, నితని నింతవైభవమునకుఁ దెచ్చుటయుఁ గంపనీవారి భారమై యున్నది. ఇంత కంటె నధికమేమి చెప్పవలయును?" ఇటులఁ బలికి పిల్లవానిని మెకాలే దొరగారి చేతి కియ్యఁగానే, ఆయన యాపిల్లవానిని సింహాసనముమీఁద కూర్చుండఁబెట్టి "ఈరామవర్మగారు నేఁటి నుండి యీరాజ్యమునకు రాజయ్యెను. ఈయన యుక్తవయస్కుఁ

డగువఱకు రాణీలక్ష్మీబాయిగా రితని పాలనకర్త్రియని రాజ్యము
చేయఁగలరు” అని యందఱికిఁ దెలిపెను.

ఈరాజ్యాభిషేక సమయముననే మెకాలేదొరగారు దివాన్
గిరి వదలుకొనిరి. దేవన్ పద్మనాభన్‌గారు [illegible] రైరి.
కాని యీక్రొత్తదివానుగా రధికార[illegible] కొద్దిదినము[illegible]
యనుభవించిరి. అయిదాఱుమాస[illegible]ధికారముఁ జేసి యతఁడు
స్ఫోటకముచే మృతుఁడయ్యెను.

అటుతరువాత రమారమి [illegible]సంవత్సరమునకు రాణీగారికి
రెండవకుమారుఁడు పుట్టెను. కా[illegible] యా యానందము చి[illegible]
దినము లుండినదిగాదు. రాణీగారికి [illegible]రోగము సంప్రాప్తమై
రెండునెలలలోనే యది యసాధ్యమా[illegible] [illegible]వైద్యులనే
కౌషధము లిచ్చిరికాని, వానివలన గుణ మేమియులేక వ్యాధి
హెచ్చుచునే యుండెను. బ్రతుకునన్న యాశ లుడిగినపిదప నొక
నాఁడు లక్ష్మీబాయి, తనప్రియ భర్తను దనవద్దికిఁ బిలిచి, తన
చెల్లెలగు పార్వతీబాయిని దన చిన్నపిల్లలను, అతని చేతిలోఁ
బెట్టి యొప్పగించి, యిట్లనియె:—“ఇదివఱకు నాచే సంరక్షింపఁ
బడిన యీపిల్లల నందఱిని మీచేతిలోఁ బెట్టుచున్నాను. ఇఁక
మీరు వీరందఱిని సంరక్షింపవలయును. ఈరామవర్మమహారాజు
యుక్తవయస్కుఁ డగువఱకుఁ బార్వతీబాయి పాలనకర్త్రియై
రాజ్యము నడుపునట్లు చేసి, నాకు సహాయము చేసినట్లు, ఈమెకు
సకలరాజ్యకార్యములయందుసహాయముఁ జేసెదనని మీరువచన
మిచ్చిన యెడల నేను సుఖముగఁ బ్రాణములు విడిచెదను”. తన
ప్రియపత్నియొక్క యీనిరాశవచనములను విని, రాజరాజవర్మ యు

త్యంత దుఃఖితుఁడై, నేత్రములనుండి వెడలు దుఃఖాశ్రువులచే నోటనేమియుమాటరాక కొంతసేపూరకుండి, ధైర్యమవలంబించి పత్నితో "నేను నీయిచ్ఛపూర్తి చేయుదును" అని పలికెను. తరువాత రాణీగారు చెల్లెలైన పార్వతీబాయి వైపునకు వచ్చి, మిక్కిలి దీనస్వరముతో నిట్లనియె. "అమ్మాయి పార్వతీ! నీవు బహు జాగరూకతతో రాజ్యముఁ జేయవలయును. ఈయర్భకులను దిన్నగా సంరక్షింపుము. వీరిని పెంచి, రామవర్మ మహారాజుగారు యుక్తవయస్కుఁడు కాఁగానే, శుద్ధాంతఃకరణ పూర్వకముగా, ఆయన రాజ్య మాయన కిచ్చి కృతార్థురాలవు గమ్ము. నేను వెళ్ళుచున్నాను. నాకొఱకు దుఃఖింపకుము." ఈప్రకారము అక్కగారగు లక్ష్మీబాయి యంత్యకాలమం దిట్టి యుపదేశము చేయఁగా విని, ఆకోమలాంతఃకరణ యగు పదియేడు సంవత్సరముల యబల, దుఃఖాతిరేకముచేత నోటమాటరాక గద్గద కంఠయై "అక్కా! నీవు చెప్పినప్రకారము నేను చేయుదును. మీయాజ్ఞ యెంతమాత్రము తప్పక నడుచుకొనియెదను. నీవు మాత్రము నన్ను విడిచిపోయెదవా" యని దుఃఖింపసాగెను. అప్పుడచ్చటివా రందఱును దుఃఖింపసాగిరి.

ఈప్రసంగానంతరము రెండుదినములకు లక్ష్మీబాయిగారు నశ్వరసుఖముల వదలి, శాశ్వతమగు పరసుఖము ననుభవించుటకుఁ జనిరి. సులబారు దేశమంతయు దుఃఖసముద్రములో మునిగెను. త్రావణకోరులోని ప్రతి గృహమునందును రోదనధ్వనులు వినవచ్చుచుండెను. తల్లికొఱకు రోదనము చేసిన ట్లనేకులు రోదనము చేసిరి.

రాణీలక్ష్మీబాయిగారు నాలుగు సంవత్సరములే రాజ్యము చేసిరి. కాని యామె రాజ్యమునందు ననుభవించిన సౌఖ్యము ప్రజ లదివఱకై పోయిన రాజులలో నెవ్వరి పరిపాలనములోను అనుభవించినవారుకారు. ఆమె ప్రజలను స్వదేహమునకంటె నెక్కువగాఁ గాపాడినది. రాజ్యవిషయమై కర్నలుగారి సలహా పుచ్చుకొనినను, తనకు యోగ్యమని తోచినవానినే గ్రహించు చుండెను. ఈమె స్వబుద్ధివలన పెక్కు చట్టములను నిర్మించెనని యిదివఱకే తెలిపియున్నాను. న్యాయము, నీతి మొదలైన సంగతులను గుఱించి యామె చూపిన చాతుర్యమును, ఔదార్యమును అత్యంత స్తుతికిఁ బాత్రములు. ఆమెయందు దృఢనిశ్చయ మనెడి సద్గుణ మితరగుణములకంటె నధికముగా నుండెను. ఈమెయం దీగుణముండెను గనుకనే, యామె తన రాజ్యములోని న్యాయ సభలను గుఱించి యనేక సంస్కరణలు చేయఁ గలిగినది. ఆమె అయోగ్యుఁడైన ప్రాతదివానును దీసివేసి, దీర్ఘ ప్రయత్నుఁడగు మెకాలే దొరగారిని దివానుగా నేర్పఱచెను. ఇందువలన నామె విశాలమైన దూరదృష్టి వ్యక్తమగుచున్నది. మెకాలేదొరగా రామె వాక్యములు మన్నించి, దేశకళ్యాణము గోరి, సదా కార్యతత్పరుఁడై రాణిగారికి మనఃపూర్వకముగా సహాయముఁ జేసినందు కాతని నెంతయుఁ గొనియాడ వలసియున్నది. వర్ణమునందు విప్రవరుఁడగు కోయిల తంబూరాను యొక్కయు, సత్స్వభావముచే విప్రవరుఁడు నాఁదగు మెకాలేదొరగారియొక్కయు సహాయముఁ బుచ్చుకొని, క్రొత్తచట్టములను నిర్మించి, న్యాయసభలను సంస్కరించుటఁ జూడఁగా మహారా

జ్ఞీగారు విజ్ఞానేశ్వర ఋషియొక్క యీక్రింది యాజ్ఞను దప్పక శిరసావహించి, యందుఁ జెప్పఁబడిన ఫలమునుగూడఁ బొంది రని చెప్పవచ్చును.

"మ. ధరణీనాథుఁడు క్రోధలోభముల పొంతంబోక సద్ధర్మత
త్పరుఁడై విశ్రుతవిప్రవంశ్యులగు విద్వద్వర్యులుం దాను సు
స్థిరధర్మవ్యవహారనిర్ణయ మొగిం జేయందగుం జేయఁగాఁ
బరపై నిక్కుల నెక్కుఁగీర్తివెలయుంభాగ్యంబు నానాఁటికిన్."

ఈరాణిగారి చరిత్రమువలన నిదివఱకు స్థాపించిన సిద్ధాంతములు గాక యొక గొప్పసిద్ధాంతము స్థాపింపవలసియున్నది. ఆ సిద్ధాంత మేదియన "నిష్పక్షపాత బుద్ధితో విచారించినయెడల మానసశాస్త్ర దృష్టికి స్త్రీలు పురుషులకంటె నధికులు కాక పోయినను, ఎటుచూచినను పురుషులకంటెఁ దక్కువవారు కారు." అనేక సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి, యనుభవశీలురును, వయోవృద్ధులును అగు రాజులు చూపని బుద్ధికౌశల్యము, నీతిధైర్యము, సారాసారవిచారము, లక్ష్మీబాయిగారు నాలుగు సంవత్సరముల రాజ్యపరిపాలనములోఁ జూపిరి. ఈమె యొక్కతె యిట్టి సామర్థ్యంబుఁ జూపెననికాదు. ఇదివఱకు వర్ణింపఁబడిన భవాన్యహల్యలును, ఇఁకమీఁద వర్ణింపఁబడు రాణీలును మహారాజ్ఞులును, ప్రాంతాధికారిణులును, సామాన్యస్థితిలోని సాధ్వీమణులును, ఇట్టి యమితబుద్ధి సామర్థ్యంబును జూపియున్నారు. ఇందును గుఱించి యొక గ్రంథకారుఁ డిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. "హిందూదేశములోని యొకానొక సంస్థానములోని రాజ్యవ్యవహారము బహు బందోబస్తుతోను, బహు జాగరూకత

తోను, బహు మితవ్యయముతోను జరుగుచున్నదనియు, ఆ
సంస్థానములోని ప్రజ లన్యాయ పరంపరలచే బాధపడక సుఖించు
చున్నారనియు, దినదినము రాజ్యములోని వ్యవసాయ మధిక
మగుచున్నదనియు వినిన పక్షమున నిట్టి నాలుగు సంస్థానముల
లో మూఁడుసంస్థానములు స్త్రీలచేఁ బాలింపఁబడుచున్నవని నిశ్చ
యించుటకు సందేహము లేదు." కేవలము మన హిందూ
స్త్రీలవిషయమయియే యీమాటనిజమనికాదు. దేశాంతర
ములయందును రాజ్యారూఢలైన రాజపుత్రిక లందఱును, ఇట్టి
కౌశల్యమునే చూపిరి. రాజ్యముఁ జేసిన పురుషుల సంఖ్య
కంటె, సింహాసనారూఢలైన స్త్రీలసంఖ్య యత్యంత స్వల్ప
ముగా నున్నది. అపరిమితమైన రాజుల సంఖ్యనుండి యుత్తమ
రాజులని యెంతమంది నేరి చూపింపవచ్చునో, యంతమంది
యుత్తమరాజ్ఞులను రాజ్యము చేసిన స్త్రీలయొక్క యత్యల్ప
సంఖ్యలోనుండి చూపింపవచ్చునని చెప్పుట కెంతయు సంతోష
మగుచున్నది. ఈసంగతి స్త్రీజాతి కెంతయు భూషణాస్పదము.
రాజ్యముఁ జేసిన స్త్రీలలో ననేకులు పూర్వరాజులచే నధోగతికిఁ
దేఁబడిన రాజ్యములపైఁ గూరుచుండి యారాజ్యములను మఱల
మహోన్నతదశకుఁ దెచ్చిరి. ఇందున కుదాహరణము మన లక్ష్మీ
బాయియే. మామగారిచేఁ బాడుచేయఁబడి, కంపెనీవారి చేతుల
లోఁ బడుచున్న రాజ్యమును దక్కించుకొని మహోన్నతదశకుఁ
దెచ్చిన లక్ష్మీబాయిగారి నెంత కొనియాడవలయునో తెలియ
కున్నది. స్త్రీలకు స్వాభావికములని వాడుకొనఁబడు చాంచ
ల్యము మొదలైన దుర్గుణము లిట్టి స్త్రీల యుదాహరణముల

లోఁ గానఁబడకయే తద్విరుద్ధములైన మనోదార్ఢ్యాది సద్గుణ
ములే కానఁబడుచున్నవి. ఇట్లు దైవయోగముచేఁ గొందఱు
స్త్రీలకు రాజ్యవైభవము ప్రాప్తమైనందువలన, కొందఱు స్త్రీ
ద్వేష్టు లేర్పఱిచిన సకలస్త్రీజాతి విరుద్ధములైన సిద్ధాంతములు
ప్రత్యక్ష ప్రమాణములచే నబద్ధములని ఖండింపఁబడినవి. ఇట్లు
రాజ్యస్థలైన స్త్రీలు స్వజాతికయి యనంతోపకారములఁ జేసి
యున్నారు. స్త్రీ నిందకుల నోరుగట్టుట కిట్టి మహాసాధనంబుల
నొసంగిన దయామయుఁడైన పరమేశ్వరుని స్త్రీ లందఱును
వేయినోళ్ళఁ గొనియాడవలయును.

కొందఱు, పైన స్థాపించిన సిద్ధాంతముపై నొక యాక్షేపణ
తేఁగలరు. అదియేదన "స్త్రీలు రాజ్యముఁ జేసినప్పటికిని,
రాజ్యములోని యధికారులందఱును బురుషులే యైనందువలన,
రాజ్యములోని యున్నతియంతయుఁ బురుషులచేఁ జేయఁబడెనే
గాని, రాజ్యస్థయైన స్త్రీచేతఁ జేయఁబడెనని చెప్పఁగూడదు."
ఈయాక్షేపణఁ జూడఁగానే మొదల నిజమయినదేయని తోఁ
చును; కాని కొద్దిగా సూక్ష్మవిచారముఁ జేసిచూడ నిందలి యస
త్యత స్పష్టముకాఁగలదు. ఈయాక్షేపణమే నిజమని గ్రహించి
నయెడల రాజుల రాజ్యములో జరిగిన లోకోపకారములకు
రాజులను భూషించుటకు వీలుండదు. అశోకమహారాజు,
భోజ విక్రమార్కాది చక్రవర్తులు, అకబరుబాదుషహా మొద
లయిన ప్రజాపూజ్యులగు రాజులరాజ్యములోనుగూడ మంత్రు
లును, అధికారులును, ఉండిరి. కనుక వారికీర్తికి భంగము
గలుగునా యేమి? వారి రాజ్యములో జరిగిన సత్కృత్యముల

శ్రేయస్సంతయు వారి యుద్యోగస్థుల కేనా? శ్రీరామ యుధిష్ఠిరు లెన్నఁడును, స్వయముగా కాఁపువానివద్దనుండి శిస్తు వసూలు చేయలేదని యందఱును వారి యశోకీర్తనము నేఁటినుండి యాప వలెనా? ఇట్లు స్త్రీలకీర్తిని మలినము చేయవలయునని ప్రతి పక్షులు చెప్పినయుక్తి, నిజమని యొప్పుకొనినయెడల సకల పురుష పుంగవులయొక్క కీర్తికి నాశము గలుగుచున్నది. కనుక నిది కువాద మనియు లేక వితండవాద మనియుఁ జెప్పవలసి యున్నది. ఇట్లు వాదించెడివారికి రాజ్యము చేయుట యన నేమో తెలియదనియే చెప్పవలయును. రాజ్యముయొక్క ప్రతిసంగతి స్వయముగాఁ జేయుట రాజుపనికాదు. ఇటులఁ జేయుటయు నసంభవమే. రాజులు మంత్రులనెడి నేత్రముల సకలరాజ్య మును జూచుచుండవలయును. కనుక యోగ్యులయిన మంత్రుల నేర్పఱచుటయు, తగిన యుద్యోగస్థులను గుర్తెఱింగి వారిని ప్రోత్సాహపఱచి, వారిచే యోగ్యమైన పనులను జేయించు కొనుటయే యోగ్యముగా రాజ్యశకటము నడుపుట. ఈ సంగతి ప్రతిపక్షు లెట్లు మఱచెదరో తెలియకున్నది. బుద్ధిమంతు లై నట్టియు, రాజకార్యధురంధరు లైనట్టియు, ప్రజాహితదక్షు లై నట్టియు సేవకులను పరీక్షించి, వారినే మంత్రులఁగాను, గొప్ప గొప్ప యధికారులఁగాను, నియమించి, అయోగ్యులను దీసి వేయుట సద్రాజలక్షణము. ఇంత చేసిన రాజు స్వయముగా రాజ్యములోనిపనులను జేయనక్కఱలేదు. సుసేవకుల మంచి యాలోచనలను వినునంతబుద్ధి యాతని కుండినఁ జాలును. అతఁడు నియమించిన సేవకగణము రాజ్యహితముకొఱకై చేసెడి

సత్కృత్యముల యశస్సంతయు నతనిదే. ఇటులనే రాజ్యము చేసెడి స్త్రీలవిషయమయి చెప్పవచ్చును. రాజ్యములోని మంచి యధికారులు పురుషు లయినప్పటికిని, వీరికి నధికార మిచ్చుట యందుఁ జూపిన గుణగ్రాహకత్వము రాణిగారిదేగనుక, రాజ్యమునందుఁ గలిగిన దేశోన్నతివలనఁ గలుగుకీర్తికి నామెయే సర్వదాపాత్రురాలు. ఈసంగతి లక్ష్మీబాయిగారి చరిత్రమువలన స్పష్టమగును. ఆమెరాజ్యమునందుఁ బ్రజల కేల సౌఖ్యము గలిగెను? ఈప్రశ్నకు మాప్రతిపక్షులు, మేకాలే మొదలయిన పురుషుల యత్నములచే సౌఖ్యముగలిగెనుగాని రాణిగారియత్నముచేతఁ గలుగలేదు, అని జవాబు చెప్పుదురు. ఇందుపై నీ పురుషులు రాణిగారిమామ రాజ్యము చేయునప్పు డేల లేకపోయిరి యని యడిగెదము. ఇందుకు, ఆయన యిట్టి మంచియధికారులను నేర్పఱుపక, అయోగ్యులయినవారిని అధికారులనుగా నేర్పఱిచెనని చెప్పవలసివచ్చును. అనఁగా, వీరు యోగ్యు లయిన సేవకులు వీరు అయోగ్యు లయిన సేవకు లన్న తారతమ్యజ్ఞానము రాణిగారి కుండెను; ఈ జ్ఞానము రాణిగారి మామగారికి లేకపోయెను. ఇదే మంచి సింహాసనాధిపతికిని, చెడ్డసింహాసనాధిపతికినిఁ గలభేదము.

కనుక, రాజ్యకార్యములందు స్త్రీలు పురుషులతో సమానమైన సామర్థ్యంబును జూపినారని వెనుకఁ జేసినసిద్ధాంతమే మఱల స్థిరపడుచున్నది. నడుమ ప్రతిపక్షులు చేసిన పూర్వపక్షము ఖండిత మగుచున్నది. ఇంత వ్రాసి యీమహాసాధ్వీచరిత్రను ముగించుచున్నాను.

శికందరుబేగము

* "సుచింత్యచోక్తం సువిచార్య యత్కృతం
సుదీర్ఘకాలేపి నయాతి విక్రియాం"

ఇదివఱ కీచరిత్రమాలయందు వర్ణింపఁబడిన ముగ్గురుస్త్రీలు హిందూనారీమణులే గనుక మేము కేవలము హిందూస్త్రీల పక్షపాతుల మని కొంద అనుకొనఁ గలరు. అటులగాక మేము సకల స్త్రీవర్గపక్షపాతుల మని దెలుపుట కిచ్చట నొకయవన స్త్రీచరిత్రమును వ్రాయుచున్నాము.

నర్మదానదికి నుత్తరమున మధ్యహిందూస్థానములో భూపాళ మనుసంస్థాన మొకటి కలదు. శిందేసర్కారువారి గ్వాలేరు సంస్థాన మీసంస్థానమునకు నుత్తరభాగముగా నుండును. ఈ సంస్థానముయొక్క వైశాల్యము రమారమి యేడువేలచదరపుమైళ్ళుండును. సంవత్సరమున కీసంస్థానముయొక్క యాదాయము ౨౦ లక్షలరూపాయిలు. కథానాయిక యగుశికందరుబేగ మీరాజ్యమునకు రాణిగా నుండెను.

పదియేడవ (౧౭) శతాబ్దముయొక్క యంత్యమునందు డిల్లీలో రాజ్యముఁ జేసిన యౌరంగజేబు బాదషహావద్ద సర్దారుగా నున్న దోస్తమహమ్మదను తురుష్కునిచే నీరాజ్యము సంపాదింపఁబడెను. ఈయఫగాను సర్దారుఁడు, శూరుఁ డనియు, సాహసి యనియు, బుద్ధిమంతుఁ డనియు విని యతనికి నౌరంగజేబుబాద

---

* చక్కఁగా యోజించి చెప్పినమాటయుఁ జక్కఁగా విచారించి చేసినపనియు దీర్ఘకాలమునకును విఫలములు గా నేరవు.

షహా మొట్టమొదట సైన్యములో నొక చిన్న యధికార మిచ్చె ను. తదనంతర మొకపర్యాయము దోస్తమహమ్మదు సైన్య ములోఁగూడ రాజకార్యమునకయి మాళవప్రాంతమునకుఁ బో యెను. ఇతని ధైర్యాదిగుణములఁ జూచి, యచ్చట సుబేదారితని యం దనుగ్రహము గలవాఁడై, బాదుషాగారితోఁ జెప్పి, యితనిని భైరసియాప్రాంతమునకు సుబేదారుగా నేర్పఱచెను. అచ్చట నుండు కాలములోఁ దనచాతుర్యమువలనఁ దాను సుబేదారుగా నున్న ప్రాంత మంతయుఁ దనచేతికిఁ దెచ్చుకొని, ఔరంగజేబు మరణానంతర మాతఁడు స్వతంత్రరాజై, భూపాళ్ అనుపట్ట ణమును తనరాజధానిగా నేర్పఱచుకొనెను. కనుక బేగముగారి వంశమున కీతఁడు మూలపురుషుఁడని చెప్పవచ్చును.

దోస్తమహమ్మదఖాన్ ౧౭౨౮వ సంవత్సరమున మృతుఁడ య్యెను. ఇతని మరణానంతరము భూపాళరాజ్యమును గుఱించి యనేకకలహములు జరిగెను కాని తుదకు సులతానుమహమ్మదు, యారమహమ్మదు, యాశరీఫ్‌మహమ్మదు, హయాతుమహమ్మ దులు క్రమముగా రాజ్యాభిషిక్తులైరి. వీరిలో నాఖరువాఁడగు నవాబు హయాతుమహమ్మదు ౩౦ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఇతనిరాజ్యములోనే మరాఠావారితో ననేకఘోరయుద్ధ ములు జరిగినవి. ఇతఁడు కాలముచేసిన తదనంతర మతనికు మారుఁడగు గోసమహమ్మదు రాజ్యస్థుఁడాయెను. ఈగోసమ హమ్మదు పేరుకు రాజుగా నుండినను నితని పినతండ్రికుమారుఁ డగు వజీరుమహమ్మదు రాజ్యమును జరుపుచుండెను. ఈవజీరు మహమ్మదు ధైర్యస్థైర్యములుగల పురుషుఁడు గావున నాభూపాళ

దేశముపై వచ్చినసంకటములనన్నిటిని నివారించి, దండెత్తి వచ్చిన పరరాజుల నోడించి రాజ్యమును రక్షించెను. ఈ వజీరుమహమ్మదు ౧౮౧౬ వ సంవత్సరమున గతించెను. అనంతర మాయనకుమారుఁడగు నజరుమహమ్మదు రాజాయెను. ఇతఁడు తండ్రి వలెనే బహుగుణసంపన్నుఁడయి ప్రజలను సుఖపెట్టెను. ఈనవాబుకొమార్తయే శికందరుబేగము. హిందూదేశ చరిత్రములో భూపాలబేగ మని ప్రసిద్ధిగాంచిన నారీరత్న మీయెయే. నజరు మహమ్మ దొకదినము తనకొమార్తెను ముద్దాడి యాడించు చుండఁగా, అతని బావమఱఁదియగు, ఎనిమిదిసంవత్సరముల వయస్సుగల ఫౌజదారుఖాఁ అన్నుటనే యొక చిన్నతుపాకిఁ దీసికొని యాడుకొనుచుండ నందులోనిగుండు అకస్మాత్తుగా నెగిరి, నవాబుకుఁ దగిలి యతనిని గతప్రాణునిఁ జేసెను!

నజరుమహమ్మదుకుఁ బుత్రు లెవరును లేకపోయిరి; శికందరు బేగ మను కొమార్తెమాత్ర ముండెను. కాని యీమె చిన్నదై నందువలన నీమెకు రాజ్యము కట్టుటకు వీలులేకపోయెను. అప్పుడచ్చటియధికారు లందఱును కంపనీవారి యనుమతిఁ బుచ్చుకొని నజరుమహమ్మదుకు నన్నకుమారుఁ డైన మునీరమహమ్మదఖానునకు శికందరుబేగమును పెండ్లిచేసి యతనిని నవాబుగాఁ జేయవలయుననియు, వివాహ మగువఱకు నజరుమహమ్మదుభార్య యగు కుదషిబేగము రాజ్యము చేయవలయు ననియు నిర్ణయించిరి. అటులనే శికందరుబేగము తల్లియగు కుదషియాబేగము రాజ్యాధికారిణి యాయెను. ఫైలికి సంపూర్ణాధికారము

వచ్చినతోడనే యామె చక్కఁగా రాజ్యము చేయసాగెను
రాజ్య సుఖము బహుదినములవఱకు ననుభవింపవలయు నన్న
యిచ్ఛ గలదై కుదషియాబేగము తనకొమార్తెకుఁ ద్వరగా
వివాహముచేయకపోయెను. త్వరగా వివాహ మైనయెడలఁ దనకు
రాజ్యము రాఁగలదని, మునీరమహమ్మదుఖాను వివాహోత్సు
కుఁడై తనకు వివాహము త్వరగాఁ జేయుమని యతఁడు కుదషి
యాబేగమును పోరసాగెను. ఇందుచే వీరిద్దఱికి వైరము సంప్రా
ప్తమాయెను. కాని రాజ్యములోని సామంతులు, ఉద్యోగస్థులు
మొదలయినవా రందఱును కుదషియాబేగముపక్షమువా రయి
నందువలన, పూర్వము చేసిన నిబంధనను కొట్టివేసి, మునీరుఖా
నుకు ర[illegible] రూపాయ లిచ్చి, వారితగవుతీర్చి, కుదషియాబే
గమే రాజ్యము చేయవచ్చునని నిర్ణయించిరి. మునీరుఖానుకును
శికందరుబేగముకును వివాహము చేయవలయు నన్న యేర్పాటు
మీఱినతరువాత, జహాంగీరనువానితో శికందరుబేగముగారి
వివాహముఁ జేయవలయునని నిర్ణయించిరి. ఈ జహాంగీరుకూడ
శికందరుబేగముయొక్క పెదతండ్రికుమారుఁడే. ఇచ్చట హిందూ
చదువరులు మహమ్మదీయులలోఁ గల యొకరూఢిని జ్ఞాపక
ముంచుకొనవలయును. మనలో మేనమామకూఁతురును వివాహ
మాడుట సశాస్త్రీయ మైనట్లు, తురకలలోఁ బినతండ్రి పెదతండ్రుల
కొమార్తెలతోఁ బెండ్లియాడుట సశాస్త్రీయము. ఇది మనకు
వింతగాఁ గానుపించునుగాని, తురకలలో సామాన్యమైనరూఢియే.

కుదషియాబేగము సంపూర్ణముగా రాజ్యలోభగ్రస్త యై
నందువలనఁ దనబిడ్డను జహాంగీరున కిచ్చి వివాహము చేసెదనని

కాలము గడపుచుండెనేగాని, త్వరగా వివాహము చేసినదిగాదు. ఐనను శికందరుబేగ ముపవరమైనందువలన ౧౮౩౫వ సంవత్సరమున నామెవివాహము జరిగెను. ఈ వివాహసమారంభము బహుగొప్పగా జరిగెనఁట. వివాహము జరిగినతోడనే జహంగీరు తాను 'నవాబు' అనుబిరుదును వహించి, రాజ్యము చేయ యత్నించెను. తనచేతిలోనిరాజ్యము వదలఁగూడదని కుదషియాబేగము నిశ్చయించెను. ఇట్లు రాజ్యలోభముచే, అత్తగారును, అల్లుఁడును పరస్పరవైరు లయిరి. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన పిమ్మట, నొకరితోనొకరు యుద్ధముఁ జేయుటకయి వారిద్దఱును సైన్యములను పోగుచేసిరి. కుదషియాబేగమునుబట్టి కారాగృహమునం దుంచుటకయి జహంగీరుఖాన్ యత్నించెను. కాని యతనికిఁ జాలునంత ధైర్యము లేనందువలన నతఁడీయత్నమునందు విఫలుఁడయ్యెను. ఇట్టియత్నము జరిగినతరువాత బేగము అత్యంత క్రోధాన్వితురాలయి యుద్ధమునకు సన్నద్ధురాలాయెను. ఇద్దఱికిని ఘోర యుద్ధము జరిగి యందు జహంగీరు పరాజితుఁడయ్యెను. అందువలన నతనికి మూడు మాసములవఱకు కారాగృహవాసము చేయవలసివచ్చెను. కాని యింతలో ఇంగ్లీషువారును, మఱికొందఱును, మధ్యస్థులై, ఆయనను విడిపించి, ౧౮౩౭ వ సంవత్సరమున రాజ్యాభిషిక్తునిఁ జేసిరి. కుదషియాబేగము గారికి ౬౦,౦౦౦ రూపాయీల స్వతంత్రజహగీరుదారి యిచ్చిరి. అప్పటినుండి యామె భూపాళరాజ్యవిషయమైన సంగతులలోనికి రాఁగూడదని కట్టుదిట్టములుచేసికొనిరి.

జహాంగీరు రాజ్యముఁ జేయుటయందు దక్షుఁడు కానందు వలన లోకప్రియుఁడు గాకపోయెను. స్వభావముచేత దుష్టుఁడై నందువలన భార్యను దిన్నగాఁ జూడకుండెను. సదా వ్యసనాసక్తుఁడై యున్నందువలన భార్యాభర్తల కనుకూలత లేక కలహములే జరుగుచుండెను. కాని శికందరు బేగము సద్గుణవతి గనుక, ఆదాంపత్యకలహము చాలరోజులవఱకు జరగినదికాదు. పెనిమిటికి ఏ లయినంతవఱకు బుద్ధి చెప్పి చూచి లాభములేదని తెలిసికొని, కలహము లాపుటకొఱకయి తల్లివద్దికి వెళ్లి యుండు చువచ్చెను. జహాంగీరుఖాన్ దుర్భాగ్యుఁడై, యత్యంతవ్యసనాసక్తుఁడై నందువలనఁ దొమ్మిదిసంవత్సరములే రాజ్యముచేసి ౧౮౪౪వ సంవత్సరమున మృతుఁడయ్యెను. ఇతనికి దస్తగీరను దాసీపుత్రుఁ డొకఁ డుండెను. జహాంగీరు మృతుఁ డయినప్పుడీదాసీపుత్రునకు రాజ్య మియ్యవలసినదని మృత్యుపత్రమునందు వ్రాసెను. కాని యీ మృత్యుపత్రము నెవరును ఒప్పుకొనిన వారు కారు. శికందరు బేగమునకు శహాజహానను స్వల్పవయస్కురాలగుకూఁతు రొకతె యుండెను. ఈమె రాజ్యమున కధికారిణి గనుక నీమె పెద్దదియగువఱకు నీమె పేరిట శికందరు బేగముగారు రాజ్యపరిపాలనము చేయవలయునని యింగ్లీషువారు నిర్ణయించిరి.

శికందరు బేగము మొదలే బుద్ధికుశలత గలదని విఖ్యాతిఁ జెందియుండెను. అందులో నింత గొప్పరాజ్యమునకు స్వామిని యైనందువలన నామెకు బుద్ధి వికాసముఁ జూపుటకు మఱింత యవకాశము గలిగెను. వర్షోదయమువలన చాతకములకును, క్షీర పానమువలన హంసపక్షులకును, చంద్రోదయమువలన చకోర

ములకును, అత్యంతానందము గలిగినటుల, శికందరు బేగము రాజ్యాధికారమును వహింపఁగానే ప్రజల కమిత ప్రమోదము గలిగెను. ఈమె సింహాసనారూఢ కాఁగానే సంస్థానమునం దంతటను గొప్పయానంద ఘోషమునకుఁ బ్రారంభ మాయెను. రాజ్యమునం దనేకోత్సవములు జరిగెను.

ఈమె రాజ్యకార్య ధురంధరత్వమును సవిస్తరముగా వర్ణింపఁబూనిన నొక గొప్పస్వతంత్రగ్రంథమగును. కనుక నటులచేయక యీామెవిషయమయి యొకగ్రంథకారుఁడు సంక్షేపముగా వ్రాసియున్నసంగతినే యిచ్చట భాషాంతరీకరించి వ్రాసెద. “శికందరు బేగమునకు రాజ్యాధికారము సంప్రాప్తమైనందువలన, ఆమె బుద్ధిప్రకాశము ప్రసరించుట కత్యంత విశాలమైన యవకాశముదొరకెను. ఆమె కర్తృత్వ సామర్థ్యములను గుఱించి లోకులకుఁ గల నమ్మకము నిజమని యామె కార్యముల వలన స్థిరపడెను. రాజ్యమునకుఁ గల ఋణమంతయు నామె యాఁడుసంవత్సరములలోఁ దీర్చివేసెను. గ్రామములు, తహశ్శీళ్ళు వగైరాలు మక్తాకిచ్చెడి పూర్వపురీతిఁ దీసివేసి, సొంతముగా గ్రామాధిపతుల వద్దనుండి తానే పన్నులు పుచ్చుకొనసాగెను. కొన్నిపదార్థములఁ గొందఱు వ్యాపారులే యమ్మవలయునని గల నిర్బంధములఁ దీసివేసి, ఆపదార్థము లందఱు అమ్మవచ్చునని యేర్పాటు చేసెను. ఇట్లు వ్యాపారవృద్ధికిఁ దాను ముఖ్యకారణమాయెను. టంకశాలయొక్క బందోబస్తు సొంతముగా నామె చూచుకొనెను. సంరక్షకభటుల ననేకులఁ గ్రొత్తగా నేర్పఱచి, వారు దేశమునకు నష్టముచేయకుండ క్షేమమే చేయునటుల నేర్పాటు

చేసెను. ఇట్లు రాజ్యములో ననేక సంస్కరణలాచరించెను. ఆమె ధైర్యముతో, సతతప్రయత్నముతో, బుద్ధికుశలతతోఁ బ్రజల హితముకొఱకు రాజ్యమునందుఁ జేసినసంస్కరణములు, అనుభవము గలిగినట్టియు, రాజ్యకార్యధురంధరుఁ డగునట్టియుఁ బురుషునకుఁగూడ భూషణాస్పదంబులు" ఈ గ్రంథకారుని వాక్యముల వలన. శికందరుబేగ మెంత రాజధర్మనిపుణయయినది తేటపడుచున్నది. ఈమెయందుఁ గల ముఖ్యగుణము వత్సలత; అనఁగా ప్రజలను వాత్సల్యముతోఁ జూచుకొని ప్రేమించుట. ఇందు విషయమయి భర్తృహరి తన నీతిశతకమునం దిట్లువ్రాసియున్నాఁడు :—

రాజన్ దుధుక్షసి యది క్షితిధేనుమేనాం
తేనాద్య వత్సమివ లోకమముం పుషాణ
యస్మింశ్చ సమ్యగనిశం పరితుష్యమాణే
నానాఫలైః ఫలతి కల్పలతేవ భూమిః.*

ఇట్లు బేగముగారు లోకులయెడ వాత్సల్య ముంచుటవలన, వారు సకలజనులకుఁ బూజ్యులయి, పృథ్విని కల్పవృక్షము గావించి, స్వేప్సితఫలములను గైకొనిరి! బేగముగారివలెఁ బ్రజావాత్సల్యమే పరమధర్మమని సకలరాజులు తలంచి, అటుల వర్తించుటకు యత్నించినపక్షమున, లోకములోని జనులందఱు సుఖింతురుగదా ? జిత జేతలలోని వైరముడుగునుగదా ?

---

*" తే. గీ. ధరణిధేనువుఁ బిదుకంగఁ దలఁచితేని
జనులఁ బోషింపు మధిప వత్సములమాడ్కి
జనులు పోషింపఁబడుచుండ జగతి కల్ప
లత తెఱంగున సకలఫలంబు లొసఁగు."

రాణీగారు తురుష్కు లయినను, తమరాజ్యములోని హిందూ జనులను దయతోఁ జూచుచుండిరి. నిరపరాధు లగుహిందువుల ననేకులను తురుష్కరాజులు పశువులవలె నఱికివేసిరని యితిహాసప్రసిద్ధమే కనుక బేగముగారియందుఁ గల సమత విశేష ప్రశంసనీయము.

బేగము షహాజహానునకు, అనఁగా బేగముగారికొమార్తెకుఁ బదునెనిమిది సంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చువఱకు బేగముగారు రాజ్యము చేయవలయునని యింగ్లీషువారు సిద్ధాంతముఁ జేసిరని వెనుక వ్రాసియుంటిని. ఇంత కొద్దికాలములోనే బేగమువారు తన సంస్థానమును ఒక యద్వితీయ మైనట్టియు ననుకరణీయమైనట్టియు సంస్థానముగాఁ జేసిరి. అకబరుబాదుషా తరువాత జన్మించి రాజ్యపరిపాలనముఁ జేసినతురుష్కులలో నీమె యుత్తమ ప్రభ్వి యని చెప్పుటకు సందేహములేదు. అకబరునందుండిన సద్గుణములలోని యనేక సద్గుణము లీమెయందు వాసము చేయుచుండెను. కంపనీవారి ప్రభుత్వములోని గొప్పగొప్ప యధికారు లీమెరాజ్యవ్యవస్థను జూచి సానందాశ్చర్యమును బొందుచుండిరి. రాజ్యములోనిప్రజలందఱును సదా సంతోషముతో “మా పురాకృత పుణ్యమునలన మా కీశికందరుబేగముగారు రాణీగా లభించిరి” అని కొనియాడుచుండిరి.

ఇట్లు బేగముగారు సకలవందితలయి రాజ్యముఁ జేయుచుండ, అమెకూఁతురగు బేగము షహాజహాను ఉపవర యయ్యెను. అప్పుడు బేగముగారీచిన్నదానికి, బక్షీబాకరమహమ్మదఖా నను వరుని దెచ్చి, వివాహముఁ జేసిరి. అప్పటికి బేగముగారు బిడ్డకు

రాజ్య మిచ్చుటకు మూఁడుసంవత్సరముల వ్యవధి యుండెను. బేగముగారి మనసున నంత్యకాలమువఱకుఁ దాము రాజ్యము చేయువలయు నన్న యిచ్ఛయుండెను. బేగముగారియిచ్ఛ త్వరలోనే సిద్ధించెను.

౧౮౫౭వ సంవత్సరమున ఉత్తరహిందూస్థానము నందలి పటాలములోని సిపాయిలు తిరుగఁబడినందున ఇంగ్లీషువారికి గొప్పసంకటము సంభవించెనని, హిందూదేశ చరిత్రము చదివినవారి కందఱికిని తెలిసినవిషయమే. ఆసంకటసమయమున, దయార్ద్రహృదయ యగుబేగముగారు ఇంగ్లీషువారి కనేకరీతుల సహాయముఁ జేసి, ఇంగ్లీషువారు సూర్యచంద్రాదు లుండువఱకు మఱవఁగూడని యంత యుపకారముఁ జేసినది. సంకట సమయమున నింగ్లీషువారికి నుత్తరహిందూస్థానమునందు శిందోహోళకరులును, మధ్యహిందూస్థానమునందు భూపాళు బేగముగారును, దక్షిణమున నైజామును, సహాయముఁ జేసి నందువలననే యీ దేశమునం దాంగ్లేయు లుండఁ గలిగిరేమో. అనఁగా మనమిప్పుడింగ్లీషురాజ్యమువలన ననుభవించుచున్న శాంతత, నాగరికత, విద్యాభివృద్ధి మొదలగు సౌఖ్యములకు అంశతః శికందరుబేగముగారు కారణభూతురా లని నిర్భయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈమె రాజ్యములోని యనేకజనులును, సొంతముగా నీమెతల్లియు, నింగ్లీషువారిపైఁ దిరుగఁబడిరి; కాని యీమె వారందఱిని నివారించి, మృత్యుముఖమునఁ బడనున్న యనేకాంగ్లేయుల యుక్తిప్రయుక్తులతో నింగ్లీషు సైన్యముండిన హుషంగాబాదుపట్టణమునకు సురక్షితముగాఁ జేర్చుటయందు బేగముగారు చూపిన ధై

ర్యమత్యంత ప్రశంసనీయము. ఇట్లనేకరీతుల బేగముగారు ఇంగ్లీషువారికి సహాయముచేసి అంతట శాంతపడిన తరువాత నింగ్లీషువారిరాజ్యము స్థిరపడుటకును అనేకరీతుల సహాయము చేసెను. ఈప్రకారముగా నీమె ఇంగ్లీషువారిని కృతజ్ఞతాబద్ధులను జేసినందువలన, వారీమెను చాల సన్మానించి, అదివఱకు గైకొనిన బైరసియాప్రాంత మామె కిచ్చివేసిరి. ౧౮౬౦ వ సంవత్సరమున నింగ్లీషువారు, శికందరు బేగము భూపాలసంస్థానమునకు స్వామిని యనియు, మరణకాలమువఱకీమెయే రాజ్యము చేయవలయు ననియు, ఈమె మరణానంతర మామెకొమార్తెకు రాజ్యము దొరకుననియు నేర్పాటుచేసిరి. ఇట్లు బేగముగారి యిచ్ఛ సిద్ధించెను. ఇంగ్లీషువారు కృతజ్ఞతాబుద్ధితో నామెకు నాలుగు తోపులు బహుమాన మొసంగిరి. వారు ౧౮౬౩ వ సంవత్సరమున గొప్పదర్బారుచేసి బేగముగారికి 'స్టార్ ఆఫ్ ఇండియా' అనఁగా హిందూదేశముయొక్క నక్షత్ర మనుబిరుదు నొసంగిరి. ఇట్లు బహువిధముల నింగ్లీషుప్రభువు లీమెను సన్మానించిరి.

శికందరుబేగ మిట్లు రాజ్యకార్యదక్షతనుగుఱించి కీర్తిని సంపాదించి, ఇంగ్లీషువారియెడ రాజనిష్ఠతను జూపి, వారిచే ననేక సన్మానములను బడసి, ప్రజలప్రీతికిఁ బాత్రురాలయి యైహికసుఖముల ననంతముగా ననుభవించుచుండెను కాని సౌఖ్యములలో నామె పారమార్థికవిచారమును మఱచినది కాదు. ఆమె బీదలయం దధికదయగలదయి వారి దుఃఖనివారణమున కనేకోపాయములను జేసెను. ఈమె స్త్రీలకు స్వాభావికములయిన యనేక ధర్మకృత్యములను జేసియున్నది. తురుష్కుల ధర్మశాస్త్రప్రకార

మాయమె ప్రతిదినమును మూడుపూటలఁ దప్పక ఈశ్వరప్రార్థన చేయుచుండెను. ౧౮౬౩ వ సంవత్సరమున, ఆమె రాజ్యమంతయు బిడ్డ కప్పగించి, ఆరాజ్యమును కాపాడవలయునని ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమువారికి విన్నవించి, తాను మక్కాయాత్రకు వెళ్ళెను. మనహిందువులకుఁ గాశీ మొదలగునో, తురష్కులకు మక్కా మొదలగునని చదువరులు గ్రహింపఁగలరు. యాత్రచేసికొని అచ్చట ననేకధర్మములుచేసి, దానశూరురాలని కీర్తినిజెందెను. అచ్చటి నుండి తిరిగి తనరాజ్యమునకు వచ్చి, ౧౮౬౮ వ సంవత్సరము వఱకుఁ బరమార్థవిచారములో సుఖముగాఁ గాలము గడిపెను. ౧౮౬౮ వ సంవత్సరమున నీమెకు రోగవ్యాధి కలిగి, అక్టోబరు నెల ౩౦ వ తేదిని ఈమె కాలధర్మమును జెందెను. అప్పుడీమె ప్రజలును, ఇంగ్లీషువారును దుఃఖితు లయిరి.

ఈమె కాలము చేసినతరువాత నీమెకూఁతురగు షహాజహాన్ బేగముసింహాసనమెక్కి, మిక్కిలి న్యాయముతో రాజ్యము చేయుచున్నది. తల్లివలె నీమె ప్రజావాత్సల్యమునందును, ఇంగ్లీషువారియెడ రాజభక్తిదృఢముగాఁ జూపుటయందును మిక్కిలి ఖ్యాతిని గన్నది. ఈమె సుగుణములను దర్బారునందు నింగ్లీషువారు పొగడి యీమెకు జీ. సీ. ఎస్. ఐ. అన్నపదవిని ఇచ్చిరి.

లార్డు ర్యాండుల్ఫు చర్చి గారి ప్రభుత్వసమయమునం దాయన భూపాలుసంస్థానముఁ జూచుటకు వెళ్ళి, యచ్చటి ప్రభుత్వమును జూచి మెచ్చి యా సంస్థానమును గుఱించి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు :—

" భూపాలసంస్థానాధీశ్వరు లెప్పుడును రాజ్యకార్యధురంధరత్వమునకును రాజభక్తికిని ఔదార్యమునకును ప్రఖ్యాతులయి యున్నారు. ప్రస్తుతపు సింహాసనాధీశ్వరియొక్క తల్లిగారగు శికందరు బేగముగారు ౧౮౫౭వ సంవత్సరమున బ్రిటిషువారికి (ఇంగ్లీషువారికి) జేసినసహాయ మెప్పుడును మఱువఁదగినది కాదు. ఇప్పటి బేగముగారు తల్లిగారి రాజ్యము గ్రహించిన ట్లులనే, ఆమెసద్గుణములనుగూడ గ్రహించినది. ఈమె, నారాచారవిచారము గలిగినట్టియు, బుద్ధివైభవము గలిగినట్టియు, రాజ్యకర్త్రియని పేరొందినది; ఆమె లోకోపకారప్రదములైన యనేకకార్యముల కొఱ కత్యంత ధనమును వ్యయపఱచినది. ఈమె వైద్యశాలలకు సహాయముఁ జేసినది; భూపాలులోని లోకులకొఱకు నద్వితీయ మయినజలము దెప్పించినది. తాను కొన్నిదినముల క్రిందట తనసైన్యములలోనుండి యిచ్చెదనన్నసైన్యమును బ్రిటిషువారు తీసికొనవచ్చుననియు, ఆసైన్యము హిందూదేశసంరక్షణార్థ ముపయోగింపవలసినదనియు, నీమె నాకు నేఁడు తెలియఁజేసినది."

ఈవంశస్థు లిట్టులనే కీర్తినిఁ జెంది, శికందరుబేగమువంటి యనేక బేగములచే భూషితు లగుదురుగాక యని యీశ్వరుని ప్రార్థించి, యీచరిత్రము సమాప్తి చేయుచున్నాను.

మైనాబాయి పోవారీణ్.

"ధైర్యసాహసములచేతఁ గార్యమగును."

ఈమె ధారానగరసంస్థానికుఁ డగు ఆనందరావు పోవారు గారి ధర్మపత్ని. 'పోవారీణ్' అను శబ్దము 'పోవారు' అన్న శబ్దముయొక్క మహాస్త్ర్యర్థకరూపము. స్త్రీనామ ముచ్చరించునప్పుడు మహారాష్ట్రభాషయందు నింటిపేరుయొక్క సుహాస్త్ర్యర్థకరూపమును వికల్పముగాఁ బ్రయోగించెదరు. కనుక మైనాబాయి పోవారు అని వ్రాయుటకు బదులుగా పోవారీణని వ్రాసియున్నాను. అటులనే అహల్యాబాయి హోళకరీణ్ అని వ్రాయవచ్చును.

మైనాబాయిగారిమామగా రగుఖండేరావుగారు ఉదోదాసంస్థానాధీశ్వరుఁ డగు గోవిందరావునాయకవారి పుత్రికను వివాహమాడిరి. ఆచిన్నది గర్భిణిగా నున్నకాలమున ఖండేరావు పరలోకగతుఁ డయ్యెను. అప్పు డాయనభార్య, రాజ్యభార మంత్రియుఁ బ్రధానిపై నుంచి, పుట్టినింటికి వెళ్ళి, మగశిశువునుగని, మృతిఁ జెందెను. తరువాత ఆపిల్లవాఁడు ఇరువదిసంవత్సరముల వాఁడై తనరాజ్యమునకు వెళ్ళఁగా నచ్చటి మంత్ర్యాదులు రాజ్యలోభముచే నాపిల్లవానికి నేమియు నీయక వెడలఁగొట్టింప యత్నించిరి. వారిలో రంగరావుఓఢేక రనుదివాన్ ప్రముఖుఁడై యుండెను. కాని మంత్ర్యాదులు తప్ప రాజ్యములోని ప్రజలందఱును రాజు పక్షమువారే యైనందున నాతఁడు మంత్ర్యాదుల నోడించి తనరాజ్యమును సంపాదించెను. కాని యీతఁడు

రాజ్యము చేసినంతకాలము న్యాయమున కనేకులవలన ననేకసంకటములు సంప్రాప్తించి, రాజ్యము కాపాడుకొనుటయే కష్టతరమాయెను. ఈసంస్థానమున బాధించువారిలో శిందే హోళకరులు ప్రముఖులై యుండిరి. వీరివలన నీ రాజ్యమున కత్యంతనష్టము గలిగెను. ఇట్టి సంకటసమయమున ఆనందరావు ఆకస్మికముగా నేదో వ్యాధివలన మృతిజెందెను. అప్పుడు రాజ్యభార మంతయు నాతనిభార్యయు గర్భవతియు నగుమైనాబాయిగారిపైఁ బడెను. అప్పుడు, స్త్రీయని యామెను ధిక్కరించి, వీరివంశస్థుఁడగు మురారిరావను నతఁడు రాజ్యమంతయు నాక్రమించుకొనెను. అత్యంతక్రూరుఁడైన మురారిరావు లంచములిచ్చి రాజ్యములోని యధికారుల ననేకులఁ దనకు వశపఱచుకొనినందున, దీర్ఘాలోచనగల మైనాబాయి, ప్రసవసమయమునందు ధారానగరములో నుండుట మంచిది కాదని తలఁచి, అచ్చటినుండి బయలుదేఱి ఇందూరు పట్టణమునకు వెళ్లి యచ్చటనే మగచిన్నవానిఁ గనెను. పిల్లవానికి రామచంద్రరావని పేరుపెట్టిరి. మగశిశువు గలిగినందున మైనాబాయిగారి కత్యంత ధైర్యస్థైర్యములుగలిగి యామె మురారిరావు నెదిరించి, కుమారునకు రాజ్యము సంపాదింప నిశ్చయించెను. ఇంతలో ధారాసంస్థానములోని కిల్లేదారుఁ, డనఁగా కోటమీఁది యధికారి, మైనాబాయిపక్షము నవలంబించి క్రొత్తగాఁ బుట్టిన యజమానుని పేరిట కోటను సంరక్షింపఁ నొడఁగెను. ఇట్లు కొన్నిదినములలో మైనాబాయిగారిపక్షము ప్రబలము కాఁగానే మురారిరావు భయపడి కపటము చేయసాగెను. కొందఱు మధ్య

స్థల నేర్పఱచి, వారిద్వారా "నేను మీయాజ్ఞ ప్రకారమే నడు
చుకొనఁగలను" అని కపటరహితయైన మైనాబాయిని నమ్మించి,
యామెను ధారానగరమునకు రమ్మని విన్నవించెను. ఆమాటలు
నమ్మి, ఇందూరునుండి యామె ధారాపట్టణమునకు బయలుదే
ఱెను. త్రోవలో మురారిరావుపక్షము వారనేకు లామెకెదురై
పుత్రజన్మమునకై యామె నభినందించి, హితులవలె మాటలాడి
యటులనే నటించి యామెను వెంబడించి, ధారాపట్టణమునకు
వచ్చిరి. అచ్చట నామె నొకగృహమునందుంచి, వెంటనే యాగృ
హముచుట్టు విచ్చుకత్తులు ధరించినభటుల నుంచిరి. ఇంతతో సం
తుష్టిఁ జెందక నాయింటికి నిప్పు ముట్టింప యత్నించిరి! ఆహా!
రాజ్యలోభమువలన మనుజుఁడెంతెంత దుష్కృత్యములను జేయు
నో చూడుఁడి!

ఈసంగతి మైనాబాయిగారిసేవకులకుఁ దెలియఁగానే, వారు
రోదనము సేయుచు యజమానురాలివద్దకి వెళ్లి, మురారిరావు
చేసినమోసమును దెలిపి, "మగవేషముతో మీరెచ్చటికైన
పాఱిపోయి ప్రాణములఁ దక్కించుకొనుఁడి" యని వేఁడుకొన
సాగిరి. కాని యామెధీరనారి వారితో నిట్లనియె. "మీరు నాహిత
ముగోరి యిట్లు చెప్పితిరిగాని యటులఁ జేయుట నాకు యుక్త
ముగాఁ దోఁచలేదు. పగరకు నెన్నఁడును వెన్నియ్యని రాజవంశ
మునఁ బుట్టి యట్టివంశముననే చొచ్చినందువలనఁ బాఱిపోవుట
నాకు యుక్తముకాదు. ఇట్టికృత్యమునకు నేనెట్లు సాహసింతును
నా కిష్టముకానిస్థలమునకుఁ బోవనొల్ల. ధర్మము దప్పక నాకిష్ట
మైన స్థలమునం దుండినప్పుడు నాకు మరణము సంప్రాప్తించినను

సంతోషమే. ఇట్లు మృతిఁ జెందినయెడల సహగమనము చేసిన వారి పదమునకు నేను పోఁగలను." ఈవీరరసయుక్తమైన సంభాషణము చదివినప్పుడు క్రింది భర్తృహరిశ్లోకము జ్ఞప్తికి రాకమానదు:—

సంపత్సు మహతాంచిత్తం భవే దుత్పలకోమలం
ఆపత్సుచ మహాశైలశిలాసంఘాతకర్కశమ్.*

ఇట్లు మైనాబాయి కఠినహృదయయై ధైర్యము నవలంబించి యచ్చటనే నిలుచుటకు నిశ్చయించెను. ఇంతలో నామెవద్ద నుండు పరిచారికాగణములోని యొకస్త్రీ తన కొమారుని మైనాబాయి కిచ్చి, రాజ్యమున కధిపతియైన యామెకుమారునిఁ దాను తీసికొని యెటులనో తప్పించుకొని యాగృహము వెడలి, రాణీగారి పక్షమువారిచే సంరక్షింపఁబడిన కోటలోనికిఁ జొచ్చి సురక్షితముగా నుండెను. ప్రభువు ప్రాణములు దక్కించుటకయి తన సొంత కుమారుని సమర్పించిన యాదాసీరత్నముయొక్క స్వామిభక్తిని గొనియాడుట తరమా? ఇట్లు మహోన్నత సుగుణసంపదలు నీచజాతి స్త్రీలలోఁ గూడఁ గానిపించుచుండఁగా స్త్రీలు దుర్గుణస్వభావము గలవారని చెప్పుట యన్యాయము కాదా? తమ దేహములను తమపుత్ర దేహములను పరోపకారార్థమై సమర్పించువారు పురుషులైనను, స్త్రీలైనను వంద్యులేగాని నింద్యు లెట్లగుదురు?

---

* "తే. గీ. సంపదలు గల్గునపుడు మహాజనులహృదయ
మభినవోత్పలకోమలం బగుచు వెలయు
నాపదలు వొందునప్పుడు మహామహీధ
రాశ్మసంఘాతకర్కశం బై తనర్చు."

ఇట్లురక్షకుఁడును, రాజ్యమునకు నధిపతియు నైన తనకుమా
రుని సురక్షితస్థలమునకుఁ బంపి, మైనాబాయి, రాఁగలసంకట
ముల నన్నిటిని ధైర్యముతో నెదిరించుటకు సన్నద్ధ యయ్యెను.
తనవద్దనున్న మితపరివారమునకు ధైర్యము పుట్టునటులమాటలు
చెప్పి, శత్రువులు తమమీఁదికి వచ్చినపక్షమున వారిని భయము
లేక యెదిరించుఁడనియు, మనసంఖ్య తక్కువగా నున్నను సత్యము
మనవైపునను, అసత్యము శత్రువులవైపునను ఉన్నందున 'సత్య
మేవజయతే' యని యున్నది గనుక మనకే జయము కలుగునని
యు, నామహాధైర్యశాలిని యగు మైనాబాయి తనపరివారము
నకు బోధించెను! ఇట్లు బోధింపఁబడిన వీరులసంఖ్య బహుస్వల్ప
మైనను వారు ఖడ్గములను ధరించి తమయజమానురాలికి నేమియు
మోసము రాకుండ, స్వప్రాణముల కాశపడక రక్షించుచుండిరి;
తా నిట్టిసంకటములలో నున్నాననియుఁ దనకుసహాయము చేయ
వలసిన దనియు శిందేసర్కారువారివద్దకు గుప్తముగా మైనాబా
యిగారు మనుష్యుని బంపెను. ఇట్లనే ఇంగ్లీషువారిసహాయ
మడుగుటకై వారివద్దకుఁగూడ గుప్తముగా పరిచారకునిఁ బంపె
ను. కాని యీచిక్కులలోఁ బడినందువలనఁ దమ కేమినష్టము
గలుగునో యన్నభీతిచేత వారెవరును ఆమెకు సహాయము చేయు
టకునై రాకపోయిరి. గొప్పది యుండినపక్షమున ధనాశకు సంక
టముల నైన నోర్చుకొని పీరిలో నెవరైన మైనాబాయిగారికి
సహాయము చేసియే యుందురు. ఈసంగతు లన్నియు మురారి
రావుకుఁ దెలియఁగానే యతఁడు క్రోధావేశపరవశుఁడై యామె
నిప్పుడే నేలపైచి కాల రాచెదనని తలఁచి, యాప్రయత్నములో

నుండెను. కాని మైనాబాయి యెంతమాత్రము జడియక మురారీ
రావున కిట్లు వర్తమానము చెప్పెను. "నీ వెన్నికుయుక్తులఁ బన్ని
నను, రాజ్యాధికారి యగు నాకుమారుఁడు నీచేతఁ జిక్కనేరఁడు.
నన్ను నీ వేమి చేసినను చింతలేదు; కాని నేను వీరపత్నిని అన్న
మాటమాత్రము మఱవకుము." ఈ మాటలు విని యాగ్రహపడి
మాలేరావు మైనాబాయిని జంప యత్నించుచుండఁగా, బరోడా
సంస్థానము మంత్రియొక్క తమ్ముఁడగు సఖారాంచిమణాజీ గుజ
రాతు దేశమునుండి, గొప్పసైన్యముతో రాణిగారికి సహాయము
చేయుటకయి వచ్చుచున్నాఁడని విని యాతఁడు ధారానగరము
నడిచి పలాయనముఁ జేసెను. అప్పుడు రాణిగారు బంధవిముక్త
యయి కుమారుని పేరిట రాజ్యతంత్రము లన్నియుఁ జూడసాగెను.
బరోడానుండి వచ్చిన సైన్యాధిపతికి, రాణిగారు స్వయముగా
రాజ్యముఁ జేయుట సమ్మతము కాకపోయెను. ఎందుకనఁగా తాను
చేయు సహాయమువలనఁ దన కేమయినలాభము కలుగవలయు
ననియు, తన యజమానుఁ డగు బరోడారాజున కేమయిన
లాభము కలుగవలయు ననియు నతని యభిప్రాయమై యుండెను
కాని మైనాబాయిగారిబుద్ధి కుశలతవలన నీకోరికలో నేదియు
సిద్ధించినది కాదు. ఇట్లు రాజ్యము సంపాదించుకొనుట శక్యము
కాదని తెలియఁగానే సఖారాంచిమణాజీ రాణిగారివద్ద మంత్రిగ
నుండి కార్యములను జూచుటకు సమ్మతించెను. పైనివర్ణించిన
సంకటములవలన సంస్థానమునకు నష్టము చాల పెరిగెను. ఈ
యప్పంతయుఁ దీర్చుటకు మంత్రిగారి సహాయముచే రాణిగా
రనేకోపాయములను బన్నిరి. కాని సఖారాంచిమణాజీ త్వర

లోనే కాలధర్మము నొందెను. తరువాత నతనికిఁ బ్రియుఁడగు బాపూ రఘునాథరావుగారు దివానయిరి. ఇతని చాతుర్యము వలనను, పరిశ్రమమువలనను, మైనాబాయిగారి ధైర్యసాహస ములవలనను ధారాసంస్థాన మనేకసంకటములనుండి రక్షింపఁబడి నది. పరదేశములకుఁ బోయి పలుసారులు దండయాత్రకు వెడలి, ధన మార్జించి మైనాబాయిగారు రప్పింపఁజేయుఁ దీర్చిరి. తరువాత నీసం స్థాన మనేకసంకటములలోఁ జిక్కి తుదకుఁ బరకీయు లగు హూణ ప్రభువుల సహాయముచే సురక్షితం బయ్యెను. కాని యీకథా భాగములో మనకుఁ బ్రయోజనము లేదు. మైనాబాయిగారు రాజ్యమును సంతోధైర్యములోను, న్యాయములోను నడిపెనుగాన నిప్పటికిఁ నామెను ఆదేశస్థు లనేకములుగాఁ బొగడుదురు. ధారాసం స్థానచరిత్రమునం దామెను గ్రంథకారుఁడు బహు నుతించినాఁడు. ఇంగ్లాండుసంస్థానమున కెట్టుల అహల్యాబాయిగారు భూషణప్ర దులో యట్టులనే ధారాసంస్థానమునకు మైనాబాయిగారు భూష ణప్రదు లని చెప్పవచ్చును. ఒకకవి యిట్టులవ్రాసియున్నాఁడు:—

చ. నతు లగుచు స్మహాన్నతిఁ దనర్చుచు నన్యగుణోక్తిచే గుణో
న్నతిఁ బ్రకటించుచుం బరజనప్రియకార్యసమర్థతం సమం
చితనిజకార్యసంగ్రహము సేయుచు నిష్ఠురవాదులం క్షమా
వృతి నిరసించుచుం బరఁగుధీరులు పూజ్యులుగారె యేరికిన్ .

ఈపద్యమునందు వర్ణించిన గుణము లన్నియు మైనాబాయి గారియం దుండినవి గావున నామె యందఱికిఁ బూజ్య యని చెప్పుటకు సందేహము లేదు.

వీరమతి.

స్త్రియ స్తథా పాలనీయా యథా తాః కార్యవస్తుని
పుంవత్ ప్రవృత్తి మాధాయ సాధయేయు రనాకులాః,*

సంసారరూప మయినరథమునకు స్త్రీపురుషులు రెండుచక్ర ము లని యందఱికిని దెలిసినవిషయమే. ఈరెండు చక్రములు సమానముగా నుండినఁగాని సంసారరథము తిన్నగా నడవదు. రెండుచక్రములలో నెంతెంతభేద ముండునో యంతంతకష్టముగా రథము నడచును. పురుషుఁడు జ్ఞానవంతుఁడును, స్త్రీ యజ్ఞానాంధకారమగ్నయు నైన యెడలఁ గుటుంబములోఁ గొంచెమాత్ర మైనను సౌఖ్య ముండనేరదని మనలోని యనేకోదాహరణముల వలన స్పష్ట మగుచున్నది. భార్యాభర్తృరూపమయిన రెండు గిల్లలు విద్యాబుద్ధులయందు సమానముగా నుండినపక్షమున సంసారశకటము బహుసులభముగా నడచు ననియు, నడుమ నెన్ని సంకటములు వచ్చినను ఆగక, చక్రద్వయ సహాయముచే సులభముగాఁ గదలు ననియు, తుద కానందముగా నిష్టితస్థలమునకు రథము చేరుననియుఁ, జూపుటకు వీరమతిచరిత్ర మత్యంతోపయోగకర మయినది. కాన చదువరులు దీనిని విశేషశ్రద్ధతోఁ జదువవలయును.

శాలివాహనశకాబ్ద మందలి [illegible]ండవశతాబ్దమునం దేక మూడవశతాబ్దమునను గుజరాతు దేశమున చావడావంశస్థుఁ

* "పురుషులవలె ధైర్యము నవలంబించి, భీతిఁజెందక సర్వకార్యములను నిర్వహించునటుల, స్త్రీలకు విద్య నేర్పవలయును."

డగు బీరజీడను రాజు, టుకటోడా యనుగ్రామమును రాజధా
నిగా నేర్పఱచుకొని ప్రజాపాలనముఁ జేయుచుండెను. ఇతనితండ్రి
బ్రతికియున్నను, అతఁ డతివృద్ధుఁ డయినందువలన, బీరజీడే
ప్రజాపరిపాలనము చేయుచుండెను. వృద్ధరాజునకు బీరజీడుగాక
వేఱుసంతాన ముండెను. వారందఱిలోఁ గడగొట్టు కూఁతురి పేరు
వీరమతి. ఈమె యందఱికంటెఁ జిన్నదయినందునఁ గడు గారాబ
ముగాఁ బెరుగు చుండెను. చిన్ననాటి నుండియు రాజపుత్రుల
తోఁ గలసి మెలసి యుండుటవలన నామె రాజపుత్రులు నేర్చు
కొను విద్యలన్నియు నేర్చుకొనెను. కావ్యవ్యాకరణాదులయందు
నామె కృషిచేసినదో లేదో తెలియదుగాని, చక్కఁగ వ్రాయుట,
చదువుట, లెక్కలు మొదలగునవానిలో నామె ప్రవీణత సం
పాదించినదని చరిత్రమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇదియును
గాక అశ్వారోహణము, గజారోహణము, సాముచేయుట, గద
త్రిప్పుట, యుద్ధములో వింట నం బుపయోగించుట మొదలైన
రాజపుత్రుల కత్యంతావశ్యకమైన ధనుర్విద్యలును ఆమె నేర్చుకొ
నెను! ఇట్లు యుక్తవయస్సు వచ్చువఱకు వీరమతి, స్త్రీలకు
స్వాభావికము లగు సౌందర్య గాంభీర్యవినయాది సద్గుణములను
విడువకయే 'పుంవత్ప్రగల్భ' యయ్యెను.

వీరమతి దినదినప్రవర్ధమాన యయి పదునాలుగు సంవత్సరం
బులది కాఁగానే, యామె వివాహయోగ్యయైన దని తలఁచి
అప్పుడుగల యత్యంతశ్లాఘనీయ మయిన స్వయంవర పద్ధతి నను
సరించి యామె వివాహము చేయ నిశ్చయించి, ఆమె యన్న
గారగు బీరజమహారాజు దేశదేశములకు విప్రుల నంపి, అప్పట

చ్చటి రాజపుత్రుల లక్షణము లరసి వారి పటములను తెండని చెప్పెను. విప్రు లాప్రకారమే దేశ దేశములకు వెళ్లి యనేక రాజపుత్రుల స్వరూపపటములను దెచ్చి వీరమతికిఁ జూపి, యాయా రాజపుత్రుల స్వభావగుణములను నోటితో వర్ణనచేసిరి. వారిలో, ధారానగరములో రాజ్యము చేయుచున్న ఉదయాదిత్య మహారాజుగారి కుమారుఁ డగుజగదేవుఁ డను రాజపుత్రుని సద్గుణములను వినియు, నతని సుందరరూపమును జూచియుఁ దానాతనిఁ దప్ప మఱియొకరిని వరింపనని వీరమతి నిశ్చయించుకొనెను! ఈ సంగతి యామె యన్నగారికిఁ దెలుపఁగా నతఁడు 'నా చెల్లెలగు వీరమతిని మీ కుమారుఁ డగు జగదేవున కిచ్చెద' నని ఉదయాదిత్యునకు శుభలేఖ పంపెను.

ఉదయాదిత్యుఁడు సూర్యవంశ క్షత్రియరాజు; విక్రమాదిత్యుని వంశములోని పదవ పురుషుఁడు. ఈయన మాలవదేశములోని ధారానగరమును తన రాజధానిగాఁ జేసికొని యనేక సామంతులకుఁ జక్రవర్తిగానుండెను. చావడావంశస్థుఁ డగు వీరరాజతనికి సామంతుఁడుగానే యుండెను. ఉదయాదిత్యుఁ డత్యంత శౌర్యవంతుఁడని ప్రఖ్యాతినిఁ జెందినవాఁడు. ఇతని భార్య లిద్దఱుండిరి. ఈ రాణీల నామములు తెలియకపోయినను పెద్దభార్య వాఘేలీవంశములోని దనియును, రెండవభార్య సోళంకవంశములోని దనియునుఁ దెలియుచున్నది. వాఘేలీరాణికి రణధవలుఁడనియు, సోళంకీరాణికి జగదేవుఁడనియుఁ బుత్రులు గలిగిరి.

వాఘేలీ సోళంకీరాణులు సవతు లయినందున నొండొరులొండొరులపయి నత్యంత మత్సరముతోఁ బ్రవర్తించుచుండిరి.

బహు పత్నీత్వదోష మీ దేశమునందు బహుకాలమునుండి, శిష్టాచారముగా నడుచుచున్నందున ననేక కుటుంబముల గృహ సౌఖ్యము నాశన మగుచున్నదని సకల జనులకుఁ దెలిసినవిష యమే. ఒక స్త్రీని వివాహమాడి, యామె తన సహధర్మచారి ణియనియు, నర్ధాంగియనియు, 'నాతిచరామి' యని వివాహ మునందు నామెకు వచన మిచ్చితిననియు మఱచి, రెండవభార్య ను వివాహమాడి, మొదటి భార్యయందలి ప్రేమను విభజించుట గొప్ప యన్యాయమని చెప్పవలెనా? ఏకపతివ్రతమును, ఏకప త్నీవ్రతమును, ఉత్తమ నాగరికతా ద్యోతకములని పెద్దలు చెప్పెదరు. మనసమాజములో స్త్రీలయెడ జరగెడి యన్యాయం బులలో బహుపత్నీకత్వ మొక గొప్పయన్యాయము. 'సవతి పోరు స్వర్గమునందయిన నక్కఱలేద'న్న సామెతవలననే యీ బహుపత్నీకత్వమువలన సమాజమునందుఁ గలిగెడి కల్లోలములు వ్యక్తము కాఁగలవు. కావున కుటుంబదుఃఖమునకుఁ గారణమ యిన యీ బహుపత్నీకత్వమును మాన్పి, యనాదికాలము నుండి యీ దేశమున నడుచుచున్న యేకపతివ్రతమువలెనే, యే కపత్నీవ్రతమును దేశాభిమానులు స్థాపించెదరని నమ్ముచున్నాను.

ఉదయాదిత్యమహారాజు వాఘేలిరాణియందు బద్ధానురాగుఁ డయి, సోళంకిరాణిని దాసివలెఁ జూచుచుండెను. కొంతకాల మునకు సవతిమత్సర మధికమయి, వాఘేలిరాణి సోళంకిరాణిని ఇల్లు వెడలఁ గొట్టించెను. కాని మంత్ర్యాదులు మధ్యస్థులయి, సోళంకిరాణియొక్కయు నామె కుమారునియొక్కయు నుదర నిర్వాహకమునకు రెండుగ్రామముల నిప్పించి, వాసము చేయుట

కయి యూరిబైట నొక్కగృహము నిర్మించిరి. సోళంకిరాణి విచారశీల గావున, సంప్రాప్తమయిన దుస్థితియందుఁగూడ తన కుమారునకు విద్యాబుద్ధులు చెప్పించుటకు మఱచినది కాదు. ఇతర వ్యయము లన్నియుఁ దగ్గించి, మిగిలిన ధనముతోఁ గుమారునకు రాజయోగ్య మైనవిద్య లన్నియుఁ జెప్పించెను. ఇట్లు జగదేవుఁడు కొన్ని దినములలో రణధవలునికంటె నధికశూరుఁడని విఖ్యాతిని జెందెను. ఇందుచే రాజ్యమునందలి లోకు లందఱును, జగదేవుని యందే బద్ధానురాగు లయి యుండిరి. రాజుగూడ జగదేవుని శౌర్యసాహసముల విని సంతోషించుచుండెను. కాని వాఘేలి రాణికిఁ గోపము వచ్చునేమోయని రాజు తనకు జగదేవుని యందుఁ గలప్రేమ స్పష్టపఱుచుటకు వెఱచుచుండెను. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన వెనుకఁ బైని వర్ణింపఁబడిన వీరజరాజుగా రంపినశుభలేఖను దీసికొని కొందఱు బ్రాహ్మణు లుదయాదిత్యుని సభకు వచ్చిరి. ఆశుభపత్రికలను జూచి, రాజు ఆనందభరితుఁ డాయెను; గాని రణధవలుని వివాహము కానందున వాఘేలి రాణి జగదేవుని వివాహమున కనుజ్ఞ యిచ్చునో లేదోయని సంశయించెను. కాని జగదేవుని యదృష్టమువలన రాజుగారు వాఘేలిని త్వరలోనే సమాధానపఱుపఁ గలిగిరి.

ఇట్లు పెద్దభార్యయనుజ్ఞ పుచ్చుకొని ఉదయాదిత్యుఁడు టంకుతోడా గ్రామమునకుఁ దరలివెళ్ళి, కుమారుఁ డగుజగదేవునకు వివాహముఁ జేసి కోడ లగువీరమతిని వెంబడిఁ దీసికొని, ధారానగరమునకు వచ్చెను. జగదేవుని వివాహ మయినప్పటి నుండియు సోళంకిరాణియు, జగదేవుఁడును, పూర్వగృహమునం

దుండక రాజగృహమునందే యుండిరి. కొన్నిరోజులత్తవారి యింట నుండి, వీరమతి పుట్టినింటికి వెళ్ళెను.

రాజగృహమునందుండి, రోజును రాజసభకు వచ్చి రాజకార్యము లనేకములు నిర్వహించుచుండుటవలన జగదేవునికీర్తి దినదినము వృద్ధిని జెంది సభవా రందఱును, అతనినే ప్రేమించుచుండిరి. వాఘేలికుమారుఁ డయినరణధవళుఁడు చిన్నతనమునాటి నుండియు నెట్టివానివలె నుండుటచేత వాఁ డెవరికిని ప్రియుఁడు గాకపోయెను. ఇట్లు తనకుమారునిఁ జూచి యందఱు అసహ్యాపడుదు రనియుఁ దనసవతికుమారుని నందఱు ప్రేమించెద రనియుఁ జూచి, యటులనే కొన్నిరోజులు జరగ నిచ్చినయెడలఁ దనకుమారుని వెడలఁగొట్టి జగదేవుఁడే రాజగు ననియు వాఘేలిరాణి తలంచెను. జగదేవుఁడు తనసవతితల్లి యగు వాఘేలీరాణిని సదా సంతోషపెట్టవలయు ననియు, తనపయి నామె పుత్రవాత్సల్యము నుంచవలయు ననియు, నెల్లప్పుడు ఆమె యంతఃపురము నకుఁబోయి యామెకరుణను బడయుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇట్లు తనయంతఃపురమునకు శుద్ధాంతఃకరణముతోఁ బలుమారు వచ్చెడిబాలునిపై గొప్పునెప మొక్కటి మోపి, రాజునకు నమ్మిక పుట్టునటులఁ జేసి, వాఘేలి యీమ జగదేవుని రాజ్యము వెడలఁ గొట్టించెను. అప్పు డాకుమారుఁడు ఒక గుఱ్ఱమును, తన యాయుధములను మాత్రము వెంటఁబుచ్చుకొని, పట్టణ మును స్వతంత్ర సంస్థానమునకు వెళ్లి, యచ్చటిరాజునొద్ద నేదియైన నధికారము సంపాదించుకొనవలయు నన్న యుద్దేశముతో నా సంస్థానమునకు బయలుదేఱెను. కాని యంతలోఁ దనసహధర్మచారిణి యగు

వీరమతినిఁ జూచి, యామె యనుజ్ఞ వడసి, పట్టణమునకు వెళ్ళు దమని తలఁచి, గుఱ్ఱమును టుకుటోడాపట్టణము వైపునకుఁ ద్రిప్పెను. ఇట్లు జగదేవుఁడు బయలుదేఱి కొన్ని దినములకు టుకుటోడాగ్రామసమీపమున నున్న యొక యుద్యానవనము చేరెను. అచ్చటికిఁ జేరువఱకు సాయంకాల మయినందువలనను, గుఱ్ఱము ప్రవాసముచే నత్యంతాయాసము పడినందువలనను, అచ్చట కొంతకాలము విశ్రమించుకొని, రాత్రి వెన్నెలలో గ్రామము చేరవచ్చునని దలఁచి, జగదేవుఁ డా యుద్యానములోనికి వెళ్లి, గుఱ్ఱమును విడిచి, తాను ఫలాహారము చేసి నిదురించెను.

జగదేవుని వెడలఁగొట్టినతరువాత వాఘేలిరాణి వెంటనే కొందఱు దుర్మార్గులకు ధనాశఁ జూపి, జగదేవునిఁ ద్రోవలోఁ జెఱ బట్టి రండని వారిని బంపెను. జగదేవుఁడు వెళ్లినదిక్కునకె వారు వెళ్లిరి; కాని తన సవతితల్లి తనను జంపుటకయి యిటుల మనుష్యులను బంపునేమో యని తలఁచి, జగదేవుఁడు, పెద్దత్రోవను విడిచి నడిమిదారిని నడుచుచుండెను. కనుక వాఘేలి పంపిన మనుష్యు లితఁడు త్రోవలోఁ గనుపడినవాఁడు కాఁడు. పైని వర్ణించిన యుద్యానవనములో నిదురించినప్పుడు నలుగురు మనుష్యు లచ్చటఁ బ్రవేశించి, నిదురించుచున్న రాజపుత్రుని బంధించి యడవిలోనికిఁ గొనిపోయిరి. ఇంతలో దైవవశమున వీరమతియు, నామె చెలికత్తెయుఁ బురుషవేషములు వేసికొని, వేఁటాడి యావనములోనికి వచ్చిరి. అప్పు డచటి సేవకజనము లామెతో నెవరో రాజపుత్రుఁ డచ్చటికి వచ్చెననియు, నిద్రించుచున్న సమయమున నతనిని నలుగురు దొంగలు పట్టుకొని పోయి

రనియుఁ జెప్పిరి. ఆమాటలు వినినతోడనే వీరమతియు నామె
చెలికత్తెయు దొంగలు పోయినత్రోవను రాజపుత్రుని విడిపించు
టకై గుఱ్ఱములను పరుగెత్తించిరి. కొంతదూరము పోయిన తరు
వాత నొక యరణ్యములో నాకూరస్త్రీలు, కాలుచేతులు కట్టి
బడియున్న జగదేవుని నడుమఁ బెట్టుకొని యతనిని జంపవలెనా
వలదా యని తమలోఁ దాము వాదించుకొనుచుండిన చోరచతు
ష్టయమును గాంచిరి. పురుషవేషధారులగు వీరిద్దరిని జూచి
దొంగలు వారివద్దిధనముఁ దీసికొనవలె నన్న యిచ్ఛచే వారి
మీఁదికిఁ వచ్చిరి; కాని వీరమతియు నామె సహచరియు భీతి
నొందక వారిపయి తమ కంకపత్రములను, భల్లములను బ్రయో
గింపసాగిరి. ఆదుష్టులు చేయఁగలిగిన ప్రయత్నములఁ జేసిరిగాని
వారిలో నొకఁడు వీరమతిచేఁ జచ్చెను; మఱియొకఁడు చెలికత్తె
యొక్క భల్లప్రహారణమువలనఁ దొడ తెగి క్రిందఁ గూలెను.
వీరమతిని జూచి మిగిలిన యిద్దఱును పారిపోయిరి. అప్పుడు వీర
మతి జగదేవుని బంధనములు విప్పి, యతఁడు తనపెనిమిటియని
తెలిసికొని, తా నెవరో చెప్పక యతనిని గ్రామమునకు రమ్మని
బలవంతముచేసి, వెంటఁ దీసికొనిపోయెను. అచ్చటికి నేగినతరు
వాత నిజస్వరూపముఁ జూపఁగా, తన ప్రాణములు రక్షించినది
తన యర్ధాంగియే యని తెలిసికొని, జగదేవుఁడత్యంత సంతోష
చిత్తుఁ డయ్యెను. అప్పుడు వీరమతి "మాకుఁ దెలియపఱుపక
యిటుల నొక్కరు వచ్చుటకుఁ గారణంబేమి" యని భర్తను అడి
గెను. అందుపయి నతఁడు తన వృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పి "నన్నుఁ
గొనిపోయినదుష్టులు మాసవతితల్లిగారిచేఁ బంపఁబడినవారు. నే

నీకమీఁద నిచ్చట నుండినపక్షమున, నీయన్నగారు మాతండ్రికి సామంతుఁడుగాన నాతనికిఁ జేటు వాటిల్లును, గనుక నేను పట్టణ సంస్థానమునకుఁ బోయి యచ్చట నుద్యోగమును సంపాదించుకొని, నిన్నుఁ బిలిపించుకొందును. పోవుటకు ననుజ్ఞ యిమ్ము" అని పలికెను. అందుపయి వీరమతి, తన్ను వెంటఁ దీసికొని వెళ్ళవలయునని తొందర పెట్టసాగెను. అందుమీఁద జగదేవుఁడు బావమఱఁది యగు వీరజుని సమ్మతిఁ బుచ్చుకొని, భార్యను వెంటఁ దీసికొనిపోవుటకు సమ్మతించెను. వెంటఁగొంత సైన్యముఁ దీసికొనవలసినదని వీరజుఁడు బలవంతపెట్టెనుగాని, యందుకు జగదేవుఁడు సమ్మతింపక పోయెను. భార్యాభర్తలిరువురు రెండు గుఱ్ఱములపయి నెక్కి, యుద్ధమునకు నుపయోగించు శస్త్రములను వెంటఁ దీసికొని, పట్టణమునకు బయలుదేఱిరి.

ఇట్లు ప్రవాసము చేయుచు వారొకనాఁడు మధ్యాహ్నమొక యూరిలో దిగి భోజనముచేసి, విశ్రమించి, యచ్చటి వారిని పట్టణమునకుఁ ద్రోవ యేదియని యడుగఁగా వారు రెండు దారులు గలవనియు, నందొకదారిలో మనుష్యులను దిను రెండు బెబ్బులులు లున్నవనియుఁ జెప్పిరి. అప్పుడు పులు లున్న త్రోవనే మనము వెళ్లి, వానిని వేఁటాడి చంపి లోకుల కుపకారము చేయుద మని, వీరమతి జగదేవునితోఁ జెప్పెను. భార్యయొక్క శౌర్యోత్సాహములను జూచి జగదేవుఁడు సంతసించి యా దారినే వెళ్లుటకు సమ్మతించెను. వా రాత్రోవను నాలుగుక్రోశముల దూరము పోఁగానే వారు "ఈ క్రూరమృగమును జంపి మా ప్రాణములను రక్షింపుఁడి" యన్నధ్వనిని వినిరి. ఆశబ్దము వచ్చెడి

దిక్కునకు వా రిరువురు తమగుఱ్ఱములను త్రిప్పి కొంతదూరము వెళ్లిరి. దూరమునుండి చూడఁగా, పెద్దచెట్టుపై నిద్దఱుమనుష్యులు కూర్చుండి గజగజ వడఁకుచుండుటయు, క్రింద నొక పెద్దపులి బొబ్బలు పెట్టుచు, నెగురుచు, భయంకర మయిన రూపమును దాల్చి చెట్టుపై నున్న మనుష్యులను క్రిందఁ బడవైచుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండుటయుఁ గానవచ్చెను. ఇట్లుఁ జూచి వారిరువురు నాపులిని సమీపించి యొక పొదచాటునుండి, దాని వీపునకుఁ దగులునట్టుగా బాణము వేసిరి. అంత నాపులి వృక్షముమీఁది మనుష్యులను వదలి, వెనుకకుఁ దిరిగి తనను నొప్పించిన దంపతులపయికి నురికెను. అంతలో జగదేవుఁడు మఱియొక బాణము వేయఁగా నది తప్పిపోయెను. అంతచేత నాపులి మఱింత గర్జించుచు, జగదేవుని సమీపించెను. అప్పుడు వీరమతి తనచేతికత్తి నాపులిపొట్టలోఁ గ్రుచ్చఁగా నది క్రిందఁ బడి ప్రాణములు విడుచుచుఁ బెద్దగా బొబ్బరించెను. ఆ ఘోర శబ్దమును విని, పొదలలో నున్న యాఁడుపులి యంతకంటెఁ బెద్దగా నఱచుచు, తనప్రాణనాయకుని సహాయమునకు వచ్చెను. అప్పుడా శృంగారదంపతులు కూడి యాపులినిగూడఁ జంపిరిగాని దానిగోళ్ళచే గీరఁబడినందున జగదేవునిగుఱ్ఱము బాధచే మృతిఁ బొందెను. అందుకు జగదేవుఁడు మిక్కిలి చింతించి, తనదేహముపయి పచ్చడము దానిపై కప్పెను. చెట్టుపయిని యిద్దఱుమనుష్యులు దిగివచ్చి, తమప్రాణదాతలకు నమస్కరించిరి. మీ రెవ్వరని జగదేవుఁడు వారిని నడుగఁగా వారిట్లు చెప్పిరి. "ఉదయాదిత్యమహారాజుగారికి రెండవకుమారుఁ డగు జగదేవుఁ డిటువ

దినముల క్రిందట నేకారణమువలననో యింటినుండి బయలుదేఱి యెవరికిఁ జెప్పక యెచ్చటికో పోయినాఁడు. అతనితల్లియగు సోళంకిరాణి యతనిని వెదకుట కయి ధీరసింహుఁడనుమంత్రిని బంపినది. మేము ధారానగరమువద్ద నున్నయొక పల్లెలోని వారము. ప్రవాసములో నందఱికంటె ముందు పోయి భోజన ప్రయత్నము చేయుట కయి ధీరసింహుఁడు మమ్ము వెంబడి తెచ్చినాఁడు. నిన్నటిరోజు మేము ధీరసింహునకంటె మొదట బయలుదేఱి, ముందటిగ్రామమునకుఁ బోవుచుండఁగా, త్రోవతప్పి యీ యడవిలోకి వచ్చి పెద్దపులులచే బాధితుల మయితిమి." ఇట్లు వారిచేఁ దనతల్లి క్షేమసమాచారమును తనను వెదకుట కయి తనతల్లిగారు తన కత్యంతప్రియుఁడగు ధీరసింహునిఁ బంపిన దనియును విని, జగదేవుఁ డత్యంత ముదితుఁడయి ధీరసింహుఁ డెచ్చట నున్న వాఁడో యచ్చటికిఁ దీసికొనిపొండని వారి నాజ్ఞాపించెను. వారిలో నొకఁడు ముందు, నడుమ గుఱ్ఱముపయి, జగదేవవీరమతులు వారివెనుక నింకొక సేవకుఁడు, ఇట్లు నడుచుచు, కొంతదూరము వెళ్లినతరువాత వారికి నెవరో గుఱ్ఱపురౌతులు, ఎనిమిది పదిమంది యెదురుగా వచ్చుచున్నట్లు గానిపించిరి. వారు ధీరసింహుని మనుష్యులేయని నమ్మి జగదేవాదులు వారిరాకకు నెదురు చూచుచు నిలువఁబడిరి. కాని కొంత సేపటికి వచ్చెడి వారు తమకు మిత్రులుగాక, యెవరో శత్రువులని తెలిసెను. అప్పుడు జగదేవవీరమతులు శస్త్రాస్త్రములను సవరించుకొని యుద్ధమునకు సన్నద్ధులయిరి. వారివెంబడి నున్న సేవకులు కొన్ని

రాళ్ళను పోగు చేసికొని యచ్చటనున్న యొక వృక్షమునెక్కి-శత్రువులపయి రువ్వసాగిరి.

ఇంతలో నాగుజ్జపురాతులు వచ్చి, యాదంపతులను జుట్టుకొనిరి. వా రెనిమిదిమంది యున్నందున వారితోఁ బోరి గెలుచుట యసాధ్యమని తలఁచి, జగదేవుఁడు వారు తమపయికి రాకుండ ఖడ్గము తనచుట్టు త్రిప్పుకొనుమని తనభార్యకు సూచించి తానును అదేప్రకారము చేసెను. వీరిలో వెనుక జగదేవుని పట్టుకొని పోయినవారిలోనివాఁ డొకఁ డున్నందున, వీరందఱును వాఘేలీరాణిగారిచేఁ దమ్ము చంపుటకునై పంపఁబడినవారని వారు గ్రహించిరి. ఇట్లు కత్తి చుట్టుఁ ద్రిప్పుకొని యాత్మసంరక్షణము చేసికొనుచున్న యాదంపతుల పయి నాశత్రువులనేకబాణములు గురిపెంచిరిగాని యవి యన్నియు వేగముతోఁ ద్రిప్పఁబడుచున్న ఖడ్గముచే ఖండితము లయ్యెను. ఆసమయమున వారిశరీరమును స్పృశించుటకు వాయుదేవునికిఁగూడ శక్యము కాకపోయెను. ఇట్లు మహావేగముతోఁ గత్తి కొంతసేపు ద్రిప్ప డస్సి యిఁక నట్టుల చాలసేపు సేయుట యశక్యమని తలఁచి వీరమతి, వారుచుట్టిన యావరణమును పగులఁగొని యవతలికిఁ బోవ యత్నించెను; అటులనే సేయుటకయి పతికిని సూచించెను. వారిరువురు రెండుప్రక్కల నావరణమును బగులదీయుటకయి యత్నింపఁ జొచ్చిరి. వీరమతి యాశత్రువుల నాయకునిపయి నొకబాణము వేయఁగా నతఁ డాబాణమును దప్పించుకొనెనుగాని యాబాణము దగిలి వానిగుఱ్ఱము కూలెను. ఆగుఱ్ఱము కూలఁగానే యతఁడును క్రిందఁబడి మూర్ఛిల్లెను. ఇట్లు వీరమతిచేఁ

దమనాయకుఁడు భంగపడుట చూచి యితరులందఱుఁ గ్రోధావేశపరవశులయి యామెపైకి నురికిరి. వారందఱు నొక్కసారి పేర్చియార్చిన వీరమతి వారితోఁ బోరాడెనుగాని, యామెఱకు ఖడ్గము త్రిప్పిత్రిప్పి యలసియున్నందున నాఘోరకలహములో నాచేతిపట్టు బడి ఖడ్గము క్రిందఁబడెను. దానిని తీసికొనుటకై యామె ప్రయత్నించు నంతలో రెండుబాణములు వచ్చి యొకటి యామె కాలికిని మఱియొకటి యామె చేతికిని తగిలెను. వానిని దీయుటకై యత్నించుచుండ నొకఁడు వెనుకనుండి వచ్చి యామె మెడఁ బట్టుకొనెను. ఇందుపై నామె మూర్ఛిల్లెను గాని యింతలో జగదేవుఁడు తనఖడ్గముచే నామనుష్యుని రెండుచేతులను దునిమి, తన ప్రియభార్యను విడిపించుకొనెను. ఇఁక జగదేవునకు మూర్ఛిల్లిన భార్యను రక్షించుకొనుటయు, శత్రువులతో యుద్ధము చేయుటయునను రెండుపనులు చేయవలసివచ్చెను. ఇట్లు జగదేవుఁడు తన శౌర్య మంతయుఁ జూపుచుండఁగా ధీరసింహుఁ డిరువది గుఱ్ఱపురౌతులతో నదేమార్గమున వచ్చుట సంభవించెను. -తరువాత జగదేవుని గుఱ్ఱెఱిఁగి యాదొంగల నందఱిని పైకిదుచేసెను. తరువాత ధీరసింగుగుఱ్ఱము దిగి జగదేవుని కౌఁగిలించుకొని, యతనిచే దొంగలవృత్తాంత మంతయు విని మూర్ఛిల్లియున్నది వీరమతి యని తెలిసికొని యామెకు శీతోపచారములు చేయించి, గాయములకుఁ గట్లు కట్టించెను. అంత నామె స్మృతి నొంది లేచి, ధీరసింగును చూచి, యతనికి మ్రొక్కెను. తరువాత వారందఱును ఆరోజున నచ్చటనే కూడి భోజనాదులు చేసిరి. భోజనోత్తరము ధీరసింగు జగదేవునితో నిట్లు లనియె "ఇదియంతయు వాఘేలీ

రాణిగారు చేసినపనియే. కనుక నీవు ధారానగరమునకువచ్చి, యీ సంగతినంతయు మీతండ్రిగారికి విశదపఱచి, నీయందు దోషము లేకపోవుట స్థాపించుకొనవలసినది. ఇందుకై నేను నీ వైపున సాక్ష్య మిచ్చెదను." అందుపై, తా నట్లుచేసిన తన సవతితల్లికి నవమాన మగుననియు, తా నింటినుండి బయలు దేఱినప్పుడు తన బాహుబలముచే గీర్తి సంపాదించిగాని తండ్రికి ముఖముం జూపనని ప్రతిజ్ఞం జేసితిననియు, తాను పట్టణమునకు వెళ్ళి యచ్చట తన బాహు విక్రమముచే గీర్తియు శ్రీయు సంపాదించి, తల్లిని దండ్రిని జూచుటకు వచ్చెదననియు జగదేవుఁడు ధీరసింహునితోఁ జెప్పెను. ధీరసింహుఁ డందుకు సమ్మతించి, తనగుఱ్ఱములలో నొకదానిని జగదేవుని కిచ్చి, యతనియాజ్ఞఁ బుచ్చుకొని ధారానగరమునకు నెడలెను. అప్పుడు జగదేవుఁడు "మాతల్లిగారికి నాక్షేమసమాచారము చెప్పి, యామెకు నేమియు నాయాసము గాకుండఁ జూచుచుండవలసినది" యని చెప్పెను. ఆమంత్రి సత్తముఁడు రాజధానికిఁ బోయి యటులనే చేసెను. ఇచట నాదంపతు లిద్దఱు గుఱ్ఱములెక్కి సవారు లయి మార్గములో ననేకసంకటములఁ బడుచు కొన్నిరోజులకుఁ బట్టణ మని యపరనామము గల అణహిలపురమునకుఁ జేరిరి. ఆగ్రామమునకు సమీపమున సహస్రలింగతటాక మను నొకచెఱువున్నది. ఆతటాకతీరమున దిగి యచ్చటనే గుఱ్ఱములను వీరమతిని ఉంచి తాను బసచూచివచ్చెద నని జగదేవుఁడు గ్రామములోనికిఁ బోయెను.

జగదేవుఁడు గ్రామములోనికి వెళ్ళిన కొంతసేపటికిఁ జెలువున
కోకవనిత నీళ్ళకు వచ్చి వీరమతినిఁ జూచి నేర్పుగా నామె పేరు,
ఆమె పెనిమిటిపేరు మామపేరు కనుఁగొనిపోయి యాసంగ
తులన్నియుఁ దన యాజమానురాలితోఁ జెప్పెను. ఆకాలమున
నాపట్టణము పండ్రెండుక్రోశముల వైశాల్యము గలది యయి
బహు రమ్యముగా నుండెనఁట. జయసింగు సిద్ధరాజను రాజు
ప్రజాపరిపాలనము చేయుచుండెను. ఆయన ధర్మాత్ముఁ డనియు,
దయాశాలి యనియుఁ బ్రసిద్ధి కెక్కెను కాని అతఁడు రాజ్యము
లోనియధికారులఁ బరీక్షింపక వారిపయి నమ్మిక గలిగి ప్రవర్తిం
చుటచే నాపట్టణమందు ననేకాన్యాయములు జరుగుచుండెను.
ఆపట్టణమునకుఁ గొత్వాలనఁగా దండనాయకుఁడుగా నున్న
డుంగరసీ యనువాఁడు స్వయముగా నన్యాయములు చేయించు
చుండెను. స్వయముగా దొంగలను బ్రోత్సాహపఱచి వారు
తెచ్చినసొమ్ములో భాగము గొనుచుండెను. వేశ్యాంగనాసక్తుఁ
డయి గ్రామమునం దనేక వేశ్యాంగనలను దెచ్చియుంచెను.
వారిలో లాలమొతీ యనువేశ్యాంగన మక్కలి చక్కనిదయి
లెక్కింపరాని ధనమును సంపాదించెను. దానియిల్లు రాజభవన
మునకెను ఘనఁదోటలు రాజోద్యానములనకెను గానుపించును.
ఈవేశ్యాంగనలలోని రాణి తనదేహమును విక్రయించుటయే
గాక పట్టణములోని యనేక సాధ్వీమణులను మోసపుచ్చి తన
యింటికి రప్పించి, బలవంతముగా వారిని కాముకజనుల కర్పించి
వారిపాతివ్రత్యమును భంగము చేయుచుండును. దండనాయకుని
కుమారుఁ డగు లాలదాసనువాఁడుగూడ జారశిరోమణి యని

పేరు గాంచి యీజామోతికి దాసుఁడయి యొప్పుచుండెను.

పైని చెఱువునకు నీళ్ళకొఱకువచ్చి వీరమతి నామగ్రామములు కనుఁగొనినదని చెప్పినవనిత యీజామోతియొక్క సేవకురాలు. దాసి చెప్పినమాటలు విన్నతోడనే యావేశ్యాంగన రాజస్త్రీకి యోగ్యమయినవేషము వేసికొని మేనాయెక్కి, వెంటఁ గొందఱు భటులను దీసికొని వీరమతి యున్నచోటికి వెళ్లెను. అచ్చట నామెను గాంచియెవరో కావలసినదానివలె నామెవద్దికి వచ్చి, "పరాయి వారివలె మీరిట్లు వేరు బసచేసుకొనుట న్యాయమా? మీరు వచ్చెద రని మొదలే కబురు చేసినపక్షమున మేము మీ కెదురుగనే వచ్చి యుందుము. నేను ఉదయాదిత్యుని పినతండ్రి కూతురను; జగ దేవునికి వేలువిడిచిన మేనయత్తను. బస చేయుట కయి జగదేవుఁడు పట్టణములోనికి రాఁగా రాజుగారతనిని జూచి యానవాలుపట్టి రాజమందిరములోనికిఁ దోడుకొని వచ్చిరి. అచ్చట నతనిచే నీవిచ్చట నున్నసంగతి విని నిన్ను రాజభవనమునకుఁ దీసికొనిపోవ వచ్చితిని. ఈగుఱ్ఱములు మొదలైనవానిని నాబంట్లు తీసికొనిరాఁగలరు. ఈమేనాలోఁ గూరుచుందుము. పద, పోయెదము" అని పలికెను. ఆమాటలు విని యామె చెప్పినసంగతు లన్నియు నిజమనుకొని వీరమతియామెవెంబడి రాజగృహమునకు సరితూగుచున్న యామె గృహమునకుఁ బోయెను. అచ్చటికి వెళ్ళినపిదప నావేశ్యాంగన వీరమతికి నభ్యంగనస్నానము చేయించి, కొంతసేపటికి భోజనమునకు లెమ్మని పిలిచెను. అందుపైని మీమేనయల్లుఁడు భోజనము చేసినఁగాని నేను భోజనముచేయనని యామె యుత్తర మిచ్చెను. అందుపైజామోతి

తన పరిచారికలలో నొక దానిని, 'మీకొఱకు మీమేనయత్త కని పెట్టుకొని కూర్చున్నది' అని చెప్పి జగదేవునిఁ దీసికొనిరమ్మని పంపెను. ఆదాసి పోయినటుల నటించి, తిరిగివచ్చి, రాజుగారితో జగదేవుఁడు భోజనము చేసినాఁడు; మిమ్మును వీరమతిగారిని భోజనము చేయుమని చెప్పినాఁడు అనిచెప్పెను. అందుపయి వీరమతి కొంచెము భుజించెను. తరువాత నా వారయువతి యొక సుందరమైన యఱకఁజూపి వీరమతిని అచ్చట విశ్రమించు మని చెప్పి వెళ్ళెను. ఈసంగతు లన్నియుఁ జూచి వీరమతికి సంశయము గలిగెనుగాని సాయంకాలమువఱకుఁ బెనిమిటి వచ్చునేమోయన్న యాశచే నామె యాగదిలో శయనించెను. సాయంకాలము కాఁగానే యింటి యజమానురాలు మఱల వచ్చి భోజనమునకు రమ్మని పిలిచెనుగాని, భర్త వచ్చి భోజనము చేయనిది తాను అన్నము ముట్టుట లేదని వీరమతి తననిశ్చయము తెలిపెను. అప్పుడు జామోతి యేమియుఁ జేయలేక కొన్ని ఫలాహారము లచ్చటఁ బెట్టి తినుమని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను. పోవుచు జామోతి గదియొక్క వెలుపలి గొళ్ళెమును వేసికొనెను. అదియంతయుఁ జూచి యిది యొక మాయగానున్నదని తలఁచి వీరమతి మఱింత భీతి నొందెను. ఆమె యాగదిలోఁ గూరుచుండి పెనిమిటిని నెప్పుడు చూచెదనా యని చింతించుచుండెను.

ఆపట్టణములోని దండనాయకుని కుమారుఁ డగు లాలుదాసునకుఁ బ్రతిదినమున నొక క్రొత్త యువతిని సమర్పించుట జామోతి యొక్క నిత్యవ్రతము. ఆరోజు వీరమతివంటి చక్కనిస్త్రీ దొరికి

నందుకు జామోతి యెంతయు సంతసించి, తనకు గొప్ప బహు
మానము దొరుకునని నిశ్చయించుకొని యుండెను. సాయం
కాలము కాఁగానే యావారకాంత నాదినము జరిగినవృత్తాంత
మంతయు లాలుదాసునకుఁ దెలిపి, వీరమతి పెనిమిటిపేరు చెప్పె
యతనిఁబట్టి కారాగృహములో వేయించి, రాత్రికి నతనిని (లాలు
దాసును) తనయింటికి రమ్మని చెప్పెను. ఆ నరాధముఁడు రాత్రి
నియమితకాలమునకు, వేషమువేసికొని, సురాపానము చేసి, జా
మోతి గృహమునకురాఁగా ఆచండాలిని పుచ్చుకొనవలసిన ధన
మంతయుఁ బుచ్చుకొని యతనికి వీరమతి యున్న మేడఁ జూపి, తన
నివాసస్థలమునకు వెళ్లిపోయెను. ఆ నరాధముఁడు మేడ యెక్కి
నప్పు డయిన చప్పుడువిని, భర్తృధ్యానరత యైనపతివ్రతానాయిక,
తనభర్త వచ్చెనని తలంచి సంతసించెను గాని పాతకుఁడు
లోనికి రాఁగా వానిభయంకర మైనస్వరూపమును జూచి, పర
పురుషుఁ డని యెఱిఁగి గజగజ వడఁక సాగెను. అంతలో రాజస్త్రీలకు
స్వాభావిక మైన ధైర్యము నవలంబించి, యెన్నియో బోధవచనము
లచే నాదుష్టుని దుర్మార్గమునుండి తొలఁగింప యత్నించెను. ఆమాట
లువినక ఆ నరపశువు, మదోన్మత్తుఁడయి, వివేకశూన్యుఁడై, వీర
మతియొక్క పవిత్రదేహమును దనపాపపు హస్తములతో స్పర్శిం
చుటకై యత్నించెను. ఇఁక నూరకుండిన మానమునకు భంగము
కలుగునని తలఁచి, యా యతులపరాక్రమశీల యగు అబల తన
నడుములోని గుప్తఖడ్గము సర్రునఁ దీసి యా నరాధముని రెండు
తునకలుగాఁ ద్రుంచెను. ఈఖడ్గ మెక్కడిది యని చదువరులకు
సందేహము వచ్చునేమో. ఆకాలపు ప్రతిరాజపుత్ర స్త్రీకి

నడుమున మొలకట్టురూపమున నొక సన్నఖడ్గము అమరి యుండు
ను. ఈ ఖడ్గములు వంచిన విరగనట్టి యుక్కుతోఁ జేసినవి; ఇవి
మొలకట్టు ఆకారము గలబంగారపు ఒరలో నుండుటవలనఁ జూచు
వారికి మొలకట్టులవలెనే గానుపించును. మానమునకు మోసము
గలుగుచున్న పక్షమున రాజపుత్ర స్త్రీ లాఖడ్గమును ఉపయో
గించుచుండిరి. ఆఖడ్గమునే సంకటసమయమున వీరమతి యుపయో
గించి, తనమానమును సంరక్షించుకొనినది! ఆహా! ఇట్టి పతివ్రతా
తిలకంబులఁ గొనియాడ నెవరితరము? స్త్రీపురుషుల కందఱికిని వం
దనార్హమైన యీ నారీతిలకము మునితిలకుఁడైన మనువు వ్రాసిన

అరక్షితా గృహేరుద్ధాః పురుషైరాప్తకారిభిః
ఆత్మాన మాత్మనా యాస్తు రక్షేయుస్తాస్సురక్షితాః. *

అనిన వచనమును సోదాహరణముగా స్థాపించి, స్త్రీలకయి
మహోపకారముఁ జేసినది. ఓ సోదరీమణులారా! చూచితిరా
పాతివ్రత్యప్రభావము! వనితలకుఁ బాతివ్రత్యమే శ్రేయమనియు,
గ్రాహ్యమనియు, లాభమనియు నమ్ముఁడు. పాతివ్రత్య
మునకు సాటి యగు ధర్మము స్త్రీలకు మరియు లేదు. పతివ్రతా
స్త్రీలను సంరక్షించుటకయి సదా సర్వేశ్వరుఁడు సిద్ధముగా
నుండును. పాతివ్రత్యమునకుఁ దన్నుఁ దానే రక్షించుకొను సామ
ర్థ్యముగలదని కొందఱు చెప్పుదురు. అనఁగా పతివ్రతా స్త్రీ
లెంతనిస్సహాయలైనను, ఎన్ని సంకటములలో మునిఁగియున్నను, వా
రికి స్వసద్గుణములను గాపాడుకొను సామర్థ్య మీశ్వరుఁ డిచ్చును.

---

* ఆప్తులైన పురుషులచే గృహమున నిర్బంధింపఁబడు స్త్రీలు రక్షితు
రాండ్రు కారు; ఏ స్త్రీలు తమయాత్మను తామే కాపాడుకొందురో వారే
సురక్షితురాండ్రు.

పతివ్రతలను దుష్టులచేతిలోనుండి విడిపించుటకయి పతివ్రతల వెంబడి యెల్లప్పుడును దేవదూత లదృశ్యులై తిరుగుచుందురని యొకపాశ్చిమాత్యకవి వ్రాసియున్నాఁడు. కీచకుని గృహమునకుఁ బోవునపుడు ద్రౌపదీదేవి తనపాతివ్రత్యమును రక్షింపవలసినదని సూర్యునికి విన్నవింపఁగా,

క. "తరణియు దుఃఖిత యగున
త్తరుణిం గాచుటకు నత్యుదగ్రభుజావి।
స్ఫురణాఢ్యు నొక్కరక్కసుఁ।
గరుణార్ద్రమనస్కుఁడగుచు గ్రక్కునఁ బనిచెన్"

అని మహాభారతమునఁ జదువుచున్నారము గదా? దమయంతి శాపంబునఁ గిరాతుఁడు దగ్ధుఁడయ్యెనని యు విందుము. ఈ దేవదూతలును, రాక్షసుఁడును, శాపసామర్థ్యమును పతివ్రతాస్త్రీల యొక్క సత్ప్రవర్తనమును, దృఢనిశ్చయమును, శౌర్యసాహసములును అనియె చెప్పవచ్చును. తమధర్మమునకు భంగము కలుగుట సంభవించినప్పుడు పతివ్రతా నారీమణులకుఁ గ్రోధాతిరేకము కలుగును. ఆక్రోధాతిశయము వలనదె దుష్టుని శిక్షించి, పాతివ్రత్యమును సంరక్షించుకొనుసామర్థ్యము గలదు. కనుక నోహిందూ సుందరులారా! ప్రాణములైనఁ బోఁగొట్టుకొని మీ పాతివ్రత్యమును రక్షించుకొనుఁడు. మీసచ్ఛీల మనుధనమును అపహరించుటకయి యనేక నరచోరులు సదా తత్పరులై యుందురు. మీకు విద్యనేర్పక మూర్ఖులను జేసి తమవలలో వేసికొనవలెనని యనేకులు స్త్రీవిద్య యక్కఱలేదని ప్రతిపాదించెదరు. వారిమాటలు వినకుఁడి. సద్విద్యను గఱచి, పతివ్రతలచరిత్రము

-లను జదివి, వారివలె ప్రవర్తించుటకు యత్నించుఁడి. విద్యనేర్చు
కొనిన నిట్టిసంకటములు రావని నాతాత్పర్యముకాదు. కాని
యిట్టి సంకటములు సంప్రాప్తించినపుడు మూర్ఖులవలె నిరాశను
బొందక విద్యనేర్చినస్త్రీలు ధైర్యము నవలంబింతురు. సంకట
మును దొలఁగించుకొనుటకు వారికి ననేక యుక్తులు తోఁచును.
వీరమతికి శస్త్ర మెటుల నుపయోగించినదో యటులనే విద్య
యిప్పటి స్త్రీలకు సంకట సమయమునం దుపయోగించును. కనుక
మీ పాతివ్రత్యసంరక్షణార్థమై మీ రెల్లప్పుడును విద్యయనుశస్త్రము
ను వెంబడి నుంచుకొనుఁడి.

ఇట్లు నరాధముఁ డగులాలుదాసును యమసదనమునకుఁ
బంపి, వానిశరీరమును గుడ్డలో మూటగట్టి వీరమతి యామూ
టను గవాక్షములోనుండి వీధిలోఁ బాఱవైచెను. తదనంతరము
లోపలికి మఱి యెవరు రాకుండునటుల మేడత్రోవ లోపల బిగి
యించుకొని యిఁక నేమేమి విచిత్రములు జరగునో చూతమని
చేత ఖడ్గమును ధరించి గవాక్షమువద్ద నిలువఁబడెను. అంతే
రాత్రి గస్తి తిరుగు సంరక్షకభటులు కొందఱా మూటను
జూచి, విప్పి, దండనాయకుని కుమారునిశవ మని తెలిసికొని,
తత్క్షణమే యాసమాచారము దండనాథునికిఁ దెలియఁ జేసిరి.
తనపుత్రునిశవమును జూచి, దండనాయకుఁడు శోకాకులచిత్తుఁ
డై, యాశవ మెచ్చట దొరకినదని యాభటుల నడిగెను. జామో
తియొక్క గుప్తగృహసమీపమున దొరకినదని వారు చెప్పఁగా
నతఁడు వెంటనే యా వారకాంత యింటికిఁ బోయి లాలుదాసుఁ
డేఁడియని యడిగెను. అందుపై జామోతి నవ్వి యతఁ డొక

క్రొత్తరంభావిలాసములో నున్నాఁడు. నెఱవకుండి; పిలుచుకొని వచ్చెదనని మేడపైకిఁ బోవుటకు వెడలెను. కాని పైకిఁ బోవు త్రోవనె మూసియున్నందున, నెన్ని పిలుపులు పిలిచినను, ఎవరునుఁ బలుకకపోయిరి. అప్పుడామె మఱలివచ్చి యీసంగతియంతయుఁ గొత్వాలుతోఁ జెప్పెను. అప్పుడతఁడు కొందఱు భటులను బిలిపించి, యీమేడతలుపులను దీయ యత్నించెను. కాని జామోరినియింట జరిగిన ఘోరకృత్యము లన్నియు నామేడలో జరుగుచున్నందున నావేశ్యాంగన యెవ్వరికిని దీయ నలవిగాని ఘనతర మైనతలుపు ఆమేడకుఁ బెట్టించి యుండెను. కనుకఁ గొత్వాలు చేసినయత్నము లన్నియు విఫలము లయి తలుపు రాకపోయెను. అప్పుడు వీధిగోడకు నిచ్చెనవేసి గవాక్షములో నుండి లోపలికిఁ బోద మని నిశ్చయించి యటులనే నిచ్చెన వేసికొని యొకభటుఁడు పైకెక్కి గవాక్షములోఁ దలఁ బెట్టఁగానె యచ్చట నిలుచున్న వీరమతి తనఖడ్గముతో వానిమెడఁ ద్రుంచెను. అంత వానిమెడలోపలఁబడి, వానిమొండెము వీధిలోఁబడెను! అందుకు భయము నొందక మఱియొకఁడు పైకిరాఁగా పతివ్రతాతిలక మగుమనచరిత్రనాయిక వానినిగూడ ఖడ్గమునకు బలియిచ్చెను! ఇట్లు పదునొకండుగురు మేటిమగ లాయబలచే నిహతులైరి!! అప్పుడు పైకెక్కుట కేవాఁడును సాహసింపక పోయెను. ఇంతలో నీవార్త ప్రాతఃకాల మగుటవలన గ్రామములో సంతయునిండి, యీవారవనిత గృహమునకు లోకులు గుంపులు గూడి రాసాగిరి. ఒకస్త్రీ పండ్రెండుగురుభటులను గూల్చిన దని యంద ఱనుకొనఁగ నాపట్టణపు రాజుకూడ వినెను.

అతఁ డిట్టి విచిత్రమును చూచుట కయి స్వయముగా నచ్చటికిపో యెను. అచ్చట నామె చంపినవారి నందఱినిఁజూచి, స్వయముగా నిచ్చెనపైకి నెక్కి, గవాక్షమువద్ద నిలువఁబడి, యిట్లనియె. "ఓ యసమాన శౌర్యము గల స్త్రీ! నీవెవ్వరవు? ఇట్లు నాప్రజలను జంపుటకుఁ గారణమేమి? నేనీపట్టణమునకు రాజును. నీకెవరైన నపరాధము చేసినపక్షమునఁ జెప్పుము. వారిని నేను దండించె దను." అందు పయి "మహారాజా! నేను చావడా కులోత్పన్నుఁ డయిన బిరజమహారాజుగారి చెల్లెలను ; ధారానగరమునకు నధి పతియైన యుదయాదిత్య మహారాజుగారి కోడలను. నా పేరు వీరమతి" అని చెప్పి తనవృత్తాంతమంతయు తన్ను మోసపుచ్చి వేశ్యాంగన యిచ్చటికిఁ దీసికొని వచ్చినవిధమును సవిస్తరముగాఁ జెప్పి, లాలుదాసుని యనుచితకృత్యమును దెల్పి, "నా పాతివ్రత్య రక్షణమున కయి నేను వానిని జంపితిని ; నన్నుఁ బట్టుకొనవ చ్చిన పదునొకండుగురనుగూడ అందునకే వధించితిని ; నేను క్షత్రియకన్యను. నా దేహమునందుఁ బ్రాణ ముండువఱకు నన్య పురుషస్పర్శ కానియ్యను" అని స్ఫుటముగా వీరమతి పలికెను. ఆమాటలువిని రాజెంతయు సంతసించి "రాజపుత్ర స్త్రీలకుఁ దగినపని చేసితివి ; వెడలిరమ్ము ; నిన్ను నేను నా పుత్రికవలెఁ బాలించెదను. నీపెనిమిటిని వెదకించెదను" అని పలికెను. కాని "నాపెనిమిటి వచ్చినఁగాని యీమేడతలుపు తియ్యనని ప్రతిజ్ఞ చేసియున్నాను. కనుక మొదట నాపెనిమిటిని దెప్పించినపక్షమున తమయాజ్ఞ శిరసావహించెదను. లేనిపక్షమున నిచ్చటనే దేహ మును విడిచెదను" అని వీరమతి యుత్తర మిచ్చెను.

అప్పుడు రాజు తనభటులను బంపి వెతకించి, కారాగృహమునం దున్నజగదేవుని దెప్పించెను. భర్తనుజూచి యామె యానందించి, మేఁతలుపు తీసి వెలుపలికి వచ్చెను. రాజు జామోతిని కైదులోవేయించి దాని యిల్లంతయు జప్తుచేయించెను. పిమ్మట జగదేవ వీరమతులను దనరథమున నెక్కించుకొని, యింటికిఁ దీసికొనిపోయెను. పట్టణపుత్రోవను రథములో నెక్కి వీరమతి పోవుచుండ ననేక స్త్రీలు ఆమెకు వందనములు చేసి, కులాంగనలపాలిటిరాక్షసు లైన లాలుదాస జామోతులను శిక్షించి పట్టణపు పాతివ్రత్యమును రక్షించినమహాపతివ్రత యీమెయే యని వేయినోళ్ళ కొనియాడఁ జొచ్చిరి.

రాజుగారు పూర్వపుదండనాయకుని దుశ్చేష్టలను గనుఁగొని యతనిఁద్రోసి, జగదేవుని బుద్ధిప్రభావములఁ జూచి యతనిని దండనాయకునిగా నియమించెను. అధికారము చేతికి రాఁగానే జగదేవుఁడు రాజ్యమునందుఁ గల యవ్యవస్థయంతయు మాన్పి, రాజ్యములో నంతయు న్యాయము జరుగునట్లు చేసెను. దినదినము శౌర్యవిద్యాదులచే నతఁడురాజునకు నధిక ప్రియుఁడయ్యెను. ఇంతలో వీరమతి గర్భవతియై యామెకుఁ బుత్రుఁడు పుట్టెను. అప్పుడు జగదేవుఁడు గొప్పయుత్సవముచేసి యాశిశువునకు జగద్ధవలుఁ డని పేరు పెట్టెను. ఈసంగతి తన తల్లిదండ్రులకుఁ దెలుపుట కయి యొకదూతను బంపెను. ఇట్లు సుఖముగాఁ గాలక్రమణము చేయుచుండఁగా నొకనాఁడొక చమత్కారము జరిగెను. అందువలన జగదేవుని కుటుంబమంతయు నాశముఁ జెందునేమో యని భీతిగలిగెను. అదియెట్లనిన :

జగదేవునికి నధికారప్రాప్తియైనప్పటినుండియు దుష్టులకు బహు బాధ గలుగుచుండెను. కనుక వారందఱును జగదేవునిఁ జంపుటకై యనేకోపాయములఁ బన్నిరిగాని యవియన్నియు నిష్ఫలములయ్యెను. కాని యొకసంవత్సర మాపట్టణమునఁ గత్తెరలుపుట్టి లోకు లనేకముగాఁ జచ్చుచుండిరి. ఎన్నియుపాయములు చేసినను గత్తెర యాగకపోయెను. అప్పుడు రాజు సర్వప్రజాసంహార మగునేమోయని భీతిల్లి, తన్నివారణమునకై యూరిబైటనున్న కాళికాదేవినిఁ బూజించుటకు రోజును స్వయముగా వెళ్ళుచుండెను. ఇట్టి సంకటసమయమున నెవ రేమిచెప్పినను, ఎట్టి యసంభవములైన దైవికచమత్కారములను జూపినను రాజుగారు నమ్మఁగలరని తలఁచి దుష్టులొక యుక్తిని గల్పించిరి. వారిలోనొకఁడు కాళికాదేవి విగ్రహమునకు వెనుక నిలువఁబడి రాజుగారేకాంతముగాఁ బూజచేయునప్పుడు, దేవి పలికినటులే యిట్లనియె. “ఓమహారాజా ! నీభక్తికి మెచ్చితిని ; ఈరోగముపోవుట కొక యుపాయము చెప్పెదను వినుము. సర్వసద్గుణ సంపన్నుఁడైన యొక రాజకుమారుని నాకు బలియిచ్చినపక్షమున, ఈ రోగము పోయి నీప్రజలు సుఖింతురు ; నీవును నూరేండ్లు రాజ్యముచేసి యానంద మొందెదవు.” అందుకు రాజు “ఓతల్లీ! నారాజ్యములో సకల సుగుణములు గల రాజపుత్రుఁ డెవ్వఁడు గలఁడో నీవే యానతియిమ్ము” అనెను. అప్పుడు కాళికాదేవి యిట్లనియె. “వత్సా! నీరాజ్యములో నిట్టి రాజకుమారుఁడు లేఁడని చింతపడకుము. నీదండనాయకుఁ డగు జగదేవుఁ డిన్నిగుణములు గలవాఁడు. కనుక నతనిని బలియిచ్చిన పక్షమున నీవును, నీప్రజలును సుఖిం

చెదరు." ఈమాటలు విని రాజు మిక్కిలి ఖిన్నవదనుఁడై యింటికిఁబోయెను. రాజు ఖిన్నవదనుఁ డగుటకుఁ గారణ మేమి యని, జగదేవుఁడు విచారించి, యాసంగతినిఁ దెలిసికొని, చిన్న పోవలదనియు, లోకులకొఱకును, రాజుగారికొఱకును, దాను సంతోషముతోఁబలి పోయెదననియును, రాజుగారితోఁ జెప్పెను. రాజు వలదని చెప్పెనుగాని యామాటలు వినక జగదేవుఁ డింటి కిఁబోయి భార్యతో నామాటలు చెప్పఁగా నామె తానును, దనకుమారుఁడును బలివచ్చెదమని చెప్పెను. ఇట్లు లోకహితా ర్థమై యా త్రదేహములను సమర్పింప నిశ్చయించి యాదంపతులు తమసొత్తంతయు బీదలకుఁ బంచిపెట్టి,యభ్యంగనస్నానము లాచ రించి, ప్రాతఃకాలమున మంగళవాద్యములతో దేవికడకుఁ బోయి రి. దేవికిఁ బూజచేసి, మొదటి పిల్లవానిని, పిదప వీరమతిని, తరువాత జగదేవుని బలియియ్యఁదలంచిరి. ఇట్లు ఆదంపతులు కృతనిశ్చయులై యున్న సమయమున రాజుగారికి నాసమాచా రము తెలిసి, వారి నివారించుటకై యతఁడు దేవిగుడికి వచ్చెను. వచ్చి జగదేవుని వలదని రాజు నివారించుచుండఁగా నాదుష్టులలో నొకఁడు మరల దేవి వెనుకకుఁ బోయి దేవివలెనే యిట్లనియె— "రాజా! వలదని యతని నివారింపకుము. ఈబలివలన నీకుఁ గాలాభము గలుగును." ఈమాటలు వినఁగానే రాజుగారికి సంశయము గలిగి, దేవి వెనుక వెదకి చూడఁగా నాదుష్టులకృత్రి మము తెలిసెను. ఇదేకథ కొంద ఱిట్లు చెప్పెదరు. జగదేవుఁడును అతని భార్యాపుత్రులును కాళికాదేవివద్దికిఁబోయి స్వదేహము లను స్వహస్తములతో బలి యిచ్చికొనిరఁట. వీరందఱు మృతు

లయిన వెనుక రా జచ్చటికి వచ్చి, వారినిజూచి దుఃఖించి, తన దేహమునుగూడ దేవికి సమర్పింపఁ బోఁగా, దేవి ప్రత్యక్షయయి యతని నివారించి, మృతులయి పడియున్న జగదేవాదుల లేపెనఁట. ఈ రెండుచరిత్రములలో నేది నిజమై యుండవచ్చునో చదువరులే గ్రహింపఁ గలరు.

ఇట్లు దుష్టుల దుర్మార్గత తెలిసినతోడనే రాజుగారు వారికిఁ దగినశిక్షలను విధించి జగదేవుఁడు లోకహితార్థమైయును, రాజహితార్థమైయును జూపినసాహసమునకయి యతనికి నేమి యిచ్చినను ఋణము దీర నేరదని యెంచి, యతనికిఁ బ్రభావతి యనుతన కొమార్తె నిచ్చి వివాహము చేసెను. కూఁతుతో ననేకగ్రామాదుల నల్లునికి వరదక్షిణ యిచ్చెను. దుష్టులు జగదేవునకుఁ గీడు చేయఁదలఁచిరిగాని, యందువలన నతనికి మేలే కలిగెను.

ఈప్రకారము జగదేవుఁడు సుఖముగా కాలక్రమణము చేయుచుండఁగా నచ్చట ధారానగరములో ఉదయాదిత్యుఁడు వార్ధక్యమున రాణీగారి కుతంత్రములను గానలేక యామెచెప్పుచున్నట్లు రాజ్యము చేయుచున్నందున, రాజ్యములో నంతయు నన్యాయములు జరుగుచుండెను. ప్రజ లందఱు అసంతుష్టులై యుండిరి. ఈసంగతు లన్నియుఁజూచి దగ్గరనున్న యొక రాజు దండెత్తి వచ్చి, ఉదయాదిత్యునిరాజ్యమును దీసికొని, యతనిని అతని బాంధవుల నందఱిని గారాగృహములో వేసెను. ఈసంగతి యంతయు జగదేవునికిఁ దెలిసి యతఁడు, మామగారియాజ్ఞ పుచ్చుకొని, బయలుదేఱి, ధారానగరమునకుఁ బోయి, శత్రురాజుల నోడించి, తండ్రిగారిని మరల రాజ్యాధిపతినిగాఁ జేసెను.

అప్పుడు మంత్రిసత్తముఁ డగుధీరసింహుఁడు రాజునకు జగదేవుని సమాచార మంతయుఁ జెప్పి, యతనియం దెంతమాత్రము తప్పులేదనియు, వాఘేలీరాణియొక్క కుయుక్తులే జగదేవుని దుఃఖములకుఁ గారణము లనియుఁ దెలియఁ జెప్పెను. అప్పు డుదయాదిత్యుఁడు జగదేవుని గౌఁగిటఁ జేర్చుకొని, ముద్దాడి, యతనిని యువరాజుగా నియమించెను. అప్పటినుండి ఉదయాదిత్యమహారాజుగారికి వాఘేలీరాణియం దసహ్యత గలిగి, యాయన సోళంకీరాణిగారినే ప్రీతితోఁ జూచుచుండెను; కాని వాఘేలిని దిన్నఁగాఁ జూడవలసినదని పతివ్రతాతిలక మగు సోళంకీరాణి భర్తకుఁ జెప్పుచుండును. ఉదయాదిత్యుని యనంతరము జగదేవుఁడు సింహాసనము నెక్కి న్యాయముగా రాజ్యపరిపాలనము చేసెను.

జగదేవునకు ముగ్గురుభార్య లుండినను, వారియందఱిలో మొదటినుండి, పతికిఁ బ్రతికార్యమందును సహాయముచేసి, యతనిఛాయవలెఁ దిరిగిన వీరమతియే యతని ముఖ్య మహిషిగా నుండెను. కాని యామె సద్గ్రంథములను జదివినదిగనుకఁ గణ్వమహాముని శకుంతలకు నుపదేశించిన

> శుశ్రూషస్వ గురూన్ కురు ప్రియసఖీవృత్తిం సపత్నీజనే
> భర్తుర్విప్రకృతాపి రోషణతయా మాస్మ ప్రతీపం గమః
> భూయిష్ఠం భవ దక్షిణా పరిజనే భాగ్యే ష్వనుత్సేకినీ
> యాంత్యేవం గృహిణీపదం యువతయో వామాః కులస్యాధయః.*

అను సదుపదేశము ననుసరించి సదాచారిణియై, గృహిణి యన్న సార్థక బిరుదమునువహించెను.

రాణీరామాబాయి

"వజ్రాదపి కఠోరాణి మృదూని కుసుమాదపి
లోకోత్తరాణాం చేతాంసి కోహి విజ్ఞాతు మర్హతి.†

ఈ యసమానసాహసము గలిగిన శూరనారీరత్నము రాజపుత్రస్థానములోని చిత్తూరు సంస్థానాధీశ్వరుఁడగుజగమల్ మహారాజుగారి ధర్మపత్ని. ఢిల్లీచక్రవర్తులలో నుత్తమోత్తముఁ డని కీర్తినిఁ జెందిన యక్బరుబాదుషాతో జగమల్‌మహారాజు సమకాలీనుఁడు. రాణీరామాబాయి తనబుద్ధిప్రభావముచేఁ బెనిమిటి పయికి వచ్చిన సంకటములను బెక్కుసారులు తప్పించెను; గనుక అప్పటినుండి మహారాజుగారు భార్యయనుమతిలేక, యేకార్యమును చేయకుండెను.

తనసార్వభౌమత్వమును స్థాపించునప్పుడు, అక్బరుబాదుషా యీ చిత్తూరు రాజ్యముపైకి దండెత్తి వచ్చి, నీవు నాసామంతుఁడవుగానుండి నాకుఁ గొంత సాంవత్సరికపు సిస్తు చెల్లించుటకు నొప్పుకొనవలసినది ; లేనియెడల యుద్ధమునకు రావలసినది ; అని

* చ. గురులకు సేవఁజేయుము, మనుఁగుంగతిఁ జూడుము నీసపత్నులన్ ;
వరుఁ డలుకన్ వహించినను భర్తృవిరుద్ధవుగాకు మీసునన్ ;
పరిజనులందుఁ జూపుము కృపం గడుఁ ; బొందకుభాగ్యగర్వమున్ ;
తిరిగిన నిట్లు, కాంతురు సతీత్వము కాంతలు ; నింద్య లొండుచోన్.

† గొప్పవారిమనసు వజ్రమునకంటెఁ గఠోరముగాను, పుష్పమున కంటె మృదువుగాను ఉండును. కనుక వారి మనసు ఎవరు కనుఁగొనఁ గలరు ?

జగమల్ మహారాజునకు వర్తమానముచేసెను. అందుపయి జగమల్లుఁడు, మాబొందిలోఁ బ్రాణము లుండువఱకు మేము దీనులవలె మీకు శరణుచొచ్చి, మీసామంతులము కానేరము; మీతో యుద్ధమే చేసెదము. అని ఢిల్లీవల్లభునికి వర్తమానము చేసి, కోటద్వారము లన్నియు మూయించి, సైన్యసమేతుఁడయి, బురుజులమీఁది కెక్కి శత్రువులతో యుద్ధము చేయసాగెను. కాని ప్రతిపక్షు లగుతురుష్కు లధికు లయినందున, క్షత్రియులధైర్య మంతకంతకుఁ దగ్గుచుండెను. ఒకనాఁడు జగమల్ మహారాజుగారొకబురుజుపయినుండి, శత్రువుల యమితసంఖ్యను, అసమానశౌర్యమును జూచి, తాము శత్రువులచే హతులై, తమస్త్రీలందఱును అగ్నిలోఁ బ్రవేశింప వలసినసమయము దగ్గఱకు వచ్చినదని తలఁచి యెంతయుఁ జింతాక్రాంతుఁడాయెను. అప్పుడు రామాబాయి సైన్యములోని భటులను బ్రోత్సాహపఱచుచు నచ్చటనే యిటునటు తిరుగుచున్నందున నామె తనపతియొక్క దైన్యమును జూచి, యత్యంతదుఃఖితురాలయి, సంకటమునుండి తొలఁగించుట కొకయుపాయము యోచించి, భర్తతో నిట్లనియె. "నేను మాఱురూపముతో శత్రుసైన్యములోనికిఁ బోయి, మనముఖ్యశత్రుఁ డగు అక్బరును జంపివచ్చెదను. మనరాజ్యమును రక్షించుకొనుట కయి, యింతకంటె వేరొకయుపాయము లేదు." ఈమాటలు విని రాజు, తనభార్యయొక్క సాహసమున కత్యంతాశ్చర్యముఁ జెంది, "ఇంత గొప్పకార్యము నీచేతఁ గానేరదు" అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఈమాటలు విని రామాబాయి యిట్లనియె. "అందునుగుఱించి

మీరు సంశయింప నక్కఱలేదు. ఆభారమంతయు నీశ్వరునిమీఁదను నామీఁదను వేసి మీరునాకు అనుజ్ఞ యిండి. భర్తయనుజ్ఞచే భార్య యెంత గొప్పకార్యముల నయినను జేయఁగలదు.” ఇట్లు భార్యచే ధైర్యముతో వేడఁబడినందున జగమల్ మహారాజుగారు కొంచెము యోచించి యిట్లనియె. “నీసుకుమారహస్తములచేఁ కఠినహృదయు లగు శత్రువుల హృదయభేదనము చేయఁగల నని నీకు ధైర్యము గలదేని నీయిష్టప్రకారము చేయుము. కాని వెంట నొకచిన్నకత్తి గుప్తముగా నుంచుకొనుము; ఎప్పుడయిన మానభంగ మగునట్టిప్రసంగము వచ్చినపక్షమున రాజపుత్రస్త్రీలకు యోగ్య మయిన యాత్మహత్య చేసికొని మానమును రక్షించుకొనుము.” పతియనుజ్ఞ దొరికినతోడనే రామాబాయి యత్యంతప్రముదితహృదయ యయి, తనవేషమును మార్చి, కావివస్త్రములను ధరించి, ముక్తకేశిని యయి, పెద్దపెద్ద పూసలహారములను వేసికొని ఫకీరువేషమునఁగా తురకబైరాగివేషము ధరించెను. చిన్నఖడ్గము నొకదానిని గుప్తముగా దాచుకొని, ఫిడే లొకటి వెంటతీసికొని, యెవరికిఁ దెలియకుండ కిల్లా వెడలి, శత్రు సైన్యములోనికిఁ జొచ్చెను. అచ్చటి సంరక్షకభటులతో నామె “నేను బాదుషహాను జూచి యాశీర్వదింప వచ్చితిని ; నన్నతనివద్దికిఁ దీసుకొని వెళ్ళుఁడి” యని పలికెను. ఆమె మృదుమధురవచనములను విని, యామె యెవరోయొక గొప్పఫకీరయి యుండవచ్చునని యెంచి, యామెను బాదుషావద్దికిఁ దీసికొనిపోయిరి. అచ్చటికివెళ్లి యామె బాదుషాకుఁ దురష్కులకు యోగ్యమైనరీతిని జోహారులొనరించి, యాశీ

ర్వచనము లియ్యఁ జొచ్చెను. ఆమె ముఖలక్షణమును నిరీక్షిం
చిచూచి, యక్బరు "నీవేమియిచ్ఛతో నిచ్చటికి వచ్చితివ"ని
యడిగెను. "హిందూ దేశపుచక్రవర్తి లగుమిమ్మును ఆశీర్వదించి,
ఈశ్వరభజనచే మెప్పించి బహుమతి పడయవచ్చితిని" అని
యామాయబైరాగిని చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పి యామె ఫిడేలువా
యించి, దాని కనుకూలముగా నాలాపము చేసి, యొక హిందూ
స్థానికీర్తన పాడఁగా, అతిమధుర మయిన యామెకంఠస్వరము
విని బాదుషా పరవశుఁ డయ్యెను. ఇట్లు అక్బరు తల్లీనుఁడై
కనులుమూసికొని చేతులతోఁ బాటకుఁ దాళము వేయుట చూచి,
యామెయోగిని, మెల్లఁగా త్తితీసి, బాదుషాగారి కంఠముఁ దెగ
వేయ యత్నించెను. ఇంతలో గానము ఆగినందున బాదుషా
కనులు తెఱచి, ఖడ్గపాణిని యయినయోగినినిఁ జూచి, ఆమె
చేయఁదలఁచినపని యెఱిఁగి యుక్తితో నామెచేతిలోని కత్తి
గుంజుకొనెను.

ఇట్లు తనమనోరథము విఫలముకాఁగా, రామాబాయి యే
మియుఁ దోచక దిగ్భ్రమఁజెంది నిలిచి యుండెను. అప్పుడు
అక్బరు "నీగానమునకు మెచ్చితిని; నీ కేమి కావలయునో యడు
గుకొనుము; నీయపరాధము క్షమించితిని అని" పలికెను. ఆపలు
కులు విని రామాబాయి తనవృత్తాంతమంతయు బాదుషాకుఁ
దెలిసి, "ప్రాణములకాశపడక నే నిచ్చటికి వచ్చినాను; నాయు
ద్దేశము ఫలించినదికాదు. కనుక నేను మరల మాసైన్యములోకి
పోఁజాల. ఎవరిచేతనయిన నాశిరస్సు తెగవేయింపుఁడి. ఇదే నా
యిచ్ఛ అనిచెప్పెను. ఇట్టి ప్రగల్భవచనముల కాశ్చర్యపడి, ఉదా

రుఁ డగుఢిల్లీశ్వరుఁ డిట్లనియె "నీ వెందుకొఱకువచ్చినను, శూరులగు నాభటు లొకయబలపై తమశస్త్ర నిపుణతచూపరు. నేనిచ్చటికి స్త్రీలతో యుద్ధము చేయుటకై రాలేదు" ఇట్లు పలికి ఆయసమానుఁ డగుబాదుషా, తనముఖ్యసేవకులను వెంటనిచ్చి రామాబాయిని జగమల్ వద్దికిఁ బంపివేసెను!

ఇట్లు భగ్నమనోరథయై తిరిగివచ్చినతరువాతఁగూడ రామాబాయి ధైర్యమును విడువక భర్తతో నిట్లనియె. "ప్రాణేశ్వరా! ఈతుచ్ఛులచేత మనమంగళము కోలుపోవుసమయము తటస్థించినది. కాని మనము ప్రాణావసానపర్యంతము దీనత్వముఁ జెందక వైరులతోఁ బెనఁగులాడి స్వర్గసుఖము అనుభవించెదము." ఇటు లనేకరీతుల బెనిమిటికి ధైర్యము చెప్పి యుద్ధము జరుపుచుండెను.

ఒకనాఁ డక్బరుసేనలు నిచ్చెనలు వేసికొని బురుజులపై నెక్క యత్నింపుచుండ వారిని వారించి, యనేకులను క్రిందపడవేసి, తమ సైన్యములను ప్రోత్సాహపఱుచుచు తటిత్తోయదములవలె బురుజులపై రామాబాయిగారును, జగమల్‌గారును తిరుగుచుండిరి. అప్పుడు తురకసైన్యములోనుండి వచ్చిన యొకబాణము తగిలి జగమల్ మహారాజు గతప్రాణుఁ డయ్యెను. అది చూచి క్షత్రియు లందఱు తమప్రాణముల కాశపడక కిల్లానుండి వెడలి, బురుజుల పైని నిలిచి, అక్బరుసైన్యముపై నిప్పులు కురియింపసాగిరి. ఇంతలో మ్లేచ్ఛసైన్యములో నంతటను మహారాజు చచ్చినసంగతి తెలిసి, వారందుకు సంతసింపుచు కిల్లాలోనికి నెప్పుడు చొచ్చెద మాయని యోచించుచుండిరి. అంతలో నొక ద్వారమునుండి,

యనేక క్షత్రియసైన్యములు వెడలి, బాదుషాసైన్యములపైఁ బడి యార్చి పేర్చెను. అప్పుడు వారిలక్షణము చూడఁగా, వారు మరల లోనికిఁ బోదుమను ఆశ లేక, కన్నుల నిప్పులు రాల్చుచు, వీరావేశపరవశులయి, పగరపై నెగిరి యొక్కొక్కరు పదుగురేసి ప్రతిభటుల ప్రాణములఁ గొనుచుండిరి. వారి రౌద్రావేశము చూడఁగా తురక లప్పుడే నిశ్శేషు లగుదురని తోఁచెను. ఈసైన్యములో అందఱికంటె ముందుఁ బురుషవేషమున నసమానరణప్రియత నను జూపుచున్నది పతివిరహితయగు రామాబాయియే! పతిప్రాణములకు మారుగా బాదుషాప్రాణములు బలి యియ్యకపోయినయెడల తనజన్మము వృథాయని యెంచి, త్రిపురమర్దని యవతారమును ధరించి, యెదురుగ వచ్చినవారి నందఱిని ఖడ్గమునకు బలి యిచ్చుచు, నొక్కొక్కయడుగు ముందుకు నతిత్వరగాఁ బోవుచు, ఎట్లైన బాదుషాను సమీపించి, యతని శిరము తనచేతి ఖడ్గముతో నఱకవలెనని యత్నించుచుండెను. ఆమె, నడుమ వచ్చిన ప్రతిభటుల రక్తముతో స్నానము చేయుచు, ప్రతిభటుల ఆయుధములచే శరీరముపై పెక్కుగాయములైనను, తనప్రయత్నములను వదలక, రాజమందిరద్వారమువఱకుఁ బ్రవేశించెను! అప్పటికిఁ బోవువఱ కీమెబలము చాల తగ్గినందువలన సచటి భటు లామెను బట్టుకొని అక్బరువద్దికిఁ దీసికొనిపోయిరి. ఆమె సాహసధైర్యశౌర్యాదులు వినియుఁ గనియు బాదుషా యత్యంతాశ్చర్యము నొంది, యిట్టి శూరనారీమణిని గాంచుట దుర్లభమని యెంచి, సమీపవర్తినులగు పరిచారికలను పిలిచి, ఆమె శరీరమునందలి గాయము లన్నియు కడిగి, ఔషధోపచారము

చేయుఁడని యాజ్ఞాపించెను. ఇట్లచ్చట కొన్నిరోజులవఱకు ఉప
చారములు జరిగినతరువాత, ఆమెగాయములు చాలవఱకు మాని,
యామెకుఁ బూర్వబలము వచ్చెను. అంతట నామె యొకరోజు
బాదుషాను చూడవలయునని యిచ్ఛ దెలుపఁగా నామెను,
బాదుషాముందటికిఁ దీసికొనిపోయిరి. అప్పు డామె నిర్భయ
ముగా బాదుషాతో నిట్లనియె. "నేను అనేక పర్యాయములు
నిన్నుఁ జంపఁ బ్రయత్నించితిని. కాని యీశ్వరేచ్ఛ వేరుగా
నున్నందున నాప్రయత్నములన్నియు నిరర్థకము లయినవి. నా
ప్రాణము లున్నయెడల ఎన్నటికైనను నాపెనిమిటిని జంపినపగ
సాధింపకపోను. కాని యిప్పుడు నేను నీచేతఁ జిక్కినందున ఈసారి
క్షమకుఁ బాత్రురాలను కాను. మరణమునకును నేను వెఱచుట
లేదు. ప్రాణేశ్వరుని సమీపమునకుఁ బోవలె నన్నయిచ్ఛ నన్ను
త్వరపెట్టుచున్నదిగనుక, మీరు తమసేవకులలో నెవరికైన నన్ను
త్వరగా యమసదనమునకుఁ బంపుటకు ఆజ్ఞ యియ్యవలసినది."
ఇట్టి ధీరోదాత్తవచనములు విని అక్బరుబాదుషా కొంతసేపు
చింతాక్రాంతుఁడయి, ఆమెతో నిట్లనియె. 'ఓ! శూరనారీరత్న
మా! ఇంతపతిప్రేమ గలిగినట్టియు, శౌర్యము గలిగినట్టియు నీమీఁ
ద నాశస్త్ర మెట్లాడును? నేను శూరపురుషులతో యుద్ధము చే
యుదునేకాని, స్త్రీలకొకముల్లయినను దాకనియ్యను. నీపెనిమిటి
గతించినందునకయి నాకును మిక్కిలి వ్యసనముగా నున్నది. మిమ్ము
ను మా అంకితులను జేయుట మాపనిగాని, మిమ్మును జంపుట మా
ముఖ్యోద్దేశముకాదు. అయినను జరిగిపోయినసంగతికి దుఃఖించిన
ప్రయోజనము లేదు. ఇప్పటికయినను మీరు నే నన్నప్రకారము

నాకువశ్యులయి మెలఁగుదు రేని, ఈయుద్ధము ఆపివేసి మీ దేశవా సులకందఱికి అభయ మిచ్చెదను." ఇందుకురామాబాయి యిట్లనియె. "ఈచిత్తూరు సంస్థానములో క్షత్రియు లుండువఱకు ఈ రాజ్యము మీచేతఁ జిక్కనేరదు. రాజపుత్రులబొందిలోఁ బ్రాణము లుండువఱకు వారందఱు మీతో యుద్ధము చేయుదురుగాని, దీను లయి మీకు శరణు రారు. వారందఱు నిహతు లయిన తరువాత మీరు మీయిష్టప్రకారము చేసికో వచ్చును." అప్పు డక్బరు "మీరు మ్లేచ్ఛులు దుష్టులని మమ్మును నిందించెదరు. కాని మీయందును మాయందును గల భేదము చెప్పెదను వినుము. నీవు నన్నుఁ జంపుట కనేక యత్నములు చేసితివి. ఇప్పటికిని నీవు నన్నుఁ జంపుటకు కృతనిశ్చయురాలవుగానే యున్నావు. నేను మీహితము కొఱకయి చెప్పిన మాటలు నీవు వినుచుండ లేదు. నీ విన్నిసారులు నాచేతఁ జిక్కినను నిన్ను శిక్షింపక నేను విడిచిపెట్టినాను. ఇందువలననే మీ క్రూరతయు మాసాధుత్వమును దేటపడుచున్నవి" అని చెప్పి, ఆమెను బల్లకిలో నెక్కించుకొని, కిల్లాలో విడిచిరండని సేవకులకు నాజ్ఞాపించెను. అప్పుడు రామాబాయి తన ప్రయత్నములన్నియు నిరర్థకము లయినందుకుఁ జింతించుచు, స్వజాతినింద వినినందువలన రోష మావహిల్ల కన్నులబాష్పకణము లొలుక, పంజరములోఁ జిక్కినపులివలె నేమియుఁ జేయలేక కిల్లాద్వారము సమీపించి తనబిడ్డలకడఁ జేరెను. అంత నామె యిచ్చట కిల్లాలో నున్న రాజపుత్రుల నందఱిని బిలిపించి, యొకగొప్పసభ చేసి, "ఓ! క్షత్రియవీరులారా! ఇదివఱకు మీరు మాసంస్థానమును

రక్షించుటకయి సింగములవలెఁ బోరాడితిరి. మీబాంధవులలో ననేకులు ఈయుద్ధమున మృతులయిరి. ఇంతచేసినను మనము గెలుతు మన్నయాశ అడుగంటెనది. కొద్దిరోజులలోనే మ్లేచ్ఛులు కోటలోనికిఁ జొరఁబడుదురు. కాన నిఁక ప్రాణముల కాశపడక మీశౌర్య మంతయుఁ జూపి వీరశయనము నొందవలసినది. ఇదియే క్షాత్రధర్మము" అని వారికి నుత్సాహము కలుగునట్లు సంభాషించెను. అందుకు వారందఱును సంతోషముతో యుద్ధమునకు సన్నద్ధు లయిరి. కాని వారిలో నొకసర్దారుఁడు "తల్లీ! మన మిట్లు వ్యర్థముగాఁ బ్రాణములఁ గోలుపోవుట కంటె బాదుషాగారితో సంధిచేసి రాజ్యమును సంరక్షించుకొనుట మేలు" అని పలికెను. ఆమాటలు విని రాణీరామాబాయిగా రసహ్యాపడి, కన్నుల నిప్పులురాల క్రోధాయమానమానస యయి యాసర్దారునిఁ జూచి, "నాప్రాణవల్లభునిఁ జంపినదుష్టునితో సంధిచేయుమని చెప్పుటకు నీ కెట్లు నోరాడెను? నీముఖము చూడ నొల్లను. ఈక్షణమే నాయెదుటనుండి వెళ్ళిపొమ్ము" అని పలికెను. ఇట్లామె పలుకఁగా నక్కడ నున్నవారందఱును వాని నత్యంత తిరస్కారదృష్టితోఁ జూడ వాఁడును మిక్కిలి లజ్జితుఁడయి తల వంచుకొని తొలఁగి చనెను.

అంత నామె వారలనందఱినిఁజూచి, వారి స్వామిభక్తికి మెచ్చి "మీరందఱు క్షత్రియధర్మమును ఎఱుఁగుదురు. శత్రువెంతమంచివాఁడయినను, మనస్వాతంత్ర్యమును నష్టము చేయుటకయి వాఁడు వచ్చినప్పుడు, మనము వానితో యుద్ధముచేయవలసినదేకాని, సంధిచేయకూడదు. క్షత్రియునకు యుద్ధమందుఁ

జచ్చుట వివాహముతో సమానము; సంధిచేసి బ్రదుకుట
చావుతో సాటి కాన నుత్తమక్షత్రియు లగు మీరెట్టిమరణము
కోరవలయునో నేను వేరుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు" అని ముచ్చ
టించెను. అందుపై సర్దారు లందఱును ఏకముఖముతో, మేమం
దఱము మారాణికొఱకును, రాజ్యముకొఱకును బ్రాణముల
యం దాశయుంచక వైరులతోఁ బోరాడి భూదేవికి రక్తస్నా
నము చేయించి, మాశిరములను అర్పించెదము, అని గర్జించిరి.
ఆగర్జనకు నెంతయు సంతసిల్లి రామాబాయి వారినందఱిని,
యుద్ధమునకుఁ బంపెను. అట్లు వారు దండు వెడలినతరువాత,
రామాబాయి, తమకుమార్తె లగుచంద్రావతి, లీలావతులను
బిలిచి తనతోడ వారిని పరలోకయాత్రకు రమ్మని యెట్లు చెప్పుదు
నని విచారపడుచుండెను. ఇంతలో వారిరువురు సంగతు లన్నియు
విని తల్లివద్దికి వచ్చి కూర్చుండిరి. వారిలోఁ బెద్దకూఁతురివ
యస్సు పదునేడుసంవత్సరంబులును, చిన్నకూఁతురివయస్సు
పదునేను సంవత్సరములును. యౌవనావిర్భావముచే నత్యంత
సుందరముగాఁ గానఁబడుచున్న కొమార్తెలను జూచి కొంత సే
పామెకు నేమియు పలుకుటకు నోరాడకపోయెను. కొంతసేపటికి
నామె ధైర్యము తెచ్చుకొని పుత్రికలతో నిట్లనియె. "నే నెన్ని
ప్రయత్నములుచేసినను దుర్భాగ్యవశమున మనకు జయము కలు
గక తురకలచేతులలో మనము పడవలసి వచ్చినది. కనుక మన
మందఱము అగ్ని దేవుని ఆశ్రయించి, అపవిత్రులయినతురకలచే
తులలోఁ జిక్కక, శాశ్వతసుఖము గలస్వర్గమున కేగి సుఖింపవల
యునని నేను నిశ్చయించినాను. కనుక మీ రీలోకములోనే

యుండి యనేకదుఃఖములను అనుభవింపఁ దలఁచెదరో, లేక పతి
వ్రతలుపోవు పరమపదమునకుఁ బోవఁదలఁచెదరో, త్వరగాఁ జె
ప్పుఁడి". అందుకుఁ జంద్రావతి మిక్కిలి యుత్సాహముతో
"అమ్మా! మేము రాచకన్నెలమై ప్రాణములు దాచుకొనుటకు
యత్నించెదమా? ఇట్టిస్థితియందుఁ బ్రదికియుండి తురకలచేతుల
లోఁబడి మానభంగమును బొందుట మా కె[illegible]ల ఇష్టమగును?
మనపూర్వులందఱు ఆపత్సంకట సమయములందుఁ జేసిన స్తుత్య
కృత్యమునే చేయుటకు మేమును సిద్ధముగా నున్నాము" అని
చెప్పెను. ఆబాలికలయొక్క ధైర్యవచనములు విని రామాబాయి
మిక్కిలి సంతోషించి, వారిని కౌఁగిలించుకొని, యిట్టిసుగుణవతు
లీజగమున నుండినపక్షమున నెట్టిమహాకార్యములు చేసియుందు
రో యని తలఁచి, కన్నుల బాష్పబిందువులు గార కొంతసేపు దుః
ఖించెను. అప్పు[illegible]డా బాలికలుగూడ ఆర్తనాదము లెసఁగ శోకిం
చిరి. ఇట్లు కొంతసేపు మనోదుఃఖము బాష్పరూపముగ వెలువడిన
తరువాత, రామాబాయి దుఃఖమును ఆపుకొని బాలికలకు
ధైర్యము చెప్పి వారిని దార్చెను. వారినిఁ దీసికొని రాజపుత్రులు
యుద్ధమునకు సన్నద్ధు లయియున్నచోటికిఁ బోయి వారిలోఁ బ్రతి
వానికి నుత్సాహము గలుగుమాటలు మాటాడి, "రేపు ప్రాతః
కాలమున మీరందఱు, ప్రాణములు పోయినవని యెంచి, శత్రుసే
నలతో యుద్ధము చేసి ముక్తి నందుఁడి" అని చెప్పి, వారిభార్యల
కడకుఁ బోయెను. పురుషులు యుద్ధమునకుఁ బోయినతోడనే వారి
స్త్రీలు ఎవరిక వారు చితులమర్చుకొని, అందు కూర్చుండి, నిప్పు
ముట్టించుకొని పతివ్రతలపదవికిఁ బోవలయుననియు, తురకలు

కిల్లాలోనికి వచ్చునప్పటికి నచ్చట మంటపొగలును, భస్మరాసులును
తప్ప మఱేమియు నుండకుండ చేయవలసినదనియు నావీరపత్ను
లకు రాణిగా రాజ్ఞాపించి స్వమందిరమునకుఁ బోయిరి. స్వమందిర
మున రాత్రి అంతయు రాణిగారు ఈశ్వరునిఁ బ్రార్థించుచుండిరి.
కడమ స్త్రీలందఱును తమతమ యత్నములలో నుండిరి.

తెల్లవారువఱకు రాజపుత్రు లందఱు యుద్ధసన్నద్ధులై యొ
కరొకరుగా వెళ్లి కోటద్వారము సమీపమున గుంపులుగూడిరి.
అప్పుడు వారిమనోవికారము లన్నియు నేకీభవించి శత్రుసంహా
రేచ్ఛయందుఁ గలిసినందున వా రప్పుడు ప్రత్యక్షకాలాంతకుల
వలెఁ గానఁబడుచుండిరి. వారిభార్యలు తమప్రియపతులయొక్క
కడసారిదర్శనము చేసికొని పోవలయునని యెంచి, అప్పటికి
వచ్చి యిప్పుడు తప్పిన మరల సగుపడరని యెంచి తమప్రియప
తులను, పుత్రులను, అన్నలను, దమ్ములను, గౌగిలించుకొనుచు,
ముద్దాడుచు, మ్రొక్కుచు, తనివి తీరకుండ నేడ్చుచుండిరి. వారి
మధ్య వారికందఱికిఁ బూజ్యురాలగు రామాదేవి తనకొమా
ర్తెల నిద్దఱిని ఇరుప్రక్కల నుంచుకొని మిక్కిలి ఖేదముద్రతో నాన
వీరులను, వీరపత్నులను జూచుచుండెను. ఇట్లొకముహూర్తము
వఱకు అప్పటిపురుషులును స్త్రీలును గొల్లు మని రోదనము
చేసిరి. అంతలో రామాబాయిగారు ధైర్యము తెచ్చుకొని,
స్త్రీ సమూహములోనుండి వెడలి వచ్చి ఘోర స్వరముతో
"ఓ రాజపుత్రులారా! మీరు మీశరీరముతో మీ స్త్రీ
లయొక్క మానముగూడ మ్లేచ్ఛులకు నొప్పగింప, నిశ్చ
యించితిరా యేమి" అని పలికెను. ఈమాటలు కర్ణశూల

మువలెఁ దోఁచినందున "అట్లుకాదు అట్లుకాదు." అన్నశబ్ద మంగతి నోటినుండి వెడలెను. "అట్లైనరోదనము చాలించి పురుషులు యుద్ధమునకును స్త్రీలు అగ్నిప్రవేశమునకును వెడలవలయును. విలంబము చేయవలదు" అని రామాబాయి యాజ్ఞాపించెను. యజమానురాలి యాజ్ఞ యైనతోడనే, పురుషులు తమఖడ్గకార్యమునకును స్త్రీలుఁ తమ యగ్ని కార్యమునకును వెడలిరి.

అప్పుడు తురుష్కులు ఆరోజున కిల్లాద్వారము తెట్లైనఁ బగులకొట్టుకొనిలోనికిఁ బ్రవేశింపవలయు నని యత్నించుచుండిరి. అంతలో కిల్లా యొక్క పూర్వద్వారకవాటములు తెరచుకొని వేలకొలఁది రాజపుత్రులు 'హరహరమహాదేవ' యన్న రణనాదము చేయుచు వెడలిరి! వారి భయంకరమయిన యుగ్రతను జూచి తురుష్కులు కొంత వెనకకు జరిగిరి; కాని మరల ముందుకు వచ్చి మొగలులు పోరాడసాగిరి. వారికప్పుడు ఘోరయుద్ధము జరిగెను. ఒకవైపు హతాశు లయినను శౌర్యముతోఁ బోరాడువారును, రెండవవైపు కొద్దిగా గెలిచినయెడల మనమే రాజులమన్న నిశ్చయముతో, బోరాడువారును గలిగియున్న యారణము పదునెనిమిదవ నాటిప్రాతఃకాలమందలి భారతయుద్ధమును బోలియుండెను. హిందువు లొకవయిపునను దురుష్కు లొకవయిపునను తమ శౌర్యాతిశయమంతయుఁ జూపుచుండిరి. ఈరాజపుత్రుల నెటులనైన గడచి కిల్లాలోనికిఁ బోవలయు నని తురకలు ఘోరముగాఁ బోరాడుచుండిరి. ఆ రెడిదీపమునకుఁ గాంతి

హెచ్చునన్న నామెతచొప్పున రాజపుత్రుల వీరావేశ మంత కంతకు హెచ్చుచుండెను. ఇట్లు కొంతసే పొండ్రారులను నుగ్గు చేసికొని పీనుంగుపెంటలు కావించిరి. తరువాత తురకలసైన్యములు నలుదిక్కులనుండి యొక్కపెట్టున రాజపుత్రులపైఁ గవియఁగా రాజపుత్రు లనేకులు గతప్రాణులైరి. ఇట్లు అనేక రాజులు క్రమక్రమముగాఁ గూలుచున్నను రాజపుత్రులు శత్రులకు వెన్నిచ్చి పారరైరి. ఇంతలో సాలంబ్రారుఁ డనురాజపుత్రుల ముఖ్య సర్దారుఁడు పడెను. అతని మృత్యువుఁగాంచి మిగిలిన రాజులందఱు ధైర్యము విడిచి యుద్ధపరాఙ్ముఖు లగుటకు యత్నించుచుండిరి. కాని వారినందఱిని మఱల యుద్ధమునకుఁ ద్రిప్పుటకొక వింత జరిగెను. అందుచే వారందఱు మఱలి తిరిగి యుద్ధమునకుఁ బ్రవృత్తులైరి. ఆవింత యేమనః—

ఈయుద్ధము జరగుటకుఁ గొన్నిరోజులు పూర్వము పదునెనిమిది సంవత్సరముల రాజపుత్రునికిని పదునేను సంవత్సరముల బాలికకును వివాహమాయెను. యుద్ధమునకుఁ బ్రారంభమయిన దివసమున నాకుఱ్ఱవాఁడు ఖడ్గము తీసికొని యుద్ధమునకు బయలుదేరెను. అప్పు డానవోఢాబాలిక తనభర్తతో యుద్ధమునకుఁ బోయెద నని సన్నద్ధురాలాయెను. పోవలదని యెవ రెంత చెప్పినను వినక, తనపతి దేహమువాల్చినచోటనే తనదేహమును వాల్చెద నని దృఢముగాఁ బట్టుపట్టెను. ఇట్లుకొడుకుకోడండ్ర నిశ్చయమును జూచి యాపిల్లవానితల్లి సంతసించి, వారికిఁ బ్రోత్సాహము కలుగునటుల ననేకవచనములు చెప్పి, వారిచేతికి ఖడ్గములు నిచ్చి కొంతదూరమువఱకు వారినిఁ బంపి తిరిగిపోయెను.

వెనుక వర్ణించినట్లు, కొందఱు రాజపుత్రులు యుద్ధరంగమునుండి పాఱి వచ్చుచున్న సమయమున, ఈనూతన బాలదంపతులు రణములోనికిఁ బ్రవేశించిరి. వారు శత్రుసంహారము చేయుటను జూచి పాఱిపోవుచున్న క్షత్రియులు సిగ్గుపడి, మఱల యుద్ధము లోనికిఁ జొచ్చిరి. ఆబాలుఁడును, వానిభార్యయు ననేకులను యమ సదనమున కనిచి తుదకు వారును చిరస్వర్గసుఖము ననుభవించుటకయి యుద్ధరంగములో హతులయిరి. తరువాత తురకలు హతశేషు లయిన క్షత్రియుల నొక్క రొక్కరిని జంపి కోటలోనికిఁ బోవుటకు సిద్ధ మయిరి.

కొన్ని దినములక్రిందట సౌఖ్యమున కాటపట్టయిన జగమల్ మహారాజుగారికోట యిప్పుడు దుఃఖమునకుఁ బుట్టినిల్లాయెను! రాజగృహమునందు, చిచ్చు సామగ్రి సిద్ధముచేసికొని రాణీరామాబాయిగా రిరుప్రక్కల నొక్కొక్కకుమార్తె నుంచుకొని, యితర రాజస్త్రీలతోడ మిక్కిలి విచారములోఁ గూర్చుండియుండెను. వారందఱు కొంతసేపు రాజపుత్రులకు జయ మిమ్మని యీశ్వరుని ప్రార్థించి, తల యెత్తి యేమి వార్తయని యెదురు చూచుచుండిరి. ఇంతలో శరీర మంతయు రక్తములో నిండి, లెక్కలేని గాయములచే బాధపడుచున్న పురుషుఁ డొకఁడు మహావేగములో నచ్చటికి వచ్చెను. వానిని గుర్తించి రామాబాయి "ఓ రామసింగా! జయమేనా?" అని యడిగెను. ఇంతలో నాపురుషుఁడు నిలువలేక భూమిపైఁ బడి, తలయెత్తి రామాదేవికి వందనము లాచరించి "అమ్మా! ఇంకెక్కడి జయము? ఆయుధము పట్టుకొనుశక్తి మాచేతులలో నున్నంతవఱకు మేము పోరాడి,

వైరుల పీనుఁగు పెంటలు చేసితిమి. కాని మీదురదృష్టమువ లన మనవారందఱు మడిసిరి. ఒక రిద్దఱున్న వారు; కాని వారును మృతు లయినవారే యని తలంపవలసినది. తూర్పుద్వారము వద్దఁ బడిన పీనుఁగులగట్టును గొద్దికాలములోఁ దీసివేసి తురకలు కోటలోనికి రాఁగలరు.” అని చెప్పి మాటాడలేక కొంత కొట్టు కొని ప్రాణములను విడిచెను.

వాఁ డట్టి కర్కశఘోర మయిన వర్తమానము చెప్పి ప్రాణము విడుచుట చూచి, రాజపుత్రస్త్రీల నందఱిని జూచి యీ మాటలు ఇట్లు నియె. “అక్కలారా' ప్రాణసమాను లగు మీపతులును, దమ్ము లును, బుత్రులును యుద్ధములోఁ జచ్చి స్వర్గమునకుఁ బోయిరి. వారియంశము మీయందుఁ గలదు. ఇఁక నాలస్యము చేసిన యెడల వీరకాంతలు వీరమాతలు అగు మీరు మ్లేచ్ఛులచేఁ జెర పట్టఁబడి దూషిత లగుదురు; వారికి దాసీ లయి యుండవలసి వచ్చును. ఈశబ్దోచ్చారణయే నాకెంతయో శ్రవణ కఠోర ములుగా నున్నవి. కనుక శీఘ్రముగా నగ్నిలోఁ బ్రవేశింపుడి. ఇట్లుఁ జేసినచోఁ దప్పక స్వర్గసౌఖ్య మనుభవించెదరు.” ఈ మాటలు విని యందఱును మేము సిద్ధముగా నున్నారమని యరచి తమతమ పసిపిల్లలను తీసికొని అగ్నిలో దుముకుటకు సన్నద్ధలైరి. ఇంతలోఁ దూర్పు ద్వారములోఁ బ్రవేశించిన తుర కల “దీన్ దీన్” అన్నరణఘోష వినఁబడినందున, స్త్రీలంద ఱును, త్వరపడి చితులపై నెక్కి, చితులకు నిప్పు ముట్టించిరి. క్షణములో కోట అంతయు నగ్నిమయ మాయెను. మండుచుం టుల దాహమునకు తాళఁజాలక తురకసైన్యములు వెనుకకు జరి

గెను. కాని యొక రాజపుత్ర స్త్రీయయినను మంటలోనుండి పారినది కాదు. మంట లన్నియుఁ జల్లారినతరువాత అక్బరు బాదుషా కోట చూడవచ్చెను. అప్పుడు కోట జనశూన్యమయి, నిశ్శబ్దమయి, మహాభయంకరమయి తోఁచెను. భస్మములై పడి యున్న యార్యవీరాంగనలను జూచి ఆబాదుషా మిక్కిలి దుఃఖించి "పాతివ్రత్యము రక్షించుకొనుటలో నార్యస్త్రీలతో సమాన మే స్త్రీలును రారు; వీరే యుత్తమోత్తమ పతివ్రత" లని పలికెను.

ఈ చరిత్రమునందు పతిభక్తి ధైర్య సాహసములను గుఱించి చరిత్రనాయిక యగు రామాబాయిని, పాతివ్రత్యరక్షణమునందుఁ గల తత్పరత్వవిషయమయి రాజపుత్ర స్త్రీలను, స్వదేశాభిమానమును గుఱించి బాలదంపతులను, ఔదార్యమునకయి అక్బరు బాదుషాను వేయినోళ్లఁ గొనియాడవలయును!

కుమారీ ప్రేమదేవి.

"భవోహి లోకాభ్యుదయాయ తాదృశాం" *

ఈమె ఢిల్లీనగరమునందు ౧౮[illegible]వ సంవత్సరము ఆగష్టునెల ౧౬వ తేదిని జన్మించెను. ఈమె తండ్రిగారగు దేవీప్రసాదుగారు, ఇంజినీరింగు ఇలాఖాలో అసిస్టాంటు ఇంజినీరుగా నుండిరి. దేవీప్రసాదుగారికి స్త్రీవిద్యయం దభిమానముగలదు గనుక ఇతరుల వలె వారు పుత్రికాజన్మమునకు దుఃఖించినవారు కారు. ఈ భరతఖండమునందలి స్త్రీల దురదృష్టమేమో కాని ఆడుపిల్లపుట్టె నదని విన్నతోడనే, యేదో యొక గొప్పసంకటము సంప్రాప్తించినట్లు తండ్రియు, ఆప్తులును చింతాక్రాంతు లయ్యెదరు. బారసాల మొదలైన వేడుక లంతగా చేయరు. ఆడుపిల్లలను ఎత్తుకొని ముద్దాడనని ప్రతిజ్ఞవహించిన శిక్షితులుగూడ మన దేశమునందు అనేకులు గలరు. ఇట్లు బాలికాజన్మ మత్యంతాశుభప్రదమని జనసామాన్య మెంచెదరు. ఇట్లెంచుటకు, స్త్రీవిద్యాభావమువలనను, స్త్రీస్వాతంత్ర్యాభావమువలనను హిందూసుందరీమణులకుఁ గలిగిన దురవస్థయే ముఖ్యకారణమని తోచుచున్నది. ఈ దేశములోపల స్త్రీపరంపరాభివృద్ధికై "పుత్రేణదుహితా సమా" యన్న పురాతనవచనము సత్యమని మా దేశస్థులు శీఘ్రకాలములోనే యెంచుదురుగాక. పుత్రజన్మోత్సవము వలెనే పుత్రికాజన్మోత్సవముకూడ ఆనందముతోఁ జేయుదురుగాక.

---

* "ఇట్టివారిజన్మము లోకహితముకొఱకే."

దేవీప్రసాదుగారు స్త్రీవిద్యాభిమానులని వెనుక వ్రాసియుంటిని. ప్రేమదేవి యైదుసంవత్సరములది కాఁగానే యామెను తండ్రి కుమారీపాఠశాలకుఁ బంపెను. దేవీప్రసాదుగారిభార్యయు విద్యావతి యైనందున ఆమె తన కూఁతునకు విద్య గఱపుచుండెను. ఇట్లు పాఠశాలయందును, ఇంటను విద్య నేర్చినందున ప్రేమదేవికి నేడు సంవత్సరములప్రాయము వచ్చువఱకు నాగరీభాష సంపూర్ణముగా వచ్చి, సంస్కృతమునందుకూడ కొద్దిగా ప్రవేశము గలిగెను. అంత నింటిలో నొక యుపాధ్యాయుని నియమించి, ఆమెకు ఇంగ్లీషు నేర్పఁగా బుద్ధిసూక్ష్మతవలన నామె తొమ్మిదిసంవత్సరముల ప్రాయమువఱకును నింగ్లీషు పుస్తకములు నాల్గు నేర్చుకొనెను! దినదిన మిట్లు విద్యయం దధికప్రీతి గలదై జ్ఞానాభివృద్ధిఁ జేయుచుండెను.

బాల్యమునుండియు నామె యీశ్వరునియం దధిక విశ్వాసము గలిగి ప్రవర్తించుచుండెను. ఈశ్వరుఁడు సకలమానవుల ప్రార్థనలను విని వారివారి మనోరథములు పూర్తి చేయునని యామె నమ్ముచుండెను. ఇట్లునమ్మి ప్రతిదినము ప్రాతస్సాయంకాలములయందు నీశ్వరునిఁ బ్రార్థించును. ఈమెభక్తిఁ జూచి తల్లిదండ్రు లెంతయు సంతసిల్లిరి. ఇట్లు పదునొకండు పండ్రెండు సంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చునప్పటికి ధర్మశ్రద్ధ హెచ్చి ఆమె ధర్మగ్రంథముల ననేకములను శోధించెను. తుదకు జగత్తులోని సౌఖ్యము లన్నియు తుచ్ఛము లనియు, ఈశ్వరభజనమునఁ గలిగినట్టియు పరోపకారమువలనఁ గలిగినట్టియు సౌఖ్యమే నిజమయిన సౌఖ్య మనియును, ఆమె నిర్ధారణము చేసి, అట్లు ప్రవర్తించు

టకు నిశ్చయించెను. ౧౮౮౯ వ సంవత్సరమున ఎస్. ఎస్. అగ్నిహోత్రియను ధర్మశీలుఁ డొకఁడు దేవధర్మమను నవీన ధర్మమును స్థాపించి, అందునుగుఱించి లోకుల కుపదేశము చేయుచుండెను. ఈ సమాచారము ప్రేమదేవిగారికిఁ దెలిసి ఆమహాత్మునిఁ జూచుట కామెకు నిచ్ఛగలిగెను. ఇట్లు ఇచ్ఛగలిగిన కొద్ది దినములలోనే యామె తండ్రిని అగ్నిహోత్రిగా రున్న గుజరావలీ యనుగ్రామమునకు మార్చిరి. అచ్చట నగ్నిహోత్రిగారి యుపదేశమున నామె యంతఃకరణము అతిశుభ్రము కాఁగా ఆమె తన జన్మమంతయుఁ బరోపకారములోనే వ్యయపఱచుటకు దృఢముగా నిశ్చయించెను. అప్పటి కామెవయస్సు పదునాలుగు సంవత్సరములు! ఇంత చిన్నవయస్సునం దింత పరమార్థవిచారము కుదురుట చూడఁగా ప్రేమదేవి, సాధుమండలిలో నొకతె యని చెప్పవలసి యున్నది.

కొన్నిరోజుల కామె బ్రహ్మసమాజవార్షికోత్సవము చూచుటకయి తండ్రిగారితో లాహోరు పట్టణమునకుఁ బోయెను. అచ్చటి యుపన్యాసములు, ధర్మచర్చలు, ప్రార్థనలు విని యామెమనసు మఱింత కరఁగి, అచ్చటనే యోగిని యయి సత్సంగములో నుండవలెనని యిచ్ఛగలిగెను. కాని తండ్రిగారి నిర్బంధమువలన నామె యతని వెంబడి అమృతసరు పట్టణమునకుఁ బోయెను. కొంతకాలమునకు లాహోరులో స్త్రీలకు వైద్యశాస్త్రము నేరుపుటకుఁ బాఠశాలయొకటి స్థాపించఁబడెను. ఈమాట విని ప్రేమదేవిగారిని ఆమెతండ్రి వైద్యవిద్య నేర్చుకొనుటకు లాహోరుకుఁ బంపెను. అచ్చట నీకన్యాలలామ వైద్యశాస్త్రము నభ్య

సించుచు సమయము దొరకినప్పుడు బ్రాహ్మతత్వములను జదువుచు, సజ్జనులయుపదేశము వినుచు ఆనందముతో కాలక్రమణ చేయుచుండెను. ఇంతలో బ్రాహ్మసమాజముయొక్క ద్వితీయ సాంవత్సరికోత్సవము జరిగెను. అప్పుడు జరిగిన యుపన్యాసములన్నియు విని, ప్రేమదేవి లేచి నిలువఁబడి, గద్గదకంఠయయి యీశ్వరుని ప్రార్థించి, తనజీవిత మాయనకు సమర్పించితి ననియు, ఆయనమహిమ వెల్లడించుటలో తనజీవితము గడుపుదు ననియు, ఆర్యస్త్రీలయున్నతి కొఱకై యత్నించెద ననియుఁ బ్రతిజ్ఞ చేసెను ! ఇట్టిఘన మయినప్రతిన విని యచ్చటి వారికందఱికిని మహాశ్చర్య మాయెను. అప్పటినుండి యామె క్రైస్తవమిషనరీ స్త్రీలవలె నవివాహితయయి యుండి పరోపకారము చేయుటకు నిశ్చయించెను. ఈసంగతులన్నియు విని యామె బాంధవు లనేకులు సన్యాసము స్వీకరింపవల దనియు, వివాహమాడి సంసారసౌఖ్య మనుభవింప వలసిన దనియు నుపదేశము చేసిరి ; కాని ఆమె తన నిశ్చయమును వదలినదికాదు. ఎందఱెన్ని సౌఖ్యములను జూపినను ఆమె స్వీకృతకార్యమును వదలి సంసారసముద్రములో మునుఁగుటకు సిద్ధ మయినది కాదు.

అవివాహితగా నుండి పరోపకారము చేయుట అనఁగా నేమియని మాస్త్రీ చదువరు లడుగుదు రేమో. వారిసమాధానమునకయి అందునగుఱించి కొంచెముగా వ్రాసెదను. పశ్చిమఖండమునందలి క్రైస్తవధర్మమునందు రోమనక్యాథొలిక్కులని యొక మతస్థులుగలరు. వారిలో స్త్రీలకుఁ బురుషులవలెనే సన్యాసము గలదు. మనదేశమునందు విధవలెట్లు మరణపర్యంతము బ్రహ్మ

చర్యవ్రతము చేయుదురో అటులనే యూరోపు క్యాథోలిక్కు-
జోగినులు బ్రహ్మచర్యమును బాలించెదరు. మనలోఁ బతిపరా
యణత్వము నెట్లు పాతివ్రత్యమందురో అటులనే వారిలో స్త్రీల
బ్రహ్మచర్యమును బాతివ్రత్య మందురు. ప్రొటస్టాంటుమతమునం
దిట్టి యోగినులు లేకపోయినను అనేకపరోపకార పరాయణలు
వివాహ మాడక బ్రహ్మచారిణులుగా నుండి, పరహితము లనేక
ములు చేయుచున్నారు. వీరు చేయుపను లేవనఁగా, ఆమతమున మత
ముల భజనాలయములయందు భజనప్రార్థన లాచరించుట, సమయ
ము కొలఁదిని జ్ఞానవిహీనలగు ఇతర స్త్రీల యిండ్లకుఁ బోయి వాం
డ్రకు ధర్మోపదేశము చేయుట, చదువురానివారికిఁ జదువునేర్పు
ట, కుటుంబములో నుపయోగించు కుట్టుపనులు మొదలయినపను
లు నేర్పుట, రోగిణులుగా నున్న స్త్రీల కౌషధంబు లిచ్చి, వారిని
బాగుచేయుట, బందిఖానాలోనికిఁ బోయి అచ్చట నున్నకైదీల
కు బోధచేసి వారికి సర్వేశ్వరునియందు భక్తి కలుగునటుల చేయు
ట, దొంగతనము మొదలైన యపరాధములవలని నష్టములు
వారికిఁ దెలియఁ జెప్పి వారిని ఆ యపరాధములనుండి పరావ
ర్తులను జేయుట మొదలయినవి. ఇట్టిమహోపకారపు బనులు
చేయుట కయి పశ్చిమదేశములలో ననేక స్త్రీలు ప్రతిసంవత్స
రము, కుటుంబసౌఖ్యమును వదలి బయలుదేరుచున్నారు.
ఇట్టి స్త్రీలను దేవాంగన లని చెప్పుట కేమి సందేహము? వీరి
సహాయమువలన వేలకొలఁది దుఃఖితు లిదివఱకు సుఖులయిరి;
లక్షలకొలఁది యధార్మికులు ధార్మికు లయిరి.

పైనివర్ణన చేసినట్టి యింగ్లీషు స్త్రీల చరిత్రములు చదివినది గనుకనే ప్రేమదేవి తానును వారివలెనే యవివాహితగానుండి లోకకల్యాణము చేయఁ దలఁచెను. ఇందునకై యామె లోకస్తుతికిఁ బాత్రురా లని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. ఎందుకనఁగా ఎవరెవరు స్వార్థమును విడిచి, పరార్థమును జేయుదురో వారు లోకవంద్యులుగాక నింద్యులెట్లగుదురు? కాని హిందూసమాజము యొక్క ప్రస్తుతస్థితినిబట్టి చూడఁగా బాలికలు వివాహములేక యుండుట స్పృహణీయము కాదని నా తాత్పర్యము. బ్రాహ్మణకన్యకవివాహ మాడక యుండవలదని శాస్త్ర మున్నందువలనను వైవాహికవిధి సమాజోన్నతికి నత్యంతావశ్యకంబై యున్నందువలనను విద్యావతులు వివాహ మాడినయెడల సమాజమునందు జ్ఞానవతు లయినభార్యలు, తల్లులు, అక్కలు దొరకుట సంభవించకపోవుట వలనను, పశ్చిమదేశవాసులకు హితప్రద మయిన యీబ్రహ్మచారిణులపద్ధతి, ఇప్పుడు మన దేశమునందు హితప్రదము కానేరదని నాయభిప్రాయము.

విితంతువులకు విపన్న.

పరోపకారము చేయుటకు మనదేశమునందు బాలిక లవివాహితలుగా నుండు నంతయావశ్యకమే లేదు. మనసామాజిక నిర్బంధనలవలన నీదేశమునం దిట్టి బ్రహ్మచారిణులు, సన్యాసినులు లక్షలకొలఁది యున్నారు. ప్రతిసంవత్సరము లెక్కలేక పెరుగుచున్నారు. వీరెవరని సంశయింప నక్కఱలేదు. వీరు మహాదుర్భాగ్య లగు బ్రాహ్మణ వితంతువులే యని వేరుగాఁ జెప్పవలెనా? కేవలము దుఃఖము ననుభవించుటకొఱకే యీదేశము

నందు జన్మించిన వితంతువులకు సద్విద్య గఱపి పైని వర్ణింపఁ
బడిన పరోపకారము లన్నియు వారిచేఁ జేయింపవచ్చును. పరోప
కారము చేయుటయందు వీరి జన్మమంతయు వ్యయ మయిన
యెడల నిప్పటివలె వారికి, తమజన్మము కేవల నరకమని తోఁ
పదు; వారిసంకటము లనేకములు తగ్గును. కనుక వితంతువులను
ఈకార్యమునందుఁ బ్రవేశపెట్టిన పక్షమున రెండు లాభములు
గలవు. ఒకటి వితంతువులదుఃఖస్థితి సంస్కరించుట; రెండవది వా
రిద్వారా లోకోపకారము చేయుట. ఇప్పుడు వితంతూద్వాహ
ములు జరుగుచున్నవిగనుక నిట్టిపరోపకారకార్యములకు వితంతు
వులుగూడ దొరకుట దుర్లభమని కొందఱు చెప్పుదురేమో
కాని యిట్లు సంశయింప నక్కఱలేదు. అచ్చటచ్చట వితం
తూద్వాహములు జరుగుచున్నను, మన హిందూసమాజము
"శాస్త్రాత్ రూఢిర్బలీయసీ" యన్నమంత్రమును జపించుచు
న్నందున, పునరుద్వాహాచార మీదేశమునందంతటను వ్యా
పించి సర్వసమ్మత మగుటకు నొకయుగము కాకపోయినను,
ఒక శతాబ్దమయినను కావలయును. కనుక దుఃఖసముద్రములో
మునిఁగియున్న పూర్వసువాసినులకు సద్విద్య నేర్పి వారిని పరో
పకారపరాయణలను చేయుట యిప్పటికాలములో నత్యంతావ
శ్యకము. ఇట్లు ఆత్మోన్నతి చేసికొని పరోన్నతి చేయుట హిం
దూధర్మమునకుఁగాని, శాస్త్రమునకుఁగాని విరుద్ధము గానం
దునఁ బునర్వివాహమును దిరస్కరించినటువంటి పూర్వనాగరికు
లీకార్యమును తిరస్కరింపఁ జాలరు. "పరోపకారః పుణ్యాయ"
అని యున్నదిగనుక నవనాగరికులవలెనే పూర్వనాగరికులుకూడ

ఈకార్యమునకు సహాయము చేయఁగలరు. కనుక బ్రాహ్మసా
మాజికులేమి, ప్రార్థనాసమాజమువారేమి, భారతమహామండ
లాధ్యక్షులేమి, హిందూధర్మవర్ధకులేమి, దివ్యజ్ఞానసమాజము
వారేమి, శశిపాదబనర్జిగారు బంగాళాదేశమునందు స్థాపించు
నట్లు, విశంతువులకొఱకు నొకపాఠశాల స్థాపింపవలయును.
ఆపాఠశాలలయందు, అనాథస్త్రీలకు నుపయుక్తమైన సంగతులు
నేర్పి వారిని మిషనరీస్త్రీలవలె లోకోపకారిణులను చేయవలయు
ను. ఇట్టిపాఠశాల పూనాపట్టణమునం దొకటియు, చెన్నపట్టణ
మునం దొకటియు స్థాపింపఁబడునని విన్నాము. ఇట్టిసత్కార్య
ములకు సజ్జనులు సహాయము చేయుదురు గాక. ఏలు గలిగినవా
రు తమబాంధవు లగుపూర్వసువాసినులను, డఫరిన్ దొరసాని
గారి సన్మానార్థముగ స్థాపింపఁబడిన స్త్రీవైద్యశాలలకుఁ బంపి,
వారికి స్త్రీచికిత్సాశాస్త్రము నేర్పి వారిచే లోకోపకారము చేయిం
పవచ్చును. సద్బ్రాహ్మణస్త్రీయు లగుశాస్త్రపండితులు, తమయింటిలో
ని విశంతువులకుఁ గొంచెముగా సంస్కృతము చెప్పి, వారికిఁ గొంచెనన్వ
యజ్ఞానము గలుగునట్లు చేసి, వారిచే నితరస్త్రీలకుఁ బురాణా
దులు చెప్పించి, ధర్మోపదేశము, పాతివ్రత్యమాహాత్మ్యము, గృ
హనిర్వాహకత్వము మొదలయినవి యుపదేశింపవచ్చును. ఇం
దును గురించి విద్వాంసులు విచారణ చేసెదరుగాక యని కోరి,
మూలపరిశ్రమునకు వచ్చెదను.

లాహోరుపట్టణములోని వైద్యశాలలో ప్రేమదేవి అధ్యయ
నము చేయుచుండెనని వెనుక వ్రాసియుంటిని. ఆపాఠశాలయం
దీమె తనబుద్ధికుశలతఁ జూపుచు అందఱికంటె నధికముగా విద్యా

ధ్యయనము చేయుచుండెను. నాలుగుసంవత్సరంబు లచ్చటఁ
జదివి తుదకుఁ బరీక్షయందు నితరులకంటెఁ బై తరగతిలోఁ గృ
తార్థురా లాయెను. అప్పు డామెకు విశేష బహుమతులు దొరకి
నవి. తాను చేయదలఁచిన పరోపకారకృత్యములు చేయుచునే
పరీక్షకుఁ జదివినను అద్వితీయబుద్ధి వైభవముచే నీమె పరీక్షలో
గొప్పగా కృతార్థురా లాయెను. అచ్చట నీమె చదువుచున్న
సమయముననే ఆమె తండ్రిగారిని నచ్చటికి మార్చిరి. అప్పటినుండి
యీమె తండ్రిగారివద్దనేయుండి చదువుచుండెను. ఆకాలమునందు
వివాహ మాడుమని ప్రేమ దేవిగారిని ఆమెతండ్రి అత్యంత నిర్బంధ
పెట్టసాగెను. ఒక గొప్పధనవంతుఁ డగువరునిఁ జూచి కూతును
వాని కిచ్చి వివాహముచేయుటకు నిశ్చయించెను. కాని దృఢని
శ్చయము గల యీమె తండ్రిగారితోఁ దనకు వివాహ మక్కఱ
లేదని స్పష్టముగాఁ జెప్పెను. అందుపైఁ దండ్రి యీమెను
నిర్బంధ పెట్టిన లాభము లేదని యెంచి వివాహ విచారము
వదలి వేసెను. తనయింట నీమె యొక స్త్రీ సమాజము నేర్ప
ఱచి, వారవారము సమాజములోని స్త్రీల కందఱికని బోధ చే
యుచుండెను. బ్రాహ్మసమాజవార్షికోత్సవమునందు ఈమెను "దే
వధర్మపరిచారిక దీక్షిత" గా నియమించిరి. ప్రేమదేవిగారు గ్రామ
మునందు స్త్రీలకొఱకు యొక ఔషధాలయ మేర్పఱచి, యచ్చటి
స్త్రీలకు బాలురకు నౌషధంబు లిచ్చుచుండెను. ఇదిగాక యీమె
ప్రతిదినమును ఘోషాయందుండు ఆడువారి యింటికిఁబోయి
వారికి దైవభక్తి యుపదేశించి, కుట్టుపనులు, విద్యమొదలై
నవి నేర్పి యుపకారము చేయును. అనేక స్థలములలో స్త్రీ

విద్యాస్వాతంత్ర్యములను గూర్చి యుపన్యాసము లిచ్చుచుండెను. బీదలకుఁ జేతనైనంత సహాయము చేసి, వారి దుస్థితి బాగు చేయుటకై యీశ్వరునిఁ బ్రార్థించుచుండెను. ఇట్లు అనేకపరోప కారకృత్యములు చేసి, మఱియు ననేక సత్కృత్యములఁ జేయఁ దలఁచెను. కాని యామెచేయు పరిశ్రమవలన నామె దేహ మంత కంతకు దుర్బలము కాసాగెను. ఆమె తన దేహ మశాశ్వతమని యెఱిఁగినదిగావున, తనరోగమును లక్ష్యపెట్టక లోకోపకారమున కై పాటుపడుచుండెను. అంత్యకాలము సమీపింప, నీమె తనచరి త్రము స్వయముగానే యింగ్లీషుభాషలో వ్రాసియుంచెను. తరు వాత నంతకంతకు వ్యాధి హెచ్చి ప్రేమదేవి ౧౮ [illegible] ౯ వ సంవత్స రమునందుఁ బరలోకవాసిని యయ్యెను. ఈమె యింకను జీవించి యుండినపక్షమున, చేసినకార్యములకంటె గొప్పగొప్ప సత్కార్య ములు చేసియుండు ననుటకు సందేహము లేదు.

రాణీదుర్గావతి.

గీ. చిదుకులఁ గదల్చుటను నగ్ని చెలఁగి యుండు;
చెడుగు చేయుటచేఁ బాము పడగ ద్రిప్పు;
మఱియు క్షోభంబువలననే మానవుఁడును
దనగు మహిమంబు చూపును దథ్యముగను.—వీరేశలింగకవి.

పదునాఱవ శతాబ్దమున బుందేల్‌ఖండు సంస్థానములోఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన రాజులలోఁ బ్రథముఁడగు చందవేల్ రాజునకు రూపగుణ సంపన్నురాలగు ఒక కన్యక గలిగెను. ఆమె పేరు దుర్గావతి. ఆమె రూపగుణముల కీర్తి దిగంతముల నిండి, యనేక రాజపుత్రులామెకొఱకు చందేల్ రాజును ఆశ్రయించుచుండిరి. కాని యారాజపుత్రులు తనకూఁతునకుఁ దగినవారు కారని యెంచి చందేల్ రాజు వారి కేదో యొక కారణము చెప్పి పంపుచుండెను. ఒకసారి గఢామండలా సంస్థానాధిపతియగు గోండురాజు దుర్గావతినిఁ దన కిమ్మని యామె తండ్రిని వేఁడెను. ఈగోండురాజుయొక్క శౌర్యసాహసములను గుఱించి చారులచే వినినదిగావున దుర్గావతియు నాయనయందు బద్ధానురాగయై యుండెను. గోండులు జాతియందును, విద్యయందును, నాగరికతయందును రాజపుత్రులకంటెఁ దక్కువవారు. గోండువారార్యులుగారు; అనార్యులు. కనుక నిట్టి నీచకులజునికిఁ దను శ్రేష్ఠవంశపుకన్యను ఇచ్చుటకు చందేల్‌రాజునకు నిష్టము లేక పోయెను. కాని అప్పుడు గోండురాజు మిక్కిలి బలవంతుఁడుగా

నుండెను. ఈరాజు పాలించెడి గఢామండలరాజ్య మంతగా గొప్పది కాకపోయినను, అతఁడు మిక్కిలి బలవంతుఁడై, అతనికి అనేక రాజులు సహాయముగా నుండిరి. ఇట్టి రాజుతోఁ బోరిగెలుచుట దుర్లభమనియు, దుర్గావతి మనము అతనియందుఁ జిక్కినదనియు నెఱిఁగి, చందేల్ రాజు గఢామండలాధీశునకుఁ దన కన్యక నిచ్చి మహావైభవముతో వివాహము చేసెను.

వివాహము జరిగినతరువాత సత్తవారింటికి వచ్చినప్పుడు దుర్గావతి, తన పుట్టిన రాజ్యమునందున్న పేదసాదల కనేకులకు శాశ్వత జీవనము లేర్పఱచెను. అందువలన వారందఱామెను తమ పాలిటి దైవమని భావించి యామె కనేకము దైనసేవన లొనరించిరి. ఈమె గఢామండలమునకు వచ్చినతరువాత నీమెభర్త, రాజ్యవిచారణ మేమియుచేయక, యీమెయందే యధికానురాగము కలవాఁడై, సదా నర్మదానదీతీరమునను, అచ్చటనున్న యుద్యానవనములయందును విహరించుచు కాలము వ్యర్థపుచ్చుచుండెను. అనేక పర్యాయములు దుర్గావతి రాజ్యమును బాగుగా నేలుమని రాజునకు సూచించెనుగాని విషయాసక్తుఁడయిన రాజు ఆమాటలను లక్ష్యపెట్టినవాఁడు కాఁడు. అంతఁ గొంత కాలమునకు దుర్గావతీరాణి గర్భవతియయి యొకపుత్రునిఁ గనెను. ఆపుత్రునికిఁ బదిసంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చినప్పుడు, రాజుగారు దీర్ఘరోగముచేత మృతి నొందెను. అప్పుడు రాజ్యపాలనమంతయు దుర్గావతిమీఁదఁ బడినందున నామె తనకుమారుని సింహాసనాసీనుఁ జేసి, యతనిపేరిట తానే రాజ్యముఁ జేయఁ జొచ్చెను. ఆమె తన పెనిమిటివలెఁగాక, మిగుల దక్షతతో,

న్యాయముతోఁ, రాజ్యపరిపాలనముఁ జేయుచుఁ బ్రజలను సంతోష పెట్టుచుండెను.

ఇట్లు తనప్రజలను సుఖపెట్టుచు, పరరాజులతో వైరము లేక యైదాఱుసంవత్సరములు రాణిగారు రాజ్యము చేసినతరువాత మొగలాయి రాజైన యక్బరుబాదుషా ఆమెకీర్తి విని, యిట్టి రాజ్యము పరిపాలించెడిరాణి మనకు నంకితురాలుగా నుండవలయు నని నిశ్చయించెను; ఇట్లు తలఁచి యక్బరు అసఫ్ఖాను అను ప్రసిద్ధవీరుని ౧౫౬౪ వ సంవత్సరమున దుర్గావతిరాజ్యము పైకిఁ బంపెను! అక్బరు సకల సద్గుణసంపన్నుఁడని చరిత్రకారులు చెప్పుదురు. అతనియందు ననేక సద్గుణము లుండెడివి. ఇతర యవన ప్రభువులతోఁ బోల్చి చూచినయెడల నతఁడు దేవసమానుఁడే యని చెప్పుటకు సందేహములేదు. కాని యిట్టి మహాత్మునిని గూడ రాజ్యకాంక్ష వదలినది కాదు. రాణి దుర్గావతి యక్బరు నేమి, ఆయనరాజ్యములోని ప్రజలనేమి యించుకంతమాత్రము బాధ పెట్టినది కాదు. వారి జోలికైన నెన్నఁడు పోయినదికాదు. ఇట్టు లుండఁగా నాయబలమీఁదికి సైన్య మంపుట మహాత్మాకాంక్షగాక మఱియేమి? ఇట్లు అసఫ్ఖాను శూరుఁడు (అవును. అబలతో యుద్ధమునకుఁ దలపెట్టినవాఁడు శూరుఁడే.) తనపై దండెత్తి వచ్చుచున్నాఁడన్నమాట విని, దుర్గావతి భయపడక, మహాధైర్యముతో యుద్ధమునకు సిద్ధము చేయసాగెను. మహాప్రయత్నము చేసి కొద్దికాలములోనే ౫౦౦ కరులను, ౨౦౦౦ తురంగములను, గొప్పకాల్బలములను సిద్ధపఱచెను. తాను పురుష వేషము ధరించి, ఆయుధములను బుచ్చుకొని, యేనుఁగు పైనె

క్కి ప్రత్యక్షదుర్గవలె యుద్ధభూమికి వెడలెను! ఆమెనుజూచి సైనికుల కందఱికిని ఉత్సాహము గలిగి వారిశౌర్య మినుమ డియై వారు శత్రుసైన్యముపై నడరి యతిధూర్తు లగు యవన సైనికుల ననేకుల రూపుమాపె, మఱునాఁ డాసేనాధిపతిని యమ సదనమున కనుప నిశ్చయించిరి. కాని ఢిల్లీశ్వరునిచే మహావీ రుఁడని ప్రఖ్యాతిని గాంచిన ఆసఫ్ ఖాన్ కొద్దిసైన్యముతో నీమె ను జయించుట దుస్తర మని తెలిసికొని, మఱునాఁ డింకను సైన్యమును గూర్చుకొని, తమవద్దనున్న ఫిరంగీ లన్నియు నగ్ర భాగమునం దుంచి, గోండుసైనికులపై నకస్మాత్తుగా వచ్చి, తన సామర్థ్య మంతయుఁజూప వారు చీకాకుపడి శత్రువుల మా ర్కొన శక్తులు కాకయుండిరి. ఇట్టి దురవస్థఁజూచి, దుర్గావ తీకుమారుఁ డల్ప వయస్కుఁ డయ్యును, అభిమన్యు కల్పుఁ డుగాన, తాను ముందై వెడలవలదని సైనికులకు ధైర్యమి చ్చి, శత్రువులను మార్కొనెను. ఇట్లు కొంతసేపు మహాధైర్య ముతోఁ బోరాడి యా బాలవీరుఁడు బాణఘాతముచే మూ ర్ఛిల్లెను. అప్పుడు సైనికు లందఱు చింతాక్రాంతులై యా దుఃఖవార్త, యింకొకవైపున తురకలను మర్దించుచున్న దుర్గా వతికిఁ దెలియఁజేసిరి. ఆమాట విని, దుఃఖించుట కది సమయము కాదని యెంచి, రాణీగా రిసుమంతైనను జలింపక పుత్రవాత్సల్య మును ఆపి, తనసేనాధిపతికి నిట్లు వర్తమానము చేసెను. "ఈస మయము ధైర్యమును వదలి దుఃఖించుచు కూర్చుండఁ దగినది కాదు. శత్రుహననము మన ముఖ్యకర్తవ్యము. ఈశ్వరేచ్ఛ వలన నైన కార్యమునకు వగవఁ బనిలేదు. కాన పిల్లవానిని శిబిర

మునకుఁగొనిపోయి తగిన యుపచారములు చేయుఁడు. నేని
ప్పుడు యుద్ధమును విడిచి వచ్చుటకు వీలులేదు. రణయజ్ఞము
సమాప్తము చేసి, ప్రాప్తియున్న మరలఁ జూచెదను.” ఈయనుజ్ఞ
ప్రకారము సైనికులు కార్యమును జరిపిరి.

యుద్ధమునందుఁ గొంతసేపు వారికి జయమును, కొంతసేపు
వీరికి జయమును గలుగుచు, ఎందరెవరు గెలుతురో నిశ్చయిం
చుటకు వీలు లేకయుండెను. ఇట్లు కొంతసేపు ఉభయపక్షముల
సమానముగా యుద్ధము జరిగి, అది హిందువుల స్వాతంత్ర్య నా
శన కాలముగాన, తురుష్కులకే యాధిక్యము వచ్చెను. గోండు
సైనికులు పోరాడిపోరాడి, ఉత్సాహహీనులైరి. గోండు లెట్లె
ట్లు ఉత్సాహహీనులైరో, అట్లట్లు మ్లేచ్ఛులబలము హెచ్చుచుఁ
బోయెను. సమరాజ్యమును గోండుదేశమునందు స్థాపించవలె
నన్నదృఢేచ్ఛ గలవారు గనుక ‘దీన్ దీన్’ అను రణశబ్దము ఘుష్ప
రించుచు ఘోరముగా గోండు సైన్యములను [illegible]. ఇట్లు
భయంకరమయిన హననయజ్ఞము జరుగఁగ, మూడువందల సైని
కులతోడ దుర్గావతిరాణీమాత్రము బ్రతికి భయంకరముగాఁ
బోరాడుచుండెను. ఆమెను మార్కొనుటకు ఆసఫ్ఖాన్ దుర్గా
వతివద్దికి స్వయముగా వచ్చెను. కాని యీమె రౌద్రమునుజూచి
భయమంది, దూరముపోయి, అచ్చటనుండి యామెపై బాణవర్ష
మును గురిపింపసాగెను. ఆమె యాబాణములు నన్నిఁటిని
దునిమెను. కాని యందొక బాణము శిరస్సునందు గ్రుచ్చుకొ
నఁగా నామె మఱింత క్రోధాయమానమానసయై, ఆ బాణమును
తాన పెరికివైచి, మఱింత రౌద్రముతో యుద్ధము చేయసా

గెను!! అప్పు డామెశరీర మంతయు రక్తమయ మైనసంగతి చూచి, ఆమెడస్సిన దని తెలిసికొని, స్వామిభక్తి గలయొకసేవకుఁ డామెను సమీపించి యిట్లనియె, "అమ్మా! మీ రిఁక యుద్ధమును జేసినందువలన లాభ మేమియు లేదు. కొద్దికాలములోనే శత్రువులు మిమ్ము జెరఁబెట్టఁ గలరు. వారిచేతులలోఁబడక శీఘ్రముగా నిచ్చటనుండి పలాయనముచేయుట మేలు: తమకొకయిబ్బంది లేక నేను ఆవలకు దీసికొని పోయెదను." ప్రియసేవకుఁడు పలికిన యీవచనములు విని ఆమెచింతించి, శత్రువులు నిజముగా సమీపించుచున్నా రని చూచి, పవిత్ర మైనదేహము మ్లేచ్ఛులచే నపవిత్ర మగునన్న మాటమాత్రము తలఁపునకురాఁగా సహింపలేక, విషణ్ణవదనయై, తనసేవకునిఁజూచి యిట్లనియె "ఓరీ! నీ వన్నమాట నిక్కము. ఇదిగో నాచేతనున్నఖడ్గముంగొని, యిచ్చటనే నాశిరచ్ఛేదము చేయుము; నేను క్షత్రియకన్యను; కాన పగరకు వెన్నిచ్చి, చనుట నాకనుచితము. ఈశరీరమును శత్రువు లంటఁజాలరు. కాన నీ వన్యథా విచారము చేయక నాతల దునుముము. అందుచే నేను వీరస్వర్గమును బొందుదును. నాయాజ్ఞ విని నన్నుసంకటమునుండి కాపాడినందున నీకును బుణ్యమే గలుగును; పాపము గలుగనేరదు." ఈమాటను విన్నతోడనే యాస్వామిసేవాపరాయణుఁడయిన సేవకుఁడు నిశ్చేష్టితుఁడై యేమియుఁ దోఁచక నిలువఁబడెను. కొంతసే పట్లు నిలువఁబడి వాఁ డిట్లనియె. "తల్లీ నావిన్నప మాలకించి, ఈయేనుఁగు నెక్కుఁడి. అది శీఘ్రముగా మిమ్మును శత్రువులబారినుండి తప్పించి, యవతలకుఁ గొనిపో

వును. నేను స్త్రీవధ చేయఁజాలను." అప్పుడు రాణీగారు మిక్కిలి విచారించి, మ్లేచ్ఛులు సమీపించుట గని, తన ఖడ్గమునకు మ్రొక్కి దానితోఁ దనంతట దానే పొడుచుకొని రణభూమియందే ప్రాణములు విడిచెను!!! రాణీగారిశవము మ్లేచ్ఛులచేఁ బడకుండ నామె సేవకుఁడు భద్రపఱిచి, తాను యుద్ధముచేసి యచటనే మృతుఁడయ్యెను! రాణీగారికుమారుఁడును పరలోకగతుఁడయ్యెను. ఇట్లొక తురక బాదుషాయొక్క రాజ్యలోభముచేత గోండుసంస్థానములోని నిరపరాధు లగులోకు లందఱు హతులైరి. అహా! రాజ్యలోభ మెట్టి ఘోరకృత్యములను జేయునో గదా!

ఈరణశూర యైనదుర్గావతియొక్క సమాధి జబ్బలపురము వద్ద నున్నది. ఆసమాధియొద్దనే యామె గుణవర్ణనాత్మక మైన శిలాశాసనము కలదు. అచ్చటికి వెళ్లిన బాటసారు లందఱును ఆసమాధిని మహాభక్తితోఁ జూచి యీశూరనారిని గుఱించి పూజ్యభావమును వహించెదరు. పరమధార్మికుఁ డయిన యొక బాటసారి యిందు గుఱించి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. "దుర్గావతియొక్క సమాధి నాపర్వత దేశమునందు నిర్మింపఁబడినది. అచ్చట రెండు పాషాణస్తంభంబు లున్నవి; వానినిఁ జూడఁగానే వెనుక జరగిన యుద్ధము మూర్తీవంతముగాఁ గనులయెదుటఁ గానఁబడును. ఆగిరిశిఖరముమీఁద నిప్పటికిని భయంకరమైన రణఘోషము రాత్రిపూట వినవచ్చునని యచ్చటిలోకులు నమ్మెదరు. నిర్జన మయ్యును రమణీయ మగునీస్థలమునకు వచ్చెడి బాటసారులు ప్రేమపూర్వకముగా రాణీగారి సమాధిని దర్శి

తుగు. ఆమెపరాక్రమ శ్రవణముచే విస్మయచిత్తులయి నానంద ముతో నామె సమాధిని బూజించెదరు. ఆస్థలమునందుఁ బ్రకాశ మానము లయినగాజు తునుక లనేకము లున్నవి. ఆగాజుతును కలే రాణీగారికి బాటసారు లర్పించెదరు. ఈపూర్వాచారము ననుసరించి, నేనును దుర్గావతియొక్క దివ్యగుణములను అభినం దించుటకయి యొకగాజుతునుక సమాధికి నర్పించితిని.” అవును. ఇట్టి యలౌకికశౌర్య మేరికి నభినందనీయము గాకుండును ? క్షత్రి యులకు నత్యంత శ్రేయస్కర మయినధర్మమును నాచరించి స్వర్గ ద్వారమునందుఁ జొచ్చినవారు పురుషులయినను, స్త్రీలయినను సర్వజనవంద్యులే. శ్రీకృష్ణమూర్తియు నర్జునున కిదియే బోధించె నాఁడు:—

యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వార మపావృతమ్
సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ ! లభంతే యుద్ధ మీదృశమ్.*

---

* ఓ అర్జునుఁడా ! కోరకుండ సంభవించినట్టియు, తెఱవఁబడిన స్వర్గ ద్వారరూపమయినదియు నగు నిట్టి యుద్ధమును ఏరాజులు పొందుచున్నారో, వారలు సుఖు లగుచున్నారు.—భగవద్గీత. అ. ౨. శ్లో ౩౨.

సౌభాగ్యవతి రఖమాబాయి కేళ్కోకర్.

స్త్రీవిద్యావిజయధ్వజము !!!

సంపత్సరస్వతీ సత్యం సంతానం సదనుగ్రహః ।
సత్తా సుకృతిసంభారః సకారాః సప్త దుర్లభాః ॥ †

వర్తమానకాలమున హిందూదేశమున స్త్రీవిద్యను గురించి యనేక వాదవివాదములు జరుగుచున్నవి. ఉన్నతవిద్య స్త్రీలకు నేర్పవలయునా వలదా యన్నసంగతిని గురించి యనేకు లనేక విధములుగా వితర్కించుచున్నారు. కొందఱు, స్త్రీలకుం బురుషులవలె నన్ని విద్యలు చెప్పవచ్చునని చెప్పుదురు. స్త్రీలకు బురుషులవలె నున్నతవిద్య యక్కఱలేదనియు, వారి కల్పజ్ఞానము గలిగినం జాలుననియుం గొందఱు చెప్పుదురు. స్త్రీలకు నింటి పనితప్ప చదువుతో నొత్తిగా ప్రయోజనము లేదనియు మఱి కొందఱు చెప్పుచున్నారు. స్త్రీలకు విద్య నేర్పినయెడల వారు గర్వింతు రనియు, వీరు గూడ స్వాభావిక సద్గుణములను త్యజింతు రనియు, భర్తలను లక్ష్యము చేయరనియు, అందువలన సంసారము చక్కఁగా జరుగక, స్వధర్మ మంతయు చెడి, సమాజ సౌఖ్య మంతయు విధ్వంస మగుననియుం గొందఱు ప్రతిపాదించెదరు. ఇట్టి ప్రత్యక్షముగా ఉదాహరణము లేమియు నెదుట

† సంపత్తి, సరస్వతి (విద్య), సత్యము, సంతానము, సదనుగ్రహము (పెద్దలకృప; లేక గొప్పవారి ఆశ్రయము), సత్త(అధికారము), సుకృతిసంచయము, ఈసకారసప్తకము దుర్లభము సుమా.

రఘమాబాయి కేళ్కర్

లేనందువలన నెవరికి మనసువచ్చినట్లు వారు స్త్రీవిద్యావిషయ
మయి మాటలాడుచుందురు. 'విద్యా దదాతి వినయం' అని
యున్నదిగనుక విదుషీ స్త్రీ యితర స్త్రీలకంటె నధికసుశీలము గల
వారును, అధిక వినయసంపన్నలును, కావలయును. ఐనను
విద్యచే స్త్రీలు చెడుదురని యనేకులు చెప్పుట వింతగానున్నది.
ఇట్టి నాక్షేపణ లాడుమాటలు కేవల మర్థములేని మాట
లనుట ప్రత్యక్షప్రమాణముచే కావలయును. ఉన్నతవిద్య నేర్చు
కొని, మహావిద్యావతులని పేరు వడసియు, వినయాదిసద్గుణ
విభూషితలయి, ధర్మశ్రద్ధగల విదుషీ. ఇంగ్లీషువారి దురాచార
ములను గ్రహింపక, వారి సద్గుణములనుమాత్రమే గైకొనుచు
పాతివ్రత్యమును [illegible]ముగాఁ బ్రతిపాలించిన సతీశిఖామణుల
నొక్క ప్రత్యేక చరిత్రములే దురాక్షేపలాడు ప్రతిపక్షులను లజ్జి
తులను జేయును. ఇట్టి పవిత్రచరిత్రములవలన. మన దేశమునందు
గల స్త్రీవిద్యాద్వేషము సమూలముగా నశింపగలదు. ఈ
దేశమునందు స్త్రీవిద్య వృద్ధిఁ బొందినకొలఁదిని, ఇట్టిసుగుణా
భిరామ లయినవిదుషీరత్నము లనేకులు కలుగఁగలరు. ఇప్పుడు
[illegible]సనమువారిసహాయమువలన నీదేశమునం దనేక బాలికా
పాఠశాలలు స్థాపింపఁబడినవి. ఈ పాఠశాలలయందు నేర్చుకొని
యచ్చటచ్చట విదుషీరత్నము లుత్పన్న లగుచున్నారు. ఇదియు
నుగాక యనేక స్త్రీవిద్యాభిమానులు, తమభార్యలకు విద్యచెప్పి
వారిని తమసహధర్మచారిణులుగాఁ జేసికొనుచున్నారు. ఇట్లు మ
న దేశమునం దుద్భవించుచున్న విదుషీమణులసుగుణసంపదలు,
లోకులకుఁ దెలిపి, స్త్రీవిద్యను వృద్ధిపఱచుట ప్రతిస్వదేశాభి

మానునిపని. కనుక నిప్పుడు బ్రతికియున్న యొకమహాసాధ్వి యొక్క దివ్యచరిత్రము చదువరులకొఱకీమాలయందు గ్రుచ్చఁ దలఁచితిని. ఈమెపేరు సౌభాగ్యవతి రఖమాబాయి కేళ్కర్. ఈపతివ్రతాతిలకముయొక్క విద్యావైభవము, అసామాన్యసౌజన్యము, నిస్సీమపతినిష్ఠ, పరమవినయము, సంపూర్ణశాలీనత, అనుపమేయౌదార్యము, అనుకరణీయ మయినగృహ నిర్వాహకత్వము, మొదలయిన సద్గుణసమూహమును జూచి, విభ్రమముఁ జెంది యెంతగొప్ప పూర్వనాగరికుఁ డయినను, తనమనసులోని స్త్రీవిద్యాద్వేషము సంపూర్ణముగాఁ బోఁగొట్టుకొని యతఁడు స్త్రీవిద్యాభిమాని కాక మానఁడు. ఇట్టిప్రభావ మీచరిత్రమునందుఁ గలదు గావుననే యీమెను మహారాష్ట్రములోని పూర్వనాగరికులగు పత్రికాకర్తలుగూడ వేయినోళ్ల గొనియాడుచున్నారు. కావుననే యీమె చరిత్రమునకు శిరోభాగమునందు నేను 'స్త్రీవిద్యా విజయధ్వజము' అని పేరుపెట్టితిని. శిరోభాగమున నుదాహరింపఁబడిన శ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడిన సకారసప్తక మీమెయందు నేకీభవించియుండుటఁ జూచి, మహైశ్వర్యమగ్నురాలనై, ఇట్టిపవిత్రచరిత్రమును వ్రాసినయెడల సోదరీమణుల కత్యంతోపయోగ మగునని యెంచి రఖమాబాయిగారి చరిత్రము సంక్షేపముగా వ్రాయుచున్నాను.

సౌ. రఖమాబాయిగారు మహారాష్ట్రవైశ్యులు. ఈజాతివారు చాల తక్కువగానుండి, బొంబాయి, సోలాపూరు, విరాపూరు, వసయీ, యన్నగ్రామాదులలోనే యున్నారు. ఈమె బొంబాయి పట్టణమునందు ౧౮౬౪ వ సంవత్సరప్రాంతమున

జన్మించెను. చిన్నతనమునం దీమె విద్యాభ్యాసము చేసినది కాదు. ౧౮౬౮వ సంవత్సర ప్రాంతమున బొంబాయిలో, డాక్టరు కృష్ణాజిదాదాజి యన్నఆయనతో నీమె వివాహము జరిగెను. ఈ వివాహసమయమునుండియే, యీమె నిజమ యినచరిత్రమునకుఁ బ్రారంభ మయినదని చెప్పవచ్చును. రాజ శ్రీ కృష్ణాజీగారి మూలనివాసస్థలము వసయీ యన్నగ్రామము. ఈయన బొంబాయిపట్టణములోని గ్రాంట్ మెడికల్ కాలేజిలో వైద్యశాస్త్రము నభ్యసించి, డాక్టరుపరీక్షయందు పారంగతుఁ డయ్యె. ఈయనకుఁ జిన్ననాటినుండియు విద్యావ్యసనము గలదు. పాఠశాలయం దభ్యసించిన వైద్యశాస్త్రమునం దేకాక, మహా రాష్ట్రభాష, వ్యాకరణము, కవిత్వము మొద లయినవాని యందుఁగూడ కృష్ణాజీ ప్రవీణుఁ డయ్యెను. ఈడాక్టరుకుఁ బ్రథ మమునుండి స్త్రీవిద్యయందుఁ జాల అభిమానముగలదు. కేవలా క్షరజ్ఞానముమాత్రము స్త్రీలకుఁ జాలునని యీయన అభిప్రా యముకాదు. పురుషు లభ్యసించు నున్నతవిద్యలన్నియు స్త్రీలకు నేర్పవచ్చునని కృష్ణాజీగారి యభిప్రాయము. విద్యవలన నాఁడు వారు చెడిపోవుదు రన్నమాట యసత్యమని డాక్టరుగారి యభి ప్రాయము గనుక, తాను స్వయముగా తనభార్యకు విద్య నేర్పి, స్త్రీవిద్యా నిందకులమాటలు స్వప్న సృష్టిలోనివేగాని, వాస్తవ సృష్టిలోనివి కావని ప్రత్యక్ష ప్రమాణముతో స్థాపించుటకు డాక్టరు కృష్ణాజీగారు నిశ్చయించిరి.

తననిశ్చయము ననుసరించి కృష్ణాజీగారు రఖమాబాయికి విద్య నేర్పుట కారంభించిరి. ఆమెకు వివాహమునకుఁ బూర్వము విద్యా

మానునిపని. కనుక నిప్పుడు బ్రతికియున్న యొకమహాసాధ్వి యొక్క దివ్యచరిత్రము చదువరులకొఱకీమాలయందు గ్రుచ్చఁ దలఁచితిని. ఈమెపేరు సౌభాగ్యవతి రఖమాబాయి కేళ్కోకర్. ఈపతివ్రతాతిలకముయొక్క విద్యావైభవము, అసామాన్యసౌజన్యము, నిస్సీమపతినిష్ఠ, పరమవినయము, సంపూర్ణశాలీనత, అనుపమేయౌదార్యము, అనుకరణీయమయినగృహనిర్వాహకత్వము, మొదలయిన సద్గుణసమూహమును జూచి, విభ్రమము జెంది యెంతగొప్ప పూర్వనాగరికుఁడయినను, తనమనసులోని స్త్రీవిద్యాద్వేషము సంపూర్ణముగాఁ బోఁగొట్టుకొనియతఁడు స్త్రీవిద్యాభిమాని కాక మానఁడు. ఇట్టిప్రభావ మీచరిత్రమునందుఁ గలదు గావుననే యీమెను మహారాష్ట్రములోని పూర్వనాగరికులగుపత్రికాకర్తలుగూడ వేయినోళ్ళ కొనియాడుచున్నారు. కావుననే యీమె చరిత్రముమునకు శిరోభాగమునందు నేను 'స్త్రీవిద్యా విజయధ్వజము' అని పేరుపెట్టితిని. శిరోభాగమున నుదాహరింపఁబడిన శ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడిన సకారసప్తక మీమెయందు నేకీభవించియుండుటఁ జూచి, మహాశ్చర్యమగ్నురాలనై, ఇట్టిపవిత్రచరిత్రమును వ్రాసినయెడల సోదరీమణుల కత్యంతోపయోగ మగునని యెంచి రఖమాబాయిగారి చరిత్రము సంక్షేపముగా వ్రాయుచున్నాను.

సౌ. రఖమాబాయిగారు మహారాష్ట్రవైశ్యులు. ఈజాతివారు చాల తక్కువగానుండి, బొంబాయి, సోలాపూరు, విజాపూరు, వసయీ, యన్నగ్రామాదులలోనే యున్నారు. ఈమె బొంబాయి పట్టణమునందు ౧౮౬౭వ సంవత్సరప్రాంతమున

జన్మించెను. చిన్నతనమునం దీమె విద్యాభ్యాసము చేసినది కాదు. ౧౮౭౭వ సంవత్సర ప్రాంతమున బొంబాయిలో, డాక్టరు కృష్ణాజిదాదాజి యన్నఆయనతో నీమె వివాహము జరిగెను. ఈ వివాహసమయమునుండియే, యీమె నిజము యినచరిత్రమునకుఁ బ్రారంభ మయినదని చెప్పవచ్చును. రాజశ్రీ కృష్ణాజీగారి మూలనివాసస్థలము వసయీ యన్నగ్రామము. ఈయన బొంబాయిపట్టణములోని గ్రాంట్ మెడికల్ కాలేజిలో వైద్యశాస్త్రము నభ్యసించి, డాక్టరుపరీక్షయందు పారంగతుఁ డయ్యె. ఈయనకుఁ జిన్ననాటినుండియు విద్యావ్యసనము గలదు. పాఠశాలయం దభ్యసించిన వైద్యశాస్త్రమునం దేకాక, మహారాష్ట్రభాష, వ్యాకరణము, కవిత్వము మొద లయినవాని యందుఁగూడ కృష్ణాజీ ప్రవీణుఁ డయ్యెను. ఈడాక్టరుకుఁ బ్రథమమునుండి స్త్రీవిద్యయందుఁ జాల అభిమానముగలదు. కేవలాక్షరజ్ఞానముమాత్రము స్త్రీలకుఁ జాలునని యీయన అభిప్రాయముకాదు. పురుషు లభ్యసించు నున్నతవిద్యలన్నియు స్త్రీలకు నేర్పవచ్చునని కృష్ణాజీగారి యభిప్రాయము. విద్యవలన నాఁడు వారు చెడిపోవుదు రన్నమాట యసత్యమని డాక్టరుగారి యభిప్రాయము గనుక, తాను స్వయముగా తనభార్యకు విద్య నేర్పి, స్త్రీవిద్యా నిందకులమాటలు స్వప్న సృష్టిలోనివేగాని, వాస్తవ సృష్టిలోనివి కావని ప్రత్యక్ష ప్రమాణములో స్థాపించుటకు డాక్టరు కృష్ణాజీగారు నిశ్చయించిరి.

తననిశ్చయము ననుసరించి కృష్ణాజీగారు రఖమాబాయికి విద్య నేర్పుట కారంభించిరి. ఆమెకు వివాహమునకుఁ బూర్వము విద్యా

గంధ మయినను లేకపోయినను, బుద్ధికుశలత గలిగినదిగావున, త్వరలోనే మహారాష్ట్రము వ్రాయుట, చదువుట చక్కఁగా నేర్చుకొనెను. అందువలన ఆయన కధికోత్సాహము కలిగి, భార్యకు విద్యచెప్పుట మాతని కొకవినోదమైన పనిగాఁ దోఁచెను. తన యుద్యోగమునకును, రోగులయిండ్లకు వెళ్లి చూచుటకును కావలసినవేళతప్ప, కడమసమయ మంతయు కృష్ణాజీగారు భార్యకు విద్యగఱపుటయందే గడపుచుండెను! ఆకాలమునందు భార్యాభర్త లిరువురును యౌవనసంపన్ను లయ్యుండియు, ధనసంపన్నులై యుండియు, నితరులవలె స్వేచ్ఛాసుఖములయం దిష్టము లేనివారై, యుభయులును విద్యాభివృద్ధికై పాటుపడుచుండిరి! అట్టి సమయమునం దెంతమాత్రము విసుగులేక, ఆమె యెంత త్వరగా నభ్యసించిన నంత యుత్సాహముతో బోధించిన కృష్ణాజీగారి సదుద్దేశము లెంతయుఁ బ్రశంసింపవలసి యున్నది. కృష్ణాజీగారు తనభార్యకు విద్య గఱపినరీతి యత్యంత ప్రశంసనీయముగాను, అనుకరణీయముగాను, ఉన్నది. సుఖమార్గముగాను చదువుకొను అఱలోఁ బెట్టిన ప్రతిపదార్థమును బోధప్రదముగానే యుండెను. గోడలకు గోడసంచులు మొదలైనవి కొట్టుటకుమారుగా గోళములయొక్కయు, గోళార్ధములయొక్కయు, నక్షత్రములయొక్కయు, సూర్యమండలముయొక్కయు, గ్రహణములయొక్కయు సుందరమైన పటములను కృష్ణాజీగారు కొట్టించిరి. జగత్తులో పర్వతములయొక్కయు, నదులయొక్కయు, ద్వీపములయొక్కయు, పటములను శ్రమపడి సంపాదించి, గది నలంకరించుచుండెను. ఆవిద్యామందిరమందు, భిన్నభిన్న దేశ

ములలోని లోకుల ప్రతిమలును, సీత, తార, ద్రౌపది మొదలైన పౌరాణికసాధ్వీమణుల పటములును, అహల్యాబాయి, ఎలిజబేతు మొదలైన స్త్రీలయొక్కయు, వాషింగటన్, నెపోలియన్ మొదలైనవారియొక్కయు పటములును, తుకారాము, రామదాసు, మోరోపంతు, ముక్తేశ్వరుఁడు మొదలయిన మహారాష్ట్రకవులయొక్క బోధవచనములు పెద్దయక్షరములతో వ్రాయఁబడిన కాగితములును, స్థలస్థలమునందుఁ గానవచ్చుచుండెను. సూర్యునిచుట్టు పృథివి యెటులు తిరుగునో, పృథివిచుట్టుచంద్రుఁ డెట్లు తిరుగునో చూపుటకుఁ జేయఁబడిన యంత్రము, వాయుభారమును గొలుచుయంత్రము, ఉష్ణత గొలుచు యంత్రము, పాలలో నీరు కలిసినది లేనిది తెలిసికొనుటకుఁ జేయఁబడినయంత్రము, చల్లచేసెడియంత్రము, జాగరూకత నిమిత్తమై చేయఁబడిన గడియారము మొదలయిన చిన్నచిన్న కొద్దివెల గలయంత్రములచే నాగది యలంకరింపఁ బడుచుండెను. ఇట్లు ఆవిద్యామందిరమం దెటచూచినను, ఆనందప్రదము లయినట్టియు, బోధప్రదము లయినట్టియు, జ్ఞానప్రదము లయినట్టియు వస్తువులే గానవచ్చుచున్నందున, ఆగృహాము కేవలముగా సరస్వతీదేవియొక్క విలాసమందిరముగాఁ దోచుచుండెను! ఇట్టి సరస్వతీమందిరమునం దధ్యయనము చేసినందువలన రఖమాబాయిగారికి సరస్వతీ దేవితో నతిశీఘ్రముగా సహావాసము గలిగెనని చెప్పుటకు సందేహాము లేదు. ఆగదిలోని యేయేపదార్థమువైపు ఎప్పుడెప్పుడు దృష్టిపోయిన అప్పుడప్పుడు కృష్ణాజీగారు · వాని వాని విషయమై భార్యకు సవిస్తరముగా బోధ చేయుచుండిరి.

అచ్చటి ప్రతి పదార్థమును జూచి దానిని గుఱించిన సంగతు లన్నియు సంపూర్ణముగాఁ దెలిసికోవలయునని యామెకుఁ గుతూహలము గలిగి యామెభర్తను సవినయముతో ననేక ప్రశ్న లడుగుచుండెను. డాక్టరు కృష్ణాజి సర్వము తెలిసినవాఁడుగావున, భార్యకుఁ గలిగినశంకల కన్నిఁటికిని తగిన సమాధానములు చెప్పి, ఆమె జ్ఞానమును వృద్ధిపఱచుచుండెను. ప్రసంగానుసారముగా నితిహాసము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, జ్యోతిషశాస్త్రము మొదలైనవానిలోని సంగతు లన్నియు మనోరంజకముగా నుండునటుల బోధించి యామె మనస్సునందు నాటునట్లు చేసెను! వ్యాకరణము, గణితము మొదలైన విషయములు నేర్పునప్పుడేమి, నేర్చుకొనునప్పుడేమి పురుషులకే మహాకఠినముగా నుండును. స్త్రీల కంతకంటెఁ గఠినముగా నుండునని వేరుగాఁ జెప్పవలెనా? ఐనను కృష్ణాజీగారు గణితవ్యాకరణములను గూడ సులభముగాను, మనోరంజకముగాను భార్యకు నేర్పిరి! ఇందుచేతనే రఖమాబాయిగారు గణితవ్యాకరణములలో మిక్కిలి ప్రవీణయై, కోలాపూరుపట్టణములో నధ్యాపనము చేయునప్పుడు, ఈవిషయములలోని ప్రావీణ్యమును గుఱించి ప్రఖ్యాతిని వహించెను. ఇదియంతయు కృష్ణాజి దాదాజిగారి పరిశ్రమఫల మని చెప్పుట కేమి సందేహము? ఇంగ్లీషు నేర్చుకొని, మాతృభాషలను మఱచిపోవువారివలెఁగాక కృష్ణాజీగారు, మహారాష్ట్రభాషయందుఁ బ్రావీణ్యము గలవారుగావున, ఆయన తనభార్యకు మహారాష్ట్ర భాషయొక్క సాహిత్యశాస్త్రమును గూడ నేర్పెను.

ఇట్లు రఖమాబాయిగారు మహారాష్ట్రమునం దధికాభ్యాసము గలవారై, యింగ్లీషువిద్య నభ్యసించుటకుఁ బ్రారంభించిరి. ఆమెకుఁ గల యుత్సాహమువలనను, కృష్ణాజిగారి పరిశ్రమమువలనను కొద్దికాలములోనే యాభాషయందుఁ గూడ రఖమాబాయిగారికిఁ జాలప్రవేశము గలిగెను. ఇదియంతయు, నామె స్వయముగా నింటిపని చేసికొని తీరినకాలములో నేర్చుకొనెను! బడికి వెళ్ళక యింటనే యభ్యసించినను, బడియం దభ్యసించి ప్రవీణు లనఁబడు వారికంటె నధికముగానే నేర్చెను!! కాని, యింతవిద్వాంసురాలయినను, ఈమెకు నక్షరజ్ఞాన మైనకలదని, యిరుగుపొరుగువారికేమి, బాంధవులకేమి తెలియక యుండెను!!! ఐనను కస్తూరి పరిమళ మెంత దాచినను దాగనేర దన్నట్లు, ఈమె యెంత గుప్తముగా నుండినను, ఈమె కీర్తి మిక్కిలి చమత్కారముగా నీవలకు వచ్చెను.

డాక్టరు కృష్ణాజీ యెల్లప్పుడును తమపనియం దధికశ్రద్ధ గలవాఁడయి, కౌశలముతోఁ బనిని నిర్వహించుచుండెను. కానఁ బయియధికారు లాయనను జాల ప్రేమించుచుండిరి. అప్పటి యధికారిపేరు డాక్టరు జాక్సను. ఒకరోజు డాక్టరు జాక్సన్ అకస్మాత్తుగా కృష్ణాజీగారి వైద్యశాల చూచుటకయి వచ్చెను. వచ్చి, నీవుత్వరగా వైద్యశాలకు రావలసినదని వ్రాసి కృష్ణాజీ యింటికి నొకచీటిని బంపెను. కాని కృష్ణాజిగా రొకరోగిని జూచుటకయి, దగ్గఱి గ్రామమునకు వెళ్లియున్నందున, ఆయుత్తరము రఖమాబాయి చేతఁబడెను. ఆయుత్తరము ఇంగ్లీషులో నున్నందున, ఆమె దానిక్రింద "కృష్ణాజిదాదాజిగారు ఇంటివద్ద

లేరు. రోగినిజూచుటకయి గ్రామాంతరము వెళ్లియున్నారు; సాయంకాలమునకు రాఁగలరు" అని యింగ్లీషులోనే వ్రాసి, దొరగారివద్దికిఁ ద్రిప్పి పంపెను. ఆకాగితము చూచుకొని, ఆయన యింటికిఁ బోయెను; గాని ఆకాగితముపై దస్కతు లేనందున కాగిత మెవరు వ్రాసిరో యని జాన్‌స్టనుకు సంశయము కలిగెను.

తదనంతర మారోజుసాయంతనము కృష్ణాజీగారు గ్రామము నుండి వచ్చి వెంటనే డాక్టరు జాన్‌స్టనుగారి యింటికి వెళ్లిరి. అనేకసంగతులను గుఱించి మాటలాడి ప్రసంగానుసారముగా దొరవారు "నాయుత్తరమునకు ఇంగ్లీషుతో జవాబు వ్రాసిన వా రెవరు?" అని కృష్ణాజిని అడుగఁగా "జవాబు వ్రాసినది నా భార్యయే" యని యాయన ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అప్పుడు దొరగా రత్యంత విస్మితులయి "ఇంతవిద్య నామె యెచ్చట నభ్యసించెను" అని యడిగెను. అందులకు కృష్ణాజిగారు "ఇదియంతే యు నేను ఇంట నేర్పినవిద్యయే, గాని మఱి యెచ్చటను నేర్చు కొనినది కాదు" అని చెప్పెను. ఈమాటలు విని దొరగారు మిక్కిలి యానంద మగ్నమానసులై 'మీభార్య దర్శనము నా కగుటకు నేమయిన నభ్యంతరము కలదా?' యని మిక్కిలి పూజ్యభావముతో నడిగెను. అందునకు కృష్ణాజీగా రొప్పు కొని, యింటికిఁ బోయిరి. మఱునా డుదయమున దొరగారు వచ్చి, వైద్యశాలయంతయు సంశోధించినతరువాత కృష్ణాజీ తన యధికారిని నింటికిఁ దీసికొనిపోయి భార్యను జూపించెను. ఆమెను చూడఁగానే నిన్నప్రత్యుత్తరము వ్రాసిన స్త్రీ యీమెయే యయియుండవచ్చునా యని దొరగారికి సంశయము కలిగెను.

కాని కొద్దికాలములోనే ఆమె సంభాషణవలన నామె విద
శయము వ్యక్తమయి, జాన్స్టనుగారి సంశయము తొలం
ఇంటిలోనేయుండి యింతవిద్య నేర్చుకొనుట నూచి వారు
మిక్కిలి యాశ్చర్య మయి, ఆయన కృష్ణాజిగారిని, రఖమా
యిగారిని మిక్కిలి కొనియాడెను. వారిపరిశ్రమను అభినం
వారికి నుత్సాహము కలుగునట్లు చేసెను.

కృష్ణాజిగారి యీయుదాహరణమువలన నీదేశము
పురుషులు బోధగ్రహింపవచ్చును. ఈదేశములో బాలికా
శాల లుండినను ఆశాలలకుఁ జిన్నచిన్నపిల్లలే వెళు
కొంచెము పెద్దవా రయినతరువాత ఆఁడుపిల్లలు పాఠశా
వెళుటకు సిగ్గుపడుదురు. కనుక హిందూసుందరులకు సంపూ
ముగా విద్య నేర్చుకొనుటకు బాలికాపాఠశాల లుపయో
పవు. ఇదియునుగాక యనేకబాలికాపాఠశాలలలోఁ బురు
యుపాధ్యాయులుగా నుండుటవలన ననేకులు, తమబాలిక
పాఠశాలలకుఁ బంప రొల్లరు. కావున స్త్రీవిద్యాభిమాను
పురుషు లందఱును తమతమభార్యలకును, అక్కలకును, చె
డ్రకును, ఇంటివద్దనే చేతనయినంతవిద్య గఱపవలయును.
లము అక్షరజ్ఞానమేకాక సమస్తవిద్యలును గృహములో
వచ్చునని, రఖమాబాయిగారి యుదాహరణమువలన స్పష్ట
చున్నది. కావున ప్రస్తుతస్థితిని విడువఁజాలని మనదేశము
పురుషులు గృహమునందుననె చేతనైనమట్లుకు స్త్రీవిద
వృద్ధిచేయవలయును. ఇట్లు చేసిన బహుసులభముగాను,
ముగాను, ఈదేశమునందు స్త్రీవిద్యాభివృద్ధి కాఁగలదు.

భార్యకుఁ జదువు చెప్పినపుడు డాక్టరు కృష్ణాజిగారికిఁగాని, అత్యుత్సాహముతోఁ జదువుకొనునపుడు సౌ॥ రఖమాబాయికిఁ గాని, ఆవిద్యవలన ధనము సంపాదించవలెనని యూహలేదు. విద్య నేర్పుటయందును, నేర్చుకొనుటయందును వారి ముఖ్యోద్దేశము లేవియన, ఆమె మానసోన్నతిచేసి ఆమెను జ్ఞానవతిని జేయుటయు, స్త్రీల కిట్టిజ్ఞానము గలిగిన చెడుదురన్నలోకోక్తి యబద్ధమని చూపి అట్లు మిథ్యోక్తు లాడువారిని లజ్జితులను చేయుటయు, మనదేశములోని స్త్రీలకు నొక యుత్తమోదాహరణము చూపుటయు, స్త్రీకి జ్ఞానప్రాప్తియై సృష్టిచమత్కారజ్ఞానమంతయు భార్యాభర్తల కిరువురికి సమానముగానున్న వారిజీవితకాలము విశేషసుఖముగా జరుగునని వారితాత్పర్యము! ఈయుద్దేశముతోనే చేతనైనంతమట్టుకు కృష్ణాజిగారు భార్యకు విద్యనేర్పిరి. కాని యీవిద్యవలన వారికి ద్రవ్యసంచయము గలుగవలయు నని యీశ్వర నియామక ముండినందువలన, సుఖముగానుండి జ్ఞానమును సంపాదించుచున్న యీదంపతుల కొకగొప్పసంకటము సంభవించెను. అదియేదియన—

డాక్టరు కృష్ణాజిగారికిఁ జిన్నతనము నుండియు పీనస అను పేరుగల యొక నాసికారోగ ముండెను. అందువలన అప్పుడప్పుడు కొద్దిగా బాధ కలుగుచుండెను. కాని విశేషబాధ లేకయుండెను. ఆయన స్వయముగా వైద్యుఁడు గనుక ఆరోగమున కేదో యౌషధము చేయుచునే యుండెను. కాని యామందులవలన నేమియు గుణములేక కొన్నిరోజులకు ఆరోగము హెచ్చసాగెను. డాక్టరుగా రత్యంత పరోపకారబుద్ధి కలవారుగావున అనేకుల

కాయన ప్రీతిపాత్రుండయ్యెను. లోకు లాయన పరోపకారబు
ద్ధికి మెచ్చి, ఆయనను పనవేల్ మ్యునిసిపాలిటిలో మెంబరుగా
నేర్పఱిచిరి. ఆమ్యునిసిపాలిటీసభలో నొకరోజు ఏదోయొక సంగ
తిని గురించి వాదము చేయుచుండఁగా నకస్మాత్తుగా నాయన
ముక్కులోని పీనస అధికమై ముక్కునుండి రక్త ప్రవాహము
గారఁజొచ్చెను. అప్పు డాయన నిరుపాయుఁడై ఆప్రసంగ మంతటఁ
జాలించి యింటికి వెళ్ళ వలసినవాఁ డాయెను. ఆరోజునుండియు
రోగము దినదినము హెచ్చుటయే కాని తగ్గుట లేకపోయెను.
అప్పు డారోగము విశేషబాధాకరమనితోచి, కొంత కాలము
వఱకు కృష్ణాజిగారు ఇంగ్లీషు ఔషధోపచారములు చేసిరి. సౌ॥
రఖమాబాయియును మిక్కిలి శ్రద్ధాభక్తులతోఁ బతికి నుపచా
రము చేసెను. కాని యేమియు లాభములేకపోయెను. కనుక
నింగ్లీషు ఔషధములు చాలించి, దాజీశాస్త్రియను పేరు వడ
సిన హిందూవైద్యునివద్ద కృష్ణాజి మందుపుచ్చుకొనసాగెను. ఆ
యనమందువలన మొదట కొద్దిగా గుణముకలిగెను. కాని మొ
త్తముమీఁద నేమియు లాభము లేకపోయెను. ఇట్లేమియు సుగుణ
మగుపడకపోవుట చూచి, యాహిందూవైద్యుఁడు ఒకగొప్ప
యౌషధమును సిద్ధము చేసి, ౨౮ దినములకు మాత్రలు కట్టి
యిచ్చెను. ఈగొప్ప యౌషధమువలన సుగుణ మగుపడుట
యటుండఁగా, ముక్కుకాక మొగ మంతయు వాచి శ్వాసో
చ్ఛ్వాసములుసహితము నడచుట దుర్లభ మాయెను. అన్నము
మ్రింగుడు పోవుటలేక పాలైనను మిక్కిలి కష్టముతో నొంతులో
జారుచుండెను. అట్టిసమయమునం దాదంపతులకుఁ గలిగినచింత

వేఱుగా వక్కాణింప నక్కఱలేదు. 'అయ్యవారిని చేయఁబో యిన కోతియాయెను' అనిన లోకోక్తిచందమున బాగగుటకు యత్నించుచుండఁగా ప్రాణసంకటమే సంప్రాప్తించెను. అప్పు డాయన జీవించియుండుటయే దుర్లభమని వైద్యు లనుకొనిరి. కాని సౌ॥ రఖమాబాయిగారి మంగళసూత్రముయొక్క మహి మచేఁ గృష్ణాజిగారి ప్రాణముమీఁది సంకటము తప్పెను. కాని శాశ్వతమైన యంగవైకల్యము సంప్రాప్తించెను. కనుక నిరాశనుబొంది కృష్ణాజిగారు ఉద్యోగమును వదలుకొన వలసి నవాఁ డాయెను. ఇట్టి సంకటసమయమున రఖమాబాయిగారికి నెంతమనోవ్యాధి యుండెనో చదువరులే యోచించఁగలరు.

సుఖానంతరము దుఃఖము దుఃఖానంతరము సుఖము సంభ వించుట జగత్తుయొక్క ధర్మమేయని పెద్దలుచెప్పుదురు. కృష్ణా జిగారు పరోపకారు లను పేరొందిరి. రఖమాబాయిగూడ దయ, సత్యము, శీలము, శాంతిమొదలైన గుణములు కలదై, సద్వి ద్యాభ్యాసమువలన బంగారమునకు పరిమళమబ్బినట్లు ప్రశంసనీ యమై యుండెను. ఇట్లు సద్గుణశీలు రయి విద్యావ్యసనము తప్ప మఱి యేవ్యసనమును ఎఱుఁగనిదంపతులకు నిట్టిసంకటము గలుగుటచూడఁగా దైవగతి విచిత్రమని చెప్పకతప్పదు.

కృష్ణా గారివ్యాధి కొద్దిగా కుదిరినను, అంగవైకల్యము ప్రాప్తించినందున, నలుగురిలోఁ దిరుగుటకుఁగాని, యుద్యోగము చేయుటకుఁగాని వీలులేదని యెంచి, భార్యాభర్త లిరువు రొక పల్లెయందు నేకాంతముగా నుండ నిశ్చయించిరి. అందుకుఁ దగిన యేర్పాటు చేసికొని వారు దగ్గఱనున్న యొకపల్లెకు వెళ్లి, బీద

లవలెఁ గాపుర ముండిరి. అచ్చటను కృష్ణాజిగా రప్పుడప్పుడు రోగముచే బహు పీడితు లగుచుండిరి. ఔషధమువలన నేమియు గుణము లేకపోయెను.

అట్టి సమయమున రఖమాబాయిగారు చూపిన ధైర్యమును చేసిన పతిసేవయు వర్ణనీయములు. ఆమె చేసిన పతిశుశ్రూష వినినపక్షమున పురాణములలోని పతివ్రతల చరిత్రము చదువు చున్నామా యేమి యని తోఁచును. పతికి మఱింతదుఃఖ మగు నని తలఁచి, యామె తనకుఁ గలదుఃఖము నంతను నడఁచి, సంతోషవృత్తిని ధరించి పతికి సేవచేయుచుండెను. ఆమె పతికి ననేకధైర్యపుమాటలు చెప్పి, పెనిమిటిని దుఃఖసమయమునందు నుగూడ సంతోషపెట్టుచుండెను. ఆరోజులలో విసుగులేక రఖమాబాయిగారు చేసిన యసమానసేవను తలఁచుకొని కృష్ణాజిగారు ఇప్పటివఱకును ఆనందబాష్పములు రాల్చుచుందురు! ఆహా! ఏమి యీసాధ్వియొక్కమహిమ! సాధారణ యువతులందఱును తమభర్తలారోగ్యవంతులై యుండుకాలమునందు వారికి వినయముతోఁ బనులు చేయుచునేయుందురు. కాని కష్టసమయమునఁగదా వారి నిజమైనప్రేమ పరీక్షింపఁబడును? అట్టి పరీక్షయందు సంపూర్ణముగాఁ గడ తేరినవారుగదా నిజమైన గృహిణు లనఁబడుదురు? ఇట్టిపరీక్షయందు విద్యావిభూషితయైన రఖమాబాయిగారు ఇతరస్త్రీలకంటె నెక్కువగాఁ గడ తేరి విద్యయందజ్ఞానులచే నారోపింపఁబడు దోషము మిథ్యయని వెల్లడిచేసినారు! ఇట్టి సంకటసమయమునం దీపతివ్రతాతిలకము

యొక్క పతిప్రేమ తగ్గక యిట్టిదియయ్యెను!! ఇట్టిదిగదా విద్యాప్రభావము!!!

ఇట్లా దంపతు లిద్దఱు ఆపల్లెయందుఁ గాలయాపనము చేయుచుండఁగా, వారి కాగ్రామమునందు ప్రొద్దుపోవుట దుస్తరమయ్యెను. చిన్నప్పటినుండియు గొప్పనగరములో వాసము చేసిన వారుకావున వారికి పల్లె రమ్యముగాఁ గానిపించదయ్యెను. వారి బిడ్డల కచ్చట నౌషధంబులు దొరకకపోయెను. ఇట్టిదురవస్థలో వారికొమార్తెయొకతె ఔషధాభావమువలన మృతినొందెను. ఇట్లచ్చట వారికి దుఃఖములే సంప్రాప్తమైనందువలన వారి కాగ్రామమునం దసూయగలిగి, వారందఱును సముద్రతీరమందున్న ఆలీబాగుపట్టణమునకు వచ్చిరి. వీరి అదృష్టమువలన అప్పుడు డాక్టరు జాన్స్టనుదొరగారును, పనిమీఁద నాగ్రామములోనే యుండిరి. జాన్స్టనుదొరగారికి కృష్ణాజియందుఁ బరిపూర్ణకటాక్షముండెనని వెనుకనె వ్రాసియున్నాను. కాన నాదొరగారు కృష్ణాజి యెచ్చట నున్నాఁడని, లోకులను నడుగుచుండెను. కాని ఆయనకుఁ గృష్ణాజి యెచ్చట నున్నది బొత్తిగాఁ దెలిసినది కాదు. తాను ఆలీబాగుకు వచ్చినతరువాతను మఱచిపోక, ఆపరోపకారపరాయణుఁడైనదొరగారు కృష్ణాజిని గుఱించి వీరిని వారిని అడుగుచునే యుండెను. ఒకరోజు కృష్ణాజిగారు త్రోవలోఁ బోవుచుండఁగా, ఆయనను గుర్తించి దొరవారినేవకుఁ డొకఁడు, ఆయనవద్దికిఁ బోయి, 'దొరవారుమిమ్మును వెదుకుచున్నారు' అని చెప్పెను. ఆమాట విని కృష్ణాజి చాల సంతోషించి, తత్క్షణమే యాదొరగారిని దర్శించుటకుఁ

బోయెను. ఆదొరగారు కృష్ణాజికి సంభవించిన దురవస్థనుజూచి వ్యసనపడి, పూర్వము కృష్ణాజి యుద్యోగమును వదలినప్పుడు తాను పైకివ్రాసి కృష్ణాజిగారికొఱకుఁ దెప్పించిన బహుమానపు రూపాయ లతనికిచ్చెను. కృష్ణాజి మిక్కిలి మంచివాఁడని పైయధికారులవద్ద జాన్స్టనుగారు ప్రశంసచేసి కృషి చేసినందువలననే యీపైకము దొరకెనని వేఱుగఁ జెప్పవలెనా? ఇందువలననే జాన్స్టనుదొరగారి సదయాంతఃకరణము వ్యక్తమగుచున్నది. ఇట్లు ధనసాహాయ్యము చేయుటయే కాక, ముందు జీవనము నడుచుటకుఁ గూడ ఆయన యొకయుపాయము సూచించెను. దొరగారు కృష్ణాజితో నిట్లనిరి. "నీ విట్లు వికలాంగుఁడవై యేమియుఁ జేయుటకు శక్తిలేనివాఁడవైతివి గాన నీకుటుంబమును పోషించుకొనుట కష్టము. నీభార్య యధికవిద్వాంసురాలును, సూక్ష్మబుద్ధిగలదియునై యుండ మీూరక కూర్చుండుట నాకు బాగుగా లేదు. ఆమె కెచ్చటనయిన నుద్యోగము దొరకఁగలదు. వాటింగ్ దొరగా రిప్పుడు విద్యాశాఖయందు ఇన్స్పెక్టరుగా నున్నారు. నీవు వెళ్లి ఆయనను దర్శింపుము. అవశ్యముగా లాభము కలుగఁగలదు. అనిచెప్పి జాన్స్టనుదొరగారు, విద్యాశాఖాధికారికి నొకయుత్తరము వ్రాసియిచ్చి, అది తీసికొని కృష్ణాజీని ఆదొరగారివద్దకిఁ బొమ్మని యాజ్ఞయిచ్చెను. ఇట్టి మహోపకారమునకై కృష్ణాజిగారు కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా దొరగారికి సలాముచేసి యింటికిఁ బోయెను. అచ్చట తన రాకకు నెదురు చూచుచున్న రఖమాబాయిగారికి ఆవర్తమాన మంతయు సంతోషముతో సవిస్తరముగాఁ జెప్పి, జాన్స్టను

డోరగారు వాటింగ్ డోరగారికి వ్రాసియిచ్చిన యుత్తరము చూపెను. ఆసంగతియంతయు విని రఖమాబాయిగారికి మొదట కొంచె మానందమాయెను గాని కొద్దిసేపులోనే యింతపని నాచేత నెట్లగునా యని ఆమెకుం జింతగలిగెను. తన కెంతవిద్య వచ్చినను, తా నెన్నఁడును పరీక్ష లియ్యలేదనియు, ఎవ్వరైనఁ బరీక్ష చేసిన నెట్లు ప్యాసు అగుదుననియు, ప్యాసు అయినను, ఏదైన నుద్యోగము దొరకినయెడల దాని నెట్లు నిర్వహించుకొనె దననియు నామె చింతింపసాగెను. డోరగారు చెప్పినట్లు ఇప్పుడు చేయకపోయిన మనకు ధన మెట్లు సంప్రాప్తించుననియు, డోరగా రిచ్చిన యుత్తరమును ఇప్పు డుపయోగింపనియెడల మరల నిట్టి ప్రసంగము రానేరదనియు నామె విచారించుచుండెను. అటులనే డాక్టరు కృష్ణాజీగారి మనసుగూడ అందోళనముగానే యుండెను. ఇట్లు వీరు త్రొక్కుడుపడుచున్న కాలములో నేమో ఒకనిమిషమున పూనాట్రేనింగుస్కూలు (అధ్యాపకలకు అధ్యాపనవిధి నేర్పుటకై నియమింపఁబడిన పాఠశాలలోని) శిక్షకురా లాగ్రామమునకు వచ్చెను. ఆమె రఖమాబాయిగారిని జూచి యామె మనసునం గలసంశయముల నన్నిఁటిని తొలఁగించి, కృష్ణాజీగారికి ధైర్యము చెప్పి వారందఱు పూనాకుఁ బోవునట్లు చేసెను.

వారుభయులు పూనాపట్టణమునకు వెళ్లి, వాటింగ్ డోరగారిని దర్శించి డాక్టరు జాన్స్టనుగారు ఇచ్చినయుత్తరము వారి కిచ్చిరి. ఆయుత్తరమునందు దాదాజీగారి దురవస్థను స్పష్టముగాఁ దెలిపి, ఆయనకు సహాయము చేయవలసినదని వ్రాసియుండెను. దాదాజీగారి దురవస్థను ఆడోరగారు స్వయముగాఁ జూచి, తన

చేత నయినంత సహాయము చేసెదనని చెప్పెను. ఆదొరగారు రఖమాబాయిని కొన్ని ప్రశ్న లడిగి, ఆమె యిచ్చిన యుత్తర ములవలన నామె మిక్కిలి విద్వాంసురాలని గ్రహించి, 'ఇంటఁ జదువుకొని యింతవిద్యను సంపాదించినందునకు నీమెయే ప్రథ మోదాహరణమని నేఁ జెప్పఁగలను. అయినను, ఈమె యిచ్చట ఫీమేల్ ట్రేనింగ్ కాలేజుయొక్క [illegible]ంటుగారిని, (ముఖ్యాధ్యాపకను) దర్శించి, [illegible]ద్దనుండి యో[illegible] పత్ర మును సంపాదించినపక్షమున [illegible]క్కలి యుపయోగకర[illegible]ము.' అని చెప్పెను.

దొరగారి యనుమతిప్ర[illegible]రము, రఖమాబాయిగారు, [illegible]నా ఫీమేల్ ట్రేనింగ్ కాలేజుయొ[illegible] యధికారిణి యగు మిస్ [illegible]మ్. ఆర్. మిచల్ దొరసానిగారిని [illegible] ఆమెకుఁ [illegible] నెఱిఁ గించెను. ఆదొరసానిగారు మిక్కి[illegible] గనుక, రఖమాబాయిగారి దురవస్థకు మిక్కిలి చింతించి, ఆమెయొక్క విద్యావినయాదిగుణముల కెంతయు మెచ్చి, ఆమెను పరీక్షిం చెను. పరీక్షించి రఖమాబాయిగారి విద్యాప్రవీణతకు సంతసించి, 'నీకు సంపూర్ణముగా విద్య వచ్చుననుటకు సందేహము లేదు. కాని యిచ్చటి కాలేజియొక్క నియమానుసారము, నీవీ కాలేజి లోఁ గొన్నిరోజులయిననుండనిది యోగ్యతాపత్రిక యిచ్చుటకు వీలులేదు.' అని చెప్పెను. అప్పుడు రఖమాబాయి యాపాఠ శాలలో కొన్నిరోజు లుండుటకు సమ్మతించెను.

ఇట్లు కొన్నిరోజులు భార్యాభర్త లిరువురును పూనాపట్టణము ననే నివసించియుండిరి. కాని కాలేజునందు రఖమాబాయిగారు

క్రొత్తగా నేర్చుకొనుసంగతి యేమియు లేకపోయెను. కాన నామె కొన్నిరోజులు వృథాకాలక్షేపము చేయవలసివచ్చెను. ఈక్రొత్త మార్పువలన నామె మనసు అస్థిరమై యేమియుఁదోఁచక యెట్లో కాలక్రమణ చేయుచుండిరి. వారి కుటుంబమునకు అచ్చటి నీరు పడనందువలన వారి దేహము లెప్పుడును అస్వస్థముగానే యుండెను. ఇంతలో రఖమాబాయిగారు గర్భవతియైనందువలన నీళ్లాడుటకు సెలవు తీసికొని యెచ్చటికైనను పోవలయు నని నిశ్చయించిరి. ఇంతలో, బొంబాయిపట్టణమున జ్యూమతస్థులచే స్థాపింపఁబడిన పుత్రీపాఠశాలకుఁ బ్రధానోపాధ్యాయిని కావలసి వచ్చెను. ఆస్థలమునకు రమ్మని రఖమాబాయిగారిని విశేషముగా బలవంత పెట్టసాగిరి. మిచల్ దొరసానిగారుగూడ ఆస్థలమును స్వీకరింపవలసినదని రఖమాబాయిగారికి నుపదేశించిరి. పూనా పాఠశాలలోని పరీక్ష యప్పటికి చాలకాల మున్నందువలన రఖమాబాయిగారు ఆపనికి నొప్పుకొని పూనాపాఠశాలలో నొక సంవత్సరపు సెలవు తీసికొని ముఖ్యోపాధ్యాయినిగా బొంబయికిఁ బోయెను. అచ్చటికిఁ బోయినప్పుడు ఆమెకు సూపరింటెండెం టయిన మిచల్ దొరసానిగా రొక యోగ్యతాపత్ర మిచ్చెను. ఆపత్రికవలన మిచల్ దొరసానికి రఖమాబాయిని గుఱించి గల గౌరవాభిప్రాయము వ్యక్త మగుచున్నది. కావున నాపత్రిక నిచ్చట నుదాహరించెదను:—

"పూనా. ౨౭ వ డిసెంబరు ౧౮౮౧.

"ఈ పత్రికావాహినియగు సౌ॥ రఖమాబాయి కేళోకరు, పూనాపట్టణముననున్న ట్రేనింగ్ కాలేజిలోఁ గొన్నిరోజులవఱకు

నధ్యయనము చేసినది. ఆమె నేర్చుకొనవలసిన సంగతులన్నియుఁ బూర్తిగా నేర్చుకొనె నని చెప్పవచ్చును. పునాపట్టణపు గాలి యామె శరీర ప్రకృతికి సరిపడనందున నేను ఆమెకు, జీతము (విద్యార్థి వేతనము) లేనిపద్ధతిమీఁద నొకసంవత్సరము సెల విచ్చితిని. ఈమె యత్యంత సద్గుణసంపన్నురాలును, శ్రేష్ఠమైన ఆచరణపరాయణురాలును అయి, జ్ఞానసంపాదనయం దాసక్తి కలదియై యున్నది. ఈమె సర్వోత్కృష్ట మగు ఉపాధ్యాయిని అగునని నాయొక్క యభిప్రాయము."

(దస్కతు) ఎమ్. ఆర్. మిచల్.,

లేడీ సూపరింటెండెంటు, ఫీమేల్ ట్రేనింగుకాలేజి, పూనా.

విద్యానిధి యని పేరొందిన మిచల్ దొరసానివద్ద నుండి యిట్టి స్తోత్రపత్రిక సంపాదించునంతవిద్య సంపాదించిన రఖమాబాయిగారి పరిశ్రమను మన మెంతయుఁ గొనియాడవలసి యున్నది. ఇంటిపను లన్నియు మగనిచేఁ జేయించి, యీామె యింతజ్ఞానము సంపాదించె నని కొందఱు వికటతార్కికులు అనెదరేమో. అట్లనుకొనుట గొప్ప తప్పు. ఇంటిలోనిపనియంతయుఁ దానే చేసికొని, పిల్లలను తానే సవరించుకొని, మిగిలినసమయములోనే రఖమాబాయిగా రింతవిద్య నేర్చుకొనిరి. విద్య నేర్చుకొనుచున్నానని గృహకృత్యములయం దలక్ష్యము చేసినదికాదు. మొదటినుండియు ననఁగా వీరిస్థితి బాగున్నప్పటినుండియు, రఖమాబాయి స్వయముగా నింటిలోని కార్యముల నన్నింటిని చక్కపెట్టుకొను చుండెను. ఇట్లింటిపనియంతయు తానేచేసి, తనపాఠములను చదువును. ఇందువలన, రఖమాబాయిగారు తమ ఆయు

ష్యములోని యొకగడియ యైనను వ్యర్థపుచ్చక, ప్రతినిమిష మును సత్కార్యమునందే వినియోగించుచుండిరని స్పష్టము గాఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

స్త్రీవిద్య యక్కఱలేదు అని చెప్పెడివారెల్లప్పుడును, స్త్రీల కింటిలోఁ గార్యము లనేకము లుండును కాన వారికిఁ జదువుకొనుటకు వ్యవధియే దొరకఁజాలదు; అని యాక్షేపించుచుందురు. కాని యిది దురాక్షేపణయే యని రఖమాబాయిగారి యుదాహరణమువలన స్పష్ట మగుచున్నది. ఇదియునుగాక, కొంచెముగా నాలోచించిచూచినయెడల నీయాక్షేపణయందు సత్యాంశ మెంత మాత్రమునులేదని విశద మగును. ప్రొద్దున లేచినప్పటినుండియు, రాత్రి నిదురింపఁబోవువఱకు ఇంటిపనులే చేయుచున్న స్త్రీలీదేశ మున నేమి యేదేశమున నేమి చాల లేరనియు, ఇట్టి స్త్రీలుండు ఆవశ్యకతయు లేదనియు, అందఱికిఁ దెలిసినవిషయమే. అత్యంత దరిద్రులై జీవనము కొఱకు నింటిలోని స్త్రీలును పురుషులును భిక్షాటనమో కూలిపనియో చేయుచున్న అతి దరిద్ర కుటుంబ ములలోని స్త్రీలకుఁ దప్ప, సాధారణస్థితిగల ప్రతిగృహములోని స్త్రీలకుఁ బొరుగిండ్ల పెత్తనములు చేయుటకు అధమపక్షము రెండుమూడుగంట లయిన వ్యవధియుండునని మన మెఱుఁగుదుము కదా? ధనవంతులయింటి స్త్రీల కేమియుఁ బని యుండదనియు, వారుకాలిపైకాలువేసికొని దినమంతయు ముచ్చటిపురాణాములు చెప్పుచుందు రనియు విశ్వవిఖ్యాతమే కదా? వీరికి దినమంతయు వ్యవధియే యని చెప్పవచ్చును. పైని చెప్పఁబడిన నిరుపేద స్త్రీలను చదువుకొనుఁ డనియెవరును చెప్పలేదు. వారిపురు

షులును విద్యాశూన్యు లయియే యుందురు. మన దేశమునందలి పరోపకారులు వీరికొఱకు రాత్రి పాఠశాలలను స్థాపించువఱకు వీరు అజ్ఞానములోనే యుండవలసిన వారు. ఇందుకు ఉపాయము లేదు. కాని మధ్యమస్థితి గలయాఁడువారును, ధనవంతుల యింటి స్త్రీలును ఏల చదువుకొనఁగూడదో తెలియకున్నది. ‘ఎల్లమ్మ గారి యింట గోంగూర వండిరి. పుల్లమ్మగారియింట పులుసు కూర వండిరి ” అని రాజకార్యములు చేయుటకంటె విద్య నభ్యసించుట శ్రేయస్కరముకాదా? రోజు రెండుగంటలు చదువుకొని సంస్కృతమువంటి కఠినభాషలోఁ బ్రవీణు లైనవారనేకులుగలరు. కనుక మన దేశములోని స్త్రీలు కాలము వ్యర్థపుచ్చక విద్య నేర్చుకొనినయెడల వారు ఏవిద్యలోఁ బడిన నావిద్యలోఁ బ్రవీణులు కావచ్చును. కనుక పైయాక్షేపణ నిరాధారమయినది యనియే చెప్పవలసియున్నది.

బొంబాయియందుండు ‘ఆంగ్లోజ్యూస్సు అసోసియేషన్’ యొక్క బాలికాపాఠశాల మిక్కిలి విస్తీర్ణముగానుండి, అందు మూఁడు వందలకంటె నధికముగ బాలికలు చదువుకొనుచుండిరి. వారికి విద్య చెప్పుటకు ముగ్గురుపాధ్యాయినులుండిరి. బాలికలకు విద్య నేర్పుటయందదివఱకు రఖమాబాయిగారికి ననుభవము లేకుండినను, ఆమె యాపనిని శ్రద్ధవహించి చేసెను. బాలికలకుఁ జక్కఁగా చదువు చెప్పుటయందుఁ బ్రసిద్ధి వహించి, అసోసియేషన్ వారివలన నత్యుత్తమప్రశంసపత్రిక పుచ్చుకొనెను. అచ్చట నున్నస్వల్పకాలములోనే యామె తనసద్గుణములచే సకలజనులకుఁ బూజ్యురా

లయ్యెను. అందువలన నామె యీపాఠశాల విడుచునప్పుడు జ్యూయిష్‌కమిటీవారు, ఆమెవియోగమున కెంతయుఁ జింతిల్లిరి.

బొంబాయిలో నున్నకాలముననే, ఆమె ప్రసవకాలము గడచి, బాలింతతనము సమాప్తియయి, పూనా ట్రేనింగుకాలేజి యొక్క చివరపరీక్షకు వచ్చి యందు నామె యుత్తమోత్తమ ముగా కృతార్థురా లాయెను. ఈక్రింది యోగ్యతాపత్రికవలన నామె విద్యావైభవము తెలియఁగలదు.

"ఫీమెల్ ట్రేనింగ్ కాలేజి, పూనా." ౧౬ మార్చి ౧౮౮౩.

"ఇందువలనఁ దెలియఁజేయుట యేమనఁగా, సౌ॥ రఖమాబాయి కేళోకర్, పూనా ఫీమెల్ ట్రేనింగ్ కాలేజిలోని అత్యుచ్చమయినపరీక్షయందు, అత్యంతోత్తమముగానే, ప్రథమతరగతిలోను కడ తేరినది. మఱియు నీమె మంచి సద్గుణవతియు, అప్రతిమ పదాచరణపరాయణయు, మంచి యుపాధ్యాయినియు నయి యున్నది. ఈమె యిప్పుడు కాలేజి విడిచి పోవుచున్నదిగాన, ఈకాలేజితో సంబంధించినవా రందఱును ఆమెను అభినందించు చున్నారు."

(దస్కతు) ఎస్. ఆర్. మిచల్,

లేడిసూపరింటెండెంటు, ఫీమెలు ట్రేనింగుకాలేజి, పూనా.

ఈయోగ్యతాపత్రిక సామాన్య మయినది కాదు. ఈపత్రిక చూచినతోడనే రఖమాబాయిగారియొక్క విద్యావిశేషములను గాని సద్గుణములనుగాని విశేషించి వర్ణింపనక్కఱలేకయే యవి తేటపడఁగలవు. వెనుక నుదాహరించిన యోగ్యతాపత్రికయందును, ఈపత్రికయందును మనము ఆనందముతోఁ జూడవలసిన

సంగతి యొకటి గలదు. అదియేదనఁగా, మిచల్ దొరసానిగారు రఖమాబాయిగారిని కేవలము విద్యావైభవమును గుఱించియే నుతింపక, సద్గుణములను గుఱించియు విశేషముగాఁ బొగడియున్నది. ఇందువలన 'విద్యా దదాతివినయం' అన్న వచన మీమెయందు సార్థక మయినదని చెప్పుట కెంతమాత్రము సందేహము లేదు.

ఇట్లు రఖమాబాయిగారు పరీక్షయందుఁ గృతార్థురా లయి కొంతకాలము విశ్రాంతి పుచ్చుకొనవలయు నని తలఁచి యుండెను. కాని యింతలో కోలాపూరు దర్బారువారు, ఇంగ్లీషు దొరతనమువారిని ఒక యుత్తమోత్తమోపాధ్యాయిని కావలయునని యడిగిరి. అందుపై బొంబాయిసర్కారువారు సౌభాగ్యవతి రఖమాబాయిని తమవైపునుండి కోలాపూరుసంస్థానమునకు నిచ్చితి మని నియామకము చేసి ౫౫ రూపాయిలవేతన మిచ్చి రఖమాబాయిగారిని కోలాపురమునకుఁ బంపిరి. కోలాపురము చాల దూరమని మొదట రఖమాబాయిగారు వచ్చుటికిఁ బోవుటకు ననుమానించిరి. కాని మిచల్ దొరసాని మొదలయినవారు, ఆమెకు ధైర్యము చెప్పి, కోలాపురము సంస్థానమయినందువలన త్వరలో నీకు జీత మెక్కువై లాభము గలుగునని బోధించినందువలన నామె పోవుటకు నొప్పుకొనెను.

కోలాపురమునకుఁ బోయినతరువాత రఖమాబాయిగారిని మాతుశ్రీ ఆనందీబాయి రాణీగారికి విద్యనేర్పుటకు నియమించిరి. కాని కొద్దిరోజులలోనే మాతుశ్రీగారి భర్తయగు నాల్గవశివాజీ మహారాజుగారు గతించినందున నామెకు మిక్కిలి దుఃఖమును

ఔదాసీన్యమును గలిగి యామె విద్యాధ్యయనమును మానెను. అప్పుడు రఖమాబాయిని ఫీమెల్ ట్రేనింగుకు అధికారిణి యయిన, మిస్ లిటిల్ సూపరింటెండెంటుగారి చేతిక్రింద కోలాపూరులోని ఫీమెలు ట్రేనింగుకాలేజిలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయినిగా నేర్పటిచిరి. అచ్చట నీమెచేతిక్రిందఁ బనిచేయువా రెవరును లేకపోయినను ఒక్కతెయే యన్నిపనులను నిర్వహింపుచుండెను.

౧౮౮౩-వ సంవత్సరమునందు రఖమాబాయిగారు క్రొత్తగా కోలాపురమునకు వచ్చినప్పుడు వీరికుటుంబమున కనేకములైన యిబ్బందులు కలిగెను. ఉండుటకు వారికి మంచియిల్లయినను దొరకినది కాదు. కాని అప్పు డచ్చట నున్న బర్వేదివాన్‌గారు, ఈ దంపతులకుఁ జాలసహాయము చేసిరి. పొలిటికల్ ఏజంటుగా రయిన కర్నల్ రీవసుదొరగారు, వీరికష్టములను జూచి కరుణించి పాఠశాలకు సమీపమున నున్నయొక సర్కారుబంగళా రఖమాబాయిగారికి నుండుట కిప్పించిరి. ఇట్లు రఖమాబాయిగారి సచ్ఛీలమునుజూచి, అందఱును ఆమెను మన్నించుచు, సత్కరింపుచుండిరి.

రఖమాబాయిగారివర్తన మత్యంత సరళముగా నుండును. మాటలయం దేమి ప్రవర్తనమందేమి నగలు అన్నమాట యామెకు తెలియదు. ఆమెయొక్క సరళత చూచి తీరవలయునే గాని యిట్టిదని యెంత వర్ణించినను సంపూర్ణముగాఁ దెలియఁ జాలదు. ఆమె యెల్లప్పుడును తనకర్తవ్యమునందే చిత్తము గలిగి యుండును. ఇతరమైన యధిక ప్రసంగముల కెన్నడును పోదు. ఆమెను క్రొత్తఁగాఁ జూచువారు, ఆమె సరళతనుజూచి, ఆమె

యెవరో సాధారణపు స్త్రీ యని యెంచుదురేగాని యంత గొప్ప విద్వాంసురాలని సంశయింపఁజాలరు. గణితము, వ్యాకరణము, ఇతిహాసము మొదలగు గహనమైన శాస్త్రములయందు నీమెకుఁగల మార్మికపరిజ్ఞానమును జూచి, ఈమె శారదాదేవి యొక్క యపరావతారమా యేమియని సంశయింపవలసి యున్నది! బాలికలకుఁ జదువుచెప్పెడి యుపాధ్యాయినులకు నుపాధ్యాయినియైన రఖమాబాయిగారి విద్యాతిశయము వేఱుగా వర్ణింపవలెనా? కావ్యములయందును, కుట్టుపనియందును, ఈమెకు విశేషప్రీతికలదు. ఈమెశిష్యురాండ్రు నలువు రీమెవలెనే ప్రవర్తించుటకు యత్నించుచున్నారు. ఆహా! ఏమి యీమెభాగ్యము! మొదటమొదట, లేడీసూపరింటెండెంటయిన లిటిల్ దొరసానికి నీమె సద్గుణములు దృశ్యమానము లయినవికావు. కాని సుగుణములు చాలరోజులు దాఁగియుండవుగనుక, క్రమక్రమముగా లిటిల్ దొరసానిగారికి రఖమాబాయిగారి సద్గుణములు దృశ్యమై యామెయం దధికవిశ్వాసమును, భక్తియుఁ గలిగెను. ఈదొరసానిగారు సీమకు వెళ్లిపోవునప్పుడు, అడుగనిదే తాను రఖమాబాయిగారికి నొక యోగ్యతాపత్రిక యిచ్చినది. ఆపత్రిక యీచరిత్రముయొక్క తుదను ప్రచురించెద. ఆపత్రిక చూచిన యెడల నీదొరసానికి రఖమాబాయియందు నెంత గౌరవము కలదో తెలియఁగలదు. ఇట్లు స్వపరిశ్రమవలనను, స్వసద్గుణములవలనను, సదాచరణమువలనను, రఖమాబాయిగారు లోక ప్రఖ్యాతకు పాత్రురాలైరి.

ఇట్లు కొన్నిరోజు లయినతరువాత మిస్ లిటిల్ దొరసాని ఇంగ్లండు దేశమునకు వివాహనిమిత్తమై పోఁదలఁచి, తనయుద్యోగమును వదలుకొనెను. ౧౮౯౨వ సంవత్సరమున ఆగస్టునెలలో దొరసానిగారు తనపనిని వదలుకొని వెళ్ళిపోయెను. అప్పుడాగొప్పపని యెవరి కియ్యవలయునని సంస్థానాధీశ్వరునికి సంశయము గలిగెను. మిస్ లిటిల్ దొరసానిగారికి, నాలుగువందల యేఁబదిరూపాయలు జీతము, ఉండుటకు గొప్పబంగళా, కావలసిన పరిచారకులు, రెండుగుఱ్ఱములబండి, సంస్థానము వారిచ్చుచుండిరి. కోలాపురసంస్థానమునందుఁ గల బాలికాపాఠశాలలకన్నిఁటికిని, ఆమెయే యధికారిణిగా నుండెను. ఈపను లన్నియుఁ జేయుటకు ఇంగ్లీషుస్త్రీ తప్ప నితరు లెవ్వరును సమర్థురాండ్రు కారని బహుజనుల యభిప్రాయము. కనుక మరల నెవరినయిన ఆంగ్లేయస్త్రీని, దెచ్చి యాపని యియ్యవలెనని, సంస్థానములోని యధికారులు తలఁచిరి. కాని యట్టిపనులనేగాక యింతకంటె గొప్పపనులనుగూడ నిర్వహించునంత విద్యయు, సామర్థ్యమును రఖమాబాయిగారికిఁ గలవని కోలాపురములోని యనేకవిద్వాంసులకుఁ దెలియునుగనుక, ఆపట్టణమందలి విద్యావిలాసము, జ్ఞానసాగరము మొదలయినపత్రికలు, రఖమాబాయిగారికిఁ దప్ప నితరులకు సూపరింటెండెంటు పని యియ్యఁగూడదని, యధికారుల కుపదేశించెను. ఇట్లు పత్రికలు, రఖమాబాయి యోగ్యురాలని శ్రీమహారాజా ఛత్రపతిగారికి నివేదింపఁగా, వారును, దివాన్‌గారును, సభ్యులును ఆమోదించి, ఆసన్మానప్రద మయిన గొప్ప యుద్యోగము రఖమాబాయికి నిచ్చిరి. ఈమె కీయుద్యోగ మొక

యమూల్యభూషణమని చెప్పవచ్చును. ఈపతివ్రతాతిలకమునకు
లేడీ సూపరింటెండెంటు పనికంటెను అధికమయినపని యిచ్చి
నను శోభింపఁగలదని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. కాని మన
దేశమున స్త్రీలకు నాలుగునూఱులుజీతముఁగాని, రెండుగుఱ్ఱ
ముల బగ్గీగాని, కావలసిన సేవకులఁగాని యెవరిత్తురు? లిటిల్
దొరసానికి మొదట నిన్నూఱు రూపాయిలు జీతముండెను. కాని
రఖమాబాయి హిందువుగనుక నామెకు మొదటనూఱు రూపాయి
లే చాలునన్నారు. జీత మెంతయినను, అధికారము రఖమాబాయి
గారి కిచ్చినందుకుఁ గొల్హాపురాధిపతిని మనము కొనియాడవలసి
యున్నది. రఖమాబాయిగారికి నిట్టియధికార మిచ్చి మహారాజు
గారు, ఆమెనే కాక హిందూసుందరుల నందఱిని సన్మానించిరని
చెప్పుటకు సందేహము లేదు. ఇటులనే యితరమహారాజులును,
తమతమ రాజ్యములలో స్త్రీవిద్యాభివృద్ధిని జేయుదురుగాక.

ఇప్పుడు రఖమాబాయిగారికి దొరకిన యధికారము బహు
గొప్పదియు, మాన్యత గలదియు ననుటకు సందేహము లేదు.
కాని యిందునుగుఱించి యామెకు లేశమాత్రమైన అభిమానము
ను, గర్వమును లేదు. తానొకశ్రేష్ఠురాలననిగాని, ఇతరులు తన్ను
సన్మానించవలెననిగాని యీమెకు నెప్పుడును తోఁచక, ఈమె
యెల్లప్పుడును మర్యాదను విడువక స్వకార్యమునందు దక్షు
రాలై యుండును. ఆమె యెల్లప్పుడును గృహిణికి శోభించునట్టి
బట్టలనే ధరించును. ఇంగ్లీషువేషముగాని, బూట్లు, మేజాళ్ళు,
మొదలైన వానిఁగాని యెన్నఁడును ధరించదు. ఈమె పాఠశా
లలోఁ జదువు చెప్పునప్పు డెవరైనఁ బురుషులు పాఠశాలఁ

జూడవచ్చినయెడల కుర్చీమీఁదనుండి లేచి నిలువఁబడును. కూర్చుండవలసినదని వారంతగా బలవంతపెట్టినయెడల, అచట బల్లమీఁదఁ గూర్చుండును. స్త్రీకి స్వాభావిక మైనమర్యాదను విడిచి యెప్పుడును పురుషులతో మాటలాడదు. ఇటుల నెల్లప్పుడును వినయాదిసద్గుణము లామెను సేవించుచునే యుండును.

విద్యవలన స్త్రీలు దాంభికురాం డ్రగుదురనియు, అవిధేయ లగుదురనియు, వారికిఁ స్వాభావికము లయినవినయమర్యాదాది సద్గుణముల నతిక్రమించెదరనియు, తమ విద్యాతిశయముఁ జెప్పుకొని మురియుచు గర్విష్ఠురాం డ్రగుదురనియు, స్త్రీవిద్యాద్వేషు లొత్తియొత్తి చెప్పెదరు. ఈమాటలన్నియు శశశృంగముల వలెను, ఆకాశపుష్పములవలెను, అత్యంతాభావములని సప్రమాణముగా స్థాపించుటకుఁ గాంబోలును సౌభాగ్యవతి రఖమాబాయి గా రవతరించిరి. గర్వమనుదుర్గుణము 'విద్య' యను సద్వస్తువునం దెట్లుపుట్టునో తెలియకున్నది. గర్వము స్వతంత్రమైన యొకదుర్గుణము. అది విద్యావంతులయందేగాని, తక్కిన యితరుల యందుఁ గానుపించదని లేదు. విద్యావిహీనునియందుఁగూడఁ గానుపించును. అక్షరశూన్యుఁ డయిన మంగలిమంగాయకు, చాకలి సరవాయకు, కమ్మరిగుండాయకు గర్వ మనుదుర్గుణము లేదని చెప్పుట కెవ్వరు సాహసింతురు? అక్షరశత్రువు లైన ఆచారపు అన్నమ్మ, చేదస్తపు చెలమమ్మ లందఱును గర్వము లేనివారేనా? ప్రాయికముగా అక్షరసహితులకంటె నక్షరరహితులే యెక్కువ గర్విష్ఠులుగ నుండుదురు. ఇట్లుండుటచే గర్వ మను దోషము స్త్రీవిద్యయం దారోపించుట యుక్తమై యుండలేదు.

ఎచ్చటనైన విద్యాధికులయిన పురుషులేమి, స్త్రీలేమి, గర్వము
గలవారుగాఁ గానఁబడిన, అది వారిస్వభావదోషమో, లేక
సాంగత్యదోషమో అయియుండును, గాని విద్యాదోషము కానే
రదు. ఇదియునుగాక యిట్టిగర్వమున కింకొకచిన్నకారణము
గలదు. కొద్దిగా సూక్ష్మవిచారము చేయువారికి ఆకారణము తెలి
యఁగలదు. తనకు రెండుకాళ్లును, రెండుచేతులును గలవని గర్వ
పడినమనుజుల మన మెన్నఁడయినఁ జూచితిమా? లేదు. ఇందుకుఁ
గారణమేమి? అందఱు మనుష్యులకును రెండుకాళ్లు, రెండుచే
తులు ఉండుటవలన అందునగుఱించి యెవ్వరును గర్వము వహిం
చుటకుఁ గారణములేదు. అనఁగా నితరులకంటెఁ దమలో నేమైన
నాధిక్యము గలిగినఁగాని, మానవుఁడు గర్వము వహించఁడు.
కనుక పురుషులలో నేమి, స్త్రీలలో నేమి యొకరిద్దఱికి విద్య
నేర్పినయెడల గర్వము గలుగుట సంభావ్యము. కాని వారిలో
ననేకులకు విద్య నేర్పినయెడల గర్వమునకు స్థానమే యుండదు.
మొదట ఇంగ్లీషువిద్య యీ దేశమునందు ప్రారంభమయినప్పుడు,
ప్రవేశపరీక్షలోఁ గృతార్థులయినవారు. ధన్యుల మనుకొను
చుండిరి. ఇప్పు డదేవిద్య ననేకులు అభ్యసించుటవలన, ఈకాల
మునందుఁ బట్టపరీక్ష యిచ్చినవారికిఁగూడ గర్వమున కవకా
శములేక యున్నది. కనుక స్త్రీవిద్యచే స్త్రీలు గర్వితలగుదు
రేమో యని భీతి యున్నచో, అందుకుఁ దగినయుపాయము
స్త్రీలకుఁ జదువు చెప్పకయుండుట కాదు. స్త్రీవిద్యను ప్రోత్సా
హపఱిచి, బాలికాపాఠశాలలను వృద్ధిచేసి, జనానాస్త్రీలకుఁ
జదువుచెప్పుటకుఁ దగినస్త్రీలను నియమించి, అనేకస్త్రీలకు

విద్యాదానము చేయుటయే విద్యవలనఁ గలుగు నన్న గర్వమును అణఁచుటకు నుత్తమోపాయము. ఇట్లనేక స్త్రీలలో బహువిద్యాప్రసార మయినయెడల, ఒకరికంటె నొకరు విద్యావతు లయినందున, గొప్పవిద్య రాని స్త్రీల కెవరికిని గర్వము కలుఁగనేరదు. గొప్పవిద్య వచ్చినవారికిని గర్వ ముండఁబోదు. ఎందుకనఁగా గొప్పవిద్యను సంపాదించి, మహాపండితు లనియు, విద్వాంసుల నియు నేటివఱకుఁ బేరొందినవారిలో నెవరో కొందఱు తప్ప, అందఱును వినయశీలు రని విఖ్యాతిఁ జెందిరి. కనుక విద్యవలన స్త్రీలకు భూషణప్రదము లయిన వినయమర్యాదాదిగుణములు లోపించక, అధికసంస్కృతము లయి వెల్లడిల్లునని చెప్పకతప్పదు.

కోలాపురములోని బాలికాపాఠశాలలును, బావడేయన్న గ్రామములోని బాలికాపాఠశాలలును, సరిగా జరుగుచున్నవా లేదా యని పరీక్షించుటకు సౌ. రఖమాబాయి ప్రతిదినమును, బగ్గీ మీఁద నెక్కి యాయాపాఠశాలలకు వెళ్లుచుండును. వెళ్లినప్పుడు వెంబడిని మిఠాయి, బొమ్మలు మొదలయినపదార్థములు తీసికొని పోయి, పాఠశాలలోని చిన్నబాలికలకు నిచ్చి, విద్యయందు వారికి నభిరుచి పుట్టించును. కొద్దిగాఁ బెద్దబాలికలతోఁ బ్రియోక్తులు పలికి వారికి విద్యాప్రభావము బోధించుచుండును. ఈమె బాలికలకుఁ జేయుబోధ బహుశ్రావ్యముగనుండును. ఆఁడుపిల్లల తల్లులతో మాటలాడునప్పుడు, వారిపిల్లలను పాఠశాలలకుఁ బంపుట విషయమయి వారుస్వయముగా విద్య నేర్చుకొనుటను గుఱించి బోధించి, వారిమనసు త్రిప్పుచుండును. ఎప్పుడయిన నాదివా

రమునాఁడు సభ్యస్త్రీలను పేరంటమునకు తనయింటికిఁ బిలిపించి, వారికి ననేకసంగతులను బోధించుచుండును.

ఈమె యింతయధికారసంపన్నురా లయినప్పటికి పాఠశాల పని కాఁజేసికొని యింటికి వచ్చినతరువాత నీమె నెవరయినఁ జూచినయెడల ఇంతయధికారము గలస్త్రీయని యనుకొనఁజా లరు. ఈమె యుద్యోగము చేయుననికూడ నెవరికి సంశయము రానేరదు. ఇంటికి రాఁగానే యుద్యోగపు దుస్తులు తీసి విడిగా నుంచి, వేఱుబట్టలు గట్టుకొని యీమె యింటిపనులు చేయుట కారంభించును. ఒకవంటకత్తెను ఇద్దఱు ముగ్గురు సేవకులను బెట్టుకొని యన్నిపనులు వారిచేఁ జేయించి, తాను సుఖముగా కూర్చుండునంతధనము ఈమెకు నీశ్వరుఁ డిచ్చియున్నాఁడు. కాని తా నట్లు చేసినయెడల, విద్య నేర్చినస్త్రీలు సోమరిపోతు లగుదు రన్న నిరాపనింద స్త్రీవిద్యయందు నారోపింపఁ బడునని తలఁచి, యీగృహిణీలలామ, యింటిలోనివంట, పిల్లలకును పతికినిఁ గావ లసిన బట్టలు స్వయముగాఁ గుట్టుట, మొదలైనయింటిలోని పను లన్నియు స్వయముగాఁ జేయుచుండును. కేవలము విద్యలో నేగాక, కుట్టుపని, ఉన్నితో అల్లిచేసెడిపనులు, స్వయంపాకము మొదలయినవానియందుఁగూడ నీమెకు నధికప్రవీణత గలదు! భిన్నభిన్న దేశములలోని పక్వాన్నములు రుచిగా వండుట యీ మెకుఁ దెలియును. ఇంతియకాక, శిశువులను బోషించుట, వారి యారోగ్యరక్షణము చేయుట, వారికిఁ దగిన యౌషధంబు లిచ్చుట సశాస్త్రముగాఁ బురుడుపోయుట మొదలయినపనులు

గూడ నీమెకుఁ దెలియును. ఇట్లు సంసారమున కత్యంతావశ్య కంబు లయినపను లన్నియు నీమె యెఱుఁగును.

ఈమె ప్రతిదినము బాలికాపాఠశాలల నన్నిఁటిని జూచి, ట్రేనింగు కాలేజు చూచుటకు వెళ్ళును. సమయ ముండిన యెడల నచ్చటియుపాధ్యాయినులకుఁ గొంతసేపు తాను స్వయముగాఁ జదువు చెప్పును. బాలికాపాఠశాలలకొఱకు నామె చేసిన నిబంధనలు బహుబాగుగనున్నవి. బాలికల కెవరికిని దేహదండన చేయక, వారిని లాలించి, బుజ్జగించి, బహుమానముల యాశ చూపి చదువు చెప్పవలెనని రఖమాబాయిగారు నియమించిరి. దెబ్బలు కొట్టనిదే పిల్లలకుఁ జదువు రాదనినమాట రఖమాబాయిగా రబద్ధముచేసిరి. పాఠశాలలయందుఁ జదువు పిల్లలయొక్కయు, చదువుచెప్పెడి యుపాధ్యాయినుల యొక్కయు, ఆచరణయు నీతియు స్తోత్రార్హముగా నుండవలయునని యామె యెల్లప్పుడును యత్నించుచుండును. దుర్నీతియే జీవనముగాఁ గలవేశ్యాంగనలును, కొందఱు నీతిమాలిన నీచజాతిస్త్రీలును, విద్యార్థివేతనము దొరకు నన్నయాశచే పాఠశాలలోఁ జదువు కొనుటకు వచ్చుచుండిరి. కాని వీరివలన నితరబాలికలు చెడుదురని అవివాహిత లైనయెడల తండ్రివద్దనుండి యోగ్యతాపత్రిక, వివాహితలయిన యెడల పెనిమిటివద్దనుండి యోగ్యతాపత్రిక తెచ్చినఁగాని యెవరిని బాలికాపాఠశాలలోనికిఁ జేర్చుకొనవలదని రఖమాబాయిగారు నియమించిరి. ఇట్లీమెచేతిక్రింద నున్న బాలికాపాఠశాలలలో నెల్లప్పుడును విద్యావృద్ధియు, నీతివృద్ధియు జఱుగుచుండును. ఈపాఠశాలలలోని బాలికల సత్ప్రవర్తనయు, విద్యా

కుశలతయు, అక్షరసౌందర్యమును,' జూచి మన దేశములోని బాలిక లింత యోగ్యురాం డ్రయిరి యని మనమున కత్యంతా నందము కాకమానదు; వారి నింతవారిని జేసిన రఖమాబాయి గారి యెడలఁ బూజ్యభావము గలుగక పోదు.

ఉద్యోగసంబంధమునరఖమాబాయిగారు సేయుపనులను ఇది వఱకు వర్ణించితిని. ఇఁకనింటియందలియామెదినచర్యవిషయమయి కొంచెము వ్రాసెదను. ఈమెయొక్క యుద్యోగశీలతను జూచి లోకులు మహాశ్చర్యమును బొందుదురు. ఈమె యెప్పుడును ఇంటివద్ద నూరక కూర్చుండియుండదు. సదా సర్వకాల మేద యినపని చేయుచుండును. ఈమెకు నైదుగురు ఆఁడుపిల్లలును, నలుగురు మొగపిల్లలును గలరు. ఇంతపరివారమును ఈమె స్వయముగాఁ బోషించుచుండును. ఇంట వంటలక్క లేదనియు నీమెయే వంటఁ జేయుననియు వెనుకనే వ్రాసియున్నాను. వంటలక్కలు తిన్నగా, రుచిగా, స్వచ్ఛముగా వంటచేయరనియు, వస్తువు లను దొంగిలించి నాశము చేసెదరనియు, వారితో తగవులాడుచు నుండవలెననియు, కనుకనే మనమే వండుకొనిన మేలనియు నీమె యభిప్రాయము. 'నే నే స్వయముగ వంట చేసికొనని యెడల నాకు అన్నము రుచిగాను యుండదు' అని ఆమె చెప్పును. ఇట్లు ఉద్యోగమునుండి రాఁగానే యింటిపనియందును, ఇంటిపని అ యినతోడనే ఉద్యోగమునందును రఖమాబాయిగారు నిమగ్న రాలయియుండుదురు. మధ్యాహ్నము కొంచెము విశ్రాంతి కొఱకు నింటికి వచ్చినప్పుడును, ఆమెకు విశ్రాంతి దొరకదు. ఉపాధ్యాయినులును, ఇతరసేవకులు మొదలైన వారు, సెలవు

లడుగుకొనుటకు, జీతము హెచ్చింపుమని యడుగుకొనుటకు, ఇత రములైన మొఱలు చెప్పుటకు, అవిశ్రాంతి సమయములోనే యామెవద్దికి వచ్చుచుండెదరు. వీరికి సెలవులిచ్చి, వారిస్థల మున నింకొకరిని నియమించి, తగినయేర్పాట్లు చేయుటకే విశ్రాం తికాల మంతయును సరిపోవును. ఈపనిగాక యింటిపనులును అనేకము లుండును. చిన్నచిన్నపిల్లలను పెంచుట యెంతకష్టమో పిల్లలు గలమాతలకే వేద్యము. ఒకపిల్ల కావురు మన్న, రెండవ పిల్ల బావురు మనును. నేడు వీనికి రోగము వచ్చిన, రేపు వానికి రోగమువచ్చుగా. ఇటుల నత్యంతకష్టప్రద మయినను రఖ మాబాయిగారు శిశుసంరక్షణ మత్యంతజాగరూకతతోఁ జేయు చుండును; వారికి విద్యాబుద్ధులు చెప్పుచుండును; వయోమాన మును గుర్తెఱిఁగి వారివారికిఁ దగినవిద్య నేర్పుచుండును. ఈమెను జూచుటకు గ్రామములోని పెద్దమనుష్యులభార్యలు పలువురు వచ్చెదరు. వారితో మాటలాడుటయందును, ఆమాటలలో స్త్రీవిద్య, బాలసంగోపనము మొదలయిన విషయములను గుఱించి యుపదేశము చేయుటయందును గొంతకాలము గడ చును. ఇట్లీమెకాలమంతయు స్త్రీవిద్యాభివృద్ధిని జేయుటయందే వినియోగ మగుచుండును.

ఇతరుల బాలికలకు విద్య చెప్పెడి విషయమై రఖమాబాయి గా రధికముగాఁ బరిశ్రమపుచ్చుకొనియెద రని చెప్పినందువలనఁ దమకన్యల కెంత శ్రద్ధతో విద్య నేర్పెదరో చదువరులే యూహిం చఁగలరు. ఈకుటుంబమువలన నీదేశమునందు స్త్రీవిద్యాభివృద్ధి కావలయునని యీశ్వరసంకేత ముండినందునఁ గాఁబోలును.

మొదటి నాలుగు కానుపులకు నీమెకుం ఆఁడుపిల్లలే కలిగిరి. ఈనలు గురు బాలికలకు సౌ. రఖమాబాయిగారు సద్విద్యయును నీతియుఁ గఱపినారు. వీరిలోఁ బెద్దవారయిన సౌ. ద్వారకాబాయియు సౌ. కృష్ణాబాయియుఁ బ్రథమశాస్త్ర పరీక్షయందుఁ గృతార్థురాం డ్రయి, యిప్పుడు బొంబాయిలోని వైద్యవిద్యామందిరమునందు ఎల్. ఎమ్. అండు ఎస్. అను వైద్యపరీక్షకుఁ జదువుచున్నారు. ఈపాఠశాలయందు వీరు అందఱకంటెఁ బ్రథమలుగానే యుం దురు. కొన్నిదినములక్రిందట శారీరశాస్త్రమునందు జఱిగిన పరీ క్షలో సౌ. ద్వారకాబాయిగారు మొదటినంబరును సంపాదించె నని వినుచున్నాము. ౧౮౯౫ వ సంవత్సరమున పూనాపట్టణము నందు దేశీయమహాసభ జరిగినప్పుడు, ఈయక్కచెల్లెండ్రు కోలా పూరుపట్టణమునుండి ప్రతినిధులుగా నామహాసభకు వచ్చియుం డిరి. వీరెల్లప్పుడు తమ యాచరణమునందుఁ దల్లినే యనుసరించె దరు. మూఁడవ నాల్గవ కన్నియలైన సౌ. యమునాబాయియు, సౌ. అహల్యాబాయియు పూనాపట్టణములోని ఫీమెల్ హైస్కూ లులో (స్త్రీలకు ఉన్నతవిద్య నేర్పుటకు పూనాయందు స్థాపిం చఁబడిన పాఠశాలయందు) చదువుకొనుచున్నారు. కొన్నిరోజుల క్రిందటఁ జిన్న కొమార్తె గణితములోని పరీక్షలోని మొదటిసంఖ్య సంపాదించెనఁట! ఇదే ప్రకారము చిన్న చిన్న పిల్లలవి ద్యనుగుఱించి సౌ. రఖమాబాయిగారు శ్రద్ధ వహించి, వారికిఁ జిన్నప్పటినుం డియు సుగుణములను ఉగ్గు త్రాగించుచుండును. పిల్లలకు, పెని మిటికి, తనకుఁ గావలసిన బట్టలన్నియు నీమె స్వయముగా నింటనే కుట్టును. ఎండకాలపు సెలవులలోఁ బిల్లలందఱును ఇంటికి

వచ్చినప్పుడు, సంవత్సరమునకుఁ గుటుంబమునకు సరిపోవు నన్ని
బట్టలు, వారిసాహాయ్యముచేఁ గుట్టి యుంచును. ఇంటిపనులన్ని
యుఁ జేసివేళ దొరకినయెడల వృత్తాంతపత్రములను, మాసపత్ర
ములను, నూతనగ్రంథములను జదువుచుండును. ప్రతిదినము క్రొత్త
దేమయినఁ జదువనియెడల నామెమనసు వికాసముగానే యుండ
దఁట! ఈమె వంటచేయుచున్నపుడును, ఇతరమైనపనులు చేయు
చున్నపుడును, డాక్టరు కృష్ణాజిగారు లేక యీమెపుత్రికలలో
నెవరయిన, ఈమెకు సద్గ్రంథ మేదయినఁ జదివి వినిపించెదరు.
ఇట్లీ యద్వితీయగృహిణీలాలమ, యొకక్షణమయిన వ్యర్థపుచ్చక
స్వపరజ్ఞానాభివృద్ధిఁ జేయుచుండును.

జ్ఞానార్జనము చేసినస్త్రీలు గృహకృత్యములను జేయరనియు,
శిశుపోషణముచేయ రనియు, మగవారికి నాఁడువారిపనులుఁ చేయ
వలసివచ్చుననియు స్త్రీవిద్యానిందకులు చెప్పుదురు. కాని, యీ
మాట లన్నియు మత్సరజన్యములేకాని, సత్యములుకావనియు,
రఖమాబాయిగారిప్రవర్తనము వేయినోళ్ళఁ జెప్పుచున్నది. ఇట్టి
దురాక్షేపములు చేయువారు, ఈసంసారములోని సంగతు
లన్నియు మానవేచ్ఛప్రకారమే నడచుననియు, వానిని నడుపుట
యందు ఈశ్వరనియామక మేమియు లేదనియుఁ దలఁచెదరు
గాఁబోలును. ఇప్పుడు జగత్తులోని స్త్రీలందఱును దమతమ
పిల్లలను సంరక్షించుకొను చున్నందునకుఁ గారణము వారికి భార
తభాగవతములు చదువుట రాకపోవుటయేయని వీరి తాత్పర్యమా
యేమి? అందఱు స్త్రీలకు భారతభాగవతములు చదువుట వచ్చిన
యెడల జనవృద్ధి నేటితో నాగిపోవును గాఁబోలును! స్త్రీలు తమ

పిల్లలను ప్రేమించుటకుఁ బెద్ద వారిని జేయుటకు వారి యజ్ఞానము
కారణముగాక, ఈశ్వరుఁడు వారియం దుంచిన నైసర్గిక పుత్రవా
త్సల్యమే నిజమయిన కారణమని చెప్పవలయును. ఈవాత్సల్యము
పశువులయందుఁ బక్షులయందు క్రిమికీటకాదులయందు, పురుషుల
యందు, స్త్రీలయందు, విద్యనేర్చినవారియందు, విద్యనేరువనివా
రియందు, అందఱియందును ఉండును. ఇట్లు విశ్వవ్యాపక మైన
యీవాత్సల్యము విద్య నేర్చుకొనిన స్త్రీలయం దుండదనుకొ
నుటకు మాత్సర్యము తప్ప రెండవకారణము లేదు. ఇంతియు
కాదు. విద్యావతులు, విద్యలేని స్త్రీలవలెఁ దమపిల్లలను, ఎండకు
ఎండినట్టును వానకుఁ దడిసినట్టును ఉంచక, వారిపోషణయందును
ఔషధోపచారములందును విద్యాబుద్ధులయందును విశేష
దక్షులై యుందుదురని యు, రఖమాబాయిగారిచరిత్రమువలనఁ
దెలియుచున్నది. విద్య నేర్చినందువలన లలనలు ఇంటిపనులయం
దలక్ష్యము చేయుదురన్న మాటయు నమ్మఁ దగినది కాదు. ఇప్పుడు
సంసారము చక్కఁగాఁ జేయుసుందరీమణులకుఁ జదువుటయు,
లెక్కవేయుటయు, రానందువలననే వారు సంసారమునందు శ్రద్ధ
గలిగి యున్నారనియు, లేనియెడల వారు సంసారమును నాశము
చేసియుందు రనియు, చెప్పుట యెంత హాస్యాస్పదము! 'సతీహి
తబోధిని' 'గృహనిర్వాహకత్వము' 'స్త్రీధర్మరత్నభాండాగా
రము' 'కుమారీశతకము' 'మానినీశతకము' మొదలయినగ్రం
థములను జదివినందువలనను, ఇంటివెచ్చముల లెక్కలువేయుట
నేర్చుకొనినందువలనను, స్త్రీలు గృహకార్యములందు అధికతత్ప
రత వహించెదరో లేక తత్పరత వహింపకపోవుదురో సారాసార

విచారము గలచదువరులే యోచింపఁగలరు. అపాత్రదానము, చిఱుతిండి, చూచుటకు రమ్యముగానుండి గవ్వకయినఁ గొఱకాని యసత్యపునగలు కొనుట, లెక్క వేయుట రానందువలన సేవకుల మోసము కనుఁగొనలేక ధనమును బోఁగొట్టుకొనుట, ఆయ వ్యయములు ఎంతెంతయని చూచుటకు చేతఁగానందున ఆయమునకంటె నధికముగా వ్యయపఱచుట, మొదలయిన యజ్ఞానజన్య దోషము లన్నియు స్త్రీ విద్యవలనఁబోయి, స్త్రీలు సంసారసుఖమును వృద్ధి చేయుదురు గాని యెంతమాత్రమును సుఖహాని చేయఁజాలరు.

ఇంటియందు స్వచ్ఛత యుంచుటయందును, స్నానపానాదులయందు దేహారోగ్యమున కనుకూలముగా నడచుకొనుటయందును భోజనవిషయము మితముగా నుండుట యందును రఖమాబాయిగారు బహుదక్షురా లయియుండును. ఇందువలననే వీరి యింట రోగములు చాల అరుదుగా ప్రవేశించును. సౌ. రఖమాబాయిగా రన్న వ్యాధి అన్నమాటయే యెఱుఁగదని చెప్పుదరు. తనపిల్లలను పాఠశాలలోనిపిల్లలను స్వచ్ఛముగా నుంచి వారికి స్వచ్ఛతయొక్క యావశ్యకము బోధించుచుండును. స్త్రీవిద్యను గుఱించియు, పురుషవిద్యను గుఱించియు, ఈమె చాల విచారము చేసియున్నది. ఇందువిషయమయి యామెమనమునందనేకమైనయూహాలు కలిగియున్నవి. ఇప్పుడు పాఠశాలలయందుఁ జెప్పెడి పురుషవిద్యయందేమి, స్త్రీవిద్యయందేమి యనేకగ్రంథములను వ్రాయఁదలఁచి యున్నది. కాని మనదురదృష్టమువలన నామెకు గ్రంథరచన చేయుటకు సమయమే చిక్కక యున్నది.

ప్రాతఃకాలము ఆఱుకొట్టినప్పటినుండియు రాత్రిపదికొట్టువఱకు నామె యేదో యొకపనిలోనే యుండును.

తనకుఁ గలిగిన యమితవిద్యవలనను, విద్వాంసుఁడును రసికుఁడును అయిన భర్తయొక్క సహవాసమువలనను, ఈమె అత్యంత ఉన్నతములయిన మతములను (అభిప్రాయములను) గ్రహించినది. అయినను దేవుఁడు, దైవభక్తి, ముఖ్యములయిన వ్రతములు, మొదలయినవానిని విడిచినదికాదు. కాని, యీమె యన్నివ్రతములకంటెను 'పతిభక్తి' యను వ్రతమునే యెక్కువగ నెంచుచుండును. పతినిఁ బ్రత్యక్షదైవముగ నెంచి, ఆయనను సంతుష్టినిగ నుంచవలయునని యెల్లప్పుడును యత్నించుచుండును. నేఁడు రఖమాబాయిగారికి సౌభాగ్యమును, సంపత్తియు, సంతతియుఁ గలవు; గొప్ప యధికారముగలదు; రాజసంస్థానమునందు మాన్యతగలదు. ఇవి యన్నియుఁ జూచి ఈమె 'చాలసుఖి' యనికొందఱనుకొనియెదరు. కాని యీమె యిన్ని సంపద లుండినను సదామనసునందు విషాదముగనే యుండును. అందుకు, డాక్టరు కృష్ణాజీగారి అంగవైకల్యమే కారణమని చదువరు లిదివఱకే గ్రహించియుందురు. ఎల్లప్పుడును తనపతియొక్క హతాశస్థితి కనులయెదుట నుండుటవలన రఖమాబాయిగారు రేయుఁబగలును చింతామగ్నలయి యుందురు. గొప్పవిద్వాంసుఁడును, రసికుఁడును, గుణియు, తనహితకర్తయు, నయిన పెనిమిటి యింటఁ గూర్చుండుటయు, తాను ఉద్యోగము చేయుటయు, తన పేరే లోకులలోఁ బ్రసిద్ధిచి తన్నేలోకులు నుతించుటయు నీమె కెంతమాత్రమును నిష్టములేదు. ఆమె యప్పుడప్పు డిట్లనును. "పురుషులు ఇంటఁ

గూర్చుండి, స్త్రీ లుద్యోగములు చేయుట మిక్కిలి ఖేదకరము
ఈశ్వరుఁ డిట్టియోగము మాకుఁ దెచ్చినందున కెంతయుఁ
జింతిల్లవలసి యున్నది. పిల్లల నందఱి నెటులయిన సంరక్షించ
వలయునని యీపని చేయుటయే కాని యిందువలన మన
సునకు లేశమయిన సంతోషములేదు. ఈజగత్తునందు కాలము
నొకరీతిగఁ గడపవలయునని యీ యుద్యోగము చేయుచున్నాను
గాని వేఱుకాదు. నాకర్తవ్యము నేనుచేయుచున్నానే గానియెక్కువ
చేయుటలేదు." ఆమెకు పతియొక్క వికలాంగత్వమునుగుఱించి
తోఁచు మనోదుఃఖము, ఈమాటలవలన వెల్లడి యగుచున్నది.
పరపురుషులతోఁ గూర్చుండి సిగ్గువిడిచి యీమె యెన్నఁడును
మాటలాడదు. వారితో మాటలాడుపని వచ్చినయెడల లేచి
నిలువఁబడి, ప్రక్కకుజరిగి మాటలాడును!

లేడీసూపరింటెండెంటుపని నిర్వహించునంత విద్యగలిగి, సంసా
రభారమంతయు నొంటరిగ భరించునంత సామర్థ్యము గలిగి,
యింతవినయము, సదాచరణము, నిస్సీమ పతిభక్తియుఁ గలిగిన
పతివ్రతను చూచినచో నామెయందు పూజ్యభావ మెవ్వరికిఁ
గలుగకుండును? మిస్ లిటిల్ దొరసానిగారు ఉద్యోగము వదలి
వెళ్లునప్పుడు, ఆమె రఖమాబాయిగారిని ప్రేమపూర్వకముగాఁ
జూచి, పోయివత్తునని చెప్పెను. అప్పుడే, దొరసానిగారు "మీ
ఆనవాలుగ మీఫోటోగ్రాఫు (ప్రతిమ) దింపుకొనియెదను."
అని రఖమాబాయిగారిని అడిగెను. కాని తా నేమియు గొప్ప
దేశోపకారపుపని చేయనందునఁ దనప్రతిమ దింపించుకొనుటకుఁ
దన కిష్టము లేదని రఖమాబాయిగారు వినయముతో విన్నవించు

కొనిరి. ఆహా! ఏమి యీలీనత!! మిస్ లిటిల్ దొరసాని తన ప్రతిమ నొకదానిని రఖమాబాయి కిచ్చి, యింటికిఁబోయి ఆమెకు నామెయదుగనిదే, యొకసర్టిఫికట్టు (యోగ్యతాపత్రిక) వ్రాసి యింటికిఁ బంపెను. ఈపత్రికయందు రఖమాబాయిగారి సుగుణ సంపదలను మనఃపూర్వకముగా వర్ణించియున్నందునను, అంత కంటె నధికప్రేమతో నెవరును వర్ణింపఁజాల రనియు నాపత్రిక నిం దుదాహరించుచున్నాను:—

"చదువుచెప్పెడి స్త్రీలకుఁ జదువు చెప్పుటకయి స్థాపింపఁబడిన పాఠశాలయందు సౌ. రఖమాబాయి కేళోకరు, కొన్నిరోజుల నుండి, విద్య చెప్పుటయందుఁ బ్రవీణురాలయి యున్నది. స్త్రీలకు విద్య గరపుటయం దామె మహోత్సుకురాలయి యుండును; ఇట్టి యీమె యుత్తమోదాహరణమువలన స్త్రీవిద్య యధిక ముగా విస్తరించినది. ఇట్టి తెలివి గలిగినట్టియు, సహాయము చేయునట్టియు, అసిస్టంటు (సహాయకారిణి) దొరకినందుకు నేను ఆమెకుఁ గృతజ్ఞురాలనయి యున్నాను. ఈమె మహా సద్గుణవతి యయి పరోపకార విషయమయి సదా తత్పరురాలయి యుండును. ఈమెవద్ద నభ్యసించిన యుపాధ్యాయినులు కోలాపూరు సంస్థాన మునం దంతటను, నిండియున్నారు. ఈ యుపాధ్యాయినులలో ననేకులు ఎచ్చటెచ్చటికి వెళ్లిరో, అచ్చటచ్చట రఖమాబాయి గారివలెనే యాచరించి, జనులకు మేలుచేసి, అచ్చటివారి నంద ఱను సంతోషపెట్టుచున్నారు. రఖమాబాయిగారు కులీన స్త్రీ యనియును, సుశీలవతి యనియును, అనుభవికమాతా యని యును, ఉత్తమయుపాధ్యాయిని యనియును, ఇన్ని రీతుల నేను

యందు నాకుఁ బూజ్యభావము గలదు. ఈమె శ్రేయస్సును బొందు చున్నదని విని, నా కెల్లప్పుడును సంతోషమే యగును."

(దస్కతు) ఎచ్. లిటిల్,
ఆగస్టు ౨౦, ౧౮౯౫. లేడీసూపరింటెండెంట్, ఫీమెల్ ఎడ్యుకేషన్.

పరదేశవాసినియగు మిస్ లిటిల్‌గారిచే నింత స్తోత్రమును బడసిన సౌ. రఖమాబాయిగా రెంత సద్గుణవతి యైనది, యెంత విద్యావతియైనది, యెంత వినయశీలయైనది, చదువరులే యోచింపఁగలరు. స్త్రీవిద్యాస్వాతంత్ర్యము లక్కఱలేదని చెప్పెడివారి కీమె కుమార్తయై జన్మించినందున, భరతఖండములోని లలనల కందఱకు నీమె లలామభూతయని చెప్పవలసియున్నది.

ఓసహోదరీమణులారా! సౌ. రఖమాబాయిగారి చరిత్రము వలన మీ రనేకోపదేశములు గ్రహింపవచ్చును. 'కుమారీశతకము' 'మానినీశతకము' మొదలయిన గ్రంథములవలెనే యిది మీ కొకయుపదేశ శతకమే. మీ రందఱును సౌ. రఖమాబాయిగారి వలెఁ జేతనయినంతవఱకు విద్య నభ్యసింపుఁడు. విద్యవలన లాభము లనేకములు గలవని మీకుఁ దెలిసినవిషయమే. సౌ. రఖమాబాయిగారివలె మీ కందఱకును నుద్యోగము చేయవలసిన యావశ్యకము లేకపోయినను, గృహకృత్యములయందు, శిశుపోషణాదులయందుఁ మీవిద్య మీకుఁ జాల సహాయకారి కాఁగలదు. కనుక నెల్లమ్మగారియింటను పుల్లమ్మగారియింటను బ్రొద్దుపుచ్చు కొనక, తండ్రులవద్దనో, భర్తలవద్దనో, అన్నలవద్దనో, మఱఁదులవద్దనో, విద్యాధ్యయనము చేయుఁడు. విద్య నేర్చుకొని యంతమాత్రమునకే గర్వపడక, సౌ. రఖమాబాయివలె విద్యతోఁ గూడ

వినయాది సద్గుణములను స్వీకరింపుఁడి. సౌ. రఖమాబాయి గారివలెనే మీరు పతిభక్తియం దధిక తత్పరురాండ్రయి, విద్యారహితలయిన భార్యలకంటె విద్యాసహితలయిన భార్యలే, సంసార సుఖమును అధికముగా వృద్ధిఁజేసెదరని, సోదాహరణపూర్వకముగా సిద్ధాంతీకరించి, కొందఱ జనులయందుఁగల స్త్రీవిద్యాద్వేషమును తొలఁగించి, దేశహితములు సమకూర్పుఁడు. ఇట్లీమె పవిత్రమయిన చరిత్రములోనుండి మీ రనేకోపదేశములను గ్రహింపవచ్చును.

తుదకు సౌ. రఖమాబాయిగారు అనేక సంవత్సరములవఱకు బ్రతికి సౌభాగ్యము, సత్తె, మొదలయిన సకారముల నవిచ్ఛిన్నముగా ననుభవింతురు గాకయనియు, ఆమెవలన నీదేశమందంతటను స్త్రీవిద్యాభివృద్ధియై యీదేశము బాగుపడును గాకయనియు, ఈశ్వరుని అనన్యభావముతోఁ బ్రార్థించి యీచరిత్రమును, ముగించుచున్నాను.

కర్మదేవి.

తే. గీ. ప్రాణిలోకంబు సంసార పతిత మగుట
వసుధపైఁ బుట్టి గిట్టనివారు గలరె
వారిజన్మంబు సఫల మెవ్వారివలన
వంశ మధికోన్నతి వహించి వన్నె కెక్కు.

మన భరతఖండమున నవతరించి, తమసత్కార్యములవలనను సద్గుణములవలనను దేశము నలంకరించిన స్త్రీరత్నములలో ననేకులకు రాజపుత్రస్థానమే జన్మభూమి యైయున్నది. రాజపుతానాయందలి క్షత్రియవీరులు తమశౌర్యమువలన స్వదేశమున కెటులు కీర్తికారణులైరో, అటులనె క్షత్రియస్త్రీలును పురుషులు సంపాదించుకీర్తిని వృద్ధిపఱిచినవారయిరని చెప్పుటకు నెంతమాత్రమును శంకింపఁబని లేదు. ఇటు వెనుక నాలుగువందల సంవత్సరములనుండియు రాజపుత్రస్థానముయొక్క స్వరూపముమాఱి, యది వీరపుత్రజనని యను నామమాత్రావశిష్టమయియున్నది. కాని యంతకుఁ బూర్వ మచటిరాజపుత్రులన్న, నన్నిదేశములవారికిని కాలాంతకులవలెఁ గానఁబడుచుండిరి. అటులనే యచటిరాజపుత్రస్త్రీ లన్న దృఢనిశ్చయ విభూషిత లనియు, సద్గుణసంపన్న లనియు, పరమపతివ్రత లనియు ప్రసిద్ధిఁగాంచిరి. ఇట్లు తమ యపూర్వ సద్గుణపుంజమువలన దేశమున కలంకారభూత లయిన యనేక రాజపుత్రస్త్రీలలో కర్మదేవి యొకతె. ఈపతివ్రతాతిలకము మార్వాడదేశములోని

‘జొరింత్’ అను సంస్థానమునం దుదయించెను. ఈమెజన్మకాలము ఐదవశతాబ్దప్రారంభ మని తోఁచుచున్నది. ఈమె మోహిల రాజమాణిక్యరాజు కూఁతురు. కర్మదేవి యత్యంతసురూపవంతురాలును, సుగుణసంపన్నురాలును, అయినందున బాల్యమునుండియుఁ దల్లిదండ్రు లామెను తమప్రాణములకంటె నధికముగాఁ బెంచుచుండిరి. పిమ్మట నామె పెరిఁగినకొలఁదియు వీరులచరిత్రములను వినుటయం దత్యంతాసక్తి గలిగి, జననీజనకుల నెప్పుడును ఆసంగతులనే యడుగుచుండెను. వారును తమముద్దుల కూఁతురిని సంతోషపెట్టుటకయి యాబిడ్డ కనేక ప్రాచీనశూరుల చరిత్రలనే చెప్పుచుండిరి. కాన కర్మదేవికి నితరసంభాషణ లేవియు రుచింప కుండెను. ఆమె యల్పవయస్కురా లయినను జ్ఞానముచేఁ గడువృద్ధురా లయినందున వృథాసంభాషణ, సోమరితనము, మొదలయినవానియం దత్యంతతిరస్కారము గల దయి ప్రాచీన యోధుల కథలను వినుచు వారినే దైవతుల్యులనుగా భావించి, మానసమునం దెల్లప్పుడును పూజింపుచుండెను. జశల్మీరుని భట్టీరాజ్యములోఁ జేరిన పూగల్ పరగణాధిపతి యగు రాణారణంగదేవుని పుత్రుఁడయిన సాధునామధేయుని యసమానపరాక్రమ మెల్లప్పుడు నామె కతిప్రియముగా నుండెను. ఆవీరునిచరిత్రము వినినపిదప మఱి యొకరిచరిత్రము వినుటకామెకు నిష్టమే లేదయ్యెను. ఆతేజోనిధి యనేక దేశములను జయించి శౌర్యమునం దభిమన్యుతుల్యుఁడని కీర్తిని సంపాదించెను. నాగూరు మొదలు సింధునదిపర్యంతము దండు వెడలి యనేకవీరుల ననేకసారుల నోడించెను. రాజు లంద ఱాయన కతిభీతు లగుచుండిరి. సాధు

దండు వెడలినప్పు డెల్లను కౌరింతనగరముమీఁదినుండియే పోవు చుండెను. కాన ఆనగరమునందుఁ గలవా రందఱును ఆయనసౌం దర్యమును, శౌర్యమును, సద్గుణములను పూర్తిగా గుర్తెఱిఁగి యుండిరి. కర్మదేవితండ్రి యగు మాణిక్యరాయలుసాధును మిక్కిలి మన్నించి యప్పుడప్పుడు తనగృహమునకుఁ దోడుకొని వచ్చి, తగిన మర్యాదలుచేయుచు వచ్చెను. తండ్రితో సాధు ప్రసంగించుసమయమున కర్మదేవి చాటుననుండి వారి ప్రసంగము మిక్కిలి యుత్సుకతతో వినుచుండెను. ఆప్రసంగము లామె కధి కోల్లాసమును, ఆనందమును కలిగించెను. క్షత్రియస్త్రీల మనస్సు లు క్షాత్ర తేజమునకు నివాసస్థలములు. రాజపుత్రస్త్రీల *జహార వ్రత మనుశబ్దము వినఁగానే యేయార్యునకు వారియెడ గౌరవ బుద్ధి గలుగకుండును? ప్రాచీనరాజపుత్ర స్త్రీలయం దెట్టి క్షాత్ర తేజముండెనో యట్టి తేజము కర్మదేవియందు నుండుటవలన, నామెకు వీరులను గుర్తించు సహజశక్తి గలిగెను. ఆమె సాధు పరాక్రమము విన్నకొలఁదిని, చూచినకొలఁదిని, ఆయనయం దధికప్రేమ కలదియై, బద్ధానురాగ యయ్యెను. ఇట్లుండ నొక దినము కర్మదేవి తనమేడగచ్చుపై నుండఁగా నామేడక్రిందుగా సాధుపోవుట తటస్థించెను. ఆసమయమునం దాయిరువురును ఒకరి నొకరు చూచిరి. సాధు తా నామెను చూచియు లోకుల కాసంగతి తెలియకుండుట కయి యచటినుండి త్వరగా వెడలి

---

* చిత్తూర్‌కోటపై అల్లాఉద్దీన్ ఖిలజీ యను తురుష్కుఁడు దండెత్తి వచ్చినప్పుడు అచ్చటి రాజపుత్రస్త్రీలు తమ పాతివ్రత్యసంరక్షణార్థ మయి యగ్నిలోఁ దుమికిరి. ఈయగ్నిప్రవేశము నే జహారవ్రత మనియెదరు.

పోయెను. కాని యాయన మనస్సంతయుఁ గర్మదేవినీమయమయి యుండెను. కర్మదేవియు నాటినుండి సాధునందు నధికాదరము కల దయి, ఆతనిఁ దప్ప మఱి యొకరిని వరింపనని నిశ్చయము చేసి కొనెను. ఇట్టి యపూర్వప్రేమ యామె తలిదండ్రుల కెంతమాత్రమును తెలియలేదు. కూఁతునకు యుక్తవయసు రాఁగా జననీజనకు లామెకు వరునిశోధింపుచుండిరి. ఇట్లు వెదకివెతకి ముందరాధిపతి రాణాచంద్ అను నృపతియొక్క చతుర్థపుత్రుఁడగు అరణ్యాకమలుఁ డనువాఁడు రూపవంతుఁడును, శౌర్యవంతుఁడును, ధనవంతుఁడును, ఐనందున కర్మదేవి నాతనికిచ్చి వివాహముచేయ నిశ్చయించిరి. ఉభయ పక్షములవారికిని సమ్మతమైనందున లగ్న నిశ్చయము చేయబడెను. కాని యాలగ్నదినము సమీపించినకొలఁదిని కర్మదేవికంతకంతనధికాధిక విచారముగలుగుచుండెను. ఆమె యంతకు ముందె తనమనసునందు సత్పురుషుఁడైనసాధును భర్తనుగా వరించెనుగాన నితరపురుషుల నెవ్వరిని వరియింపనొల్లదయ్యె. ముందరాధిపతికుమారుఁ డగు అరణ్యాకమలుఁడు, కర్మదేవి సౌందర్యమున కధికమోహితుఁడై తనవలెనే కర్మదేవియుఁ దనయందధికానురాగముగలదై వివాహదినము కొఱకెదురుచూచుచున్నదని తలఁచెను. కాని శుభ్రాకాశ మాస్మికముగా మేఘాచ్ఛాదితమై ప్రచండవర్షము కురియుననియు, మొదలేమియులేక యదాటునఁ బ్రచండమారుతము వచ్చి భూమిని కంపింపఁజేయు ననియు, ఆయన కెప్పుడును తోఁచదయ్యెను. ఆకాలుఁ డెప్పుడును ముందు రాఁబోవుసుఖమునెన్నుచు

జాగ్రత్ స్వప్నావస్థలయందును, మనోరాజ్యముల యందును విహరించుచుండెను !

కర్మదేవి తల్లిదండ్రులు తమకూఁతునకు యోగ్యవరుఁడు దొర కెనని యధికోత్సాహముతోఁ బెండ్లిపనులను జేయుచుండిరి. వివాహదినము సమీపించుచున్నందున కర్మదేవి కధికవ్యసనముగా నుండెను. తనమనోనిశ్చయము తల్లిదండ్రుల కెట్లులైనఁ దెలుప వలయునని నిశ్చయించుకొని కర్మదేవి తన కట్టిసమయమునందు సాయముచేయు ప్రాణసఖు లెవ్వరు గలరాయని యోచింపు చుండెను.

ఇట్టిసమయమున నొకనాటిరాత్రి పున్నమవెన్నెలగాయ నతి రమ్య మగుచల్లని గాలి వీచుచున్న మనోహర మగు సమయము నందు కర్మదేవి తనయంతఃపురములో గవాక్షము చెంత నేమో విశేషవ్యసనకర మగువిచారము చేయుచు నిలుచుండెను. ఆమె వెనుక నామె సఖియగు అమలవచ్చి నిలుచున్న సంగతియే యామెకుఁ దెలియకుండెను. ఇట్లు కొంతతడవు నిలుచుండి యా సఖి కర్మదేవికి నేదో యసహ్య మగుమనోవ్యధకలదని తెలిసి కొని ప్రాణమిత్రురా లగు అమల యదాటున "అక్కా ! నీవింత విచారమేల చేయుచున్నావు ?" అని ప్రశ్నచేసెను. ఆమాటకు కర్మదేవి జవాబు చెప్పుటకు సిగ్గుపడి యెట్టులనైన తప్పించుకొన వలయునని వేఱుప్రసంగమున కారంభించెను. కాని యమల కా మాటయం దెంతమాత్రమును ధ్యానములేక యది కర్మదేవి ప్రతి దినమువలె ప్రసన్నముఖిగా నుండక యామెముఖ మధికవిచా రముచేతఁ గళాహీనమై యున్నకారణ మేమోయని చింతింపు

చుండెను. ఇట్లు చింతించి యమల కర్మదేవికరములను తనకరము లచేఁ బట్టుకొని "ప్రాణసఖీ! నీవింత ఖిన్నురాలవై యుండుటకు నిమిత్తమేమి? త్వరలోనే నీ వివాహమై నీయఖండసౌఖ్యమునకుఁ బ్రారంభము కాఁగలదు, గాన నీవిప్పు డధిక సంతోషముతో నుండవలయును; గాని దుఃఖించుటకుఁ గారణమేమి! ఏకారణ మైన నున్నయెడల దాచక నాకు విశదపఱుపుము." ఇట్లు తన ప్రియసఖి యడుగుటవలన కర్మదేవికి నధికదుఃఖము గలిగెను. వివాహానంతరము పితృగృహము విడువవలయును గదా యని కర్మదేవి చింతిల్లుచున్నదని అమలకుఁ దోఁచెను. కాని తదనంతర మామె యపారదుఃఖమును గని భీతిల్లినదాయెను. ఆమె కర్మ దేవితో వినోదము చేయవలయునని యచటికి వచ్చిన దయ్యును తనసఖి మిక్కిలి దుఃఖములో నుండుట గని దీనముఖ ముతోఁ గర్మదేవి వైపుఁ జూచుచు నిలుచుండెను. అంతఁ గొంత సేపునకుఁ గడుపులోనుండి పొంగిపొరలి వచ్చుదుఃఖమును అతి ప్రయాసముతో నాపుకొని కర్మదేవి అమలతో నిట్లనియె. "సఖీ! నాదుఃఖకారణము విన్నయెడల నీకును విశేషదుఃఖము కలుగును. నీవు తత్క్షణమున నేపోయి నాప్రియజననీజనకులతో నిట్లనుము. 'నేనిదివఱకే వీరపురుషుఁ డగుసాధును నాహృదయమునందు నిలిపితిని గనుక నిఁక నితరపురుషునిదర్శన మైనఁ జేయను.'" అని చెప్పి యామె దుఃఖముతోఁ దనముఖము మఱియొకవైపునకుఁ ద్రిప్పుకొనెను. ఆమె దృఢప్రతిజ్ఞను విని అమల మిక్కిలి చింత నొంది అరణ్యాకమలునితోఁ డకు నిశ్చయింపఁబడిన వివాహము మర లుట దుస్తరమని తలఁచి మెల్లగాఁ గర్మదేవీ! అరణ్యాకమలుఁడు

సాధునకంటెఁ దక్కువవాఁడు కాఁడు. మఱియు మీవివాహ ముసు గుఱించి యిదివఱకే వాఁడు నిశ్చయము చేసియున్నారు. ఇట్లు సిద్ధమైన వివాహము పడఁగొట్టఁగూడదు. అరణ్యాకమలుఁడు కులమునందును, శీలమునందును, సంపదయందును సాధుతో సమానుఁ డనవచ్చునుగాన నీవతనినే వరియింపుము." ఆమా టలు విని కర్మదేవి మిక్కిలి గంభీరముగా నిట్లనియె. "ఈహృద యము ధనైశ్వర్యములను, కులశీలములను, కోరదు. ధైర్యశౌ ర్యాది క్షాత్రగుణములను విని యెవని నొకపర్యాయము వరిం చెనో అతఁడే యీశరీరమును కధిపతి. ఈమనశ్శరీరము లాత నికిఁ దప్ప పరుల కీజన్మమున లభించుట సంభవింపదు." ఇట్లతి దృఢనిశ్చయముతో నుచ్చరించినవాక్యములు విని యమల యాసంగతి కర్మదేవి తలిదండ్రులకుఁ దెలిపి, యామెకు హిత మాచరింపవలయునని యచ్చటినుండి వెడలెను. కర్మదేవి జననీజ నకు లమలవలన కూఁతురి యభిప్రాయ మెఱిఁగి, యేమియుఁ దోఁచక మిక్కిలి విచారపడసాగిరి. సర్వసిద్ధమైనవివాహ మెట్లు ఆపవలయునో వారికిఁ దోఁచకుండెను. సిద్ధమైన వివాహమునకు విఘ్నము కావించుట యనఁగా నొకగొప్పసంకటమును తెచ్చు కొనుటయే. అరణ్యకమలుఁడు సామాన్యుఁడు కానందున నిట్టి యవమానము ఆతనికిఁ గలిగినపక్షమున, వారి వంశీకులందఱును మిగుల నాగ్రహపడి దండెత్తివచ్చి మహానర్థము చేయ సమర్థులు. ఇట్టి వివాహభంగమువలనఁ దమకు నష్టము కలుగుటయేగాక తమముద్దుల కూఁతునకును క్రొత్తయల్లునకును గొప్పసంకటము ప్రాప్తించునని వారు చింతింపసాగిరి. కాని వారికి కర్మదేవియందు

నసామాన్యప్రీతి గలుగుటచే నెట్టి సంకటముల నైన లక్ష్యము చేయక కన్యకోరినవరునకే యామె నిచ్చి వివాహముచేయ నిశ్చయించిరి. ఇట్లు నిశ్చయించి వారప్పుడు వీరపురుషుఁడగు సాధును పిలువనంపి ఆయనతోఁ దమకొమార్తె వృత్తాంతమంతయుఁ జెప్పి వివాహమాడవలెనని వేఁడుకొనిరి. సాధు, అదివఱకే కర్మదేవి యందు బద్ధానురాగుఁడై యందున వివాహమునకు సమ్మతించెను. కొద్దిరోజులలోనే కర్మదేవికిని సాధునకును వివాహము చేయఁబడెను. ఆమె మాతాపితరులు తమపుత్రిక హాసముఖమునుఁగని ధన్యులైరి. కర్మదేవి వివాహవార్త స్వల్పకాలములోనే యరణ్యకమలునకుఁ దెలిసెను. ఇట్లు తనకు నిశ్చయింపఁబడిన కన్యను మఱియొకఁడు పెండ్లి చేసికొని తన కవమానము కలిగించినందున అరణ్యకమలుఁడు క్రోధాంధుఁ డాయెను. ఆతని మనస్సున క్రోధ విషాదము లధికముకాఁగా నాతఁడు "నన్ను నవమానపఱిచిన సాధును చంపినఁ గాని నేను క్షత్రియుఁడఁగాను" అని ప్రతిజ్ఞ చేసి సాధుపై దండు వెడలుటకై తన సేన సిద్ధము చేసెను. ఈసంగతి యంతలో దేశమంతటను వ్యాపింపఁ గర్మదేవి జననీజనకులు తాముముందువచ్చునని కొనిన సంకట మిప్పుడె ప్రాప్తమైనదని భయపడుచుండిరి. అంతఁ గొన్నిరోజులకు సాధు మామగారి సెలవు బొంది భార్యాసమేతుఁడై తన రాజ్యమునకు వెడలెను. అప్పు డాతని వెంట నాతని సంరక్షణార్థమై విశ్వాసార్హులగు పదునందల వీరభటులుండిరి. ఇంకను కొంత సేనఁ గొనిపొమ్మని మామగారు వేఁడుకొన ఆయన సమాధానమునకై సాధు ఇంకను ఏబదాఱు సైన్యమును వెంటఁగొనెను. అప్పు డశ్రుపూర్ణనేత్రములతోఁ

గర్మదేవి యందఱి సెలవుపొంది యత్తవారింటికిఁ బోవ బయలుదేఱెను. ఇట్లు వారు కొంతదూరము పోయినపిదప, త్రోవమధ్య నరణ్యాకమలుఁడు తనసేనతో వారి నడ్డగించెను. వాఁడిదివఱకిట్టి సమయముననే వేచి, పగసాధింప నెదురు చూచుచుండెను. అవమానమువలన వాఁడత్యంతకుపితుఁడై, "చంపుదు; లేక చత్తు"నని నిశ్చయము చేసికొనియున్నందున నచట నారెండు సేనలకును ఘోరసంగ్రామ మారంభమాయెను. ఆయుద్ధమునం దిరుగడలనుగల వీరు లనేకులు వీరస్వర్గమును స్వీకరించిరి. ఉభయసేనలను వెనుకదీయక ప్రాణములకాశింపక పోరుచుండెను. అప్పుడు తనసైన్యమునకు జయము కలుగునో లేదో, యని చింతించి అరణ్యాకమలుఁ డింకొకయుక్తి నాలోచించెను. అతఁ డప్పుడు సాధునకు "నీవు నిజమైన క్షత్రియుఁడవైన నాతో ద్వంద్వయుద్ధమునకు రమ్ము. అట్టిసమయమున నన్నోడ్చి నీవు విజయము పొందిన మిగుల ఘనతగలుగును" అని వర్తమాన మంపెను.

అప్పుడు సాధు ద్వంద్వయుద్ధమునకుఁ బోవుటకయి తనప్రియభార్యను అనుజ్ఞ అడుగఁగా నామె సామాన్యస్త్రీలవలె నధైర్యపడక మిగుల ధైర్యముతో భర్తకు నమస్కరించి, వీరపత్నికి నుచిత మగునటుల నిట్లనియె. "స్వామీ! పోయిరండు. వీర ధర్మమును వదలక పాలింపుఁడు. యుద్ధమునందు తమకు జయము కలిగెనేని మన మిహమందే యొకరినొకరి చూడఁగలము. అటులఁగాక మీకు యుద్ధమునందు మరణము ప్రాప్తించెనేని తమ్ము స్వర్గమునందుఁ గలిసికొనియెదను. కాని తమరు విచారప

డకుఁడు" ఇట్లు ధైర్యోత్పాదకము 'లగువచనములచే మిక్కిలి ధైర్యము గలిగినసాధు, అరణ్యాకమలుని యెదుట యుద్ధమునకు నిలువఁబడెను. ఎవఁడు తనయవమానమునకు కారకుఁడో, ఎవని పగ సాధింపఁ దాను ప్రతిజ్ఞచేసెనో, అట్టిశత్రుఁడు తనసమీప మున సంగ్రామసన్నద్ధుఁ డయియుండుటఁ గని ఆయరణ్యాకమలుని బాహువు లధికముగా స్ఫురింపసాగెను. సాధును చంపి మాతని రక్తమువలనఁ దనకోపాగ్ని నార్పవలయు ననియాతఁ డాతురుఁ డాయెను. ఇట్లిరువురిమనస్సులయందును క్రోధాగ్ని ప్రజ్వలింప ద్వంద్వయుద్ధ మారంభ మాయెను. అట్టిసమయ మున వా రిరువురును భీమశల్యులవలె సమానపరాక్రమము చూపి యొండొరులచేఁ దాడితు లయి భూమిపై మూర్ఛిల్లిరి. కాని సాధు, విశేషముగా గాయములుతగిలినందున, మూర్ఛనుండి లేవకయే మృతిఁ బొంది వీరస్వర్గము స్వీకరించెను. ఈసంగతి దూరమునుండి చూచుచున్న కర్మదేవి తనప్రాణవల్లభుఁ డట్లు గూలుటఁ గని లోపలినుండి వచ్చుదుఃఖవేగమును బహుప్రయా సముననాపి, తా నిఁక నీజగత్తునం దుండుట యుక్తము కాదని తలఁచి, పరలోకప్రయాణమునకు సిద్ధపడెను. మనసునఁ గోరిన భర్త లభించియుఁ స్వాధీన మయిన సౌభాగ్యము స్వల్పకాల మయినను అనుభవింపఁ దటస్థింపకపోయెనని యామె కాసమయ మునందుఁ గలిగిన యపారదుఃఖము, పరమునందు భర్తతో శీఘ్రముగఁ గూడెద నన్నయాశచే నడఁపఁబడెను. అప్పుడు కర్మదేవి తనసైనికులకు చితిఁ బేర్చ ననుజ్ఞ నిచ్చెను. ఆమె యాజ్ఞాప్రకారము భటులు క్షణములో సిద్ధము చేసిరి. అంత

నామె తనచెంతనున్నభటుని ఖడ్గమునుగొని, యామె యేమిచే యునో యని సైనికులు చూచునంతలో, తనయెడమచేతిని ఆకత్తితో నఱికి యొకభటునకిచ్చి వానితో నిట్లనియె. "దీని నీవు గొనిపోయి మా మామగారికి నిచ్చి యిట్లని విన్నవింపుము—"మీ కోడలిముఖ మీలోకమున నికఁ గనుట సంభవించదు. కాన, నామె తనమాఱుగా ఈచేయి తమకుఁ బంపినది. తమకొడుకును కోడలును, స్వర్గమునందు సుఖు లయియున్నారు." ఇట్లు చెప్పిన పిదప నామె తన సమీపమునఁగల భటుని జూచి తనరెండవ చేయి నఱుకుమని యుత్తరువిచ్చెను. వాఁ డందుకుఁ గొంత వఱకు సమ్మతింపక, తుదకు నామె కఠినమైన యాజ్ఞవలన విధిలేక రెండవచేతిని నఱకెను. అంత నామె తనపుట్టినింటినుండి వచ్చిన భటునిఁ బిలిచి "నీ వీహస్తము గొనిపోయి మాతండ్రిగారికిఁ జూపి మీకొమార్తెముఖ మికఁ జూచుట యసంభవముగాన, ఆమె తనహస్తముమీకడ కంపెను అనుము." అంత నావీరబాల భర్త ప్రేతమును చితిపై నుంచి తానును చితిపైఁ గూర్చుండి చితికి నిప్పు ముట్టించెను. అగ్నిహోత్రుఁ డామె దేహమును భస్మీభూతము చేసెను; గాని యామె కీర్తిని దశదిశలు వ్యాపింపఁ జేసెను. పుత్రశోకమువలన నత్యంతవ్యాకులుఁ డగు రణాంగ దేవుఁడు కోడలిహస్తమున కగ్నిసంస్కారముచేసి యాస్థలము నం దొకసరోవరము నిర్మించెను. ఆపవిత్రసరోవర మిప్పటికిని కర్మ సరోవరమని పిలువఁబడును. ఆసరోవరముచేఁ గర్మదేవియొక్క కీర్తి యజరామరమయి యున్నది. ఇట్టిస్త్రీరత్నములేగదా భూమికి రత్నగర్భ యని పేరు దేనేర్తురు.

మైసూరు మహారాణి లక్ష్మమ్మాన్ని.

శా. ఆరంభింపరు నీచమానవులు విఘ్నాయాససంత్రస్తులై
యారంభించి పరిత్యజింతు రురువిఘ్నాయత్తులై మధ్యము
ల్ధీరు ల్విఘ్ననిహన్యమాను లగుచున్ ధృత్యున్నతోత్సాహులై
ప్రారబ్ధార్థము లుజ్జగింపరు సుమీ ప్రజ్ఞానిధు ల్గావునన్. —భర్తృహరి.

మైసూరుదేశపుఁ జరిత్రమునందు నీమహారాణి మిక్కిలి ప్రసిద్ధిఁ గాంచినది. ౧౭౬౬వ సంవత్సరము డిశెంబరునెలయందుఁ బరలోకమున కేగిన మైసూరుమహారాజుగారి కీమె తాతమ్మ (పితామహునితల్లి) యని చెప్పెదరు. ఈమె మిగుల ధైర్యవతియు శౌర్యవతియు నయియుండెను. హైదరును తత్పుత్రుఁ డయిన టిప్పుసుల్తానును, మైసూరురాజ్యమును బలాత్కారముగా వశపఱచుకొనిన సమయమునం దీమె ధైర్యచాతుర్యాదిగుణములు వెల్లడించెను. ఈమె తనచాతుర్యధైర్యములవలన రాజ్యమును మరల సంపాదించుకొనెను. కాన నీమెచరిత్ర మత్యంతశ్రవణీయము. ఈమె కట్టిగోపాలరాజుఅర్సు గారికూఁతురు. ఈయన తిరిచునాపల్లి యుద్ధసమయమునందుఁ బ్రసిద్ధుఁడైనశూరుఁడు. ఈతఁడు మైసూరుమహారాజుగా రగునందరాజువద్ద నొకసేనానాయకుఁడుగా నుండెను. తిరిచునాపల్లిపై మహామదల్లీతో దండెత్తి వెళ్లియుండెను. లక్ష్మమ్మాన్నిగారిజన్మకాలము తెలియుమార్గమేదియు లేదు. కాని ౧౭౪౨వ సంవత్సరమునం దామె

వివాహము ఇమ్మాది కృష్ణరాజవడియారుగారితో నయ్యె నని మాత్రము తెలియుచున్నది. అప్పు డామె రాజుగారికి మూఁడవ రాణిగా నుండెను.

ఈరాజుగారి పెంపుడుతండ్రి యగునందరాజు పూర్వపు మైసూరురాజునకు మామగారు. అల్లునియందు రాజ్యతంత్రమును నడుపు నేర్పు లేనందున నందరాజుతానే రాజ్యమును నడుపుచుండెను. ఇట్లుండనందరాజుగారొక్క యాజ్ఞానువర్తియగుహైదరు తానే యారాజ్యమునకు రాజు కావలెనను హేతువుచే నందరాజు నొకమూలనునిచి, తానే యధికారారూఢుఁ డగుటకు యత్నింపసాగెను.

తదనంతరము, నందరాజుమరణసమయ మాసన్నము కాఁగా హైదరున కేవిధమయిన యధికారము నియ్యవలదని చెప్పిపోయెను. కాని యందువలన ఫల మేమియు కలిగినది కాదు. నందరాజుపత్ని యగుమహారాణిజమ్మాన్ని దేవి హైదరు సర్వాధికారి యగుట కిష్టము లేనిదై యందుకు విఘ్నము చేయ నెంచి హైదరువొద్ద నుండు ఖండేరావుసరదారుతో గుప్తముగా నాలోచన చేయఁదొడఁగెను. అమె ఇమ్మాది కృష్ణరాజ వడియారును పెంచుకొనెను. ఈకృష్ణరాజుగారిభార్యయే ప్రస్తుతకథానాయిక. ఈతఁడు సింహాసనమునకు ముఖ్యవారసుఁ డగుటచే జమ్మాన్ని రాణి తనకొమారుని పేర తాను రాజ్యము నడుప యత్నించెను. కాని మహాయోధుఁ డగుహైదరు ఈసంగతి యంతయు నెఱింగి యిందుకుఁ గారకుఁ డగు ఖండేరావును బంధించి పంజరములో నుంచెను. నానాటికి హైదరుని యధికార మధికము కాఁగా

౧౭౬౧వ సంవత్సరమున నాతఁడు సర్వాధికారియయి కృష్ణరాజు
నొకచదరంగములోని రాజువలెఁ జూడసాగెను. ఇమ్మాదికృష్ణ
రాజు ౧౭౬౬ వ సంవత్సరమున మృతుఁ డాయెను. ఆయనకు
మృత్యుసమయమున నందరాజచామరాజులను ఇరువురుపుత్రులు
గలరు. వారు రాజ్యపదవికి నర్హులయినను హైదరు ఎంతమాత్ర
మును వారియధికారము చెల్లనియ్యక తానే రాజ్యముఁ జేయు
చుండెను. నందరాజు మరాఠాసరదారుఁ డగు త్రియంబక
రావుతో గుప్తముగా రాజ్యమునుగుఱించిన యాలోచన చేయు
చున్నాఁ డన్నవార్త విని హైదరు వానిని గాలముపయి
నెక్కించి చంపెను. చామరాజు హైదరు బాధనలసనే ౧౭౭౬వ
సంవత్సరమున స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. ఇట్లు సింహాసనార్హు లగు
టకు దగినవారిరువురును మృత్యుముఖమునఁ బడినందునఁ దన
కిఁక నెదురువచ్చువారు లేరని హైదరు పరమానందభరితుఁ డయి
యుండెను. అదివర కంతఃపురమునందు నిరోధింపఁబడియున్న
మహారాణి లక్ష్మమ్మాన్నిపయి నొక్కసారిగా నపారమగుసముద్ర
ముప్పొంగి వచ్చినట్లాయెను. ప్రియభర్తయుఁ బ్రాణాధికు లగు
పుత్రులును హైదరుని బాధవలన నీలోకమును విడిచిరనియు దుష్టుఁ
డగుహైదరునిచేత నున్నాననియు విచారముతో నామె కృశింప
సాగెను. ఇట్లపారదుఃఖరాశియందు మునిఁగి యామె కొన్ని
మాసములవఱకితరవిషయము లేవియుఁ దోఁచక యూరకుండెను.
ఇట్లుండఁగాఁ బ్రాచీన మగుహిందూరాజ్య మన్యాయముగా
నశించిపోవుచున్న దనియు, మన మూరకుండిన నెడల, తురు
ష్కులు రాజ్యము నంతయు నాక్రమించెద రనియు, నామెకు శోక

నాఁడు ఘన మయినవిచారము గలిగెను. రాణిలక్ష్మమ్మాన్ని యొక యబలయయినను, ఆమెయందు స్వాభిమానమును తేజమధికముగా నుండెను. మైసూరు హిందూసింహాసనము నష్టమయి యవన రాజ్యము స్థాపింపఁబడు నన్నతలఁ పామె మనసునకు రాఁగా, అది వఱకు నణఁగియున్న స్వాభిమానప్రకాశ మామెయం దాకస్మిక ముగా నుదయించెను. అంత నామె తనదుఃఖమునంతను మిక్కిలి ధైర్యముతో నాపి హిందూరాజ్యరక్షణోపాయమును విచా రింపసాగెను. ఆమె యంతకుఁ బూర్వమంతయు నంతఃపురముననే యుండి రాజ్యముజోలికిఁ బోయినది కాదు. కాన సమయానుకూ లము లగురాజకార్యము లేవియో యామెకుఁ దెలియుట సంభ వించినది కాదు. కాని సంకటము ప్రాప్తికాఁగానే ధీరు లగు మానవులబుద్ధి యెట్లు ప్రజ్వలించునో యీ యామెచరిత్రమువలన నెఱుఁగవచ్చును. రాజ్యమునకుఁ బాలకుఁడు లేఁడని తోఁచిన వెంటనే యామె తనసహోదరికొమారుఁ డగు మాడూరు నరసరాజును గాని, తనమనుమఁ డగుసిద్ధరాజునుగాని తాను దత్తపుత్రునిగాఁ దీసికొనఁ గోరి యీసంగతి హైదరునకుఁ దెలిపెను. మహారాణి లక్ష్మమ్మాన్ని గుణవతియు చాతుర్యవతియుఁ దేజస్వినియు నగునని యందఱకు నదివఱకే తెలియునుగనుక హైదరు సర్వసత్తాధీశుఁ డయినను, ఆమెతో స్పష్టముగాఁ బోట్లాడుటకు సంశయించు చుండెను. అందువలన 'నీవు దత్తవిధానము చేసికొనవలద'ని రాణి గారితో ననుటకు వానికి వశముగా కుండెను. కనుక వాఁడు మిగుల యోచించి రాణిగారి కిట్లు వర్తమాన మంపెను. "మీకు దత్తుఁడు కావలసినయెడల మీరే స్వతంత్రించి బాలుని నేరుకొన నక్కఱ

లేదు. రాజ్యముఁ జేయుటకు సమర్థుఁ డగుబాలుని నేను పరీ క్షించి తమకుఁ జూపెదను.” అని చెప్పి వాఁ డనేకబాలకులను రప్పించి వారి నంగఱ నొకగదిలో నుంచెను. వారిసమీపమున వివిధము లయినభోజ్యపదార్థములను, ఆటవస్తువులను, అనేక విధాయుధములను, ఉనిచి మీకు నిష్ట మగువస్తువులను మీరు గొనుఁ డనియాబాలకులతోఁ జెప్పెను. అందుపయి వా రందఱు లోను అరికోటరాధిపుఁ డయిన దేవరాజుపుత్రుఁ డగు చామరా జను కుఱ్ఱవాఁ డొకఖడ్గమును, ఒక దర్పణమును, గొనెనఁట. అందుపయి నాకుఱ్ఱవాఁడే రాజ్యమున కర్హుఁడని హాయిదరు నిశ్చ యించెను మూఁడు సంవత్సరముల ప్రాయము గల యాబాల కుని నామమాత్రమునకు రాజును జేసి హాయిదరు రాజ్యలాభ మంతయుఁ దానే పొందుచుండెను. మహారాణిలక్షుమ్మాన్నిగారి కీకపట మంతయుఁ దెలిసియు హైదరుతోఁ బోరాడుటకు వీలులే కయుండెను. అప్పుడు వాఁడుప్రతాపమున లంకాధీశుఁ డగురావ ణునివలెఁ బ్రబలముగా నుండెను. కాన నచట నున్న పేరు లయిన సరదారులలో నెవరును, ఆమెకుసాయముఁ జేయుటకు సాహ సింపకపోయిరి. అందువలన హైదరుతో బహిరంగముగా విరోధము పెట్టుకొనుట దుస్తరమని తలఁచి యాచతురరాణి గుప్త రీతిగాఁ బరరాజులతో సంధిఁజేసి హాయిదరుని పదచ్యుతునిఁ జేయ నెంచెను. అందునకయి యామె అప్పుడు చెన్నపట్టణములో గవర్న రగుపింగాటుదొరగారితో గుప్తముగా పత్రవ్యవహారము జరుపసాగెను. మైసూరురాజ్యమును తురుష్కులచేతిలోనుండి రక్షించు నిమిత్త మింగ్లీషువారిసహాయముఁ గోరుటకయి యామె

తిరుమలరావు అను వకీలును చెన్నపట్టణమునకుఁ బంపెను. ఎల్లప్పుడు నంతఃపురమునం దుండిన యొక రాజయువతి హైదరుని యన్యాయమున కోర్వక వానిబందిఖానాలోనే యుండి వానికిఁ దెలియకుండ వానినే కూల్చుటకు నాంగ్లేయులసహాయము సంపాదించె నన్నసంగతి భవిష్యత్కాలమునందుఁ బుట్టఁబోవు చరిత్రకారులకు నత్యంతానం దాశ్చర్యములను బుట్టింపక మానదు. ఇట్టి మహాసంకటసమయమునందు రాణిగారు వ్రాసిన యుత్తరములే యామెకుఁ గల రాజ్యకార్యధురంధరత్వమును వెల్లడించుచున్నవి. ఆమె మొదటి యుత్తరమునందుఁ దిరుమలరావున కిట్లు వ్రాసెను. "నీ వెంతమాత్రమును నాలస్యముఁ జేయక వెంటనే బయలుదేరి చెన్నపట్టణమునకుఁ బోయి యచట లార్డు పింగాటు దొరగారిని దర్శించి, మరల మన రాజ్యము సంపాదించుటకు నుచితములగు మాటలను ఆయనతోఁ జర్చింపుము. వారి సైన్యపు కర్చుకొఱకు లక్షకోటి రూపాయలును, దరబారు ఖర్చుకొఱకు మూఁడులక్షల రూపాయిలును, ఇచ్చుటకు మేముసిద్ధముగా నున్నాము. లార్డు పింగాటు దొరగారికి మేము పరస్పరము వ్రాసిన యుత్తరమునందు నీవు మాపైపున సర్వముత్తరవాదివనియు, మా యానుసారముగా మాకొఱకు నింగ్లీషువారితో సంధి చేయుటకు నీకు స్వతంత్రత కలదనియును వ్రాసినాము. నీవేప్రకారముగనైనఁ బ్రయత్నముచేసి రాజ్యము మరల సంపాదించినయెడల నీకు రాజ్యముయొక్క యాదాయములో నూటికిఁ బదిప్రకారము బహుమతి యిచ్చి, నీ జీవితకాలమంతయును నిన్ను చాల గౌరవించెదము. ఇదియుఁగాక నీకు వంశపరంపరగా సంస్థానముయొక్క

దివానిగిరి యియ్యఁగలము" ఈపత్రికప్రకారము తిరుమలరావు చెన్నపట్టణము పోయి లార్డు పింగాటుదొరగారితో సలహా చేయు చుండెను. కాని యింతలో పింగాటుదొరగారివయి నేదో యొక కారణముచేఁ గంపెనీవారికిఁ గోపము కలిగినందునఁ దిరుమలరావు చేయుపనికి విఘ్నము కలిగి ఆయన తంజావూరునందుఁ గొన్ని దినములవఱకు ఊరక యుండవలసినవాఁ డాయెను.

ఇంతలో నిచట హైదరు మఱింత క్రూరతఁ జూపఁ జొడఁగెను. వాఁడు తన ప్రభావమువలన హిందూస్థానమునందలి బహు ప్రదేశములను వశపఱచుకొని, చెన్నపట్టణముపయి దండెత్తఁ బ్రయత్నించు చుండెను. చెన్నపట్టణపు గవర్నరగు లార్డు మ్యాకర్టను వంటి వానికి సహింపము హైదరు ప్రతాపసంధికము కానియ్య, జూడదనియు, వానినెట్లయిన చెరుపవలయుననియుఁ గోరెను, మైసూరురాణి స్వరాజ్యాభిలాష గలదియుఁ గార్యనిర్వాహకత యందు దక్షురాలును, అగునని లార్డుమ్యాకర్టన్ వినియుండెను. హాయిదరు వంటి బలవంతునితో స్వతంత్రముగాఁ బోరాడి గెలుచుటకష్టముగాన లక్షుమ్మాన్నిగారిని గలుపుకొని యామెతోఁ గూడి హైదరును గుప్తముగా నశింపఁ జేయవలయునని యాతఁడు ఆలోచించెను. ఇట్లు నిశ్చయించి లార్డుమ్యాకర్టన్‌గారు తంజావూరు సంస్థానమునకు రెసిడెంటుగానున్న సలివన్‌గారిని ఆపనికయి నియమించిరి. ఆయన రాణిగారిప్రధాని యగుతిరుమలరావు నారాయణరావుగారితో ౧౭౮౨ వ సంవత్సరము అక్టోబరు ౨౮ వ తేదిని సంధిచేసెను. ౧౭౮౨ వ సంవత్సరము నవంబరు ౧౮ వ తేదిని మద్రాసు గవర్నరుగా రందుకు సమ్మతిం

చిరి. ఇంగ్లీషువారి సహాయము లేనిది తనరాజ్యము దొరకుట
దుర్లభముగాన లక్ష్మమ్మాన్నిగారును ఆసంధికి సమ్మతించి దానిని
బలపఱచిరి. వెంటనే యింగ్లీషువారును యుద్ధమునకుఁ గావలసిన
సామగ్రి యంతయు సిద్ధపరచి తంజావూరు రాజును గాపాడినటులే
మైసూరు మహారాణిగారిని రక్షింపఁ దలఁచిరి. ఇట్టి యుప
కారము చేసినందుకుఁ గంపెనీవారికిఁ బ్రత్యుపకారముగా సంవత్స
రమునకు ౭౦ లక్షలరూపాయిలు కప్పముగను ౧౫ లక్షలు
చెల్లుదేశమును ఇచ్చెదమని రాణిగారు వ్రాసిరి. హయిదరుపయి
దండెత్తి యింగ్లీషువారిసైన్యము సమీపమునకు రాఁగానే శ్రీ
రంగపట్టణములోని రాణిపక్షమువా రందఱును హయిదరు సైన్య
ములపయిఁ దిరుగఁబడవలెననియు, వీరికి గ్రామములోని పోలీసు
వారు సహాయులుగానుండవలె ననియు, నిట్లు లోపలినుండియు
వెలుపలినుండియు హయిదరు సైన్యములను ముట్టడించవలె నని
యు, రాణిగారు మొదట నేర్పాటు చేసిరి. శామయ్యా యను
శూరుఁ డయినసరదారు డొకఁడు రాణిగారికి మిక్కిలి యను
కూలుఁ డయియుండెను. శ్రీరంగపట్టణములోఁ జరగవలసినకార్య
ములకు నన్నింటికిని రాణిగారి శామయ్యనే యధిపతిగా నియ
మించిరి. ౧౭౮౨ వ సంవత్సరము నవంబరులో రాణీగారిందు
విషయ మయి తిరుమలరావుగారి కిట్లు వ్రాసిరి. "శామయ్యయు
మఱి కొందఱు సరదారులును మనకు ననుకూలు లయిరి. కాన
నింగ్లీషుసైన్యము వచ్చినవెంటనే మేము విశేషప్రయాస మక్కఱ
లేకయె ధనాగారమును, కోటను వశపఱచుకొనఁగలము. కాఁబట్టి
మీరు గజులహట్టీకావేరీపురముపయిగా నింగ్లీషుసేన నతిత్వర

గాఁ బంపునది." ఇట్లు రాణి వ్రాసిన పిదప ఈసంగతి యంతయు నొక సేవకుఁడు స్వామిద్రోహుఁడయి హైదరునకుఁ దెలియఁ బఱచెను. హాయిదరుఁడాసంగతి విని మిగుల నలిగి ౧౭౬౩ వ సంవత్సరము జూలై ౨౯ వ తేదిని రాణి కనుకూలు లయినవారి నందఱను అనేక బాధలపఱచి కారాగృహబద్ధులం జేసెను. వారి లో ననేకులను యమసదనమునకుఁ బంపెను. ఇట్లు తన ప్రయత్నములకు నడుమ విఘ్నము కలిగినను, లక్ష్మమ్మాన్ని తనపూర్వ ప్రయత్నములను మానక లోలోపల కంపనీవారితో నుత్తర ప్రత్యుత్తరములు నడుపుచు హైదరు టిప్పూల, సంపూర్ణ వినాశ ప్రయత్నము గుప్తముగా నడుపుచునే యుండెను. ఆమె యబల యయ్యును తన ప్రయత్నముల కనేక విఘ్నము లడ్డపడుచున్నను, ధైర్యమును వదలకుండెనన్నసంగతి సామాన్యమయినది కాదు. పురుషులకయిన నిట్టిధైర్య ముండుట కష్టము. ఆసమయము నందు టిప్పు అనిన నింగ్లీషువారు సహితము వెఱఁగంది వానిని మైసూరిబెబ్బులి యని వాడు కొనుచుండిరి. ఇట్టి శూరుని నెటుల నోడించెదమో యని సంశయించు చుండిరి. అట్టి దుష్కరమయిన కాలమందును, ఆవృద్ధరాణి టిప్పూను నశింపఁ జేసి మైసూరును మరల సంపాదించెదనన్న ధైర్యమును, ఇచ్ఛను, స్వదేశాభిమానమును వదలకుండెను. ఆహా! ఇట్టి ధైర్యము దుర్లభముగదా? ౧౭౮౧ వ సంవత్సరమునం దామె జనరల్ మేడోస్ దొరగారికి వ్రాసిన పత్రిక లత్యుత్సాహపరిపూర్ణము లయి యున్నవి. అందుపయి నాసేనాధిపతి వ్రాసిన ప్రత్యుత్తరములుమాత్ర మంతగా నుత్సాహప్రదములు

గాకుండెను. మైసూరుచరిత్రమును సంపూర్ణముగా నెఱుఁగఁ
గోరెడివారికీయుత్తర ప్రత్యుత్తరములను నవశ్యముగాఁ జూడనల
యును. జనరల్ మేడోస్ దొరగారు [illegible] వ సంవత్సరమునందు
రాణిగారికి వ్రాసిన యొక యుత్తరమున నిట్లు వ్రాసిరఁట. "టిప్పూ
ఎన్నఁడు నశించునో, దేశ మెన్నఁడు ముక్తిఁ జెందునో యొక
పరమేశ్వరునకే తెలియును. (అనఁగా ఈసంగతి యిప్పుడు తగు
నటులఁ గానఁబడదు.) విజయము ప్రసాదించుట పరమేశ్వరాధీనమే.
మాకుఁ బరమేశ్వరుఁడు యథేష్టసామర్థ్యము లిచ్చినయెడల,
యోగ్యమని తోఁచినయెడల, మేము మహానందముతో, మైసూరు
రాజ్యము మీమకు సమర్పింపఁగలము. రాజ్యము మనదైన గెల్పిట్లు
పంచుకొనవలయునో యన్న సంగతిని గుఱించి యిప్పుడు మే
మేమియుఁ జెప్పఁజాలము. మహారాణీవారును, ప్రధానమును, మాకు
స్నేహితులుగాన వారి యాలోచనప్రకారము జరుగును. సంపూర్ణ
యుద్ధవ్యయములును, గెల్చినతరువాత సైనికులకు బహుమాన
ములును, ఇచ్చెదమని మీరు వ్రాసినారు. ఇది బహు మంచి
పని." సంపూర్ణసహాయము చేసినారన్న మాతతో మిత్రత్వమును
జేసికొనిన యింగ్లీషువారియొద్దనుండి యిట్టి పాడిమాటలతోఁ
గన్నులు తుడిచెడి ప్రత్యుత్తరములు వచ్చినప్పుడు రాణిగారి
కెంత మనోవ్యథ గలిగియుండునో చదువరులే యోచింపఁగలరు.
అయినను ధైర్యముయొక్క యపరావతారమైన యీమహారాణి
విగతప్రయత్నమైనది కాదు. చిన్నప్పటినుండియు రాణివాస
ములో నుండి యేమియు నెఱుఁగని రాజస్త్రీ శత్రువుచేతిలోఁ
జిక్కియు వానిని నాశము చేయుటకయి చేయుప్రయత్నములును,

అందుకు 'ఆగుము తొందరపడవలదు. శాంతింపుము' అని
కంపెనీవారు చెప్పెడిజవాబును, చదువుట కెంతయు వింతగా నున్న
దనుటకు సందేహము లేదు. రాణి లక్షుమ్మాన్నియందుఁ గల
స్వకార్యమునకయి సంతత ప్రయత్నేచ్ఛయు, "సత్యమేవజయతే"
యన్న వాక్యమునందు నామెకుఁ గల దృఢవిశ్వాసమును,
మఱి యనేక సద్గుణములును, ఆమె తిరుమలరావునకును,
లార్డు మార్నింగ్టన్ దొరగారికిని సంకటసమయమునందు
వ్రాసిన యుత్తరములవలన స్పష్టమగుచున్నవి. ఆయుత్త
రము లధికహృదయద్రావకములుగాను, కరుణారసపూర్ణములు
గాను, ఉన్నందున వానిలోని కొన్నిటి నిచట వ్రాసెదను.
ఆమె తనపరతంత్రతనుకును, దీనస్థితికని విసిగి తిరుమలరావున కిట్లు
వ్రాసెను. 'మేము మాదీనావస్థను గూర్చి పలుమారు మీకు ది
వాను కే తెలియున్నాము. మీరు మైసూరు విడిచి యిప్పటికిరువది
రెండుసంవత్సరములు కావచ్చినది. మేము ప్రతిదినమును ఈయ
వనరాక్షసుఁడు (హైదరు కుమారుఁడైన టిప్పు) పెట్టెడి యనేక
విధములయినబాధలను అనుభవించుచు నేయున్నాము. వాఁడు
మమ్ము సంతోసింపక యధికదుఃఖమున ముంచుచున్నాఁడు. వాఁడు
స్ఫోటకమునిమిష చెప్పి చామరాజు వడియారును గుప్తముగాఁ
జంపెను. మాకు నిశీరాచ్ఛాదనమునకు నొకవస్త్రమయిన
లేకుండ బాధపెట్టుచున్నాఁడు. మమ్మురాజమందిరమునం దుండ
నీయక యచటినుండి వెడలఁ గొట్టెను. మేమచటినుండి వచ్చిన
ప్పుడు అచట నుండుకావలివారు మమ్ము పరీక్షించినగాని యవ
మానించిరి. వారు మాదేహములయం దుండినగల నన్నిటిని

తీసికొని మాకుఁ గట్టుకొనుటకు ముతకవస్త్రము లిచ్చిరి. మాకు కాంతిరావుగారి పాతగృహమునం దొకవైపున నుండ స్థలమిచ్చిరి. మాచుట్టును పారా యుంచినారు. మాదాసీజను లందర మహమ్మదీయమతస్థులనుగాఁ జేసి వారి కతి నికృష్ట మయినపనులను చెప్పిరి. మఱి కొందఱను అతిదూష్య మగువేశ్యావృత్తి నవలంబింపఁ జేసిరి. మిగిలినవారిచే శౌచకూపములను గడిగించుచున్నారు. నిత్యమును మాకుఁ బిచ్చగాండ్ర కిచ్చుబత్తె మియ్యఁబడును. మేము కుండలలో వండుకొని పర్ణపుటములలో భోజనము చేయుచుందుము. టిప్పు త్వరలోనే మముఁ జంపుటకయి ప్రతిజ్ఞఁ జేసెనఁట. వాఁడెప్పుడు మాప్రాణములను గొనునో తెలియదు. మాకు మేలు చేయఁగోరి మీ రనేకవిధసంకటముల ననుభవించితిరి. మాకొఱకు మీరింగ్లీషువారితో స్నేహముఁ జేయ నెంచి జాన్సలివాన్ గారితోడను, ఇతర యింగ్లీషు సరదార్లతోడను, ప్రసంగించి వారు మాకు సహాయు లగునటులఁ జేసితిరి. ఇదియుఁగాక మాకొఱకు మీమిత్రులను, బంధువులను ఈయవనరాక్షసున కర్పింపవలసినవారయితిరి. ఇట్లు మీ రనేక నష్టములు కలుగుట తలఁచుకొనిన నాగుండె యదరిపోవుచున్నది. ఇంత నష్టమైనను మనప్రయత్నము కొనసాగి మారాజ్యమునకు స్వాతంత్ర్యము కలుగనందున నధికసంతాపకరముగా నున్నది. ఇంక త్వరలోనే మానాశ మగుననుటకు సంశయము లేదు. టిప్పువద్దికి నిపుడొక ఫ్రెంచివకీలు వచ్చియున్నాఁడు. మమ్ము (రాణిగారిని) జంపకుండిన టిప్పునకుఁ ద్వరలోనే నాశము కలుగునని వాఁడు బోధించెనఁట. అందుపై నన్నుశీఘ్ర

ముగాఁ జంప నిశ్చయించిరఁట. టిప్పువకు ఫ్రెంచివారికిని జరిగిన సంధికి నక లిందుతోఁ బంపినాను. మీా రది యింగ్లీషు గవర్నర్ జనరల్‌గారికిఁ జూపవలయును. ఫ్రెంచివా రిందుఁ బ్రవేశించు టకుఁ బూర్వమే యింగ్లీషువారు తమసైన్యము నిందుఁ బంపి యీాయవనరాక్షసుని నడఁచనియెడల కంపనీవారి రాజ్యమునకే మిగుల భయము కలుగఁగలదు. అప్పు డందఱిప్రాణములకును మోసము రాఁగలదు. ఇదివఱకు రెండుమూఁడుసారులు జరిగిన టుల మరల నింగ్లీషువారు విలంబము చేసినయెడల ఫ్రెంచివారు టిప్పుతోఁ గలసి భయంకరమైన యగ్నియుఁ బ్రచండమారుత మును గూడినట్టులయి సకలదేశములను బాడుచేసి ప్రజాసంహార మొనరింతురు. ఇంగ్లీషు గవర్నరుకు మావిజ్ఞాపనము గూర్చియు, మాప్రాణరక్షణమునుగూర్చియు, చింత లేకుండినను కంపనీవారి రాజ్యమును రక్షించుకొనుట కైనను సైన్యమును అతి త్వరిత ముగా నిందుఁ బంపవలయునని నీవు అతనితోఁ జెప్పుము. అంత వఱ కెట్లయిన మేము మాప్రాణములను రక్షించుకొనెదము.

రాజ్యము మాకు లభించిన పక్షమున హూణులకు నొక కోటిరూపాయ లియ్యఁగలము. వారు సలివ్హాన్ దొరగారితో నైన కరారునామా చెల్లింపవలయును. సలివ్హాన్ మొదలగు సరదార్ల కందఱకు నగ్రహారము లిచ్చెదము. ఈయవనరాక్ష సుఁడు అతిక్రూరుఁ డయినందువలనఁ బ్రజల కధికబాధ కలుగు చున్నది. అందువలన సేనలోని సైనికు లందఱును వానికి విరుద్ధముగానున్నారు. ఇట్టిసమయమున నింగ్లీషు సైన్యమునకు నిచటి సైనికు లధిక సహాయము చేయఁగలరు. ఇచట నున్న

వారందఱును వాని నాశమునే కోరుచున్నారు. ఇంగ్లీషుసైన్య మేవంకను వచ్చినను వారి భోజనపానాదులకు సామగ్రి కావలసినంత, యేమియు నాటంకములేక దొరకును. కాన మీరు మీ సామర్థ్యమునంతను వ్యయపఱచి యుద్ధప్రయత్నముఁ జేసిన యెడల శ్రీరంగనాథుఁడు తప్పక మీకు సహాయుఁ డౌనని నమ్మెదను."

ఆకాలమున మైసూరులోనుండు రాజకీయస్థితులన్నియు నీయుత్తరమువలనఁ గన్నుల యెదుటఁ గానఁబడుచున్నవి. అట్టి భయంకర సమయమునందు యవనరాక్షసుఁడగు టిప్పువకు విరుద్ధముగాఁ బ్రయత్నము చేయుట యెంతదుస్తరమై యుండునో చదువరు లీయుత్తరమువలననే యోచింపఁగలరు. ఇట్టిమహాసంకట సమయమునందు లక్ష్మమ్మాన్ని యెంతమాత్రమును చలింపక, నిస్తరంగ సముద్రమువలె శాంతిని నవలంబించియు, నచల పర్వతమువలె ధైర్యమును స్వీకరించియు నుండెనని యాచి మెట్టిధీరులును గద్గదకంఠులుగాక మానరు. స్త్రీల యచల ధైర్యమునకొక యత్యుత్కృష్టమైన యీ యుదాహరణము హిందూదేశ చరిత్రకారులు సువర్ణాక్షరములతో వ్రాసియుంచ వలసిన దనుటకు సందేహము లేదు.

తరువాత పూనాపేష్వాలును, హైదరాబాదు సైన్యమును, ఇంగ్లీషువారును గూడి ౧౭౯౯ వ సంవత్సరమున టిప్పుతోఁ జేసిన యుద్ధ మితిహాసముఁ జదివినవారి కందఱకును విదితమే. కాన నిందు నాయుద్ధమును వర్ణింపఁ బనిలేదు. శ్రీరంగపట్టణమున జరిగిన ఘోరసంగ్రామమునందు టిప్పు మేనెల ౪వ రోజున హతుఁడై

నందున, మైసూరు సింహాసనము బంధముక్త మయ్యెను. ఆ
యుద్ధమునందు లక్ష్మమ్మాని యింగ్లీషువారికి నధిక సహాయము చేసి
నందున వారికి నామెయందు నధిక గౌరవము గలిగెను. యుద్ధము
సమాప్తము కాఁగానే యాంగ్లేయు లామె నధికముగాఁ గొని
యాడి, మైసూరు రాజ్యమునం దామె చెప్పినచొప్పునఁ నేర్పాటు
లుచేసిరి. రాణి లక్ష్మమ్మానియుఁ దనబుద్ధికిఁ దోడువయోవృద్ధుఁ
డును, విచారజ్ఞుఁడును, నైన పూర్ణయ్య యను మంత్రిపుంగవుని
యాలోచన గ్రహించి, యింగ్లీషువారితోడ చేయవలసిన సంధిలోని
షరతులన్నియు నిర్ణయించెను. ఆమె యాలోచనప్రకారము
మైసూరురాజ్యము కృష్ణరాజవడియారునకు నియ్యఁబడెను. ఇట్లు
ప్రాచీనరాజ్యమును తన స్వబుద్ధిబలముచే మరల స్థాపించి యీ
స్వాభిమానవిభూతి గలదైన స్త్రీ కృతకృత్యురాలాయెను. తిరు
మలరావుగారికి దివాన్గిరి యియ్యవలయునని యామె కధికమైన
యిచ్ఛయుండెను. కాని యామెగారి యిచ్ఛలలో నదిమాత్రము
కొనసాగినదికాదు. రాజ్యతంత్రము లన్నియుఁ బురాతనప్ర
ముఖ్యుఁడగు పూర్ణయ్యగారే నడుపుచుండెను.

రాజ్యములోని వ్యవహారములన్నియు యథాప్రకారముగా
జరుగ నారంభమైనపిదప రాణీగారు పరమార్థవిచారమునందుఁ
గాలము గడుప నిశ్చయించిరి. పరమేశ్వరునియందు నామెకు
నధిక విశ్వాసమును, భక్తియుఁ గలిగియున్నందుననె యామె మహా
త్తరములైన సంకటములను భరించి సౌఖ్యోన్నతశిఖరమునకుఁ
ప్రవేశింపఁగలిగినది. అందువలననే యామె యెల్లప్పుడును భక్తి
రసపరిపూర్ణతచేఁ దన్మయతనొంది దీనదయాళుఁడగుపరమేశ్వరుని

ధ్యానించుచుండెను. ఇట్లు కొన్ని దినములు భక్తిలోఁగడపి యా యద్వితీయ స్త్రీ పరమపదము నొందెను. ఈమె యేసంవత్సరము నందు మృతిఁజెందినది స్పష్టముగాఁ దెలియలేదు. కాని ౧౮౧౦ వ సంవత్సరములోపల మృతిఁబొందె నని చెప్పవచ్చును. ఈమె భర్తయనంతరము ౪౫ సంవత్సరములు జీవించెను. ఇంతకాలములో నామె కనేకస్థిత్యంతరములు ప్రాప్తించెను. వాని నన్నిఁటిని నామె తనబుద్ధిబలముచే, ధైర్యగుణముచే నివారించి తుదకు స్వాతంత్ర్యసుఖమును అనుభవించెను. మైసూరు దేశముయొక్క యితిహాసము వ్రాసిన కర్నల్ విల్క్సు లక్ష్మ్మాన్ని నిగూర్చి ౧౮౦౧ సం॥లో నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. "ఈవృద్ధరాణి లోకపూజ్యయు బహువిచారశీలయునై యున్నది. ఆమె చరిత్రమును, ఆమె యనుభవమును, ఆయనుభవములవలన నామెకుఁదోఁచిన సద్విచారములును, అత్యంతప్రశంసనీయములై యామె బుద్ధివైభవమునకు ద్యోతకములగు చున్నవి." మృత్యుసమయమునం దామెవయస్సు రమారమి యెనుబదిసంవత్సరము లుండెను. అంత వృద్ధావస్థయందును ఆమె యింద్రియపటుత్వము చెదరకుండెనఁట! ఆపద్దశయందు ధైర్యమును అవలంబించినటుల నీమహాసాధ్వి యధికారపు దినములలో శాంతియు, భూతదయయు నవలంబించెను. సేవకుల నెప్పుడు దయాదృష్టితోఁ జూచుట యామెకు లోకవ్యసనమైయుండెను. పేదల కీమె చేసిన యపరిమిత సహాయమునుబట్టి లోకు లీమెను మైసూరుప్రాంతమునందు నిప్పటికిని 'మహాశ్రీలక్ష్మ్మాన్ని' యను దురు. ఆహా! ఇట్టి స్త్రీరత్నము లేకదా భరతఖండమునకు లలామభూతలగుదురు.

తోరూదత్తు.

క. సుకృతాత్ములు రససిద్ధులు
సుకవీంద్రులు విజయనిధులు సుమ్ము తదీయా
ధికకీర్తిశరీరంబులు
ప్రకటజరామరణజన్మభయరహితంబుల్.

పాశ్చాత్యవిద్య లగు గ్రీకు మొదలయినభాషలయందుఁ నసారపాండిత్యముఁ గలిగి, ఆయాభాషలయందుఁ గవిత్వము చెప్పియు, గ్రంథములు వ్రాసియుఁ, బ్రసిద్ధి కెక్కిన హిందూపురుషులే యరుదై యుండఁగా, నట్టిస్త్రీ లుండుట యసంభవమే యని చెప్పవచ్చును. కాని మన మసంభవము లనుకొనినసంగతులే ఈశ్వరుని దివ్యప్రభావమువలన సంభవములయి మనకు నాశ్చర్యమును, ఆనందమును, గలిగించుచున్నవి. ప్రస్తుతకథానాయిక యగు తోరూదత్తు నామాంతరము గల తెరులతాదత్తు విషయమీచిత్రములలో నొక విచిత్రమయి యున్నది. ఈమె జనకుని పేరు బాబూ గోవిందచంద్రదత్తు. దత్తుగారు క్రైస్తవధర్మమును స్వీకరించిన హిందువులు. ఈయన నివాసస్థలము హిందూదేశమునకుఁ బ్రస్తుతరాజధాని యయిన కలకత్తానగరము. ఆనగరమునందాయన న్యాయాధికారిగా నుండెను. స్త్రీవిద్యయం దీయనకు నధికప్రీతి యున్నందున నీతఁడు తనచే నయినంతవఱకు స్త్రీవిద్యాభివృద్ధికై పాటుపడుచుండెను. ఆయనయిచ్ఛపూర్తిచేయఁ గాఁబోలు నీశ్వరుఁ డతనికిఁ ద్వరలోనే యాఁడుసంతతి నిచ్చెను.

అందు నందఅకంటెను చిన్నకూఁతు రగుతరులత కలకత్తాలో ౧౮౫౬ వ సంవత్సరమునందు జన్మించెను. ఈమె బాల్య మంతయు నానగరములోనే గడిచెనని చెప్పవచ్చును. తరులత యందఱికన్న కడసారికూఁతు రగుటచే నామెను అందఱును "తోరు" అను ముద్దుపేరు పెట్టి పిలుచుచుండిరి.

తోరుదత్తు తండ్రి విద్యాభిమాని యయినందున నితర బంగాళ స్త్రీలకు విద్యార్జనమునందుఁ గలుగు నిబ్బంది లేమియు లేక విద్య నభ్యసించుటకు నితర బాలికలకు నలభ్యమగు సాధనము లెన్నియో యీయామెకు బాల్యమునుండి లభించెను. ఈమె తండ్రి యత్యుత్సాహముతో నీమెకును, పెద్దకూఁతు రగు అరు బాయికిని విద్య గరపెను. పిదప కుమారుఁ డగు అబాజీతో నీయాఁడుబిడ్డలకును ఇంగ్లీషు నేర్పుటకు బాబుశివచంద్ర బనర్జిగారిని గురువునుగా నియమించిరి. గురువగు బనర్జి తోరుయొక్క బుద్ధికుశలతఁ గనిపెట్టి విశేషశ్రద్ధతో నేర్ప నామె యింగ్లీషువిద్య యందు నధికప్రీతి గలిగినదై బహు శీఘ్రముగా విద్యార్జనము చేయుచుండెను. ఇట్లు విద్యార్జనముఁ జేయఁ గొంతకాలము లోనే యీయామెకును ఆమెయక్కకును ఇంగ్లీషుభాషలోని మహాకావ్యములయొక్క యర్థము స్వయముగా గ్రహించునంత శక్తి గలిగెను. "ఘనతవహించిన మిల్టను కవివరుని గ్రంథముల నీయక్క చెల్లెండ్రు పఠనగ్రంథములుగాఁ గైకొని, తమతో సమమైన యీడుగల యాంగ్లేయబాలికలకంటె నెక్కుడుగా నర్థమును గ్రహింపఁ గలిగి కవితాప్రవాహాదులను జూచి యత్యద్భుతముఁ బొందుచు వచ్చిరి." అని యొక చరిత్రకారుఁడు వీరినిగుఱించి

వ్రాసియున్నాఁడు. ఈజాన్ మిల్టనుకవి యింగ్లీషుకవులలో బహు గొప్పవాఁడఁట. ఆయనగ్రంథములు ప్రథమశాస్త్రపరీక్షకును బట్ట పరీక్షకును, మఱియితరమయిన గొప్పగొప్పపరీక్షలకును, బఠనీయ గ్రంథములుగా నుంచెదరఁట. గొప్పగొప్ప విద్యార్థులకును ఈయన గ్రంథములలోని యర్థము తెలియుట కష్టమఁట. వానిలోని యంతరార్థము తెలియుట యంతకంటె దుర్లభమఁట. సంస్కృతములోని మాఘనైషధ కావ్యములయొక్కయు ఆంధ్రములోని వసుచరిత్రముయొక్కయుఁ బాకముమీఁదనే యీకవియొక్క కావ్యములును దిగినవఁట. ఇట్లయ్యును ఈకవియొక్క కావ్యముల లోని రహస్యములు చిన్నతనమునందే కనిపెట్టిన తరులదాదత్తు యొక్క బుద్ధివైభవమును వైవిధ్య మనియే చెప్పవలసి యున్నది.

౧[illegible]వ సంవత్సరమునందుఁ బుత్రమరణదుఃఖితుఁ డగు గోవిందచంద్రదత్తుగారు, కన్యలే తమకుఁ బుత్రులని యెంచి వారివిద్యాభివృద్ధికయి వారిని యైరోపాఖండమునకుఁ గొని పోయెను. వారికి ఉన్నతవిద్య నేర్పఁదలఁచి, ప్రథమమునం దాయన ఫ్రాన్సుదేశమునకుఁ బోయి 'నీసు' నగరమునందు వసిం చెను. అచట నాసోదరీమణు లిరువురును తమబుద్ధిబలిమిచే విద్యార్థివేతనముల సంపాదించుకొనుచు, ఫ్రెంచువిద్వాంసుల నాశ్రయించి ఫ్రెంచుభాష నేర్చుకొనిరి. కొన్నిరోజులు వీరు ఫ్రాన్సుదేశమునకు రాజధానియయిన పారీసునగరములో నుండిరి. అచ్చట ఫ్రెంచువిద్య చక్కఁగా నేర్చుకొని యీముగ్గురును ఇటాలీదేశముఁ జూచి లలితకలావిద్యలకుఁ బుట్టినిల్లయిన ఇంగ్లాం డునకు వెళ్ళిరి. ౧౮౭౩వ సంవత్సరమువఱకు వారచట నుండిరి

వా రా కాలమునందును వ్యర్థముగాఁ గాలము గడపక యింగ్లీషు ఫ్రెంచుభాషలయం దసాధారణప్రవీణత సంపాదించిరి. వారు కేంబ్రిడ్జి పట్టణము (మనకాశీపట్టణమువలె నీ గ్రామ మింగ్లండు నందు నొకగొప్పవిద్యాపీఠము) నం దుండి బ్రేగ్నెల్ దొరసాని గారు ఫ్రెంచుభాషయందు నిచ్చిన యుపన్యాసములకుఁ దప్పక పోవుచుండిరి. తదనంతరమందు వా రిరువురును సెంటులియోనార్డ్సుపట్టణమునందు తమ ఫ్రెంచు విద్యను వృద్ధిపఱిచిరి. యూరపు ఖండమునం దున్న కాలమున తోరుదత్తు తననిత్యప్రవర్తన నిత్యము వ్రాయఁ దొడఁగెను. ఆపుస్తకమునందు ననేకసంగతు లామె మిగుల శ్రద్ధతో వ్రాయుచుండెను. నిత్యము జరిగినసంగతు లాపుస్తకమునందు నత్యంతశ్రద్ధతో నతివివరముగా వ్రాయఁ బడినవి. అందు నామె యనేక సంగతులను గుఱించి తనసొంత యభిప్రాయము వ్రాసియున్నది. ఆయభిప్రాయము లెంతయో రమ్యముగా నున్నవఁట.

ఈచిన్న కుటుంబము ఫ్రాన్సు దేశమునకంటె నింగ్లీషు దేశమునసే విశేషదినములుండుట తటస్థించినను, తోరుదత్తుకు ఫ్రాన్సు దేశమునందే విశేష గౌరవము కలిగియుండెను. జన్మభూమి యయిన హిందూ దేశముపయి నామె కెంతప్రీతి యుండెనో యంతప్రీతి ఫ్రాన్సు దేశముమీఁద నుండెను. ౧౮౭౦ వ సంవత్సరమున ఫ్రాన్సు దేశమునకును, జర్మనీ దేశమునకును జరిగిన ఘోరరణమునందు ఫ్రాన్సునకుఁ బరాభవము కలిగినప్పుడు చూడ నోపక తోరుదత్తు తననిత్యప్రవర్తన గ్రంథమునందు నిట్లు వ్రాసెను. "నేను వెనుక దినచర్య వ్రాసి యెన్నియోదినములు

గడిచెను. అయ్యో! ఈయవకాశమునందు ఫ్రాన్సు దేశమున నెన్ని యోమార్పులు గలిగినవి. పారీసునగరమునందు మేమున్న స్వల్పకాల మాపట్టణ మెంతయో రమణీయముగా నుండెను. అచటి రాజమార్గము లత్యంత రమ్యములుగా నుండెను. ఆ దేశములోని సైన్యము లన్నియు నత్యంత సువ్యవస్థతో నుంచఁబడెను. అట్టి వైభవసంపన్న మగుపట్టణము నేఁ డిట్లు హీనదశకు వచ్చుటఁ గన నా కత్యంత దుఃఖకరముగా నున్నది. పృథ్విలోని సర్వపట్టణములలో నధిక మయినదని ప్రసిద్ధిఁ జెందిన పట్టణమున కిట్టి దీనావస్థ గలుగుటఁ గని యెవరికి హృదయము కరఁగ కుండును? ఫ్రాన్సు దేశీయులకును జర్మనీ దేశీయులకును యుద్ధమారంభమైన నాఁటనుండియు నామనసంతయు ఫ్రాన్సు దేశజయమునే కోరుచుండెను. తుదకిట్లుగాక ఫ్రాన్సు దేశమునకే పరాభవము కలుగుట మిగుల వ్యసనకరము" ఈవాక్యములవలననే యామెకు ఫ్రాన్సు దేశమునందుఁ గలగౌరవాతిశయము వెల్లడి యగుచున్నది. ఆ దేశమునందుఁ దనకుఁ గలగౌరవమును తోరూదత్తు ఇంగ్లీషునందు స్వయముగా నొకపద్యకావ్యము రచించి వెల్లడించెను.

౧౮౭౦వ సంవత్సరమున కొమార్తెలను దీసికొని గోవిందచంద్రదత్తుగారు తిరిగి కలకత్తా ప్రవేశించిరి. ఇంటికి వచ్చిన పిదప తోరూదత్తు ఇంగ్లీషు ఫ్రెంచుభాషలయందు నధిక పరిశ్రమ చేయుచు, తండ్రిగారియొద్ద సంస్కృతమును నేర్చుకొన నారంభించెను. ఈసమయమునందే యామెకు పద్యగద్యకావ్యములు వ్రాయుటకు విశేషస్ఫూర్తి కలిగెను. అందుపై నామెతండ్రి కవిత్వము చేయుటకై కవిత్వస్ఫూర్తిని వృద్ధిపఱచుటకై కొమా

ర్తైను సదా ప్రోత్సాహపరచుచుండెను. అందువలనఁ దనకుఁ గవిత్వశక్తి లభించి దృఢపడినదని తోరూదత్తెల్లప్పుడును తండ్రిగారియెడ మిగుల కృతజ్ఞురాలయియుండెను. ఇటులఁ సదా తండ్రి తనపుత్రీపుత్త్రులను జ్ఞానవంతులఁ జేయవలసినవిధి. ఇటులఁ సదా పుత్రీపుత్త్రులు తమమాతాపితలయెడఁ గడుఁగృతజ్ఞులయి యుండవలసినవిధి.

ఇట్లు గోవిందచంద్రదత్తు తనకొమార్తెలకు విద్యాబుద్ధులు చెప్పించి పుత్రులవలెనే పెంచుట జూచి కొందఱాశ్చర్యపడుదు రేమో. కాని యట్లు ఆశ్చర్యపడుటకుఁ గారణము లేదు. పుత్త్రికలను పుత్త్రులవలెఁ జూచుటయే శాస్త్రధర్మము. కన్యా వివాహ సమయమునందుఁ దండ్రి 'పుత్త్రివత్పాలితామయా' 'పుత్త్రునివలె నాచేఁ బెంచఁబడిన కన్య' యని చెప్పుట సర్వప్రసిద్ధ మేకదా. ఇదియుఁగాక మునిశ్రేష్ఠుఁడైన మనువు పుత్త్రీపుత్త్రులు సమానమని స్పష్టముగా వ్రాసియున్నాఁడు.

యథా వాత్మా తథాపుత్రః పుత్రేణ దుహితా సమా.

"తనతో సమానుఁడు పుత్త్రుఁడు, పుత్రునితో సమానము కూఁతురు."

శాస్త్రము లిట్టుల నుద్ఘోషించుచుండఁగా మన దేశమునందు బాలికలను బాలురకంటె నతినీచముగాఁ జూచుటఁ జూడ మిక్కిలి ఖేదకరముగా నుండకమానదు. ఆఁడుపిల్ల పుట్టిననాటి నుండియుఁ దలిదండ్రులకు మిక్కిలి ఖేదకరముగా నుండకమానదు. ఆఁడుపిల్ల పుట్టిననాటనుండియుఁ దలిదండ్రులు మిక్కిలి ఖేద ముతో నుండెదరు. పెద్ద పెరిగినకొలఁది పుత్త్రికలను పుత్త్రులవలెఁ జూడక యెటులనైనఁ బెంచవలయునని యెంచుదురు. ఇట్లనుట

వలన నాఁడుపిల్లలను దయతోఁ బెంచువారే యీ దేశమునందు లేరని నాతాత్పర్యము కాదు. అట్టి సజ్జనులుగూడ నున్నారు. కాని, యీ దేశములోని యాఁడుపిల్లలలో నూటికి తొంబదితొమ్మండ్రుబాలికలు నేను చెప్పినప్రకార మత్యంతాలక్ష్యముతోఁ బెంచఁబడుచున్నా రనుటకు సందేహము లేదు. ఆంధ్రమహారాష్ట్ర దేశముల బాలికలస్థితి యంతశోచనీయముగా లేదు. కాని బంగాళా పశ్చిమోత్తరపరగణాలు మొదలయిన దేశములలో నాఁడుపిల్లలు కలుగుట కుటుంబమునకు నొక గొప్పసంకటము ప్రాప్తించుటయే యని యెంచెదరు. ఇట్లు మన దేశమునందు బాలికలకు నత్యంత దురవస్థ ప్రాప్తించుటకుఁ గారణము, స్త్రీలన్నిసంగతుల యందును పురుషులకంటెఁ దక్కువ వారని మన దేశమునందుఁ గల వాడుకయే. ఈవాడుకకుఁ గారణము, స్త్రీల యజ్ఞానదశ. కాన, స్త్రీవిద్యాభివృద్ధియైనఁ గాని బాలికలకు నిట్టి యవస్థ తప్పదు గనుక దేశాభిమానులగు సహోదర సహోదరీమణులారా! మీరు దత్తుగారివలె మీ బాలకులను బాలికలను సమానప్రీతితోఁ జూచుచు బాలికలకు బాలురకువలె నింగ్లీషు గ్రంథములు చెప్పించకపోయినను, మీమాతృభాషయైనఁ జెప్పి దేశక్షేమమునకుఁ దోడగుదురని నమ్ముచున్నాను.

బంగాళాస్త్రీ పరకీయభాషయందు నుత్తమకవిత్వముఁ జెప్పి ప్రసిద్ధిగాంచునని యాసమయమునం దెవ్వరును స్వప్నమందైనను అనుకొనినవారు కారు. అట్లగుట సాధ్యమని చెప్పిన నెవ్వరును నమ్మకుండిరి. మన దేశపుస్త్రీ లనేకశతాబ్దములనుండి యజ్ఞానాంధకారమునకుఁ బుట్టినిల్లు చేయఁబడినందున, హిందూ

దేశమునందలి యొక యబల యీపద్యముల వ్రాసెనని యెవ్వరును తలఁపరైరి. తోరూదత్తు ప్రథమమున నొకఫ్రెంచుకవిని గూర్చి యొక వ్యాసమువ్రాసి యొకమాసపత్రికలోఁ బ్రసిద్ధపఱిచెను. ఆపత్రిక యందు నామె ఫ్రెంచుభాషయందలి యనేక పద్యముల నింగ్లీషునందు భాషాంతరీకరించి యచ్చు వేయించుచుండెను. ఆకాలమునం దాపత్రికను జదివినవారి కామె వ్రాసిన వ్యాసములును పద్యములును బహు ఆనందముఁ గలిగించుచుండెను.

ఇంతలో ౧౮౭౭వ సంవత్సరమునం దీమె యక్కగారగు ఆరూబాయి క్షయరోగమువలనఁ బరలోకవాసిని యయ్యెను. ఆరూబాయి కవిత్వకల్పనలయందుఁ జెల్లెలికంటె దక్కువ నేర్పరియైనను, బంగాళీ, యింగ్లీషు, ఫ్రెంచుభాషలయందలి పాండిత్యమునందు తోరూతో సమానముగా నుండెను. ఈ యువతీయు బహు సాధువృత్తియైయుండెను. ఆమెకు నేకాంతవాసమునం దుండుటయే యధికసౌఖ్యకరమై యుండెను. ఆరూబాయికిఁ దన పేరు ప్రసిద్ధి యగుట యెంతమాత్రమును ఇష్టము లేకుండెను. కాని యామె తనచెల్లెలి కవిత్వస్ఫూర్తినిఁ గని సంతోషించుచుండెను. ఈమె పటములను వ్రాయుటయందు మిగుల ప్రవీణురాలుగా నుండెను. ఈయక్కచెలియం డ్రిద్దఱలో తోరూదత్తు గ్రంథములను రచించునట్లులను, ఆరూబాయి యాగ్రంథములకు ననుకూలము లయిన పటములను వ్రాయునట్లులను, నియమించుకొనిరి. కాని, యయ్యంతయు నారూబాయి మరణముతో నడఁగెను. ఈయక్కచెలియం డ్రిద్దరును గాయనమునం దసమాన

ప్రజ్ఞగలవారై యనేక వాద్యములను బహు కుశలతతో వాయిం
చుచుండిరి. వీరు తమవిద్యాభ్యాసమును చేయుచు సాధారణ
కుటుంబపుస్త్రీలవలెనే తమగృహకృత్యములను చక్కఁబెట్టుచుం
డిరి. 'ఆఁడుది చదివిచెడె' నన్నమూర్ఖపులోకోక్తి యబద్ధమనియు
'చదువక మగవాఁడు చెడె' నన్నలోకోక్తివలెనే 'చదువక
యాఁడుదిచెడె' నన్నలోకోక్తియే నిజమని యీయక్కచెల్లెండ్రు
ఉదాహరణపూర్వకముగా స్థాపించి రనుటకు సందేహము లేదు.

తోరూదత్తు అన్నిపనులయందును చురుకుఁదనముఁ జూపు
చుండెను. ఆమెకుఁ బ్రతిపనియందును గల బుద్ధికుశలతఁ జూచి
యామెతండ్రి మిక్కిలి యద్భుతము నొందుచుండెను. ఆమె
జ్ఞాపకశక్తి బహు యద్భుతము. ఆమె రచించిన పద్యము లన్ని
యు, నామెకుఁ బాఠముగా నుండెనఁట. సంస్కృత, బంగాళ,
ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచు, భాషలలోని మహాకవీశ్వరులపద్యము లనేకము
లామెకుఁ గరతలామలకములై యుండెనఁట. ఆమె తాను చది
విన గ్రంథముల నన్నిఁటిని తిరిగి యొకసారి మననము చేయుచుం
డెను. ఒకానొకచోటఁ దనకర్థము తెలియకుండిన మరలమరలఁ
జదివి, యందలి యర్థమును గనుఁగొనినఁగాని ముందు చదువునది
కాదు. ఇటుల నామె మానసోన్నతియందు మిగుల తత్పరు
రాలై యుండెను. తోరూదత్తు తనయక్క గతించినపిదపను
ధైర్యము విడువక తనప్రయత్నమును మాన కుండెను. ఈమె
రచించిన 'పద్యసముదాయము'ను ప్రథమగ్రంథము ౧౮౭౬లో
వెలువడెను. దానియందు ఫ్రెంచుకవీశ్వరుల కావ్యములనుండి

యింగ్లీషుభాషకు భాషాంతరీకరింపఁబడిన పద్యరూపముననున్న చిన్నచిన్న కథలుండెను.

అందు పీఠికస్థానమున నొకపద్యము వ్రాసి యీగ్రంథము తనతల్లికిఁ గృతియిచ్చినటులఁ జెప్పెను. ఇందుచే నీమె మాతృభక్తి వెల్లడి యగుచున్నది. ఈగ్రంథము మొట్టమొదట బంగాళా దేశమునందలి భవానీపురమునందు నచ్చువేయఁబడెను. కాగితములు బహు సన్ననివిగాను, అచ్చు అంటిముంటనగలుగాను, ఈపుస్తకము గుజిలీ పుస్తకముగా నచ్చువేయఁబడెను. లోకములోఁ బైసౌందర్యముఁ జూచి భ్రమించు వాఁడుకగలదు. కాన నదిమంచిగ్రంథమేయైనను దాని బహిరంగము చూచుట కింపుగా లేనందున నందలి పద్యరత్నములను చదువుట కాకాలమునం దెవరికిని బుద్ధిపుట్టదయ్యెను. అందువలననే యీకవయిత్రీపుస్తకము మనదేశమునందా కాలమున మెప్పువడయకుండెను. ఇట్లు బయిటిదంభమునకే ప్రాపకువారనేకు లుండినను, ఈజగత్తునందు సత్యశోధకులును, సద్గుణపరీక్షకులును నూటికి కోటికి నైన నొక్కరు గానఁబడకపోరు. ఇట్టి రసికు లుండుటవలననే కవిత్వాదివిద్యలు వృద్ధిఁబొందుచున్నవి. తోరుభాగ్యమువలన నిట్టి రసికుఁ డొకఁడు, ఇంగ్లీషుదేశమునం దుండెను. దైవవశాత్తుగ నీపుస్తక మాయనచేతఁబడుట సంభవించెను. ఈగుణగ్రహణపారీణుని పేరు ప్రొఫెసర్ ఎడ్మండ్ గాస్. ఆపుస్తకముఁ జదివి యతఁడు ఇంగ్లీషుదేశమునందలి "ఎగ్జామినర్" అను వార్తాపత్రికయందు దాని నిట్లు ప్రశంసించెను. "ప్రొ. మింటోదొరగారు 'ఎగ్జామినర్' అను వార్తాపత్రికాధిపతిగానున్న సమయమునం

యొకదినము నేను వారి కార్యస్థానమునకుఁ బోవుట సంభవించెను. అపు డాయన తనయొద్దకు నభిప్రాయమునకై వచ్చిన పైని హిందూస్థానముద్రగల, యొకపుస్తకము నాచేతికిచ్చెను. ఆపుస్తకము చూచుట కసహ్యముగా నగుపడుచుండెను. అది భవానీపురమునందలి సప్తాహికసంవాదమను ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడినది. ఇది రెండువందలపుటములుగల పుస్తకము. దీనియందు నుపోద్ఘాతము మొదలైన వెంతమాత్రమును లేవు. దానిఁ జూచినతోడనే చిత్తుకాగితముల బుట్టలోఁ బాఱవేయవలయునని తోఁచును. అందలి, సగము అంతయంటని యక్షరములఁ గనిన దానిలో సూక్ష్మకవిత్వము కలదని తోఁచకుండుట యొక వింతకాదు. కాని, పుస్తకము విచ్చి దానియందలి పద్యమొకటి చదివినతోడనే నాకుఁ గలిగిన యానందాశ్చర్యములు వర్ణింపశక్యముకాదు.'' తోరూదత్తు రచించినగ్రంథములన్నిఁటిలో నిది ప్రథమప్రయత్నమే యైనందున ఈకావ్యము తదనంతర మామెచే రచియింపఁబడిన కావ్యములంత రసవంతమైనది గాక యుండుట సహజము. అయిన నట్టిగ్రంథమే పాశ్చాత్యపండితులచేఁ గొనియాడఁబడినప్పుడు ఆమెచే రచింపఁబడిన యితరకావ్యము లెంతరసవంతములై యుండునో చదువరులే యూహించుకొనఁగలరు.

తోరూదత్తునకుఁగల యింగ్లీషుఫ్రెంచు భాషాజ్ఞానము ఈమెకంటె నధికవయస్కురాండ్రగు ఇంగ్లీషుఫ్రెంచు స్త్రీలలోనే కానవచ్చుటయే దుర్లభము. ఈరెండుభాషలును తోరూదత్తునకుఁ బరభాషలేయైనను వానియం దామె స్వాభావికమైనే కవిత్వము

చేయుటఁ గని లోకు లాశ్చర్యపడుచుండిరి. ఈమె కవిత్వ ములో విశేషభాగము భాషాంతరీభూత మైనను, అందు కవిత్వ మునకుఁ గావలసినలక్షణము లన్నియు ననఁగా శబ్దసౌష్ఠవము, అర్థగాంభీర్యము, రసపుష్టి మొదలైన గుణము లున్నందునఁ జదువరుల కామెకావ్యములు భాషాంతరీకృతములుగాఁ దోఁచక స్వతంత్రరచనగానే తోఁచుచుండెను. తోరూదత్తు 'ప్రాచీన హిందూస్థానములోని పాటలు' అను కావ్యమొకటి రచించెను. ఆకావ్యమునకు ప్రొ. గ్యాస్ దొరగారొక పీఠికవ్రాసిరి. అందు నాతఁ డు "పందొమ్మిదవశతాబ్దములోని కవులచరిత్రమును వ్రాయు నప్పుడు తోరూదత్తుచరిత్రమును వ్రాయవలసియుండును" అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఆంగ్లేయునిచే నిట్లు స్తుతివడసిన నారీరత్నమును స్తుతించుటకు నే నెంతదానను ?

ప్రథమగ్రంథ మచ్చుపడిన కొద్దిదినములకే తోరూబాయికి వ్యాధిసంభవించెను. అందువలన నామె, తండ్రిబలవంతముచే సంస్కృతాధ్యయనమును మహాకష్టముతో వదలివేసెను. రోగ ము, నడుమనడుమ తగ్గినట్లు కనఁబడుచుండినను దినదిన మామె సత్తువ తగ్గుచుండెను. ఆమెకు బలము క్షయించినకొలఁదిని కవిత్వ ధోరణి యధికమయ్యెను. తానీప్రపంచమునందుండుట కొద్దిదిన ములవఱకేయనితోఁచినకొలఁదిని కావ్యములువ్రాసియజరామరణ కీర్తిని సంపాదించవలయునను ఇచ్ఛ యామె కెక్కువగాఁ గలుగు చుండెను. ఆసమయమునందు క్లార్కీసాబదేరను ఫ్రెంచు స్త్రీచే రచింపఁబడిన గ్రంథమొకటి యామె చదువుట తటస్థించెను. దాని నింగ్లీషున భాషాంతరీకరింపవలయునని యామెకు దృఢ

తరమైనయిచ్ఛ కలిగెను. అంత నామెభాషాంతరీకరణమునకు ననుజ్ఞ యిమ్మనిపుస్తకకర్త్రికిను త్తరము వ్రాసెను. అందుకునా గ్రంథకర్త్రి యనుజ్ఞ నిచ్చెను. అప్పటినుండి వారికి నత్యంత స్నేహము గలిగినం దున, తోరూ ఆగ్రంథకర్త్రికిఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకముగాఁ దన పటమును, సంస్కృతమునుండి తాను ఫ్రెంచులోనికి భాషాంతరీ కరించిన సరసపద్యములను బంపెను. ఆపద్యముల నాదొరసాని యెంతయో మెచ్చెనఁట! గాని యీదేశముయొక్కయు, విశేష ముగా నీ దేశములోని స్త్రీలయొక్కయు దౌర్భాగ్యవశమున విద్యావతియగు తోరూదత్తు ఫ్రెంచు గ్రంథకర్త్రియొక్క గ్రంథ మును భాషాంతరీకరింపకయే ౧౮౭౭న సంవత్సరమున నశ్వర మగు ప్రపంచమును వదలి శాశ్వతమగు పరలోకమున కరిగెను. ఈమె యంత్యసమయమునందుఁ జెప్పినవాక్యములవలన నామె శుద్ధాంతఃకరణము వ్యక్తమగుచున్నది. ఆసమయస్థితి నాయమ తండ్రిగా రిట్లువ్రాసిరి. ఆమె తనయంత్యదినములు సమీపింపఁగా తనకు మందిచ్చు డాక్టరుతో నిట్లనియె. 'శారీరకబాధను నేను సహింపఁజాలకున్నాను. కాని నాయాత్మకు నాయాస మెంత మాత్రమును లేదు. పరమేశ్వరునియందు నాకు దృఢమైన నమ్మకముగలదు.' ఈవాక్యములవలన నీమెకుఁ గల యనుపమేయ దైవభక్తి తెలియుచున్నది.

కొడుకుకొమార్తెల మరణముచే నదివఱకే దుఃఖితుఁ డయిన గోవిందచంద్రుఁడు తరులతామరణముచే నత్యంతవిహ్వలుఁ డయ్యెను. దుఃఖము కొంతశమించిన వెనుక గోవిందచంద్రదత్తు గారు తనప్రియపుత్రిక విద్యాభ్యాసముఁ జేయుగదిలోనికి నరిగి

చూడఁగా నాతనికి తోరు బాయి వ్రాసియుంచినకాగితములు కొన్ని దొరకెను. అందుపై నాతఁడు తోరు కృతగ్రంథము లన్నియు నచ్చువేయించ నిశ్చయించెను. ప్రథమమున తోరుబాయిచే వ్రాయఁబడినగ్రంథము రెండవకూర్పునందు దళసరి కాగితములపై సుందర మయినయక్షరములతో నచ్చువేయఁబడెను. దానితో కొకచిన్నయుపోద్ఘాతమును తోరుదత్తుచరిత్రము ఆతోబువారుల పటములును జేర్పఁబడెను. కావున పూర్వము పల్చని కాగితములపై ననహ్యముగాఁ దోఁచినగ్రంథమే యిప్పుడు పెక్కు చదువరులకు నత్యంత ప్రాజ్యమయ్యెను. దత్తుగారికి దొరకిన కాగితములలో పునపురాణకథల ననుసరించియు, వేదాంతకథలననుసరించియు, పూరాణభాషయందు రచించినకొన్ని చిన్నచిన్న కావ్యములుండెను. నవకావ్యముల రత్నముల మాలగ్రుచ్చవలయునని తోరుదత్తు సంకల్పించియుండెను. కాని వానియందు నేడుకావ్యములే వ్రాయఁబడెను. మిగిలిన రెండుకావ్యములకొఱకు విష్ణుపురాణమునుండి కొన్నికథలను భాషాంతరీకరింప నిశ్చయించెను. సంకల్పప్రకారము మామె యదివఱకే 'కలకత్తా రివ్యూ' 'బెంగాల్ మాగ్యజైన్' అను మాసపత్రికలయందుఁ గొన్ని కావ్యములను ప్రచురపఱచెను. ఈతొమ్మిదికావ్యము లొకపుస్తకముగా నచ్చువేయఁబడెను.

చావుముందర తోరుదత్తు "కుమారీ డార్వేరను ఫ్రెంచుస్త్రీ ఆత్మవృత్త" మను ఒకకథను వ్రాయఁబూనెను. పరదేశీయులను గూర్చి యిట్టికథలు వ్రాయవలెనన్న వారి యాచారవిచారములును, వారి దేశచరిత్రము మొదలయినవియు బాగుగాఁ

దెలియవలయును. తోరూదత్తా దేశముననుండిన స్వల్పకాలము లోనే యీసంగతుల నన్నిటిని తెలిసికొనెను. ఈకల్పనాకథా గ్రంథ మెంత యుత్తమమయినది యని చెప్పుటకువీలులేదు. కాని తోరూదత్తు జీవించి యాగ్రంథమును మరల దిద్ది యచ్చు వేయించి యుండినపక్షమున నింకనెన్న నుత్తమముగా నుండి యుండవచ్చునని చెప్పుటకు సందియములేదు. ఈగ్రంథమును బార్తెరను ఒకఫ్రెంచుస్త్రీ దిద్ది యుపోద్ఘాతము వ్రాసి ప్రచురపఱచెను.

కవయిత్రి యనియు, గ్రంథకర్త్రి యనియు మిగుల ప్రఖ్యాతిం బొందిన పేరులను యల్పకాలములోనే వాడిపోవుట యీదేశము యొక్క దౌర్భాగ్యమే యని చెప్పవలసియున్నది. అయినను ఒకకవి

చ. మనుజుని జీవితంపుం బరిమాణము నేండ్లచేతంగాక చే
సిన ఘనకార్యసంచయముచేత గణింపంగం జెల్లు నెప్పుడున్.

అని చెప్పినందున ఘనకావ్యనిర్మాణమును ఘనకార్యసంచయముచే, తోరూదత్తు 'జీవితంపుం బరిమాణము' అత్యల్పమయ్యెను, ఆమె దీర్ఘాయుష్మతియే—మృతకవియే—యని చెప్పవచ్చును.

తారాబాయి

క. విదళింపను జుంకు సింగపుఁ
గొదమయు మదమలినగండకుంజరములపై
నిది బలశాలికి నైజము
గద ? తేజోనిధికి వయసు కారణ మగునే ?

ఈమె క్షత్రియవంశమునం దుద్భవించి తనయందలి యనేక సద్గుణములకుఁ దోడు శౌర్యమును సహితము ధరియించి మిక్కిలి వన్నెకెక్కెను. ఈమెకాలము గనుఁగొనుటకుఁ బ్రస్తుతమేమియు సాధనము లగుపడనందున విధిలేక యాప్రయత్నమును మాని యామెపవిత్రచరిత్ర మిం దుదాహరించెదను.

పూర్వము మ్లేచ్ఛరాజులకాలమునందు మనదేశమునందలి సంస్థానికులును, రాజులును, మిగుల కష్టదశయం దుండిరి. తురకలు చేయు నన్యాయమున కోర్వఁజాలక ప్రజలును మిగుల హీనస్థితియందు బాధపడుచుండిరి. అట్టిసమయమునందు రాజపుతానాలో, వేదనగరమను చిన్నసంస్థాన మొకటి యుండెను. సుర్థారనాథారావను నాయన అచటి ప్రభువుగా నుండెను. ఈయన పూర్వము మహాబలశౌర్యములు కలిగి శత్రువుల నోడించినవాఁడైనను పిదప మిగుల వృద్ధుఁ డగుటవలన వైరివీరుల నెదుర్చుటకు శక్తుఁడు గాకుండెను. ఇట్లుండ దిల్లాయను తురుష్కుఁ డొకఁ డాయనపై దండెత్తివచ్చెను. ఆమ్లేచ్ఛునితోడఁ బోరుటకు శక్తిలేక యారాజు రాజ్యము వానికి విడిచి తనముద్దుల

కూఁతురగు తారాబాయిని దోడ్కొని తక్షశిలా అనఁగా తకపూ
రనుస్థలమునకరిగి యచట వాసము చేయుచుండెను. ఆయనకీ
కొమార్తెతప్ప మఱి సంతానముకాని దగ్గఱియాప్తులుకాని లేకుం
డిరి. ఈకన్యకు బాల్యదశయందే మాతృవియోగము సంభవిం
చెను. కాన తండ్రి యామెను ప్రాణపదమునుగాఁ బెంచుచుం
డెను. అచట సూరథాన్‌రాయులు కన్యాసహితముగా నుండుట
విని యాతని పగతుఁడగు నామ్లేచ్ఛుఁడాతని నటనుండియుఁ బాఱఁ
దోలెను. కాన నతిప్రియమయిన తోదాపట్టణమును విడిచి
యతఁడు అబూయను పర్వతాగ్రమున వసియింపవలసినవాఁ
డాయెను. ఆసమయమునందు ప్రతిరాజునకుఁ దనరాజ్యము రక్షిం
చుకొనుట యత్యావశ్యకమై యున్నందున సూరథాన్‌రాయు
లడిగినను రాజులెవ్వరును అతనికిఁ దోడుపడరైరి.

సూరథాన్‌రాయులకీకన్యదప్ప పుత్రులు లేనందున నాకన్య
చేతనే తన పగతీర్పింప నెంచి యాతఁడాచిన్నదానికిఁ బుత్రునికిం
బోలె యుద్ధవిద్య నేర్పుచుండెను. ఆకన్యయు నాపర్వతప్రాంత
మునందుఁ దండ్రితోడనుండి యాతనికి సేవచేయుచు నాతఁడు
నేర్పిన రణవిద్య శ్రద్ధతో నేర్చుకొనుచుండెను. తారాబాయికిఁ
గొంచెము జ్ఞానము తెలిసినప్పటినుండియుఁ దండ్రి తనకు శస్త్ర
విద్యను నేర్పుటకుఁ గారణ మేమో తెలిసికొని యామె యధి
కోత్సాహముతో శస్త్రాస్త్రవిద్య నభ్యసించి యందుఁ బ్రవీణ
యయ్యెను. బాల్యదశనుండియు యుద్ధవిద్య నేర్చుకొనుటవలన
నామె శరీరము మిగుల దృఢమైనదియుఁ జపలతగలదియు నయ్యెను.
అభ్యాసమునను తండ్రి యుపదేశమునను దేహమువలెనే

యామెమనసుగూడ మిగుల కఠినమై వజ్రసమమయి యుండెను. ఆ బాల శుక్లపక్షచంద్రునివలెది నభివృద్ధిఁ బొందిన కొలఁదిని తండ్రికిఁ గలిగిన యవమానమున కెంతయుఁ గుందుచు నతని కట్టి యవమానముఁ గలుగఁ జేసినవానిఁ జంపి పగ తీర్చుకొనుటకు సమయము నెదురు చూచుచుండెను. ఆమె విద్యయందును శౌర్యము నందును నేప్రకార మసమానురాలో రూపమునందును అట్లే యనుపమేయమై యుండెను. తారాబాయి వివాహయోగ్య కాఁగా నామె సౌందర్యఖ్యాతివిని యామెను వరించి రాజపుత్రు లనేకులు వర్తమానము లంపసాగిరి. ప్రథమమునందు మేవాడ రాజపుత్రుఁడగు జయమల్లుఁడు తన కామె నిమ్మని కోరెను. కాని తండ్రిపగవాని నడఁపక వివాహమాడనని తారా బాయి నిశ్చయించుకొనినందున నారాజపుత్రునకు "ఎవఁడు నా జనకునిపగతునిఁ జంపునో వాఁడే నాభర్తయగుట కర్హుఁడు" అని యామె వర్తమాన మంపెను.

సూరథాన్‌రాయలు మేవాడరాణాగారి మాండలికుఁ డగుటచే నాతఁడు (మేవాడరాజు) తనకొమార్తె నడుగుట సన్మానప్రదముగనే సూరథానునకుఁ దోఁచెను. కాని కూఁతురి ప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్చినమొదల నామె నతనికి నియ్యవలయునని యుండెను. జయమల్లుఁడు శౌర్యహీనుఁడును గర్విష్ఠుఁడునై నందున పంతము నెఱవేర్చుటకుఁ బూర్వమే వివాహము కావలయునని కోరెను. కాని యందుకు పితాపుత్రిక లిరువురును సమ్మతింపకుండిరి. బలిష్ఠుఁడగు పురుషునిం బొడిచి గెలిచినంగాని తన కకన్యారత్నము దొరకదని తెలిసికొని యారాజపుత్రుఁ డాశారహితుఁ

డావీరబాల నిట్లని నిందింపఁ దొడఁగెను. "నీతండ్రివలెనే నీవును దరిద్రలక్షణురాలవు. నేఁడు నావంటి గొప్పరాజపుత్రునిఁ దిరస్కరించితివి. కాన నీయింటనుండు నొక హీనసేవకునకంటె నన్యులు నిన్నెవరు వరింపఁగాలరని నమ్ముము." సూరథాన్‌రాయులంతటి స్వాభిమాని క్షిప్త నీచవాక్యములు విని యూరకుండ మనసెట్లొప్పును? తత్క్షణమే యాతఁడు చేతిఖడ్గముతో నారాజపుత్రునిఁ జంపెను. ఈవర్తమాన మానతనితండ్రియగు రాయమల్లునకుఁ దెలియఁగా నాతఁడెంతమాత్రము చింతింపక "మానిర్మలమైన వంశమును జెఱుపనున్న నాదుష్టునికిఁ దగినశిక్ష గలిగె" నని నుడివెను. అట్లు దుష్టుని శిక్షించినందునకై సూరథాన్‌రాయులను మిగుల పొగడెను.

రాయమల్లునకు పృథ్వీరాజను మఱియొకకుమారుఁడుండెను. తండ్రి యాపుత్రుని నేలనో ద్వేషించి పూర్వము విడనాడెను. కాని పెద్దకుమారుఁడే ప్రకార మడుగంటిన పిదప పృథ్వీరాజును రప్పించి యువరాజును గావించెను. పృథ్వీరాజు మిగుల సద్గుణవంతుఁడును న్యాయప్రియుఁడును నైనందువలన ప్రజ లాతనిరాకకు మిగుల సంతసించిరి. పృథ్వీరాజు రాజ్యపదవి నొందినపిదప తారాబాయి సద్గుణములును సాహసావస్థాదులను విని యెన శౌర్యముఁ గనపఱచి యామెను వివాహమాడ దలంచి సూరథాన్‌రాయుల శత్రునిపై దండెత్తిపోవ నిశ్చయించెను. ఆవార్తవిని తారాబాయి మిగుల సంతోషముతోఁ దానును నాతనితో యుద్ధయాత్రకు నెడలెను. పృథ్వీరాజు ఏడెనిమిదివేల క్రొత్తసైన్యమును సిద్ధపఱచి అఫగణదేశస్థులను గెలుచుటకై

ఖోదానగరముపైకి దండు వెడలెను. ఆసమయమునందుఁ దారాబాయి పురుషవేషధారిణియై గుఱ్ఱము నెక్కి ప్రత్యక్ష మహిషాసురమర్దని యన నా యవనుని నంతమొందింపఁ బ్రయాణమయ్యెను!

వీరందఱు ఖోదానగరమును సమీపించిన దినమునఁ దురకల కధికోత్సాహకరంబగు మొహరముపండుగయొక్క తుదిదినమయి నందువలన నానగరవాసులగు తురకలందఱు పీర్లను గుమ్మటములలోనుంచి యూరేగింపుచు నానందమహోత్సవములో నిమగ్నులై యుండిరి. ఆమహోత్సవావలోకన తత్పరుఁడయి యచటి ప్రభువగు లిల్లా తనమేడపై దివ్యవస్త్రభూషణముల నలంకరించుకొనుచుండెను. అట్టి సమయమునందు దమసైన్యమునంతను నగరద్వారమున నునిచి పృథ్వీరాజును, తారాబాయియు మఱియొకభృత్యుఁడును, ఉత్సవముఁ గనవచ్చినవారివలె నామూకలోఁ జేరి పోవుచుండిరి. ఇట్లు జరుగునపుడు తారాబాయి తనజనకుని శత్రువు నెఱింగి గుఱివెట్టియొక్క బాణమాతనికిఁ దగులునట్లు వేసెను. మూకలోనుండి వచ్చిన యీ బాణమా యవనుని ఱొమ్మునందవిలి వానిని యమసదనమునకనిచెను. తనవారమే యవనులా నగరద్వారమున నొకమత్తగజమును గావలియుంచి తమప్రభువుప్రాణముల నపహరించిన యోధుని వెతుకఁ జొచ్చిరి. కాని వారి కెచ్చటను వాఁడు పట్టుపడినవాఁడుకాఁడు.

తారాబాయిపగతునిఁ దెగవేసినపిదప నాముగ్గురును గ్రామమావలనున్న తమసైనికులఁ గలియఁబోవుచుండిరి. ఇట్లు పోవువారికి సింహద్వారమువద్ద మత్తగజమును కొంతసైన్యమును

అగుపడి వారి నడ్డగించెను. దానిఁగని వారుప్రథమమునం దించుక జంకిరికాని వీరుఁడగు పృథివీరాజు తారాబాయియు మరల ధైర్య మవలంబించిరి. ఆసమయమునం దామత్తగజము సమీపింపఁగా తారాబాయి తనచేతనున్న ఖడ్గముతో నాయేనుఁగుతొండ మును నఱికెను. అంత నా నాగము ప్రచురధ్వని సేయుచు నావలి కరుగఁగా నాముప్వురుయోధులును నచటిస్వల్పసేనను సరకుఁ గొనక నగరము వెల్వడిరి.

తామిటులు తమయోధులఁ గలసికొనిన పిదప పృథివీరాజు తోదానగరసైన్యముల నెదుర్కొని పోరుఁడని తనసైనికుల కాజ్ఞా పించెను. రాజాజ్ఞయైన తత్క్షణమే యీవీరభటు లాపట్టణమును ముట్టడించి యచటిసేనలను నలుమొగంబులఁ దాఁకి త్రోలిరి. ఆయుద్ధమునం బఠానీల సేనలలో మూఁడునంతులవఱకుఁ బగఱచే జచ్చిరి. తదనంతరమునందు పృథివీరాజును తారా బాయియు మహోత్సవముతో నగరము ప్రవేశించిరి. తమకు జయము దొరికినపిదప తమసైనికులు మ్లేచ్ఛులను పట్టుకొని బాధించుటఁ గని తారాబాయి అట్లు చేయవలదని స్వసైన్య ముల కాజ్ఞాపించెను.

ఇట్లు సూరథాన్‌రాయులకు రాజ్యము దొరకినపిదప తారా బాయి పృథివీరాజును వరించెను. సూరథాన్‌రాయులుకూఁతురి వివాహానంతరము తనరాజ్య మల్లున కిచ్చి తాను భగవత్స్మరణ చేసికొనుచు నిశ్చితుండయ్యెను. తారాబాయియు నామెభర్తయు బహుప్రజానురాగము కలవారై ప్రజలను కన్నబిడ్డలవలెఁ బ్రోచు

చుండిరి. వారిట్లు రెండు సంవత్సరములు సుఖముగా నుండఁగా
వారి కొకసంకటము ప్రాప్తించెను.

పృథివీరాజు బావయగు ప్రభురాయుఁడనువాఁ డధిక దుష్టుఁడై
తనభార్య నధికబాధ పెట్టుచుండెను. పృథివీరాజు తనసహో
దరికిఁ గలుగు బాధలఁగని యూరకుండఁజాలక మంచిమాటలతో
బావకు బుద్ధిచెప్పెను. ఆదుష్టున కావాక్యములు పామునకుఁ
బాలుపోసినట్లయి యాతఁడు తనభార్యను విశేషముగా బాధింపఁ
దొడఁగెను. దానింగని పృథివీరాజు ప్రభురాయులకుఁ గఠినోక్తు
లతో జాబువ్రాసెను. అప్పటినుండి యాదుష్టుఁడు పృథివీ
రాజుపై మిగుల కోపించియు కుత్సితము బయలుపడనీక పైకి
మిగుల మిత్రత్వముతో నగుపడుచుండెను. ఇట్లుండ నొకనాఁ
డొకదినము పృథివీరాజును తనగృహమునకు విందునకుఁ బిలిచి
యాతనికి విషాన్నము పెట్టించెను. కపట మెఱుఁగని పృథివీరాజు
భోజనముచేసి మరల తన నగరునకు వచ్చుచుండెను. ఇంతలో
నాతనికి విష మెక్కినందున నాత్రోవలోనే యాయన మూర్ఛి
తుఁడాయెను. ఈవర్తమానము తారాబాయికిఁ దెలియఁగా
నామె యాసన్నమరణుఁడగు భర్తకడ కేగి యాతనికిఁ దగు
చికిత్సలు చేయుచుండెను. కాని యందువలన నింతమాత్రమును
గుణముకాక తుద కాయన స్వర్గస్థుఁ డాయెను. అంతటితో
తారాబాయి జీవనచరిత్రముగిసెను. రాజపుత్ర కులాచారమగు
అనుగమనముచేసి తారాబాయి పరమపదమున కేగెను.

విద్యాసాగరజనని భగవతీదేవి.

తే. ఒకపరోపకారంబు చేయుటయె కాదె
యిలపయిని జన్మమెత్తినఫలము మనకుఁ;
గాన మనమేలు మాడక యైనఁ దరుణి!
పరుల కుపకార మొనరింపవలయుఁ జూవె.—వీరేశలింగకవి.

పేదలయొక్కయు దుఃఖితులయొక్కయు బంధుఁడును, వంగదేశముయొక్క సత్పుత్రుఁడును, భారతవర్షమును ఆకాశమునకుఁ దేజోమయమగు నక్షత్రమును, విధవాబంధుఁడునునగు ఈశ్వరచంద్రవిద్యాసాగరుని తల్లియగు భగవతీదేవిచరితము సకల జనులకు ననుకరణీయము. ఏసద్గుణములవలన విద్యాసాగరుఁడు ప్రాతఃస్మరణీయుఁ డాయెనో యాసద్గుణములకు మూలకారణ మాతని తల్లియేయని బహుజనులకుఁ దెలియదు. ఎట్టి విత్తో యట్టి ఫలమే కలుగు ననుట భగవతీదేవి విద్యాసాగరుల చరిత్రముల వలనఁ దెలియును. దయ, ధర్మము, క్షమ మొదలయిన సద్గుణములు భగవతీదేవివలననే విద్యాసాగరునికిఁ బట్టుపడెను. కావున విద్యాసాగరుఁడు తనతల్లిని సాక్షాదన్నపూర్ణనుగా భావించి పూజించుచుండెను.

ఈమె [illegible]వ బంగాళీ సంవత్సరము ఫాల్గునమాసమునందు బంగాళదేశమునందలి యొకపల్లెయందు బ్రాహ్మణవంశమున నవతరించెను. ఈమెతండ్రి పేరు రామకాంత చట్టోపాధ్యాయుఁడు. తల్లి గంగాదేవి. రామకాంతుఁడు చిన్నతనమునుండియు

దైవభక్తిగలిగి విరక్తుఁడయ్యెను. ఆతఁడు విశేషముగా నెవ్వరి తోను మాటలాడక అరణ్యమున కరిగి, యేకాంతముగ జపము చేసికొనుచుండెడివాఁడు. ఆయన బొత్తుగ సంసారమునందు విరక్తుఁడగుట విని గంగాదేవితండ్రి యగువిద్యావాగీశుఁడు తన పుత్రికను సంతానసహితముగా పాతూలగ్రామమునకు గొని చనెను. నాఁటినుండియు గంగాదేవి తనయిరువురుకూఁతులతో పుట్టినింటనే యుండెను. పంచానన విద్యావాగీశునకుఁ నిరువురు కన్యకలును, నలుగురుకొమాళ్లును ఉండిరి. వారిలోఁ జ్యేష్ఠకొడుకు పేరు రామమోహనవిద్యాభూషణుఁడును, రెండవవాని పేరు రామధన తర్కవాగీశుఁడును, మూఁడవవానినామము గురు ప్రసాదశిరోమణియును, నాల్గవవాని పేరు విశ్వేశ్వరన్యాయాలంకా రుఁడును. ఈకుటుంబము విద్య, దయ, ధర్మము, అతిథిసత్కా రము మొదలయిన సద్గుణములచే విశేషఖ్యాతి వహించెను. విద్యాసాగరుఁడు తనజీవనచరిత్రమునం దీపరివారమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసెను. "అతిథిసేవయందును అభ్యాగతుని సన్మానిం చుటయందును నీకుటుంబమునకుఁ గలశ్రద్ధ మిగుల ప్రశస్యము. అట్టిశ్రద్ధ మఱియెుకచోటఁ గానుపించదు. ఆపరివారమునం దీస ద్గుణములు లేనివా రొకరును కానరాకుండిరి. రాధామోహన విద్యాభూషణుని వాకిటికి వచ్చి యన్నముసిరి యడుగక వెడలి పోయిన యతిథి యొకఁడును కానరాఁడయ్యె. ఆయింట నుండు వాలురు వృద్ధులు నందఱును ఇట్టిసద్గుణములు గలవారే". ఇట్టి పరివారములోఁ బెరిగినందుననే భగవతీదేవికి నట్టిసద్గుణములు పట్టువడెను. అందువలననే యదినలుకు దురదృష్టవంతు లాలగు

వంగజనని తేజోమయమగు నక్షత్రమువంటి విద్యాసాగరుఁ డను న్యాయరత్నమును గాంచ సమర్థురా లాయెను. తమసంతానమునకు సద్గుణములు నేర్పుటకయి కుటుంబ మెటు లుండవలయునో నేర్చుకొనఁ దలఁచినవారికి పాతూలగ్రామమునందలి విద్యావాగీశునిపరివారమే చాలినంత దృష్టాంతము. భగవతీదేవి యొక్కయు విద్యాసాగరునియొక్కయు చరితములందుఁ బ్రకాశించు దయ, ధర్మము మొదలగు సద్గుణములకు విద్యావాగీశుని కుటుంబమే మూలము. [illegible] సంవత్సరమున బనిమాలాపురమునందలి రామజయబంద్యోపాధ్యాయుని పుత్రుఁ డగు ఠాకుర్ దాసుని భగవతీదేవి వివాహమయ్యెను. ఈదంపతులకే ప్రాతఃసంస్మరణీయుఁ డగు ఈశ్వరచంద్రవిద్యాసాగరుఁడు జన్మించెను.

ఠాకుర్ దాసుని బాల్యమునందే యాతనితండ్రి సంసారమునందు విరక్తుఁ డయి స్వదేశపరిత్యాగము చేసి తీర్థయాత్రలు చేయుచుండెను. కాన ఠాకుర్ దాసుని తల్లియగు దుర్గాదేవి తన పుట్టినింటికి కరుగవలసినదాయెను. అచ్చట నామెదుఃఖ మెంత మాత్రము తగ్గక, మీఁదుమిక్కిలి యన్నలయొక్కయు, వదినెలయొక్కయు బాధవిశేషమయ్యెను. కావున నామె యాగ్రామముననే యొకకుటీరము నిర్మించుకొని యొకవిధముగా కాలము గడపుచుండెను. ఆమె రాత్రియందేయు నారవడుకుటవలన వచ్చినదానితో నెట్లో తానును కొమారుఁడును భోజనము చేయుచుండిరి. బుద్ధిమంతుఁ డగుఠాకుర్ దాసు, తల్లికష్టము చూడలేక కలకత్తాకరిగి యతికష్టముతో విద్య నభ్యసించెను. ఆయన త్వరగా స్వల్పవిద్య నేర్చి యల్ప వేతనము గలయుద్యోగమును సంపా

దించెను. ఆదినములలో భోజనసామగ్రి చవుకగా దొరకుటవలన స్వల్పవేతనము గలయుద్యోగము దొరకినను ప్రజ లానందించుచుండిరి. ఠాకుర్‌దాసునకు ౮ రూపాయిలవేతనము గలపని దొరకుట విని దుర్గాదేవి తనపర్ణకుటీరములో నానందోత్సవము చేసెను. వారిహితకాంక్షులందఱు నాసమయమున మిగులసంతసించిరి. తదనంతరము కొన్నిదినములకు రామజయుఁడు (విద్యాసాగరుని తాత వచ్చి) భార్య కష్టములనువిని మిగుల చింతనొంది పుత్రునిఁ గనుఁగొని యాతనివివాహముఁ జేసి మరల తీర్థాటనమున కరిగెను; గాని యాతఁడు పూర్వమువలె విశేషదినములు తీర్థాటనము చేయుచునుండక త్వరలోనే యింటికి వచ్చెను. ఆయన వచ్చినందున కిట్లొక కారణమును చెప్పెదరు. ఒకదిన మాతఁడు కేదారపర్వతమున విహరించుచుండఁగా నొకమహాపురుషుఁ డాయన స్వప్నమున నగపడి యిట్లనెను. "ఓ రామజయుఁడా! నీ వేల నీకుటుంబమును విడిచి తిరిగెదవు? త్వరగా నీవు నీయింటి కరుగుము. మీవంశమున నొకమహాపురుషుఁడు పుట్టఁగలఁడు. వానిదయాదానవిద్యాదిగుణములచే మీవంశము కీర్తిఁగాంచును. పరమేశ్వరునికి మీయందు విశేషదయగలదు." ఈస్వప్నముఁ జూచి రామజయుఁడు వీరసింహాగ్రామమునకు వచ్చి [illegible]మున ప్పటికి ఠాకుర్‌దాసు కలకత్తాలో నుద్యోగము చేయుచుండెను. అతనిభార్య యగుభగవతీదేవి గర్భవతియయి యున్మాదము గలిగి యింటియొద్దనే యుండెను. రామజయుఁడు కోడలి పిచ్చి పోవుట కనేకౌషధములును, మంత్రతంత్రములును చేసి చూచెను గాని యందువలన నాపిచ్చి కుదురకుండెను. కాన [illegible] కొం

జ్యోతిష్కుని బిలిచి యడుగఁగా నాజ్యోతిష్కుఁడు భగవతీదేవి యొక్క జాతకమును ఆమె యవయవములును జూచి యిట్లు చెప్పెనఁట. "ఈమె గర్భమునం దొకమహాపురుషుఁడు గలఁడు. ఆయన ప్రభావమువలననే యీామె కిట్టియున్మాదావస్థ గలిగెను. ప్రసవానంతర మీామె బాగగును. ఇప్పు డౌషధోపచారములు చేయుటవలన నేమియుఁ బ్రయోజనము లేదు." ౧౭౪౨ వ సంవత్సరము ఆశ్వయుజమాసమునందు సాక్షాత్ దయయొక్కయవతారముఁ డగు ఈశ్వరచంద్రుఁడు జనించెను. నీళా డిన పిదప భగవతీదేవికిఁ గలయున్మాదము పోయెను.

భగవతీదేవి విశేషరూపవతి గాకున్నను ఆమెముఖమునందలి తేజము విశేషహృద్యముగా నుండెను. వంగదేశమునందలి యాధునిక ప్రఖ్యాతకవి యగురవీంద్రనాథుఁడు భగవతీదేవి గూర్చి యిట్లు వ్రాసెను—"భగవతీదేవి ముఖమునందలి గాంభీర్యము, నుదారతయు నెంతయు వెలుఁగుచునుచు వ్యక్తికలుగఁజేయు. ఆమెబుద్ధియొక్క ప్రసారమును దెలుపుచున్నతలపాటము, దూరదర్శులును స్నేహవర్షులునునగు ఆయతనేత్రములు, సరలనాసిక, దయాపూర్ణమైన యోష్ఠాధరము, దృఢతాపూర్ణమైనచుబుకము—ఇట్టియన్నియవయవములు పొంకముగఁగలిగి మహిమమయమైనయీామె ముఖసౌందర్యము గాంచువారిహృదయమున కధికముగాఁ బూజ్యభావమును బుట్టించును. ఇందువలన (భగవతీదేవి ముఖమునందు దైవికకళ గలిగినందున) నే విద్యాసాగరుఁడు ఇతర పౌరాణికదేవతలనేరినిఁ బూజింపక తనతల్లినే దేవతయని పూజించుటకుఁ గారణముకూడ వ్యక్తమగుచున్నది."

పేదలదుఃఖములఁ గనిన భగవతీ దేవికి మిగుల జాలిపుట్టి కన్నుల నీరు గారుచుండెను. ఆఁకొన్నవారికి నన్నమిడుటయు, రోగుల కౌషధోపచారము లొనర్చుటయు, తృష్ణాతురుల కుదకదానము చేయుటయు, చలికి బాధపడువారికి వస్త్రము లొసంగుటయు లోనుగాఁగలవి భగవతీదేవియొక్క నిత్యవ్రతములు. ఎవ్వరి కేని రోగమువచ్చినయెడల భగవతీదేవి చేత నౌషధములు తీసికొని వారిసేవచేయుటకు సిద్ధముగానుండెను. ఎవ్వరేని అర్థాభావము వలన బాధపడుచుండిన నో భగవతీదేవి తనచేతఁ గలది కొంగునఁ గట్టుకొని వారికి గుప్తముగా సహాయపడుటకు చనును; ఎవ్వరేని చలివలన బాధపడుచుండిన నో భగవతీదేవి తనవెచ్చనివస్త్ర వారి కిచ్చును! ఆమె బ్రాహ్మణకులమునందు జన్మించినదై నను నీచకులములమలమూత్రములు తీసి వారి కుపచారములు చేయు టలో నెన్నఁడును అసహ్యపడినది కాదు. ఇదిగదా నిజమయిన భూతదయ.

ఒకానొక సమయమునందు విద్యాసాగరుఁ డింటివారు కప్పు కొనుటకుఁ గొన్నిఉన్నివస్త్రముల నింటికిఁ బంపెను. అవి యింటికి రాఁగాఁ జూచి నమపొరుగువారలు చలిచే బాధపడుచుండుటఁ గని భగవతీదేవి వానిని పొరుగువారల కిచ్చి కొడుకున కట్లు వ్రాసెను. "ఈశ్వరా! నీవు పంపినబట్టలు మనపొరుగువారలు చలిచే బాధపడుచుండఁగా వారి కిచ్చితిని. కాన మనయింటికొ అకు వేరేబట్టలు పంపవలయును." తల్లియొక్కభూతదయను సంతసించి విద్యాసాగరుఁడు 'మనయింటికొఱకును బీదవారికొఱ కును మరియెన్నిబట్టలు కావలయునో వ్రాసినయెడలఁ బంపెద'

నని తల్లికివ్రాసెను. తల్లి యెట్టిదో కుమారుఁడును నట్టివాఁడే యగునుగదా?

విద్యాసాగరుని సహోదరుఁడగు దీనబంధు న్యాయరత్నమును మిగుల నుదారుఁడుగానే యుండెను. ఆయన వస్త్రహీనులను జూచినచో తనపై వస్త్రమునైనను వారికిచ్చుచుండెను. పరుల దుఃఖమును గనిన నాతఁ డాదుఃఖము తనకే కలిగినట్లు విచారపడును. ఒకదినము దీనబంధుఁడు వీధిలో నొంటరిగా నిలిచి యుండఁగా నొకబీదస్త్రీ చింపిరిబట్టను గట్టుకొని పోవుచుండెను. దానిఁగని దీనబంధుఁడు పైనున్న చిన్నవస్త్రమును తాను కట్టుకొనిన కట్టుబట్టను దాని కిచ్చివచ్చి తల్లి కావృత్తాంతము నంతను చెప్పెను. అందు కామె మిగుల సంతసించి "నాయనా! నీవు బహుమంచిపని చేసితివి. నే నొకదినమురాత్రి నాలువడి కిన సెకు దోవతియగు" అని చెప్పెను. అట్టిబీదతనమునందును వారిల్లు అతిథి అభ్యాగతులకును దుఃఖులకును సుఖప్రదముగనుండెను. పిదప విద్యాసాగరుని బుద్ధికౌశలముచే నాకాంక్షల ఘునస్ఫూ నెంతోపరోపకారము చేసియుండునో చదువరులే గ్రహింపఁగలరు.

పండిత ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరులవారు వితంతూద్వాహములనుగుఱించి యత్నముచేయుట భగవతీదేవిగారి ప్రేరణచేత నని చెప్పెదరు. ఈయంశమునుగుఱించి జనానాపత్రికయం దిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది:—

"విద్యాసాగరుఁడు మహోన్నతపదవియం దుండి, తనసత్పాత్ర దానమువలన వంగదేశమున నొకకష్టము రాకుండఁ గాపా

డుచున్నసమయమునం దొకనాఁడు శ్రీభగవతీదేవిని సందర్శించు
టకయి యొకబాలవితంతువు వచ్చియుండెను. ఆమె శ్రీభగవతీ
దేవిని దర్శించి సంభాషణవశమునఁ దననిర్బంధవైధవ్యదశను
గూర్చి దుఃఖముతో నించుక ముచ్చటించెను. ఆర్తత్రాణపరా
యణత్వమును వహించిన భగవతీదేవి యామెకష్టమును వినఁ
గానే పట్టఁజాలని దుఃఖముతోఁ దన కుమారునివద్దకుఁ
బాఱివచ్చి "కుమారా! నీవు సమస్తశాస్త్రములను జదివితివిగ
దా; ఆపన్నులయిన బాలవితంతువులను సంరక్షించుశాస్త్రమే
దియును నీకుఁ గానుపింపలేదా?" అని యడిగెను.

"విద్యాసాగరునికిఁ దనతల్లియం దతిగౌరవము గలదు.
అతఁడు తన చిన్నతనమునందును జిన్ననాఁడు తన కామె కలి
పిన సద్గుణపుంజమువలన సందియుండెను. దుఃఖముతో నట్లు
తనతల్లి చెప్పినమాటలను వినఁగానే విద్యాసాగరుఁడు తిరిగి
శాస్త్రములను జదువుట కారంభించి తుట్టతుదకుఁ బరాశరస్మృ
తియందు, స్త్రీపునర్వివాహములు తప్పక జరుపఁబడవలెనని
విధించు నీక్రింది వాక్యమును గాంచెను."

"నష్టే మృతే ప్రవ్రజితే క్లీబేచ పతితేపతౌ
పంచస్వాపత్సు నారీణాం పతి రన్యోవిధీయతే."

"తనకుమారుఁడు స్త్రీపునర్వివాహములను జేయ నారంభిం
చినతరువాత నాతనికి బహువిధములఁ ధైర్యము నొసంగుచు
కుమారా నీ వవలంబించినమార్గమును విడువక పూనిన యీమ
హాకార్యమును నిర్వహింపుము. నీ కెన్నికష్టములు వచ్చినను
మే మెప్పుడును నిన్ను విడువక నీకు సహాయులమై యుండెద

దము. ఒకవేళ మేము నిన్ను విడిచిపెట్టినను నీవు నిరుత్సాహుఁడవు గాకుమా" యని యాతనికి బోధించుచు శ్రీభగవతీదేవి బాలవితంతువులపాలిటికి సత్యమయిన రక్షకురాలయి నిలిచెను.

పునర్వివాహము చేసికొనిన వధూవరులను ఆకాలమునందు వారియాప్తులు తిరస్కారముగఁ జూచి మిగుల బాధపెట్టుచుండిరి. ఆ యువతులను దనయొద్దకిఁ బిలిచి భగవతీదేవి వారికి ననేకబుద్ధులఁ గఱపి బుజ్జగించి వారినిఁ దనపొత్తునఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని భోజనము చేసి యాప్తుల తిరస్కారమువలన ఖిన్నులైన వారిని సంతోషపెట్టుచుండెను. ఇంటికి వచ్చిన అతిథిని తాను సన్మానించి పంపనిదినము భగవతీదేవికి మిగుల దుఃఖదినముగా నుండెను. తనశరీర మస్వస్థముగా నున్నను అతిథి కన్నము పెట్టించిగాని యామె నిద్రించునది కాదు.

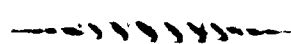
సివిలియన్ హారిసన్ దొరగారొకదినము వీరియింటికి విందారగింప వచ్చెను. అప్పుడు భగవతీదేవి తానే పాకముచేసి వడ్డించెను. భోజనానంతరము వారందఱు మాటలాడుచుండ నా దొర భగవతీదేవినిఁ జూచి 'మీయొద్ద చాలధనమున్నదా' యనియడిగెను. అందు కామె కార్నెలియావలె తనకొమారులఁ జూపి వీరే నాధనమని చెప్పెను. ఆమెనుగని యా దొర విద్యాసాగరునితో 'ఈ సాధ్వివలననే నీవింతసద్గుణవంతుఁడవ వైతివ'నిపలికెను. భగవతీదేవియొక్క సుగుణసంపదలఁ గని యామెయందు భక్తిప్రాజ్యభావము గలిగి యా యాంగ్లేయుఁ డామెకు హిందూరీతిని ననుసరించి సాష్టాంగముగా నమస్కరించెను.

స్త్రీలయినను, పురుషులయినను, శ్రీమంతులయినను, బీదల

యినను, కులీనులయినను, కులహీనులయినను, విద్వాంసులయి నను, మూర్ఖులయినను, భేదభావములేక భగవతీదేవి యందఱను సమానముగాఁ జూచుచుండెను. ఈసమభావముచేతనే యామె సకలజనులచే సకలదిక్కులఁ బూజింపఁబడుచుండెను.

భగవతీదేవిగారి దయకు మితిలేకయుండెను. పరులదుఃఖముం గనిన నామెహృదయము కరఁగిపోవుచుండెను. ఆమె యతిథులకు, నభ్యాగతులకు, విద్యార్థులకు, రోగులకు సహాయము చేయుచు వీరసింహ మనుపల్లెలోనే వాసము చేయుచుండెను. ఒక సమయమునందు విద్యాసాగరు లామెను కలకత్తాకు దీసికొని వచ్చిరి. కలకత్తాలో వీరసింహములోఁ జేసినట్లు పరోపకారము చేయుటకు వీలులేదని చూచి యామె కుమారునితోఁ బలికినపలుకులు వినిన పాషాణహృదయులుగూడ దయామయులగుట వింతకాదు. ఆమె కుమారునితో నిట్లనెను. "నేను వీరసింహమునకుఁ బోకుండిన మనయింట నారగించి విద్య నభ్యసించు విద్యార్థుల కెవరు భోజనము పెట్టఁగలరు? ఎండవానలలో నడచి యలసి వచ్చిన యతిథులకు నాశ్రయ మొసఁగువా రెవరు? నిరాశ్రయమగు కుటుంబమునకు నాశ్రయమొసంగు వారెవరు? ఇట్లచ్చట ననాథులు కష్టపడుచుండఁగా నే నిచ్చట నెట్లు సుఖముగా నుండఁగలను? నన్ను త్వరగా వీరసింహమునకుఁ బంపుము." విద్యాసాగరు లామె యభిప్రాయమును గనిపెట్టి దీనరక్షణార్థమై యామెను వీరసింహమునకుఁ బంపిరి. మఱియొకసారి యామెను ఈశ్వరచంద్రులు దమయొద్దకిఁ దోడ్కొనివచ్చుటకు యత్నించిరి. కాని పరోపకారార్థమై యామె యాపల్లెను విడిచినదికాదు.

స్వర్ణాలంకారములయందు భగవతీదేవి కెంతమాత్రము నిష్టము లేకయుండెను. "నగలు పెట్టుకొనిన నేమిప్రయోజనము? ఒకదినము దొంగలు తీసికొనిపోగలరు కాని యాధనముతోనే సహాయహీనకుటుంబములకు, దరిద్రులగు విద్యార్థులకు, సహాయముచేసిన నెంతయో యానందము కలుగును!" ఇట్లు భగవతీదేవి లోకుల కుపదేశించుచుండెను. ఒకసారి విద్యాసాగరుఁడు తల్లితోఁ నిట్లనియె "అమ్మా దేవి పూజచేయుటమేలా? లేక యాధనముతోనే పరోపకారము చేయుటమేలా?" అందు నాపరోపకారపరాయణ "అదేధనముతో దుఃఖితులదుఃఖము నివారణమయ్యెడియెడలఁ బూజసేయుటకంటె దుఃఖితుల కిచ్చుటయే మేలు" అనెను. ఆహా! భూతదయ యనిన నిట్టిదియే కదా! ఈమె వార్ధక్యకాలమునందు కాశీవాసము చేసి యచ్చటనే కాలధర్మము నొందెను.

అసామాన్య.

"ఉపకారిషు యః సాధుః సాధుత్వే తస్య కో గుణః
అపకారిషు యః సాధుః ససాధుస్సద్భి రుచ్యతే "*

ఈపరోపకారపరాయణురాలు, సురాజుద్దౌలా రాజ్యముఁ జేయుసమయమున ముర్షిదాబాదు లోనుండెను. ఈదుష్టప్రకృతి గల నవాబుయొక్క గుణములు చదువరులిదివఱకే రాణీభవాని చరిత్రమునందుఁ జదివియున్నారు. కాన నాతనివిషయమై నేనిందు విస్తరింప నక్కఱలేదు. పూర్వపు నవాబగు ఈయన తాత మనుమని మిక్కిలి గారాబము చేసినందువలనను దుష్టస్నేహితుల సహవాసమువలనను దుర్వ్యసనపరుఁడై సురాజుద్దౌలా పెరిగి రాజ్యభారము వహించునప్పటికి నొకమహానరరాక్షసుఁ డాయెను! ఈదుష్టుఁడు సింహాసనాసీనుఁ డైనఁ బ్రజ లెట్లు బ్రతుకుదురా యని లోకు లదివఱ కధికభీతమనస్కులై యుండిరి. వారనుకొనిన భవిష్య మసత్యముగాక సత్యమైనందువలన అన్యాయము, దుర్నీతి మొదలగు దుర్గుణముల నాయధముఁడు గ్రహించెను. ఆతఁడు రాజ్యమునకు రాఁగానే నిరపరాధులసమూహములు కారాగృహముల పాలయ్యెను. రాజమందిర సమీపమునుండి గాని, మఱి యేరాజమార్గమునుండిగాని నడచుట నిష్కారణముగా గొప్పసంకటముఁ దెచ్చుకొనుటయై యుండెను. సురాజ

* క ఉపకారికి నుపకారము* విపరీతము గాదు సేయ వివరింపంగా
నపకారికి నుపకారము* నెప మెన్నక సేయువాఁడు నేర్పరి సుమతీ.

నము చేయకుండుట, దూ్యతవిరుద్ధవాక్యముల నుచ్చరించుట, వ్యభిచారమును తిరస్కరించుట, ధర్మోపదేశము జేయుట, దుర్జనులను నిందించుట, మొదలగునవి యన్నియుఁ బంచమహాపాతకములుగా నెన్నఁబడుచుండెను. తండ్రి, యన్న, భర్త మొదలగువారు చూచుచుండఁగ బిడ్డ, చెల్లెలు, భార్య మొదలగు వారి కత్యంతమానహాని సంభవించుచుండెను. సురాజుద్దౌలా రాజ్యమునందలియేస్త్రీని నేవేళ రాజభటులు గొనిపోవుదురోయని స్త్రీలందఱును, వెలుపలి కెన్నఁడును రాకయిండ్లలోనేయెల్లప్పుడును దాఁగియుండు చుండిరి. వంగదేశమునందు నితరదేశములకంటె ఘోషా (రాణివాసము) యధికమగుట కిదియేకారణము. దుష్టులగు మ్లేచ్ఛులభయముచే నట్లు వంగస్త్రీలు రెండుమూడు శతాబ్దములవఱకును ఉండుటవలనఁ గొన్నిదినముల కది స్త్రీలకు ముఖ్యధర్మమని వారికిఁ దోఁచెను. పిమ్మట నీఘోషాపద్ధతియే సభ్యస్త్రీల కుచితమనియు నది లేనిస్త్రీలు నీతిమాలినవారనియు వారు సిద్ధాంతీకరించిరి. ఇతరదేశములం దిట్టిరాజదౌర్జన్యా త్యాచారము లేనందున, మహారాష్ట్రదేశమునందును, తెనుఁగు దేశమునందును, ద్రావిడదేశమునందును, మఱి యనేకదేశము లందును నిట్టి ఘోషాపద్ధతి లేదు. వంగదేశీయులు ఘోషా యుత్పత్తికారణమును దెలిసికొని న్యాయపరిపాలకులగు ఆంగ్లేయుల ప్రభుత్వమునందుఁ దురకలచేఁగాని మఱి యెవరివలనఁగాని స్త్రీలకట్టిబాధయుఁగలుగదుగాన ననేకశతాబ్దములనుండి యున్న కారాగృహావాసమునుండి తమ స్త్రీలను విడిపించెదరని నమ్ము

చున్నాను. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన వెనుక నవాబుగారిదృష్టి తనయొద్ద నున్నయధికారుల యంతఃపురముపైఁబడెను! ఏయధికారియింటనైన నధిక సౌందర్యవతి గలదని తెలిసిన నవాబాయధికారితోఁ దన కాస్త్రీనిఁ దెచ్చి యిమ్మనియడుగును. వాఁడట్లు లేనియెడల ననేకప్రయత్నముల నాయధికారిని బాధించి వాని యంతఃపురమునుండి యాస్త్రీని బలవంతముగాఁ గొనివచ్చుచుండెను!

ఇట్టి ప్రళయసమయమున ముర్షిదాబాదులో జగత్ సేటను ఇంటిపేరుగల మహాధనసంపన్నులగు సాహుకారు లుండిరి. వీరికిఁ గల యమితధనమువలన వీరు కుబేరులనఁబడుచుండిరి. నాగపూరు రాజగు భోన్స్లేగా, బంగాళాదేశముపై దండెత్తిపోయినప్పు డీజగత్సేటుల గృహమును కొల్లగొట్టి కోట్లకొలఁది ధనమును దీసికొనిపోయెను. ఇట్లసంఖ్య ధనరాసులు వారు గొనిపోయినను జగత్సేటు "మరాఠావారు నాయొకపాయిలోనుండి యొకకాని డబ్బు గొనిపోయిరి." అని యనెనఁట! ఇట్లావంశమువా రపరిమితధనవంతు లయినందున బంగాళాదేశమునందంతటను జనులు వారిని మన్నించుచుండిరి. ఆసమయమునందు మతబ్ చందు అను సాహుకారు జగత్సేటువంశమున ముఖ్యుఁడుగా నుండెను. ఈయన మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడును, రాజకార్యకుశలుఁడును, అయినందున నవాబు దర్బారునందు ఆతని కధికమర్యాదలు జరుగుచుండెను. కాన నధికారులంద ఱతనికి వెఱచుచుండిరి. ఆతని యొద్దనుండి నవాబున కెల్లప్పుడును ధనసహాయముకావలసి యున్నందున సురాజాజగత్సేటును అందఱికంటె నధికముగా

మన్నించుచుండెను. ఈమతలబ్ చంధు జగత్సేటున కత్యంత లావ
ణ్యవతియు, గుణవతియునగుకూఁతురు గలదు. ఆమె యసమాన
రూపమును గని తండ్రి యాచిన్నదాని పేరు 'అసామాన్య' యని
పెట్టెను. ఆమెకుఁ దండ్రి యత్యంత వైభవముతో వివాహమహో
త్సవము జరిపెను. వివాహమైన స్త్రీ యత్యంతపవిత్రురాలనియు
దానిని దాఁకుట యత్యంతపాప మనియుఁ దురకల ధర్మశాస్త్ర
మునందుఁ జెప్పఁబడినను, సురాజుద్దౌలా, యసామాన్యయొక్క
సౌందర్యఖ్యాతిని వినఁగానే, మోహపరవశతచేఁ బిచ్చివాఁడా
యెను. కాని యామె జగత్సేటు కూఁతురైనందున నాసంగతి
యెవరికిఁ జెప్పుటకు వీలులేకుండెను. అదేలయన రాజ్యమునందుఁ
గల ప్రజ లందఱును జగత్సేటున కనుకూలురయినందునఁ దన
దుర్నీతి తెలిసినయెడల లోకు లందఱును దనకు విరుద్ధు లగుదు
రని సురాజున కత్యంతభయము కలిగియుండెను. ఇట్లత్యంతభీతిచే
గొన్నిదినము లరుగ నాతని కామాగ్ని యంతకంత కధికము
కాఁగా, వాఁడొకదినము రాత్రి స్త్రీవేషము వేసికొని, యొకా
నొకసామాన్యస్త్రీవలెనే జగత్సేటుమందిరముఁ బ్రవేశించి యసా
మాన్య వశించునట్టి యంతఃపురములోనికి వెళ్లెను! అనటికిఁ
బోయి యసామాన్య వాస్తవముగా నసమాన సౌందర్యవతి
యగుటఁ గని యాదుష్టుఁడు భ్రమిష్ఠునివలెఁ, దానప్పుడుదాల్చిన
వేషమునకు భంగము కలుగునని యైనఁ దలఁపక, అత్యంతపవి
త్రురా లగుపతివ్రత నంటఁబోయెను. అది గని యసామాన్య
భీతిచేఁ గేక వేయ నవాబచటనుండి పాఱిపోవ యత్నించెను.
అంత నామెభర్తయు నింటఁ గల యితరజనులును వచ్చినంచి

స్త్రీవేషధరుఁ డగు సురాజుద్దౌలాను గుర్తించి యామెభర్త వానికిఁ దనపాదరక్షచేఁ జక్కఁగా బుద్ధిచెప్పి, నవాబుగానఁ గరుణించి ప్రాణములతో విడిచెను.

ఇట్లుతాఁ దలఁచినకార్యసిద్ధి గాకపోఁగా, మీఁదు మిక్కిలి యవమానమగుటకు రోయుచుఁ దన్నిట్లవమానపఱచినవాని పగ తీర్చుకొను దినమును నిరీక్షించుచుండెను.

తదనంతర మొకనాఁడు అసామాన్యపెనిమిటి రాజమందిర సమీపమునుండి పరుగుటఁ గని నవాబు వానిఁ బట్టి తెప్పించి తల తీయించెను. అట్లతని శిరచ్ఛేదము చేసి యాతల నొకవెండి పళ్లెరమునం దుంచి యసామాన్య యొద్దకఁ బంపెను. ప్రాణపతి యొక్క శిరమును జూచి యసామాన్య యెట్టిదుఃఖములో మునిఁగెనో చదువరులే యూహించుకొనఁ గలరు. ఆదుఃఖాతిరేకము వలన నాటినుండి యామెకు మతిభ్రమ కలిగెను. ఆపిచ్చిలో నొకప్పుడు దుఃఖించుచు, మఱియొకప్పుడు నవ్వుచు, ఇంకొకప్పుడు గంతులువేయుచుఁ గాలము గడుపుచుండెను!

ఇట్లపరిమిత ఘోరకృత్యములు చేయుటవలన వంగదేశము నందుఁ గల సంస్థానికులును, సరదారులును, విసిగి సురాజునకు విరుద్ధులయిరి. స్వజాతీయుఁడగు సైన్యాధిపతిని రాజ్యముపై నునిచి, పూర్వపు నవాబు మక్కాకు వెడలినప్పటినుండియు, నవాబులందఱును సరదార్ల చేతులలోని కీలుబొమ్మలై యుండిరనుటకు సందియము లేదు. ఈసరదారు లందఱొకప్పుడు సభచేసి సురాజుద్దౌలాను ఇంగ్లీషువారి సహాయముచే బదభ్రష్టునిఁ జేయ నిశ్చయించిరి. ఈసంగతి సవిస్తరముగా రాణీభవాని గారి

చరిత్రమునందు వివరింపఁబడెను. ఆటుపిమ్మట ౧౭౫౭వ సంవత్స
రమునం దైనప్లాసీయుద్ధమందు నింగ్లీషుసైన్యాధిపతి యగుక్లైవను
నతఁడు సురాజు నోడించెను. అప్పుడు సురాజు యుద్ధభూమి
విడిచి యొక లొట్టిపిట్ట నెక్కి ముర్షిదాబాదు వైపునకుఁ బాఱి
పోయెను. కాని యతని పరాభవ మచటివారి కంతకుముందే
తెలిసినందున, నచటనుండ వీలులేక యచటినుండి మఱియొక
వైపునకుఁ బోయియుండు రాజామహల్ యనుగ్రామమునందు
నతఁడు శత్రువులచేతఁ జిక్కెను. మీరుజాఫర్ పుత్రుఁ డగుమిరాన్
యొక్క యాజ్ఞప్రకారము మహామదీబేగనుతురుష్కుఁ డాయన
శిరము ద్రుంచెను. బంగాళదేశపు నవాబున కిట్టియవస్థ ప్రాప్తిం
చుటకు నాతని దుష్టత్వమే కారణమని వేరుగాఁ జెప్పనక్కఱ
లేదుగదా? అవినీతి, క్రూరత్వము, పరపీడనము, చేయువారి కెన్న
టికిని నిట్టిశిక్ష గాకమానదు. ఇందునగుఱించి యొకకవి యిట్లు
వ్రాయుచున్నాఁడు.

గీ. క్రూరులై పరుల కకారణంబుగ నెద్ది
హాని జేయఁ జూచునట్టివారు
తీరని కష్టగంపఁ బెచ్చుకొనుచుఁ దామె
దుఃఖపడుదు రాత్మదోషమునకు.

కాఁబట్టి మనుష్యు లెప్పుడును, పరుల కపకారముఁ జేయక
స్వశక్త్యనుసారముగా నుపకారమే చేయుచుండవలయును. ఈసం
గతి నాసహోదరీమణు లెప్పుడును మఱవకుండవలెనని వేఁడు
చున్నాను. ఇట్లు చేయుటవలన మన కంతయును సుఖప్రదమే యగును.
శత్రువులు మన కెవ్వరును లేకుందురు. సురాజు సకలప్రజలకు

ననేకపీడలు గావించినందువలన సంకటసమయమునందు మిత్రులు సహితము వానిశత్రులైరి. వాఁడేపరోపకారుఁడై యుండినయెడల విధివశముచే నొకసంకటము వచ్చినను, వాని కనేకులు సహాయులై యుందురు. ఈసురాజుచరితమువలన నింకొకయుపదేశమును గ్రహింపఁదగియున్నది. అది యేదనఁగా నైశ్వర్యము గలిగినప్పు డత్యంతగర్వముచేఁ గన్నుమిన్ను గానక యితరుల నతితుచ్ఛముగా నెంచి వారిని బాధించినయెడల విపద్దశయందుఁ జగత్తంతయుఁ దనకుఁ బ్రతికూలమగును. కాన నీయుపదేశము గ్రహించి ద్రవ్యవంతురాండ్రగు మాయక్కలందఱును గర్వమును జేరనీక బీదవారియందు దయ మానెదరని నమ్ముచున్నాను.

పతి గతించిన నాటనుండియు ననమాన రెండుమూఁడు సంవత్సరములవఱకును మతిభ్రమ కలిగియే యుండెను. ఆమె కాభ్రమ వదలవలయునని యామెతండ్రి యనేకవైద్యులచే ననేకవిధోపాయములు చేయించెను. కాని వానివలన నెంతమాత్రమును గుణము లేకపోయెను. ఆసమయమునందే సురాజుద్రోహి శిరచ్ఛేదమగుట సంభవించెను. కాన కొందఱు ఘనవైద్యు లామెకుఁ బతి మరణమువలన భ్రమ గలిగినదిగాన తనపతినిఁ జంపినవాఁడు తెగినసంగతి యామెకుఁ దెలిపి, వానితల యామెకుఁ జూపిన నామెపిచ్చి వదలునని చెప్పిరి. అందుపై నామాటను పరీక్షించుకొఱకు సురాజు శిరస్సొక బల్లెమునకుఁ గుచ్చి ప్రజలకుఁ జూపుచున్నస్థలమునకు సమీపమునందున్న మేడమీఁదినుండియామెకు దానిని జూపిరి. ఆశిరస్సును గని యత్యంతదయతో నామె

సమీపమున నున్నవారిని గని 'పాప మీదురదృష్టవంతుఁ డెవఁడు?' అని యడుగఁగా వారు 'అమ్మా! తమభర్తను అతి క్రూరుఁడై వధించిన దుష్టుఁడు వీఁడే. వీనిశత్రువులు వీనికిఁ దగిన శిక్షనే చేసిరి' అని చెప్పిరి. అందుపై నామె మిక్కిలి జాలిపడి 'అయ్యో పాపము వీని కిట్టిదురవస్థ ప్రాప్తించినదా?' యని యిఁక నన్నింటికిఁ గొనిపొండు' అని చెప్పెను. అటుపిమ్మట నామెను వారింటికిఁ గొనిపోయిరి. అప్పు డామెపిచ్చి పోయి నామెకు జరిగినసంగతి తెలియఁగా, నామె సురాజుద్దౌలా సంగతి యంతయు సవిస్తరముగా నడిగి తెలిసికొని, వాని దురదృష్టవంతు డగుభార్య సంగతియును తెలిసికొనెను. అకస్మాత్తుగా నామెయొక్క భ్రమ వదలుటఁ గని యాత్రజనుల కపరిమితాశ్చర్యమును, ఆనందమును గలిగెను. కాని యాదినాట నుండియు నప్పుడప్పుడు 'పరమేశ్వరుఁడు నేను చేయువలసినకార్యమును తానే చేయవేర్చెను: గాన పరమేశ్వరుఁడు చేయవలసిన కార్యమును నేనే చేయవలయునను యీశ్వరసంకల్పమై యుండును. అట్లయిన నేనాకార్యమును చేసెదను'' అని యనుచుండెను. ఈవాక్యములకు నర్థమేమని యామె ననేకు లనేకవిధముల నడిగి చూచిరి. కాని యామె వారికిఁ దెలిసినఁ గార్యము కొనసాగనీయరనియును, నవ్వుదురనియు దలఁచి యామె యెవరికిని చెప్పకుండెను. ఇట్లుండి నింట నెవ్వరికిని జెప్పక యొకనాటి రాత్రి అసామాన్య యిల్లు వెడలెను! ఇట్లామె బయలుదేతి భయము విడిచి యొంటరిగా నాగాబంగోల యనుగ్రామమునకుఁ బ్రయాణమైపోయెను. సురాజుద్దౌలా శిరమును ఖండించిన

నాటనుండియు నామె యంతరంగము దివ్యవిచారములతో నిండి యుండెను. "నాపెనిమిటిని జంపినవాని పగతీర్చుకొనుట నాపని. వాని నవమానించుట, పదభ్రష్టునిఁ జేయుట, వానితలఁ దీయుట, మొదలయినపను లన్నియు నావై యుండఁగాఁ బరమేశ్వరుఁడు నాకొఱ కాపను లన్నియుఁ దానే చేసెను. దయాళుఁడును, సంపూర్ణ కరుణాయుక్తుఁడును, అగు పరమేశ్వరుఁడు సురాజుపై దయగలిగి, వాని యపరాధములను క్షమింప వలయును. వాని యం దనుగ్రహించి వాని నత్యంత సుఖునిగాఁ జేయవలయును. కానియాపను లన్నియు నీశ్వరుఁడు చేయనందున వానిని నాకొఱ కే యుంచినాఁడను నాకు సందేహము లేదుగాన నీపనులన్నియు నేనే చేయవలయును." అను విచార మామె యంతఃకరణము నం దెల్లప్పుడు భ్రమణము చేయుచుండెను! సురాజు గతించినం దున వానిని క్షమించుటగాని వానిని సుఖునిఁ జేయుటగాని య సంభవముగాన నిరపరాధిని యగు వానిభార్య సహాయము చేయువారులేక, బాగాబంగోలాయం దితరులకుఁ దెలియకుండ నత్యంత సంకటమున నున్నదని యామెకుఁ దెలిసెను. ఆమెకు సహాయముచేయుట యనఁగా నప్పటి నవాబగు మీరుజాఫరుగారికి యు, వానికి సహాయులైయున్న యాంగ్లేయులకును యుఁ బ్రబల కోపమునకుఁ బాత్రురా లగుటయే. అసామాన్యసాంద్రి యగు జగత్సేటును, నదితురు లనేకులును, సురాజు సంబంధు లవ్వ రగు పడినను వారినిఁ జంపవలయునను ఉద్దేశము గలిగి యుండిరి. కాని మిత్రులవలెనే శత్రులయందును ఉపకారము చేయుమహా త్ముల యంతఃకరణము లత్యద్భుతములు! అసామాన్య తాను

సురాజుభార్యకు నుపకారము చేయఁదలఁచెనుగాన నెంతమంది యెన్నివిధముల నడిగినను పైని చెప్పఁబడినకారణమువలన తనకార్యమునకు భంగము కలుగునని యెంచి యెవ్వరికిని జెప్పక యిల్లుబయలు దేఱెను! అమె యట్లు బయలుదేఱి బాగాబంగోలాకు వచ్చి చేరఁగా నచట నామెకు సురాజుభార్యను గుఱించి యిట్టివర్తమానము తెలిసెను.

సురాజు బలహీనుఁడయి, రాజ్యచ్యుతుఁడై ముర్షిదాబాదును విడి ప్రాణములను రక్షించుకొను నిమిత్తము పాఱిపోవునప్పుడు, ఆయనకుఁగల యసంఖ్యసేవకులలో నొకరును సహాయులై ఆయనకుఁ దోడు నడువకుండిరి! ప్రతి దుష్కార్యమునందును అతనిఁ ప్రోత్సాహపఱచి మాప్రాణములైన నీకిచ్చెదమని చెప్పిన మిత్రులలో నొకరును ఆపత్సంకటసమయమునందు సహాయులుగాకుండిరి. అతడు కారాగృహబద్ధుఁడై యున్నపు డాయన యవలోకమున కత్యంతము భీతిల్లి గంగెద్దులవలె నానావిధాస్యముల కన్నిఁటికి నౌ నౌ ననుచు, తన కనుసన్న కార్యములఁజునవానిని సహితము చేయుచు నుండువారిలో నొక్కరును సంకటసమయమున నతని గొంద్దనుండక పలాయితులైరి. ప్రత్యేక మాతనిబంధు లగువారు సహితము మావిపద్దశయం దాతనికి సహాయులు కాకుండిరి! మనుష్యమాత్రుల కెవరికైనను నిట్టికాలమువచ్చిన నీప్రకారమే మిత్రు లందఱును తొలఁగుదురు. ఇందును గూర్చి యొకకవి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

క. కమలములు నీటఁ బాసిన
కమలాప్తుని రశ్మిసోఁకి*కమలిన భంగిన్
దమతమ నెలవులు దప్పినఁ
దమమిత్రులు శత్రులగుట*తథ్యము సుమతీ.

ఇట్లధికారహీనుఁడును, ధనహీనుఁడునైన సురాజుద్దౌలా నందఱును విడిచిరి. కాని యాతఁడెచటికి నరిగిన నచటికి నతనిని వెంబడించియుండుట కాసమయమునం దొకప్రాణిమాత్ర ముండెను. ఆప్రాణి యెవరనఁగా నాతనిపట్టపురాణియగు మెహాన్నెసా బేగమ్. సురాజ యామెను 'గుల్' అనఁగా గులాబుపుష్పమని పిలుచుచుండెను. సురాజెప్పుడును పరదారాసక్తుఁడై యీయామెను ప్రేమతోఁ జూచినవాఁడు కాఁడు. తన్నట్లు పతి త్యజించినను ఆపత్సమయమునం దాయనను దాను విడువలేక, యీకులకాంత తనవిభునకు సహాయురాలై నడిచెను! అట్టి సాధ్వి ధన్యురాలని యెవరు పొగడకుందురు? "సంసారే స్మిన్ సద్విజో వా గురురిత్యేషా మనీషా మమ" అని శ్రీమచ్ఛంకరస్వాములవారు చండాలుని విషయమునఁ జెప్పినట్టులనె యీపరమపతివ్రత యవనకులమున జన్మించినను తనయుదాత్తగుణములచే హిందూసుందరులకును, స్త్రీవర్గమున కంతకును గురుతుల్యురా లగుచున్నది. కాన నామెయుదాహరణము ప్రతికులవధువు గ్రహింపవలయును. ద్రవ్యహీనుఁడగు భర్తను స్త్రీలు తిరస్కరించుదురనియు, వానిని హీనముగాఁ జూతురనియు, పెనిమిటిని త్యజించుదురనియు, ననేక యారోపణములు స్త్రీలపై స్త్రీద్వేష్టలు మోపుచు

న్నారు. వారికి సహాయుఁడగు కవి యొకఁ డీప్రకారము వ్రాసి యున్నాఁడు:—

క. కులసతి రోయును జుట్టం
బులు వాయుదు రొరులు కష్టపుంబలుకుల ని
మ్ముల నాడఁ దొడఁగుచుందురు
కలియుగమున ద్రవ్యహీనుఁ గల కాలంబున్.

ఈపద్యమునందుఁ గల యితరుల విషయమై వ్రాయుట నా పని కాదు. కాని కులసతివిషయమున కవి వ్రాసినవాక్య మసత్య మని నొక్కి వక్కాణింపకుండఁ జాలను. ఈకవిశ్రేష్ఠున కీయవన నాస్త్వచరిత మించుక చెవినిఁబడియుండిన యెడలఁ దనయసత్యము నకు లజ్జితుఁడై యావాక్యము నాపద్యమునుండి తీసివేసియుండు ననుటకు సందియము లేదు. కులసతి తనపతికి సంకటసమయమున సహాయురాలు గాకుండినఁ గులసతికిని వేశ్యకును గల తారతమ్య మేమి? ఇతర దేశముల విషయమయి నాకంతగాఁ దెలియదుగాని మన హిందూస్థానమునం దెప్పుడును పతి దరిద్రుఁడని "కులసతి రోయును" అనువాక్య మబద్ధమనుట కంతమాత్రమును సంశయము లేదు. ఒక పేదతనమే యననేల? ఇంటఁ గడుపునిండ తిండిలేకుండఁగా దుష్టుఁడగు భర్తచే నిత్యమును వీపుపగులున ట్లకారణముగా దెబ్బలఁదినుచు, నింటనెల్లప్పుడు అత్తయాఁడు బిడ్డలచే నతిహేయమగు కోడంట్రిక మనుభవించువారి ననేకులను మనకన్నులారఁ జూచుచున్నాము. బాధలనుభవించుచుఁ బతి యందు నధికభక్తిఁగలిగి ఆయన కనేకవిధములఁ బరిచర్యలను జేయుచు భర్తను రక్షించు నిమిత్తము ప్రతిదినము వ్రతములు చేయుచు, ముడుపులుగట్టుచు నెట్టి ఘోరసంకటమునందైన

నాతనికి సహాయురాండ్రై యుండు యువతీరత్నంబు లీదేశము
నం దసంఖ్యలుగా మనము చూచుచున్నాము. హిందూస్థాన
మునందలి పురుషులు తమస్త్రీల ననేకబాధలం బెట్టుచుండు
దురు, స్త్రీలు వాని నన్నింటిని సహించి వారి కతిభక్తితో
నుపచారములు చేయుటయందును, జగత్తునం దంతటను బహు
దినములనుండి ప్రఖ్యాతిగాంచిరని చెప్పిన నాపైనసత్యారోపణము
రాదని నమ్మెదను. భర్త ధనహీనుం డని భార్య యాతనిని విడి
చినట్టి యుదాహరణము ఈదేశమునందు వెయ్యికుటుంబము
లలో నొకటి దొరుకునో లేదో సంశయింపవలసియున్నది.
అట్లు దొరికినను అత్యంత కనిష్ఠజాతియందును, అత్యంతాజ్ఞాను
లుగా నుండి మూర్ఖతయే ప్రధానముగా నుండిన వారిలోను.
విద్యాగంధ మెఱుంగక నీతియన్న వాక్యమునైన నెఱుంగనివా
రిలో నొకప్పుడీప్రకారమగునేమో. ఇంతమాత్రముచేత "కుల
సతిపోయును" అను సిద్ధాంత మేతద్దేశాస్త్రమువలనను సిద్ధ
పడనేరదు. స్త్రీలపైం గొందఱారోపించిన యారోపణ యస
త్యమని సిద్ధాంతము చేయుటకుం గొంత విషయాంతరమాయెను.
ఇందుకై చదువరులు నన్ను మన్నింపవలెనని వేఁడెదను.

ఇట్లు 'గుల్' సేనపతివెంట నరిగినప్పుడామెకుం బదునెనిమిది
సంవత్సరముల ప్రాయముండెను. అట్టి యల్పవయసునందు నిండు
గర్భిణిగా నుండియు, రాళ్లనక, ముళ్లనక యెండవానలకు సహించి
యాతనివెంటం బరుగిడుచు బాగాబంగోలాకుం జేరి యచటం బ్ర
సూతయాయెను. అందువలనం గొన్నిదినము లచట నుండవలసి
నవారైరి. పిమ్మట నచటనే సురాజు శత్రులచేతిలోంబడి చంపం

బడెనని యిదివఱకే తెలిపియున్నాను. పతిమరణానంతర మా
సాధ్వి యదృష్టహీనురాలగు కూఁతురిని రక్షించుచు నచట
నుండు బీదవారి గుడిసెలలోఁ గాలము గడుపుచుండెను! ఈస
మాచారము అనామాన్యకుఁ దెలియఁగా నామె 'గుల్' అచట
నున్నదనినమాటకు సంతోషించి యాబీదవారి యిండ్లచట నని
శోధింపసాగెను. ఒక స్త్రీ తనకొఱకు వెతకుచున్నదని 'గుల్'
బేగమునకుఁ దెలియఁగా, నా స్త్రీ శత్రుపక్షమునుండి వచ్చినదై
యుండునని యామె మిక్కిలి భయపడెను. ఆమెకుఁ దనప్రాణ
ములకొఱ కంత భయము లేకున్నను, తనముగా న్మించిన
పసిబిడ్డప్రాణముల కెక్కుడ భయముగలుగునోయని భీతిల్లెను. ఇట్లు
భీతిల్లి యామె యంతలో నూరకుండక, యింట తనకు జరిగిన
యన్యాయమంతయు, ఢిల్లీ కేగి బాదుషాకు నివేదించి గతవైభవ
మును తన కొమార్తె కిచ్చునటుల చేయవలయునని యామె యా
క్షణముననే బిడ్డ నెత్తుకొని ఢిల్లీమార్గమున నడువసాగెను! ఆవర్త
మాన మనామాన్యకుఁ దెలిసి మిక్కిలి విచారించి, యామె దృఢ
నిశ్చయవంతురాలైనందున నాపని సంతోషితో విడువక ఆ బేగము నడ
చినదారినే తానును నడువ నారంభించెను. కాగా బంగ్లాకుఁ
దనకొఱకు వచ్చినస్త్రీ తన్ను వెంబడించినదని 'గుల్' బేగము
విని మఱింత భీతురాలై యతి త్వరగా నడువసాగెను. అనామాన్య
యదివఱకు నడిచి యలసియున్నందున నతిత్వరగా నడువఁజాలక
తిన్నఁగా నడుచుచుండెను. ఆమె, తాను బేగమున కపకారిణిని
కానినియు, సహాయము చేయుటకే వచ్చితినిగాన భయపడవల్ల
దనియు, దోవనడుచువారిచే ననేకవర్తమానములు 'పంపెను

గాని 'గుల్' బేగ మామాటలయందు విశ్వాసముంచక ముం
దున కతిత్వరగా నడుచుచుండెను. ఇట్లొకరు భయముచేతను,
మఱియొకరు ఉపకారబుద్ధిచేతను, ఒకరెండుమకాములు హెచ్చు
తగ్గుగా, నీయూరినుండి యాయూరికి నాపల్లెనుండి మఱియొక
పల్లెకు నరుగుచుండిరి. తనకు మంచిమాటలుపలుకుచు, తన వెంట
విడువక యొకస్త్రీ వచ్చుచున్నదని విని బేగమునకు మఱింత
సంశయము కలిగి, భయమువలన ఢిల్లీమార్గమువదలి పసిబిడ్డను
రక్షించుకొను నిమిత్తము ఆమె అడ్డదారిని బడి పరుగెత్తసా
గెను. ఇట్లామె యెంతటికిఁ బోయినను లోకుల నడిగి తెలిసికొ
నుచు అసామాన్య యామె వెనుకనే పోవుచుండెను. ఇట్లాయిరువు
రొకసంవత్సరమువఱకుఁ దిరుగుచుండిరి. కాని యొకరిదర్శన
మొకరికిఁ దటస్థించినదికాదు! సంవత్సర మైనవెనుక నొకదిన
మసామాన్య బేగమునకుఁ గొంచెము దూరమువఱకు వచ్చిచే
రెను. ఆదిన మత్యంతభయంకర మైనది. ఆకాశమంతయు మేఘ
ములచే వ్యాపింపఁబడి యురుములతోను మెఱుపులతోను భయం
కర మైనవాన కురియ నారంభించెను. ఇట్లు పిడుగులు పడుచున్న
భయంకర మైనవానలో నసామాన్యయొక్క ధ్వనిని 'గుల్'
బేగము బిడ్డను పిలనకుఁ గట్టుకొని పరుగెత్తసాగెను. ఆమె
వెనుకనే యసామాన్య "భయపడవలసినపని లేద" ని మొత్తుకొ
ట్టుచుఁ బరుగెత్తసాగెను. కాని యాగాలివానలో నామెధ్వని
యా బేగమున కెంతమాత్రమును వినఁబడినది కాదు. ఆమె
యట్లు పోయిపోయి, మహావేగముతో రెండుగట్లనుండి సముద్ర
మువలెఁ బొంగి పాఱుచున్న గంగానదియొద్దకి వచ్చెను. అచట

నుండి పోవుమార్గముఁ గానక యామె యచటనున్న నావికులను
తన్నావలిగట్టునకుఁ దవ్వరగాఁ జేర్పుఁడని వేఁడుకొనసాగెను.
గంగయందట్టితుఫాను సమయమున నావవేయు వీలుగాదని
యచటినావికు లందఱును చెప్పఁగా నత్యంత భయాకులమైన
బేగము, తనచేతనున్న రత్నఖచితమైన యుంగరమును వారికి
నియ్యఁబోయెను. మిక్కిలి వెలగలయుంగరము దొరకు నన్న
యాసచే వారిలో నొకఁడు నావ నడుప నుద్యుక్తుఁ డాయెను.
వారు పడవ నెక్కి కొంతదూరమువరకుఁబోయిరి. కాని నదీవేగ
మతిశయమైనందున నచట నావయోడ మునిఁగెను. అట్టిసమయ
మున నసామాన్య గంగయొడ్డునకువచ్చెను. నావ మునుఁగుటఁ
గనినంతనే నావలోనివారిని రక్షింపవలెనని యామె గంగామహా
నదిలో దుమికెను. ఆమె యట్లు దుమికి తనశక్తికొలఁది నీఁదుచు
మధ్యమధ్య ప్రవాహవేగమువలనఁ గ్రమమైన మార్గమునుండి
తొలఁగుచు మునుఁగుచుఁ దేలుచు నావమునిఁగినచోటికిఁ బోయి
చేరెను. ఇట్లెంతటి ధైర్యముతో దృఢనిశ్చయులైనవారు
చేయఁబూనినకార్యము లెవ్విగాకయుండును ? అప్రకార మామె
యచటికిఁబోయి నీట మునిఁగిన 'గుల్' బేగము జడఁబట్టి యీ
వలకు లాగెను. ఆమెవీఁపున గట్టిగాఁ గట్టఁబడిన పసిపిల్లయుం
దల్లితో నీవలికి వచ్చెను. ఇంతలోఁ దుఫాను కొంత తగ్గినందున
నామె మిక్కిలి ప్రయాసముతో వారి నీవలకుఁ దెచ్చి యొడ్డు
మీఁద సమీపమునందున్నగుడిసెకుఁ గొనిపోయి, అచటివారి

నడిగి పొడిగడ్డి, నిప్పు మొదలయినవి దెచ్చి వారి కుష్ఠోపచార
ములు చేయసాగెను. కాని బేగమును, ఈనశ్వర మయినట్టియు,
దుఃఖభూయిష్ఠ మయినట్టియు ప్రపంచసుఖమునుండి గంగాదేవి
యదివఱకే ముక్తురాలినిగాఁ జేసెను; గాన నామె దీర్ఘనిద్ర
నుండి లేవనేలేదు. కాని యాశిశువు కొంతసేపటికి స్మృతికి
వచ్చెను. అసామాన్య బేగమునకు నచటనే దహనవిధులు చేయించి
తా నాశిశువును ఇంటికిఁ గొని చని తాఁ గన్నకూఁతురివలె సం
రక్షించెను. నేటివఱకు బంగాళాదేశమునందు అసామాన్యను
దేవిగా భావించి యాబిడ్డ నెత్తుకొనినటుల నామె విగ్రహమును
చేసి పూజించువాడుక గలదఁట.

ఈప్రకార మసామాన్య తనదృఢనిశ్చయమువలన శత్రువుల
యందును మిత్రభావముంచి, యొరుల కసాధ్య మైనసత్కృత్య
మొనరించి తనపేరు సార్థక మగునట్టులుగాఁ జేసెను. అదే
ప్రకారమా సచ్చరితము చదివిన యువతులును తమచేతనైనంత
వఱకుఁ బరులకు నుపకారము చేయుచుండవలయును. పరులు
మీపై నన్యాయముగా నాగ్రహపడినను మీరు వారి నత్యంత
ప్రేమతోఁ జూచిన యెడల మీరందఱకును పూజ్యురాండ్రయి
యీశ్వరుని ప్రేమచే నసామాన్య లగుదురు.

ఖనా.

'విద్యచే శాశ్వతంబగు వినుతి కల్గు.'

పూర్వకాలమునందు, ఖనా యను స్త్రీ జ్యోతిశ్శాస్త్రమునం దధిక ప్రవీణురాలై యుండెను. ఆమె చేసినకవిత్వ మాబాల వృద్ధుల కధికప్రియముగా నుండెననియు ఖ్యాతిగలదు. కాని మన దేశమునందుఁ జరిత్రములు వ్రాయువాడుక లేనందున నామె చరిత్రము సవిస్తరముగా నెచ్చటను దొరకలేదు. ఇంకను కెంతో యుండి తెల్లవలసియున్నది. ఈమె తలిదండ్రు లెవ్వరో తెలియదు. కాని యామె జననీజనకులు బాల్యమునందే మృతి నొందినందువలన నీమె నెవఁడో యనార్యుఁడు పెంచుకొని యతఁడే యామెకు జ్యోతిషవిద్య నేర్పెనని యొకవింతకథఁ జెప్పెదరు. ప్రాచీనకాలమునం దార్యులకంటె ననార్యులే జ్యోతిషము నందు విశేషపాండిత్యము గలిగియుండిరని యందురు. ఖనా కుశాగ్రబుద్ధి గలదైనందున నితరబాలికలవలె నాటలతోఁ గాలము గడపక తన పెంపుడు తండ్రియొద్ద స్వల్పకాలములోనే సంపూర్ణ జ్యోతిశ్శాస్త్రము నభ్యసించెనఁట! ఆపెంపుడు తండ్రి యీయామెబుద్ధి కెంతయు మెచ్చి తనకు వచ్చినవిద్య యంతయు నామెకు సాంగో

పాంగముగా నేర్పెను. ఇట్లు పురుషులకుసహితము దుర్లభ మయిన గణితజ్యోతిషము నీమెకుఁ గరతలామలకము లయ్యెను.

ఖనా వసియించెడి గ్రామమునందే మిహిరుఁ డను బ్రాహ్మణ చిన్నవాఁ డొకఁ డనార్యునిచేఁ బెంపఁబడెను. పెంపుడుతండ్రి యయిన యనార్యుఁడు మిహిరునిఁ బుత్రవాత్సల్యముతోఁ బెంచి పెద్దవానిఁ జేసి జ్యోతిషమునం దపారపండితునిగాఁ జేసెనఁట. తదనంతరమునందు ఖనా మిహిరు లిరువురును యుక్తవయస్కులై తమ పెంపుడుతండ్రుల యనుమతి వడసి వివాహముఁ జేసికొని సంసారభారమును మోయుచుండిరి.

ఖనాయొక్క తలిదండ్రు లెవ్వరైనది తెలియకపోయినను, మిహిరునివంశము మన మెఱుఁగవచ్చును. లోకప్రసిద్ధు డగువిక్ర మాదిత్యుని సభయందుండు నవరత్నములలో నొకఁ డగువరా హుఁడను కేమిహిరుఁడు పుత్రుఁడఁట. వరాహుఁడు జ్యోతిషమునం దధికప్రవీణుఁడయి జ్యోతిషగ్రంథములు కొన్నిరచించెను. ఆయన మిహిరుఁడు పుట్టఁగానే జాతకము వేసిచూచి యందులో సంఖ్యలు తప్పుటవలన, నూటయేండ్లు నాయుర్దాయ మున్నను తండ్రి కొకపుత్రుకుఁ బదిసంవత్సరములే జీవితమని వచ్చెనఁట. అందుకు వరాహుఁడు మిక్కిలి చింతిల్లి పిల్లవాఁడు పదిసంవత్సరములు పెరిగి మృతినొందిన విశేషదుఃఖమగుఁ గాన నిప్పుడే వీని నెక్కడనైన విడిచిన బాగుండునని యోచించి, కట్టెదోనెలో బాలుని నునిచి నీటి ప్రవాహములో విడిచెనఁట. తదనంతర మాబాలుఁ డొక

యనార్యునకు దొరకఁగా వాఁడు సాఁకి విద్యనేర్పినసంగతి యిది వఱకే వ్రాసినాను.

వివాహానంతరము ఖనా మిహిరుల కిరువురకును ఆర్యులలోనికి వెళ్ళవలయునను వాంఛ గలిగి తమపాలనకర్తల యనుజ్ఞనడిగిరి. అందుకు వారు సమ్మతించి వారినంపి వచ్చుటకయి వెంట నొక యనార్యదాసినిఁ బంపి దానిచేతికిఁ గొన్ని జ్యోతిషగ్రంథముల నిచ్చిరి. ఆర్యు లుండుప్రాంతము యొక్క పొలిమేరదాఁటి వారి దేశమునకు వెళ్ళునపుడు, ఆస్త్రీ జ్యోతిషమునందు ఖనాకును మిహిరునకును గలప్రజ్ఞను బరీక్షింపఁ దొడఁగెను. వారు జ్యోతిషమునందు పండితులని తెలిసిన నాపుస్తకముల మరల స్వదేశమునకుఁ దీసికొని రమ్మనియు, లేనియెడల పుస్తకములు వారికినిచ్చి రమ్మనియు ననార్యులు చెప్పిరఁట. కాన వారినిఁ బరీక్షించుటకయి యాదాసి యచట నీనుటకు సిద్ధముగానున్న యొక గోవును మిహిరునకుఁ జూపి 'ఈయావునకు నెఱ్ఱదూడ పుట్టునా, తెల్లదూడ పుట్టునా' యని యడిగెను. మిహిరుఁడు 'తెల్లదూడ పుట్టు'నని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. అంతట నాయావు ఈనఁగా నెఱ్ఱదూడ పుట్టెను. అందుపై నాదాసి మిహిరునకు జ్యోతిషజ్ఞానము పూర్ణముగా లేదని యెంచి యాపుస్తకముల నాతని కిచ్చి తన స్వదేశమునకు మరలిపోయెనఁట. అంత మిహిరుఁడు తా నిన్ని దినములనుండి శ్రమపడి యభ్యసించిన విద్యయందు తాను ప్రవీణుఁడు కానందునకు నెంతయుఁ జింతిల్లి, యింత కష్టపడిన దాని

విద్య యింక నీపుస్తకములవలన నేమి గాఁగలదని కోపముతో నాపుస్తకములను ఏటిలోఁ బాఱవేసెను. అప్పుడు ఖనా సమీపముననే యున్నదిగాన పరుగెత్తుకొని వెళ్లి యాపుస్తకములలో నొంటినిమాత్రము నదీప్రవాహములోనుండి యీవలికిఁ దీసెను. కడమపుస్తకము లామెకు దొరకక ప్రవాహములలో కొట్టుకొని పోయెను. తదనంతర మాదంపతులు తిన్నఁగా విక్రమాదిత్యుఁడు వేటకు వచ్చియున్నస్థలమునకు సమీప గ్రామముఁ జేరిరి. అచట విక్రమాదిత్యుఁడు విద్వాంసులను మన్నించునని విని మిహిరుఁడు రాజుసందర్శనముఁ జేసి తనవిద్యావిశేషమును గొంత కనుపరచఁగా రాజు సంతోషించి యాయనను దన సభాస్థానపండితునిగా నేర్పరచి తనగ్రామమునకుఁ దోడుకొనిపోయి వరాహుని బిలిపించి యీదంపతుల నతనికిఁ జూపి 'వీరిని నీయింటనునుచుమని' చెప్పెను. అందుపై వరాహుఁడు వారినిఁ దనయింట నుంచుకొనెను. అంతఁ గొంతకాలమునకు వరాహునకుఁ దాను పాఱవేసిన తనకొమారుఁడీమిహిరుఁడే యని తెలిసి పితాపుత్రులిరువురకును అపరిమితానందము కలిగెను. తదనంతర మెప్పుడును వరాహుఁడు, మిహిరుఁడు, ఖనా తమలోఁ దాముజ్యోతిషమునుగుఱించి యనేకప్రసంగములు చేయుచు జ్యోతిశ్శాస్త్రములోని క్రొత్తక్రొత్తసంగతులను గనిపెట్టసాగిరి. మిహిరుఁడు తండ్రితో సమానవిద్యావిశేషములు గలవాఁడుగాన విక్రమార్కుని సభయందును, దేశమునందంతటను ఆయనకీర్తిని గొనియాడని

వారు లేకయుండిరి. ఖనాయింటియొద్దనే యుండి రాజసభ కేన్నఁ డును పోకపోయినను ఆమెయందుండు సుగుణసంపదయును, విద్యా పరిమళమును, దిగంతములయం దంతటను వ్యాపించెను. వరా హుని కోడలును మిహిరునిభార్యయు నగు ఖనా ఖగోళవిద్యయం దధిక ప్రవీణురాలని యందఱును జెప్పుకొనుచుండిరి.

ఇట్లుండ నొకనాఁడు విక్రముఁడు వరాహునిఁ బిలిచి యాకా శమునందుఁ గలనక్షత్రసంఖ్య చెప్పుమనెనఁట! అందున కాయన గ్రంథములను శోధించియు నక్షత్రసంఖ్య కనుఁగొనఁజాలక ఆకా శమునందుఁ గల నక్షత్రములను లెక్కించుటకు వీలు లేనందున మిక్కిలి చింతనొంది యాసంగతి కొమారునకుఁ దెలిపెను. కొమారుఁడును దనశక్తి నంతను వినియోగపఱచి యాలోచెనుగాని యాయుక్తియు నక్షత్రసంఖ్య దెల్పుట కెంతమాత్రమును పనిపడినదికాదు! ఇట్లు పితాపుత్రు లిరువురును నిరుపాయులై రాజసభలోఁ దమకు నవమానము కలుగునని చింతాక్రాంతులై యుండఁ వారినిఁ జూచి, ఖనా, విచారహేతు వడిగెను. ఆమె యందుకుఁ గారణము తెలిసికొని దీని కింత విచారమేల యని. వారికిఁ గొంతధైర్యముఁ జెప్పి తా నొకగడియసేపు గణితము చేసి నక్షత్రసంఖ్యఁ గనిపెట్టి వారికిఁ జూపెను. అందుపై వారు ప్రముదితులై భోజనములుచేసి రాజసభకుఁబోయి యానక్షత్ర సంఖ్యను దానిఁ గనుఁగొనినరీతియుఁ జూపఁగా సభికు లందఱును. అధికాశ్చర్యమగ్నమానసులైరి. అంత వరాహుఁ డామహా

కార్యము తనప్రజ్ఞవలనఁ దెలియలేదనియుఁ దనకోడలే విద్యాధి
కురాలై నందున నీసంఖ్య సులభముగాఁ గనిపెట్టెననియుఁ జెప్పెను.
ఆమాట విని యచటనున్నవా రందఱును ఆవిదుషిని వేనోళ్ళఁ
గొనియాడిరి. విక్రమాదిత్యుఁడు మిగుల సంతసించి "నాసభ
యందు నవరత్నములతో రేపటినుండి యామె దశమరత్నముగా
నుండును. కాన రేపటినుండి యామెను అవశ్యముగా సభకుఁ
దోడ్కొనిరమ్మని" యానతిచ్చెను! రాజాజ్ఞ వినినతోడనే వరా
హుని కత్యంతభీతి కలిగెను. ఎందుకన స్త్రీలను రాజసభలలోనికిఁ
దీసికొనిపోవుట యెంతయు నవమానకరమనియు, లోకనిందాస్ప
దమనియు వరాహుని యభిప్రాయమఁట. కోడలిని రాజసభకుఁ
దీసికొని పోకుండిన రా జత్యంతాగ్రహపడునని తలఁచి వరా
హుఁడు ఇందుకు మూలకారణురా లయిన ఖానానుచంపివేసిన
బాగుండునని నిశ్చయించెనఁట! వరాహుఁ డాసంగతిఁ గొమా
రునకుఁ దెల్పి నీభార్య నాలుక కోయుమని యాజ్ఞాపించెనఁట!
కాని సద్గుణమణియగు ప్రియభార్య నంతక్రూరత వహించి చం
పుటకు మిహిరున కింతమాత్రమును మన సొప్పకుండెనఁట!
ఈసంగతియంతయు ఖానాకుఁ దెలిసి, మామగారియాజ్ఞను ఉల్లం
ఘించక శిరసావహించి తన నాలుకనుగోసి ఖండింపుఁడని భర్తను
భక్తితో వేఁడుకొనెనఁట! అందుపై నాతఁడు మనసు దృఢపర
చుకొని ప్రియభార్యయొక్క జిహ్వను ఖడ్గముతోఁ గోసెనఁట.
అందుపై నామె త్వరలోనె యిహలోకము విడిచెనఁట. కొంద

టీకథనే యిట్లు చెప్పుదురు:—విక్రమార్కుని యాజ్ఞ ప్రకారము ఖనా యాతని సభలోని పదియవ రత్నమయ్యెను. తరువాతఁ గొన్నిరోజులకుఁ గాలధర్మము నొందెను. ఇట్లు చెప్పువారీమె స్వాభావికముగా మానవు లందఱు మృతిఁ జెందునట్లుగానే మృతిఁజెందినదనియు బరులచేఁ జంపఁబడలేదనియుఁ జెప్పెదరు. మొదటి కథకంటె నీ రెండవకథయే విశేష సంభవనీయముగా నున్నది. విక్రమునికాలమునందు స్త్రీలకు రాణివాసము లేక యుండెనని యనేక ప్రమాణములవలనఁ గానఁబడుచున్నది. ఇది యుంగాక యంతరాణివాసముండినయెడల రాజు ఖనాను రాజ సభకుఁ దీసికొనిరమ్మని యేల చెప్పియుండును ? తనప్రియభార్యను నిష్కారణముగా మిహిరుఁడు చంపెనన్న క్రూరపుమాట నమ్మ దగినదికాదు. కనుక రెండవకథయె యుక్తియుక్తముగా నున్నది.

ఈ వరిశోమునం దనేకాసంభవములైన సంగతు లచ్చటచ్చటఁ గానుపించు చున్నవి. వానిని విడిచినను పూర్వకాలమునం దొక స్త్రీ, పురుషులకుఁగూడ నసాధ్యమగు జ్యోతిర్విద్య నభ్యసించి ప్రవీణత నొందియుండెననియు, ఆమెకు జ్యోతిషముయొక్క యంగములైన [illegible]స్కంధమునందును గణితస్కంధమునందును, అసమానప్రజ్ఞ గలిగియుండినదనియు స్పష్టముగాఁ దెలియుచు న్నది. ఖనాయొక్క బుద్ధి యిట్టి గహనవిషయమునం దింతసులభముగాఁ బ్రవేశించుటఁ జూడఁగా, స్త్రీలబుద్ధి పురుషుల బుద్ధికంటె మందమనియు, నాఁడువారిమెదడు (మస్తిష్కము) మగవారి

మెదడున కంటె బలహీనమనియుఁ దక్కువ తూఁగుననియు,
నందువలన పురుషులకుఁ దెలిసినంతటిజ్ఞాన మతివలకుఁ దెలియుట
సంభవింపదనియుఁ జెప్పువారిమాట లన్నియుఁ బక్షపాతవచన
ములని నిర్వివాదముగాఁ జెప్పవచ్చును. స్త్రీలు నైసర్గికమూర్ఖు
రాండ్రని చెప్పుటకంటె నేటివఱకు స్త్రీలకు బాల్యమునుండియు
విద్యాగంధము నించుక సోఁకనియ్యనందున వారు మూర్ఖురాం
డ్రుగాఁ గానుపించెదరని చెప్పవచ్చును. బాల్యమునందు బాలు
రును బాలికలును సమానబుద్ధివైభవములు గలిగియే యుందు
రని మనకందఱకును దెలిసినమాటయే. బాలురకంటె బాలిక
లెప్పుడును బుద్ధిహీనలుగా నుండరు. బాల్యమునందాఁడుపిల్ల
యెట్టి బుద్ధివైభవము గలదైనను తలిదండ్రులు దాని నంతమా
త్రమును విద్యనేర్పక జ్ఞానాభివృద్ధికిం దగినయుపాయము నేవియుఁ
జేయనందున నది వివేకహీనురాలగుచున్నది. బాలుఁడు చిన్న
తనమునం దెంతమందబుద్ధియైనను వాని కైదేండ్లు రాఁగానే తలి
దండ్రులు విద్య నేర్పి వానికిఁగల మాంద్యమును వదలించి,
జ్ఞానాభివృద్ధికొఱకనేకశాస్త్రములను జదివింతురు. కాన వాఁడు
మిక్కిలి ప్రజ్ఞావంతుఁడై ప్రసిద్ధుఁడగును. చిన్ననాఁడు వానికంటె
విశేషప్రజ్ఞగల వానియక్కమాత్రము విద్యాగంధ మేమియు
లేనందున మహామూర్ఖశిరోమణియై యుండును. ఇట్లు తలి
దండ్రులపక్షపాతముచేఁ బురుషసంతతిలోను స్త్రీసంతతిలోను జ్ఞాన
మును గుఱించి మహాదంతరముపడినదేగాని స్త్రీలస్వాభావిక

మౌర్ఖ్యమువలనఁగాదు. కాన స్త్రీలకును పక్షపాతరహితులై పురుషులు విశేషవిద్య నేర్పినచో స్త్రీలును అసామాన్యబుద్ధి చాతుర్యములను జూపి పురుషుల కనేకవిషయములలో సాయముచేసి యర్ధాంగులన్న నామమును సార్థకపఱుతురని నొక్కి వక్కాణించుటకు సందేహము లేదు.

మీ రా బా యి.

క. స్మృతిసౌఖ్య క్షాంతి శ్రీ
ధృతికీర్తులు గలుగు*దు ర్మతియు గ్రోధము లు
ద్ధతయును మాత్సర్యములే
వతిపుణ్యత విష్ణుభక్తు*లైన జనులకున్. శాంతిపర్వము.

నేటివఱకు కీమాలయందుఁ గూర్పఁబడిన నారీమణులలోఁ బలువురు రాజ్యకార్య ధురంధరత్వమునందును, కొందఱు పాతివ్రత్యమునందును, కొందఱు విద్యావినయాది సద్గుణములయందును, కొందఱు దానధర్మాదులయందును బ్రసిద్ధిని గాంచిరి. అనఁగా వీరందఱును ఐహికసంబంధ మగుజనసంగతులయందే మనకు వంద్యులయిరి. ఈచరిత్రనాయిక యిట్టివిషయములలో బ్రసిద్ధిఁగాంచలేదు. ఈమె తత్త్వజ్ఞురాలనియు, భక్తాగ్రేసర చక్రవర్తిని యనియుఁ బ్రశంసింపఁబడు వనితారత్నము. హిందూదేశమునందేమి యితరదేశములయందేమి జన్మించి భగవద్భక్తిచే నజరామరు లయినసాధువుల ధర్మమతము లెట్టివైనను వారందఱును పక్షపాతరహితు లగుజనులకుఁ బూజనీయులే యగుచున్నారు. వారియాచారములు మనయాచారములకన్న భిన్నములైనను వారికిఁ గల నిష్కళంకమయిన యీశ్వరభక్తివలననే

వారు మనలకు వందనీయులగుదురు. కాన విష్ణు భక్తిపరాయణ యగు ప్రస్తుత కథా నాయికయొక్క చరిత్రము సకల మత మతాంతరులకును గ్రాహ్యమేయని చెప్పవలెను.

ఉత్తరమున హిమాచలము, దక్షిణమున వింధ్యాద్రి, తూర్పున గంగ, పశ్చిమమున సింధువు సరిహద్దులుగాఁ గల ప్రదేశము నందెటు చూచినను, త్రోవనడుచు పాంథులును, ఇల్లిల్లు తిరిగి తిరిపె మెత్తుకొను భిక్షుకులును, గొడ్లను గాయు గొల్లపిల్లలును, రాజ సభలయందు సంగీతము పాడు గానవిద్యానిపుణులును మీరా నామాంకితముగల పదములఁ బాడుచుందురు. వారిలో నెవరినైన 'మీరా' యెవరనియడిగిన వారత్యంత పూజ్యభావముతో నామెకు మ్రొక్కి "మీరా యొక యపూర్వ స్త్రీరత్నము" అని చెప్పుదురు. ఈప్రకార మాప్రాంతమునందంతట నాబాలవృద్ధుల కందఱకును వందనీయురాలై మీరాబాయి ప్రసిద్ధిఁ గాంచెను.

మారవాడ దేశమునందు మేరతనివాసులగు రాథోర్ రాజపుత్రులవంశము గొప్పదని యెన్నఁబడును. ఆవంశములోని వాఁడగు జయమల్లుఁడను నొకసరదారునకు విక్రమశకము ౧౪౫౮ వ సంవత్సరములో నీకన్యారత్నము జన్మించెను. మీరాబాయి తండ్రియగు జయమల్లుఁడు మిక్కిలి దయాపరుఁడై పేదసాదలను రక్షించుచు వీలుగానున్నసమయమున భగవత్కీర్తనము నందుఁ గాలముఁ గడపుచుండెను. ఆయన సహవాసమువలన మీరాబాయికిని భక్తి పుట్టువడెను. తండ్రి యామెకుఁ జిన్నతన

మునకె విద్య చెప్పించినందున నామె భాగవతము, విష్ణుపురాణము, రామాయణము మొదలగు భక్తిరసప్రధానములగు గ్రంథములనె యెల్లప్పుడును చదువుచుండెను.

విద్యావతియు, సద్గుణవతియు, నసమానరూపసంపన్నయు నగు మీరాబాయి యుక్తవయస్కురాలు కాఁగా ఆమెను ఉదయపురాధీశ్వరుఁడగు కుంభరాణా కిచ్చివివాహము చేసిరి. వివాహానంతరము దంపతు లిరువురును సమానవిద్యాగుణరూపములు గలవా రయినందునఁ బరస్పరానురాగము గలిగియుండిరి. ఆదంపతు లిరువురును ఒకరి సహాయముచే నొకరు కవిత్వముఁ జెప్పుటయందు ప్రవీణులైరి. కాని రాణాచేయు కవిత్వమంతయు నైహికవిషయముగాను, మీరాబాయి చెప్పు పద్యము లన్నియుఁ బరమార్థవిషయములుగాను ఉండెను. అంతఁ గొంతకాల మరిగినపిదపఁ దండ్రి మరణానంతరము కుంభరాణా రాజాయెను. రాణాగారికి రాజ్యాధికారము దొరికినది మొదలు మీరాబాయికి మునుపటికంటెను స్వతంత్రతవిశేషముగా దొరకెను. కాన నామె భక్తియనుమతి వహించి నిత్యమును ఈశ్వరుని ప్రార్థన, స్తుతి, పూజనము మొదలయినకార్యములయందే చాలకాలము గడుపుచుండెను. ఆమె తనసఖుల కెప్పుడును సర్వవ్యాపియగు విష్ణునిగుణములనే చెప్పుచు భక్తులయెడ ఆయన కనఁబఱచిన యధికాదరములను చదివి వానిపై తాననేకపద్యములను పాటలను రచించి చదివి యానందపరవశురాలగుచుండె

ను. ఆమె సఖులును తమరాణిగారు చెప్పు భగవద్గుణకీర్తన
ముల వినియుండుటవలనే తాము ను భగవద్భక్తి పరవశు లగు
చుండిరి. ఆహా! రాజ్యవైభవము గలిగియు నందు నిచ్ఛలేక
యిట్లు పరమార్థచింతయందే పరమానందమును బొందుచు
తనసఖులను సహితము మల్లె భక్తురాండ్రను జేయువా రీలోక
మున దుర్లభులుగదా?

ఇట్టిపరమభక్తురాలు ఉదయపురపుకోటలో బంధింపఁబడి
రాణివాస మనుకారాగృహావాసమునం దెటుల నుండఁగలదు?
ఆమె యాగ్రామములో రాజగృహమున కావలనుండు కృష్ణ
మందిరమునకు నిత్యమును బోవఁ జొచ్చెను. అచ్చట నామె
తాను పరమేశ్వరునిగా భావించిన కృష్ణవిగ్రహమును భక్తియుక్త
ముగాఁ బూజించి తనసుస్వరములతో భక్తిరసపూరితము లగుపద
ములఁ బాడి యానందాతిరేకమువలన నాట్యముఁ జేయుచుం
డెను. ఇట్టినిష్కళంకభక్తిచే నామెకీర్తి క్రమక్రమముగా నెల్లె
డలఁ బ్రసరించి యామందిరమునకు ననేకు లామెను జూచుటకై
రాసాగిరి. కోటానుకోట్ల నధికముగా దేశములనుండి సాధువులు
మూఁకలుకట్టి యామె దర్శనమునకు వచ్చుచుండిరి. వారిలో
యోగులును, తత్త్వవిచారపరులును, భక్తిపరాయణులును
అనేకు లున్నందువలన వారిసాంగత్యముచే నామెకు స్వాభావిక
ముగా నున్నభక్తి యంతకంత కధికమగుచుండెను.

ఇట్లు మీరాబాయిఖ్యాతి యనేక దేశములలో నిండి

యాపెచే రచియింపఁబడిన పద్యములను కీర్తనలను ప్రతిగ్రామములో జనులు భక్తితోఁ బాడసాగిరి. అప్పుడు ఢల్లీ పాదుషాగా నున్న అక్బరు మీరాబాయియొక్క కీర్తి విని యాభక్తురాలిని జూడవలెనన్న యిచ్ఛ గలవాఁడయ్యెను. కాని ఉదయపురాధీశ్వరుఁడు తన కదివఱకు లోఁబడినవాఁడు కానందునను, స్త్రీలు తురకల కనులఁబడుట గొప్పయవమానకర మయినసంగతియని రాజపుత్రులకు దృఢాభిప్రాయ మున్నట్టు తెలిసినవాఁడు గనుకను, అంతకుఁ బూర్వము తురుష్కుఁ డొకఁడు రాజపుత్రిని జూడఁ గోరినంతమాత్రమునఁ జిత్తూరు రాజపుత్రికలందఱును తమదేహముల నగ్నిహోత్రమున దగ్ధించుట నదివఱకే విని యున్నవాఁడు గనుకను అక్బరు, రాజవేషముతో మీరాబాయినిఁ జూచుట యసంభవమని తలఁచెను. అంత నాతఁడు తనసభలోని తానసేనుఁడను ప్రఖ్యాతగానవిద్యాపరునిఁ బిలిపించి యుపాయమడిగెను. అతని యాలోచనప్రకారము అక్బరును తానసేనుఁడును సాధారణ హిందూబైరాగులవేషములు వేసికొని గూఢముగా నుదయపురముఁ జొచ్చి మీరాబాయి పూజచేయుచున్న మందిరముఁ బ్రవేశించిరి. అంత నాపాదుషా మీరాబాయి భక్తిజ్ఞానములఁ గని యానందమగ్నుఁడయి యామెవలన తాను పరమార్థోపదేశముఁ బొందవలయునని తలఁచి పవిత్రురాలగు మీరాబాయికి సాష్టాంగనమస్కారముఁ జేసెను. అందుపై మీరాబాయి 'నీవు నాకేల నమస్కరించెదవు. పరమేశ్వరునకు నమస్కరింపుము.

నావలన నీ కేమి కావలయునో చెప్పుము" అని యడిగెను. అందు కాపాదుషా "నాకుఁ బరమార్థసాధన ముపదేశింపు మనఁగా నామె "సదా పరమేశ్వరభక్తియే పరమార్థసాధన" మని యుపదేశించెను. ఉపదేశమును గ్రహించిన పిదప నాతఁడు తనయొద్ద దాఁచియుంచిన రత్నమాల గురుదక్షిణగా నామెకు నియ్యఁ బోయెను. ఆమాలను జూచి మీరాబాయి "ఇట్టియపూర్వ మైనరత్నమాల బైరాగివగు నీ కెక్కడినుండి వచ్చెను" అని యడిగెను. అందు కాయన 'తా నొకరాజువద్ద నేదో యపూర్వ కార్యముచేసి యాతనిని మెప్పించినందున తన కారాజిచ్చె'నని చెప్పెను. మీరాబాయి యారత్నహారము తన కక్కరలేదని దిట్టముగాఁ జెప్పినందున నామాయబైరాగి యారత్నహారము మందిరములోని స్వామిమెడలోవేసి చనెను. కాని యాహారమే మీరాబాయి సంసారసుఖమునంతను నిర్మూలము చేయుటకుఁ గారణ మాయెను. అట్లాయన వెళ్లిన మఱుసటిదినమే మిగుల విలువగల యారత్నహారము సంగతి గ్రామమంతటను వ్యాపించి రాజునకుం దెలిసెను. వెంటనే రాజు దాని దెప్పించి రత్నపరీక్షకులచే దానివిలువ పదిలక్షలని తెలిసికొనెను. ఆరత్నపరీక్షకులలో నొకఁడు తానాహారము ఢిల్లీపాదుషాయగు అక్బరున కమ్మితి ననియుఁ జెప్పఁగా విని హారము నిచ్చి పోయినవా డెవడై యుండునా యని విచారింపసాగెను. విచారింపఁగా విచారింపఁగా ఆవచ్చినవాఁడు ఢిల్లీపతియగు పాదుషాయే యనియు,

ఆయన తనపత్ని పాదములఁ దాకి యామెతో సంభాషించెననియు రాణాకుఁ దెలిసెను. అందుపై రాజత్యుగ్రుఁడై తన సుశీల యగు పత్నిని దుస్సీలనుగా నెంచి యామె తమరజపూతకులమునకుఁ గళంకముఁ దెచ్చెనని యెంచి యట్టిదుష్టురాలిని జీవముతో నుంచుట తన కపఖ్యాతికరమని తలఁచెను! తోడనే రాజామెను చంపుటకు నుత్తరు విచ్చెను, కాని యామెను జంపునట్టి ఘోర కార్యముఁ జేయుటకు నెవ్వరును సమ్మతించరైరి. కనుకఁ దన్నుఁ దానే చంపుకొనవలసినది యనఁగా నాత్మహత్యఁ జేసికొనవలసిన దని మీరాబాయికి నుత్తరము వ్రాసి దానిపై రాణాగారు తన చేతిముద్రను వేసి యామెకుఁ బంపెను. మీరాబాయి దేవ మందిరమునుండి యింటికి వచ్చునపు డొకయమాత్యుఁ డాయుత్తర మామె కిచ్చెను. ఆమెదానిఁ జదివి భీతిల్లక భర్తదర్శన మొకసారి తనకు నగునాయని యామంత్రి నడిగెను. మీరాముఖముఁ జూడనని రాణాగారు శపథము వహించినందున రాజదర్శనము కానేరదని యామంత్రివరుఁడు చెప్పెను. అందుపై నామె "నీవు వెళ్లి మీభార్య మీయాజ్ఞను శిరసావహించెనని రాజుతోఁ జెప్పు" మనెను కాని యామె యుత్తరములోని సంగతి సఖుం కెంతమాత్రమును జెప్పినదికాదు. ఆమె రాజమందిరముఁ బ్రవేశించి యెప్పటివలెనె యీశ్వరభజనయందుఁ గాలముఁ గడపెను! నాటిరాత్రి యందఱును నిద్రించినపిదప మీరాబాయి రాణివేషమును విడిచి బీదస్త్రీల కుచితమైన వస్త్రములను ధరిం

యిల్లువిడిచి భగవంతుని స్మరింపుచు నొక నదీతీరమునకు వెళ్ళె
ను. అచట నామె పతియాజ్ఞఁదలఁచి నిండి పాఱుచున్ననదిలో
దుమికెను! అంత నామెకు దేహస్మృతి తప్పెనుగాని మధ్యమధ్యం
దనప్రాణ మింకను దేహమును విడువలేదనిమాత్ర మామెకు
దెలియుచుండెను. అట్టియర్ధస్మృతిలో నామె కొకదివ్యతేజము
కనుపడెనఁట. ఆ తేజమిటులఁ బలికినట్లు మీరాబాయికిఁ దోఁచెను.
"ఓమీరా! నీవు నీభర్తయాజ్ఞఁ జెల్లించి యాత్మహత్యఁ జేసికొని
కృతార్థురాలవైతివి, కాని నీకు నింకను ఆయువు చాలనున్నది.
నీవింకను బ్రపంచముపైఁ జేయవలసినకార్యము లనేకము
లున్నవి. కాన నీకర్తవ్యములఁ జేయుకొనుటకులెమ్ము." ఈవాక్య
ముల విని యామె కన్నులు విప్పి చూచునప్పటికి నదీ తీరమున
తానున్నట్లామెకుఁ దెలిసెను. అప్పుడు తెల్లవారి సూర్యో
దయ మగుచుండెను. అంత నామెలేచి యచట నలువంకలఁ
బరికించి యెవ్వరినిఁగానక కొంతసేపటివఱ కేమియుఁ దోఁచక
యూరకుండెను. కాని మరల తెలివిఁ దెచ్చుకొని యీశ్వరభజన
చేయుచుఁ గొంతదూర మరిగి యచట గొల్లపిల్లలను గని "అన్న
లారా! బృందావనమార్గముఁ జూపెదరా?" యని యడుగఁగా
వారామెకుఁ ద్రోవఁజూపిరి. ఆగోపాలకుల కామెభక్తిచేతను,
వినయవాక్కులచేతను ఆమెయెడఁ బూజ్యభావము గలిగినందున
వారు "అమ్మా నీకేమి కావలెను" అని యడిగిరి. ఆమె యాఁ
కొని యున్నదుటఁగని యామెకుఁ బాలు త్రాగనిచ్చిరి. వారిలో-

గొందఱు బాలకు లామెకుఁ ద్రోవఁజూపుచు నామె వెంటఁ జనిరి. అప్పు డామె వారు చూపినమార్గమునఁ బోవుచుండఁగా మార్గమునఁ గల పల్లెలయందలి ప్రజ లామెభక్తికి నచ్చెరువందుచు నామెకు శిష్యులై గుంపుగుంపులుగా నామెతో నడువసాగిరి. వారికి రావలదని వారింపుచు వా రిచ్చువస్తువులను గైకొనక యాఁకలి సమయమునఁ గొంచెమాహారముఁ గొనుచు నామె, బృందావనమెప్పుడు వచ్చునోయని చింతింపుచు, యహోరాత్రములును నడుచుచుండెను. ఇట్లామె వలదన్నను భజన చేయుచు వెంటవచ్చు జనసమూహముతో నామె బృందావనపురము సమీపింపఁగా నచటిప్రజ లామె కైలాసమునుండి గణములతో నిటకు వచ్చిన కాళికాదేవియని తలఁచిరఁట! ఆమె యచటికి వెళ్లి నపిడప జీవగోసాయియను గొప్పసాధువచట నుండు నని వినెను. ఆజీవగోసాయి పరమభక్తుఁడును జ్ఞానియునై తన శిష్యుల కందఱకును "మీకు జ్ఞానము కావలెనన్న ధనమును స్త్రీనిఁ బరిత్యజించుటయెగాక వానిఁ గన్నులతోనైనఁ జూడఁ గూడదు" అని బోధించి తానును స్త్రీముఖముఁ జూడనని యొకవ్రత మవలంబించెను. ఈసంగతియంతయు విని మీరాబాయి యాగోసాయి కిట్టి యర్థము గల వర్తమాన మంపెను. "బృందావనమునందు శ్రీకృష్ణుఁ డొక్కఁడే పురుషుఁ డనియు భక్తులందఱును ఆయనను, పతిని ననన్యభక్తితో సేవించెడి పత్నివలె, సేవింతురుగాన నట్టి భక్తులందఱును పురుషులయినను స్త్రీ

లయినను స్త్రీలేయనియు జెప్పెదను. ఇట్లందఱు భక్తులును సమాను లయినప్పుడు మేము పురుషులమని గర్వించుట హాస్యాస్పదము. మీకుఁ బురుషులమనిన గర్వము గలదేని మీరు భక్తుల్గు కానేరరు. భక్తులే యయినపక్షమున భక్తురాండ్రను జూచుట కేమి యభ్యంతరమో సెలవిండు.” ఈయుపదేశ మయిన వార్తనువిని జీవగోసాయి తెలివిఁ దెచ్చుకొని తనవ్రతమును విడిచి మీరాబాయి సన్నిధికి వచ్చి యామెకు సాష్టాంగ నమస్కారముఁ జేసెను. నాటినుండియు నాతఁడు తనకుఁ దెలియని పరమార్థవిషయములు మీరాబాయిని అడిగి తెలిసికొనుచుండెను. మీరాబాయి జీవగోసాయికి తానే శిష్యురాలనని యందఱకును చెప్పుచుండెను. కాని లోకులంత యామెకే జీవగోసాయి శిష్యురాయెనని నమ్ముచుండివారు. మీరాబాయి యచట శ్రీకృష్ణాలయములోనే వాసముచేయుచు స్వామిపైననేక కీర్తనలను రచించి పాడుచుండెను. ఆభక్తిరసపరిపూర్ణము లగు కీర్తనలు వినుటకు దేశదేశములనుండి యాత్రకు వచ్చువారివలె ప్రజలు వచ్చుచుండిరి. ఇట్లు కొంతకాల మరుగ నామెకీర్తిహిందూస్థానదేశమునందంతటను వ్యాపించెను. ఉదయపురమునందునుఆమెకీర్తి వ్యాపించెనని వేరుగఁ జెప్పవలెనా? గ్రామమునందెచటికివెళ్లినను తనభార్య రచితము లగుపద్యములను పాటలను ప్రతిమనుష్యుని నోటినుండియు కుంభరాణా వినుచుండెను. ఆ బాలవృద్ధుల కందఱకు నామెయందుఁ బూజ్యభావము గలిగి యా

మెను దైవమువలె భజించుచుండిరి. నిర్దోషిణి యగు తనభార్య నన్యాయముగా వెడలఁగొట్టినందుకు రాణా నందఱు దూషింపసాగిరి. జగద్వంద్యయగు తనభార్యయెడలఁ దాను గొప్పఁ పరాధంబుఁ జేసితినని యప్పుడు రాణాకుఁదోఁచెను. అప్పు డాయన బయలుదేఱి బృందావనమునకు వెళ్లి మారువేషముతో మీరాబాయికి సాష్టాంగనమస్కారము చేసి నాకొకవర మిమ్మని యడిగెను. అప్పుడు మీరాబాయి "నీకు కావలయుపదార్థములు గొప్పవా రియ్యఁగలరు గాని నావంటి బీదవారి నాశ్రయించిన ఫల మేమి" అని యుత్తర మిచ్చెను. అందుకు రాజు "యాచకుఁడు సామర్థ్యము గలయజమానునిఁ జూచియే యాచించు" నని బదులు చెప్పెను. అందుపైని 'నీవేమి కోరెద'వని యామె యడుగఁగా 'నన్ను క్షమింపు' మని కుంభరాణా నిజస్వరూపమును జూపెను. అప్పుడు మీరాబాయి యత్యానందమువలనఁ గొంతసేపు దేహము తెలియకయుండి పిదపఁ దెలివితెచ్చుకొని యామె భర్తపదములకు నమస్కరించి 'స్వామీ! దాసురాలు తమకు నేటికి జ్ఞప్తికి వచ్చినందునఁగదా నేఁడు నేను ధన్యురాల నైతిని' అని గద్గదకంఠయై పలికెను. తదనంతరము రాణా మీరాబాయిని స్వరాజ్యమునకుఁ దీసికొనిపోయి ప్రజలనందఱిని ఆనందింపఁ జేసెను. నాఁటినుండియు నాదంపతుల యనురాగ మెన్నఁడును తగ్గక దినదినప్రవృద్ధమానమే యగుచుండెను. అప్పటినుండియు మీరాబాయి యాఱుమాసములు బృందావనమందును ఆఱు

మాసములు ఉదయపురమునను వాసముచేయుచుండెను. ఇట్టి భక్తశిఖామణి యయిన మీరాబాయి కొన్నిరోజులు దైవభక్తియందును పతిభక్తియందును కాలముగడపి పరమపదము పొందెను.

Madras: The Guardian Press, Mount Road

అబలాసచ్చరిత్రరత్నమాల

ద్వితీయ సంపుటము

ఇది

శ్రీమతి భండారు అచ్చమాంబ ప్రణీతము

మూడవకూర్పు మూడువేయి

వేదానంద కంపెనీ, ముద్రాక్షరశాల

౧౩, ఆయిల్ మాంగర్ వీధి

మద్రాసు

౧౯౧౭

వెల రు. ౧-౪-౦

విషయసూచిక

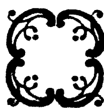
పీ ఠి క

కీర్తిశేషురాలైన శ్రీమతి. బండారు అచ్చమాంబగారు రచించిన అబలాసచ్చరిత్ర రత్నమాలలో కొన్ని చరిత్రములు ఇదివరలో నేను ఎచ్. వి. కృష్ణలో భాగస్థుడుగా నుండగా మొదటి సంపుటముగా ప్రకటించితిని. ఇట నే వర్ణింప నవసరముకాని కొన్ని కారణములచే రెండవ సంపుటము నింత కాలము దనుకను ప్రకటింపజాలనైతిని. ఆంధ్రలోక మీ రెండవ సంపుటమునకై యెదురు చూచుచున్నదని నే నెరుగని వాడనుకాను కావున నిప్పుడు యుద్ధ సమయమేయైనను గ్రంథములకు వలయు సర్వోపకరణములు మిక్కిలి ధర హెచ్చి యున్నను సాహసించి పనిబూని నేటి కీ గ్రంథమును వెలియిడ గలిగితిని. అవ్యాజభ్రాతృ వాత్సల్యమున నాకిట్టిప్రకటనా స్వాతంత్ర్యము ననుగ్రహించియుండు మాకొమర్రాజు లక్ష్మణరావు ఎం. ఏ. గారికి హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతను తెలియజేయు చున్నాడ. ఇంకను అచ్చమాంబగారు వ్రాసిన చరిత్రములు బాగుగా తెలియని సతీమణుల వృత్తాంతములును వారు రెండవ భాగముగా తలపెట్టి కొంతవరకు సాగించిన పురాణ కాలపు స్త్రీలచరిత్రములును ప్రకటితములు కావలసియున్నవి. దీనినిమూడవసంపుటముగా ప్రకటింపనున్నాను. ఈ రెండవసం

పుటముద్రణమున అచ్చుచిత్తుల దిద్దుటలోను మరి యితర విధము నునాకత్యంత సహాయకుడైన బైసాని. నరసింహేశ్వర గుప్త గారికి నాయభినందనము లర్పించుచున్నాను. ఆంధ్రలోక మెప్పటి వలె నాప్రయత్నముసెడల నభిమానము జూపినను కృతజ్ఞు నోనర్చుగాకయని ప్రార్థించుచున్నాను.

3, న్యూబంగిళావీధి,
చింతాదిపేట.

ఇట్లు బుధవిధేయుడు,
గా-హరిసర్వోత్తమరావు.

అబలాసచ్చరిత్రరత్నమాల.

రెండవ భాగము.

రాణీసంయుక్త.

౧౨౫౦ వ శకాబ్దమునందు రాథోడ్ వంశీయుఁ డగుజయచంద్రుఁడు కనౌజ (కాన్యకుబ్జ) రాజ్యమును, చవ్హాణవంశోద్ధారకుఁడగు పృథివీరాజు ఢిల్లీరాజ్యమును పాలించుచుండిరి. ఈయసామాన్యపరాక్రమవంతు లిరువురిలో సంయుక్త జయచంద్రునకుఁ గూతురును పృథివీరాజునకు భార్యయు నయ్యెను. కాన నా రెండువంశములును నామెవలనఁ బవిత్రము లయ్యె ననుటకు సందేహము లేదు.

జయచంద్రునకు సంయుక్త యొక్కతయే కూఁతు రగుట వలన జయచంద్రుఁడు సంయుక్త నెక్కువ గారాబముతోఁ బెంచెను. సంయుక్త స్వభావమువల్లనే సద్గుణవతిగానఁ బెరిఁగినకొలఁదిని ననేకవిద్యల నేర్చి మిగుల నుతి కెక్కెను. ఆమె సద్గుణములును లావణ్యమును గనిన ప్రజ లందఱుఁ దమజన్మము సార్థక మయ్యెనని తలఁచి సంతసించుచుండిరి. ఇట్లీమె కొన్నిదినములు బాల్యావస్థయందుఁ గడపి యౌవనావస్థం దాల్చెను.

ఇట్లు యుక్తవయస్కురా లగుబిడ్డకుఁ దగినవరుఁ డెవఁడా యని జయచంద్రుఁడు చింతింపసాగెను. సంయుక్త రూపలావణ్యములకీర్తి సకలదిక్కులను వ్యాపిం నందున ననేకరాజపుత్రు

లామెను దమ కిమ్మని కోరుచు వర్తమానము లంపిరి. ఢిల్లీపతి యగు పృథివీరాజా యామె రూపగుణములను విని యామెను నెటు లయినఁ జేపట్ట నిశ్చయించెను. సంయుక్తయు ననేకపర్యాయములు పృథివీరాజు పరాక్రమములను విని రూపము చూచి యున్నందువలన నాతని నే వరించెదనని మనంబున నిశ్చయించుకొని యెను. జయచంద్రుఁడు తనకూఁతునకుఁ దగినవరుఁడు దొరకవలయునని స్వయంవరము చేయనెంచెను. పుత్త్రికవివాహము నకుఁ బూర్వము రాజసూయము చేయ నిశ్చయించి సకలదిక్కుల రాజులకును వర్తమానము లంపెను. జయచంద్రుఁడు పరాక్రమవంతుఁ డగుట వలన నితరమాండలికరాజు లంద ఱాయన పిలిచినదినమునకు వచ్చి కనోజనగరము నలంకరించిరి. పృథివీరాజు మాత్రము జయచంద్రునితోఁ గల పూర్వవైరమువలన నా యుత్సవమునకు రాకుండెను. అందునకు జయచంద్రుఁడు మిగుల కోపించి యాతనితోఁ గలవైరమువలన, పృథివీరాజు ప్రతిమ నొకదానినిఁ జేయించి యాప్రతిమను ద్వారపాలకుని స్థలమునం దుంచి, తనపగ సాధించెను. యజ్ఞము విధిప్రకారము జరిగినపిదప స్వయంవరోత్సవ మారంభమయ్యెను. అప్పు డనేక దేశాధీశు లొకచోట నానందముగాఁ గూడినందున కనోజపట్టణము మిగుల నందముగాఁ గానిపించెను.

రాజాజ్ఞప్రకారము మంత్రులు మండపము నలంకరించి రాజుల నందఱిని వారి వారికిఁ దగుస్థానములఁ గూర్చుండఁబెట్టిరి. అటుపిమ్మట సంయుక్త చేతఁ బుష్పమాలను ధరియించి సఖీసహితయయి యామండపమునకు వచ్చెను. రాజకన్య సభకు రాఁగానే రాజపుత్రు లందఱి చూపులు నామెవైపునకే మరలెను. ప్రతి

భూపతియు నామెతనను వరియింపవలెనని కోరుచు[illegible] సంయు
క్త మిగుల గంభీరదృష్టితో రాజలోకమునంత నొక్కసారి కల
యఁ జూచెను. తన కిష్టుఁ డగుపృథివీరా జచటికి రాలేదనియు
ఆయనను బరిహసించుట కాయన ప్రతిమ నొకదానిని జేసి ద్వా
రమునం దుంచి రనియు నామె కంతకుఁ బూర్వమే తెలిసియుం
డెను. అందువలన నాబాల యొకగడియవఱకే యోచించి తుదకు
దృఢనిశ్చయురాలయి తిన్నఁగా నడిచి ఢిల్లీశ్వరప్రతిమను సమీ
పించి యామూర్తికంఠమునందుఁ బుష్పహారమును వేసెను. దా
ని గనినతోడనే సభయం దంతట నొకచేకల్లోల మయ్యెను.
జయచంద్రుఁ డిట్టియవమానమును సహింపఁజాలక కోపావేశ
పరవశుడై ''దుష్టురాలగు దీనిని గారాగృహమునం దుంచుఁ''
డని యాజ్ఞాపించెను. అంతె రాజు లందఱు నిరాశను బొంది త
మతమనగరములకుఁ జనిరి. ఇదియే యీదేశమున జరిగిన కడపటి
స్వయంవరము.

ఈసంగతి యంతయు విని పృథివీరాజు పరమానందభరితుఁ
డయ్యెను, జయచంద్రుఁడు తనను బఱచిన యవమానమును సం
యుక్త తనయందుఁ గనఁబఱచిన ప్రేమయు నేకీభవించి తన్నుఁ
దురపెట్టఁ బృథివీరాజు జయచంద్రునిపై యుద్ధయాత్ర వెడలెను.
ఇట్లాయన శూరులగు యోధులతోఁ గనోజపట్టణము సమీప
మున విడిసెను. అచట నున్న కాలముననే యొకరాత్రి మిగుల
రహస్యముగాఁ బృథివీరాజు సంయుక్తను గలిసి గాంధర్వవిధిచే
నామెను వరియించెను.

వీరివివాహవార్త యొకరిద్దఱు దాసీలకుఁ దప్ప నితరుల కెం
తమాత్రముఁ దెలియదు. పృథివీరాజు వచ్చి తనగ్రామముపై ల

విడియుట విని యాతనినిఁ బట్టి తెండని జయచంద్రుఁడు మూఁడు వేలసైన్యము నంపెను. కహారకంఠీరుఁ డనువాని ముందిడుకొని శత్రుసైన్యములు తమపైపునకు వచ్చుటఁ గని పృథివీరాజును వారితోఁ బోరుటకు సిద్ధముగా నుండెను. తదనంతర మారెండుసైన్యంబు లొండొంటిం దాఁకి మిగుల ఘోరంబుగాఁ బోరసాగెను. అందుఁ బృథివీరాజు సేనానియగు ఆతతాయియని జయచంద్రుని సైన్యాధిపతియగు కహారకంఠీరునకును ద్వంద్వయుద్ధంబు ప్రాప్తించెను. ఆశూరు లిరువురును సింహనాదములు చేయుచు నొండురులతో నెక్కుడు పంతంబులు పలుకుచు నొకరినొకరు నొప్పించుచుండిరి. అంతఁ గొంత సేపటికి భటుల యొక్కయు, గుఱ్ఱములయొక్కయు, ఏనుఁగులయొక్కయు, దేహములనిండ కారురక్తము ప్రవాహమయి పాఱఁదొడఁగెను. అట్టిసమయమున కహారకంఠీరుని రోషావేశ మధిక మయినందున నాతఁడు తనరథంబుడిగ్గి ఆతతాయిని తనఖడ్గమునకు బలియిచ్చి పృథివీరాజు కంఠముఁ దెగ వేయ నుంకించెను. కహారకంఠీరుని శౌర్యమున కోడి పృథివీరాజు బలంబులు చెదరి పాఱసాగెను. అట్టిసమయంబునం దాకస్మికముగా నొక శౌర్యనిధి యచటికివచ్చి పృథివీరాజు కంఠముపైఁ బడ నున్నఖడ్గమును దునియలుచేసి యాతనిఁ గాపాడెను. ఈపరాక్రమవంతుఁ డెవఁడో యొక రాజపుత్రుఁడని చదువరులు భ్రమపడవలదు. అట్లు తన సాహసమువలనఁ బృథివీరాజును గాపాడినది యాతనిపత్నియు జయచంద్రునికూఁతురు నగు సంయుక్తయే. ఆమె తనభర్తను గలసి యాతనితో వెళ్ళవలయునని బహుప్రయాసముతోఁ గారాగృహము వెడలి యతియోగ్యమైన సమయమున నాస్థలము

ప్రవేశించెను. తానెన్నఁడును సంగ్రామముఁ జూడనిదైనను ఆమె జంకక సమయసూచకత గలదియై తానును యుద్ధముచేసి తనభర్తప్రాణములఁ గాపాడెను.

సంయుక్తవచ్చినపిదప పృథివీరాజుబలములు మరల చేరుకొని జయచంద్రుని సేనల నోడించెను. తదనంతరము పృథివీరాజు భార్యాసహితుఁడయి ఢిల్లీనగరమున కరిగెను. ఈదంపతు లిరువురును గొంతకాలమువఱకు పరస్పరానురాగము కలవారయి ప్రజలను తమబిడ్డలవలెఁ బాలించుచుండిరి.

ఇచ్చట జయచంద్రుఁడు పృథివీరాజు తనసైన్యము నోడించి తనకూతుఁను గొనిపోవుటవలన సంతప్తహృదయుఁడయి పగ తీర్చుకొన సమయము వేచియుండెను. ఇట్లీ దేశపురాజులలో నన్యోన్యద్వేషములుకలిగినసమయమున 'శాహబుద్దీన్ మహమ్మద్ గోరీ' యనుమహామ్మదీయుఁడుహిందూదేశముపై దండువెడలెను. వాఁడిచటికి వచ్చి దేశమంతను మిగుల నాశము చేయసాగెను. అనేక దేవాలయములఁ బడఁగొట్టియు జనులనన్యాయముగాఁ జంపియు స్త్రీలపాతివ్రత్యములఁ జెఱచి వారిని తనదాసులను చేసికొనియు మహాక్రూరత్వమును జూపఁ దొడఁగెను. వానిపాదము సోఁకినచోటెల్లను నాశమొందుచుండెను. కాన నట్టివాని నోడించి పతివ్రతల పాతివ్రత్యమును, మతమందిరములను గాపాడనెంచి పృథివీరాజు గోరీని శిక్షింపవెడలెను. అప్పుడు జయచంద్రుఁ డొకఁడు దక్క నితరరాజులందఱు నాతనికిఁ దోడుపడిరి. కోపమే ప్రధానముగాఁ గల జయచంద్రుఁడు దేశక్షేమమును గోరి పృథివీరాజునకుఁ దోడుపడకున్నను దేశీయుల దురదృష్ట

మింకను ముదరనందున నప్పటికిమాత్రము గోరీకి సాహాయుఁడు గాకుండెను.

పృథివీరాజు మహాశౌర్యముతోఁ దిలావడీయను ఎడారి యందుఁ గోరీసైన్యముల పలుమాఱు నోడించెను. పృథివీరాజు పరాక్రమమున కోర్వఁజాలక తుదకుగోరీ బహుకష్టముతో పలాయితుఁ డయ్యెను. పృథ్వీరాజును విజయానందముతో నితర సామంతులతోఁ దననగరుఁ బ్రవేశించెను.

పృథివీరాజున కయినజయమువలన జయచంద్రున కధికవ్యసనము గలిగి యాతని మనం బెప్పుడును వృథివీరాజు చెఱుపునే కోరుచుండెను. అందువలన నాతఁ డట్టి నీచోపాయమువలననయి ననుఁ బృథివీరాజునకుఁ జెఱుపు జేయ నిశ్చయించెను. అందువలన నాతఁడు తనదూతనంపి పాఱిపోవుచున్న గోరీని మరల మన దేశమునకుఁ గొనివచ్చెను. ఇట్లురప్పించి యాకుత్సితుఁడు తానతనికిఁ దోడుపడుటయే గాక యితరరాజుల ననేకులను నీకుఁ దోడు తెత్తునని నమ్మికఁ దోఁపఁబలికి యాతనిని మరల పృథివీరాజుపైకి యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పెను.

జయచంద్రుని సహాయమువడసి మిగుల ధైర్యముతో గోరీ మరల ఢిల్లీనగరముపై దండువెడలెను. జయచంద్రుఁడు తానన్నప్రకార మితరరాజుల ననేకులను దనవెంటఁదీసికొని యాతురుష్కునికిఁ దోడుపడెను. ఇట్లుచేసి పృథివీరాజుల కిఁక జయము దొరకదని యాదీర్ఘక్రోధి సంతసించుచుండెను. దుర్జనులు తమ కార్య మీడేరుటవలన, దేశమునకంతకును నష్టము కలుగునని తెలిసినను వెనుక దీయరుకదా?

కాలిందీనదీతీరమునందు జయచంద్రుఁడు తనసేనలతో దిగి యొకదినము తనశిబిరంబులోఁ గూర్చుండి రాజ్యోపస్థితిసిఁ దలఁచుకొని సంతోషించుచుండెను. ఇంతలో నొకసేవకుఁడు తమవైరిసైన్యములోనుండి యొకరాయబారి తమతో మాట లాడ వచ్చెననియుఁ దమసెలవయినయెడల నాతని నిటకుఁ దోడ్కొని వత్తుననియుఁ జెప్పెను. అందు కాతఁ డాపరిచారకుని తో నీ వావల నేయుండి యాతనిని నావద్దికిఁ బంపుమని చెప్పి తాను తనఖడ్గము చేతఁగొని కూర్చుండెను.

అంతఁ గొంతసేపఁటికి నొకతరుణుఁ డచటికివచ్చి జయ చంద్రునిపాదముల కెరగెను ఆవచ్చినయోధుఁడు పురుషుఁడు గాక మనకథానాయికయగు సంయుక్తయే. కాన జయచంద్రుఁ డు తనకొమార్తెను గుర్తించి నీ వేమికోరెదవని యడిగినతోడ నే యామె యిట్లనెను. "నాయనా! నేను తమయనుజ్ఞను బొంది మనదేశమునకు శత్రువగుగోరీని జంపఁగోరివచ్చితిని. ఈసమయ మునందుఁ బెద్దల యాశీర్వచనముఁబడసిచనిన తప్పక జయము కలుగును." జయచంద్రుఁడు కూఁతుమాటలు విని కొంతతడ వే మియుఁ దోఁచకుండి పిదప "నోసిస్వేచ్ఛాచారిణీ! ముందుజరుగఁ బోవు ప్రజాక్షేమమున కంతకును నీవేకదా మూలమయిన దానవు. పొమ్ము నీ విచటికి వచ్చి నాక్రోధమును హెచ్చిం చితివేగాని వేరులాభము లేదు" అని కోపముతో ననెను. అందు పై సంయుక్త మిగులవినయముతో "నో నాయనా ! మీరు జన్మభూమిపై ఇంచుక దృష్టిసారింపుఁడు. నిరాశ్రితులాంధ్రగు ననేకస్త్రీలమానమును గాపాడుఁడు. మనమెంతో భక్తితోఁ గొలుచు విగ్రహములు నాశమునకుఁ దోడుపడకుఁడు. మన

స్వాతంత్ర్యసుఖమును చెఱుపఁ బ్రయత్నించినయెడల పిదప విశే
షదుఃఖము కలుగును." అని విన్నవించుకొనెను. ఇంతలో జయ
చంద్రుఁడు రోషారుణలోచనుఁడయి "నోరుమూసుకొని వెళ్ళు,
నావద్ద నీవంటి దుష్టస్త్రీలు మాటలాడఁదగరు." అని ధిక్కరిం
చెను. "అటులైన నాప్రార్థన యంతయు వృథయైనా?"
యని యాకాంతాలలామ రౌద్రరూపము వహించి తండ్రి వంక
జూచి యిట్లనియె. "పూర్వులార్జించిన సత్కీర్తిని నాశము
చేసి మీదుష్కీర్తిని శాశ్వతపఱుచుటకుఁ బూర్వమే నీకుమా
ర్తైనయిన నన్నీ యపకీర్తి వినకుండ నేల చంపవైతివి? నీవు
నాతండ్రివిగాన నేనింతగాఁ జెప్పవచ్చితిని కాని నీ యభిప్రాయ
మెఱిఁగిన పిదప స్వదేశద్రోహికూఁతుఁ రనిపించుకొని బ్రతుకుట
కంటెఁ జావు మేలని తోఁచుచున్నది."

ఆఁడుసింగమువలె గర్జించి మాటాడుకూఁతున కేమియుఁ
జెప్పఁ జాలక జయచంద్రుఁడు మెల్లఁగా నావలకరిగి యశ్వము
నెక్కి యాతురకసైన్యములోని కేఁగెను. ఇచట సంయుక్త
తండ్రి లోపలకువచ్చునని కొంతసే పెదురుచూచి యాతఁడు
వచ్చుజాడగానక నిరాశతో మరలి నిజపతిచెంత కేఁగెను. ఈత
డవ తమవైపున నల్పసైన్యమును పగఱవైపున నమితసైన్యము
ను గలదుగాన తన కపజయమే యగునని పృథివీరాజెఱిఁగి యా
సంగతి సంయుక్తకుఁ దెలిపెను. ఆదంపతు లిరువురును ఇను
మంతయు ధైర్యము విడువక నొకరికొకరు తగునీతుల నుపదే
శించుచు నుత్సాహయుతులై యుండిరి. వారిరువురి యాలోచ
నప్రకారము యుక్తమనితోఁచఁగా నామెఢిల్లీకి బ్రయాణమ
య్యెను. గమనసమయమునం దామె గర్తకు నమస్కరించి

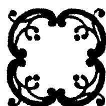
"ప్రాణేశ్వరా! తమరుక్షత్రియులుగాన మీశస్త్రాస్త్రములను కాపాడుకొని యుద్ధమునకు సిద్ధమగుఁడు, క్షత్రియులు తమదేశ ముయొక్కయు వంశముయొక్కయు ప్రతిష్ఠలకొఱకు ప్రాణము లను విడిచిన నది మృతియనంబడదు. మనుజుఁడు జన్మించినందు కు ఫలముగా సత్కృత్యములఁజేసి సత్కీర్తినిబొంది యమరుఁ డు కావలయును. తమకు జయము దొరకిన మరల మన మిరు వురును సుఖమనుభవింతుము. లేనిపక్షమున నేనును తమతో స్వర్గసుఖ మనుభవించుటకు శీఘ్రముగ నేవత్తును." అని ధీరోక్తు లు పలికెను. అందుకుఁ బృథివీరాజు తనభార్యను కౌఁగిలించు కొని "తీమణీ! నాదేహములోఁ బ్రాణము లుండునంతవఱకు నేను శత్రునకు వెన్నియ్యనని దృఢముగానమ్ముము. నాసైనికులు ను కీర్తికాములేగాన వా రెప్పుడును పరాజయముఁ బొంది మరల తమముఖము లితరులకుఁ జూప నిశ్చయింపరని నేను నమ్మెద" నని చెప్పెను. ఆవాక్యములు విని సంయుక్త "స్వా మీ! ఢిల్లిలోని స్త్రీలు తమ్ముఁ దాము రక్షించుకొనుటకు నస మర్థురాండ్రుగాన నే నిపు డచటికి కరిగి వారి కందఱకును ధైర్య ము చెప్పెదను. నే నిచటనే యుండిన నాకాంత లేమియుఁదోఁచక యుండెదరు. ఏది యెట్లయినను మిమ్మును గెలిచి యామ్లేచ్ఛుఁడు ఢిల్లికిఁ వచ్చినా వానికి రాజపూత స్త్రీ యొకతయయిన జీవము తో దొరకనేరదు." అని యామె ఢిల్లీకిఁ బోయెను. అచట నామె మిగుల నియమముతోఁ బరమేశ్వరుని తనభర్తకు విజయ ము నిమ్మని ప్రార్థన సేయుచుండెను. ఆమెయుపదేశము విని యానగరమునందలి యువతులందఱామెవలెనే ఢిల్లీశ్వరునకు

విజయము కలుగవలయునని పరమేశ్వరు నసేకవిధముల వేడు కొనుచుండిరి.

తుద కొకదినమున నాసైన్యములు రెండును నొండొంటిఁ దాఁక నాయుభయ సైన్యములలోని వీరులును దమతమ సంగ్రామకౌశలములు మీఱ ఘోరంబుగాఁ బోరఁ దొడంగిరి. వా రట్లు పోరుటచే నాకాశమంతయు ధూళిగ్రమ్మి సూర్యుని మఱుఁగు పఱిచెను. అంతఁ గొంతవడికి నాధూళి యడఁగి రక్తనదులుఁ బాఱఁజొచ్చెను. పీనుఁగులవెంట లనేకములు పడెను. ఇట్టి రణరంగమునందు పృథివీరాజునకు నపజయము కలిగెను. కాని యాతని సైనికులలోఁ శత్రునకుశరణు చొచ్చినవాఁడేని యుద్ధభూమినుండి పాఱిపోయినవాఁడేని కానరాకుండెను. పృథివీరాజుకుగూడ నాయుద్ధమునందే మడిసెనని కొందఱు చెప్పుదరు. గోరీవిజయుఁడయి పృథివీరాజును చెఱఁబట్టి గ్రుడ్లు తీసివేసి యాతనిపాదములకు మిక్కిలి బరువు లయినలోహపుబేడీలను వేసి కారాగృహమునందుంచెననియు, నీసంగతి యంతయు విని పృథివీరాజుమంత్రియు, నతనిచరిత్ర లేఖకుఁడను, మహాకవి యునగు చాందభట్టు గోరీయాస్థానమున కరిగికొన్నిదినము లచటనుండి యాతనికృపకుఁ బాత్రుఁడై పృథివీరాజును చూచుట కనుజ్ఞవడసెననియు, అట్లు సెలవంది కారాగృహమున కరిగిపృథివీరాజును పలుకరింపఁగా నాతఁడు కన్నులు లేకున్నను మాటను గుర్తించి యాభట్టును కౌగిలించుకొనెననియు, అచట వారిరువురు నొకయుక్తివలన నాతురష్కునిఁ జంప నిశ్చయించుకొనిరనియు, అందుపై చాందుభట్టు గోరీయొద్దికివెళ్లి ప్రసంగరీత్యా పృథివీరాజుయొక్క బాణనైపుణ్యమును వర్ణించుచు నాతఁ డిపు

డు కన్నులు లేకున్నను శబ్దమునుజూడపట్టి సూటిగా బాణము వేయు వని చెప్పఁగా గోరీ యావిచిత్రమును గనుటకై యొకసభ చేసి యాసభకు పృథివీరాజును బిలిపించియతనికి నతనివిల్లు బాణము లిచ్చి చమత్కారమే మయినఁ జూపుమని యజ్ఞాపించెననియు, అమాటసూటినిబట్టి బృథివీరాజాతనిపై బాణమువేయ నాతఁడు (గోరి) మృతినొందెననియు, తదనంతరము చాందుభట్టు పృథివీరాజు లిరువురును దురకలచేఁ బడక యాసభయందే యొకరినొకరు పొడుచుకొని. జీవములను విడిచిరనియు మఱికొందఱు చెప్పెదరు. పైనిజెప్పఁబడిన శరసంధానమహోత్సవ మంతయు మనదేశముననే జరిగినదని యొకరును, తురకదేశమున జరిగెనని యింకొకరును వక్కాణించెదరు. వీనిలో నేదినిజమో మనము చెప్పఁజాలము.

గోరీకి జయముకలిగి వాఁడు ఢిల్లీకి వచ్చుచున్న వాఁ డనిన వార్త వినఁగా పట్టణములోని స్త్రీలందఱితో సంయుక్త యగ్ని ప్రవేశము చేసెను. గోరీ ఢిల్లీకివచ్చి చూచు నప్పటికి గ్రామమంతట భస్మరాసు లవిచ్ఛిన్నముగాఁ గానవచ్చుచుండెను.

ఉ మా బా యి దా భా డే.

ఈయుమాబాయి మహారాష్ట్ర రాజ్యసంస్థాపకుండగు ఛత్రపతి శివాజీగారిమనుమండగు శాహురాజు కాలమునం దుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది ఉమాబాయి మామగారగు ఏసుపాటిల్ దాభేడేయను నాతఁడు శివాజీగారివద్ద నొక భృత్యుఁడుగానుండెను. కాని శివాజీ రెండవకుమారుఁడయిన రాజారాముగారి పరిపాలనదినములలో నాతఁడును అతనిపుత్రు లిరువురును స్వహితము నెంచక స్వామికార్యము నిర్వహించినందువలన నాటినుండియు రాజు మెచ్చివారికి సేనానిత్వ మొసంగెను. ఈయేసుపాటిలు పెద్దకుమారునిపేరు ఖండోజీ. ఖండోజీగారి భార్యపేరు ఉమాబాయి.

శాహుమహారాజుగారుఢిల్లీనుండి స్వరాజ్యమునకు వచ్చిన వెనుక మరల మహారాష్ట్రులరాజ్య మించుక యున్నతావస్థఁ బొంద నారంభించెను. ఇట్టిసమయమునందు ఖండేరావు దాభాడే తనశౌర్యమువలన ననేక సంగ్రామములలో జయము సంపాదించి మిగుల నుతికెక్కెను. బాలాజీ విశ్వనాథపేష్వాగారును, ఖండేరావును ప్రాణస్నేహితులుగానుండిరి. కాని వారిరువురియనంతరమునందు వారియుద్యోగముల కర్తలైె వారిపుత్రులైన ప్రథమబాజీరావు పేష్వాగారికిని త్రియంబకరావు సేనాపతికిని తండ్రుల నాటిస్నేహాభావము లేక వైరము ప్రాప్తించెను! బాజీరావు ఉత్తరహిందూస్థానమును దాభాడే ఘూర్జరదేశము నపహరింపఁ దలఁచిరి. అప్పు డాయిరువు రొకరిపై నొక

రనేక కారణముల నారోపించి యుద్ధసన్నద్ధులైరి. ఆయుద్ధము నందు దాభాడే తన యసమానశౌర్యముఁ గనుపఱుప నాతని గెలుచుట దుస్తరమని తలఁచి బాజీరావు మిగుల నన్యాయముగా నాశౌర్యనిధిని సంగ్రామంబునం గూలనేసెను. ఈసంగతి త్రియంబకరావు తమ్ముఁడగు యశవంతరావు దాభాడేకుఁ దెలియఁగా నాతఁ డధికరోషా యత్తచిత్తుఁడయి బాజీరావు నంత మొందింపక యన్నగారిక్రియలు జరుపనని ప్రతినపట్టెను. అందుకు ఉమాబాయియు సమ్మతించి తానును యుద్ధమునకు వచ్చెదనని చెప్పెను. ఆవార్తవిని బాజీరావు మిగుల దైన్యము బొంది శాహూను మధ్యస్థునిగరమ్మని వేఁడుకొనెను. అప్పుడు శాహూమహారాజాతనిం దనవెంటఁగొని తళేగామను గ్రామమునందు ఉమాబాయినింగని బాజీరావు నాయమపాదములపైఁ బడవేసి "ఖండేరావు దాభాడేగారును, బాలాజీ విశ్వనాధరావును అన్నదమ్ములవలె నుండిరి. కాన నీకీబాజీరావును పుత్రసమానుఁడు. కాన నీతని యపరాధము మన్నించి రక్షింపుము." అని రాజ డుగఁగా నుమాబాయి తనమనమునసనుండిన వైరముఁ బాఱదోలి శరణాగతునకభయ మొసఁగెను.

తదనంతరమునందు మఱికొన్నిదినముల కీమె పుత్రుల నిద్దఱిని శాహూమహారాజుగారు అహమదాబాదు ఠాణా గెలుచుటకు వెళ్ళుఁడని యాజ్ఞాపించెను. పుత్రులు బాలురనియు, వారి రువు రీకార్యమును నిర్వహింపఁ జాలరనియు నెఱిఁగినదై ఉమాబాయి వారితోఁ దానును ప్రయాణమయ్యెను. ఆమె వీరపత్నియు, వీరమాతయు నగుటవలన నామెకు యుద్ధమనిన నింటి పనివలె సాధారణమై యుండెను. ఇంతలో ఉమాబాయి యిరు

పురపుత్రులతోడఁదనను గెలువవచ్చుచున్న దనినవార్త అహామదాబాదఠాణేదారుఁడగు జోరావరఖాఁ బాబీయను నాతఁడు విని ఉమాబాయి కిట్లు వర్తమాన మంపెను. "నీవు అనాథవు; స్త్రీవి; నీపిల్ల లిరువురును అల్పవయస్కులు; గాన నీవు సైన్య సహితముగాఁ దిరిగి వెళ్లుటమంచిది, లేకున్న మేము మాతుర కలప్రతాపముఁ జూపకమానము." ఈవార్తగల యుత్తరమును గని యుమాబాయియొక్క శౌర్యాగ్ని మరింత ప్రజ్వరిల్లెను. అంత నామె యీమ్లేచ్ఛుని గర్వమడఁచిననేగాని నేను భోజనము నేయను; అని ప్రతినపట్టి తనయొద్ది సరదార్లనందఱిని బిలిపించి యొకసభ చేసెను. సభ కందఱును వచ్చుటకుఁ బూర్వమే యామె పసపు, కుంకుము, గాజులును తెప్పించి సభామధ్యంబున నుంచెను. సభికు లందఱు వచ్చినపిదప నామెజోరావరఖాఁబాబీ వ్రాసినయుత్తరము వారికి వినిపించి యిట్లు వక్కాణించెను. "ఇందువైని అహామదాబాదు కిల్లాను జయించి యచటనే భోజనము చేయుదునవినిశ్చయించితిని. మీరందఱును నేటివఱకు నాయన్నము దినుచుండినవారలు; గాన నాప్రతినయందు నాదరమును అభిమానమును గలవారేని మరణమునకు భీతిల్లవలదు. తత్క్షణమే మీతల నఱచేత నుంచుకొని నాతో యుద్ధభూమికిఁ జనుదెంచి మ్లేచ్ఛులతోఁ బోరాడుటకు సన్నద్ధులగుఁడు. లేక ప్రాణ భయముచే భీతిల్లెదరేని ఇచటనున్న పసపు, కుంకుమ పెట్టుకొని చేతికి గాజులు తొడుగుకొని మీమీగృహముల కరిగి బ్రతుకుఁడు." ఇట్టివాక్యములు వినినపిదప యుద్ధమునకు జంకువాడునట్టియం దొకఁడును కాపరాఁడయ్యెను. కాన వారందఱు తత్క్షణముననే యుద్ధసన్నద్ధులై పగఱపై దండువెడలిరి.

అప్పుడు ఉమాబాయియుఁ దనయొంబార్గిచుట్టును చిక్కు తెరలు కట్టించుకొని యాయుధవాస్త్రమై గజారోహణముఁ జేసెను. ఆమెపుత్రు లిరువురును తల్లిపార్శ్వములఁ గూర్చుండిరి. ఈప్రకారము ఉమాబాయి సైన్యసహితముగా సంగ్రామరంగము నలంకరించెను. చూచితిరా యీమెధైర్యము! ఇదేకదా నిజమైనసాహసము.

ఇట్లు పరాక్రమవంతురాలగు ఉమాబాయి ఢిల్లీపతి సేవకుఁడగు జోరవరఖాను అను యోధుని నోడించుటకు సిద్ధముగా నున్న సమయమునందు వాఁడును పదివేలసైనికులతో నామె నెదిరించెను. అంత నాయుభయసేన లొండొంటిందాకి పోరఁ దొడంగెను. ఇట్లు కొంతవడి సంగ్రామంబు జరిగినపిదప ఉమాబాయి సంగ్రామచాతుర్యము వలన తురకలకు నపజయము కలిగెను. అంత వాఁడు నగరునకుఁ బాఱి నగరద్వారములను మూసికొనెను. యుద్ధము అహమదాబాదుపొలిమేరనే జరుగుచుండినందున, నుమాబాయి సైనికులు వెంటనే పీనుఁగుమీఁద పీనుగును పేర్చి ప్రహరి నెక్కి అహమదాబాదులోనికిఁ బ్రవేశించిరి. సత్యప్రతిజ్ఞయగు నుమాబాయియు అహమదాబాదు కిల్లాలో నాఁడు భోజనము చేసెను.

అర్గళసంస్థానాధీశ్వరి.

"సాహసంబెజయము సంకటము."

ఈమె విహారదేశమునందు బక్సరుపట్టణసమీపమునందున్న అర్గళసంస్థానాధీశ్వరునిభార్య. ఈమె నామ మెచటను తెలియుమార్గము లేనందున కెంతయుఁ జింతిల్లవలసి యున్నది. ఈకాంతారత్నమును భార్యనుగాఁ బడసిన సంస్థానపతి పేరు గౌతముఁడు. ఆయన ఢిల్లీశ్వరునకుఁ గప్పము కట్టనందువలన ఢిల్లీపతి కాయనపై నధిక కోపమువచ్చి ఆయన నోడించి యతని రాజ్యమును వశపఱుచుకొనుమని అయోధ్య నవాబునకు ఢిల్లీశ్వరుఁ డుత్తరువు చేసెను. అంత నానవాబు సైన్యసహితముగా గౌతమరాజుపై యుద్ధసన్నద్ధుఁడై రాఁగా గౌతముఁడు సామాన్యుఁడు కానందువలన తానొక చిన్న సంస్థానాధీశ్వరుఁడైనప్పటికి, శత్రువులకు జంకక వారితోఁ బోరి వారిని పరాజితులఁ గావించెను. ఇట్లు విజయముఁ బొంది విజయోత్సవములతో రాజంటికి వచ్చినందున నాఁడాపట్టణమునందంతట నుత్సవములనేకములు జరుగుచుండెను.

ఇట్టిసంతోషకాలమునందు రాణీగారికి గంగాస్నానము చేయవలయునని యిచ్ఛపొడమెను. గంగాప్రవాహ మర్గళపట్టణసమీపముననే యున్నను, పరాజితు లయిన శత్రువు లచ్చట దాఁగియున్నందున నచటికి స్నానమునకుఁ బోవుట యతికష్టతరమైయుండెను. అయినను ఎటులనైన గంగాస్నానము చేయవలయునని రాణీగారు నిశ్చయించుకొనినందున తనవేషమును

మార్చికొందఱు దాసీలను వెంటఁగొని, యొరు లెవ్వరెఱుఁగ కుండ గంగాస్నానమునకు బయలుదేరెను. ఆమె చేరువు రేవునకుఁ బోయి తానిట్టిదని యితరు లెఱుఁగకుండునటుల మిక్కిలి జాగరూకతఁ గలిగి స్నానము చేయుచుండెను. కాని యసమానసౌందర్యవతియగురాజయువతి యెట్టివేషము వేసినను దాఁగుట దుర్లభముగాన, నెవరో యొకరాజస్త్రీ సమీపమునఁ గలరేవున జలకమాడ వచ్చిన దనినవార్త క్షణములో నా గంగాతీరమున వ్యాపించెను. అంత నచటికి సమీపముననున్న యయోధ్యానవాబున కీసంగతి తెలిసెను. పరాజితుఁడై మరలి పోవుచున్న సమయమున శత్రుస్త్రీ తనచేత ననాయాసముగా దొరకు నన్న మాట విని, తురుష్కనవాబునకుఁ బట్టలేని సంతోషము గలిగెను. వెంటనే తన సమీపమునందున్న కొందఱు భటులను గని యాస్త్రీని తెండని నవాబు వారి కుత్తరువు చేసెను. అచట రాణి దాసీసమూహముతోఁ దనపురికిఁ బోవు చుండఁగా మధ్య నవాబు పంపిన భటులు వారిని నడ్డగించిరి. తురకసైన్యము తమ్మాకట్టుటఁ గని రాణి యొంత మాత్రమును ధైర్యమును విడువక యుండెను. ఆసమయమును వర్ణింపుచు నొకానొకకవి క్రిందియర్థము గల హిందీపద్యములను వ్రాసి యున్నాఁడు.

గీ॥ యవనవీరులు ఘోరులై యాక్రమించ
భీతియించతయు లేక యావీరవనిత
క్రోధసందీప్తయై నిల్చెఁ గోమలాంగి
యరులఁ బోర నుద్యుక్తయై రయమున.

క. సఖులును దానును విమల
ప్రఖరమహాస్త్ర తేజబలయుతలై సత్
శిఖులను బోలి వెలింగిరి
యఖిలజనంబులును జూడ నాసమయమునన్.

రాణియు నామెతోడ నున్న ప్రతిదాసియు, నొక్కొ-
క్కమడకత్తి నడివటికే తమయొద్ద దాఁచియుంచుకొని నందు
నఁ బ్రతిపక్షులను గనినతోడనే వారంద ఱాకత్తులను దీసి
పోరాడసాగిరి. కాని యుద్ధకళానిపుణు లగున యవనవీరులతో
స్త్రీలెట్లు దీర్ఘకాలము పోట్లాడఁ గలరు ? రాణిగా రీసంగతి
తెలిసియే శత్రువులతోఁ దనవల్లనైనంత పోరాడుచు యుద్ధముఁ
జూడ నచ్చట మూఁకలుగట్టి నిలుచున్న ప్రజలవంకఁ జూచి
యిట్లనియె:--

క. హిందువు లెవ్వరు లేరా
యిందు స్వధర్మాభిమాన మెఱిఁగినవారల్
హిందూభగినీజనులకుఁ
గుందక సాయంబుఁ జేయఁ గోరుమహాత్ముల్.

గీ. ఇట్టివారలు గలరేని యీక్షణంబె
వచ్చి సాయంబు చేయుఁడు వనితలకును
రాకపోయిన శపథంబు మీకుఁ గలదు
మమ్మురక్షించు సర్వభారమ్ము మీదె.

ఇట్లత్యంతమర్మభేదకము లగువాక్యములు రాణిగారి
వాక్కునుండి రాఁగా విని, అభయచందు నిర్భయచందులను
బిరుదులు గల యన్నదమ్ము లిద్దఱును కొంతసేనతోడ వచ్చి

తురుష్కులపై శరపరంపరల నిగుడింపసాగిరి. 'హరహరమహా
దేవ*' యనుశబ్దము చేయుచు శత్రువుల శిరఃకమలములు మహా
దేవున కర్పింపసాగిరి. ఇట్లు వారు శత్రుసేనలతోఁ బోరుచు,
రాణీగారిని సమీపించిరి. రాణిగారును, పరిచారికలును శత్రు
వులతో బెనఁగుచు నాత్మసంరక్షణము చేసికొనుచుండిరి. హిం
దూసైనికులు తమకు సహాయులగుటఁ గని యాశూర స్త్రీల
ధైర్యము రెట్టింపఁ దమమహాద్భుతశౌర్యముచే విద్యుల్లతలవలె
మెఱవసాగిరి. రాణీగారిని మధ్యనుంచుకొని, చుట్టును సంరక్ష
కులను నియమించి యాస్త్రీపురుష మిశ్రమమైనస్వల్ప హిందూ
సేన శత్రుసైన్యమునుండి మెల్లమెల్లఁగా త్రోవ చేసికొని
ముందు నడువసాగెను. కాని ప్రతియడుగునకును హిందూ
వీరుల సైనికులు శత్రువులచేహతు లగుచుండిరి. ఇట్లత్యంతశ్రమ
తో వారు కొంచెముదూరము నడుచునప్పటి కాసంగతి రాజు
నకుఁ దెలిసి రాణీ సహాయార్థ మొకగొప్ప సైన్యమువచ్చెను.
అందువలన రాణీగారి కేమాత్రమును భయము లేక యామె
రాజమందిరము ప్రవేశించెను. నిర్భయచందు యుద్ధములో
మడిసెను. అభయచందు శౌర్యధైర్యములకు రా జత్యంతా
నందపరవశుఁడయి తనకూఁతు నాయన కిచ్చి వివాహము
చేసెను. కాని ఆయోధ్య నవాబుస్థితి యత్యంత శోచనీయ
మయ్యెను. ఆయనపై వెంటనే గౌతమరాజు సేననంపుటవలన
భీతిచే నచటికిఁ దాను తెచ్చిన యుద్ధసామగ్రినంతయు నచటనే

* తురకలు దీన్ దీనను యుద్ధమునకు వెడలు నటులనే రజపూ
తులును మహారాష్ట్రులును హరహరమహాదేవ యనుశబ్దమును నుచ్చరించుచు
సంగ్రామమునకు వెడలెడివారు అని తెలియునది.

వదలి యతఁడు అయోధ్యకుఁ బాఱిపోయెను. స్త్రీల నన్యాయముగాఁ జెఱఁబెట్ట యత్నించినవాఁడని ప్రజలాతని నిందింప సాగిరి. ఆనవాలునుగుఱించి యొకకవి యిట్లు వ్రాసియున్నాడు:-

గీ. స్త్రీలఁ జెఱఁబెట్ట యత్నంబుఁ జేసినట్టి
శూరవరుఁ డని లోకులు దూర నతఁడు
వృద్ధుఁడయి చాల ప్రాణముల్ విడుచువఱకు
నమిత మైనట్టి దుష్కీర్తి ననుభవించె.

జగన్మోహిని.

(బాబు కేశవచంద్రసేనుని భార్య)

ఈమె కలకత్తాకు సమీపముననున్న అగర్ పడార యనుగ్రామమున చంద్రకుమార్ ముఝుమదారు భార్యకు క్రీ. శ. ౧౮౪౭వ సంవత్సరము డిసెంబరు ౨౬వ తేదిని జన్మించెను. పుట్టినింట చిన్నతనమునందీమెను గులాబ్ సుందరియని పిలుచుచుండిరి. గులాబ్ సుందరిని తొమ్మిదవసంవత్సరముననే బాబు కేశవచంద్రసేనుల కిచ్చి వివాహముచేసిరి. ఈ కేశవ చంద్రసేనులే పిమ్మట బ్రహ్మమతావలంబియై మిగుల ప్రఖ్యాతిఁ గాంచెను. జగన్మోహిని యత్తవారియింటికి వచ్చినపిదప నామె భర్త మిగుల వైరాగ్యశీలుండయి యుండెను. ఆయన యంగీ కరించిన మతమునుగూర్చి యింటనుండువా రాతనినేకాక యతనిభార్యను సహితమనేక బాధల పఱుచుచుండిరి. జగన్మోహిని కప్పుడు ధర్మము సంగతి యొంతమాత్రమును తెలియకున్నను తనపతియందలి భక్తిని విడువక యితరులుచేయు నిందనతని చెవినిఁ బడనియ్యక పతిని సంతోషపఱుపఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇట్లుండఁగాఁ దనబంధువులలోనుండి తనమతానుసార ప్రవర్తన నప్పుడు దుస్తరమని తలఁచి ౧౮౬౧వ సంవత్సరము బ్రహ్మసమాజోత్సవము జరుగుచుండఁగా కేశవచంద్ర సేనులు స్వగృహత్యాగముఁ జేసి యాసమాజమునందుఁ బూజ్యుఁడుగా నెన్నఁబడుచున్న మహర్షి దేవేంద్రనాథుని యింటికి

నరిగిరి. అప్పుడు జగన్మోహిని ౧౩ సంవత్సరములదైనను పతి తోడుత నుండుట యుక్తమని తలఁచి తానును పతనితోడ నరి గెను. ఈ దంపతులు వారియింట నుండఁగా కేశవచంద్రసేను నకు గొప్పవ్యాధి తటస్థమయ్యెను. ఆవ్యాధిలోనే వారు కేశవ చంద్రసేనునియొక్క మిత్రునియింటికి నరుగవలసిన వారైరి. ఆసమయమున జగన్మోహిని చూపినధైర్యము, పతికిఁ జేసిన సేవయు మిగుల స్తుత్యములు. తదనంతరము పరమేశ్వర కృప వలన కేశవచంద్రసేనుల వ్యాధి కుదిరి యతఁడు తనపత్ని సహా యమువలన ననేకసంస్కారణములను జేయఁగలిగెను. జగన్మో హిని బహుదినములవఱకు బ్రహ్మమతము నవలంబింపక దానిని గూర్చి పతి ననేక ప్రశ్నలు వేసి వానికి సమాధానకరము లగునుత్తరములఁ బడసి తన కామతముసంగతి పూర్ణముగాఁ దెలిసినపిదపనే దాని నవలంబించెను. పిదప నీదంపతులకు పుత్రులును, పుత్రికలును గలిగిరి. వారందఱును జననియొక్క పాలనవలన సద్వర్తనము గలవారలైరి. ప్రస్తుతపు కుచ్ బిహారా ధీశ్వరునిభార్య యీమెబిడ్డయే. కలకత్తాయందుజరుగు భారతా శ్రమనుసభకీమెయేయధ్యక్షురాలుగా నుండెను. దానికేకాక స్త్రీలసభలాగ్రామమునం దెప్పు డెచటజరగినను అధ్యక్షస్థా నము జగన్మోహినికే యియ్యఁబడుచుండెను.

ఈమెభర్త మరణానంతరము సహితము బ్రహ్మసమా జమునకుఁ జాలసహాయము చేసెను. బ్రహ్మసమాజమునందలి యన్నిశాఖలవారికిని జగన్మోహినీదేవియందు మిగులపూజ్యభా వము గలిగియుండెను. ఈమెకు ధర్మప్రచారకులయం దధికా దరము గలిగియుండెను. నవవిధానపక్షప్రచారకు లీదేవితో

గంటలకొలఁది సంభాషించుచుండిరి. అప్పుడామెకుఁ గల ధర్మ బుద్ధియు, ధర్మప్రచారమునందుఁ గలప్రీతియుఁ బ్రహ్మసమాజీకులందఱియందుఁ గలప్రేమయు, నీశ్వరునియందలి యనుపమేయమగు శ్రద్ధయుఁ గని వారి కామెయెడల నంతకంతకుఁ బూజ్యభావము హెచ్చుచుండెను. ధర్మప్రచారకుల కెవ్వరి కేని యొక సంకటము తటస్థించినచో వారు తల్లితుల్యురాలగు జగన్మోహినీ దేవికడకువచ్చి తమదుఃఖముల నామె కెఱిఁగించి యామె వలన సంకట నివారితులై చనుచుండిరి. ఈమె ౧౮౯౫వ సంవత్సరము మార్చి నెలలో పరలోకమున కేగెను.

కొమఱ్ఱాజు జోగమాంబ.

క. పతిగొట్టినఁ బతితిట్టినఁ
బతినిర్దయుఁడగుచు నెట్టిబాధపఱచినన్
మతి నన్యథాత్వ మొందరు
పతిదేవత లతివ నీకుఁ బ్రతియగువారల్.

[పాండురంగవిజయము.]

ఈపతివ్రతాతిలకము రమారమి యేఁబదిసంవత్సరము లకుఁ బూర్వముండెను. కృష్ణామండలమునందలి నందిగామతాలూకాలో కంచలయనుగ్రామ మొకటికలదు. అపల్లెయందు భండారు వీరయ్యయను ఆఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు వాసముచేయుచుండెను. ఆయన దైవభక్తుఁడును, సత్ప్రవర్తకుఁడును నైయుండెను. ఆయనకు జోగమాంబయని యొకకూఁతురు జనియించెను. ఈకన్యక చిన్నతనమునందుననే బహుగుణవతిగా నుండెను. జోగమాంబ వివాహయోగ్యకాఁగా నాతాలూకాలోనిదగు పెనుగంచిప్రోలను గ్రామనివాసియగు కొమఱ్ఱాజు నాగయ్యకొమారుఁడగు రామయ్యయను నాతనికిచ్చి వివాహముచేసిరి.

ఈపెనుగంచిప్రోలు పూర్వము గొప్పపట్టణముగా నుండినందున దీనిని పెదకంచియను చుండిరనియు, పెనకంచియను దానికె పెనుగంచి యని యపభ్రంశమయ్యె ననియుఁ జెప్ప

దురు. ఆగ్రామ మిప్పుడొక పెద్దపల్లెవలె నుండును. కానియ చటి భూమిత్రవ్విన బయలఁబడు గుళ్ళురాళ్లును, మేడలస్థంభము లును, దూలములును, శిలాశాసనములును ఆపట్టణ మొక ప్పుడు గొప్పపట్టణముగా నుండెనని స్థాపించుచున్నవి.

కొమఱ్ఱాజువారును పూర్వమునుండి యాపట్టణమే వాస స్థలముగాఁ గలిగియుండిరి. వీరు పూర్వము రెడ్లకాలములోను, రాజులకాలములోను, తురుష్కులకాలములోను దేశపాండ్యాగి రిచేసి మిగుల కీర్తిఁగాంచిరి. ఆంగ్లేయరాజ్య మారంభమైనది మొదలు దేశపాండ్యాగిరి పోయినందున వారాగ్రామమును విడిచి యుద్యోగముల నిమిత్తము అనేకదేశముల కరుగవలసిన వార లయిరి. అయినను వారు స్వగ్రామప్రీతిని విడువఁ జాలని వారయి యచ్చట నిండ్లను కట్టుకొని కొందఱప్పుడప్పు డచటికి వచ్చి కొన్ని దినము లుండి పోవుచుందురు

జోగమాంబ భర్తయునీగ్రామమునందు గృహము గల వాఁడయి నైజామురాజ్యములో నుద్యోగము గలిగి యొక యధికారమునందుండెను. జోగమాంబ నునపూర్వగ్రంథముల లోఁ జెప్పఁబడిన పతివ్రతాధర్మములను దప్పక నడిపెను. ఆమె భర్తను దేవునిగా భావించి నిత్యము నాతనిని బూజింపుచు నాతనియాజ్ఞ కానిది యామె భోజన మజ్జనశయనాదులు చేయు టలేదు. భర్తయుచ్ఛిష్టము లేనిది యామె యెన్నఁడును భుజి యింపకుండెను. ఈవ్రతమువలన నామె కనేకసమయముల యందనుపోష్యములు చేయుట తటస్థింపుచుండెను. ఇందున కొకదృష్టాంతము చెప్పెదను. ఒకసారి భర్తగ్రామాంతరమున కరిగి బహుదినములవఱకు రానందున నామె దాఁచి యుంచు

కొనిన యుచ్ఛిష్టము లయిన పోకచెక్కలు సమాప్తము లయ్యె ను. కానభర్తయెంగిలి లేదని యామె యెనిమిదిదివసంబు లుప వాసంబు చేసెను. కాని నేను ఉపోష్యము చేసితినని యెవరికిని నామగువ తెలుపక యింటిపనినంతను జేయుచుండెను. ఇట్లు చేయఁగా నెనిమిదవదినమున నామె యాఁకలిచేఁ బీడింపఁబడి వంటఁ జేయుచు నచటనే మూర్ఛిల్లెను. ఇంతలో నామె సహోదరి యామెను గనుఁగొని నేతెంచి యద్దియంతయుఁ గని దాని కారణము నెఱిఁగి తత్క్షణమే తానామెభర్తకడ కేఁగి యుచ్ఛిష్టము తెచ్చి పదునేనుదినముల తదనంతర మామెకు భోజ నము చేయించెను! . దీనివలన స్త్రీలు తమభర్తృప్రేమకొఱ కెట్టికష్టముల నైనను నధిక సంతోషముతో సహింతురని స్పష్టమగుచున్నది. వారికిఁ గలభర్తృప్రేమ మిగుల శ్లాఘ్యమ యినది. స్త్రీలుస్వాభావముచేతనే పతులయెడ ప్రేమఁ గలిగి యుందురు.

జోగమాంబ యిట్టిభక్తిఁ గలిగి పతిసేవఁ జేయుచు న్నను ఆమెభర్త యగురామయ్యగారామెను మిగుల నిష్ఠురదృ ష్టిచేఁ జూచుచుండెనని యెదరు! ఆమెను నిష్కారణముగాఁ గొట్టియుఁ దిట్టియు ననేకవిధముల బాధ పఱచెను ! కానియా సాధ్వీమణి యెప్పుడును భర్తయెడలఁ గలభక్తిని కొంచెము ను విడువక యాబాధలను మిగుల నోపికతో సహింపుచు నెవ రికిఁ జెప్పక యధిక పతిభక్తితో వర్తించెను.

జోగమాంబ పతిభక్తియందేగాక యనేకసద్గుణము లలో సహితము ప్రఖ్యాతియయ్యెను. ఆమె బావగార్లబిడ్డలతన

బిడ్డలవలె జూచి వారిని పోషించుచుండెను. తోడికోడండ్రతో తగవు లాడక కలసిమెలసి యుండెను.

ఈమె కొకకూఁతురును, ఒక కుమారుఁడును కలిగిరి. అటుపిమ్మట నీమె భర్తకంటె ముందే పరలోకమున కేగెను. ఆమెకొడుకు ప్రస్తుతము తండ్రి పనిమీఁదనే సుఖముగాను న్నాఁడు.

జోగమ్మ మాయత్తిల్లును పుట్టిల్లును పవిత్రము చేసిన యువతి యగుటవలన నేను మిగుల ధన్యనైతిని. నాతండ్రిగారి కీమె పినతండ్రిభార్య. ఈమె యిట్టిసద్గుణవతియయినను మనదేశ మునందలి చరిత్రను గుఱించి గలయౌదాసీన్యమువలన నామె చరిత్రము సవిస్తరముగా వ్రాయుటకుఁ దగు సామగ్రి దొరక దయ్యెను. అయినను ఈసాధ్వీచరిత్రము సవిస్తరముగా వ్రాయు టకు నేను యత్నించుచున్నాను. ఈశ్వరకరుణవలనఁ జదువరు లకుఁ ద్వరలోనే సమర్పింపఁగలను.

పద్మిని.

పత్యనుకూలా చతురా ప్రియంవదా యాసురూపసంపూర్ణా
సహజస్నేహరసాలా కులవనితా కేనతుల్యాస్యాత్.*

ఈపతివ్రతాతిలకము పంద్రెండవ శతాబ్దారంభము నందు జన్మించెను. ఈమెతండ్రి సింహళద్వీపవాసి యగు హమీరసింహచవ్హాణుఁడు. ఈసతీరత్న మసమానరూపవతి యగుటచే జననీజనకు లామెకు పద్మిని యని పేరిడిరి. పద్మిని వివాహయోగ్య యైనపిదప రజపుతస్థానములోనిదైన మేవాడ్ అనుసంస్థానమున కధీశ్వరుఁడగు భీమసింహరాణాగారికి నామె నిచ్చి వివాహముఁ జేసిరి. వివాహానంతరము పద్మిని తన రూపమునకుఁ దోడు సుగుణములు సహాయపడఁగా భర్తకుఁ బ్రాణతుల్యురా లాయెను.

ఆకాలమునం దారాజ్యము రాణాలక్ష్మణసింహుఁ డను బాలరాజు పరిపాలనలో నుండెను. కాని ఆతఁడు బాలుఁ డగుట వలన నాతని పినతండ్రి యగు భీమసింహుఁడే రాజ్యతంత్రము లను నడుపుచుండెను. భీమసింహుఁడు మిగుల శూరుఁడును, చతురుఁడును నగుటవలన నాతనిరాజ్యమున కంతగా శత్రుల భయములేక ప్రజలు సుఖముగానుండిరి. కాని వారి దురదృష్ట

* పతికి ననుకూల యైనట్టియు, ప్రియభాషిణియు సురూపవతియు నైన కులవనితతో నెవ్వరును సమానులు కారు.

మువలన స్వల్పకాలములోనే ఢిల్లీ బాదుషాయగు అల్లాఉద్దీను మేవాడ రాజధానియగు చితూరుపై దండు వెడలెను. ఈబాదుషా పద్మినియొక్క యసమాన సౌందర్యమువిని యామెయందు దధికాభిలాషి యయ్యెను. అసహాయశూరులగు రజపూతులతోఁ బోరి గెలుచుట దుస్తరమని తలంచి యాబాదుషా పద్మినిని వశపఱచుకొనఁ జూచెను. కాన ప్రథమమునం దాయన తనసైనికులతోఁ జితూరుసంస్థాన ప్రాంతభూమిని వసియించి గుప్తముగా ననేక దాసీజనులకు ద్రవ్యాశఁ జూపి వారు తనరూపము, ఐశ్వర్యము మొదలగునవి పద్మినికిఁ దెలిపి యామె తనకు వశవర్తినియగుట కనేకయుక్తులను బన్నునటులఁ జేసెను. కాని సతీమణియగు పద్మినియొద్ద ఇట్టినీచప్రభువుయొక్క తుచ్ఛయుక్తు లెంతమాత్రమునుఁ బనికిరాక నిష్ఫలములయ్యెను. అందుకు బాదుషా మిగుల చింతించి తనకు పద్మినిపైనిఁ గలిగిన దురుద్దేశ్యమును మరల్చుకొనఁ జాలక రజపూతులతో యుద్ధము చేసి పద్మినిని జెఱఁ బట్ట నిశ్చయించెను. అల్లాఉద్దీను ఆసమయమునందు "పద్మినిని చేకొనుట యొండె ఈరాజపుత్రస్థానమునందే యుద్ధముచేసి ప్రాణములు విడుచుటయొండె" అని ప్రతిన పట్టెను. తదనంతరమాతఁడు తనసైన్యములతో నారాజధానిని ముట్టడించెను.

అల్లా ఉద్దీను తమనగరమును ముట్టడించుట విని యసమానశౌర్యధుర్యులగు రజపూతులు యుద్ధసన్నద్ధు లయిరి. అంత వారందఱు భీమసింహుని యాజ్ఞప్రకారము బైలువెడలి ప్రతిపక్షులతో ఘోరముగాఁ బోరఁ దొడఁగిరి. ఇట్లాయుభయసైన్యములం గలవీరులు కొన్నిమాసములవరకును యుద్ధము

చేసిరి. కాని యీ రెండు తెగలవారిలో నెవ్వరును వెనుకఁ దీయ రైరి. రజపూతు సరదార్ల నేకులు రణరంగమునందు హతుల యిరి. రజపూతు లెంత దృఢనిశ్చయముతోఁ బోరినను తురక సైన్యములు బీరువోవ కుండుటయు, నానాటికి రజపూతు సైన్యములు పలుచపడుటయుఁ గని భీమసింహుఁడు మిగుల చింతాక్రాంతుఁ డయ్యెను. తుద కాతఁడు ప్రజాక్షయమున కోర్వఁజాలక ఢిల్లీశ్వరునితో సంధి సేయనెంచి యందు కయి కొందఱు మంత్రుల నంపెను. కాని యది ఫలించినదికాదు. సంధి దెల్పవచ్చినవారితో అల్లాఉద్దీను తనకుపద్మిని దొరకి నంగానిరణ మాఁగదని స్పష్టముగాఁ దెలిపెను. ఈవార్త వినఁ గానే శూరరజపూతు లందఱు పడఁగఁ ద్రొక్కిన సర్పములభం గి అదరిపడి తమయందఱి ప్రాణములు పోవువఱకును యుద్ధ ముఁ జేసెదమని విజృంభించిరి. అందుపై నా యిరువాగుసైన్యం బులుం దలఁపడి యుద్ధము చేయుచుండిరి.

ఇట్లు పదునెనిమిది మాసములు యుద్ధము జరుగుచుం డెను. కాని శూరులగు రజపూతులు బాదుషాసైనికులను బట్ట ణములోనికిఁ బోవనియ్యకుండిరి. అల్లా ఉద్దీను వారి నిశ్చయము గని రజపూతుల యుద్ధమునం దోడించి పద్మినిని బట్టు ప్రయ త్నము మానుకొనవలసినవాఁ డాయెను. యుద్ధము మానుకొ న్నను పద్మినియం దతనికిఁగల వ్యామోహ మతని నాపొలిమే ర దాఁటి పోనియ్యకుండెను. అందువలన నతఁడు భీమసింహున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. "నాకు పద్మిని దొరుకునన్న యాస లేదు, కాని యామె రూప మొకసారియైనను మీరు నా కగుపఱచినయెడల నేను సైన్యసహితముగా ఢిల్లికి మరలి వె

ళ్లుదును.” ఈవర్తమానము విని కొంతరోషము కలిగినను పోరు నకు విసుగు కలిగిన రజపూతు లందున కొప్పుకొనిరి. తదనంత రమా సంగతి భీమసింహుఁడు పద్మినికిఁ దెలుపఁగా నామె తాను ప్రత్యక్షముగా నాపరునికంటఁ బడనని స్పష్టముగాఁ దెల్పె ను. అందుపయి భీమసింహుఁడామెకు నామె డిల్లీశ్వరునకుఁ గనిపించని పక్షమున రజపూత్రులకుఁ గలుగు బాధల నెఱిఁగిం పఁగా నామె యద్దమునందుఁ దన ప్రతిబింబమును బాదుషాకుఁ జూప నొప్పుకొనెను. అప్పుడు “పద్మిని నీకగుపడఁజాలదు ; గాన నామె ప్రతిబింబమును జూపెద”మని చితూరునుండి అల్లా ఉద్దీనుకుఁ జెప్పి పంపిరి.

అందుపయి యుద్ధము నాపి నియమితదివసంబున నొక రిద్దఱు సేవకులతో అల్లాఉద్దీను పద్మినిని జూచుటకయి చితూరు కోటలోనికి వచ్చెను. అచట భీమసింహుగా రాయనకుఁ దగు మర్యాదలు చేసి యాతనికి దర్పణంబున పద్మినిరూపమును జూపెను. తాను విన్నదానికంటెను పద్మిని విశేషరూపవతి యగుటఁ గనినందున బాదుషాయొక్క చిత్తచాంచల్య మిను మడించెను. దానిని మనమునం దడఁచుకొని యాతఁడు మరలిపోవునపుడు తనకృత్యమునకుఁ బశ్చాత్తాపపరుఁ డయి నటుల భీమసింహునితో నిట్లు లనియె. “భీమసింగుగారూ! నేను చేసిన నేరమును మన్నించవలయును. నేఁడాదిగా చితూరు సం స్థానికులతో నేను సఖ్యము చేయఁ దలఁచితిని. ఇంతవఱకు మీయోగ్యత తెలియకపోవుటవలన నేవైరము తలపెట్టితిని. కాని నేఁడు మీయోగ్యత నాకన్నులార చూడఁగా మీవంటి మిత్రులు దొరకుట నాకు మిగుల శ్రేయస్కర మని తోఁచు

చున్నది. కాన నీప్రథమదివసంబుననే తమరు నావిడిదికి దయ చేసి నేచేయుపూజల నంగీకరింతురని నమ్ముచున్నాను. ఈ నా చిన్నవిన్నపము మీరంగీకరింపకతప్పదు." బాదుషాయొక్క సత్యమును గని యాతనిమాటలను నమ్మి భీమసింహుఁడు మితపరివారముతో నాతని శిబిరంబునకుఁ బ్రయాణ మయ్యెను.

అల్లా ఉద్దీను మిగుల దుర్మార్గుఁడగుటవలన రాజుగారిని నమ్మించి తనతోఁ దోడుకొనివచ్చి తనశిబిరసమీపమునం దా యనను సైన్యము ముట్టడించి కైదుచేయునట్లు చేసెను. రాజు పట్టుపడుటవలన మిగుల నుప్పొంగి యల్లాఉద్దిన్ చితూరున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. "పద్మిని నావద్దకు రానియెడల భీమ సింహుని ప్రాణములఁగొని మరల రజపూతులను సంహరించె దను." ఈసంగతి విని రజపూతులందఱు నేమి చేయుటకును దోఁచక మిగుల విచారముగా నుండిరి. రాజగు లక్ష్మసింహుఁడు బాలుఁడగుటవలనను, భీమసింహునిపుత్రులు పండ్రెండుగురును అల్పవయస్కు లగుటవలనను ఇట్టిసమయమునం దగినయుపా యము యోచించువారు కానరారయిరి. కాని పద్మినిమాత్ర మప్పుడితర స్త్రీలవలె దుఃఖింపుచుఁ గూర్చుండక మిగుల ధై ర్యము వహించి భర్తనువిడిపించు నుపాయము యోచింపుచుం డెను. ఆసమయమునం దేదోపనిమీఁద నామె సోదరుఁడగు గోరాసింహుఁడును, నాతనిపుత్రుఁడగు బాదలుఁడను వీరుఁడు ను అచటికివచ్చిరి. ఆమె వారితో యోచించి మిగుల చిత్రమ గుయుక్తినిఁ బన్నెను. పద్మిని అల్లా ఉద్దీనున కిట్లు వర్తమాన ము చేసెను. "మీరు భీమసింహునివిడిచి డిల్లీకిఁ బయలుదేఱి నయెడల నేను తగుదాసీలతోడంగూడి యచటికి వచ్చెదను.

కాని నాదాసీల పరువునకును రాణివాసమునకును మీ సైని
కులు భంగము సేయకుండునటుల కట్టుదిట్టములు చేయవల
యును" పద్మిని తెలిపినవార్త విని అల్లా ఉద్దీను పరమానంద
భరితుఁడయ్యెను. అంత నాతఁడామె యన్నప్రకార మొప్పు
కొని యామెకుఁ ద్వరలో రమ్మని కబురుపంపెను. బాదుషా
యొద్దనుండి తనపలుకుల కంగీకారము వచ్చుట విని పద్మిని
తాను ప్రయాణమాయెను. ఆమెతోడ వచ్చుటకు నేడువందల
మేనాలను సిద్ధపరచెను. ఒక్కొక మేనాలో ముగ్గురేసిశూరులు
ఆయుధహస్తులయి కూర్చుండిరి. ప్రతిమేనాకును నాలుగురు
వంతున గుప్తాయుధు లగువీరు లాయందలములను మోయు
చుండిరి. పద్మిని తనసైన్యమునకును తనకును దోడుగా గోరా
సింహునిని, నాతనిపుత్రుఁడగు బాదలుని సహితము తనతోఁ
దీసికొనిపోయెను. ఇట్లువీరందఱు తురకలశిబిరమును సమీపిం
చి బాదుషాయాజ్ఞవలన నామేనాల నన్నిటిని శిబిరములోనికి
నిరాతంకముగాఁ గొనిపోయిరి. తదనంతరము పద్మిని భీమసిం
హుని నొకసారి చూచెదనని బాదుషాకుఁ దెలిపి భీమసింహుని
ఖైదుచేసినస్థలమునకుఁదనమేనాను బట్టించుకొనిచనెను. అంత
స్త్రీవలెనున్న యాదుష్టసైన్యమంతయు తమనిజస్వరూపమును
గనఁబఱచి శత్రుసైన్యముల దైన్యము నొందింపసాగెను. భీమ
సింహుఁడదియంతయు నేమని యడుగుచుండఁగా పద్మిని యా
తనిని త్వరపెట్టి సిద్ధపఱచి తెచ్చిన అశ్వములపై తానును భర్త
యునెక్కి యాసంగ్రామపుసందడిలోనుండి తప్పించుకొని క్షణ
ములో చిత్తూరు ప్రవేశించెను. ఇచట గోరాసింహుఁడు సైన్యా
ధిపత్యము స్వీకరించి యాతురకల నోడించెను. కాని యర్జున

తుల్యుఁడగు గోరాసింహుఁడును, నాతని పుత్రుఁడగు బాదలుఁడును ఆయుద్ధమునందు మృతులగుటవలన రజపూతులకు విజయానందమంతగా రుచింపదయ్యెను. అల్లా ఉద్దీను పరాజయమునకు బిసిమిల్లాయనుచుఁ దనసైనికులతో డిల్లీమార్గమునం దరలిపోయెను.

ఆయుద్ధానంతరము మఱికొంతకాలమునకు డిల్లీపతి విశేషసైన్యముతో మరల చితూరుపై దండు వెడలెను. ఈతడవ చితూరునందు శూరులు లేనందున రజపూతులకు విజయాశ యంతగా లేకయుండెను. కాని యాపీరు లంతటితో నిరాశ నొంది యుండక ప్రాణములకుఁ దెగించి శత్రువులతోఁ బోరాడఁ దొడఁగిరి. అట్టిసమయమునం దొక కారణమువలన నారజపూతులకు జయము దొరకదని నిశ్చయముగాఁ దోఁచెను. అది యేది యనఁగా నాయుద్ధము జరుగునపు డొకదినము రాత్రి గ్రామదేవత భీమసింహుని స్వప్నమునం దగుపడి "నాకతి దాహముగా నున్నది. ఈదాహము పండ్రెండు గురురాజులరక్తము త్రాగినఁగాని తీరద"ని చెప్పెనఁట. అదేప్రకారము భీమసింహునిపుత్రులు పదునొకండుగురు శత్రువులతోఁ డంబోరి హతులయిరి. అంతటితోనైనను రజపూతులు ధైర్యమును విడువక పురమునంగల పురుషులందఱును వైరులతో డంబోరి స్వర్గసుఖమంద నిశ్చయించిరి. అంత వారందఱు సిసోదియావంశము నాశ మొందుటకు వగచి భీమసింహుని కనిష్ఠపుత్రుని నొక దాదిచేతి కిచ్చి సమీపారణ్యమునకుఁ బంపిరి. పిదప వారందఱు రాజవంశమున కంకురముగలదని నిశ్చయించుకొని సమరరంగమున కేగిరి. ఆదిన మారజపూతుల శౌర్యాగ్ని మఱింత

ప్రజ్వలింప వారు శత్రువులకు మిగుల దుస్సాధ్యులని తోఁచిరి. కాని విస్తీర్ణమగు యవనసైన్యముముం దల్పమగు రజపూత సైన్యమున కెట్లు జయముదొరకును? ఆసాయంకాలమువఱకు క్షత్రియ వీరులందఱు వీరస్వర్గమున కరుగఁగా జయలక్ష్మి అల్లా ఉద్దీనునే పొందెను.

భీమసింహునితోడ సకల రాజపుత్రులును యుద్ధమున మడియుట నగరమునందుండిన స్త్రీలకుఁ దెలియఁగా పద్మినియు సకల రజపూతుల భార్యలును పాతివ్రత్య రక్షణమునకై అగ్నిప్రవేశముచేయ నిశ్చయించుకొనిరి. ఇట్లు వారు కృత నిశ్చయురాండ్రై యొకగొప్పచితిఁ బేర్చి దాని కగ్ని ముట్టించిరి. అందుపై పద్మిని తాను ముందాయగ్నియందు దుముకఁగా నందఱు స్త్రీలును దుమికిరి (ఈయగ్నిప్రవేశమునే రజపూతులు జోహారు, లేక జహారవ్రత మనియెదరు). బాదుషా విజయానందముతో పురప్రవేశము చేయఁగా నాగ్రామమంతయు చితామయమయియుండెను. అందు తానింత ప్రయత్నముఁ జేసి చేకొనఁదలఁచిన పద్మినిదేహము భస్మమయి యుండఁగాఁ జూచి అల్లాఉద్దీను మిగుల వగచెను. యుద్ధమునకుఁ బ్రయాణమైనపుడు భీమసింహుఁడే స్త్రీలనందఱ నొకగుహలోనికిఁ దోలి యాగుహను మూసి గుహాద్వారమున కగ్ని యంటించెనని కొందఱు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు.

కృ పా బా యి

ఉ. హా ర్దకుఁ గాఁగ గోచర మహార్నిశమున్ సుఖవృష్టి సేయు స
త్కీర్తి ఘటించు విద్యను దిన్యధనం బఖిలార్థికోటికిన్.

తమవిద్యవలనను సద్గుణములవలనను భరతఖండమును నలంకరించిన యాధునిక స్త్రీలలో కృపాబాయి యొకతె యని గణింపఁబడుచున్నది. ఈమె యల్పవయస్సునందే పరలోకమున కేగినను తనకీర్తిని నాచంద్రార్కముగా భూమియందు నుంచిపోయెను.

కృపాబాయి ౧౮౬౨వ సంవత్సరమునం దహమదునగరమున జన్మించెను. ఈమె జనకునిపేరు హరిపంతులు; జనని పేరు రాధాబాయి. వీరు పూర్వము మహారాష్ట్రబ్రాహ్మణులుగా నుండి పిదప క్రైస్తవధర్మము స్వీకరించిరి. ఈమె చిన్నతనముననే తండ్రి పరలోకయాత్ర స్వీకరించెను. కాన కృపాబాయికి పితృసుఖ మేమియుఁ దెలియదు. అట్లయినను రాధాబాయి మిగుల దక్షతతోఁ దనసంతానముయొక్క విద్యాబుద్ధులకు లోపము జరుగకుండ చూచుచుండెను. ఆమె తాను విద్యావతి గాకున్నను సద్గుణవతిగాన విద్యావతు లయిన స్త్రీలచే విని నటుల కార్యదక్షురాలై తనబిడ్డలకు సదాసద్గుణములే యలవడునట్లు చేయుచుండెను. వారింట సదాశరీరసౌందర్యమున కనుగుణము లగుదుస్తులును ధరియించుటకంటెను శరీ

రారోగ్యకరము లగుదుస్తులను ధరియించు నలవాటు గలిగి యుండుటచే వారిపిల్లలకు విలువవస్త్రములయం దెంతమాత్రము నిచ్చలేక వారుమిగుల వినయముతో వర్తించుచుండిరి.

ఇట్లు ధీమతి యైనతల్లిచే నన్నిరీతుల సురక్షిత యైనందున నామెకుఁ జిన్నతనమునందుఁ దండ్రిలేని లోప మంతఁగాఁ గానుపించదయ్యె. కృపాబాయి బాల్యమునుండియే మిగుల తెలివి గలది యనిపించుకొనెను. ఈమె విద్య నభ్యసించునపుడు తనసహోదరునితోడఁ గూర్చుండి చదువవలయునని కోరుచుండెనుగాని యామె తనవద్ద చదువ కూర్చుండినచో తనతప్పిదములను దిద్దునని యెంచి యట్టియవమానమున కోర్వఁజాలక యామె సహోదరుఁ డామెను దగ్గరఁ జేరనిచ్చెడివాఁడు కాఁడు. చిన్నయన్న యిట్లు చేసినను కృపాబాయియొక్క జ్యేష్ఠభ్రాత యగుభాస్కరుఁడు తనముద్దుచెల్లెలియం దధికప్రీతి కలవాఁడై యామె విద్యాభ్యాసము చక్కఁగా జరుపుచుండెను. ఆమెకు సృష్టిసౌందర్యావలోకమునం దధికప్రీతిగాన నామె నిత్యము భాస్కరునితోడఁ బోయి యనేకపర్వతములను, వనములను, ఉపవనములనుదప్పక చూచుచుండెను. అల్పవయసునందు సహిత మామెకు సృష్టిసౌందర్యముఁ గనిన మిగుల నానందము గలుగుచుండెను. ఇట్లుండఁగాఁ గొంతకాలమునకు భాస్కరుఁడును దివి కరిగెను. తనశ్రేయము నపేక్షించు ప్రాణసమానుఁ డగుసహోదరుఁడు చనిపోయినందువలన కృపాబాయియొక్క దుఃఖ మపారమయ్యెను. ఆదుఃఖమువలననే యామె దేహమునకస్వస్థత ప్రాప్తమాయెను. ఆమెదుఃఖమును మఱవవలయునని యామెను బొంబాయినగరమునందలి జనానా

మిషనరీపాఠశాలలో విద్యాభ్యాసమునకయి పంపిరి. అచటికిఁ బోవువఱకు కృపాబాయి తనతోడిబాలికలతో సాటిగా తనకు విద్య రాదనుకొనుచుండెను. కాని యచటి కరిగినపిదప నాపాఠశాలయందలి బాలికల కందఱికంటెను ఈమెయే విద్యయం దధికురాలని నిర్ణయమాయెను. అందువలనఁ బాఠశాలాధ్యక్షుఁ డామె నేతరగతియందును జేర్చక విడిగా విద్య నేర్పుట కేర్పాటు చేసెను. అచట నుండుకాలములో కృపాబాయికి వైద్యవిద్యానిపుణురా లగు నొకయమెరికాస్త్రీతోడి సహవాసము కలిగెను. కాన నామె సాంగత్యమువలనఁ గృపాబాయికి వైద్యవిద్య నేర్చుకొనవలయునని యిచ్ఛపొడమెను.

కృపాబాయికిఁగల యాసక్తియుఁ దెలివితేటలును గని వైద్యవిద్యాభ్యాసము కొఱ కామె నింగ్లండున కనుపవలయునని యామె యాప్తులకుఁ దోఁచెను; గానియామెశరీరమున కాదేశపుగాలి సరిపడదని తెలిసినందున నాప్రయత్నమును మానుకొనిరి. తదనంతరము చెన్నపట్టణమునందలి మెడికల్ కాలేజియందు స్త్రీలకు వైద్యవిద్య నేర్పనేర్పడినందున కృపాబాయి వైద్యవిద్య నేర్చుకొనుటకై చెన్నపట్టణమునకుఁ బోయెను. అపు డామె రొయింటరిదైనందున నాగ్రామమునందు వసియించు రెవరెండు సత్యనాథనుగారను గృహస్థునియింట వాసము చేయుచుండెను. అసత్యనాథన్ గారు మిగుల పెద్దమనుష్యులు. ఆయనభార్యయుఁ గొమార్తెయు మిగుల మంచివారగుటచే వారుకృపాబాయి సద్గుణములను గని యామెయం దధిక ప్రీతి గలిగియుండిరి. అందువలన కృపాబాయికి వారింట నున్న దినము లధిక సుఖప్రదములుగాఁ గడచెను. ఇట్లీమెయొక సంవ

త్సరము చదివి సంవత్స రాంతమునందైన పరీక్షయందు సమ స్తవిషయములలోఁ గృతార్థురాలాయెను. ఆమె తెలివి గని పరీక్షకుఁ డామెను మిగుల మెచ్చుకొనెను. కాని కృపాబాయి యామెప్పున కెంతమాత్రమును గర్వపడక పూర్వమువలెనే వినయాదిగుణము గలిగి వర్తించుచుండెను.

కృపాబాయికి విద్య నభ్యసించుటయం దధికాసక్తి కలిగినను, ఆమె దేహము మాత్ర మాత్రమనోర్పునంతటి దృఢమైనది గానందునఁ బరీక్షకై చదువునపు డామె కెంత మాత్రము శ్రమదోఁచకుండినను పరీక్షానంతరము వెంటనే విశేషముగాఁ గాయలాపడెను. అప్పటినుండియు మరల నామె శరీర మెప్పుడును స్వస్థపడనందున విధిలేక విద్యాభ్యాసమును మానుకొనవలసిన దాయెను. ఇట్లు వైద్య విద్యాభ్యాసమును విడిచినంతమాత్రమున నామె నిరుత్సాహురాలుగాక వేరువిధముగా జనులకు హితముచేయ యత్నించుచుండెను.

రెవరెండు సత్యనాథనుగారి పుత్రుఁడగు సామ్యుఎల్ సత్యనాథనుగారు ఇంగ్లండునందలి కేంబ్రిజు విశ్వవిద్యాలయమునందు విద్య నభ్యసించి పరీక్షయందుఁ గృతార్థుఁడయి ౧౮౭౧వ సంవత్సరమునందు మరల స్వదేశమునకు వచ్చెను. సామ్యుఎల్ సత్యనాథనుగారు కృపాబాయియు నొకయింటనే వాసము చేయుచుండినందునవారిరువురును ఒకరి సద్గుణముల నొకరు కని పరస్పరానురాగము గలవారైరి. తదనంతరము స్వల్పకాలములోనే వారికి వివాహమయ్యెను. వివాహానంతరము సామ్యుఎల్ సత్యనాథనుగారిని ఉదక మండలమందలి యొకకళాశాలయందు ముఖ్యోపాధ్యాయునిగా నియమిం

చిరి. అందువలన నానూతనదంపతు లచటికి నరిగిరి. అచట నీలగిరిపర్వతమునందలి గాలివలన కృపాబాయిదేహ మించుక యారోగ్యముగా నుండెను.

అచట నుండుకాలమునం దామె యూరకుండక బాలక నా గ్రామమునందలి యవనబాలికలకొఱ కొకపాఠశాల స్థాపించెను. ఆపాఠశాల ప్రస్తుతము చక్కఁగా నడుచుచున్నదఁట. ఈమె యచ్చట నున్నకాలముననే యాంగ్లేయ వారపత్రికలకును, మాసపత్రికలకును వ్యాసములు వ్రాయుచుండెను. ఆమె వ్రాసిన వ్యాసము లత్యంతప్రశంసనీయము లగుటచే స్వల్పకాలముననే కృపాబాయి కీర్తి నలుగడల నల్లుకొనసాగెను.

౧౮౭౮వ సంవత్సరము మి. సత్యనాథను గారిని రాజమహేంద్రవరమునకు మార్చిరి. అచటికి వచ్చినదిమొదలు కృపాబాయిగారి రుగ్ణత విశేషింపసాగెను. ఇట్లురోగగ్రస్తురాలగ నుండియు నామె యనేకవ్యాసములను వ్రాయుచునే యుండెను. ఆమరుసంవత్సర మామె కుంభకోణమున కరిగెను. అచట నామెరుగ్ణత యించుక నిమ్మళముగా నుండెను. అచటను ఆమె వ్యాసములను వ్రాయుచునే యుండెను. కుంభకోణమునందుండు కాలముననే కృపాబాయికి కవిత్వస్ఫూర్తియు ప్రబంధరచనేచ్ఛయుఁ గలిగెను. అప్పు డామె కొన్ని పద్యములు రచియించెను. వానిని జదివినయెడలనామెకుఁ గల ఆంగ్ల భాషాకవిత్వస్ఫూర్తి వెల్లడి యగునని తజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ప్రబంధరచనేచ్ఛ కలిగియుఁ దనవలన నదియగుట దుస్తరమని తలఁచి యామె బహుదినము లాప్రయత్నమే చేయకుండెను.

౧౮౮౬వ సంవత్సరమునం దామెభర్తను చెన్నపట్టణమునకు మార్చిరి; యచటికి వచ్చిన యనంతరము పత్రికలకు వ్యాసములు వ్రాయుటలోనే కాలము గడపక ప్రబంధరచన చేయుట మంచిదియని యామె భర్త సూచించెను. అందుపై నామె తనబాల్యమున నందలి యనేక సంగతులను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని వానితోఁ దన కల్పనలను గూర్చి 'సగుణమ్మ' యను ప్రబంధము నొకదాని నింగ్లీషునందు వ్రాసెను. అది ప్రస్తుతము తెలుఁగునందు భాషాంతరీకరింపఁబడియున్నది. దానిలో నీదేశపు క్రీస్తుమతస్థుల గృహస్థితులును నదీపర్వతారణ్యముల సౌందర్యమును మిగుల చక్కఁగా వర్ణింపఁబడియున్నవి. ఈ గ్రంథము వ్రాసి ముగించినపిదప నామెకొకకొమార్తె గలిగెను. ఆబిడ్డ విస్తారదినములు జీవింపక యే-చనిపోవుటవలనఁ గృపాబాయికి దుఃఖము ప్రాప్తమయ్యెను. అందుచే నామె కదినటకుఁగల యుత్సాహము తగ్గిపోయెను. కాని కృపాబాయి యంతటితోఁ దనప్రయత్నమును మాని సదాదుఃఖింపుచునుండక తా నెటులనైన నితరులకు నుపకారమొనర్చి యందువలనఁ దనదుఃఖమును నుపశమింపఁ జేసికొనవలయునని సదా ప్రయత్నింపుచుండెను. ఆ సమయమునందామె శరీరముసహితము అస్వస్థముగా నుండినందున మి. సత్యనాథనుగారామెను బొంబాయినగరమునకుఁ గొనిపోయిరి. అచటి గాలివలన నామెశరీర మించుక స్వస్థపడునని వారు తలఁచిరి; కాని ప్రయాణశ్రమవలన నారుగ్ణత హెచ్చుకాఁగా నామెను వెంటనే మరల మద్రాసునకుఁ గొనిపోవలసివచ్చెను. అచట నామె బహుదినము లాంగ్లేయవైద్యశాలలో నుంచఁ

బడినపిదప నామె దేహము కొంచెము స్వస్థపడెను. కాని యామెరోగ మసాధ్యకరమయినదని డాక్టరు లప్పుడె కనిపెట్టి యాసంగతి కృపాబాయికిఁ దెలిపిరి. అందువలన నామె యెంత మాత్రమును చింతించినది కాదు.

ఆమఱుసంవత్సర మామె యాప్త లోకరిద్దఱు గతించుటచే నాదుఃఖమువలన నామెరుగ్ణత మఱింత హెచ్చసాగెను. ఇట్లు దేహ మస్వస్థమైనను లక్ష్యముచేయక కృపాబాయి తన లేఖనక్రమమును జరుపుచుండెను. ఆసమయమునందే యామె 'కమలా' యనుప్రబంధ మొకటి వ్రాయసాగెను. నీలగిరి యందలి చల్లగాలివలన నామె కారోగ్యము కలుగునని తలచి యామె నటకుఁ బంపిరి. కాని యచట నామెరోగము హెచ్చెను. అచట నుండునపుడే కృపాబాయి తనరుగ్ణత హెచ్చుచున్నను సరకుగొనక కమలయను ప్రబంధము వ్రాసి ముగించెను. పిమ్మట నాప్రబంధ మొకమాసపత్రికయందు ముద్రింపఁబడి ప్రచురింపఁబడియెను. అందుచేతఁ గృపాబాయికి మిగుల నానందము కలిగెను. ఆమె హిందూస్త్రీయై యుండియు నాంగ్లేయభాషయందు వ్రాసిన యీగ్రంథములు మిగుల ప్రశంసనీయములుగా నున్నవని నుడివెదరు. వానిఁ జదివినయెడల ప్రబంధరచనయందుఁ బ్రవీణుఁ డయిన యొకానొకయాంగ్లేయదేశీయునిచే వ్రాయఁబడిన వని తోఁచునఁట. ఈసాధ్వీమణి ౧౮౯౪వ సంవత్సరము ఆగస్టు ౮వ తేదిని పరలోకగమనము చేసెను. మృత్యుసమయమున కామెకు ముప్పదిరెండు సంవత్సరముల ప్రాయ ముండెను. కృపాబాయి యింకను కొన్ని సంవత్సరములు జీవించి యుండినయెడల నింకను

కొన్ని గ్రంథములు వ్రాసియుండును. కాని దేశముయొక్క దౌర్భాగ్యమువలననే యామె యాయువు క్షీణించెను. ఇంక ముందయినను విద్యావతులును సద్గుణసంపన్నులు నగుస్త్రీ లుద్భవించి యీదేశమును సౌభాగ్యసంపన్నముగాఁ జేయుదురుగాత మని కోరుచు నీచరిత మింతటితో ముగించెదను.

మొల్ల

కింకులేన విశాలేన విద్యాహీనేన దేహినాం
దుష్కులం చాపి విదుషో దేవైరపి సుపూజ్యతే *

మొల్ల యాత్మకూరి కేశయసెట్టి కూఁతురు. ఈమె కులాలవంశ సంభూత యని పరంపరగా వాడుక నచ్చుచున్నది. ఆంధ్రమునందు నీమె రామాయణము రచియించినందున నీమెకీర్తి జగములో నజరామరమయి యున్నది. ఈ యువతి ౧౬ వ శతాబ్దారంభమున నున్న ట్లూహింపఁబడుచున్నది.

...................గోప

వరపు శ్రీకంఠమల్లేశు వరముచేత నెఱఁ గవిత్వంబు చెప్పఁగ నేర్చినాను.

అని చెప్పుకొనుటచే నీమె నివాసస్థలము నెల్లూరి మండలములోని గోపవరమని తెలియుచున్నది. ఈమె రామాయణమును చదివినవా రంద ఱీమెకుఁ దెనుఁగునందత్యంతప్రావీణ్యము గలదని యొప్పుకొనక మానరు. ఈమెకవిత్వము మృదుమధురమయి, 'తేనె సోఁక నోరు తియ్యన యగురీతిఁ దోఁడ

---

* శ్రేష్ఠ మయినకులమునందుఁ బుట్టి విద్య లేకుండిన నేమిలాభము; నీచకులము నందుఁ బుట్టినను విద్యావంతు లయినవారు అందఱికిఁ బూజ్యులు అనఁగా కులము ప్రధానము గాదు; గుణమే ప్రధాన మన్నమాట.

నర్థమెల్లఁ దోఁచునదియయి, 'గూఢశబ్దవితతి కొట్లాట' లేనిది యయి ద్రాక్షాపాకమయి యొప్పుచున్నది. గూఢపదగుంభనముచే నర్థకాఠిన్యము సాధించి చదువరులను బాధపెట్టుట యీమె కెంతమాత్రమును ఇష్టము లేదు. కవిత్వధోరణియెట్లు లుండవలయునో యన్న విషయమయి యీమె సుందరమయిన మూఁడుపద్యములు వ్రాసియుంచినది. ఆమూఁడు పద్యములు కవిత్వము జెప్పువా రందఱును తమతమ హృత్పటములమీఁద వ్రాసి యుంచుకొనఁ దగినవి. అవి యెవియన:—

క. మును సంస్కృతంబు తేఁటగఁ
దెనిఁగించెడిచోట నేమి తెలియక యుండన్
దనవిద్య మెఱయఁ గ్రమ్మఱ
ఘనముగ సంస్కృతము చెప్పఁగా రుచియగునే.

గీ. తేనె సోఁక నోరు తియ్యన యగురీతిఁ
దోడ నర్థ మెల్లఁ దోఁచకున్న
గూఢశబ్దవితతి కొట్లాటపని యెల్ల
మూఁగ చెవిటివారి ముచ్చటరయ.

క. కందువమాటల సామెత
లందముగాఁ గూర్చి చెప్ప నవి తెలుఁగునకుం
బొందై రుచియై వీనుల
విందై మఱికానిపించు విబుధుల కెల్లన్.

మొల్లకుఁ గవిత్వస్ఫూర్తి విశేషముగానుండినందున నామె యాశుకవిత్వము సులభముగాఁ జేయుచుండెను. మొల్ల తలయంటికొని స్నానము చేసిన పిదప రామాయణరచన కా

రంభమును చేసి తలవెంట్రుక లారులోపల నొకకాండమును ముగించెనని లోకవార్త గలదు. "అక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నీమెకవిత్వము మిక్కిలి మృదువై, మధురమై రసవంతముగా నున్నది. ఈరామాయణము గొంతకాలము క్రిందటివఱకును వీధిబడులలో బాలురకు పాఠముగాఁ జెప్పుచుండిరి. ఇది పురుషులు చెప్పిన గ్రంథములలో ననేకములకంటె మనోజ్ఞమై ప్రౌఢమైయున్నది." అని కవిచరిత్రకారు లీమెకవిత్వమునుగుఱించి వ్రాసియున్నారు. మొల్ల భక్తిపూర్వకముగా రచియించిన రామాయణము మొల్లరామాయణ మను పేరిట నాంధ్రదేశమునందంతటను సువిఖ్యాతమే. ఈరామాయణములోని కొంతభాగము ప్రవేశపరీక్షకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా నప్పుడప్పుడు నియమింపఁబడియున్నది. ఇందువలన నీరామాయణ మొకశ్రేష్ఠమైన కావ్యమని స్పష్టమగుచున్నది. ఈమె కవనధోరణిఁ దెలుపుటకయి మొల్లరామాయణమునందలి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించెదను.

ఉ. రాజులు కాంతియందు రతిరాజులు రూపమునందు వాహినీ
రాజులు దానమందు మృగరాజులు విక్రమకేళియందు గో
రాజులు భోగమందు దినరాజులు సంతతతేజమందు రా
రాజులు మానమందు నగరంబున రాజకుమారు లందఱున్

ఉ. సాలముపొంతనిల్చి రఘుసత్తముఁ డమ్మరివ్రాసి శబ్దవి
న్యాలముగాఁగ విల్ దివిచిముష్టియుదృష్టియుఁగూర్చిగోత్రభృ
త్కూలము వజ్రపాతహతిఁ గూలువిధంబునఁ గూలనేసిన
వ్వాలిఁ బ్రతాపశాలి మృదువందనశీలి సురాలిమెచ్చఁగన్

ఉ. పున్నమచందురుం దెగడిపొల్పెసలారెడు మోముదమ్మియుఁ
గన్నులు కల్వఱేకులను గాంతి జయించెడుఁ గానిరక్తిమన్
జెన్నుదొలంగియుండవలెఁ జేతులుఁ బాదములుం దలంపఁగా
నున్నవి వర్ణముల్ గలిగి యొప్పుంశో అంగన కాసు వేశ్వరా.

ఈ మొల్ల కుమ్మరకులమునం దుద్భవించియుఁ దనవిద్య వలన నుచ్చవర్ణమువారిచేఁ గూడ గౌరవింపఁబడఁ బాత్రురాలాయెను. ఇట్టివిద్య మాసోదరీమణుల కందఱకును గలిగినయెడల మన దేశ మితరదేశము లన్నిఁటికిని మాన్యస్థాన మగు ననుట కెంతమాత్రమును సందియము లేదు.

పృథివీరాజు భార్య.

గుణో భూషయతే రూపం శీలం భూషయతే కులం.*

ఈమె సిసోదియావంశమునందుఁ బుట్టి సుక్తావతవంశ స్థాపకుఁడైన సుక్తరాజు పుత్రియు, రాథోరువంశమునందుఁ బ్రసిద్ధుఁడగు పృథివిరాజు పత్నియునని పూర్వచరిత్రములు చెప్పుచున్నవి. ఈమె అక్బరుబాదుషాకు సమకాలీనురాలు; గాన పదియాఱవశతాబ్దారంభమునందుండెనని తేలుచున్నది.

అక్బరుబాదుషా యితరతురుష్కప్రభువులవలెఁ దనప్రజలను బాధింపక వారివారిధర్మములను రక్షించుటచే సర్వధర్మసముఁడని ప్రసిద్ధుఁడయ్యెను. ఆయన సకలజనులకును, దనకును మనోరంజనము గలుగుటకై ప్రతిసంవత్సరము తననగరమునందుఁ గొన్నిదినములు గొప్పయుత్సవము జరుపుచుండెను. ఆయుత్సవపు తుదిదినమునందచట సర్వము స్త్రీమయముగా చేయఁబడుచుండెను. ఆ స్త్రీప్రపంచములో ఆడువారును, పాడువారును, అమ్మువారును, కొనువారును, ఇతరవిధమైన యుత్సవములఁ జేయువారును చూచువారును అందఱును స్త్రీలే! ఆరోజు పురుషులకు నీయుత్సవము జరుగుచున్న స్థలమునకు వెళ్ళుటకు ననుజ్ఞ లేకయుండెను. కాన నాఁటిదినము బాదుషా యంతఃపురమునందలి స్త్రీలును, ఇతరరాజపత్నులును ఆయుత్సవము

---

* రూపము సద్గుణముచేఁ, గులము సచ్ఛీలముచే నలంకరింపబడును.

నందునిరాతంకముగాఁదిరుగుచుండిరి. అచటికిఁబురుషులెవ్వరును రాకుండ కట్టుదిట్టములు చేయఁబడినను అక్బరుమాత్రము స్త్రీవేషమున నచట నితరుల కెఱుఁగ రాకుండునటుల సంచరింపుచుండెను.

ఆయుత్సవమునకు నొకసంవత్సరము పృథివీరాజు భార్యవచ్చెను. కాని యీ యుత్సవమువలన నామె కెంత మాత్రము సంతోషము కలుగలేదు. ప్రచ్ఛన్న వేషముతో నుండిన బాదుషా యత్యంతరూపవతియగు నామెగుఁగని మిగుల మోహితుఁడయి యామె మఱలి వెళ్లుమార్గమున నామెరాక నిరీక్షింపుచుండెను. ఇంతలో నాసాధ్వీమణి మఱలి తననగరునకుఁ జనుటకై బాదుషా కాచుకొనియుండినమార్గమునఁ బోవఁదొడఁగెను. అట్లు వచ్చుచుండగని నకస్మాతుగా నాఢిల్లీశ్వరుఁ డరికిఁ బోయెను. తన నరికట్టినవాఁడు అక్బరేయయి, దురుద్దేశముతో నాతఁడిట్లు చేసెననియు నాకాంత తెలిసికొనెను. అంత నామెతనవలెనే యితర స్త్రీల నెందఱనో కపట స్త్రీవేషధారియగుబాదుషా చెఱుప యత్నించియుండుననని తలఁచి క్రోధావేశపరవశురాలయి మిగుల రోషముతోఁ గన్నుల నిప్పులురాలతనగు ప్తభల్లమును చేత ధరించి మిగుల ధైర్యముతో "పవిత్రమగు క్షత్రియవంశమును కలంకమయము చేయఁదలంచిన దుష్టు బారినుండి నాపాతివ్రత్యమును సంరక్షించుకొనుటకు యీద్రోహిని నాచేతిఖడ్గమునకుఁ బలియియ్యఁగలను" అని పలికెను. ఇట్లు గంభీరస్వరముతోఁ బలికిన ధైర్యవతి పలుకులు విని బాదుషా కొంతవడి చిత్రప్రతిమవలె చేష్టలు దక్కి నిలువఁబడి తదనంతర మాతఁడు విజ్ఞానవంతుఁడగు ప్రభువగుటచేఁ

దనయజ్ఞానమునకు సిగ్గుపడి యాకాంతకు నమస్కరించెను. నాఁటినుండియు బాదుషా పశ్చాత్తాపపరుఁడయి యామెను తనసహోదరినిగా నెంచుచుండెను.

పన్నా.

క. ఇప్పుడు నయ్యుత్తమసతి నప్పురమున
నొప్పువార లతిముద మొదవం
జొప్పడఁ గీర్తనసేయుదు రిప్పరుస
నుండవలదె యింతులు పుడమిన్.

[చింతామణి.

మేవాఁడదేశపు రాజగు సంగ్రామసింహుఁడు మృతుఁడయినవెనుక నాతని పుత్రులు ముగ్గురిలో నిరువురు స్వల్పకాలమే రాజ్యము పాలించి పరలోకమున కేగిరి. మూఁడవవాఁడగు ఉదయసింహుఁడైదేండ్లప్రాయముఁ గలవాఁడగుచు దాదిపోషణలోనే యుండెను. ఈతని దాదిపేరు పన్నా. ఈపన్నాకురాజధాత్రిత్వము వంశపరంపరగా వచ్చుచుండెను. ఈమెసుగుణములు మిగుల విలువగలవని తెలుపునటులఁ గాఁబోలును నవరత్నములలోని దగు* (పన్నాపచ్చ) యని తలిదండ్రు లామెకుఁ బేరిడిరి పన్నా వారిడిన నామమునకుఁ దగు గుణవతి యయ్యెను.

సంగ్రామసింహుని పుత్రు లిరువురును స్వర్గస్థులైన పిదప నుదయసింహుపేర పృథ్వీరాజునకు దాసీపుత్రుఁడగు బన

---

* ఈమెపేరు ఒకానొక తెలుఁగుగ్రంథకారుఁడు మోతి (ముత్యము) యని వ్రాసినాఁడుగానియందు కాధారమేమియుఁ రాజపుత్రానాచరిత్రమునందుఁ గానగాలేదు.

బీరుఁడు రాజ్యము నడపున ట్లేర్పాటుచేయఁబడెను. బనబీరుని జన్మమువలనే గుణమును నీచమైనదియేగాన వాఁడు తా ననర్హుఁడయినను అదృష్టవశమునఁ దనకు రాజ్యమును రాజపాలకత్వమును దొరకుటకు సంతసించి యుండక రాజ్యముతనకే శాశ్వతముగానుండు నుపాయము విచారింపసాగెను. ఇట్లు విచారింపఁగా రాజపుత్రుని నెటులయినఁ జంపక తనకుదొరకదని వాఁడు తెలిసికొని యెవ్వరికి నెఱుకపడకుండ తానేయాపనిని జేయ నిశ్చయించుకొనెను. ఆనీచుఁడు తనకృత్యమించుక బైలపడినయెడల రజపూతు సరదార్లు తనను దెగఁజూతురని యెఱిఁగినవాఁడుకాన పైకిమిగుల సత్ప్రవర్తనగలవానివలె నగుపడుచుండెను. రాజపుత్రుని నెటులయినఁ దానుచంపి యాద్రోహ మితరులపై నిడి సరదార్ల సమ్మతిచేఁ దానేరాజగు నుపాయము నాతఁడు యోచింపుచుండెను.

బనబీరుని మనమునం దిట్టిద్రోహముకలదని యేరికిని సంశయమయినను రాకుండెను; గాని యిట్టిపాపవిచారము బైలపడకుండుట దుస్తరము గాన నాతని దుష్టవిచారమంతయు సమీపమునందుండుమంగలివాఁ డొకఁడు తెలిసికొనెను. వాఁడును పన్నావలెనే ప్రభుభక్తుఁడు. వానికిఁ బనబీరుని పరిపాలనమే యసమ్మతము. బనబీరుఁడు తనదుష్టత్వ మెంతగుప్తముగా నుంచినను, పరమేశ్వరుఁడు ఆపాపమున కంతకును నీ మంగలి వాని నొకనిని సాక్షిగా నియమించెను. బనబీరుఁ డేసమయమునం దేమియాలోచన చేసినను బహుయుక్తులచే నీమంగలి యప్పుడే దానిని గని పెట్టుచుండెను.

ఇట్లుండఁగా నొకనాఁటి రేయి రాజనగరమునం దంతట
ను నిశ్చలముగా నున్న సమయమున పన్నా రాజపుత్రునివాని
తో సమవయస్కుఁడగు తనపుత్రుని నిదుర పుచ్చితానుసమీ
పమున నేదోకుట్టుకొనుచు కూర్చుండెను. ఇంతలో ద్వారమా
వల నేమో కాలుచప్పుడు వినవచ్చినందున నాదాది లేచి చూ
చెను. అప్పుడు పైనిఁ జెప్పఁ బడిన మంగలివాఁడు మిగులనా
తురతతో వచ్చుటఁగని పన్నా "నీవింత తొందరగా వచ్చిపిచ్చి
వానివలె నాతురుఁడవయ్యెదవేల? ఏదియేని యప్రియమా?"
యని యడిగెను. అందు కానాపితుఁడు "అవును మిగుల ఘాత
కాఁబోవుచున్నది. ఇంక నొక గడియ కా బనబీరుఁడు రాజపు
త్రునిజంప నిట కేతెంచును." ఈవాక్యములు చెవిని సోఁకగా
నే పన్నా దేహము ఝల్లు మన నొక యూర్ధ్వశ్వాసను విడిచి
యిట్లనియె. 'నే నిన్ని దినములు వచ్చునని భీతిల్లుచుండినదే
నేఁడు ప్రాప్తమయ్యెను. ఆదుష్టునిపై నాకీదినవఱకే యనుమాన
ముండెను కాని నే నాఁడుదాన నగుటచే నేమి చేయుటకును
జాలకుంటిని. ఏది యెట్లైనను నిప్పుడు రాజపుత్రుని రక్షిం
చుట మాకర్తవ్యము" అందుకామంగలి "యది బహుదుర్ఘ
టము. అయినను నీకేదేని యాలోచన దోఁచినచో త్వరగాఁ
జెప్పుము. నీ వెట్టికార్యము చెప్పినను నేను నిర్వహింపఁగలను"
అనెను. తదనంతరము పన్నా యోచించుక విచారించి "రాజ
పుత్రుని నొకానొకసుస్థలమునకుఁ గొని పోవుదము"ని చెప్పెను
"అట్లు చేయుటకు వీలులేదు. నేఁడే ద్వారపాలకులను రాజనగరు
వెలుపలికిఁ గొనిపోవకుండ పాపాత్ముఁడు కట్టడిచేసెను.
పన్నా "అట్లైననీ రాజపుత్రుని నొకతట్టలోఁ బెట్టి పైన పెంట

జోసి నీకిచ్చెదను. నీవు దానినిఁ గొనిచని సురక్షిత మగుచో టనుంచు నంతలోనే నచటికివత్తును," మంగలి "బనబీరుఁ డింతలో నిచటికి రాఁగలఁడు. వచ్చువఱకిచట రాజపుత్రుఁడు లేకుండె నేని తత్క్షణము చారులచే వెతకించి పిల్లనిఁ దెప్పించును. అటులైన రాజపుత్రుని ప్రాణములను మనము కాపాడ నేరము." పన్నా కొంచెము యోచించి మిగులఁ గాంభీర్యముగా "ఇందు కంతగా విచారింపనేల ? వాఁడిచటికి వచ్చిన యెడల రాజపుత్రుఁ డిచట లేఁడనుమాటనే వానికి దెలియనియ్యను. రాజబాలుని నగలను బట్టలను నాబిడ్డనికి నలంకరించి యాప్రక్కమీఁదనే పరుండఁ బెట్టెదను ! నాపుత్రుని మరణమునలన మేవాడదేశపురాజును మాప్రభుఁవునునగు నీబాలుడు రక్షింపఁబడును కాన నాకదియే పరమసమ్మతము." పన్నా దృఢనిశ్చయముగాఁ బల్కినవాక్యములను విని యానాపితుఁడు మిగుల నాశ్చర్యముతో నేమియు ననక నిలువఁబడి యుండెను. ఇంతలో పన్నా రాజపుత్రుని నొకతట్టలో నునిచి పైన పుల్లాకులు, పెంట మొదలయినవివోసి యాతట్టత్వరగాఁ గొని చనుమని యాసేవకుని తొందర పఱుపసాగెను. దీని నంతనుగని పన్నా ధైర్యమునకును రాజభక్తికిని వింతపడిదాని యందధిక దయగలవాఁడై యాభృత్యుఁడు "పన్నా ! నీవింత సాహసకార్య మేలచేసెదవు? ఇంకను నీమనంబునం దించుక విచారింపుము." పన్నా "విచారింపవలసిన దేమున్నది ? నాకర్తవ్యము నేను చేయుటకుఁ దగినవిచారము చేసినాను. నీవిట్టియాటంకములనే చెప్పుచు నిచట నాలస్యము సేయకు."

ఎంత చెప్పినను పన్నా వినదని తెలిసికొని తా నాలస్య ముచేసిన రాజపుత్రుని ప్రాణము దక్కదని యెఱిఁగినవాడగుటచే వాఁడాతట్టను నెత్తిసి నిడికొని రాజనగరు వెలుపలి కరిగె. పన్నాదాదియు రాజపుత్రుని అలంకారములను తనపుత్రునకు నలంకరించి వానిని రాజబాలుని పానుపు, పైనిదురబుచ్చెను. ఇటు లా రాజభక్తి గల యువతి తనపుత్రుఁడు నిదురింపుచుండ తా నాపక్కసమీపమునందుండిబనబీరునిరాక నిరీక్షింపుచుండెను. ఇంతలో నాకాలస్వరూపుఁ డచటికివచ్చి మిగుల దయగల వానివలె రాజపుత్రుని దేహము స్వస్థముగా నున్నదాయని పన్నా నడిగి వానిని జూచెద నని పక్క యొద్దికరిగెను. ఆప్రకార మచటి కరిగి వాఁడు నిదురింపుచున్నవా రెవ్వరని విచారింపక నాయర్భకుని పొట్టలో కత్తిపొడిచి పాఱిపోయెను. ! వాఁ డట్లుపొడువఁగా నాబాలుఁ డొక కేక వేసిప్రాణములు విడిచెను. అ కేక రాజభవనమునం దంతటను వినఁబడి జనులనందఱిని లేపెను

అ కేక విన్నతోడనే రాజభవనమునందలి వారంద ఱచటికి వచ్చిరి. వారువచ్చిచూచునప్పటికి రాజపుత్రుని దేహమంతయు రక్తమయమును యీబాలుఁడు ప్రాణములనువిడిచియుండెను ; పన్నా దాది యాబాలుని సమీపముననే దేహము తెలియక పడియుండెను. చచ్చినవాఁడు రాజపుత్రుఁడేయని తోఁచుటచే జనులందఱు మిగులదుఃఖించిరి. పన్నా సేదదేఱిన పిదప రాజపుత్రుని జంపినవా రెవ్వరని యడుగఁగా “నొకనల్లటి పురుషుఁ డెవఁడో చంపెన”ని చెప్పెను. రాజపుత్రుని జంపినవా రెవ్వరో యని యనేకులు లూహించిరి. కానిసాక్షులు

లేనందున దానిని నిశ్చయింప లేకుండిరి. పన్నాదాయి యచ టనుండి వెడలి రాజకుమారునిదాఁచిన స్థలమున కరిగియాబా లుఁడు ప్రౌఢుఁడగువఱకు నాతనిని పోషించెను. ఈసంగతియం తయు రజపూతులకుఁ దెలియఁగావారు ఉదయసింహుఁడు పెరి గినపిదప బనబీరుని దేశము వెడలగొట్టి ఉదయసింహునినే రాజునుగాస్వీకరించిరి. ఇట్లురాజభక్తిగల యువతివలన సంగ్రా మసింహునివంశము నిలిచెను. అనేకప్రజలను గాపాడు ప్రభు వుబతికెను. కావనట్టి యువతికీర్తి భరతఖండమునం దంతటను నిండియుండుట వింతగాదు. ఉదయ సింహుఁడు పన్నాను తల్లి నిగా భావించి పూజింపుచుండెను.

ఖడ్గతిక్కన భార్య.

అమృతం సద్గుణాభార్యా. *

ఈయువతీరత్నముయొక్క నామధేయ మయినను తెలియనందువలన నీమెభర్తంపేరిటనే యీమెను జనులు గుర్తించెదరు. 13వ శతాబ్దమున సూర్యవంశపు రాజగు మనుమసిద్ధి నెల్లూరిమండలము పాలింపుచుండెను. ఆయన యాస్థానమునందున్న కవి తిక్కన. కార్యతిక్కన, ఖడ్గతిక్కన యను సహోదరులలోఁ బరాక్రమవంతుఁడగు ఖడ్గతిక్కన నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఈయన తన పరాక్రమమువలన రాజుచే మిగులమన్నింపఁబడుచుండెను.

ఖడ్గతిక్కనభార్య విద్యావతియు, గుణవతియునై సదా పతి శ్రేయము నే కోరుచుండెను. ఆమెభర్త చేసినదంతయు మంచిపని యని యూఱకుండక యాతఁ డేదేని కానికార్యము చేయఁ దలఁచినయెడల తనచాతుర్యమువలన నాతనిచే నట్టికార్యము జరుగకుండఁ జేయుచుండెను. ఇందునకు నిదర్శనముగా నొకప్పుడామె చేసిన చాతుర్యమిం దుదాహరించెదను.

ఒకానొకసమయమున రాజగుమనుమసిద్ధిపై శత్రురాజులు దండెత్తి వచ్చిరి. అపుడు కొంతసైన్యమునొసఁగి రాజు ఖడ్గతిక్కనను శత్రువులతో యుద్ధమున కంపెను. ఖడ్గతిక్కన

---

* సద్గుణవతి యగుభార్య అమృతమువలె హితకరురాలు.

యెంతటి శౌర్యవంతుఁడయినను వైరులధిక సైన్య సహితులగుట చే నీతనిశౌర్య మేమియు వినియోగింప కుండెను. ఇట్లుకొంత వడి పోరాడితనకు జయము కలుగు నన్నయాస సున్నయగుట చే ఖడ్గతిక్కన యుద్ధభూమినుండి పాఱి తన గృహమునకు వచ్చెను.

పరులకోడి తనభర్త పాఱివచ్చుట విని మానవతి యగు నాతనికాంత మిగుల చింతించి సమయోచితబుద్ధి గలది యగుటచే పెనిమిటి వచ్చులోపల మఱుఁగు స్థలమునందు స్నానజలముంచి నీళ్లబిందెకు పసపుముద్ద యంటించెను. ఇట్లు స్త్రీలు స్నానముచేయుటకు నావశ్యకమగు వస్తువు లచ్చటనుంచి యామెభర్తరాఁగానే యాదరింపక తిరస్కారముగా స్నానము చేయుఁడని చెప్పెను.

తిక్కన తన భార్య ముఖమునందలితిరస్కార భావమును గని యపుడేమియుననక స్నానమునకరిగెను. అచట నాఁడువారి కుంచుపట్లొకమంచ మడ్డముగానుంచి నీళ్ళబిందెకు పసపు ముద్ద యద్దుటఁగని తిక్కన యది తాను యుద్ధమునుండి పాఱి వచ్చినందుకు భార్య తనను దిరస్కరించుటకై చేసినపనియని తెలిసికొనెను. అయినను ఆయన యంతటిశో నూరకుండక తన భార్యను బిలిచి యిది యేమియని యడిగెను. అంత నా వీరపత్ని యాతనికి పౌరుషము కలుగుటకయి యీ పద్యముఁ జదివెను.

క. పగరకు వెన్నిచ్చినచో।

నగరే నిను మగతనంపు నాయకులందుర్ ?

ముగురాండువార మైతిమి।
వగ పేటికి జలకమాడ వచ్చినచోటఁ ?

ఇదివఱకు అత్తకోడండ్ర మిద్దఱమె యింట స్త్రీలముం టిమి. ఇప్పుడు మీరు యుద్ధము వదలి పాఱివచ్చినందున స్త్రీ సమానుల రయితిరిగాన నిందు ముగ్గురు స్త్రీలమయినా మన్న యర్థముగల యీవాక్యములు చెవిసోఁకినవెంటనే ఖడ్గ తిక్కన మిగుల లజ్జించి యపుడే మరల యుద్ధమున కరిగి మిగుల కీర్తి గాంచెను. కొందఱదియంతయుఁ దిక్కన తల్లియొక్క పని యనియెదరు. ఇట్లు పూర్వమాంధ్ర దేశమునందు పూజనీయ లగు వీరపత్నులు, వీరమాతలు వీరభగినులు అనేకులుండుట వలననే యాంధ్ర దేశములోని బ్రాహ్మణులలోఁగూడ క్షాత్ర తేజ మత్యంత ప్రబలమయియుండెనని చెప్పుటకు సందేహము లేదు.

తఱిగొండ వెంగమాంబ.

క. కందువమాటల సామెత।
 లందముగాఁగూర్చి చెప్పునవి తెనుఁగునకుం
 బొందై రుచియై వీనుల।
 విందై మఱికానిపించు విబుధుల కెల్లన్. మొల్ల.

తఱిగొండ వెంగమాంబ వసిష్ఠగోత్రికుఁడును, నందవరీక బ్రాహ్మణుఁడునునగు కృష్ణయ్యయను నాతనిపుత్రిక. ఈమె వాసస్థానము కడపమండలములోని తఱిగొండయని యూహింపఁబడుచున్నది. వెంగమాంబ తెలుఁగునందు విద్వాంసురాలని యామెచే రచియింపఁబడిన గ్రంథములే వేనోళ్లఁ దెలుపుచున్నవి. వేంకటాచలమాహాత్మ్యమునం దీమె ఆశ్వాసాదిని వేసిన శ్లోకములవలన సంస్కృతమునందును నీమెకుఁగొంత పరిచయము గలదని తోఁచుచున్నది. ఈమె బాలవితంతువు. వేదాంతగ్రంథపఠనము వలనను, గ్రంథరచనవలనను కడపమండలములోనేగాక తెనుఁగుదేశము నంతంతటను వెంకమ్మగారి కీర్తి విస్తరిల్లెను. కాన జనులామెయం దధికవిశ్వాసముఁగలిగి దేశాచారప్రకార మామెపై ననేకకథలను జెప్పుకొనసాగిరి. అవి యన్నియు నిందుదాహరించుట యనావశ్యకము గాన నొకటి రెంటిని మాత్రమిందుదాహరించెదను.

వెంగమాంబ గ్రంథరచన చేయుచు నేకాంతముగా నొకగదిలో కూర్చుండుచుండెను. అచటినుండి యామె యా

వలికి రాఁగానే యామె ముఖమునం దానందమును, దేహము నందు సుగంధమును గానవచ్చుచుండెనఁట. ఇందువలననామె వదినలామెయందు దోషముకలదని తలఁచి దానిని గనిపెట్టుట కయియాగదిద్వారముకడ కాచియుండిరఁట. అంతఁ గొంత సేపటికి లోపల నెవ్వరో పురుషుఁడు నవ్వినట్టును, నృత్యము చేసినట్టును వారికి వినఁబడెనఁట. అందుపై వారు తమభర్తలను బిలిచి తాము విన్నసంగతులను దెలిపిరఁట. అట్లందఱు గుమి గూడి వెంకమ్మను తలుపు తెఱవుమనఁగానామె నిర్భయముగాఁ దలుపు తీసెనఁట. అప్పుడు వారాయఱనంతను శోధించి పురుషుని నెవ్వనిని గానక యామె నడుగఁగా శ్రీకృష్ణుఁడుదప్ప నన్యపురుషుఁడేల వచ్చునని పలికెనఁట. ఇవి యన్నియునామె భక్తివిశేషమును దెలుపుకథలేగాని వేరుగాదు.

వెంగమాంబ తనజీవితకాలమునం దంతను శిరోజముల నుంచుకొనినందున జనులామె యన్నదమ్ములను బహిష్కరిం చెదమని బెదరించిరి. వారంతటితో నూరకుండక శంకర స్వాములవారు రాఁగా నాలోకగురున కీమెసంగతి విన్నవించిరి. అందుపై నాస్వాములవారు వెంకమ్మను బిలిచి నీశిరోజములు తీయించుకొమ్మని చెప్పెను. అందు కామె యుంచుకయు జం కక పరమేశ్వరుఁ డిచ్చినవి మనుజులేల తీయవలెననియు, అం దువలన పరపురుషస్పర్శదోషము కలుగుననియు, ఒకపర్యా యము తీసినవవి మరల రానియెడలనది పరమేశ్వరునకు సమ్మత మనియు, అట్లుగాక మఱుదినముననే మరలవెండ్రుకలు మొల చుటచే నది పరమేశ్వరునకు నసమ్మతమని స్పష్టముగాఁ దెలి యుచున్నదనియు, వాదించెను. అంతటితో నూరకుండక గురు

వాజ్ఞాపింపఁగా బంధువులామెను బట్టుకొని బలవంతముగా కేశవపనము చేయించిరనియు, అందుపై నామె నదికిపోయి స్నానముచేయఁగా వెంటనే పూర్వమువలెనే కేశములు మొలిచెననియు, అదిగని గురువులును, బంధువులును మిగుల నాశ్చర్యపడి యటుతరువాత నామెజోలి మానిరనియుఁ గొందఱు చెప్పెదరు. ఏది యెట్లున్నను వెంగమాంబగారికి వితంతుస్త్రీలకు కేశవపనము చేయుట కిష్టము లేదనుట వాస్తవము.

వెంగమాంబగారికి నిష్టములేని యీకృత్యము పస్త్రీలకును సమ్మతంబు కానేరదు. మన దేశమునందు సంధపరంపరగా వచ్చిన యీయాచారమునకుఁ గాదనలేక కొందఱు యువతులు సమ్మతించినటుల నగుపడినను వారి యంతరముల యందు నపరిమితదుఃఖము కలిగియే యుందురు. వారివారి భర్తల మరణ సమయమునకంటెను కేశవిసర్జన కాలముల యందే వారధిక దుఃఖితు లగుచుందురు. వపనకర్గవలన దమకును దమభర్తలకునునిజముగాఁ బుణ్యలోకములు దొరుకునని వారికి నమ్మకమున్నయెడల వారాసమయములయందు దుఃఖించుటకు మారుగా నమితసంతోషమును బొందవలసినదే. స్త్రీలు పతివిహీనలై యలంకారరహితలై మంగళకార్యములకు దూరలై మితిమీరిన దుఃఖవహ్నిలోఁ బొరలుచుండ సుఖము నందున్నవారి బంధువులు మంచిమాటలతో వారిశోకాగ్ని నార్పుటకు మారుగా బరమేశ్వరుఁ డిచ్చినకిరీట మనఁదగిన కేశకలాపమును నేలపాలుచేసి యాదుఃఖాగ్నిలో నెయ్యిబోసి ప్రజ్వలింపఁ జేయుదురు. ఇది యెంతటి యన్యాయము! ఈ దురాచారము సహగమనమునకంటెను దక్కువ క్రూరమై

నది యయినను గొందఱు యువతుల కిది సహగమనమునకన్న ను విశేషభయంకరమయినదని తోఁచుచున్నది. వారిట్లువిరూపులై నలుగురిలో నవమానకరమగు నిట్టిబ్రతుకు బ్రతుకుటకంటెను సహగమనముచేసి యొకగడియ దుఃఖముతో దేహము విడుచుట నూఱురెట్లెక్కువ సులభమని తలఁచుచున్నారు. వారు సహగమనము లేకపోవుటకు విశేషచింత నొంది దాని మాన్పిన వారినే క్రూరులని నిందించుచున్నారు. సాధారణముగ పురుషుల కయినను దుస్సహమగు నవమానము కలిగి బ్రతుకుట కంటెనుమరణమే సుఖదాయకముగ నుండునని తోఁచుట సహజము. ముందుఁ దమక నవమానము కలుగునని తెలిసి యాత్మహత్య చేసికొనిన పురుషు లెందఱో కలరు. ఇందువలన సహితము నవమానముకంటె మరణమే మేలని జనులకుఁ దోఁచునని మనకు దెలియుచున్నది. కానన స్వదేశ భాంధవులందఱును మనదేశములోని స్త్రీలకుఁ గలుగుచున్న యీవ్యసనకరమగు నవమానమును దొలఁగింపఁ బ్రయత్నింతురు గాత.

ఈమె మిక్కిలి వృద్ధురాలయి కాలధర్మము నొందెను. ౧౮౮౦వ సంవత్సరము వఱకీమె జీవించియున్నట్లు తెలియుచున్నది. బాలవితంతువైనందున నీమెభర్త నామగోత్రము లెచటనుఁ గానరావు. వెంగమాంబచే రచియింపఁబడిన గ్రంథములలో రాజయోగసార మనువేదాంతపరమయిన ద్విపద కావ్యమును, వెంకటాచలమాహాత్మ్యమును మాత్రము ముద్రింపఁబడి యున్నవి. వీనిలో రాజయోగసారము భాగవతము నందలి తృతీయ స్కంధాంతర్గతమైన కపిలదేవహూతి సంవాదమునుగొని మిగులరసవంతముగాను, సులభముగాను,

ద్విపదకావ్యముగా రచియింపఁబడినది. దీనిలో సామాన్య జనంబులకుఁ గూడ సులభముగా తెలియునటుల వేదాంతము వివరింపఁబడినది. వేంకటాచల మాహాత్మ్యమునందు విష్ణుమూర్తి పద్మావతిని వివాహమాడినకథ మిగుల చిత్రముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. కడమగ్రంథములేవియు ముద్రింపఁబడనందున వానిని గుఱించి యేమియు వ్రాయుటకు వీలులేదు. "ఈమె కవిత్వమునం దల్పదోషము లక్కడక్కడఁ గానవచ్చుచున్నను మొత్తముమీఁద కవన మతికఠినముగాక మృదుమధురరచనను గలదియయి యున్నద"ని కవిచరిత్రమునందు రాయబహదూరు కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులవారీమె కవిత్వమును బొగడిరి. ఇట్టివారిచేఁ బొగడొందఁ దగినవిద్యయుఁ గవిత్వశక్తియుఁ గలిగినను నీమె యిసుమంతయు గర్వములేక మిగుల వినయవతిగా నుండెనని రాజయోగసారములోని యీ క్రింది ద్విపదలు వెల్లడించుచున్నవి.

ద్వి. వినరయ్య కవులార విద్వాంసులార
వినరయ్య మీరెల్ల విమలాత్ములార
ఘనయతిప్రాస సంగతులు నేనెఱుఁగ
వరుస నాక్షేపింప వలదు సత్కృపను.

ఈమె రచియించిన గ్రంథములు తఱిగొండ నృసింహస్వామి కంకితములు చేయఁబడినవి. ఈమె శృంగారరసాధిదేవతయగుకృష్ణుని భక్తురాలయినను ఆమెకుఁ దనగ్రంథములయందెక్కడను శృంగారవాక్యములను జొప్పింప నిష్టములేకయుండెను. అందువలన నామె కృష్ణుని నిట్లు స్తుతియించెను.

శా. శృంగారా కృతితోడ వచ్చి పదముల్ శృంగార
[సారంబుతోడంగూడంబుగఁ
జెప్పు నీ వనిన నట్లేఁ జెప్పలే నన్ననఁ ముంగోపంబునఁ
[జూచి లేచి యటనే ప్రమోక్కంగ
మన్నించి తచ్ఛృంగారోక్తులు తానే పల్కికొను నా
[శ్రీకృష్ణు సేవించెదన్.

ఇందువలనఁ దన గ్రంథములయందు శృంగారవాక్యముల నిముడ్చుటకుఁ దన కెంత మాత్రము నిష్టములేకుండఁగా సందర్భానుసారముగా నా గ్రంథములయం దక్కడక్కడ వచ్చిన శృంగారపద్యములను శ్రీకృష్ణుఁడే రచియించెనని యామె తెలుపుచున్నది. ఈ విద్యావతి కవనరీతినిఁ దెలుపుటకు ముద్రిత గ్రంథములోని కొన్ని పద్యములిం దుదాహరించి యీమె చరితము ముగించెదను.

వేంకటాచలమహాత్మ్యము.

ఉ. రామనృపాల ఘోరతర రావణ శౌర్యవిశాల భవ్య సు
త్రామసురార్య యోగిజన తాపసపాల కృపాలవాల శ్రీ
భూమిసుతాత్మలోల పరిపూర్ణ సుకీర్తివిశాల వానర
స్తోమముతోడ వచ్చు మిముఁ జూచి కృతార్థుల మైతి
మిద్ధరన్.—ఆ. ౧.

చ. విని యతి భీతి నొందుచు వివేకములేక ద్విజుమోముఁ
జూచి ము
ట్లనియెను జారకాంతను మహావిషసర్పమునంటియెన్నరై

నను గడ తేరినారె నినునమ్మినభార్యను వీడి నన్నుఁ బొం
దిన నిహమున్ బరంబు చెడు ధీరతఁ బోఁ జను బ్రాహ్మ
ణోత్తమా. —ఆ. ర.

రాజయోగసారము

ద్వి. సంపద గలిగిన సామర్థ్య మనుచు
సొంపు మీఱిన తుచ్ఛసుఖ మిచ్ఛయించి
కామాంధులై తమగతిఁ గాన లేక
భామల వలలోనఁ బడి లేవ లేక
తఱగని యీషణత్రయవార్ధిలోను
మఱిమఱి మునుఁగుచు మమత రెట్టింప
నాలుబిడ్డల కని యర్థంబు గూర్చి
కాలంబు నూరకే గడపుచునుండి

* * * *

పుట్టుచు గిట్టుచుఁ పొరలు చుండెదరు.

వీరాబాయి.

సంగ్రామే సుభటేంద్రాణాం కవీనాం కవిమండలే
దీప్తిర్వా దీప్తిహానిర్వా ముహూర్తాదేవ జాయతే.*

వీరాబాయి చితూరు సంస్థానాధీశ్వరుని భార్య. ఈమె అక్బరుబాదుషా కాలమునం దుండినట్లితిహాసమువలనఁ దెలియుచున్నది. కాని యీమె జన్మమరణ సంవత్సరములును, జననీజనకుల నామములును దెలియు మార్గ మెందును గానరాదు.

వీరాబాయి స్వశౌర్యమువలన అక్బరు నోడించి తనభర్తను విడిపించెను. అక్బరుబాదుషా చితూరుపై రెండుపర్యాయములు దండెత్తినను ఫేరిస్తాయను ఇతిహాసకారుఁడు వ్రాసిన గ్రంథమునం దొకసారి దండువెడలుటయే వర్ణింపఁబడి యున్నది. స్వజాతీయుఁ డగు బాదుషాయొక్క పరాభవము నాతఁ డెట్లు వ్రాయఁ గలఁడు? ఒకానొక రజపూతస్త్రీచే నోడింపఁబడి పలాయితుఁ డైనందున బాదుషాకీర్తికి సంభవించిన కలంక మగుపడకుండుటకయి తురుష్కులైన యితిహాసకారు లెవ్వరును చరిత్రములలో నీసంగతి వ్రాయనేలేదు. కాని యీసమయ

---

* యుద్ధమునందు వీరుల శౌర్యాశౌర్యములును, కవి సంఘమునందు కవులయొక్క చాతుర్యాచతుర్యములును ఒకక్షణమాత్రములో వెల్లడియగును.

మునందు చితూరుదర్బారునం దున్న వారప్పటి యుద్ధమును
చక్కఁగా వర్ణించియున్నారు.

అక్బరుబాదుషా తనయమితసైన్యముతో చితూరుపై
దండు వెడలినప్పు డచటనుదయసింగుఁ డనురాజు రాజ్యముఁ
జేయుచుండెను. ఉదయసింగు రాణా యంతటి పిఱికిరాజపు
త్రుఁడు మఱియొకఁ డుండఁడు. అక్బరుబాదుషా దండెత్తివచ్చి
నవార్త విని రాణాగారికి భయమువలన దేహ కంప మెత్తెను.
కాన ఆయన విజయు లగుతురుష్క సేనలతోడఁ బోర సాహ
సింప లేఁడయ్యె. అందుపై నాతని శూరులగు సరదార్లందఱు
కుంభరాణా మొదలగు నాతని పూర్వుల ప్రతాపమునుఁ దెలిపి
యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పసాగిరి. కాని యతఁడు యుద్ధమున
కు వెడలఁ డయ్యెను. రాణా సంగ్రామమునకు వెఱచుటఁ గని
యాతని సరదార్లు మిగుల నాగ్రహించి "మీరు శత్రువుల నెది
రించి యుద్ధము చేయకుండిన యెడల మిమ్మును రాజ్యభ్రష్టుల
ను జేయుదుము" అనిరి.

ఇట్లందఱు నేకతీరుగాఁ జెప్పినందువలన విధిలేక భయ
ముచే దేహము వడఁక నాయధైర్యశిరోమణి వీరులగు తనసై
నికులతో యుద్ధభూమిని సమీపించెను. కాని సాగరమువలె నలు
గడల నిండియున్న యవనసైన్యములం గని భీతిచేఁ గొంతవడి
నేమియుఁ దోఁచక నిలుచుండెను. తదనంతర మెట్టులనో యా
రాజు తనసైన్యములకు యుద్ధమున కనుజ్ఞయిచ్చెను. రజపూత
శూరసైనికు లందఱు మిగుల శౌర్యముతోడఁ బెనఁగఁ జొచ్చి
రి. వారు జయకాంక్షవలన నెంతపోరినను ముఖ్యనాయకుని య
ధైర్యమువలనను, పరబలాధిక్యమువలనను వారికి జయము క

లుగుమార్గము కానరాకుండెను. చితూరుకోట కాశూరు లెంత శౌర్యముఁ గనఁబఱచినను అదియంతయు నిష్ఫలమై ఉదయ సింహునకుఁ బరాభవము కలిగెను. అక్బరుబాదుషా తత్క్షణమే యాపిఱికిరాజును బట్టిచెఱలోనుంచెను. అందుపైఁ జేయునది లేక రజపూతవీరులు గ్రామమునకుఁ దిరిగిపోయిరి. వారిలో కొందఱు తమయిండ్లకరుగఁగా వారిస్త్రీలు పరాభవము నొందివచ్చినభర్తలను, పుత్రులను సోదరులను లోపలికి రాకుండ తలుపులు మూసి వారిని తిరస్కరింపుచు నిట్లనిరి. "రజపూత కులమునందు మీరేల జన్మించితిరి? సిగ్గులేక మీమొగములు మరల మాకుఁ జూపకుఁడు. సంగ్రామమరణముగాని, జయముగాని దొరకిననే మీకు కీర్తియు, యసమును కలుగును."

ఉదయసింహుని తురుష్కులు చెఱఁబెట్టిరని తెలియఁగా రాజభవనమునందంతట నెటుచూచినను దుఃఖమయము గానే యుండెను. అప్పుడు రజపూతు వీరులందఱు సభచేసి "ఉదయసింహమహారాజుగారి నెటుల విడిపించనగు? శత్రువుల నోడించుటయెట్లు" అని చింతింపసాగిరి. ఇటుల వారనేక తీరుల విచారించి, శోచక చింతాక్రాంతులై కొంతవడి యూఱకుండిరి. ఆసమయమునందాపట్టణమంతయు మిగుల నుదాసీనముగానుండెను. కాని మరల క్షణకాలములో నొక యువతి వారి నానందసాగరమునం దోలలాడించెను. ఆస్త్రీ ఉదయసింహునిపత్ని యగువీరాబాయియే! నాభర్తను మ్లేచ్ఛలు కైదుచేసిరి. రజపూతు లోడిపోయిరి, చితూరిక తురకల యధీనమగును. మనముందఱమూ నీచుల స్వాధీనమగుదుము" నను నట్టివిచారము లనేకము లామె మనంబున నుద్భవింపసాగెను.

రాజభవనమునందు నిరుపయోగములై పడియున్న యనేకశ స్త్రములామె కంటఁబడఁగా నామెయందు నడఁగియున్న శౌర్యాగ్ని ప్రజ్వలింపసాగెను. అంత నామె నిలువక, యుద్ధమున కనుకూలమగు పురుషవేషముఁ దాల్చి యనేకాస్త్ర శస్త్రములను ధరియించి కాళికాదేవి ప్రత్యక్షమైనది యనినట్టుగా రాజపుత్రుల సభలోకిఁ బ్రవేశించెను.

సుకుమారమగు మేనితోఁ బురుషవేషధారిణియు, శస్త్రధారిణియునై వచ్చినవిరాబాయినిఁ గనినతోడనే యచటి రజపూతువీరు లాశ్చర్యమగ్నమానసు లయిరి. స్వాతంత్ర్యేచ్ఛయు, స్వధర్మాభిమానమును హృదయమునం దుండుటవలన నామె కాంతి మిగుల ప్రజ్వరిల్లెను. ఆమె మిగుల రోషముతో నచటఁ గూడియున్న రాజపుత్రులతో నిట్లనెను, "శూరాగ్రేసరులగు రజపూతులారా! మీరిట్లధోముఖులై చింతిల్లుచు నెవరి కొఱకు నిరీక్షించుచున్నారు. మాయందలి శౌర్యధైర్యాది క్షత్రియగుణము లెటుపోయెను? చితూరుసంస్థాన మిపుడే పౌరుషహీనమయ్యెనా? అచటి రజపూతవీరులందఱు కేవలము శ్వాసోచ్ఛ్వాసము గలపురుగులై పోయిరా? వీరమాత యగు భారతవర్షము నేఁడే నిస్తేజమై పోయెనా? మీరు శూరులవంశములయం దేల జన్మించితిరి? అటుల జన్మించినవారు వైరులకు వెన్నిచ్చి యేల పాఱివచ్చితిరి? ఇప్పు డింద ఱేకీభవించి యేమిచింతించెదరు? చితూరు నలంకరించువాఁడును, మనప్రాణసమానుఁడు నగుమహారాజును శత్రువులు కారాగృహబద్ధునిఁ జేయఁగా స్త్రీలవలె చేతులకు గాజులు తొడుగుకొని యింటనుండుట కేల సిగ్గుపడకున్నారు? నేనిట్లు బాహాటముగా మి

మ్ము నవమానపఱుపుచుండఁగా మీరు విని యెట్లు సహించెదరు? ఇంతకంటె యుద్ధముచేసి వైరులచేఁ జంపఁ బడుట సర్వోత్తమముకాదా? శూరాగ్రేసరులగు సరదారులారా! మీరిటుల నుపేక్షచేయకుఁడు! మీకుఁ గలిగిన పౌరుషహీనతయను కళంకమును సంపూర్ణముగాఁ గడుగుఁడు. మీకుఁగల శౌర్యధైర్యాదిగుణముల నగుపఱుప నిదియే సమయము. లెండు నడువుఁడు. మఱియొకరిరాకకు నిరీక్షింపనేల ? ఒరలనుండి మీమీఖడ్గములను తీయుఁడు. "జయహర ! జయమహాదేవ," యను రణఘోష మొనర్పుఁడు. తీవ్రగతినరిగి సంగ్రామరంగమునందు మీమీప్రతాపములను గనుపఱుపుఁడు! నేనిదే యుద్ధమునకుఁ బోవుచున్న దానను."

ఇట్లని యామె యొకగుఱ్ఱము నెక్కెను. అప్పుడు రజపుత్రులందఱు తమయౌదాసీన్యమును వదలి యుద్ధసన్నద్ధులైరి. మేకలుగానున్న యావీరులు వీరాబాయి ప్రోత్సాహముచే శార్దూలములుగా మాఱిరి ! అందువలన నాభీమపరాక్రములందఱును నేకవాక్యతగా జయఘోష మొనర్చిరి. అపుడు వారందఱు "యుద్ధమునందు శత్రువులను జంపెదము లేక వారిచేఁ జచ్చెదమే కాని పగఱకు వెన్నియ్యము"ని ప్రమాణములు చేసిరి.

వీరాబాయియు వారియావేశమును,దృఢనిశ్చయమును గని విశేష ప్రోత్సాహముగలదియై యుద్ధమునకు వెడలెను. ఆమె తనసైన్యముతో నాకస్మికముగా నాఁకొన్న యాఁడుసింగమువలె శత్రుసైన్యములపై నకస్మాత్తుగాఁ బడెను. అందువలన విజయానంద మునం దోలలాడుచుండిన యక్బరుసైన్య మీ

ప్రళయమున కోర్వఁజాలక నలుదిక్కులకుఁ బాఱదొడఁగెను. వారినిఁ బోనియ్యక పట్టుకొని వీరాబాయిసైనికులు కాలాంతరుద్రులభంగి యంతము నొందింపసాగిరి. వారికి నిరుత్సాహకరముగా వీరాబాయి తానును అనేకతురుష్కులను వీరస్వర్గమునకు నంపుచుండెను.

ప్రళయాగ్ని నిబోలిన యీమె పరాక్రమము గని యగ్బరత్యాశ్చర్యమును బొందెను. ఆయన జడునివలె నేమియుఁ దోఁచక నిశ్చేష్టితుఁడయి నిలువఁబడెను. అప్పు డాక్షత్రియవీరుల యుత్సాహంబు రెట్టింపయవనసైన్యము ననేకరీతుల బాధింపఁ దొడఁగిరి. బాదుషా తనకు జయము కలుగుటమాఱుగా నపజయమగుటఁ గనిచేయునది లేకసంధినిఁ దెలుపుపతాక మెత్తెను. తత్క్షణమే ఉదయసింహుని సహితము బంధవిముక్తునిఁ జేసెను. పరాక్రమవంతురాలయిన వీరాబాయివలన మహాబలవంతుఁడైన అక్బరునంతటి తురుష్క ప్రభుపుసహితముజయకాంక్షనుమాసి హతశేషులగువారింగొని మరల తనపురి కేగనలసినవాఁడాయెను. తదనంతర మారజపూతు లందఱును విజయానందముతో సింహనాదములు చేయుచు వీరాబాయి ననేకవిధములఁ గొనియాడుచు వీరాబాయితోడను, ఉదయసింహునితోడను పురప్రవేశముచేసిరి. అంతకుఁ బూర్వము తేజోహీనమైనచితూరుపట్టణము రాణిగారి విజయ వార్తవిని మరల తనదివ్యతేజమునుబొందెను. జనులందఱును పరమానందభరితులయిరి. వీరాబాయి జయమునుగాంచి విశేష తేజస్వినియయ్యెను. పురవాసు లంద ఱావీరరజపూతులను, రాణాగారిని, రాణిగారిని, మంగళ వాద్యములతో నెదుర్కొని వారిపై పుష్పవృష్టి చే

యుచు రాజభవనములోఁ బ్రవేశ పెట్టిరి! ఇట్లు జన్మమం దెప్పు డునుయుద్ధ మెఱుఁగని దయ్యాను ఒకక్షణములో తనశౌర్యము చే వీరాబాయి "గొప్పశూర స్త్రీ" యన్న బిరుదునుబొంది, ప్రస్తుతచరిత్రమునకు శిరోలేఖముగా నున్న శ్లోకార్థము నే స్థిర పఱచెను!

ఆ వ డా బా యి.

విద్యా దదాతి వినయం వినయా ద్యాతి పాత్రతాం.*

ఈమె మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణ స్త్రీ. ౧౮౬౫వ సంవత్సరమునందు నీమె రత్నగిరిలో జన్మించెను. ఈమె తండ్రిపేరు రావుబహద్దరు విష్ణుమోరేశ్వరభిడే. ఆయన అసిస్టెంటు కలెక్టరు అధికారమునం దుండెను. ఆవడాబాయి జన్మించిన రెండు మూడు నెలలకే యామెతండ్రిగారి నచటనుండి నాసికకు మార్చిరి. ఆవడాబాయి బాల్యమునందలి మూడునాలుగు సంవత్సరము లచటనే గడచెను. అందుపై నామె తండ్రియగు విష్ణుపంతుగారి నచటినుండి సురతు అను గ్రామమునకు మార్చిరి. సురతునందు కొద్దిదినము లుండినవెనుక నచటినీళ్ళు శరీరమునకుఁ బడనందున విష్ణుమోరేశ్వరుగారు తమకుటుంబమును పూనానగరమునకుఁ బంపిరి. నాటినుండి ఆవడాబాయి జన్మమంతేయు నచటనేగడచెను. ఆవడాబాయి బాల్యమునందుఁ గొంచెము విద్యనభ్యసించెను కాని యామెయందుఁగల యపూర్వసద్గుణములన్నియు నప్పుడు పూర్ణముగా వికసించుటకు వీలులేక యుండెను. అయినను సహనశీలత, శుభ్రతమాత్ర మామెయందు నతిబాల్యమునుండియుఁ గానఁబడుచుండెను.

---

* విద్యవలన వినయము ; వినయమువలన అర్హతయుఁ గలుగును.

౧౮౭౦వ సంవత్సరమునందు సోలాపురమునందుండు దాదా సాహెబుజోగుగారి జ్యేష్ఠపుత్రుఁడగు అప్పాసాహెబు అను నాతనిని ఆవడాబాయి వివాహమయ్యెను. వివాహానంతర మాఱుమాసములలోనే యత్తమామలు లోకాంతరగతులైరి. కాన ఆనడాబాయి పాదగుణఫల మిదియని లోకు లామెను నిందింపసాగిరి. ఇట్టి నిందనలను లెక్కింపక యాయబల పరమేశ్వరుని నమ్మియుండెను. తదనంతరము ౧౮౭౯వ సంవత్సరమునం దామెకు దుఃఖసహమగు వైధవ్యము ప్రాప్తించెను. పతిమరణసమయమునం దామెకు పదియేడేండ్ల ప్రాయముండెను. ఇంత చిన్నతనమునందుఁ గూఁతున కిట్టిదురవస్థ ప్రాప్తించినందున రావుబహద్దరు భీడేగారు ఆవడబాయికి విద్య నేర్పి ఆవిద్యవలనఁ గలుగు ఆనందములో నామె వైధవ్యదుఃఖమును లోపింపఁదలఁచిరి.

హిందూదేశ హితచింతకులగు సర్ విల్యమ్ వేడర్ బర్నుదొరగారు పూనానివాసులను ప్రోత్సాహపఱచి వారికి ననేకవిధసహాయములఁ జేసి స్త్రీలకొఱకు స్థాపించిన హాయిస్కూలులో ప్రథమమునం దానడాబాయియే విద్యార్థినియయ్యెను. ఈమె యంతకుఁ బూర్వమె మహారాష్ట్రభాష యందు నాలుగుపుస్తకములును, ఇంగ్లీషు మొదటిపుస్తకమును ఇంటనే చదివినదేగాన, పాఠశాలాధ్యక్షురాలామెను పరీక్షించి యింగ్లీషు రెండవతరగతిలోఁ జేర్చుకొనెను. అచట విద్య నభ్యసించుకాలమునం దామె తనసత్ప్రవర్తనవలనను, విద్యాభిరుచివలనను సహాధ్యాయినులకును, ఉపాధ్యాయినులకును మిగుల ప్రియురాలాయెను.

ఆవడాబాయి ప్రతిసంవత్సరము పరీక్షలయందుఁ దేరుచు తప్పక బహుమానములను బొందుచు వచ్చెను. తాను చదివినపుస్తకము లన్నియు తనకాపీపుస్తకము లన్నియు, తనవారపరీక్షలలోని ప్రశ్నోత్తరకాగితము లన్నియు నామె తనమరణకాలము వఱకును మిక్కిలి శ్రద్ధతో దాఁచియుంచెను. శ్రద్ధయను సద్గుణము బాల్యమునుండియే యామెయందుఁ గానుపించుచుండెను. ౧౮౮౮వ సంవత్సరమునుండి ౧౮౮౮వ సంవత్సరమువఱకు నాలుగుసంవత్సరములలో నీమె ఇంగ్లీషు నాలవపాఠపుస్తకము ముగించెను. సాధారణముగా నొక్కొక్క పుస్తకము చదువుటకు నొక్కొక్క సంవత్సరము పట్టును; గాని ఆవడాబాయి రెండవ మూడవపాఠపుస్తకముల నొక్కసంవత్సరములోనే చదివెను. ఈమె యింగ్లీషు నాల్గవ పాఠపుస్తకముతోడనే సంస్కృతాధ్యయనము ప్రారంభించెను. ఈమె సంస్కృతమునం దధిక శ్రద్ధగలిగి పని చేసినందున త్వరలోనే యాదేనభాషయందు నామెకుఁ గొంత వ్యుత్పత్తిజ్ఞానము గలిగి రఘువంశము, శాకుంతలము, వేణీసంహారము మొదలయిన సంస్కృతగ్రంథము లామె చదివెను. పాఠశాలయందాంగ్లేయ సంస్కృతభాషల నభ్యసింపఁగా మిగిలినకాలము నం దీమె డ్రాయింగు (చిత్తరువు, పటములు వ్రాయుట) సహితము నేర్చుకొనుచుండెను. ౧౮౮౭వ సంవత్సరమునం దీమె డ్రాయింగుయొక్క ఫస్టుగ్రేడుపరీక్షయందు కృతార్థురాలయి ఫ్రీహ్యాండు, మాడెల్, డ్రాయింగులయం దధికప్రవీణురాలని బహుమానపత్రికలను బడయుటయేగాక కర్తవ్యరేఖాగణితము నందు గొప్ప బహుమతి వడసెను. రేఖాగణితము, ఫ్రీహ్యాండ్

డ్రాయింగు, ఈరెంటియం దధిక ప్రవీణురా లనియు, మాడెల్ డ్రాయింగు విషయమునం దీమెకు మిగుల చాతుర్యము గలద నియు, పరీక్షకులు వ్రాసిరి. ౧౮౮౭వ సంవత్సరము స్కాలరషీపుపరీక్షకు నింగ్లీషుపరీక్షకులుగా వామన ప్రభాకరభావే యను విద్వాంసుని దొరతనమువారు నియమించిరి. ఆసంవత్సరము ఆవడాబాయి యింగ్లీషు అయిదవపాఠపుస్తకము చదువుచుండెను. అప్పు డాయన వేసినప్రశ్నకు ఆవడాబాయి వ్రాసి యిచ్చినయుత్తర మింగ్లీషునం దెంతయు రసవంతముగా నున్న దని ఆంగ్లేయ భాషాపారంగతులు మెచ్చుకొనెదరు. అంత యుత్తమభాషయు, నుదాత్త విచారణములును గలవ్యాస మిప్పుడు ప్రవేశపరీక్షలోఁ దేరినవారుగూడ వ్రాయఁగలరా యని సంశయింపవలసి యున్నదఁట. ఆవ్యాసముయొక్క తాత్పర్య మిచ్చుట నాంధ్రమున వ్రాయుచున్నాను.

పరీక్షకులగు భావేగా రడిగినప్రశ్న:—నీ పాఠశాలయం దార్జించినవిద్యను గృహకృత్యములయం దెట్లుపయోగపఱచెదవు?

ఆవడాబాయి వ్రాసి యిచ్చిన యుత్తరము:—" నా కిచట నేర్పఁబడువిద్య ముందు నాకు నధికోపయోగకరము గునని తలంచెదను. నాసంసారపాశములఁ ద్రెంపుట పరమేశ్వరున కధిక సమ్మత మయినందున నాజన్మమిఁక పరోపకారమునందే గడపఁ దలంచితిని. ఇట్టి నాతలంపున కిపు డే నభ్యసించు విద్య మిగుల సహాయకారి యగును. ఇంటిలెక్కలు వ్రాయుటకుఁ దల్లికిఁ దోడుపడుదును. ఇంగ్లీషుగ్రంథములను జదివి వానియర్థ మామెకుఁ దెలిపెదను. మహారాష్ట్రస్త్రీలకొఱ కనేకాంగ్లేయ

గ్రంథములను మహారాష్ట్రమున వ్రాసెదను. మాయమ్మకు సంస్కృతగ్రంథముల యర్థమువివరించెదను. పురాణము లన్న నామె కధిక సంతోషముగాన నామెకొఱకు పురాణపఠనము చేసి యామెను తృప్తిపఱచెదను. నాకు సంతానము కలుగుట పరమేశ్వరున కసమ్మతమే యయినను నేను నాయక్కబిడ్డలకును, స్నేహితురాండ్రబిడ్డలకును విద్యాబుద్ధులు గఱపెదను. ఇట్లు నేను వారికి నుపయోగపడినయెడల నాజన్మము కొంత సార్థకమగును. నావలె సౌభాగ్యహీన లయ్యును విద్యా గంధములేని యనేక బాలికలు విద్యాయుతుఁడయిన తండ్రితో నేమి తోఁబుట్టువులతో నేనే తగినవిషయములను గుఱించి యేమియు మాటాడుటకుఁ దోఁచక యూరకుండెదరు. నేనట్లు మౌనముద్ర వహింపనక్కఱలేనందున వారితో నాకుఁ దెలిసినశాస్త్రవిషయములును, ఇతరవిషయములును ముచ్చటింతును. అందువలన వారికి సంతోషముకలుగును. కాన నాకది నావిద్యవలనఁ గలిగెడి యొక మహానందము.

ఇదియుఁగాక ప్రస్తుత విద్యాభ్యాసమువలన నాకుఁ గొంత ద్రవ్యార్జనశక్తి కలుగును. ఆద్రవ్యమువలన బీదసాదలకు సహాయము చేయుదును. ఏతద్విషయమై నాకును స్వతంత్రత కలుగును.

నా స్వదేశ సోదరీమణు లేయేవిద్య నాయొద్ద నేర్చుకొనఁ గోరెదరో యాయా విద్య నేను వారికి మిగుల శ్రద్ధతో నేర్పెదను. నేను చేయఁదలఁచిన మంచికార్యములలో నిదియే

విద్య, డ్రాయింగు మొదలగు నితరవిషయములు నేర్చుకొనుటవలన నాకు మనోల్లాసము గలుగును. ఇట్లు సుఖసంతోషములతోను, స్వతంత్రముగాను అనఁగా నితరులపై భారము వేయక నాజీవితము గడపఁ గలశక్తి నాకిచట నేర్పఁబడు విద్యవలనఁ గలుగును."

పైని వ్రాయఁబడిన వ్యాసమును జదివి పరీక్షకుఁడామెను మిగుల మెచ్చుకొనెను. ఇందు కాయన ౪౦ మార్కులలో ౩౫ మార్కులిచ్చెను. ఈపరీక్షయందన్నియుఁ గలసి ౫౭౫ మార్కులుండెను. అందు ౪౩౦ మార్కు లీమెకుఁ దొరికెను. ఇట్లు నూటికి ౭౫ మార్కులు సంపాదించు విద్యార్థులు బహు అరుదని యందఱకును దెలిసినవిషయమే.

పైనుదాహరించిన ఆవడాబాయి వ్యాసము మూలభూతమయిన యింగ్లీషు వ్యాసమునుండి వ్రాయఁబడినదికాదు. ఇంగ్లీషుదానియొక్క మహారాష్ట్ర అనువాదము ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. కాన నిందు మూలములోనుండు భాషాశోభయంతయులోపించి యుండవచ్చును. అయినను ఆమెయొక్కయుదార కల్పనము, పరోపకారబుద్ధి యిందువలన వ్యక్తమగుచున్నది. ఆవడాబాయికిఁ దోఁచిన కల్పనలలో నెల్లనొక్కటి మిగుల నాహ్లాదకరముగా నున్నది. అది యేదియన, విద్యావంతులయినతండ్రితోఁబుట్టువులతో వారికిసంతోషముఁ బుట్టించెడి గొప్ప గొప్ప సంగతులనుగుఱించి ముచ్చటించవలయునని యామెయిచ్చ. మనదేశమునందు మహావిద్వాంసులయి రాజకీయసాంఘిక సంస్కరణము మొదలయిన పరోపకారకృత్యములచే దేహము సమర్పించిన యనేక పురుషులకు

నింట కూరగాయ ముచ్చటలుతప్ప మఱియేమియు లేనందున వీధియే యెప్పుడును సుఖకరముగా నుండుటయు, అనేక విద్వాంసులతో ననేకప్రసంగములు చేసి యింటికిఁ బోఁగానే తా మొకక్రొత్తసృష్టిలోఁ బ్రవేశించితిమని తోఁచుటయు, సభలయందు పందొమ్మిదవశతాబ్దమువలెఁ దోఁచినను నింటఁ బదునాల్గవశతాబ్దమువలెఁ గానుపించుటయు సర్వ సాధారణమే గదా! ఇందుకుఁ గారణము స్త్రీవిద్యాభావమే యని చెప్పవలసియున్నది. కాన నిట్టివిద్వాంసులకు ఆవడాబాయికిఁగలిగిన యిచ్ఛఁజూచి సానందాశ్చర్యము గలుగక మానదు. స్త్రీలకు విద్య గఱపినయెడల నెట్టిమంచియూహాలు గల్గునో ఈయావడాబాయి వ్యాసమువలననే స్పష్టమగుచున్నది. కాన స్త్రీవిద్య వలన నష్టము కలుగునని భయపడుటకు నెంతమాత్రము కారణము లేదు.

స్త్రీవిద్య శత్రువుల కనఁగా స్త్రీలకు బొత్తుగా విద్య నేర్పఁ గూడదను వారికి పూనానగరమునందలి హాయిస్కూలు లోకగర్భశత్రువుగాఁ గానఁబడుచుండును. అచట విద్య నేర్చుకొను బాలికలను దూషించుటయే వారికి సత్కాలక్షేపముగాఁదోఁచుచుండెను. కాన నచట విద్యనభ్యసించువారిలో నెల్ల నాకాలమునందగ్రగణ్యురాలుగా నుండిన ఆవడాబాయిని వారు బహుబాధలఁ బెట్టసాగిరి. వారామెను వీధులలో నెగతాళి చేసియు, తిట్టియు ననేకవిధముల నవమానపఱుపఁ జూచిరి. ఇంతటితోఁ దృప్తిచెందియుండక అనేక బీభత్సవచనములతో నాకాశరామన్న పేరుపెట్టి యనేకమైన యుత్తరములు నామె పేర వ్రాయుచుండిరి. వారామెను కనపడినచోటఁ గొట్టి చం

పుమమని బెదరించిరి. దుఃఖసముద్రమునందు మునిఁగియు, జంకక విద్యయను నొకయూఁతకోల నాధారము చేసికొని, యాసముద్రమునుండి వెల్వడఁ బ్రయత్నించుచున్న ఆవడాబాయిపై దుష్టుల కుశబ్దములను శిలావర్షము కురియఁగా నామె మనస్థితి యెటుండెనో చదువరులె యూహించుకొనఁగలరు. ఇట్లామె యెన్నికష్టములు వచ్చినను విద్యమాత్రము వదలక తననురక్షింప న్యాయస్వరూపుఁడైన పరమేశ్వరుఁడే గలఁడని ధైర్యముతో నుండెను. ఇట్టినిరుపమానధైర్య మెంతయుఁ బ్రశంసనీయముగదా?

౧౮౮౭వ సంవత్సర మావడాబాయిని మిగుల ప్రేమించునట్టి యక్క చింగూబాయి క్షయరోగమువలన మృతిఁజెందెను. ఈమె తనముద్దుచెల్లెలికి ప్రాప్తించిన వైధవ్యదుఃఖమునకై మిగుల చింతించుచు నెల్లపుడు ఆవడాబాయికి దుఃఖోపశమనవచనములఁ జెప్పుచు విద్యయందు పరోపకారమునందును విశేషాసక్తి కలుగఁజేసెను. ఇట్లుమనసుగలిసి ప్రేమించునట్టి సహోదరియొక్క మరణమువలనఆవడాబాయికి నత్యంతదుఃఖముకలిగెను. ఆదుఃఖమువలననేకొన్నిరోజులువిద్యాభ్యాసము జరగక తుదకొకవిధముగామనస్సమాధానముచేసికొని యేదియెట్లయిననుతలఁచినసత్కార్యమువిడువగూడదనియామెవిద్య నధిక ప్రయత్నముతో నభ్యసింపసాగెను. ఇట్లామె దుస్సహదుఃఖములలో మునిఁగియుండియు నసమానధైర్యముతో విద్య నభ్యసింపుచుండఁగా ౧౮౮౭వ సంవత్సరాంతమున నామెకుఁ గొంచెము దేహమస్వస్థముగా నుండసాగెను. అందువలన నామెండకాల మామె మహాబలేశ్వరమను ఆరోగ్యప్రదమైన

పర్వతప్రాంతమున కరిగెను. కాని యచటినుండివచ్చిన తదనంతర మేమియు సుగుణముగుపడక రుగ్ణత హెచ్చసాగెను. ఇట్లు రుగ్ణత హెచ్చినందువలన అక్టోబరునెలనుండి యామె విద్యాభ్యాసము బొత్తుగా మానవలసినదాయెను. ఇంగ్లీషు డాక్టర్లు హిందూవైద్యులు పరీక్షించి యెన్నిమందు లిచ్చినను రోగము నిమ్మళించక హెచ్చుచుండెను. కడుపులో శూలవిశేషముగాం బుట్టుచున్నందున నామె తాళంజాలక మరణమునకుం బూర్వము కొన్నిరోజు లప్పుడప్పుడు కేకలు వేయుచుండెను. అందుకామె తండ్రి "బిడ్డా! నీకంటి కేమయినం దోంచుచున్నదా? నీకు మరణభీతి కలుగుచున్నదా?" యని యడిగెను. అందు కామె "నాకు మరణమున్న నెంతమాత్రము భయములేదు. నేను పాపము చేయనపుడు పరలోకయాత్రకు భయమేలపడుదును? ప్రాణముతో సమానముగా నన్ను పెంచినట్టి మిమ్ము నెడబాయవలసినందునకును, నేను జన్మించినందుకు జనోపయోగకరమయిన కార్యమేదియుం జేయకయే దేహము విసర్జించవలసివచ్చెంగదాయనియు కొంచెము వ్యసనముగా నున్నది. కాని యీశ్వరాజ్ఞ శిరసావహించి సంతోషముతో వెడలుటయే మనకర్తవ్యము. నాకడుపులో దుఃఖసహామగు వేదనకుం దాళంజాలక నేనిట్లు అఱచెదనెగాని మరణభీతిచేతంగాదు" అనెను. అందుపై భిడే "ఆనడా! నీమనసునం దెవ్వరికైన నేమేని యియ్యందలంచితివేని ఆసంగతి నాకుం జెప్పుము" అని యడుగంగా ఆనడాబాయి యిట్లనెను. "నే నీసంవత్సరము నన్ను చిన్నతనమునందుం బెంచిన గోవిందరావు చింధడేగారికి నేమియుం బంపలేదు. ప్రతిసంవత్సరము పాఠశాలయందు

నాకు బహుమానముగా దొరికినసొమ్ము నే నాయనకుఁ బంపు చుంటిని. ఈసంవత్సర మీరుగ్ణతవలన బహుమతి పొందలేదు. కాన పాప మాబీదవానికేమియుఁ బంపనైతిని. కనుక తా మాతని కేదేనిఁ బంపిన నాకుఁ బరమసంతోషము కలుగును.” తత్క్షణమే భిడేగారు ౨౦ రూపాయలను ఆవడాబాయిపేరుఁ బెట్టి గోవిందరావు చింధడే గారికి హుండీ పంపిరి. తదనంతరము భిడేగారు తనముద్దుల కూఁతురిపేరు జనులకు జ్ఞాపక ముండు నట్లుగా నామె చదువుకొను పాఠశాలలో నొకబహుమతి యుంచఁగోరి తనయభిప్రాయము ఆవడాబాయికిఁ జెప్పి నీకేవిష యము విశేషప్రీతికరమో చెప్పుమని యడిగెను. అందుకామె “ నాయనా! నాయనంతరము జనులు నన్నుఁ దలఁచుకొను నంతటి ఘనకార్య మేదియు నేను జేయలేదు. తమరు చేయు బహుమానమున కెంత మాత్రమును నేనర్హురాలనుకాను” అనెను. అందుకామెతండ్రి మఱింత వేగిరపఱుపఁగా తనకు గణితమునందును డ్రాయింగునందును విశేషప్రీతికలదనియామె చెప్పెను. అందుపై భిడేగా రపుడే వెయ్యిరూపాయలు పాఠ శాలాధ్యక్షునికడకుఁ బంపి, అందుపై వచ్చెడి వడ్డీ ప్రతిసంవ త్సరము గణితములో, డ్రాయింగులో నందఱికంటె నధికముగా పరీక్షయిచ్చిన కన్యకుఁబహుమాన మిచ్చునట్లు నియమించెను. ఈ సంభాషణ జరిగిన పిదప నిరువది నాలుగుగంటల కనఁగా ౧౮౮౯వ సంవత్సరము జనేవరి ౨౨వ తేది మంగళవారము మధ్యాహ్నము రెండుగంటలవేళ ఆవడాబాయి తనదేహ మీ నశ్వర భూలోకమున విడిచి, తనకీర్తినిచట శాశ్వతముగానుండ నియమించి, దుష్టుల దుర్భాషణాల కెంతమాత్రమును నవకాశ

మియ్యనట్టి సదానందమయమైన పరలోకమునకుఁ జనెను. ఆహా! యిట్టిస్త్రీరత్న మింత యల్పకాలమునందే నష్టమగుట మనదేశముయొక్క దౌర్భాగ్యమనియే చెప్పవలయును. ఆమె మరణమువలన జననీజనకులకు నమితదుఃఖము కలుగుట యొక ఆశ్చర్యముగాదు. ఎట్టియనామధేయులు చనిపోయినను వారి మాతాపితలకు దుఃఖము కలుగుటస్వభావమే కాని రక్తసంబంధము లేని పరుల కనేకులకు నెవరిమరణమువలన దుఃఖము విశేషముగాఁగలుగునో వారే మనుష్యనామమున కర్హులు.

పాఠశాలయందు నామెకొరకు దుఃఖించని పిల్లగాని, ఉపాధ్యాయినిగాని కానరాదయ్యెను. ఆమె సద్గుణములు దలఁచుకొని దుఃఖించుచు ననేకు లనేక లేఖలను ఆమె తలిదండ్రులకు వ్రాసిరి. వాని నన్నిఁటి నిట వ్రాయుటవలనఁ గ్రంథవిస్తారమగునని వానిలో నొకయుత్తర మిందు నుదాహరించెదను. ఇది యామె యుపాధ్యాయినులలో నొకతయగు నొకయాంగ్లేయ స్త్రీచే వ్రాయఁబడినది.

'మా ప్రియ శిష్యురాలగు ఆవడాబాయి దేవలోకమున కరిగెను గాని యామెకు విద్య నేర్పునట్టి యోగ్యాధికారము వడసిన వారి హృదయమున కామె యెప్పటికిని మఱపురాదు.

ఆమె ప్రారంభించినవాని నన్నిఁటిని మిగుల శ్రద్ధతోఁ దుదముట్టించుచుండెను. ఎన్నఁడు మధ్యవిడుచునదికాదు'

'నాయదృష్టవశమున రెండుసంవత్సరము లామెకు గణితము నేర్పుభాగ్యమునాకుఁ గలిగెను. ఈవిషయ మామె మిగుల శ్రద్ధతో నేర్చుకొనుచుండెను. ఈరెండు సంవత్సరము

లలో నామెదీనియందు విశేషప్రజ్ఞగలదియయ్యెను. ఆమెకు నేర్పవలసిన సమయ మెపుడు వచ్చునాయని నిరీక్షింపుచుండెడిదానను. ఆవిషయమామెకు నేర్పుటనాకు వినోదకరముగా నుండుచుండెను.'

ఆమెకు గానము, జలతారుపూలు, తీగెలు, కుట్టుపని నేర్పుటకు నామె చెల్లెలిని నియమించిరి. కాని యామెశరీర మస్వస్థముగా నుండినందున గానవిద్య నేర్చుకొనుట కవకాశము చిక్కదయ్యెను. జలతారుపూవులు వగయురాలపనియం దామెకుఁ గల నిపుణత్వ మామెచేఁ గుట్టఁబడిన జలతారుపని వలననే తెలియుచున్నది.

తన సుస్వభావమువలన నామె తన సహాధ్యాయినులకెట్లు ప్రియురాలాయెనో, యదేప్రకారముగా నుపాధ్యాయినులకుఁగూడ ప్రియతమురాలయ్యెను. ఆమెయం దద్వితీయమగు వినయముగలదు. ఆగుణమే సర్వసద్గుణములలో శ్రేష్ఠమైనదని నాయభిప్రాయము. ఆమెయందు నీ యలౌకికగుణమును లుండినందుననే యామెను ఉపాధ్యాయినులెప్పుడును పొగడుచుండిరి. పాఠశాలఁ గనుఁగొనవచ్చిన సద్గృహస్థులనేకులామెను ప్రశంసించెడివారు. ప్రతిసంవత్సరమును పరీక్షలయందు దేరి బహుమతుల నందుచుండెను. ఇన్నిగలిగియు తుదవఱ కామెయం దహంకార మన్నమాటయే కానిపించ లేదు. ఎంతవిద్య నేర్చెనో యంతవినయము నధికమగుచుండెను. ఆహా! విద్యాదదాతి వినయమ్ అను లక్షణమున కింత కంటె మఱియేమి లక్ష్యము కావలెను?

రుద్రమదేవి.

ఈసతీరత్న మాంధ్రదేశమునందలి యోరుగంటిరాజ్యమును మిక్కిలి చక్కఁగా నేలిన శూరవనిత. ఈమె కాకతీయగణపతిరాజుభార్య. దేవగిరిరాజు కూఁతురు. రుద్రమదేవి తనభర్త మరణానంతరము క్రీ. శ. ౧౨౫౭వ సంవత్సరము నుండి ౧౨౯౫వ సంవత్సరమువఱకును ముప్పదియెనిమిది సంవత్సరములు రాజ్యపాలనము చేసినట్లు దానశాసనములవలనను, చరిత్రకారులు వ్రాసినదానివలనను స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. సోమదేవరాజీయమునందును రుద్రమదేవి ముప్పదియెనిమిదిసంవత్సరములు రాజ్యపాలనము చేసిన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది.

గీ. ఆ యనకు నప్పగించి యయ్యమ్మ యట్లు
బుధజనంబులుఁ బ్రజలును బొగడ నవని
ముప్పదియు నెన్మిదేఁడులు మోద మొదవ
నేలి కైలాసశిఖరి నేఁగుటయును.

కాకతీయగణపతి మరణానంతర మాతనిభార్య యగు రుద్రమదేవి దుఃఖసముద్రమున మునిఁగి యుండెను. అప్పుడు మంత్రియయిన శివదేవయ్యగారి హితవచనముల వలన నామె దుఃఖమును మఱచి రాజ్యమునకు వారసు లెవ్వరును లేక యుండినను కూఁతురగు ఉమ్మక్కకుఁ గలుగుసంతానమే సింహా

సనము నెక్క నర్హులని కొంత మనస్సమాధానము చేసికొని రాజుయొక్క ఖడ్గమునుముద్రికను సింహాసనమునం దుంచి శివ దేవయ్య సాహాయ్యమున రుద్రమదేవి రాజ్యము చేయసాగెను. ఆమె రాజ్యము బహు యోగ్యముగాఁజేసెనని చెప్పుదురు. అప్పు డామె యోరుగంటి చుట్టును మూడునాలుగు ప్రాకార ములు గలకోటను శత్రువుల కభేద్య మగునటులఁ గట్టి దానికిఁ దగినచోటుల సైన్యముల నుంచెను. అందువలన నారాజ్య మును గెలుచుట బహుదుస్తరమని పెరరాజులు వెఱచుచుండిరి. ఇదిగాక రుద్రమదేవి చేయు న్యాయపరిపాలనము వలన జను లామె రాజ్యమే శాశ్వతముగా నుండఁ గోరుచుండిరి.

ఈమె తనరాజధానిలో ననేకములైన చెఱువులు త్రవ్విం చియు, సత్రములు కట్టించియు జనోపయోగ్యము లయిన యనేక కార్యములను చేసెను. బీదవిప్రులకు బంగారపు కొమ్ములు గలగోవుల ననేకములు దానమిచ్చెను. అనేక దేవ స్థానములు కట్టించి వానికన్నిఁటికిని వృత్తుల నేర్పఱచెను.

ఒకసారి రుద్రమదేవి యమ్మక్కసహిత యయి మొగ లిచెర్వుకుఁ బోయి యచట వీరాశక్తినిఁ బూజించుచు నైదు దినసంబు లచట వసియించెను. అప్పు డామె పైకి హరిహర దేవుఁడును, మురారియుఁ దిరుగఁబడఁగా వారి నపుడు సామం బునం దనలోనం జేర్చుకొనియె. తదనంతరము రుద్రమదేవి యోరుగంటికోటలోనికి వచ్చి హరిహరుఁడును మురారియును జేయుకపటము నెఱిఁగి యామెసైన్యము నంపి వారిని గెలిచి వారి నందఱిని హతము గావించెను.

తదనంతర మామె కొన్ని దినములు సుఖముగా రాజ్యముచేసినపిదప దేవగిరి రాజు దళములతోడవచ్చి యోరుగంటికి ముట్టడివేసెను. దానిఁ గని రుద్రమదేవి యెంతమాత్రము జంకక పరమేశ్వరునిఁ దలఁచి మహారౌద్రముతో పగవారిని ప్రతిఘటించిపోరాడి వారిబలంబుల హీనంబులు గావించె. అంత వారునుముట్టడినివిడిచి నలుగడలం బలాయితులు కాఁగా రుద్రమదేవి వారిని పోనియ్యక దేవగిరివఱకును దఱిమెను. వారును రుద్రమదేవి శౌర్యంబున కత్యంతాశ్చర్యముఁబొంది కోటిద్రవ్య మామెకిచ్చి శరణాగతులయి తమదేశమున కరిగిరి. అంత రుద్రమదేవిజయవాద్యములు మ్రోయ తననగరునకుఁ జను దెంచి సైనికులకుఁ దగిన బహుమతుల నొసఁగెను.

పిమ్మట నామెకూఁతురగు ఉమ్మక్కకు గర్భచిహ్నము లగుపడెను. వానిం గని రుద్రమదేవి యపరిమితానంద భరితయై పుంసవనము మొదలగు సంస్కారముల నొనరించి వినోదములతోఁ గాలము గడుపుచుండెను. ఇట్లుండఁగా ఉమ్మక్కకు నవమాసములు నిండినపిదప శా. శ. ౧౧౬౭న సంవత్సరమగు నందనసంవత్సర చైత్రశుద్ధ గురువారము నాఁ డుదయమున నొకపుత్త్రుఁ డుదయించెను. రుద్రమదేవి యా బాలకునిని స్నానముచేయించి సింహాసనమునందుఁ బరుండఁబెట్టి పౌరులను, సామంతులను రాఁబిలిచి వారందఱికిని మీప్రభు విఁతడని తెలిపెను. వారును మిగుల సంతసించిరి. తదనంతరమామె పుత్త్రోత్సవమునం దనేక దానధర్మములు చేసెను. బాలకునకు నామకరణ దివసంబున శివదేవయ్య పూజ్యురాలగు రుద్రమదేవిపేరు బాలకున కిడఁదలఁచి ప్రతాపరుద్రుఁడని నామకర

ణముచేసెను. తదనంతర మాబాలకుఁడు దినదిన ప్రవర్ధమానుఁడై శివదేవయ్యవలన సకలవిద్యల నభ్యసించుచుండెను. ఈయన వెనుక ఉమ్మక్కకు మఱియొకపుత్రుఁడు కలిగెను. అతనికి అన్నమదేవుఁడని పేరిడిరి.

రుద్రమదేవునికి గర్భాష్టకంబున నుపనయనంబుచేసి విద్యలన్నియు నేర్పి రాజ్య మాతని కిమ్మని శివదేవయ్య కొప్పగించి క్రీ. శ. ౧౨౯౫గవ సంవత్సరంబున రుద్రమదేవి దివి కరిగెను. ఈమె మనయాంధ్రదేశంబునకు శిరోరత్నమని చెప్పుటకెంతమాత్రమును సందియములేదు. స్త్రీలలో నిట్టివా రుందురని ప్రత్యక్షప్రమాణమువలన నెఱిఁగియు మనవారు స్త్రీలను హీనముగాఁ జూచుట మిగుల శోచనీయము

డాక్టరు ఆనందీబాయి జోశి

స్త్రీవిద్యా విజయ దుందుభి ! ! !

గీ. తనసిరే వేల్పు లుదధిరత్నములచేత
వెఱచిరే ఘోరకాకోల విషముచేత
విడిచిరే యత్న మమృతంబు వొడము దనుక
నిశ్చితార్థంబు వదలరు నిపుణమతులు.

ఇయ్యుత్తమకాంత క్రీ. శ. ౧౮౬౫వ సంవత్సరము మార్చినెల ౩౧వ తేదిని పూనాపట్టణమునందు జన్మించెను. ఈమె తండ్రిపేరు గణపతిరావ్ అమృతేశ్వర్ జోశి. ఈయన పూర్వులార్జించిన యగ్రహారములోని ధనమువలనఁ జీవించుచుండెను. వీరి నివాసస్థలము కళ్యాణపట్టణము. ఆయనభార్య పూనాకుఁ బుట్టినింటికి నీళ్ళాడఁబోయెను. కాన ఆనందీబాయి యచటనే జన్మించెను. మన దేశమునందలి యాచారమువలన నాఁడుబిడ్డ పుట్టుటవలనఁ దలిదండ్రుల కేమి బంధువుల కేమి మిగుల వ్యసనము కలుగును. అదేప్రకార మీమె జననీజనకులును విచారపడిరి ! అప్పుడీబిడ్డవలనఁ దాము ను ప్రసిద్ధుల మగుదుమని వారికేమి తెలియును ? దేశాచారప్రకారము పదునొకండు దినములు గడచినవెనుక పండ్రెండవదినము బారసాలచేసి పిల్లకు యమునయని నామకరణము చేసిరి. శిశువునకు మూఁడునెలలు వెళ్ళఁగానే, తల్లి కళ్యాణమునకు వెళ్లెను. య

మున క్రమక్రమముగా బాలలీలను చేయుచుఁ దల్లిదండ్రుల
నానందసాగరమున ముంచుచుండెను. ఈమె నాలు గైదుసం
వత్సరముల వయసునందుననే మిగుల తెలివి గలదిగా నుండెను.
అటుపిమ్మట నాచిన్నదియింటిలో నుండినఁ జెఱుపుపనులు
చేయునని తల్లి సమీపమునందున్న బాలికాపాఠశాల కామె
ను బంపఁ దొడఁగెను. కాని చిన్నతనమువలన నాచిన్నది
విద్యాభ్యాసమునందుఁ జిత్తము లేనిదయి యుండెను. ఆమె
తల్లి బిడ్డలను గొడ్డువలె బాదు మూర్ఖస్త్రీలలోనిది యగుట
వలన నామె చిన్నతనమున తల్లి చనువులేక యెప్పుడును
శిక్షకుఁ బాత్రురాలగుచుండెను. ఆమెతల్లి తల్లియు గణపతి
రావుగారి యింటనే యుండెను. కాన యమున నెప్పుడేమనినను
నాముసలమ్మవారితోఁ దగవులాడుచుండెను. యమున చిన్న
తనమునుండియు నేదో యొకపనిలేక కూర్చుండు స్వభావము
గలదిగాక సదా యేదో యొకపనిని చేయుచునే యుండెను.
యమున యేడుసంవత్సరములది కాఁగానే తల్లిదండ్రుల కామె
వివాహమును గుఱించి చింత కలిగెను. వారనేకస్థలముల
వెదకి యనుకూలుఁడగు వరుని చింతించునెడ నొకగృహస్థుఁడు
ఠాణా యనుగ్రామమునుండి కళ్యాణమునకు వచ్చెను. ఆయన
తో గణపతిరావు కొమార్తె వివాహ చర్చ తేఁగా నాయన
"ఠాణాలోని పోస్టుమాస్టరుగారిభార్య నివర్తించెను ; మీరా
యనకడకు వెళ్ళి విచారింపుఁడ"ని చెప్పెను.

ఆయన చెప్పినవాఁడు గోపాలవినాయక జోశి సంగమ
నేర్కర్ గారు. ఈయనతనచిన్నతనములోఁ దనయక్కయుఁదా
నును జదువుకొను కాలములో స్త్రీలబుద్ధి పురుషులబుద్ధితో

సమానముగా నుండునని తెలిసికొనెను. గోపాలరావుగారికిఁ జిన్నతనముననే ప్రథమవివాహమాయెను. ఆయన తనభార్యకు విశేషవిద్యఁ గఱపి స్త్రీవిద్యవలనిలాభములను ప్రపంచమున కగుపఱచవలెనని దృఢముగా నిశ్చయించుకొనినవాఁడు. అందువలన నాతఁ డనేకప్రయత్నములచేఁ దనసతికి విద్యనేర్పఁ దొడఁగెను. కాని యాచిన్నది యత్త, యాఁడుబిడ్డల కోడంట్రికముచే నలుగుచుండినందున విశేషవిద్యాభ్యాసముచేయ లేకుండెను. ఇట్లుండగా నాచిన్నదానికిఁ బదుమూడవయేట నొక కొమారుఁడు కలిగి తల్లిని స్వర్గమునకంపెను. ఆచిన్నవానిపేరుకృష్ణా; అతఁడిప్పటివరకును సుఖముగానే యున్నాఁడు. ప్రథమభార్యచనిపోయిన పిదప గోపాలరావు నుదాసీనుఁడయి రెండవవివాహము జేసికొనను అని నిశ్చయించుకొనెను. ప్రథమపత్ని యున్నకాలములోనే యతనికిమొదటపునాలోనే పోస్టాఫీసులో నొకచిన్న జీతము గలపని దొరకి పిదప స్వతంత్రముగా ఠాణాలోని పోస్టుమాస్టరు పని దొరకెను. ఆయన తనప్రథమపత్నికిఁ గలిగిన కోడంట్రికముంగని చిన్నతనముననే వివాహములుచేసి పిల్లలనతిక్రూరముగాఁ జూచెడియత్తలను మిగుల దూషింపుచుండెను. ఇవన్నియు విచారించి యాయన ద్వితీయ వివాహము చేసికొనుటకు నిష్టములేనివాఁడయి యుండెను. కాని గణపతిరావు ఆయనవద్దికి వచ్చి తనకొమార్తెను చేసికొనవలసినదని యడుగఁగా నాతఁడు తానొకస్త్రీని పూర్ణవిద్యావతినిఁ జేసి ప్రపంచమునకు నుదాహరణము చూపఁ దలఁచినవాఁడగుటచే, 'నాభార్యకు నే నెట్టివిద్య గఱపినను మీా రడ్డుపడకుండెడియెడల నే

వివాహమున కొప్పుకొనెద" ననెను. గణపతిరావుగా రం దున కొడంబడఁగా గొన్ని దినములకువివాహముజరిగెను. దేశాచార ప్రకారము వివాహానంతరము యమునాబాయికి 'ఆనందీ బాయి' యని యత్తవారు పేరుబెట్టిరి. పెండ్లియైనపిదప గణపతిరావుగారి యనుమతిప్రకారము, గోపాలరావు నిత్యము సాయంతనము కళ్యాణపట్టణమునకు వచ్చుచుండెను. ఆనందీబాయి కొంచెము చదువుకున్నదని తెలిసి గోపాలరావు మరాఠి పుస్తకములను కొన్ని తెచ్చి ముత్తవచేత నామెకు కిప్పించిచదువునట్టు చేయుచుండెను. రెండవ పెండ్లివాఁడగుటచే పిల్ల దాని నిత్వరలో భర్తగారితో మాటలాడఁ బురికొల్పసాగిరి. కాని ఆనందీబాయి కాకాలము భర్తయనిన నొకవ్యాఘ్రమువలెఁ దోఁచుటచే నామెమిగుల భయపడుచుండెను. గోపాలరావామెనెంతమాత్రమును భయపెట్టక బుజ్జగించియే చదువుమొదలయినవి చెప్పుచుండెను.

గోపాలరావు ఆనందబాయికి విద్య నేర్పుట ఆయనమామగారి కెంతమాత్రమును సమాధానము లేదు. ఆయనతానందు కొడం బడినవాఁడగుటవలన నల్లునితో నేమియు ననజాలక యితరులచే స్త్రీవిద్యవలనం గలుగు నష్టములు చెప్పించి మాన్పజూచెను, కాని గోపాలరావు వారికిఁ దగిన ప్రత్యుత్తరము చెప్పి పంపెను. మామగారియూరికి సమీపమునందుండిన యెడల భార్యవిద్య సాగదని గోపాలరావు అల్లీబాగనుగ్రామమునకు మార్చుకొనెను. అచటికి ఆనందీబాయితోడనామెముత్తవ పోయియుండెను. కాన పిల్ల కేవిధమయినభయము లేకయుండెను.

అటుపిమ్మట గోపాలరావామెకు విద్యవలని లాభముల నెఱింగింపఁగా నామెమిగుల శ్రద్ధతో ప్రతిదినముతప్పకపాఠములు చదువుచుండెను. ఆమె చుఱుకుఁదనమును జూచినకొలఁదిని గోపాలరావునకు మఱింత యుత్సాహము కలిగియాతఁడామెతో ననేకసంగతులను ముచ్చటించుచుండెను. అందువలననే ఆనందీబాయికి త్వరగా విద్యాసక్తికలిగెను. పెండ్లియైనపిదప రెండుసంవత్సరములలో ఆనందీబాయికి మహారాష్ట్రభాష చక్కఁగాఁ జదువుటకును, వ్రాయుటకును వచ్చెను. అంతలో నామెకాభాషయందలి వ్యాకరణము, భూగోళము ప్రకృతిశాస్త్రము, గణితశాస్త్రము మొదలయినవి గోపాలరావుగారు చక్కఁగా నేర్పిరి. అల్లీబాగునందుండుకాలమున ఆనందీబాయి ఋతుమతియైనందున భార్యాభర్తల నొకటి చేసిరి. వెంటనే ఆనందీబాయి గర్భవతియైనందున నామె కళ్యాణమునకుఁ బోయెను. అచట నామెకు కొమారుఁడు కలిగి పదియవదివసంబుననే చనిపోయెను. కాన ఆనందీబాయికిఁ జిన్నతనముననే పుత్రదుఃఖము కలిగెను. అందువలనఁ గొన్నిదినములవఱకును ఆమె విద్యాభ్యాసమునకు భంగము గలిగెను. కాని యటుపిమ్మట మరల నామె చదువు చక్కఁగా సాగుచుండెను. కొన్నిదినములలో నామెకుఁ దన మనోగతము బాగుగావ్రాసి తెలుపునంతటి ప్రజ్ఞ గలిగెను. అల్లీబాగులోని లోకు లానందీబాయికి వచ్చిన విద్యనుగని యోర్వలేక గోపాలరావు ననేకకష్టముల పెట్టుచుండిరి! కాన నచటనుండుట కిష్టములేక, కోలాపురమునందు స్త్రీవిద్య కనుకూలురగువా రున్నందున బహుప్రయత్నముతో

గోపాలరావుగారచటికి మార్చుకొనిరి. కోలాపురములో బాలికాపాఠశాల వీరింటికి దూరమగుటచే ఆనందీబాయిని నొక్కర్తనంతదూరము కాలినడకతోఁ బంప వీలులేక యుండెను. పాఠశాలలో నుపాధ్యాయినిగా నుండిన మిస్ మాయసీ గారి యిల్లు వీరియింటికి సమీపమునందుండెను. ఆమె బహు మంచిదని విని గోపాలరావుగారామెతోడ మాటాడ నరిగెను. ఆయన ప్రసంగవశమున "నాభార్యను మీబండిలోఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని వెళ్లెదరా" యని యడుగఁగా నామె కొంత యోచించి మంచిదనియెను, అందుపై ఆనందీబాయి కొన్నిదినములచటి పాఠశాల కరుగుచుండెను. కాని యటు పిమ్మట మాయసీ తనబండిలో స్థల మియ్యనందున నామె పాఠశాల కరుగుట మానుకొనవలసిన దాయెను.

కోలాపురమున నీదంపతులు పాద్రీల (క్రైస్తవధర్మగురువుల) యిండ్ల కరుగుచుండిరి. పాద్రీయొకవారు ఆనందీబాయికి నింగ్లీషు రెండు మూడుపుస్తకములవఱకును నేర్పిరి. ఆనందీబాయి యల్పవయస్కురాలయినను వారు చేయుమతబోధ నుగ్రహింపక కేవల నీతివాక్యములనే గ్రహించుచుండెను. వీరివలననే యీదంపతుల కమేరికాలోని సంగతులనేకములు తెలిసెను. కాన నమేరికాలోని కరిగి విద్యనభ్యసింపవలయునని ఆనందీబాయి కప్పటినుండి యిచ్ఛగలిగెను.

౧౮౭౯వ సంవత్సరప్రారంభమున గోపాలరావుగారిని బొంబాయికి మార్చిరి. అచట నుండుకాలములో ఆనందీబాయి కొంతవఱ కింగ్లీషును సంస్కృతమును నేర్చుకొనెను. కాని యచటను లోకులామె విద్యాభ్యాసమున కనేక విఘ్నములు

తెచ్చుచుండిరి. ఇట్లుండఁగా ౧౮౮౦వ సంవత్సరమునచటినుండి భూజయను గ్రామమునకు మార్చిన-దున నాదంపతు లచటి కరిగిరి బొంబాయినుండి భూజకుఁ బోవునపుడు ఆనందీబాయి ముత్తవ యామెతోడ గానందున నింటిపని యంతయు నామె యే చేయవలసియుండెను. ఇంటిపనినంతను చేసి యానందీబాయి భర్తకడ నింగ్లీషు సహితము నేర్చుకొనెను. అచటనే యామె యింగ్లీషు మాటాడుట చక్కఁగా నేర్చుకొనెను.

గోపాలరావుగారికి భార్యను విశేష విద్యావతినిఁ జేయవలెనని యుండుట నొకవార్తాపత్రికలోనఁ జదివి అమేరికాలోని న్యూయార్కుపట్టణవాసినియగు మిసెస్ బి. ఎఫ్. కార్పెంటర్ అను నామె ఆనందీబాయికి సహాయముచేయఁదలఁచి యామె కొకయుత్తరము వ్రాసెను. ఈమెయే ఆనందీబాయి కనేకవిధములసహాయముచేసి యామెను కూఁతురినలెఁ జూచుచుండెను. కాన ఆనందీబాయియు నీమెయందధికప్రేమ గలదియయి యామెను పిన్ని యని పిలుచుచుండెను. ఈమెకు ఆనందీబాయి వ్రాసినయుత్తరములవలన మనదేశమునందలి స్త్రీలకుఁ గల పరతంత్రతయు, దానిని నదలించుటకై ఆనందీబాయికిఁ గలయభిప్రాయమును దెలియుచున్నవి. స్త్రీలకు విశేష విద్యగఱపినంగాని స్వహితము తెలియదని యామెమతము. ఇదియంతయు నామె స్వానుభవము వలననే తెలిసికొనెను. ఇట్లుత్తరప్రత్యుత్తరములవలన నాయిరువురకును సఖ్య మధికమయ్యెను.

తదనంతరము గోపాలరావుగారిని కలకత్తాకు మార్చిరి. అచ్చటనుండుకాలములో పోస్టుఆఫీసులో 30 రూపాయలవేతనముగల యుద్యోగము ఆనందీబాయికొఱకు సిద్ధమయ్యెను.

కాని యుద్యోగములోఁ బ్రవేశించి స్వతంత్రతను పోఁగొట్టుకొను ట కిష్టములేక యామె దానిని స్వీకరించకుండెను. తదనంతర మామెకు నమేరికాలో వైద్యవిద్య నభ్యసించుకోరిక యధిక మయ్యెను.

కలకత్తానుండి శ్రీరామపురమనుస్థలమునకు మార్చి నందున నాదంపతు లచటికరిగిరి. అచటి కరిగినపిదపఁ గొన్నిది నములు సెలవుతీసికొని వారు సమీపమునందుఁగల జయపూ ర్, అగ్రా, గ్వాలియర్, లఖనౌ, కాన్పూర్, డిల్లి, ప్రయాగ, కాశీ మొదలగు ప్రసిద్ధపట్టణములను జూడనరిగిరి. అందువలన ఆనందీబాయికిఁగొంతవరకు ప్రవాసస్థితి తెలిసెను. వారుమరలి శ్రీరామపురమునకు వచ్చినకొద్దిదినములలోనే రెండు సంవత్స రముల సెలవుతీసికొని అమేరికాదేశమున కరుగ నిశ్చయించిరి. కాని యింతలో నీకు సెలవియ్యఁజాలమని పైనుండి యుత్తరువు వచ్చెను. అందువలన ఆనందీబాయి నొక ర్తనే యమేరికాకుఁ బంపఁదలఁచి గోపాలరావుగా రామెతో నొకదిన మిట్లు ప్రసం గించిరి:—

గోపాలరావు (చింతతో) నీవొంటరిగానే అమేరికాకు వెళ్ళెదవా? నాకిప్పుడు సెలవుదొరకదు. నీకిచటనుండినవిద్యా భ్యాసము కానేరదు. కాన నొంటరిగానైన నరుగుట యావశ్య కము. మనమిరువురము కలసి వెళ్ళవలెననినచో నింకను రెండు సంవత్సరముల వ్యవధిపట్టును. ఇంతలో నీచదు వచటఁ జాలవ అకగును.

ఆనందీబాయి ఏమియు ననక భర్తవంకచూచి మీరే మనెదరని యడిగినటుల నగుపడెను, దానింగని

గోపాలరావు, నేఁటివఱకును బ్రాహ్మణస్త్రీ పరదేశ మున కరిగి విద్యనభ్యసించిన యుదాహరణ మెందునుగాన రాదు. కాన నీవు వెళ్ళి విద్యనభ్యసించి యుదాహరణీయవగు ము. స్త్రీలుసామర్థ్యహీన లన్నవాక్యమును నీవబద్ధము చేయు ము. మననడవడిని విడువక అమేరికావారికి మన నడనడిని నేర్పుము, ప్రస్తుతము సంస్కరణము కావలయు ననువారు పెక్కండ్రు పురుషులుకలరు, కాని వారిచేతఁ గొంచమైనను సంస్కరణమగుటలేదు. నీవు స్త్రీవైకొంచెము సంస్కరణము చేసి చూపినను మిగుల నుపయోగకరముగా నుండును.

అందు కానందీబాయి సమ్మతించి యంతదూరదేశ ప్రయాణమునకు సాహసించెను ! ఆమెతన కెట్టికష్టములువచ్చి నను వెనుకఁదీయక స్వదేశసోదరీమణుల కొకయుదాహరణము చూపి వారికి మేలుచేయఁ దలఁచెను! !

ఇట్లు వారు కృతనిశ్చయులయి ఆనందీబాయి కొఱక మేరికాలో ననుకూలములగు బట్టలనుకుట్టించి, సిద్ధపఱుచుచుం డిరి. ఆనందీబాయి పరదేశపువస్త్రములు ధరియింపనని నిశ్చ యించుకొని మనదేశమునందలి ములక బనాతుగుడ్డలతోనే దుస్తులను కుట్టించుకొనెను. ఇట్టిదిగదా స్వదేశాభిమానము ! ఈమె అమేరికా కరుగునని విని యనేకు లనేకాక్షేపణలు చేసిరి. కాన వారి కందఱకును సమాధానకరముగా ఆనందీ బాయి యొకపాఠశాలా మందిరమున సభచేసి గంటసేపు హూణభాషయందు నస్ఖలితముగా నుపన్యసించెను. అందు వలననే యామెకు నింగ్లీషునందుఁగల ప్రజ్ఞయు, నామెయొక్క యప్రతిమానవక్తృత్వశక్తియు వెల్లడి యగుచున్నవి. ఆ యుప

న్యాస మత్యంత శ్రవణీయము. కాన జనానాపత్రికో క్తముగా నిచ్చుట నుదాహరించుచున్నాను.

"నాయమేరికాదేశ యాత్రనుగుఱించి వందలకొలది ప్రశ్నలు నన్ను నేను లడుగుచున్నారు. కావున నే నిప్పుడు అవకాశముఁ గలుగఁజేసికొని వానిలోఁ గొన్నిటికిఁ బ్రత్యుత్తరములం జెప్పఁ దలంచితిని, అవి యెవ్వనఁగా:—

౧. నే నమేరికాదేశ మేల వెళ్ళవలెను?

౨. హిందూదేశమునందుఁ గృషిచేయుటకు నాకు సాధనములు లేవా?

3. నే నొంటరిగా నేల వెళ్ళవలెను?

౪. నే నీదేశమునకు తిరిగివచ్చినప్పుడు జాతిలోనివారి నుండి నాకు బహిష్కారము గలుగదా?

౫. ఏదేని యాపదసంభవించినయెడల నే నేమిచేయవలెను?

౬. స్త్రీలలో నెవరును జేయని పనిని నే నెందులకుఁ జేయవలెను? అనునవి.

౧ మొదటిప్రశ్న కుత్తరము:— నేను వైద్యము నేర్చుకొనఁ దలఁచి యమేరికాదేశమునకు వెళ్ల నిశ్చయించితిని. ఈహిందూదేశమునందు స్త్రీలకుఁ జికిత్సఁ జేయఁదగిన సాధనకలాపము లేని కారణమువలనఁ గలిగెడి బాధలను ఇప్పుడిక్కడకు దయచేసిన నారీమణులు బాగుగాఁ దెలిసికొని యున్నారు. ప్రకృతిశాస్త్రములను, స్త్రీవిద్యను వెలయింపఁ జేయ నీదేశమున వెలయుచున్న సమాజము లెవ్వియు మనదేశపు యువతుల నేరినిఁగాని నాగరికతచేఁ ప్రతిష్ఠ గాంచిన ఖండాంతర

ముల కంపించి వైద్యశాస్త్ర ప్రవీణలను గావించి, వారిచే నిచ్చటం బ్రమదల కావైద్యశాస్త్రమును గఱపు కళాశాలలను స్థాపింపఁ దలంపమికి నేనత్యద్భుతము నొందుచున్నదానను. తనకుఁ గలలోపముల నెల్ల వెల్లడిసేయక తన్నివారణార్థమై యర్థింపక యుపేక్షించు నిందాస్పదమైనదియు ఈహిందూదేశమునకంటె మఱియొక్కటి యేదియు లేదు. ఈహిందూదేశమంతట స్త్రీవైద్యులు లేని లోపము కష్టముగనున్నది. యూరపుదేశపునారులును, హిందూసుందరులును, అవసరము తటస్థించినప్పుడు పరపురుషులకు తమ దేహస్థితిని వివరించి వారిచేఁ జికిత్సఁ జేయించుకొనుటకు సహజముగా నిష్టపడక యున్నారు. యూరపు, అమేరికాదేశములనుండి యిక్కడకు కొందఱు స్త్రీవైద్యులు వచ్చుచున్నారు గాని, వారిభాషయు, నాచారమర్యాదలును మనవారికిఁ గ్రొత్తలగుటచే, వారుమన స్త్రీల కంతగా నుపయోగపడక యున్నారు. తమదేశమందును దమవారియెడలను నైసర్గిక మగునప్రేమ గల హిందూసుందరులుపరదేశ యువతులతోఁ గలిసి మెలఁగలేరు. కావున నావలన స్నేహసహాయ లాభమును బడయఁజాలకయున్నారు. ఈ హిందూదేశమున స్వదేశ స్త్రీవైద్యుల యక్కఱ మిక్కిలిగా నున్నట్లు నాకుఁ దోఁచుచున్నది.

౨. ఇఁక నీహిందూదేశమునం దందులకుఁ దగినసాధనములు లేవా యను రెండవ ప్రశ్నమునకుత్తరము:—లేవని నిష్కర్షగా మనవి చేయుచున్నాను. అనఁగా సాధనములు బొత్తిగా లేవని నామతము కాదు. కాని యున్న సాధనములు సులభసాధ్యములు గావని నాయభిప్రాయము. చెన్నపురియం

దు నొక సర్వకళాశాలయు నన్ని రాజధానులలోను మంత్ర సాని తనము నేర్పు తరగతులును నుండుట సత్యమే. అయిన నందలి బోధకులు ప్రాచీనాచారప్రవిష్టు లగుటచేతను, కొంత వఱకసహిష్ణు లగుటవలనను అచ్చట నొసఁగఁబడుచున్న విద్య యసంపూర్ణ మయినదిగాను లోపములతోఁ గూడినదిగాను నున్నది. ఇట్లనుట నే నాబోధకుల తప్పుల నెంచుటకుఁ గాదు సుఁడీ. అది పురుషుల స్వభావమని మనవిచేసితిని. వీరికి మాఱుగా నాస్థానములను స్త్రీలలంకరించువఱకిట్టి యిబ్బందులకు మన మోర్చుకొనవలసి యున్నది.

నేను క్రైస్తవురాలను గాను; బ్రాహ్మమతావలంబినిని గాను. కాఁబట్టి హిందూమతాభిమానము గలిగి తద్ధర్మముల ననుష్ఠించుచు నీదేశమున నెందయినను పాఠశాలకుఁ బోయి విద్య గఱచుట నాఁబోటి బోఁటికి దుష్కరము. ఇంగ్లీషువారి యుడుపులఁ దొడిగికొని నడయాడుమతాంతరు లయినను ఇచటిప్రజలు నన్నుఁ జూచిన ట్లూరకయుఁడిగఁ జూడరు. నగరుల లోను, వెలుపలను, నావంటి హిందూయువతులకుఁ గలుగుచున్న దురాక్షేపణలు, దుర్వాదంతులు స్వదేశీయులైన క్రైస్తవస్త్రీలకు లేశమును గలుగుటలేదు. పొగబండిలోఁగాని, వీధుల వెంటగాని నేనొంటరిగాఁ బోవునపుడెల్లప్రజలు కొందఱు నన్నుఁ జేరి నామొగమువంక నట్టే చూచుచు కొంటెప్రశ్నలచే నన్నలయింపుచుందురు. ఈపాడిమాటలకంటె కొన్ని యుదాహరణములవలన నిజము మీమనసులకు నాటఁ జెప్పెదను చిత్తగింపుఁడు.

కొన్ని సంవత్సరములక్రిందట, నేను బొంబాయినగరము న నుండఁగా పాఠశాలకుఁ బోవుచుంటిని. చేతపుస్తకములం బట్టుకొని నేను బడికిఁ బోవుచుండునపుడు కొందరు కిటికీలగుం డ నన్నుఁ జూచువారును మఱికొందఱుబండ్లెక్కి పోవుచు, నన్ను పరికించువారును, వీధులలో ద్రిమ్మరుచుండు నింక కొం దఱు పెద్దపెట్టున నవ్వుచు "ఇదేమివింత! కాళ్ళకు మేజోళ్లను బూట్సులను దొడగికొని పాఠశాల కేగునీగరిత యెవ్వతె! ఇం దుమూలమున కలి యిప్పుడే ప్రజలమనసుల నావహించిన జా డలు పొడగట్టుచున్నవి గదా!" యని నాకు వినఁబడునట్టుగా కోలాహలముగాఁ బలుకువారుగనుండిరి.

ఓమానినీమణులారా? అట్టిప్రశ్నలను మి మ్మడిగినప్పు డు మీమనసెట్టిసంతాపమును బొందెడినో మీరేసులభము గా నూహించి తెలిసికొనఁగలరు.

ఒకప్పుడు నేను కొంతకాలము పాఠశాలలో నుండవల సివచ్చి భోజనము నిమిత్తము దినమునకు రెండుసారులు బం ధువులయింటికిఁ బోవలసివచ్చెను. నేనపుడట్లుపోవుచు వచ్చుచు న్నప్పుడెల్ల వీధివెంట నేగువారు నాచుట్టును చేరికొందఱు ఎగతాళిచేయ నారంభించిరి. కొందఱు కడుపుబ్బనవ్వఁ జొచ్చి రి. తక్కినగృహస్థులుడాంబికముగాతమతమపంచలలో గూర్చుం డి నన్నుఁ గని వికృతాలాపము లాడుచునాపైని రాళ్లు రువ్వు ట కెంతయు లజ్జింపరయిరి. ఇఁక సంగడీవాండ్రు, బేరగాం డ్రన్ననో నన్ను వెక్కిరింపుచు అసహ్యాకర మయిన సైఁగలం జేయసాగిరి. అట్టిసమయములో నాస్థితి యెట్లుండెనో యిల్లు

చేరుకొనుటకు నామన సెట్లు త్వరపెట్టెనో దానినూహించి మీరే తెలిసికొనుఁడు.

బొంబాయి నగరవాస్తవ్యుల తీరిట్లుండఁగా, బంగాళీ వారిరీతి యిఁకఁజెప్పుటకే శక్యము గాకున్నది. ఇది యెల్ల కడుశోచనీయము. గాలిపట్టుల కెప్పుడయిన నేను వ్యాయామముకొఱకు పోయినప్పుడు ఇంగ్లీషువారయిన నన్నెప్పుడు కన్నెత్తి యంత నిబ్బరముగాఁ జూడరయిరి. కాని బంగాళావారు తమదంభము నంతను వెల్లడిచేసి హాస్యాస్పదముగావించుకొన నన్నుఁ గని "నీవెవతెవు? నీపేరేమి ? నీస్థలమేది ?నీవెందుల కేగెదవు?" అని యపరిచితు లడుగఁగూడని ప్రశ్నలనడిగి యాగడ మొనర్చిరి. శ్రీరామపురములో విద్యావంతులని యెన్నికగన్నకొందఱు స్వదేశక్రైస్తవులు నేను వివాహితనో, వితంతువునో మరస్వార్థన గలదాననో, కులభ్రష్టనో యని శంకించుచుండిరి. ప్రియులయిన యోసభాజనులారా! యిట్టి యవినయప్రచారములు స్వదేశక్రైస్తవులు చేయఁగూడునా? ఎంతమాత్రము చేయఁగూడదు. వీనిని మీకిట్లు విన్నవించుట మీరట్టిలోపములను సవరణచేయఁ దివిరెదరనియు, మీలోని కష్టముల నెన్నఁ దెలియఁగని వారు వీనినెల్ల వినినపిమ్మట నమేరికాదేశమునకు నేను పోవయత్నించుట కేవలము వేడుకకయి గాదని యెంచెదరనియేకాని మరియొకతలంపునఁ గాదు!

3. నేనొంటరిగా నేల విదేశమునకుఁ బోవలెనను మూఁడవప్రశ్నకుత్తరమేమనఁగా:— తొలుత నేను నాపెనిమిటియును గలిసి వెళ్ళుటకే యుద్దేశించితిమి. పిదపస్థితిగతులను బట్టి యాతలంపు మానుకొనవలసివచ్చెను. మాయొద్దధనమా

చాలినంత లేదు. ఈహేతువొక్కటియే కాకయింతకంటెముఖ్య
ములయినవి యందఱి నొప్పింపదగినవి మఱికొన్ని గలవు. అవి
యేమనఁగా నాభర్తగారికి వయోవృద్ధయగు జననియు, పసి
వాండ్రుగనున్న తోఁబుట్టువులును తమ్ములునుగలరు. వారం
దఱికి సంరక్షకుఁడు నాభర్తగారే యగుటచేతనాయననాతో
గూడవచ్చిరేని, వారుదిక్కుమాలిన వారలయి వారి బ్రతుకు
భగ్నమగు, వారుతీరనిదారిద్ర్యబాధలకు లోనగుదురు. నాయొ
క్కతెకొఱకు పెక్కండ్రను మలమల మాడునట్లు చేయుట
యెంత యమానుషకృత్యము ! కాఁబట్టి నేనొంటరిగా నేగ
నిశ్చయించితిని.

౪. నే నిండియాకు (హిందూదేశమునకు) మరలవచ్చి
నప్పుడు నాకు బహిష్కారము గలుగకయుండునా యనుదాని
కి సమాధానము:—అట్టిభయమువలన నేనుచలించెదననితలం
తురా ? నేనందుకు నాపంతయినను వెఱవను. ఇక్కడనేవిధ
ముగా నుంటినో యక్కడఁగూడ నాతీరున నేయుండనిశ్చ
యించుకొనియుండఁగా నాకు బహిష్కారమేల కలుగును
నాయాచారవ్యవహారములయందుఁ గాని, ఆహారవిహారముల
లోఁగాని, వేషభాషలయందు గాని మార్పుగావింప నే నెంత
యుఁ దలంపలేను. హిందూయువతిగ నేపోయి, మరల హిం
దూమానవతిగ నే వచ్చి యిక్కడ హిందూ సుందరులలో నే
గలసియుండ నిశ్చయించితిని. ఇప్పుడును దానికంటె భిన్నము
గానుండక నాపూర్వు లెట్లు సామాన్యముగా జీవించిరో నేను
నట్లే యుండఁగలదానను. ఇప్పగిది నేను బ్రవర్తించునప్పుడు
అస్మద్దేశీయులు నన్ను బహిష్కరింపఁ జూతురేని, అప్పు

డేల, ఆపని యిప్పుడే చేయరాదా? అందుకువారికి సర్వస్వా తంత్ర్యము గలిగియే యున్నది. మామహారాష్ట్ర కుటుంబ మొక్కటియైనను లేని యీ బంగాళాదేశమందలి యీస్థల మున నే నిప్పుడు వాసము చేయుచుంటినిగదా! నే నిచ్చోట నా దేశాచారధర్మముల ననుష్ఠించి ప్రవర్తింపుచుంటినో లేదో యెవ్వ రెఱుఁగుదురు? కాఁబట్టి యెన్నఁడును సంభవింపఁగూడ నట్టియు, సంభవించినప్పుడు మానుషప్రయత్నములకు లోఁ బడనట్టియు వానినిగుఱించి చింతింపక యుండుటయే యుత్తమము.

౫. నాకేది యయిన నికృష్టము తటస్థించిన నే నేమి చేయుదు ననెడి ప్రశ్నకు సదుత్తర మేమన్న:-కొందఱు మనుష్యులు ప్రపంచములోఁ గనఁబడుదానికంటె నతిభయంకరముగా గ్రంథములలోఁ గనఁబడు దురవస్థలను, దుర్దశలను నుదాహరణముగాఁ జూపి భయము నతిశయింపఁ జేయఁ బ్రయత్నింతురు; కాని యీ యాపద లెంత భయంకరములో యంత యరుదుగా సంభవించునట్టుగ విధింపఁబడి యున్నవి. పురుషులుగాని, స్త్రీలుగాని యెద్దియేని యొకకార్యము చేయఁబూనినప్పుడు తొలుత మేలెంచెదరుగాని కీడెప్పుడు నెంచరు. ఒకానొకప్పుడు తప్పక కీడులు మూఁడి మగవారినిఁ గాని యాఁడువారినిఁగాని భూమిలోని కడఁగఁ ద్రొక్కినయెడ నింకప్పుడు వృథాచర్చలతోఁ బనియేమి? అవి వచ్చినప్పు డనుభవించి తీరవలసినదే. కాని యాయాపదలు రాఁబోవు నప్పు డుండెడిబాధకంటె వాని ననుభవించునపు డుండెడిబాధ యల్పమనుట జగద్విదితమే. ఏవిధముననయినను ఈలోకమున శాశ్వ

తమయినసుఖమును బడయఁగలమా యనుశంకను నివృత్తి చేసికొనుటకీ ప్రపంచము మన కవకాశ మెన్నఁడును గలుగఁజే యనేరదు. కాని పయికగుపడుచున్న సాధనముల యంతరములకుఁ దగిన సౌఖ్యమును మనుజు లెల్లప్పుడును బొందుచుండుట లేదనిమాత్రము మనము చెప్పవచ్చును. అసౌఖ్య మనునది కొందఱు చేరి తమలోఁ దాము విభాగించుకొనఁ దగినపదార్థము గాదు. అది మనమనసునుబట్టి యుండును. దురవస్థలలో నెల్ల మరణమే గొప్పదని యెంచెద మంటిమా కొందఱు దానిరాక కేల సంతోషింపరు? మఱికొంద ఱేల దుఃఖింతురు? వేయేల? మృత్యువును, దుర్దశయును, మంచివారికిని, పుణ్యాత్ములకును, పాపాత్ములకును, భాగ్యవంతులకును, దరిద్రులకును, దేశద్రిమ్మరులకును, గృహస్థులకును సమానముగనే వచ్చుచుండును. ఆపత్కాలమున నందఱు వివశులగుటయు, కష్టవేళముచే నెవ్వరు ప్రతిభావంతులు గాకుండుటయును సుప్రసిద్ధమే. రానున్న విపత్తు నెంతటి మనుజుఁడైన నడ్డగింపలేఁడు. ఆపదలును, నెల్లప్పుడు మనల ననుసరించియే యున్నవి. కాఁబట్టి వానిరాకకు ప్రతిమనుష్యుఁడును నిరీక్షించియే యున్నాఁడు. ఏదియయిన నొకయుత్కృష్టమైన పనియొక్క ఫలిత మనుకూలముగానుండెనా, దానిని పూనికతో నెరవేర్చినవారి పరిశ్రమమును ఘనముగా ప్రశంసింతుము. లేక యది ప్రతికూలముగా పరిసమాప్తి నొందెనా తత్కార్యవాహుల యనజ్ఞతను నిందింతుము. ఈతీరుననే యదృష్టము మాఱి, ఫలము విఫలముగునచో లోక మదియవివేక మని చాటుటకు సిద్ధముగ యుండును.

ఇఁక కొందఱు కూపస్థమండూకములవలె నింటి నంటి పెట్టుకొనువారే సుఖభోగులందురు. కాని, వారికి సుఖభోగ మేలాగునఁ గలుగునో తెలియదు. అదికోరినప్పుడనుభవింపఁ దగినట్లు సిద్ధముగా సమర్పఁబడి యున్న పదార్థము కాదుగదా? కొందఱికి నూతనప్రియత్వ మెంత యధికముగా నుండు ననఁగా సౌఖ్యమయినను నెడతెగనిదిగానుండిన దానియందు రుచిలేదని వారప్పడప్పుడు కష్టములను గోరుచుందురు. విదేశమున కేఁగుట చెడుపనిగాదు. కొన్నియంశములనుబట్టి యొక్కచో నివసించియున్న దానికంటె మేలయినపని యనిచెప్పవచ్చును. దేశాటనమున నాదేశముల యొక్కయు, ప్రజలయొక్కయు స్థితిగతులు బాగుగ మనసునఁబట్టగలవు. అట్టివానిఁ దెలిసికొనుటయందు విముఖులమయి యుండఁగూడదు. అవజ్ఞతను మనము బుద్ధిపూర్వకముగా నవలబించుట యనునది గొప్పదోషములలో నొకటి. విదేశయాత్రలం గావించుటచే మనకు బుద్ధివికాసమును జ్ఞానాభివృద్ధియుఁ గలుగును. ఎల్లవారును యుక్తమయిన దానిని జేయవలసినదే. ప్రతిమనుష్యుఁడుతనసహజీవులకుఁ జేతనయినంత యుపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకారము చేసిఋణవిముక్తతనుబొందవలసినది. పరసీమలో మనకుదిక్కెవ్వరని యడిగెదరా? ఏతద్విషయమును గోల్డుస్మిత్తనుఇంగ్లీషుకవి చేసిన మహోపదేశము మనము గమనింతము. అది యెద్ది యనఁగా "అంధులబుద్ధివిశేషమునననుసరింప నేర్చుకొనుము. ఏలయనఁగా వారెన్నఁడు తమచేతి యూతఁకోలతో భూమినిదడవి తెలిసికొనకుండనడుగు బెట్టరు." ఆరీతిన నే నేను సర్వశక్తిసంపన్నుఁడయిన నాపరమపితను నాకూఁతకోలగాఁ జేసికొనియెదను.. ఆయన

యే నామార్గమును బరిశీలించి నన్ను ముందుకునడిపించకొనిపోవును. దానికంటెను మహోత్తర మయినచేతి యూత నాకన్య మేమియుఁ గనఁబడదు.

కొట్టకొనకు నాజాతివా రెవ్వరును జేయనిపని నేనేల చేయవలెను ? అనుదానికి 'నే విన్నవించున దేమనఁగా మన మొక్కరొక్కరము సంఘమునకుఁ జెల్లింపవలసినఋణములు పెక్కులు గలవు. వీరిపనిచేసిన ఋణవిముక్తత కలుగునని వేర్వేరుగవక్కాణించుట దుస్తరము. ఒక్కకార్యముచే నొక్కరి కెప్పుడు మేలు గలుగఁగలదో యందువలన నందఱికి మేలు కలుగునని యే యెంచవలసినది. సర్వత్రజనులందఱికి శ్రేయస్కర మని చెప్పఁదగినపనిని జేయుటకు మనలో నెల్లవారును ప్రయత్నపడవలసినది.మనుస్మృతియందు "చేయఁదగిన ధర్మమును జేయక యుపేక్షించువారు క్షమియింపబడఁగూడని మహాపాతకులు" అని చెప్పఁబడియున్నది. కావున నాహిందూ స్త్రీ లెవ్వరును నిదివఱకుఁ జేయనిపని నేనును జేయఁగూడ దనుట యాశ్చర్యజనకముగా నున్నది. మృతజీవులని ప్రసిద్ధిగాంచిన మనపూర్వులకిట్టియూహ లెన్నఁడును బుట్టియుండ లేదు. ఏదీ నాక్రైస్తవమిత్రులు నే నడుగబోవు నీక్రిందిప్రశ్నమున కేమియుత్తరము నిత్తురో చూచెదము. ఓ నెచ్చెలులారా! మీమతధర్మములను బట్టి యేసుక్రీస్తు మీయందఱికొఱకు తనప్రాణమును బలియొసంగక యుండిన మీకు పాపవిమోచనము గలుగునని తలంతురా? ఆయన యట్లు లోకోపకారమును జేయుచుండఁగా వారికిఁ గలిగిన ఘోరమయినదండనమున కేమయిన నామహాను భావుఁడు జంకెనా? లేదు. ఆయన జంకినట్లు మీ రెప్పు

దొప్పుకొనునట్టివారు కారనీ నిశ్చయముగా నేనుజెప్పఁగలను. మాపూర్వపురాజులలోనుగూడశిబి, మయూరధ్వజుఁడు మొదలగువారు పరోపకారార్థమయి ప్రాణత్యాగము చేయ వెఱవరయిరి. మనకు విఘ్నమే కలుగునో, యాపదలె సంభవించునోయని చేయవలసిన ధర్మమును జేయకపోవుట న్యాయము కాదు. మనము చేయవలసినంత ప్రయత్నము చేసి తీరవలయును. మనకటు పిమ్మట జయమయినను సరె, యపజయమయినను సరె. మనుజులను మూఁడుతరగతుల వారినిగా విభజించెను. అందు అధములుఁ విఘ్నములు గలుగు ననెడి భయమువలన నేపనినిగాని పూనుకొనరివారు. మధ్యములు తామారంభించినపనికి నడుమ నంతరాయము సంభవించినఁ డనే యాపనిని విసర్జించువారు. ఉత్తములు ప్రారంభించినదాని కెన్ని యడ్డములు వచ్చినను వాని నెల్లఁ బూనికతో నివారించి విజయము గాంచువారు.

కష్టము లెంత యుత్కృష్టములుగా నుండునో మనకు ధైర్యస్థైర్యము లంత యధికముగా నుండును. కాఁబట్టి మన మారంభించినదాని నెన్నఁడును మానఁజనదు. ఇఁకనావిన్నపము ముగిసినది. ఇంతసేపు ప్రసంగించుటవలన మిమ్ము విసికించితి నేమోయని భయపడుచున్నదానను. అందులకు నన్ను మీరు క్షమింతురు గావుత."

ఈ యుపన్యాస మిచ్చినపిదప ఆనందీబాయి యొక క్రైస్తవగురువుల కుటుంబముతో అమేరికా కరుగ నిశ్చయించెను. ఒకానొక హిందూబ్రాహ్మణస్త్రీ అమేరికా కరుగునని

విని రావ్ సాహేబు దాండేకర్ అను నాతనికి మిగుల విచారము కలిగెను. అంత నాతఁడనేక ప్రయత్నములచే నామె యమేరికాప్రయాణ మాపవలెనని యత్నించిచూచెను. కాని యాతని ప్రయత్నములవలన నేమియు ఫలముకానరాకుండెను. అంత నాపూర్వాచారపరాయణుఁడు ఆనందీబాయి యాప్తుల కువ్రాసి వారిచే నమేరికాకుఁ బోవలదని యానందీబాయికి ననేకము లయినయుత్తరములను వ్రాయించెను. కానివానివలనను ఆమె ప్రయాణమాగదయ్యెను. రేపు ప్రయాణమనఁగ ఆనందీబాయి యక్కవద్దినుండి తమ్మునికి ప్రాణాంతముగా నున్నదనియు నీవుతక్షణము బయలుదేరి రావలసినదనియు నుత్తరమువచ్చెను. దానింగనిఆనందీబాయి కొంచెమాలోచింపఁగా నాయుత్తరము నీప్రయాణము నాపుటకే వ్రాసిరనియు నీతమ్మునికి నిజముగ ప్రాణాంతముగనుండిన నీవుపోయి చూచునంతకునుండఁడనియు ఇందువలన నిప్పు చేయఁబోవు మహాకార్యమును మానుట మంచిదికాదనియు నామెమనోదేవత యామెకుఁ జెప్పి యామె నిశ్చయముఁ దొలగకుండఁజేసెను. ఆహా! దృఢనిశ్చయమన నిట్టిదిగదా? చిన్నచిన్న సంకటములు ప్రాప్తించినను భయపడి మనవారలంగీకృతకార్యమును పరిత్యజింతురు. కాని యట్టివారు ఆనందీబాయి చరిత్రఁ జదివి దృఢనిశ్చయ మనుసద్గుణమును నేర్చుకొనియెదరుగాక.

అంత ౧౮౮౩వ సంవత్సరము ఏప్రియల్ ౭వ తేదిని ఆనందీబాయి కలకత్తానగరమునుండి పాతాళలోకమున కరుఁగ బొగయోడ నెక్కెను. అప్పుడు ఆదంపతుల కిరువురకును గలిగిన వియోగదుఃఖ మిట్టిదని చెప్ప నెవ్వరితరము! అయిన

నువారు తమసుఖములను విడిచి, స్వదేశహితమునకై కష్టముల ననుభవించిరి. వారి స్వదేశభక్తి నెంతపొగడినను తీరదు. త్రోవలో సహవాసముగానుండిన క్రైస్తవస్త్రీ లామెను తమమత మునకుఁ ద్రిప్పవలయునని విశేషముగా బోధించిరి. కాని దృఢని శ్చయురాలయిన యాయబల వారికిఁ దగినయుత్తరముల నిచ్చి యామతమును ఖండించెను. అందువలన నాయువతు లామె ను మిగులతిరస్కారముగాఁ జూచియు, ఆమెకు శరీరమస్వస్థము గానుండినను విచారింపక ఉపోషము చేసినను భోజనముచేయు మనక ఆమె తినదని యెఱిఁగియు మాంసాహారములు తినెద వాయనియామెను కేరడములాడియు విశేష బాధపెట్టిరి. ఆనం దీ బాయి వారింత చేసినను వారిపై కోపపడక స్వదేశవి యోగము, స్వజన వియోగము వలనఁ గలిగిన దుఃఖము ను తానే యాపుచు దొరకినచో ధాన్యాహారము చేసి యు, దొరకనిచో నుపోషముండియుఁ గాలముగడుపుచు స్టీమరుపై వెళ్ళుచుండెను. ఆహా! ఇట్టిస్వదేశాభిమానమును, స్వధర్మాభిమానమును గలస్త్రీ సర్వజనవంద్యయనుటకు సం దేహముగలదా? కొందఱు క్రైస్తవమతబోధకులు మొదట తాము మిగుల ప్రేమకలవారుగా నగుపడి, తమమతము నితరులకు బోధింతురు. వారు తమబోధనలనఁ దమమతము నవలంబింపరని వారికిఁ దెలియఁగా ననేకరీతుల వారి నవమానింతురు. ధర్మగురువు లగువారి కిది యెంతమాత్రమును తగినపని కాదు. తోడివారలు తన నట్లుచూచి సహాయ మేమియుఁ జేయకుండినను ఆనందీబాయి తనకుఁ బరమేశ్వరుఁడే సహాయుఁ డని నమ్మియుండెను. పదినెనిమిది సంవత్సరముల వయసునందే

యింతటిదృఢనిశ్చయమును, ధైర్యమును, ఈశ్వరునియందునమ్మి కయుఁ గలిగి వర్తించుటమిగుల స్తుత్యముగదా!

ఇట్లు ధూమనౌకపైఁ బ్రయాణముచేయుచు ననేకద్వీపములనుగడచి జూన్ ౧౯౫వ తేదిని ఆనందీబాయి అమేరికా చేరెను. అచటికి ఆనందీబాయి వచ్చుచున్నవార్తవిని యదివఱకే కార్పెంటరు దొరసాని యోడవద్దికివచ్చి ఆనందీబాయి నెదుర్కొనెను. అప్పు డాయిరువురికిని గలిగిన యానంద మింతంత యని చెప్పుటకు వీలులేదు. కార్పెంటరు దొరసాని ఆనందీబాయి సద్గుణములను నేటికిని మఱవలేదు. ఇట్టిస్త్రీలుబహుసంఖ్యలో నొకరుందురని యామె యనుచుండెను.

ఆనందీబాయి అమేరికాలోని న్యూజరసీపట్టణమున కేఁగ నచట కార్పెంటరు దొరసానిగారి కుటుంబీకులందఱును ఆమెను బహుమర్యాదచేసిరి. వీరింటనుండియే ఆనందీబాయి తనచదువునకనుకూలమగు తావువెతకుకొనెను. అచటనున్ననాలుగు నెలలు వ్యర్థపుచ్చక ఆనందీబాయి కుట్టుపని, అల్లికపని జలతారుపని నేర్చుకొనెను. తదనంతర మామె ఫిలడెల్ఫియా యనుమహాపట్టణమున వైద్యవిద్య నభ్యసించుటకుల స్థిరమయ్యెను.

కొందఱు పురుషులుగాని, స్త్రీలుగాని తమదేశమును వదలి పరదేశమున కరిగినపిదపఁ దమదేశాచారముల విడిచి విదేశాచారములనే స్వీకరింతురు. కాని మాచరిత్రనాయిక యట్లుకాక పాతాళలోకమున కరిగియుఁ దనదేశాచారముల మఱవక యాదేశపువారికిని వానిని నేర్పెను. ఆమె తనస్నేహితు

రాంౘ్రడకును కార్పెంటరు నింటి వారికిని మహారాష్ట్రి స్త్రీల వలె జడలువేసి చీరెలు కట్టించుచుండెను. తాను న్యూజరసీపట్టణమున కేఁగుటకు ముందు తన స్నేహితురాండ్ర కందఱకును మహారాష్ట్రిపద్ధతి ననుసరించి విందుచేసెను. ఆదిన మామె తానే తమదేశపు పక్వాన్నములు వండి భోజనములకు కూర్చుండుటకు పీటలువేసి, తినుటకు విస్తరులును దొప్పలునుకుట్టి మహారాష్ట్రి దేశాచారప్రకారము సకలపదార్థములును వడ్డించి విందారగింపవచ్చిన యువతులకు మహారాష్ట్రిస్త్రీనలెఁ జీరలు, గాజులు, కుంకుమ మొదలయిన వలంకరించి చేతితో భోజనము చేయువిధ మంతయు వారికిఁ దెలిపి తానును వారితోఁ గూర్చుండి భోజనము చేసెను.

తదనంతరమునం దామెను దీసికొని కార్పెంటరు దొరసాని ఫిలడెల్ఫియా పట్టణమున కరిగి యచట నామె కనుకూలమగునటుల నిల్లు మొదలయినవి విచారించి, మరలి తన గ్రామమునకు వచ్చెను. ఆనందీబాయియు నచట విద్య నభ్యసించుచు స్నేహితురాండ్రఁ గలసియుండెను. ఆచట నామె నాలుగుసంవత్సరములు విద్యాభ్యాసముచేసెను. ఆవ్యవధిలో నామె కనేక శారీరకమానసికదుఃఖములు కలిగి యామెదేహమునానాటికి క్షీణింపసాగెను. ఆమె చదువుకొనుకాలములో హిందూదేశమునుండి యనేక స్త్రీవిద్యాశత్రువులు మిగుల హేయములగు జాబులను వ్రాసి యామెకు మిగులవిచారము కలుగఁజేసిరి. కొందఱా మె పరదేశమున కరిగి స్వధర్మమును విడిచెనని యామెభర్తకుఁ జెప్పి యామెపై మనసు విఱుపఁజూచిరి. కాని వారిప్రయత్నము లెంతమాత్రమును కొనసాగినవికావు. ఇట్లు సత్కా

ర్యములకు నెట్టియిన విఘ్నములు గావింపవలయునని తలఁపు గల ధర్మాచరణపరాయణులు మనదేశమునం దున్నందుకు నెంతయుఁ జింతిల్లవలసియున్నది. అమెరికాలో నుండఁగా ఆనందీ బాయి యనేకోపన్యాసముల నిచ్చి యచ్చటి విద్వాంసులను మెప్పించెను.

భార్య వెళ్లిన రెండుసంవత్సరములకు గోపాలరావుగారు బయలుదేఱి కాలినడకతో నమేరికా కరిగెను. ఆయన తనభార్య నడవడిని గనుఁగొనఁదలఁచి యామెకుఁ దెలుపక యే యకస్మాత్తుగా నచటికిఁబోయెను. కాని యామె సత్ప్రవర్తనఁ గనిన పిదప గోపాలరావు తా నామెనుగూర్చి శంకించినందుకు పశ్చాత్తాపపడెను. ఇట్లు గొప్పవిద్య నేర్చుకొని అమేరికాదేశమునకుఁ జని, మహాగౌరవమును గాంచియు విశుద్ధచరితగా నుండి యెల్లప్పుడును సంశయముతోనే యుండెడిపతిని మెప్పించిన యీపతివ్రతాశిరోమణి పాత్రస్మరణీయ యనుటకు సందేహము లేదు.

నాలుగుసంవత్సరములు చదివినపిదప ఆనందీబాయి వైద్యవిద్యయందు ప్రవీణురాలని మెప్పు పొందెను. తదనంతర మాదంపతులు అచటఁ జూడఁదగిన స్థలములనుజూచి కార్పెంటరు దొరసానివద్ద సెలవుపుచ్చుకొని స్వదేశమునకు వచ్చిరి. ఆనందీబాయి అమేరికాలో నుండినకాలముననె కొలాపురపు సర్కారువా రామెను తమ స్త్రీవైద్యశాల కధికారిణిగా నుండుమనియు, నెలకు మూడువందలరూపాయిలు వేతనమిత్తు మనియుఁ బిదప నైదువందలవఱకు వృద్ధిపొందింపఁగలమనియు నామెకుఁ దెలిపిరి. కాన నామె యందునకు నొప్పుకొనెను. కాని

దేశముయొక్కయు, స్త్రీలయొక్కయు దురదృష్టమువలనఁ జను
వుకొనుకాలముననే యామెకు క్షయరోగ మంకురించి క్రమ
ముగా వృద్ధియగుచుండెను. రోగముతోడనే యామె మనదేశము
నకు వచ్చెను. సముద్రప్రయాణమువలన నామె దేహము మఱిం
త యస్వస్థ మయ్యెను. బొంబాయియందును, పూనాయందు
ను, ఆమెకు ఔషధోపచారము లనేకములు చేసి చూచిరి కాని
ఫలము లేకపోయెను. తుదకు ౧౮౮౭వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరి
౨౬వ తేది రాత్రి పదిగంటలకుఁ దా జన్మించిన పూనాయందే
యీయద్వితీయ స్త్రీ పరలోకమున కేగెను. మరణకాలమున
"నాచేత నయినంతవఱకు నేను చేసితి" నని పలికి యామె ప్రాణ
ముల విడిచెను.

చూచితిరా? యీధైర్యవతి సాహసము! ఇట్టిరత్నము
లనేకములు మనదేశమునందుఁ గలవు. కాని యారత్నములను
సానఁబెట్టి ప్రకాశింపఁజేయుటకు గోపాలరావు వంటివారు లేనం
దున నారత్నములును రాళ్ళవలె కానిపించుచున్నవి. ఆనంది
బాయి సద్గుణములకును, సద్విద్యకును, గోపాలరావే మూల
కారణుఁడనుట కెంతమాత్రము సందేహము లేదు. సాధారణ
ముగా మొగపిల్లలును ఆఁడుపిల్లలును వారి చిన్నతనపు చేష్టల
వలన మిగుల చెడ్డవారని యనిపించుకొందురు. పురుషులు
విద్యనేర్చిన పిదప తమ యజ్ఞానమును కొంతవఱకు విడిచి
మంచివా రగుదురు. స్త్రీలో, విద్య నేర్పువారు లేక యింటి
యందుఁ దల్లి ముత్తవ మొ॥లగువారివలెనె జ్ఞానవంతులును
సుగుణదుర్గుణములు కలవారును నగుదురు. ఆనందీబాయి చిన్న
తనమునందు మిగుల చెడ్డదిగాఁ గానుపించుచుండెను గాని

విద్యాభ్యాస మధికమయినకొలఁదిని ఆమెమనసు మాఱెను. ఆమె పరద్వీపమున కేగి యిట్టివిద్యను నేర్చివచ్చినను, గర్వ మామె నంటఁజాలకుండెను. ఆమె చరితము గని వినినవారలు స్త్రీవిద్యాద్వేషు లయినను తమయభిప్రాయమును మాని స్త్రీ విద్యాభిమాను లగుదురనుటకు సందేహము లేదు. ఈమె చరి తము అమేరికాలోనివారును వ్రాసి మిగుల పూజ్యభావముతోఁ జదువుచున్నారు.

ఇట్టీయుత్తమసతి దేశదేశాంతరములయందుఁ గీర్తిఁగాం చి విద్యచే స్త్రీలు బాగుపడుదురేగాని చెడిపోరనియు దుర్గుణ ములకు విద్యకు విరోధమేగాని విడలేని మైత్రిలేదనియు, స్వచ రిత్రమువలన స్థాపించి,విద్యనేర్చిన స్త్రీలందఱు ధర్మము విడుతు రనియు, పతిని మన్నింపరనియు స్వచ్ఛంద లగుదురనియుఁ గొందఱు చెప్పెడిమాటలు ద్వేషజన్యములయిన యసత్యవా క్యము లనియు, స్థిరపఱచినందునను ఆనందీబాయి చరిత్రము నకు నేను "స్త్రీవిద్యావిజయదుందుభి" యని పేరుపెట్టితిని.

మహారాణీ ఝాంశీలక్ష్మీబాయి.

భరతఖండమునందు శౌర్యమహిమవలనఁ బ్రఖ్యాత లయిన యువతీరత్నములలో ఝాంశీలక్ష్మీబాయి యగ్రగణ్యురాలు. ఈమె శౌర్యాగ్ని 1857 వ సంవత్సరమువఱకును డాఁగియుండి యాకస్మికముగాఁ బ్రజ్వలించెను. ఈమెరాజ్యము త్తరహిందూస్థానము నందలి బుందేలఖండ మనుప్రదేశము నందలి యొకభాగము. ఈరాజ్యము లక్ష్మీబాయిగారి మామగారి యన్నయగు రఘునాథరావుగారి ప్రతాపమునకు మెచ్చి పూర్వము ఈపూనా పేష్వాగా రిచ్చిరి. ఆయనకుఁ బుత్రులు లేనందున ఆయనతమ్ముఁడగు శివరాంభావుగారి నభిషిక్తునిఁ జేసిరి. ఈశివరాంభావుగారి కాలమున పూనాపేష్వాల ప్రతాపమడుగంట నారంభించినందునను, రెండవ బాజీరావుగారి రాజకార్యనిపుణత్వశూన్యత వలనను ఈయనవారి నతిక్రమించి స్వతంత్రుఁ డాయెను. కాని యింతలో నాంగ్లేయ ప్రభుత్వ మెల్లెడలను వ్యాపించినందున శివరాంభావుగా రాంగ్లేయులతో సఖ్యము చేసి యనేక సమయములయం దింగ్లీషువారి కనేక విధముల తోడుపడెను. శివరాంభావుగారికి కృష్ణారావు, గంగాధరరావులను ముగ్గురుపుత్రు లుండిరి. వారిలోఁ బెద్దవాఁడగు కృష్ణరావు తండ్రి బ్రతికియున్న కాలముననే మృతిజెందినందున శివరాంభావుగారి యనంతర మాయనకొమారుఁడగు రామచంద్రరావుగారికి రాజ్యాధికారము దొరకెను. ఈయన పరిపాలన

కాలములో పేష్వాలరాజ్యాధికార మెల్ల నింగ్లీషువారి యధీన మయినందున ఝాశీ సంస్థానాధీశునితో నాంగ్లేయప్రభుత్వము వారికి విశేషస్నేహభావము గలిగెను. ఈయన పుత్రహీనుఁడగుటవలన నాయనంతర మాయనపినతండ్రియగు రఘునాథరావు, ఆయన యనంతర మాయనతమ్ముఁ డగుగంగాధరరావును రాజ్యమును పాలించిరి. ఈగంగాధరరావు చరిత్రనాయిక యొక్క భర్త.

మోరోపంతు తాంబే యనుకరాడే బ్రాహ్మణుఁడు పూనానగరమున వసియించుచుండెను. ఆయనయందు రెండవ బాజీరావు సహోదరుఁ డగు చిమాజీయప్పాగారికి మిగుల విశ్వాసమును స్నేహమును గలిగియుండెను. ౧౮౧౮ వ సంవత్సరమున ౮ లక్షల పించెను పుచ్చుకొని సర్వరాజ్యమును ఇంగ్లీషువారి కిచ్చినట్టు పత్రము వ్రాసియిచ్చి రెండవ బాజీరావు బ్రహ్మావర్తమున వాసము చేయఁ జనెను. ఆసమయమునం దాయన తమ్ముఁడగు అప్పాగారును తమకుఁ దొరకు పింఛనును సేవకులను తీసికొని కాశీక్షేత్రమున వసియింపఁ దలఁచి దొరతనమువారి యనుజ్ఞవడసి కాశికిఁ బోయిరి. ఆయన పరివారములోనివాఁడు, కాన మోరోపంతుతాంబే సహిత మచటికే చనెను. ఈతనిని శ్రీమంతులగు నప్పాగారికి దివానుగా నుంచి, తత్ప్రీత్యర్థము నెలకు ఏఁబదిరూపాయల వేతన మొసంగుచుండిరి.

మోరోపంతుగారి భార్యయగు భాగీరథీబాయి సద్గుణమునందును సౌశీల్యమునందునుమిగుల ప్రఖ్యాతివడసెను. భార్య యిట్టి దగుటవలననే మోరోపంతుగారికి సంసారయాత్ర

బహు సుఖకరముగాఁ గడచెను. ఆభార్యాభర్త లిరువురును పరస్పరానురాగము గలవారై కాశీక్షేత్రమున వసింపఁ గొన్ని దినములకు భాగీరథీబాయి గర్భముధరించి ౧౮౩౫వ సంవత్సరము నవంబరునెల ౧౯వ తేదిని సుఖప్రసవమై స్త్రీశిశువును గనెను. తాంబేగారి శూరవంశమునఁ గాశీక్షేత్రమున జన్మించిన కన్యారత్నమే లక్ష్మీబాయి. జాతకర్మ నామకరణము మహోత్సవములు బహు సంతోషముతో నడపి మోరోపంతుగా రాచిన్నదాని పేరు "మనూబాయి" యని పెట్టిరి. ఈ బాలిక దినదినప్రవర్ధమాన యగుచుఁ దనముద్దుమాటల వలనను, మనోహర మగుస్వరూపమువలనను జననీజనకులను, వారిపరివారమును మిగుల నానంద పఱుచుచుండెను. ఇట్టి బాలికారత్నంబు సకల జనాహ్లాదకరంబుగాఁ బెరుగుచుండ నామె మూఁడునాలుగు సంవత్సరములది యగువఱకు తన్మాత యగు భాగీరథీబాయి పరలోకగతురా లాయెను. ఈసమయముననే యప్పాగారును కైలాసవాసు లగుటవలన మోరోపంతుగా రచటినుండి బ్రహ్మావర్తమునకుఁ బోవ తటస్థించెను. అచట బాజీరా వీయనను మిగుల ప్రేమించి కుటుంబసంరక్షణ చేయుచుండెను.

మనూబాయికి బాల్యముననే జననీవియోగము తటస్థించినందున నామె తండ్రిగారి పోషణలోనే యుండుచు, నెల్లప్పుడు ఆయనను విడువక పురుషులలోనే సదా తిరుగుచుండెను. తల్లిలేని పిల్లయగుటవలనను, సుస్వరూప మధురభాషిణి యగుటవలనను శ్రీమంతులవద్ద నుండునా రందఱును మనూబాయిని మిగుల గారాబము చేయుచుండిరి. పేష్వాగారిదత్త

పుత్రులగు నానాసాహేబు, రావుసాహెబు లాకాలమునందు బాలురేగాన వారితో నీ చిన్నది సదా కలసి మెలసి యుండుచు వచ్చెను. నానాసాహేబేమి నేర్చిన నది మనూబాయి నేర్చుకొనుచు, వారిద్ద అన్న చెల్లెలివరుసలతోఁ బిలుచుకొనుచుండిరి. చదువు, అశ్వారోహణము, ఖడ్గము త్రిప్పుట మొదలయిన వన్నియు మనూబాయి నానాసాహేబుగారితోడనే నేర్చుకొనెను. ఈమె స్వభావము బాల్యమునుండియే శౌర్యగుణప్రధానముగా నుండెను. దీని కంతకు క్షత్రియాగ్రగణ్య గుణములు గలశూరుల సంసర్గమే కారణము. ఇందువలన స్త్రీలు స్వభావముచేతనే పిఱికివారనియు, వారికి శౌర్యధైర్యము లెన్నివిధములను పట్టువడనేర వనియు వాదించు విద్వాంసులకు సంశయనివృత్తి కాఁగలదు. స్త్రీలకును పురుషులవలెనే బాల్యమునుండి యెట్టిసంస్కారణ జరుగునో యట్టిగుణములే యబ్బునని సిద్ధమగును.

ఇట్లుండ నొకనాఁ డాకస్మికముగా ఝాంశీ సంస్థానమునందలి జ్యోతిష్కుఁడగు తాత్యాదీక్షితులు బాజీరావును సందర్శింపవచ్చెను. ఆదీక్షితులతో సందర్భానుసారముగా మోరోపంతుగారు ఝాంశీవైపున మాచిన్నదానికి వరుఁడు కుదురునాయని విచారించెను. అందు కాయన "ఝాంశీ సంస్థానాధీశ్వరుఁ డగు గంగాధరరావు బాబాసాహేబుగారికిఁ బ్రథమ పత్ని యగురమాబాయి కాలధర్మము నొందెను. కాన నీ కొమార్తె కాసంబంధము విచారింపు" మని చెప్పెను. తదనంతర మీవివాహమునుగుఱించి బాజీరావు గంగాధరరావునకుఁ దెలుపఁగా నాతఁడు సమ్మతించెను. లగ్ననిశ్చయమైన పిదపఁ

గొందఱాప్తులతో మోరోపంతుగారు ఝూంశీకి వెళ్ళిరి. అచ టనే ౧౮౪౨ వ సంవత్సరమున మనూబాయి వివాహము మిగుల వైభవముతో జరిగెను. వివాహానంతరమునందు దేశా చారప్రకారము అత్తవారు చిన్న దానికి 'లక్ష్మీబాయి' యను పేరుపెట్టిరి. మామగారగు మోరోపంతు తాంబేగారికి ౩౦౦ రూపాయల వేతన మిచ్చి గంగాధరరావుగారు తమయాస్థాన మునందొక సరదారుగా నుంచినందున లక్ష్మీబాయి మరల బ్రహ్మావర్తమున కరుగుట తటస్థించినది కాదు.

గంగాధరరావుగారి యన్నగారగు రఘునాథరావుగారి పరిపాలనలో రాజ్యము విశేష దుస్థితికి వచ్చినందున నారా జ్యాధికారమును పూర్ణముగా దొరతనమువారే స్వాధీనపఱచు కొని రాజ్యమునకుఁ గల ఋణములను దీర్చుచుండిరి. లక్ష్మీ బాయి వివాహానంతరము గంగాధరరావుగారి యోగ్యతను గని బుందేలుఖండముయొక్క పొలిటికల్ యేజంటగు కర్నల్ ప్లీమన్ దొరగారు సర్వ రాజ్యపాలనమును గంగాధరరావు గారి స్వాధీనము చేయించిరి.

గంగాధరరావు తన ప్రజలను సుఖులనుగాఁ జేయనెంచి రాజ్యమును బహునిపుణముగాఁ బాలించుచుండెను. ఈయన కాలమునందు ఋణము లన్నియుఁ దీఱి భాండాగారమున ధనము దినదినాభివృద్ధిఁ బొందుచుండెను. ప్రజలును మిగుల సుఖులై యుండి సదా రాజును, రాణిని దీవించుచుండిరి.

ఇట్లు కొన్నిరోజులు సౌఖ్యములోఁ గడచిన పిదప లక్ష్మీబాయిగారి దుఃఖమునకుఁ బ్రారంభ మయ్యెను. ఆమె కొకపుత్రుఁడు గలిగి మూఁడుమాసములు జీవించి మృతిఁ జెం

దెను. గంగాధరరావు మహారాజుగారి మనస్సునందు పుత్రశోక మధికమయినందున ఆయన నానాటికి క్షీణించి, వైద్యోపచార ములవల్ల నడుమనడుమ కొంచెము స్వస్థపడుచుండెను. ఇట్లు కొన్ని దినములు గడచినపిదప ౧౮౫౩ వ సంవత్సరము అక్టోబరునెల నుండియు నాతనిశరీరము మఱింత క్షీణింపసాగెను. అనేక రాజవైద్యులు సదా సమీపమునందుండి యౌషధోపచారములు చేయుచుండిరి. కాని యెంతమాత్రమును సుగుణ మగుపడు జాడ గానరాకపోయెను. నవంబరు ౧౯ వ తేది నుండి గంగాధరరావు ప్రకృతియందు వికారచేష్ట లనేకములు కానిపించుచువచ్చెను. అందువలన సంస్థానపుమంత్రి యగు నరసింహారావును మోరోపంతు తాంబేగారును గలిసి ముందు సంస్థానవ్యవస్థనుగూర్చి మహారాజులంగారితో ముచ్చటించిరి. వారి ప్రసంగమును వినినపిదపఁ దన కిప్పుడే రోగ మసాధ్యముగా లేదనియు, ముందసాధ్యమగునేని తమవంశమునందలి ఆనందరావును తనకుఁ దత్తపుత్రునిగాఁ జేసి యనంతర మా చిన్నవాఁడు స్వరాజ్యభారశక్తుఁ డగువఱకును వాని పేరిట లక్ష్మీబాయియే రాజ్యముఁ బాలింపవలయుననియుఁ జెప్పెను. అందుపై వారందఱు క్షణముననే ముహూర్తనిశ్చయము చేసి త్వరలోనే శాస్త్రోక్తముగా దత్తవిధి నడిపిరి. ఆమహోత్సవమునకు ఝాశీయందలి యనేకప్రముఖులను బిలిచిరి. వారితోడనే బుందేలఖండెపొలిటికల్ అసిస్టెంటు యేజంటగు మేజర్ యేలీసు దొరగారిని, సేనాధిపతియగు క్యాప్టన్ మార్టిన్ దొర గారిని బిలిచిరి. వీరందఱి సముఖముననే దత్తవిధానము జరిగి ఆనందరావు పేరు దామోదరరావని పెట్టిరి.

ఇట్లు దత్తవిధానమయినపిదప గంగాధరరావుగారు దివానుగారిచే నొకవిజ్ఞాపన పత్రము హిందూస్థానపు దొరతనమువారికి వ్రాయించి దానిపై తమవ్రాలు చేసి దానినితమ హస్తములతో పొలిటికల్ అసిస్టెంటుగారి కిచ్చిరి. అందులోఁ బూర్వ మింగ్లీషు వారు తన తండ్రిగారితో జేసిన కరారు ప్రకారము తమ వంశపారంపర్యముగా రాజ్యము దొరకవలయుననియు, తనకు నౌరసనంతతి లేనందున నొక దత్తపుత్రుని స్వీకరించితిననియు, దొరతనమువా రాదత్తు విధానమునకు సమ్మతించి వానికి రాజ్యమొసంగి వాఁడు పెద్దవాఁడగువఱకు వానిపేర తన పత్నియగు లక్ష్మీబాయి పాలించునట్లు చేయుఁడనియు వ్రాసిరి. విజ్ఞాపనపత్రిక వ్రాసిన దినముననే గంగాధరరావు పరలోకగతుఁడయ్యెను. కులాచార ప్రకారము రాజుగారికి ప్రేతవిధులన్నియు జరుపఁబడెను. తదనంతరమునఁ గొన్ని దివసంబులకు లక్ష్మీబాయి సర్వానుమతంబునం దనపుత్రునకు రాజ్యమిమ్మని దొరతనమువారికొక విజ్ఞాపనపత్రికను వ్రాసెనుకాని యామె యుద్దేశ్యము సిద్ధించినదికాదు.

ఆవిజ్ఞాపనప్రకారము దొరతనమువారు దమదత్తతను స్వీకరించి రాజ్యమిత్తురని ఝాంశీసంస్థానమున నందఱునుకొండంతయాసతోడ నుండఁగా ౧౮౫౪వ సంవత్సరము మార్చినెల ౧౬వ తేదిని దత్తవిధానము దొరతనము వారంగీకరింపక రాజ్యమును తామె స్వాధీనపరచుకొనిరనినసంగతి తెలిసెను. కాన లక్ష్మీబాయికిఁ బతి వియోగ దుఃఖమునకుఁ దోడు రాజ్యవియోగ వ్యసనము సంప్రాప్తమాయెను. దొరతనము

వారు రాజ్యమును తాముస్వాధీన పఱుచుకొని పశ్చిమోత్తర పరగణా గవర్నరుగారికచటి రాజ్యము నడుప ననుజ్ఞ ఇచ్చిరి. వారు రాజ్యము స్వాధీనపరచుకొని రాజ్యమునకును రాజ కుటుంబమునకు నిటు కట్టుబాటు చేసిరి.

గ్రామమునందున్న రాజభవనము రాణిగారి కుండు టకుఁగా నిచ్చి కిల్లాతాముతీసికొనిరి. మిగిలినసంస్థానమునందలి నగలు మొదలగు ధనమంతయుదత్తపుత్రునకు మైనారిటీ తీరిన వెనుక నిచ్చుటకుగాను తమయొద్దనే దాఁచిరి. రాణిగారు జీవిం చియుండునంతవఱకు (౫౦౦౦ అయిదువేలరూపాయ) లామెకు నెలవేతనముగా నేర్పరచి యంతవఱకును ఆమెపైఁ గానిఁ యామె యితర భృత్యవర్గము పైనిఁగాని తమచట్టములు నడు వఁగూడ దనియు వ్రాసియిచ్చిరి.

అందుకు ముందున్న రాణిగారి సైనికులకు విశ్రాంతిఁ గలుగఁజేసి వారికి బదులుగాదమసేన నుంచిరి.

రాణిగారికి అయిదువేలరూపాయల వేతనమిత్తుమని దొరతనమువారు వ్రాయుటయేగాని తనరాజ్యముతనకు దొర కవలయు నన్నయుత్కటేచ్ఛఁగల రాణిగా రాయల్పజీతమును మరణపర్యంతమును స్వీకరించినవారు కారు. అంత నూరకుం డక లక్ష్మిబాయి సీమలో నపీలు చేయఁ దలఁచి ఉమేశచంద్ర బానర్జియనువంగదేశీయునిని మఱియొక ఆంగ్లేయ ప్లీడరునుఆఱు లక్షలరూపాయ లిచ్చి యింగ్లండునకుఁ బంపెను. కాని, వార చటికరిగి యేమి చేసినదియు నెచట నున్నదియు నేఁటివఱకును దెలియదు. వారచట ననేకోపాయములఁ జేసెదరనియు వారి

ప్రయత్నములవలనఁ దనకు రాజ్యము మరల ప్రాప్తించుననియు రాణిగారికి మిగుల నమ్మిక ముండెను.

౧౮౫౪వ సంవత్సరమున దామోదరరావుగారికి నుపనయనము చేయఁదలఁచి ఆప్లీనిపేర దొరతనమువారు దాఁచియుంచిన ౬ లక్షల రూపాయలలోనుండి యొకలక్ష రూపాయలిండని రాణిగారు దొరతనమువారిని నడిగిరి. అందుకువారు నీవు దీనికొఱకెవరినైన జామీనుంచినంగాని యియ్యమనఁగా నదేప్రకారము వారుకోరినవారి జామీనిచ్చి లక్షరూపాయలు తీసికొని, యాసంవత్సర మాఘమాసమునందుమహావైభవముతోఁ గుమారుని యుపనయనము చేసెను. తన భర్త సొత్తు పుత్రుని యుపనయనమునకుఁ దీసికొనుటకుఁగాను పరుల జామీను కావలసినందుకు రాణిగారి మనస్సెంత ఖేద పడి యుండెనో చదువరులే యోచింపఁగలరు.

ఇట్లు రాణిగారత్యంతదుఃఖముతోఁ గాలము గడుపుచుండఁగా ౧౮౫౭వ సంవత్సరమున హిందూపటాలము లింగ్లీషువారిపైఁదిరుగఁబడిన భయంకరకాలము ప్రాప్తించెను. ఈ యుద్ధ మితిహాసప్రసిద్ధమేగానతిహాజ్ఞుల కందఱకు విదితమే.

పటాలములు తిరగఁబడిన యీవర్తమానము ఝాన్సీలోని హిందూపటాలములకుఁ దెలిసి యదివఱకడఁగియున్న ద్వేషాగ్ని ప్రజ్వలింప జూన్ నెల ౧వ తేదిని వారును బాదిపోటునకు ప్రారంభించిరి. వారి సేనానాయకుఁడు వారిని సన్మార్గమునకుఁ ద్రిప్ప నెంతయత్నించినను వారుతిరుగకుండిరి. అదిగని యతఁడు గ్రామమునందలి యాంగ్లేయుల నందఱును మిగుల భద్రమగు కిల్లాలోని కరుగుఁడని సుప్తరీతినిఁ దెలుపఁగా వారా

ప్రకార మచటి కరిగి కోటద్వారముల మూసికొనిరి. కాని మ రుసటిదినముననే యీ తిరుఁగబడిన పటాలములవారు సేనలో మొనగానిఁ జంపి యుష్ణాంగి కిల్లాను చుట్టుముట్టి బహుప్రయత్నముల నచటివారి నీవలకుఁదీసి యతిక్రూరులై వారినందఱి నేకక్షణముననే యమసదనమున కనిచిరి. వారట్లాయూర నొక యాంగ్లేయ శిశువు సహితము లేకుండఁజేసి ఝాఁశీరాజ్యము మహారాణీ లక్ష్మీబాయిగారిదని ధ్వజమెత్తిరి. అప్పటినుండి రాణిగారు పటాలములంతోఁగలిసి స్వతంత్రించిఝాఁశీసంస్థానమున తనరాజ్యమును స్థాపించ యత్నించఁ దొడఁగెను. ఆనాలుగు రోజుల నయినరాణిగారు రాజ్యవ్యవస్థ మిగుల నిపుణతఁ జేసిరి. ఆమె తననేర్పువలననే యేపనుల కెవ్వరెవ్వరు యోగ్యులో యాయాపనులకు వారివారిని నియమించెను. కాని పూర్వపు ఉద్యోగస్థులను దొరతనమువారదివఱకే తీసివేసినందున రాణిగారికిఁ దగినయుద్యోగస్థు లాసమయమున దొరకకుండిరి. అయినను ఆమె తననలన నగునంతవఱకును సిద్ధపఱచి దుర్గసంరక్షణనిమిత్తము క్రొత్తసైన్యమును సిద్ధపఱచెను.

ఝాఁశీరాజ్యము మహారాణీ లక్ష్మీబాయిగారు పాలించుచున్న సంగతి విని వారి వంశీకుఁడగు సదాశివనాధాయణ యనునాతఁడు ఝాఁశీ సమీపముననున్న కఱేరాయను దుర్గమును వశపఱచుకొని యచటఁ దాను ఝాఁశీరాజ్యాభిషేకముఁ గావించుకొనెను. అబలయగు రాణిగారు రాణివాసమునందుండునదిగాన నామె తనకు లొంగునని తలఁచెను. కాని రాణిగారు సబలయై సైన్యమునంపి యాతనిఁబట్టి తెప్పించి ఝాఁశీ కిల్లాలో బంధించి యుంచెను.

ఇట్లొకశత్రుని బరిమార్చునంతలో రెండవశత్రుడు పుట్టినవాడాయెను. ఝాన్సీకి సమీపమునందున్న ఓరచానంస్థానపు దివాను, నథేఖా యనువాడు విశేషసైన్యముతోడ దాడివెడలి రాణిగారి కిట్లు వర్తమాన మంపెను "మీకిదివఱకాంగ్లేయప్రభువు లిచ్చుజీతము మే మిచ్చెదముగాన రాజ్యమును మా స్వాధీనము చేయుడు" ఈవార్త విని రాణిగారి ప్రధాన సామంతు లందఱును భయభీతులయి మనకు ఫించెను నిచ్చిన యెడల సంగ్రామముతో బనిలేదనియు వారితో యుద్ధము చేసి గెలుచుట సాధ్యము కాదనియు జెప్పిరి. కాని యసామాన్యశౌర్యముగల రాణిగారు వారిమాటలను వినక యాశత్రువున కిట్లు వర్తమానమంపెను. "ఆంగ్లేయులు సార్వభౌములు. వారు నిగ్రహానుగ్రహములకు సమర్థులు. వారితో సమానులు కానెంచి యాజీత మిచ్చెదననెదవు. కాని నీవంటి వారింక పదుగురు వచ్చినను స్త్రీనగు నేను వారినందఱిని పౌరుషహీనులజేయజాలుదు ననగా నిన్ను లెక్కింపనేల" ఇట్టివార్త నథేఖాకు దెలిసినవెంటనే పట్టరానిరోష ముప్పతిల్ల నతివేగముగా వాడు ఝాన్సీని సమీపించెను. లక్ష్మీబాయిగారును నట్లు వర్తమానమంపి సంగ్రామమునకు సిద్ధముగానుండెను. అపు డామె తాను పురుషవేషముతో సేనాపతిత్వము వహించి ఘోరయుద్ధముచేసి నథేఖాను నోడించి వానియొద్దనుండి లక్షలకొలది ధనముగొని వానితో సంధి చేసెను.

మహారాణి లక్ష్మీబాయిగారి పరిపాలన మల్పకాలమె యైనను ప్రజలకు మిగుల సుఖకరముగా నుండెనట. కాని

వారును రాణిగారి శుభమునే కాంక్షించుచుండిరి. లక్ష్మీబాయి గారికి పురుషవేషముతో దరబారుచేయుట, అశ్వారోహణము చేయుట మిగుల ప్రియము. కాన నామె యనేకసమయముల యందుఁ బురుషవేషముతోడనే యుండుచుండెను. సాధారణముగా నామె స్త్రీవేషముతో నుండినను అలంకారము లేమియు ధరియింపక శ్వేతవస్త్రము నే కట్టుకొనుచుండెను.

రాణిగారికి బీదలపై నధికప్రేమ యుండెను. ఒకనాఁడామె మహాలక్ష్మీదర్శనమునకుఁ బోయి వచ్చునపుడు కొందఱు బీదలు మూఁకలుగా నామె నడ్డగించిరి. దానికారణ మడుగఁగా వారు మిక్కిలి చలివలన బాధపడుచుండినందున వస్త్రదానము నపేక్షించి వచ్చిరని రాణిగారికిఁ దెలిసెను. అందుపై నామె వారందఱికిని టోపీలు, అంగీలు, గొంగళ్లు మొదలగునవి యిప్పించెను.

మధ్య హిందూస్థానమంతయు నిండుమించుగా బందిపోటు సైన్యముల స్వాధీనమయినందున నప్పటి హిందూస్థానపు గవర్నర్ జనరల్ లార్డు క్యానింగు దొరగారు ఇంగ్లండు దొరతనమువారి యనుమతిఁగొని యింగ్లండునందలియు, హిందూస్థానమునందలియు ప్రవీణులగు సేనానాయకులను రప్పించి రాజభక్తిగల యితర సైన్యములను, సహాయార్థ మరుదెంచిన యితర భూపతుల సైన్యములను వారిపరముచేసి యాప్రచండసేనను నడుపుటకు యుద్ధకళావిశారదుఁడగు సర్ హ్యూరోజ్ దొరగారిని నియమించి ఆయనకు సర్వసేనాధిపత్య మిచ్చెను.

౧౮౫౭వ డిసంబరు ౧౭వ తేదిని సర్ హ్యూరోజ్ దొరగారు సేనానాయకత్వము స్వీకరించిరి. యుద్ధమునకు

బోవుమార్గమును విచారించి వేరువేరుమార్గముల సైన్యములు నడువవలిసిన క్రిమమును దెలిపెను క్రమక్రమముగా సర్ హ్యూరోజ్ దొరగారు తమసంగ్రామ కౌశలమందఱునుం గొని యాడ బందిపోటుసైన్యముల పాలయిన భూము లనేకములు గెలిచి, ఝూంశీని గెలుచుతలంపున నచటికి ౧౪ మైళ్ళ సమీపమున తనసైన్యములను విడియించిరి. వారచటనుండి ఝూంశీ వర్తమానముల నరయుచు, ౧౮౫౮వ మార్చి ౨౦వ తేదిని ఝూంశీ పొలిమేరం బ్రవేశించి పురరచన నరసి తదను సారముగా సైన్యములను యుద్ధమున కాయత్తము చేసిరి.

అప్పుడు శౌర్యరాశియగు రాణిగా రాగ్రహించి యిఁక నింగ్లీషువారితో పోసఁగదని తెలిసికొని యుద్ధసన్నాహము చేయసాగెను. నథేఖాతోడ రణ మొనర్చునపుడుంచిన విశేష సైన్యమున కనేకస్థలములనుండి పరతెంచివచ్చిన బందిపోటు సైన్యములు తోడుపడెను. రాణిగారి సైనికులలో శూరులగు ఠాకురులోకులును, విశ్వాసార్హులగు పఠాణులును విశేష ముండిరి. ఆసేనాధిపత్యమునంతను రాణిగారు తామే స్వీకరించి తగినబందోబస్తు చేయసాగిరి. ఝూంశీకోట మిగుల విశాలమైనదియు, నభేద్య మగునదియునై యుండెను. అచట గొప్ప గొప్పబురుజు లుండెను. ఆకిల్లాలో విశేషదినములనుండి నిరుప యోగములై యున్న యనేకఫిరంగులను రాణిగారు బాగు పఱచి బురుజుల పై కెక్కించిరి. ఒక్కొక్కఫిరంగి కొక్కొక్క యుద్ధకలానిపుణుని నియమించిరి. ఇట్లామె తననేర్పుమెయి సేనలను నడుపుచు యుద్ధసన్నద్ధురా లాయెను.

ఈప్రకారమ ముభయసైన్యములును యుద్ధసన్నద్ధములై ౨౩వ తేదిని సంగ్రామమున కారంభించిరి. ఆదినము శత్రువులు ఝూఁశీకిల్లాను సమీపింప యత్నించిరి. కాని కోటలోని వారి యాగ్నేయ బాణప్రవృష్టి వారి కసహ్యమయినందున సమీపింపఁజాలకపోయిరి. ఆరాత్రి యింగ్లీషు సైనికులు కొందఱు గ్రామము సమీపించి యచట నాలుగుస్థలముల బురుజు లేర్పఱచి వానిపై పిరంగుల నునిచిరి. ఝూఁశీలోనివారును ఆరాత్రి యంతయు యుద్ధప్రయత్నమే చేయుచుండిరి. ౨౪వ తేదినాఁడు సహిత మింగ్లీషుసైన్యంబులే దైన్యంబు నొందెను. ౨౫వ తేది ప్రాతఃకాలముననే యింగ్లీషు సైన్యంబులనుండి కిల్లాపైనిని, పురముపైనిని శతముఖ బాణవృష్టి కాసాఁగెను. ఆగోళమొకటి వచ్చి శత్రుసైన్యములోఁబడి పగిలి నలుగు రైదుగురినిఁజంపి పదిమందిని గాయపఱచుచుండెను. కాన నాదిన మాపట్టణము నం దెచటఁజూచినను హాహాకారములే వినఁబడుచుండెను. ప్రజలన్నాహారములకై తిరుగఁ జాలకుండిరి. వారి దైన్యమును గని రాణిగారు వారికొఱకొకయన్నసత్రము నేర్పఱిచిరి. ఆంగ్లేయ సైన్యంబులనుండి నారాయణాస్త్ర తుల్యములగు గోరములవలన తనసైన్యంబులు దీనముఖంబు లగుటఁగని లక్ష్మీబాయి యింతటితో ధైర్యమువదలక సైనికుల కుత్సాహమును గలుగఁజేసి యాంగ్లేయసైన్యములను ధిక్కరించెను. ఇట్లీయుభయ సైన్యములును బీరువోవక మార్చి ౩౦వ తేదివఱకును సంగ్రామం బొనర్చుచుండెను. ప్రతిపక్షులగు ఆంగ్లేయసైన్యమున కనేక సేనానాయకులుండి నడుపుటవలనను, సైనికు లధికులగుటచేతను

యుద్ధమున కనుకూలమగు శిక్షను గఱచియుండుటచేతను వారి సైన్యములు చెదరక యుద్ధముచే గెలుపొందుట యొక వింత కాదు. ఇఁక రాణిగారిసైన్యము లన్ననో యుద్ధశిక్ష నెఱుఁగ నట్టి బందిపోటు వారితోఁ గలిసి జనసంఖ్య కెక్కువగాఁ గాను పించినను, వారలంద ఱొకప్రకారము యుద్ధము చేయఁజాల నందున విశేషముగాఁ జెదరుచుండిరి. ఇంతటి విశేషసైన్యమున కంతకును రాణిగారే సేనా నాయకత్వము వహించి నడుపుట బహుదుర్ఘటమని యందఱకును దెలిసినదే. అయినను ఆవీర వనిత తనబుద్ధిచాతుర్యమువలనను, శౌర్యసంపదవలనను ప్రఖ్యాతులగు ఆంగ్లేయ సేనా నాయకులతోఁ బ్రతిఘటించి యుద్ధభూమిని నిలిచి యనేకదినములు సంగ్రామము సల్పి వారిచే 'నీమెను గెలుచుట దుర్ఘట' మనిపించుట మిగుల వింతగదా?

ఆ యుద్ధసమయమునందు రాణిగారు సైన్యమం దంతటనుతనదృష్టి నిగిడింపుచు నచటఁ గలకొదవలనుదొలఁగింపుచు సైనికుల కనేక బహుమానము లిచ్చుచు, యుద్ధధర్మములను దెలుపుచు వారిని యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పి వారి మనంబుల వీరరస ముద్భవిల్లఁ జేయుచుండెను. అప్పు డామె మిగుల జాలిపడి వచ్చినవారికి కామె సమక్షముననే చికిత్స జరిగింపుచుండెను. అప్పు డామె మిగుల జాలిపడి వారిపైనుండి తన హస్తమును ద్రిప్పఁగా నాసైనికు లధికావేశపరవశులయియుద్ధముచేయ నుంకింపుచుండిరి. ఇట్టిస్త్రీరత్నములు జన్మించుట వలననే కదా స్త్రీలకును, పురుషులను బోలిన ధైరశౌర్యములు గలవని యందఱకును దెల్లంబయ్యె.

ఇట్లు 3౧వ తేదివఱకును యుద్ధము జరగినను ఆంగ్లేయ బలంబులు రాణిగారికోటను భేదింపఁ జాలవయ్యె. ఈరణరంగ మునందు వారియుద్ధసామగ్రి యంతకంతకుఁ దక్కువగుట వలన వారు జయమునందంతగా నమ్మకములేక యుండిరి. ఇంతలో నానాసాహెబు* పేష్వాయొక్క సేనానాయకుఁడగు తాతాటోపేయను వీరుఁడు లెక్క కెక్కువయగు సైన్యముతో రాణిగారికిఁ దోడుపడుటకై కాల్పినుండి వచ్చుచుండెను. ఆసైన్యము బహుదూరమున నుండఁగానే యాంగ్లేయ సేనానాయకులు దూరదర్శకయంత్రమువలనఁ గనిరి. అంత నగ్నిదేవునకు వాయుదేవుఁడు సహాయ మగునటుల నీరాణిగారికి నాసైన్యమువచ్చి తోడుపడిన మనజయ మసత్య మనుకొనిరి. సర్ హ్యూరోజ్ దొర యంతమాత్రమున జంకక యిచట రాణిగారితోఁ బెనఁగఁ గొంతసైన్యమును నియమించి కోట లోనివా రెఱుఁగకుండఁ గొంతసైన్యమును కాల్పిమార్గమున కంపెను. వారు చని యాత్రోవ వచ్చుచున్న విపులసైన్యములతోఁ బెనఁగి తమయుద్ధ సామర్థ్యమువలన వానినిఁ బాఱఁ దోలిరి. తాతాటోపేసైన్యముల బారికోర్వఁజాలక తమ యుద్ధసాహిత్యము నచటనే విడిచి పలాయితము లయ్యెను. కాన నాసాహిత్య మనాయాసముగా దొరకినందున సర్ హ్యూరోజ్ గారి బలంబులు మిగుల నుత్సాహము గలవయ్యె.

* నానాసాహెబు (రెండవ) బాజీరావు దత్తపుత్రుఁడు. ౧౮౫౭వ సంవత్సరపు శిపాయిల స్వామిద్రోహమునకు నితఁడే పురస్కర్త. ఇంగ్లీషు వారియొద్దనుండి తన పూనారాజ్యము మరల సంపాదించవలయునని యితని యత్నముండెను.

వారికి నిదివఱకుఁ గలయధైర్యమంతయు నడుగంట శత్రువుల పై నధికోత్సాహముతో తమఁగోలవర్షముఁ గురిపింపసాగిరి.

ఏప్రియల్ 2వ తేది వఱకును యుద్ధము చేసియుఁ దామ పురప్రవేశము చేయలేకుండుటకు మిగుల చింతిల్లి సర్ హ్యూరోజ్ దొరగారు తనుబుద్ధి ప్రవీణతవలన నాదిన మున నాకిల్లాను చేకొనఁదలఁచిరి. ఆయన తదనుసారముగా బలంబుల నంప వారును మిగుల నుత్సాహముతో శత్రుపక్షమునుండి వచ్చుబాణములను సైచి గ్రామద్వారములనుండియుఁ, గోటగోడనుండియుఁ బురముఁ జొరసాగిరి. తాతాటోపే గారి పరాభవమును విని రాణిగారి సైనికులు మిగులనిరుత్సాహులైరి. అయినను యుద్ధమునందుఁ దెగఁగా మిగిలినవారికి రాణిగారుతనవాక్యమువలన శౌర్యముపుట్టించి సంగ్రామము నడుపుచుండిరి. 3వ తేదిని తమ్ము నెదిరించువారు లేక హ్యూణబలంబులు పురమంతటను వ్యాపించెను. 4వ తేదిని పట్టణమంతయు వారి స్వాధీనమాయెను.

తానన్ని దినంబులు చేసినశ్రమ వృథయైపోవ శత్రువులు తననగరిము నాక్రమించుటఁగని రాణిగారు మిగుల విచారపడిరి. కాని యామె యంతటికైనను ధైర్యము విడువక కర్తవ్యము నాలోచించి జయోత్సాహులగు శత్రువులిఁక తన కిల్లా నాక్రమించి తనను బంధింతురని కని యామె యెట్లయిన రణరంగమున ప్రాణములు విడువ నిశ్చయించెను. అంత నామె పురుషవేషముతో బయలుదేర నిశ్చయించి తనదత్తపుత్రుని యం దధికప్రీతి గలదిగాన నాచిన్నవానిని తనమూపునఁ గట్టుకొని అశ్వారోహణముచేసి నాల్గవతేదిరాత్రి స్వల్పసైన్యము

తో నాంగ్లేయసైన్యంబులతోఁ బెనఁగుచు దానిఁ బాయఁగాఁ జీల్చికొని కాల్పీమార్గమున నరిగెను.

రాణీగారు తనసైన్యములలో నుండి కాల్పీమార్గమున వెళ్లిన సంగతి విని సర్ హ్యూరోజ్ దొరగారు నఖేదాశ్చర్య మగ్నులయిరి. ఆయన యంతటితో నూరకుండక యొక సేనానాయకునిఁ గొంత సైన్యసహితముగా నామెను వెంబడింప నంపెను. కాని రాణిగారు వారికి దృగ్గోచరముగాక తనగుఱ్ఱము నతిత్వరగా నడుపుచుండెను. జన్మాదిగా యుద్ధమన్నమాట యెఱుఁగక సదా రాణివాసమునందు వసియించు బ్రాహ్మణవితంతువు వీరుల కభేద్యమగుహూణసైన్యమును భేదించుకొని క్షణములో నదృశ్యయగుట కెవ్వ రాశ్చర్యపడకుందురు ?

మహారాణీ లక్ష్మీబాయిగా రారాత్రి బయలుదేరి తనను బట్టవచ్చువారికిదృగ్గోచరయుఁగాక సూర్యోదయమునకుఁఝాశీసంస్థానమునకు సరిహద్దయిన భాండేరయను గ్రామమునఁ బ్రవేశించెను అచట నామె గుఱ్ఱమును డిగి కొమారునకు ఫలాహారముఁ బెట్టి మరల నశ్వారోహణము చేసెను. ఇంతలో నాంగ్లేయసైన్యాధిపతి కొంతసైన్యముతోఁ దనను బట్టవచ్చెననియామె వినెను. ఆసమయమునం దామెయొద్దఁ బదునైదుగురుశూరులు దప్ప వేరుసైన్యము లేను. అట్లయ్యును ఆశూరశిరోమణి జంకక తనఖడ్గము నొరనుండి తీసి యుద్ధసన్నద్ధయైచనుచుండెను. ఇంతలో నాసైనికు లామెనుముట్టడించిరి. కాని యామె తనయుద్ధనైపుణ్యమువలన నాసైనికులను చీకాకు పఱచి కొందఱిని యమసదమున కనిచి క్షణములో నదృశ్య యయ్యెను. బహుసైన్యసమేతముగా నున్న యాంగ్లేయ సేనాధ్యక్షుని

స్వల్పసైనికులతో నొకయుబలమోడించి పంపుటయెంతయు విం తగదా! అచటినుండి బయలుదేరి యారాత్రియామె కాల్పీనగర మున నానాసాహేబునొద్దఁ బ్రవేశించెను. ఇట్లు నిద్రాహా ములు లేక యామె యశ్వారోహణము చేసి ౧౦౮మైళ్ళు ప్ర యాణముచేసెను. దీనినిబట్టిచూడఁగా నామెధైర్యమును అశ్వా రోహణశక్తియు నందఱికి నత్యద్భుతమని తోఁచక మానదు.

రాణీలక్ష్మీబాయిగారు కాల్పీకి వచ్చినసంగతి విని బందేవాలానవాబుసహితము తనసైన్యములతో రావుసాహేబు పేష్వాగారికి సహాయుఁడయ్యెను. వీఱందఱునుతమసైన్యముల యుద్ధసన్నద్ధములుగాఁ జేయుచుండిరి. రాణిగారిశౌర్యము నెఱి గియు రావుసాహేబు పేష్వా గారు తనకుఁ గలస్వాభిమానము వలనఁ దనసర్వసేనాధిపత్యమును నొకస్త్రీ కిచ్చుటకు సమా ధానపడఁడయ్యె. కాన రాణిగారు కొంతవఱకు యుద్ధమునందు నిరుత్సాహు రాలయియుండిరి.

సర్ హ్యూరోజ్ దొరగారు ఝూఁశీనుండి బయలుదేరి కాల్పీని గెలుచుటకయి సైన్యసమేతముగా రాత్రిం దినప్రయా ణములు చేయుచు కాల్పీ సమీపమునందలి కూచయనుగ్రామ మున పేష్వాగారి సైన్యముల నెదిరించిక్షణములో నోడించిరి. కాన పేష్వా, బందేసంస్థానపు నవాబు మొదలగువారితో రాణిగా రు కాల్పీకి వెళ్ళవలసివచ్చెను. ఆసమయమునం దామె సొంత సైన్యము లేనందున పేష్వాగా రామెను మన్నింప నందునను ఈయుద్ధమునం దామె ప్రతాప మేమియుఁ దెలిసినదికాదు. కాని కాల్పీకి వెళ్లినపిదప నామెసైన్యము బందోబస్తునుగుఱిం చి తనయభిప్రాయము పేష్వాగారికిఁ దెలిపెను. అప్పుడాతఁడు

లక్ష్మీబాయిగారి తెలివిని గని తాతాటోపిని లక్ష్మీబాయిని సర్వసైన్యాధిపత్యమునకు నియమించెను. అందుపై వారిరువురు మిగుల దక్షతతో సైనికులకు యుద్ధము గఱపుచుండిరి. ఇంతలో నాంగ్లేయసైన్యంబులు కాల్పినగరము నలుప్రక్కల ముట్టడించెను. అప్పుడు రెండువందలగుఱ్ఱపుబలము నిచ్చి యమునానది వైపున యుద్ధముచేయ రాణిగారి నంపిరి. ఆమెయుఁ గడమసైన్యము మిగులజాగ్రతగా నుండుటఁ గని తనస్థలమునకుఁ బోయెను, కాని యుద్ధమునం దసమానప్రజ్ఞగల హ్యూరోజ సైన్యంబు లల్పకాలములోనే పేష్వాగారి సైన్యంబుల దైన్యంబు నొందించెను. అది గని రావు సాహెబు పేష్వా మొదలగు వా రధికవిచారమున మునుంగ రాణిగారు వారికి ధైర్యపు మాటలు చెప్పి తనస్వల్పసైన్యముతో శత్రువులను చీకాకు పఱచెను. కాని వెనుకనుండి వచ్చుశత్రు సైన్యములవలనను, తనసైన్యమునందలి యితరసేనాధిపతులు పలాయితు లగుట వలనను రాణిగారు యుద్ధమునుండి తొలఁగవలసినవా రయిరి.

ఇట్లు కాల్పియం దపజయమును బొందిన యీప్రముఖులందఱును గ్వాలేరువైపునఁ గలగోపాలపురమునందుఁ జేరి ముందు చేయవలసినదానినిగూర్చి విచారించుచుండిరి. వారెంత విచారించినను సైన్య మత్యల్ప మగుటచే యుద్ధము చేయుటకుఁ దోఁచకుండెను. రాణిగారును వారితోడనే యుండెఁగాన నామె యీయల్పసైన్యముతో గ్వాలేరున కరిగి సిందేగారిని తనకుఁ దోడుపడ వేఁడుకొనవలయు ననియును, అందు కాయన సమ్మతించినయెడల యుద్ధము చేయవలయుననియు నాలోచన చెప్పెను.

ఆమె గఱపిన యాలోచన పేష్వాగా రంగీకరించి దిన ప్రయాణములు చేసి ౧౮౫౮వ సంవత్సరము మేనెల ౩౦వ తేదిని గ్వాలేరునకు సమీపమునం దున్న మురారిపుర సమీపమునఁ బ్రవేశించిరి. అంత వారందఱును విచారించి సిందేగారిని తమకు సహాయు లగుటకుగాను వర్తమాన మంపిరి.

ఆవార్త సిందేగారి దరబారున కరగఁగా నదివఱకుఁ దాత్యాటోపే బోధవలస నాతనికి వశులైన సరదార్లందఱును పేష్వాగారికి సహాయము చేయుదమని చెప్పిరి; కాని ప్రభుభక్తిగల జయాజీరావు సిందేగారును, దివాను దినకరరావుగారును వారివాక్యములను లెక్కింపక మిగుల యుక్తిగా మఱుసటిదినము పేష్వాసైన్యములను బాఱుఁదోల నిశ్చయించిరి. కాని ఆ రాత్రి దివానుగారు లేని సమయమున నెవరో మహారాజుగారిని యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పిరి. అంత నాయన తన కధికవిశ్వాసపాత్రములగు సైన్యములంగొని సూర్యోదయమునఱకు మురారి కీవల రెండుమైళ్ళదూరమునఁ గల బహాదురపురము నందుఁ దనదండను నిలిపి యుద్ధ మారంభించెను. ప్రథమమునందు పేష్వాసైన్యములపైఁబడుగుండ్లను గని సిందే పూర్వము పేష్వాల బంటగుటవలనఁ దమ కనుకూలుఁడై తమనెదుర్కొన వచ్చుచున్నాఁడని తలఁచిరి కాని యాబాణవృష్టి యంతకంత కెక్కువగుటవలన పేష్వా మొదలగు పురుషశ్రేష్ఠులందఱు రిచ్చవడి యేమియుఁ దోఁచకుండిరికానివారు తాను చెప్పినటుల సైన్యపు బందోబస్తు చేయకున్నను, కోపముంచక రాణీ లక్ష్మీబాయిగారుతగినయుక్తిఁ గఱపి యుద్ధమారంభముచేసెను. అందువలన నారెండుసైన్యములును కొంతవఱకు సమానము

గాఁ బోరి పిదప సిందే సైన్యములకే గెలుపు దొరకు నట్లయ్యె ను. అది గని రాణిగారు తాను ధైర్యముతోఁ గొందఱాశ్వికు లనుగొని సిందేగారి ఫిరంగీలపై నాకస్మికముగా నడచి మహా ఘోరముగాఁబోర సిందే సైనికులు పాఱఁజొచ్చిరి. అదిగని తా త్యాటోపే సైనికులు మఱింత యుత్సాహముగలవారయి శత్రుసైన్యములను నదలింపసాగిరి. కాన సిందేగారి పరాక్రమ మంతయువృథపోవ నాతఁడును, దివాను దినకర్ రావును మ ఱికొందఱు సరదార్లతోఁ దనకుసహాయులగుఁడని యడుగుట కుగాను ఆగ్రా కిల్లాలోనున్న ఆంగ్లేయుల యొద్ది కరిగెను. విపు ల సైన్యసమేతుఁడగు నొకతరుణ నృపుని నల్పసైన్యముఁగల యొకయబల తనశౌర్యముచేఁ బాఱఁదోలెను. ఇందువలననే యొకకవి యిట్లు నుడివెను:—

* 'క్రియాసిద్ధిః సత్వేభవతి మహతాం నోపకరణే'

సిందేగారు పురము విడిచి చనినవెనుక నాతని రాణివా సపు స్త్రీ లందఱు ఆత్మసంరక్షణముకొఱకు నరవర యనుపుర మున కరిగిరి. వీరందఱు బయలుదేరి కొంచెముదూర మరిగిన పిదప సిందేశత్రువులచేఁ బడెనని విని గజరాయను నొకస్త్రీచేత ఖడ్గముధరించి రాజభవనమునకు వచ్చి రాజు సురక్షితముగా వెళ్లినవార్త విని వెనుక మరలెను. ఆహా యీస్త్రీయొక్క ధైర్యము అసామాన్యముగదా ?

రాజు పలాయితుఁడయిన వెనుక సకల సైన్యములు తమ కనుకూలములయినందున పేష్వాగారికి నగరు ప్రవేశిం

* 'గొప్పవారి కార్యసిద్ధి వారిపరాక్రమమువలననే యగును; కేవల సామగ్రి బలమువలనఁ గాదు.'

చుట కెంతమాత్రము ప్రయాసము కాలేదు. పేష్వాగారంతటి తోఁ దాము సార్వభౌముల మయితిమని తలంచి పట్టాభిషేక మహోత్సవము గావించుకొని బ్రాహ్మణసంతర్పణలు చేయ సాగిరి. లక్ష్మీబాయి యివన్నియు రాజ్యనాశన హేతువులని యు, ఈయాడంబరమును వదలి సైన్యపు బందోబస్తు చక్కఁ గాఁ జేసి యుద్ధసన్నద్ధులమయి యుండవలసిన దనియుఁ జెప్పె ను. కాని యవి స్త్రీవాక్యములని పేష్వాగారును, ఆయన సేనా నాయకుఁ డగు తాత్యాటోపేగారును మన్నింపక మహోత్స వములలోను, బ్రాహ్మణ సంతర్పణములలోను మునిఁగి యుండిరి.

జూన్ నెల ౧౬వ తేదిని సర్ హ్యూరోజ్ గారు సైన్య సహితులయి బహద్దరు పురము చేరిరి. కాని భోగపరాయణు లగు పేష్వాగారి కాసంగతియే తెలియకుండెను. ఆంగ్లేయసే నానాయకు లచటినుండి మురారికోట చేకొనిరని వినియును పేష్వాగారు చింతదక్కి పుణ్యకృత్యములు చేయుచునేయుం డిరి. ఆయన యనుజ్ఞవడిసి తాత్యాటోపే సైన్యవ్యవస్థ చేయురీతి గానక లక్ష్మీబాయి గారిని వేఁడుకొనెను. జయము కలుగు నాస లేదని తెలిసికొనియు రాణిగారు సమరమునఁ జెగి స్వర్గముఁ గాంచ నపేక్షించి యాయన మనవి చిత్తగించెను. తదనం తర మామె కొంతసైన్యమును చక్కఁబఱచి మిగత నితర సేనానాయకులను జూడని యమించెను. ఆమెతన సేన ననేక భా గములు విభజించి మిగుల భద్రముగా యుద్ధసన్నద్ధురాలై నిలి చెను. ఇతర సైన్యాధిపతులును తమతమ శక్త్యనుసారముగా

వ్యూహములు వన్ని నిలిచిరి. రాణిగారు గ్వాలేరు పూర్వదిక్కు సంరక్షింతునని తనసైన్యమునచటనే మోహరించి నిలిచిరి.

౧౭వ తేదిని బ్రిగోడియర్ స్మిత్ అనుసైన్యాధిపతి గ్వాలేరు పూర్వదిక్కునయున్న సైన్యములపై బాణవృష్టి చేయసాగెను. అది రాణిగారి బలమగుటవలన నాసైనికు లింగ్లీషు వారిబలములనాదినమున ధైర్యముతో మార్కొని నిలిచిరి. రెండవదినమును లక్ష్మీబాయిగారి వీరోత్సాహవచనములవలన నాసైన్యములు పరబలంబులం బొడిచి తామును మృతులగుచుండిరి. లక్ష్మీబాయిగారి శౌర్యముం గని యాంగ్లేయ సేనానాయకులు మిగుల నద్భుతపడి యామె నోడింప నిశ్చయించిరి. ఇట్లు వారు నిశ్చయించి నలుదిక్కులనుండి యామె సైన్యముపై బాణపరంపరలు పఱపుటచే నా సైన్యంబులు నిలువక పాఱఁజొచ్చెను. ఇట్లు తన ముఖ్యసేవకులు కొందఱుదప్ప నందఱును తన్ను విడిచినందునను. అంతకుముందే యితరసేనాధిపతులు లంచమునుబొంది పలాయితులగుటవలనను, లక్ష్మీబాయి తన ఖడ్గబలముచే శత్రుసైన్యములలోనుండి యనేకశూరులం జంపుచును నావలకుఁ బోవుచుండెను. ఇట్లామె బహుదూరము వెళ్లిన పిదప నామెతో పురుషవేషము ధరించియున్న 'ముందర' యను దాసియొక్క యంతిమశబ్ద మామె చెవినిఁబడెను. అందువలన నామె వెనుక తిరిగి తన ప్రియదాసినిఁ జంపినవానిని యమపురమున కనిపి ముందుకుసాగెను. ఇట్లు ముందతిత్వరగా నడుచుచుండ నొక జలప్రవాహ మడ్డపడినందున ననేక గాయములచే క్షీణించియున్న యామె గుఱ్ఱ మాప్రవాహమును దాటఁజాలక నిలిచెను! లక్ష్మీబాయిగారు గుఱ్ఱము నావలకుఁ దీసికొని

పోవ ప్రయత్నించెనుగాని యాపని సిద్ధించినదికాదు. ఇంత లో శత్రుసైనికులు కొందఱామెను చేరరాఁగా నాయువతి మిగుల శౌర్యముతో వారిలో ననేకుల నంతకపురంబున కనిచెను!! వారు బహు జనులును ఈమె యొంటరిది, కాన వారిలో నొకఁ డామె వాలునకు జంకక పక్కగా నిలిచి యామె తలకుడివైపుగా నఱికెను. బాధింపఁబడిన సింహముపై మత్త గజమాడు నట్లాభటుఁడు చేసిన ఖడ్గప్రహారమువలన నామె తల కుడివైపంతయు తరగఁబడి రక్తము ప్రవహింపసాగెను. ఇంతలో నాయాశ్వికుఁడు తన ఖడ్గము రాణిగారి యురమునందు గ్రుచ్చెను. పురుషవేషముతో నుండుటవలన నీమె రాణిగారని పగవారికి గుర్తింప రాకున్నను, శత్రుపక్షమునందలి యొకానొక సైన్యాధిపతియగునని వారికిఁ దోఁచెను. ఈదెబ్బతో రాణిగారాసన్నస్థితిని బొందెను. కాని యావీరయువతి యట్టి సమయమునందును ధైర్యము విడువక తన నట్టిస్థితికిఁ దెచ్చిన యాశ్వికునిఁ బరలోకమున కనిచెను!

ఇట్లామె వానినిఁజంపి బొత్తుగా శక్తిహీన మయ్యెను. అంతవఱకామెను విడువకున్న రామచంద్రరావు దేశముఖు సగము ముఖము కోయఁబడిన రాణిగారిని శత్రువులచేతఁ బడకుండ సమీపమునందున్న పర్ణకుటిలోనికిఁ గొని చనెను. ఆయన మిగుల దుఃఖించి రాణిగారికి నుపచారములు చేయుచుండెను. కాని ౧౮౫౮వ సంవత్సరము జూను నెల ౧౮వ తేదిని అద్వితీయశౌర్యగుణ మండితురాలగు ఝాఁశీ మహారాణి లక్ష్మీబాయిగా రీలోకమును విడిచి శాశ్వతసుఖప్రదమగు లోకమున కరిగెను! రామచంద్రరావు దేశముఖుగారును

రాణిగారి యాజ్ఞప్రకార మామెశరీరము శత్రువులచేఁ బడకుండ గుప్తముగా నగ్నిసంస్కారము చేసెను.

అటు పిమ్మట నాయుద్ధమునందు జయమొంది ఆంగ్లేయ సేనాధిపతులు సిందేగారికి మరల రాజ్యము నిచ్చిరి. తదనంతర మా సేనానాయకులు క్రమముగా బందిపోటు వారి నడఁచి క్రమముగా తాత్యాటోపేను నితర సైన్యాధీశ్వరులను నురితీయించిరి. బందేవాలా నవాబు శరణుచొచ్చి క్షమకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను!

ఇంగ్లీషుప్రభువు లిట్లు విజయులయినందున మనకు స్త్రీవిద్యాదికములచే నత్యంత లాభప్రదమైన విక్టోరియా మహారాజ్ఞిగారి రాజ్యము ప్రాప్తించెను.

రాణీగారి దత్తపుత్రుఁడు తల్లి యనంతర మనేకకష్టములనుభవించి ప్రస్తుతము నెల కేఁబదిరూపాయల జీవనము గలిగి సామాన్యమానవునిరీతి ఇందోరుపట్టణములోఁ గాలము గడపుచున్నాఁడు. ! ! !

లక్ష్మీబాయి యింగ్లీషువారితోఁ బోరాడినప్పటికి ననేకాంగ్లేయు లామె శౌర్యాతిశయముల ననేకరీతులఁ గొనియాడినారు. వానిలోఁ గొన్నిఁటి నిచ్చట నుదాహరించుచున్నాను:—

(౧). రాణిగారికిఁ బ్రతిపక్షియై ఆమె నోడించిన సర్ హ్యూరోజ్, సైన్యాధిపతియే 'గుణీగుణం వేత్తి' యన్న న్యాయమున రాణిగారినిగుఱించి యిట్లువ్రాసెను.

"రాణీలక్ష్మీబాయియొక్క అత్యున్నతమైన కులీనత వలనను, ఆమె యాశ్రితజనులవిషయమయి మఱియు సైనికుల,

విషయమై చూపిన యపారమయిన యౌదార్యమువలనను, గొప్పగొప్ప సంకటసమయములయందును చలింపని ధైర్యము గలదియై యుండినందునను, సైనికులలో నామెనుగుఱించి పూజ్యభావము హెచ్చి యామెపక్షము మాకు భయంకర మయ్యెను."

"గ్వాలేరులో జరగిన యుద్ధముయొక్క గొప్పపరిణామము ఝూంశీరాణియొక్క మృత్యువు. ఆమె యబలయయినను మాతోఁ దిరుగఁబడిన వారిలో నతిశూరయు నత్యుత్తమసేనాగ్రణియునై యుండెను"

(౨) "ఆయుద్ధమునందు నత్యంత దృఢనిశ్చయమును, తేజమును, జనానురాగమును గలిగినట్టి సైన్యాధ్యక్షురాలయిన ఝూంశీరాణి చంపఁబడెను." డాక్టరు లో.

(3). "లక్ష్మీబాయి నడితారుణ్యములో నుండినందున నత్యంత సుందరముగా నుండెను. ఆమెమనసు ఉత్సాహపూర్ణముగాను, శరీరము మిక్కిలి సశక్తముగాను నుండెను, ఆమె యందు, ప్రాణముపోయినను చింతలేదుగాని మానహాని సహింపనన్న యభిమానముండెను." మార్టిన్‌దొర.

(౪). "ఏస్త్రీని రాజ్యతంత్రము నడుపుటకు నసమర్థురాలనియెంచి, మేము రాజ్యభ్రష్టముగాఁ జేసితిమో యాస్త్రీయే ప్రచండసైన్యముయొక్క యాధిపత్యమును స్వీకరించుటకు సంపూర్ణముగా సమర్థురాలని మాకు నిప్పుడు తెలిసెను." ఎడ్విను ఆర్నోల్డుదొర.

(౫). "శత్రువులలో నత్యుత్తమమనిషి ఝూంశీయొక్క మహారాణియే" జస్టిన్ మ్యాకర్తిదొర.

విమలదేవి

(అచ్చ తెనుఁగు.)

ఈమె మార్వాడలోని రూపనగరమునకు ఱేఁడుగా నుండిన అమరసింగుని కూఁతురు. అప్పుడు ఢిల్లీలో నుండిన రారాజుపేరు ఔరంగజేబు. రజపూతదొరలు కొందఱు ఔరంగజేబునకు జడిసి తమబిడ్డల నతనికిచ్చి యాతని కనికరమునకుఁ దగినవారయిరి. విమలదేవి తండ్రియుఁ దన పెద్దకూఁతు నౌరంగజేబునకిచ్చి పెండ్లిచేసెను. రాచకన్నియల నిట్లు తురకల కిచ్చుటకు విమలదేవి యిచ్చ మెచ్చక, తనయుసురులుపోయినను తురకను పెండ్లాడననియుఁ దల్లిదండ్రులు తనకు మంచి రాచకొమరుని వెదకి కూర్చినయెడలఁ దనపాయమంతయుఁ గన్నియగనే గడపెద ననియుఁ దలఁచెను. ఇట్లుండ నౌరంగజేబునకిల్లాలగు కేసరిబాయను విమలయొక్క యక్క పుట్టినింటికి వచ్చెను. అప్పుడు విమలదేవి తల్లియగు కౌమారదేవి మొదలయినవా రందఱామె రారాజునకునింతి యగుటవలన నామెను మిగుల గారవించిరి. కాని విమలదేవిమాత్ర మామె మొగమునుజూడక యేకతమున నుండి ముక్కంటిని గొలుచుచుండెను. అప్పుడచటికి కేసరిబాయి చెలియలినిఁ జూడవచ్చి యామె గొలుచు బూచుల దొరను దూఱసాగెను. అప్పుడు విమలదేవి మిగుల కోపగించి తోఁబుట్టువునుజూచి "యచ్చపు రాచకులంబునఁ బుట్టి మిగుల పనికిమాలిన కులమువానిఁ జేప

ట్టిన నిన్నుఁ జూచినదోసమువచ్చును. నేను నాయుసురులుబోం గిని విడిచిపోయినను తురకల చెట్టఁబట్టక మేటిమగండగు రజపూత పుడమిఱేనిఁ బెండ్లియాడెద" నని యుఁ బ్రతినవట్టెను. అందుకామెయక్క "నిన్నుఁ దురకల కిప్పించకుండిన నేను ఔరంగజేబున కింతినేకాను" అని ఢిల్లీకరిగి తనమగని కాకతయంతయుఁ జెప్పి యతని చేవిముల నిమ్మని తన తల్లిదండ్రులకు జాబు వ్రాయించెను.

విమలదేవియుఁ దాఁ జేసిన ప్రతినఁ దల్లిదండ్రులకుఁ జెప్పఁగా వారు మెచ్చి యామెను గొనియాడిరి. కాని యౌరంగజేబుపద్దనుండి వచ్చినజాబునుచూచుకొనిన పిదప వారు మిగుల వెఱచి విమల నతని కియ్యఁదలఁచిరి. దీనింగని విమల మిక్కిలి నొగిలి సిసోదియా రాచకొలంబునఁ బుట్టిన రాజసింహుఁడు నాఁబరఁగు రాచకొమరుని బీరమ్మునకు వలచియున్నదిగాన నతని కొకజాబువ్రాసి తనయోజ్జలచేత నతనికిఁ బంపెను. ఆజాబులో నామె 'అండయుంచ కాకికి నాతియగుట దగునా? దోసమెఱుఁగని దొరకొలంబునఁ బుట్టిన కన్నియ కోఁతిమూతివాఁడును బోడితలవాఁడును నైన తురకకుఁ గూఁతుట యుంపగునా? వెన్నుఁడు రుక్మిణిని దీసికొనిపోయినట్టుల నన్నుఁ గొనిపొండు. మీ రొకవేళ నన్నుఁ గాపాడరాకుండిన నేను నామేనుం జాలించెదను. ఇది నిజము' అని వ్రాసెను. ఈజాబుంగొని చనిన పుడమివేల్పు విమలయొక్క మంచి గొనముల నారాచసింగంబునకుం జెప్పఁగా నతఁడు తురకలపై కరం బలిగి గొప్ప దండుతో రూపనగరమునకు బయలుదేరెను. ఈలోపలఁ బెండ్లిమూర్తము దగ్గఱ వచ్చి నంపిన నౌరంగజేబు పెండ్లికొ

మారుఁ డగుటకై యారాజకుమారుఁ దగినడంబములతోఁ గూడిరూపు నగరమునకుఁ బయలుదేరెను. ఔరంగజేబు రాకడ విని విమలదేవి డెందమునస్మిగులఁ గుంది చచ్చుటకు నుంకించునంతలో రాజసింహుఁడు వచ్చి యామెను చేపట్టిమరలఁ దనసీమకుఁ దీసికొని పోవఁ దొడఁగె. ఇట్లు పోవుచు నొకప్పుడు గొన్ని కొండల నడుమకు వచ్చిరి. అప్పు డచట వారు కొంతసేపు డప్పి దీర్చుకొనుటకై కూర్చుండిరి. అచ్చటికిఁ గొంచెముదవ్వున నౌరంగజేబు తనమూఁకలతో విడిసియుండెను. అప్పు డౌరంగజేబు నాతియు విమలదేవియక్కయు నగు కేసరిబాను ఒకచెంచువాఁ డెట్టులనో పట్టుకొని తెచ్చి వీరు దిగిన కొండత్రావునందొక పొదచాటుననుంచెను. అప్పు డామె "నన్ను వరయినఁ గాపాడుఁడ" నియాకారడవిలో మొఱ్ఱపెట్టఁగా విని విమల తనమగని నంపఁగానారాచపట్టి యాచెంచువానిచేతినుండి కేసరిబాను విడిపించి తనయింటియొద్దికిఁ దీసికొనివచ్చెను. కేసరిబా చెల్లెలి మొగముచూడ సిగ్గుపడి యామె తనకుఁ జేసినసాయమునకుఁ గరంబు సంతసించి తాను విమలకుఁ జేసిన యెగ్గునకుఁ దన్ను మన్నింపుమని చెలియలిని వేఁడుకొనియెను. అప్పుడు విమలదేవి తనయక్కను వెఱవవలదని చెప్పి కొందఱుబంటుల వెంటనిచ్చి యామెను నౌరంగజేబువద్దికంపెను. కేసరిబా సెప్పఁగా నౌరంగజేబు జరిగినకత యంతయు విని రాజసింహునిపైఁ గలపగమాని డిల్లీకిఁబోయెను. రాజసింహుఁడును నెలఁతతో నుదేపురమున కరిగి సుఖంబుండె.

లీ లా వ తి

ఉ. వింతగ వాదమేల యవివేకుల పోలిక? స్త్రీలవిద్య సిద్ధాంతమె చేసినారు మనతజ్ఞులు పూర్వులు.—వీరేశలింగకవి.

గణితశాస్త్రపండితుఁడని ప్రసిద్ధిఁగాంచిన భాస్కరాచార్యుల కొక కూఁతురుండెను. ఆమెపేరు లీలావతి. సిద్ధాంతశిరోమణియందు భాస్కరాచార్యులవారు తా నాగ్రంథము ౧౦౭౨వ శాలివాహన శకసంవత్సరమునందు రచియించితి నని వ్రాసినందున లీలావతి ౧౨వ శతాబ్దమునను౦డినట్లు తేలుచున్నది. లీలావతి బాలవితంతువైనందున నామె భర్త్రృవంశమేదియో తెలియదు. మనదేశమునందుఁ జరిత్రములు వ్రాసియుంచుపద్ధతి పూర్వమునుండి లేనందున గణితశాస్త్రమునందసమానపండితయైన లీలావతినిగుఱించి కొన్ని సంభవాసంభవములగు కథలుదప్ప మఱియేమియుఁ దెలియదు. ఐననుదంతకథలుదప్ప చరిత్రమున కితరసాధనంబు లేవియు లేనందున నాదంతకథలే యిచ్చట వ్రాసెదను. భాస్కరాచార్యులవారు జ్యోతిషమునందు మిగుల ప్రవీణులు. కాన లీలావతికి వైధవ్యము ప్రాప్తించునని జాతకమువలనఁ దెలిసికొనెనఁట. అందువలన భాస్కరాచార్యులు పూర్ణాయువు గలవరుని వెదకి తెచ్చి యొకమంచిముహూర్తమునందు లీలావతికి వివాహము చేయ నిశ్చయించిరి. వివాహమునకుఁ బూర్వము చేయవలసిన విధుల జరిపి కన్యావరులను మండపమునందుఁ గూర్చుండఁబెట్టెను.

ముహూర్తము తెలియుటకయి నీటిలో ఘటికాయంత్రము (సన్నచిల్లి గలగిన్నె) నొకదాని నునిచి, పురోహితసమేతుం డయి ముహూర్తము నెదురు చూచుచుండెను. అంతఁ గొంత సేపటికి లీలావతి యాగిన్నెలోనికి నీరు వచ్చువిధము చూడ గోరి కొంచెము జరిగి చూచుచుండెను. అట్లు చూచునపు డామె శిరోభూషణమునం దుండిన యొకసన్ననిముత్య మాగి న్నెలోఁబడి నీరు వచ్చుమార్గము నరికట్టెను. ముత్యము పడిన సంగతి యెవరును చూచినవారు కారు. ఎంతసేపు చూచినను గిన్నె మునుఁగకుండుటఁ గని దానికారణము నెఱిఁగి ఆచార్యు లవారు హతాశులయి యేదో యొకముహూర్తమునందు లీలావతి వివాహము గావించిరి.

వివాహానంతరము స్వల్పకాలములో నే లీలావతికి వైధవ్యము ప్రాప్తించెను కూఁతున కిట్టిదురవస్థ సంభవించినందునఁ దండ్రి మిగుల పరితపించెను. కాని యాయన యంతటితోఁ దన కొమార్తె జన్మమునిరర్థకమని తలఁపడయ్యెను. లీలావతికిసంసార సౌఖ్యము లేకపోయినను ఆచార్యులవా రామెకు విద్యానంద మొసంగఁ దలఁచిరి. లీలావతి యదివఱకే విద్యావతి యగుట వలన నామెకుఁ దండ్రి గణితశాస్త్రమును నేర్పసాగెను. లీలావతియు విద్యాభిరుచి గలదై తనదుఃఖమును మఱచి సదా గణితాభ్యాసమే చేయుచుండెను. కొన్నిరోజుల కామెకు గణితశాస్త్రమునం దపారపాండిత్యము గలిగెను. ఈమె తనగణిత ప్రావీణ్యముచేత గణించి యరగంటలో వృక్షమునకుఁ గల యాకులసంఖ్య చెప్పుచుండెనని యొకలోకవార్త గలదు. ఈలోకవార్త యెంతమాత్రమును సమ్మఁదగినది గాకపోయినను,

లీలావతికి గణితశాస్త్రమునందుఁ గలయసామాన్య ప్రజ్ఞను చూచి లోకులు లీవార్త పుట్టించి రనుటకు సందేహము లేదు. ఆమెకు గణితము చెప్పునెడ వేసిన ప్రశ్నలును, వానియుత్తరములును నొకటిగాఁ జేసి భాస్కరాచార్యులు లీలావతి గణితమనుపేరఁ బ్రసిద్ధిఁ జేసెనని యందురు. ఈసంగతి లీలావతి గణితములోన " బాలే బాలకురంగలోలనయనే లీలావతీ ప్రోచ్యతాం" "అయేబాలే లీలావతిమతిమతి బ్రూహి" (లీలావతి యనుబాల యీలెక్క చెప్పుము అనియర్థము) అనిన వాక్యములవలన నీసంగతినిజమేయయియుండవచ్చునని తోఁచుచున్నది. లీలావతి గణితమువలననే బాలవితంతువయిన లీలావతియొక్కకీర్తి సకలదేశములయందును నిండియున్నది. లీలావతి గణితము, ఫారసీ, యింగ్లీషు మొదలయిన పరభాషలయందుఁగూడ భాషాంతరీకరింపఁబడినది. లీలావతి గణితములోని లెక్కలన్నియుఁ జేయుటకుఁ బురుషులకె మహాప్రయాసముగా నుండును. కాన నిట్టికఠినపు లెక్కలను నేర్చిన స్త్రీయొక్క బుద్ధికుశలత యెంత యుండవలయునో చదువరులే యూహింపఁ గలరు.

ఈలీలావతి చరిత్రమువలనఁ బూర్వకాలమున ఈదేశమునందు స్త్రీవిద్య సర్వసాధారణమయి యుండెనని తెలియుచున్నది.

స త్య వ తి

బంగాళాయిలాకాలోని మాల్ హదనీ యనుప్రాంతము లోనిదగు గొడమగ్రాను నివాసియగు రామానందగోస్వామికి నీమె కోడలు. గోస్వామిభార్యపేరు సునీతి. ఈమె మిగుల దయగలది యయి యింటిపని నంతను జేసి యూర నెవ్వరును క్షుత్తుచే బాధపడుచుండలేదుగదా యని తెలిసికొనినపిదప పతి సుతులకుఁ గుడువఁబెట్టి పిదపఁదాను భుజించును. రామానందుఁడు భగవద్భక్తుఁడు, పాపభీతుఁడునై తనకుఁ గలమాన్యములో వచ్చినవానితో జీవనము చేయుచు సంతుష్టుఁడయి యుండెను. రామానందుఁడు తనపుత్రుఁడగు ప్రేమానందునికి విద్యాబుద్ధులు గఱపి సద్గుణవంతునిగాఁ జేసెను. వానికోడలగు సత్యవతి మిగుల రూపవతి యగుటయేగాక విద్యావతియయి వినయ వివేకాదిసద్గుణనిధిగా నుండెను. ఈమె రాణీభవాని కాలమునందుండినట్లు తెలియుచున్నది. సత్యవతియత్తమామలకు సేవచేయుచుఁ బతియాజ్ఞను శిరసావహించి మిగుల నమ్రతతో నుండుటవలన వారును ఆమెయం దధికాదరము కలవారలయిరి. ఇట్లీకుటుంబమధిక సుఖములో నుండఁగా వారి కకస్మాత్తుగా నొకగొప్పయాపద సంభవించెను. ఆయాపదవలననే సత్యవతి యొక్క ధైర్యస్థైర్యములు బాగుగా బయలుపడి యామె కీర్తి శాశ్వతపడెను.

ఆకాలమునం దాదేశమున కంపనీవారి ప్రభుత్వము క్రొత్తగాఁ బ్రారంభ మయ్యెను. ఆసమయమున ననావృష్టి దోషమువలన నాదేశమున నొకగొప్పక్షామంబు సంభవించె. ఆక్షామంబున పంటలులేక కాపులు మిగుల హీనస్థితికి వచ్చిరి. కాని దొరతనమువారి యుద్యోగస్థులు, దొరతనమువారి కియ్యవలసిన పన్ను కొఱకయి కాపుల యిండ్లనమ్మియు, పొలములను విక్రయించియు పన్ను దీసికొని వారి కనేక బాధలఁ బెట్టుచుండిరి. వాండ్రను రక్షకభటుల కొప్పగింపఁగా వారు వారిని, వారి స్త్రీలను సకలబాధలపఱిచి సభలలో నవమానింపుచుండిరి. ఇట్టిసమయములో నదివఱకు మాన్యముగా నిచ్చిన రామానందుని భూమికి నచటి యుద్యోగస్థుఁడగు దేవీసింహుఁ డన్యాయముగా పన్ను నడిగెను. అప్పుడు రామానందునివద్ద ద్రవ్యమేమియు లేనందున నాయధికారి వారి యింట నున్న వస్తువులన్నియు వేలము వాడెను. అట్టియాపత్సమయములో రామానందుఁడు తనపరివారముతోడ రంగపురమున తనశిష్యు లుండినందున, నచటికిఁ బోవుచుండెను. కాని రాజభటులు వారి నందఱిని త్రోవలోఁ బట్టుకొని రాజస్థానమునకుఁ దీసికొనిపోయిరి. అచటఁ గులాంగనల కొందు నవమానమును జూచి సహింపలేక ప్రేమానందుఁడు దీని కంతకును కారణుఁ డగుదేవీసింహుని తనచేతికత్తితో నఱకఁబోయెను. కాని యింతలో రాజభటుఁ డొకఁడు వచ్చి యతని చేయి పట్టుకొనియెను. అంత నా రాజభటుఁ డొకగదిలోని కతనిఁ దీసికొనిపోయి వీపుపైని లెక్కలేని దెబ్బలను గొట్టెను. అది వఱ కట్టి దెబ్బలచేత నలుగురుమనుష్యు లచట మృతు లయిరి.

ఆవార్త విని రామానందుఁడును, సత్యవతియు, ప్రేమానందుఁడు చచ్చెనని వగచిరి. తదనంతరము రామానందుఁడు కారాగృహములోని కరిగి యచట దెబ్బలచేత విరూపియయి మూర్ఛఁజెందిన పుత్రుని గుర్తింపక చచ్చెనని తలఁచెను. అంత నతఁ డీవలకు వచ్చి కోడలి కాదుఃఖవార్త నెఱిఁగించి యామెను దీసికొని యరణ్యమార్గమునఁ బోవుచుండెను. సత్యవతి పతి మరణమున కధిక దుఃఖితయయి యనుగమనము చేయ నిశ్చయించెను. కాని రామానందు లామె నట్లు చేయనియ్యకుండెను. వీరిట్లరుగుచుండ దేవీసింహుఁడు సుహాసవతు లగు సతులను బట్టి తెప్పించి వారిని దొరల కర్పించి యాదొరల యనుగ్రహము సంపాదించుచుండు ననివార్త వీరికిఁ దెలిసెను. నాఁటినుండియు వారు గ్రామమునం దెప్పుడును సంచరింపక అరణ్యముననే తిరుగుచుండిరి. కాన వారు రాజభటులకు జిక్క లేదు. ఇట్లు వీరు నడుచుచు నొకగ్రామ సమీపారణ్యమునకు రాఁగా నాగ్రామమున నొకసౌందర్యవతిని వెదకుచు రక్షకభటులు వచ్చి రనినవార్త వారికిఁ దెలిసెను. అప్పుడు రామానందుఁడు కోడలినిఁ జూచి 'అమ్మా! నీవు నాతో నుండిన నీకు విశేషసంకటములు కలుగును. కాన నీ వీవృద్ధదాసిని నొకసేవకునినిఁ దీసికొని కాశీక్షేత్రమున కరుగుము' అనిపలికెను. అందుకు సత్యవతి 'మీరు నాకు మామగారైనను నన్ను మీకన్యకకంటె నెక్కుడుగాఁ జూచెదరు. మిమ్మును విడిచిపోవుటకు నే నెప్పుడును సమ్మతింపను. మన మిరువురము కలిసియుండుటయే నాకు దుఃఖములలో సహితము సుఖముగానుండును. పతివ్రతల నెవ్వరును జెఱుపలేరు. మనో

నిశ్చయముగల నాతుల నెవ్వరును నవమానింప శక్తులుకారు' అని పలికి దుఃఖాతిరేకమువలన సత్యవతి మూర్ఛిల్లెను. కొంత సేపటి కామె సేదతేరి 'హా పరమేశ్వరా! నన్ను నాప్రాణ నాథునితోడఁ గొనిపోవక యేల బ్రతికించితివి ? బ్రతికించినను నా కీసౌందర్య మేల యిచ్చితివి. దీనివలన సుఖము ననుభవించు వారు లేరయిరి. ఇఁక దీనితోడి ప్రయోజన మేమి? సంకట మూలమగు నీసౌందర్యముతో నీప్రపంచమున నుండుటకష్టము కాన ముక్కు, చెవులుగోసికొని విరూపి నయ్యెద' ననియామె యట్లు చేయఁబోఁగా రామానందు లామె నట్లు చేయనియ్యక ననేకనీతులను చెప్పి వృద్ధదాసిని విశ్వాసార్హుఁ డగు భృత్యుని నిచ్చి యామె నరణ్యామార్గమునఁ బంపెను అప్పుడామెకుఁ గట్టువస్త్రము దప్ప నన్యవస్త్రముగాని దగ్గర ధనముగాని లేదయ్యెను.

కోడలినంపి రామానందులు భగవన్నామ సంకీర్తన చేయుచుండఁగా రాజభటు లచటికి వచ్చి యతనిని బట్టుకొని పోయి కారాగృహమునం దుంచిరి. సత్యవతి కొంతదూర మరిగి ముందుపోవ మనసొప్పక మరలి మామగా రున్న స్థలము నకువచ్చి యతనిని రాజభటులుగొనిపోయి కారాగృహమునం దుంచిరని వినెను. అప్పుడామె మిగులదుఃఖించి యూరకుం డక మరల ధైర్యమవలంబించి మామగారిని విడిపించు నుపా యము వెదకి, తాను పురుషవేషమును ధరియించి బంధిఖా నాను సమీపించి తనసేవకుల నచటనే యునిచి తాను ముం దుకువచ్చెను. అచట నధికారియగు రామసింహ జమాదారా బాలునిఁజూచి నీ వెవ్వఁడవనియు, నేలవచ్చితివనియు నడుగఁ

గా నతఁడు తనపేరు 'నాన'కనియుఁ, దన నివాసస్థలము గయా జిల్లాలోని పూర్ణియా యను గ్రామమనియుఁ దా నుద్యోగము నిమిత్తము వచ్చితిననియుఁ జెప్పెను. అందుపైనతఁడా బాలునిఁ దనయొద్ద నల్పజీతమున నుంచుకొనియెను. ఈ వేషధారిబాలకుఁడు నిత్యముయజమానునిసేవ బాగుగాఁజేసి యతనికృపకుఁ బాత్రుడయ్యెను. అంతనొకనాఁడతఁడు ఖైదు ఖానాలోనికి యజమానునియనుజ్ఞ వలన నరిగి మిగుల యుక్తిగా రామానందుల నచటినుండివిడిపించి విపినమార్గముననరణ్యమధ్యమునందున్న యొక యోగిని*గృహమునకుఁదీసికొనిపోయెను.వారచటికరిగియామెతోఁ గొంత ప్రసంగించునంతలోచచ్చిపోయెననుకొనిన ప్రేమానందుఁడు బ్రతికి కలకత్తాలో కారాగృహమునందుండినట్లు తెలిసెను. అప్పుడు సత్యవతి యొకభృత్యుని వెంటఁదీసికొని భర్తను విడిపింతునని పురుషవేషముతో రామకృష్ణుఁడనునామమునఁ కలకత్తాకుఁ బయలు దేరెను.ఆపదలు మనుష్యులకు శత్రువులని తలఁచెదరుగాని నిజముగా విచారింపఁగా గొప్పవారి కవి మిత్రులనియే చెప్పవచ్చును. ఆపత్కాలము వలననె గొప్పవారిపవిత్రచరిత్రము,చాతుర్యము ధైర్యము మొదలైనగుణములు వెల్లడియగుట కవకాశము కలిగి వారికీర్తి జగద్విఖ్యాతమగును.

---

* ఈయోగిని యెవతయో తెలియదు ; కాని యాకాలమునందే యుండి యాదేవీసింహుని భయముచేతనే యరణ్యమునందు యోగినిగా వాసము చేయుచుండిన 'కమలాదేవి'యే యై యుండవచ్చునని యూహింపఁబడుచున్నది. కమలాదేవిచరిత్రచూచునది.

సత్యవతి రాత్రిందివములు నడచి మూఁడుదినములకు కలకత్తానగరము ప్రవేశించెను. అచట బందిఖానా రామా నందులను బట్టిన యధికారి చేతిదిగాక యతనికంటె గొప్ప యధికారిచేతిలో నుండెను. అందువలన నచటవ్యాజ్యము నకుఁ బోయినచో ప్రేమానందుఁడు విముక్తుఁడగునని తెలిసెను. కాని యాకోర్టు వ్యాజ్యమునకువిశేషద్రవ్యముకావల సియుండెను. ద్రవ్యముకొఱకు సత్యవతి విచారింపుచుండఁగా, నాగ్రామమునందు గంగా గోవిందసింహుఁ డనుగృహస్థు నింటికి యాచనార్థము కొందఱు బ్రాహ్మణు లరుగుచున్నట్టా మెకుఁ దెలిసెను. అప్పు డామెయు బురుషవేషముతో నచటి కరిగెను. కానియచట నేమియుఁ దొరకదయ్యె. అంత నాసాధ్వి మిగులచింతించి రాజవీధిలోనొకవృక్షచ్ఛాయనుగూర్చుండినిద్రా హారములు లేక కొన్నిదినములు గడపెను. అంత నొకదిన మాత్రోవ నొకగొప్ప యుద్యోగస్థుఁ డరుగుచుండెను. ఆయన చేతిలోనుండి యతనికిఁ దెలియకయే కొన్ని యగ్యతములైన కాగితములు క్రిందఁ బడెను. అవి పడుటనుగని త్వరగాసత్యవతి వానినెత్తి తెచ్చి యాగృహస్థున కిచ్చెను. వానిని దీసికొనియాతఁ డాబాలకునికిమిగుల కృతజ్ఞుఁడయి "నీవు నాకువచ్చు గొప్ప యాపదలను దొలఁగించితివి. నీకేమకావలయునో యడుగు"మ నెను. అందుకు నామె తనబంధుఁడొకఁ డాయూర బందివాస ములో నుండినందున నతని విడిపింపవచ్చి ద్రవ్యహీనతవలన నాపని సాధ్యముకాక యుండెననియు, తమ రాకార్యమునకుఁ దోడుపడ వలెననియు వేఁడుకొనెను. అందు కాగృహస్థుఁడు సమ్మతించి రామకృష్ణుని (సత్యవతినామము) యిచ్ఛప్రకార

ము ప్రేమానందును విడిపించెను. కారాగృహమునుండి వెలుటికి వచ్చినపిదప పురుష వేషధారిణియగు తనసతినిఁజూచి ప్రేమానందుఁడు గుర్తింపక తనబంధువుఁ డెవఁడో తనను విడిపించెనని తలఁచెను. తదనంతరము వారు గృహమునకు వచ్చినపిమ్మట సత్యవతి భర్తకుఁ దన నెఱిఁగించి యతని పాదములపైఁబడెను. అంత ప్రేమానందుఁడును తనసతి చేసిన యద్భుతకృత్యమున కచ్చెరు వంది యామె నాలింగనము చేసికొనియెను. మృతుఁడయ్యె నను కొనిన ప్రియభర్తను పండెండుసంవత్సరములకుఁ గాంచెనుగాన సత్యవతి సంతోషమునకుఁ బారము లేదయ్యె. తదనంతరమువారిరువురును భృత్యుని వెంటఁ దీసికొని కొన్ని దినములకు రామానందుఁడును యోగినియు నున్నస్థలమునకువచ్చిరి. అప్పుడు రామానందుఁడు పరమానందమగ్నుఁడయి కోడలిని బహువిధముల నుతియించెను. అంత వారందఱును రంగపురమున కరిగి సుఖముగానుండిరి.

మహారాణీ త్రిపురసుందరి

ఈమె నేపాలాధీశ్వరుఁడగు రాణాబహుదురుని పెద్దభార్య. ఈరాజు ౧౭౯౫గివ సంవత్సరమున సింహాసనారూఢుఁ డయ్యెను. ఈయనకు నిద్దఱుభార్య లుండిరి. వారిలోఁ బెద్దదియు, మహారాణి బిరుదుఁ జెందినదియునైన త్రిపురసుందరి గుల్మీరాజుబిడ్డ. ఈమె యత్యంత సద్గుణవతియు, నమితయౌదార్యవతియునై యుండెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. కాని యీమెకు సంతానము లేనందువలన రా జీమెను నొల్లకయుండెను. అయినను నాసాధ్వి పతిభక్తిపరాయణయై యుండెను.

౧౮౦౦వ సంవత్సరమునందు రాజుకు మతిభ్రమ కలిగి రాజ్యమంతయు రెండవ భార్యకుమారున కిచ్చి, రెండవభార్యను నాచిన్నవానికిఁ బాలనకర్త్రిగా నేర్పఱచి కాశీవాసముఁ జేయఁబోయెను. పతివ్రతాతిలకమగు త్రిపురసుందరియుఁ బతివెంట నతనిసేవకయి కాశికిఁబోయెను. కాని యారా జీమెను మిగుల బాధపెట్టి, యిల్లు వెడలఁగొట్టి మరల పాళమునకుఁ దిరిగి పోవలసినదానినిగాఁ జేసెను.

ఇట్లు నేపాళమునకుఁ వచ్చునప్పుడు ఆమెకుఁ దనకు హక్కుగల బాలరాజుయొక్క పాలన కర్తృత్వము వహించవలయుననిన యిచ్ఛ కలిగెను. బాలరాజుకుఁ బాలనకర్త్రిగా నుండవలసిన హక్కు పట్టపురాణి(రాజుయొక్క పెద్దభార్య) ది కాని యితరులది కాదు. కాన తనకా యధికారము రావలయునని త్రిపురసుందరియిచ్ఛ న్యాయమయినదియే కాని యన్యాయమయినది

కాదు. కాన నింఘనుగుఱించి యామెను నిందించుటకు వీలు లేదు. రాణిగారు తనయధికారమును సంపాదించుకొనుటకయి సైన్యములను పోగుచేసి నేపాళదేశము సరిహద్దు సమీపమునకు వచ్చెను. ప్రజలందఱీమెకేయనుకూలు రయినందున నప్పుడు రాజ్యము చేయుచుండిన రెండవరాణికి మిగుల చింతకలిగెను.

౧౮౦౨వ సంవత్సరము నవంబరు నెలలో మహారాణి త్రిపురసుందరి, పొలిమేర దాఁటి నేపాళదేశములోనికిఁ జొరఁబడెను. కాని త్రోవలోనే యామె సైన్యమును రెండవరాణి యొక్క సైన్యము కొల్లఁగొట్టెను. కాని యీపరాభవమువలన ధైర్యమువిడువక మహారాణి మరల సైన్యమును జతపఱుచుకొని ౧౮౦౩వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరినెలలో నేపాళమునకు వచ్చెను. చిన్నరాణిగారి సైన్యములు వచ్చి యామెను నెదిరించెను; కాని యీయామె సైన్యములచే నవి యోడింపఁబడి మహారాణి మహావైభవముతో ఖటమండూ యను నిజరాజధానిఁ బ్రవేశించెను. అచ్చటనున్న చిన్నరాణి బాలరాజును వెంటఁ దీసికొని పాఱిపోయెను. కాని మహారాణిగారా రాజపుత్రుని మరలఁ దెప్పించిరాజ్యముపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టి తాను పాలనకర్త్రిగానుండెను. మహారాణిగారు న్యాయప్రవర్తన గలదియై నందున నోడిపోయిన చిన్నరాణి నేమి, యామె పక్షమువారి నేమి, యొంతమాత్రమును బాధపెట్టక వారి యపరాధముల నన్నిఁటిని క్షమించెను. ఆహా! ఈమె క్షమాగుణం బందఱికిని ననుకరణీయముగదా? రక్తపాతము లేక ప్రభుత్వములలో నిట్టిమార్పులు గలిగిన యుదాహరణ మిది యొక్కటియేయని చెప్పెదరు. ఈమెయచ్చటనున్న యింగ్లీషువారి రాయబారితో

విశేషస్నేహముగా లేనందున నాఁడాదేశమునందలి యింగ్లీషువారి యిలాకకుఁ బోవలసినవాఁడాయెను.*

ఈమహారాణి బహుఖ్యాతిగాను, ఘనతగాను రాజకార్యముల నన్నిఁటిని నిర్వహించుచుండెను. జనులందఱును పరరాజులును మిగులఁ గొనియాడ నీమె బహుదీర్ఘ కాలముపఱకు రాజ్యముఁ జేసెను. బుద్ధిసామర్థ్యము విషయమునసే గాకుండ సద్గుణములనుగుఱించియు నీమె విఖ్యాతిఁ జెందెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. మతిభ్రమభాగయిన పిదప నీమె పెనిమిటివచ్చి మరలఁ గొన్నిరోజులు రాజ్యము చేసెను. అప్పుడును నీమె భర్తసేవయందుఁ దత్పరురాలయి యుండెను. ఈమె పెనిమిటి ౧౮౦౭వ సంవత్సరములోఁ గాలముచేసెను. తదనంతర మీమె భీమసేనుఁ డనువానిని మంత్రిగా నేర్పఱచుకొని మిక్కిలి చాతుర్యముతోఁ జక్కఁగా రాజ్యపరిపాలనము చేసెను. ఈమె ౧౮౩౨వ సంవత్సరములో మృతిఁ జెందెను. పతిచేఁ దిరస్కరింపఁబడియు, సవతులచే నవమానింపఁబడియు, పాతివ్రత్యము, క్షాత్రగుణము మొదలయిన సద్గుణములను వదలక ధైర్యముతోనుండి యోగ్యమైన తనహక్కులను శౌర్యముచే సంపాదించుకొని, శత్రులనుగూడ దయార్ద్రదృష్టితోఁ జూచుచు జనులు గొనియాడ రాజ్యపరిపాలనము చేసిన యీసతీమణిని నెవరు గొనియాడక యుందురు?

* హిందూదేశములోని ప్రాంతముల నొక్క నేపాళదేశము స్వతంత్రతగలదియై యున్నదనినమాట చదువరులకుఁ దెలిసియేయుండును. ప్రస్తుత మింగ్లీషువారును, నేపాళమువారును నన్యోన్యస్నేహభావముతో నుండుట యెంతయు శ్లాఘనీయము గదా!

సావిత్రీబాయి రాణేకరీణ్.

ఈశూరనారి కర్నాటకములోని బేళగాముజిల్లాయం దుండు బేలవాడీయందలి భుయిక్కోటకు నధిపతిగానుండిన యేసాజీభార్య. ఈమె శివాజీ మహారాజు సైన్యములతో యుద్ధము చేసెను.

శివాజీ యొకప్పుడు కర్ణాటకముపైకి దండువెడలెను. అప్పుడాయన తనసైన్యాధిపతియగు దాదోజీ నచటిదుర్గములు గెలువ నియమించి తాను తనదేశమున నౌరంగజేబు సైన్యములను గెలుచునిమిత్త మరిగెను. దాదోజీ తాను భుయిక్కోటను గెలిచినచో దాని చుట్టుపట్టులనుండు దుర్గము లల్పశ్రమతోఁ దనకుఁ జిక్కఁగలవని యనుకొని ప్రథమమునందు దానిని ముట్టడించెను. కాని దానిసంరక్షకుఁడగు ఏసాజీ వారికి లోఁబడక వారితో ఘోరముగాఁ బోరెను. ఇట్లు కొంతసేపు సంగ్రామము జరిగినపిదప నేసాజీయుద్ధరంగమునంబడియె. అంత నతని సైన్యములు విచ్చలవిడిగా నలువంకలకుఁ బాఱసాగెను. భర్త యుద్ధమునఁ జచ్చుట విని యతనిపత్ని కొందఱు దాసీలతో యుద్ధభూమికి వచ్చెను. ఆమె యచటికివచ్చి గతప్రాణుఁడైనను చేతిపలుకయు, వాలునువిడువని తనపతిని గాంచెను. అప్పు డామె మనంబున శౌర్యాగ్ని ప్రజ్వలింపఁగా నామె పతివియోగదుఃఖమును మ్రింగి భర్తచేతివాలును, బలుకయుఁ దనకేల నమర్చి పతిసన్నిధిని నిలిచి తనసైనికులతో నిట్లనియె.

'ఓవీరవరులారా! స్త్రీలవలె నేల పాఱిపోయెదరు? మీరు మిగుల పరాక్రమవంతులనియు, శత్రువులకు వెన్నియ్యనివారనియు మిగుల కీర్తిగాంచితిరి. ఆకీర్తికిది యేనా లక్షణము? మీ కధిపతియగు వాఁడిచటఁ బడియుండఁగా నతనిని శత్రువులస్వాధీనమున విడిచి చనుటయేనా శూరధర్మము ? మీతాతముత్తాలు, తాతలు రాజభక్తులై తమప్రాణములను రాజకొఱకు విడిచి స్వర్గమునకరిగి యుండఁగా మీరు రాజద్రోహులై నరకమున కుఁబోవ యత్నించుట యుచితమా? మీశత్రువులు మీయజమానునియొక్కయు, మీసహచరులయొక్కయు, మీబంధువులయొక్కయు మృతశరీరములకు నిర్దయులై గాడ్దెనీళ్ళు పిధమున నీడ్చికోటక్రిందఁ బాఱవేయుదురో లేక అంత్యజులచేత వారిశరీరముల నొకపల్లములోఁ బాఱవేయింతురో, అట్లుగాక కుక్కలనక్కల కాహారముగానిచ్చి మిగిలిన యస్థిమాంసముల నరణ్యమునః బాఱవేయుదురో! ఇందుకైనను మీకు సిగ్గుకాదా? తిరుగుఁడు; మరలిరండు. మీచేత పరాక్రమమేమియుఁ గాకున్నను నాయొక్కయు, నాదాసీజనముయొక్కయుఁ బరాక్రమము చూచుచుండుఁడు! ఇట్టివాక్యముల నుచ్చరించి కేవలము మహిషాసురమర్దనుని యవతారమును బోలియున్న యావీరయువతి తా నశ్వారోహణముచేసెను. వెంటనే యామె దాసీలును ఆయుధహస్తులై తమతమ గుఱ్ఱముల నెక్కిరి. దీనిం గని పాఱిపోవు సైన్యములు సిగ్గుపడి మరలి సావిత్రీబాయి యాజ్ఞను మన్నించి యుద్ధముచేయుటకు సిద్ధమయ్యెను.

సావిత్రీబాయి తనసైనికుల నందఱినిఁ జేర్చి కోటను మరలఁగొన నిశ్చయించెను. ఈసంగతి దాదోజీకిఁ దెలియఁగా

నతఁడధికాశ్చర్యముంబొంది స్త్రీ లిట్టిసాహసకార్యములలోనికిఁ జొరఁగూడదనియు మీజీవనమునకై శివాజీగారు చాల భూమిని మీకిచ్చిరనియు, గాన మీరు సాహసించి మీయొక్కయు మీసైనికుల యొక్కయు ప్రాణములకుఁ దెగించకుఁడని యతఁడు సావిత్రీబాయికి వర్తమాన మంపెను. కాని యావచనములా శూరయువతికి రుచియింపక మరల నిట్లు చెప్పిపంపెను. 'నా ప్రాణముల కాధారమగు ప్రాణనాథుఁ డిదివఱకే స్వర్గమున కరిగెను. కాన నిఁక నేను నాప్రాణముల కెంతమాత్రమును భయపడను. నాపుట్టినింటివారును, చొచ్చినయింటివారును ప్రాణముల కన్న స్వకర్తవ్యమునే యధికముగా నెంచెడివారుగా నుండిరి. నాభర్త నెఱవేర్పఁదలఁచినకార్యము నతఁడు నెఱవేర్పకయే పరలోకమున కేగెను. కానదది నేఁ నెఱవేర్చుట నాకర్తవ్యము. ఇందువలన మీరు వెంటనే కోటను నాస్వాధీనము చేసిపొండు. లేదా యుద్ధమునకు సిద్ధమగుఁడు. ఈరెండు వాక్యములు దప్ప మూడవవాక్యము నేనెన్నటికి నొప్పను.'

ఈమె చెప్పినమాటలు దాదోజీకి నసమ్మతములైనను విధిలేక యతఁడు సంగ్రామరంగమునకు రావలసినవాఁడాయెను. అప్పుడు సావిత్రీబాయి నాలుగైదువందలసైనికులతో వేలకొలఁది సైనికులు గలదాదోజీసైన్యములను దైన్యంబునొందించి వారివ్యూహములను చిందరవందఱగఁ జేసి యనేకులను దనకత్తివాతంబడవేసి కొందఱిని మూర్ఛనొందించి, కొందఱిని గాయపఱచి యానిన యాఁడుసింగమువలె నా రణరంగమున నెటు చూచినను దానయై యందఱకును భయము పుట్టించుచుండెను.

ఇట్లామె మూడువేలసైనికులను లక్ష్యముచేయక రెండుజాముల సంగ్రామములో వారిలో ననేకులను జంపియుఁ, గొందఱిని పాఱఁగొట్టియుఁ గోటాద్వారములను దెఱచెను. దీనిఁగని దాదోజీ మిగులదిగులొంది యింకను గొన్ని వేలసైన్యమును దెచ్చి యామెను చుట్టుముట్టెను. అప్పుడును నామె ధైర్యమును విడువక శత్రుసైన్యములతోడఁ బోరి తన శౌర్యము నందఱకును విదితపఱచుచుండెను. ఆసమయమునం దామె సైనికులుకొంచె మధైర్యపడిన ట్లగుపడఁగా వెంటనే యామె ముందుకువచ్చి తన మెడలోని హారములను దెంపి సైనికులకు బహుమానములిచ్చి వారి కుత్సాహము కలిగించెను. అందువలన వారు మిగుల శౌర్యముతోడఁ బోరి యుద్ధమునఁబడిరి. తదనంతరము దాదోజీ యేడెనిమిదివేలసైనికులతోడ నామెను ముట్టడించి యామెవెనుకకుఁ బోయి యామె గుఱ్ఱపుకాలిని నఱికెను. అందువలన నామెక్రిందికి రావలసినదాయెను. ఆమె క్రిందదిగినవెంటనే యామె కుడిచేతిని దాదోజీ నఱికెను. అంతతో నాచెయ్యి ఖడ్గముతోఁ గూడ ధరణిపైఁ బడియెను. అప్పుడు చేయి పోయినందునకంటెను చేతిలోని ఖడ్గముపోయినందునకే సావిత్రీబాయి కధిక దుఃఖము కలిగెను. తదనంతర మాయన యాకిల్లాపైని శివాజీ పతాకమును నాటి విజయమునుచాటి యచటినుండిసావిత్రీబాయిని దనతోఁ దీసికొని శివాజీ కోలాపురమునం దుండఁగా నచటికివచ్చెను. అచట దాదోజీసావిత్రీ బాయి ధైర్యస్థైర్యములను, యుద్ధవిశారదత్వమును శౌర్యమును, దృఢనిశ్చయమును మొదలగు గుణములనుచాలవర్ణించెను. వానిని విని శివాజీమిగుల

నాశ్చర్యమునుబొంది యామెను తనసన్నిధికిఁ దెప్పించెను. ఆమె ముఖావలోకనము చేసినతోడనే శివాజీకి మిగుల పశ్చాత్తాపము కలిగెను. అందువలన నతఁడామె కనేక సమాధాన వచనములనుఁ జెప్పి తాను గొనిన కోటను మరల నిచ్చెదనని యె. కానిసావిత్రీబాయి యామాటలనుచెవిని బెట్టక 'నాకివన్నియు నక్కఱలేదు. వంశమునం దెవ్వరును లేని యపకీర్తిని నేను శౌర్యహీనతవలనఁ దెచ్చితిని. కావ నాఖడ్గమును, నాశత్రువును నాకొప్పగింపుఁడు ఇదియే నాకోరిక. ఇట్లుచేయని యెడలఁ దమ రిప్పుడేనాశిరస్సునుఛేదించి పుణ్యము కట్టుకొనుఁడు' ఇదియేగదానిజమయినశౌర్యలక్షణము. శివాజీయామె యడిగినవాని నియ్యఁజాలక యామె నామెయింటి కంపెను కాని యావీరవనిత తనకుఁ గలిగిన యపజయమునకుసహింపక దిగులొంది రెండు మూడుమాసములకే పరలోకమున కరిగెను.

వాక్పుష్ట

ఈ పుణ్యశీల కాశ్మీరాధిపతిగా నుండిన తుంజీనునికిఁ బత్ని. ఈరాజు మిగుల ప్రజావాత్సల్యము గలవాఁడనియు, ధర్మాత్ముఁడనియుఁ గీర్తిఁ గాంచెను. ఆయన భార్యమిగులధర్మాత్మురాలును, ధైర్యవతియునయి యుండెను. తుంజీనుఁడు తనసతి సహాయమువలన రాజ్యము నేలుచుఁ బ్రజలను సుఖులనుజేయుచుండెను. కాని యొకానొకసమయమునం దాదేశమునందలి ప్రజలకు క్షామమువలన గొప్పయాపద సంభవించెను. అట్టిసంకటసమయమునందా సుశీలచూపిన ధైర్యమును స్వప్రజారక్షణమునకయి పడిన పాట్లును మిగులస్తుత్యములు.

కాశ్మీరదేశము తుంజీనుని పరిపాలనదినములలో సర్వైశ్వర్యయుతమయి యుండియచటి ప్రజలకు మిగుల సుఖకరంబై యుండె. తుంజీనుఁడును న్యాయపరిపాలనము చేయుచుఁదనప్రజల నానందింపఁ జేయుచుండెను. ఇట్లుండఁగా నొకసంవత్సరము ఫాల్గుణమాసమునం దాదేశమునం దంతటను మంచుకురిసి కోఁతకు సిద్ధము లయిన పొలములపై నంతటను మంచు గట్టిగాఁ బేరెను. అందువలన ధాన్య మంతయు నాశమొంది యాదేశమున గొప్ప కాటకము సంభవించెను. అందువలన జనులన్నార్తులై తిరుగుచుండిరి. రాజు తనపత్ని సహాయవలన క్షుద్బాధాపీడితు లగుజనుల నాదరింపుచు, వారి కందఱకు నన్నము పెట్టింపుచుండెను. అప్పుడు వాక్పుష్టకుఁ గలదయా

రసమును జూచి యచటి ప్రజలు మిగుల నారందపరవశులయి తమ దుఃఖములను మఱచిరి.

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడచినపిదప రాజు బొక్కస మంతయు నోడిసెను. అప్పుడు రాజు, మంత్రి మొదలగువారి సహాయమువలనఁ గొన్ని దినములు ప్రజల యాఁకలివాపి తుదకు ద్రవ్యహీనుఁడును, ధాన్య రహితుఁడునునై ప్రజలబాధలు చూచుచు నుండవలసినవాఁడాయెను. అప్పుడు రాణి తమ ప్రజలబాధలు తొలఁగుటకయి యనేకోపాయములను చేసెను. తుద కామె తననగల నన్నిఁటిని నమ్మి యాద్రవ్యముతో నితర దేశములనుండి ధాన్యము తెప్పించి యన్నార్తుల కన్నము పెట్టుచుండెను. ఆహా! యీమె యౌదార్యము నేమని కొని యాడవలయును? కాని యా స్వల్పద్రవ్యముతోఁ గొనిన ధాన్యము ప్రజల కెన్ని దినములు చాలును? ఇంతటితో నా దేశపుక్షామము వదలనందున జనులలో ననేకోపద్రవములు గలుగసాగెను. జననీజనకులు తమ పిల్లలపయి నిర్దయులైరి. భార్యాభర్తలొండొరులపైఁగల పవిత్రమగుదాంపత్యప్రేమను విడనాడిరి. సహోదరప్రేమలు రూపుమాసె అందఱును దమతమ పొట్టకూటికయి నలువంకల విచ్చలవిడిగా దిరుగ సాగిరి. అన్నాభావమువలన ననేకజనులు మృతులయిరి. వృద్ధులు, బాలురు, తరుణులు ననుభేద మిసుమంతయును లేక యందఱును యమపురమునకు విందులయి చనిరి పోఁగా మిగి లిన యల్పజనులును మాచుట కతి వికారరూపులయి మన మున నొక విధముగు భయము పుట్టించువారయి యుండిరి. అప్పు డాకాశ్మీరదేశము కేవలము దండధరుపురమును బోలి

యుండె. ఇట్టివిపద్దశయందొకరాత్రి పురజను లన్నముకొరకయి
రాజగృహమును ముట్టడించి యాక్రందనము చేయసాగిరి.
క్షామమువలనను గత్తరవలనను పీడింపఁబడిన యాదీనజనుల
దురవస్థనుగని వాక్పుష్ట మిగుల చింతాక్రాంతయయి, నివా
రించు నుపాయము గానక సదయాంతఃకరణయై తనపతి బుజ
ముపైఁ దలవాల్చి యిష్టదేవతను ప్రార్థింపుచుండెను. ఆసమయ
మున దుఃఖమువలన చిత్తవ్యాకులుఁడయిన తుంజినుఁడు తన
పత్నితో 'కాంతామణీ! మనము చేసిన పాపమువలన మన
ప్రజల కిట్టికష్టములు సంభవించె. నాదురదృష్టమువలన ధన
మంతయు వ్యయమయ్యె. ప్రజల యాఁకలి నివారించుట కెన్ని
యుపాయములు చేసిన నవన్ని యువృథలయ్యె; నిట్టి నరాధముఁడ
నగు నాజన్మము కాల్పనా? నేను బ్రతికి యుండఁగానే నా
ప్రజలు చచ్చుచున్నవారు. మనము చేసిన ప్రయత్నములన్ని యు
నిష్ఫలములయ్యె. మనగర్భమునఁ గన్నవారివలెఁ గాపాడిన
యసంఖ్యప్రజనాశ మొందెను. ఇంకను నాశ మొందనున్నది.
రాజ్యమునందెటు చూచినను పతులకయి విలపించు సతులును
పుత్రులకయి శోకించు జననీజనకులును, అన్నమునకయి
యారాటపడు జనులును నమితముగా నగుపడుచుండెదరు.
ప్రపంచమునందింతకంటెను దుఃఖకరమగు సమయము వేఱుగ
నుండునా? రత్నములతోడను, సువర్ణరజతాది ద్రవ్యముతో
డను ధాన్యసమృద్ధితోడను, నొప్పి సుందరముగాఁ గానుపించు
నీకాశ్మీరదేశము నేఁడు శ్మశానతుల్యముగాఁ గానుపించెడిని.
నలుదిక్కులనుండి విపత్సముద్రములో మునుఁగుచున్న యీ
ప్రజకుఁ దరుణోపాయ మెయ్యది? ఈదుస్సహ మగు ప్రజా

దుఃఖమును జూడనోప. కాన నగ్నికుండములో మమికి ప్రాణములను విడిచి నాఖేదమును బాపుకొనియెదను. తన ప్రజలు సుఖులై రాత్రి నిద్రింపఁగాఁ జూచి సంతోషించు నా కెంత ధన్యుఁడో! ప్రాణేశ్వరీ! మన కిట్టిదురవస్థ కలుగుట కెట్టి ఘోరపాతకము చేసితిమో చెప్పుము.

ఇట్లువాక్రుచ్చియానరేంద్రుఁడు మూర్ఛితుఁడయి నేలం బడియెను. అంతకుముందంతయు భర్తవాక్యములను చెవియొగ్గి వినుచున్న వాక్పుష్ట తన నాథుని తుదివాక్యము నుచ్చరించి మూర్ఛిలుటఁ గని తాను ధైర్య మవలంబించి శైత్యోపచారముల నతనిని సేదఁదేర్చి యతనితో నిట్లనియె. "తా మింత శోకమునకుఁ జోటేల యొసఁగెదరు! ఇట్టి సమయమున ధైర్యము విడుచుట యుచితమా? ఇట్టిసమయమున నధైర్యపడిన నింక తమయూధిక్య మెట్లు నిలుచును? తమ రజ్ఞానులవలె దిగులొందిన నేమిలాభము? ఇంద్రుఁడు గాని, బ్రహ్మగాని, యముఁడుగాని, మరియేదైవముగాని సత్యశీలుఁడగు రాజును జెఱుపఁ జాలఁడు. రాజు ప్రజలకు పితృతుల్యుఁడు, చావసిద్ధముగా నున్న సుతులను విడిచిపోవుట తండ్రికిఁ దగదు. పతిభక్తికలిగియుండుట సతులకర్తవ్యము. అట్లే విపన్నులగు ప్రజలను విడువకుండుట భూపాలుని కర్తవ్యంబు. ఆత్మహత్యచేసి కొనుట గొప్పపాతకములలో నొకటిగా నెన్నఁబడును. అట్టిపాతకమున కొడిఁగట్టుట మిగుల నధర్మము. ఆశాంకురము నెప్పుడును చంపఁగూడదు. ఒక్కప్రాణియైనను జీవించియుండినంతవఱకు ప్రాణత్యాగముచేయ నిశ్చయించుట యుచితముగాదు. మనము బ్రతికించుటకును మనల నాశ్రయించుట

కును నీఁక నెవ్వరును లేనిసమయమున నగ్నియందు ప్రాణముల నాహుతిచేసినఁ జేయవచ్చును."

ఈవాక్యముల నుడువునప్పుడు వాక్పుష్ట శరీరమునం దొకకాంతి కలిగి మిగుల ప్రకాశించెను. అప్పు డామెకు మిగుల నుత్సాహము కలిగెను. ఆమె యేకాగ్రచిత్తముతోఁ బరమేశ్వరునిఁ బ్రార్థించి పతితో మరల "ఇంకి తమ రీఁక చింతింపఁ బనిలేదు. మనప్రజ లీఁక క్షామకమునుండి రక్షింపఁబడి యెద రని నాకుఁ దోఁచె." అనిచెప్పెను.

పరమపతివ్రత వాక్య మెప్పుడు నసత్యము కాఁజాల దనియెదరు. అట్లే పవిత్రురాలగు వాక్పుష్ట నుడువులును నస త్యములు కావయ్యె. మఱునాఁడు వేలకొలఁది పావురములు చచ్చి యాపురమునఁ బడియెను. అందువలన లోకులు వానినే తిని బ్రతికిరి. ఇతిహాసజ్ఞులగువారు స్కాట్‌లండ్ చరిత్రమునం దిట్టి యద్భుతము జరుగుట నెఱిఁగియుందురు. కాన నిది వారికసం భవమని తోఁచకుండెడిని. రాజు తనభార్యయం దిట్టి యసా మాన్యసద్గుణములు వసియించుటఁ గని యాత్మహత్య చేసి కొనుట మానెను. కాశ్మీరవాసులు సుస్థిరులైరి. వాక్పుష్ట యొక్క పుణ్యాచరితమువలన కాశ్మీరదేశము త్వరలోనే ధన ధాన్యసమృద్ధంబై యచటఁ బ్రజలు సుఖసంపద నొప్పియుండిరి.

తుంజీనుఁడు బహుదినములు రాజ్యభోగముల ననుభ వింపక ముప్పదియాఱవ యేటనే కాలధర్మము నొందెను. వాక్పుష్ట సహగమనము చేసెను.

రాణి ఔస్కువరు

ఈమె పంజాబుదేశములోని పటియాల సంస్థానమును ౧౮వ శతాబ్దాంతమునను ౧౯వ శతాబ్దారంభమునను నేలుచుండిన రాజాసాహెబు సింహునిభార్య. ఈమె తనపతి రాజ్యపాలన కర్తుఁడు కానందువలనఁ గొన్నిదినములును, అతని పిదపఁ గొమారుఁ డల్పవయస్కుఁ డయినందువలనఁ గొన్ని దినములును పటియాల సంస్థానమును జక్కఁగాఁ బాలించి కీర్తిఁ గాంచెను! రాజీమె సొంతవ్యయమునకై యీమెకుఁ గొంత భూమినిచ్చెను. గొప్పరాజ్యభారమును వహింప సమర్థయగు నామె యా యల్పభూభాగములోఁ దృప్తినొంది యుండక మున మున రాజ్యమునంతను దానేల నిచ్ఛ గలిగియుండెను. రాజు విచారశూన్యుఁడును, రాజ్యపాలన యందసమర్థుఁడును, దుస్సాంగత్యము గలవాఁడుగాను నుండినందున సంస్థానము మిగుల హీనస్థితికివచ్చెను. రైతులు రాజును లెక్కింపక పన్నుల నెగఁగొట్టుచుండిరి. ఉద్యోగస్థులందఱు తమతమ యర్థకార్యములఁజేయక, తమపైవారిని ధిక్కరింపఁదొడఁగిరి! రాజ్యమిట్లధికదుర్దశకు వచ్చుటనెఱిఁగి రాజు తాను దానిఁ జక్కఁబఱుపలేనని తెలిసికొని తనసవతి తల్లియగు ఖేమ్కువరు తనకై రాజ్యముచేయునట్లు నియమింపఁ దలఁచెను. కానియీమె సవతితల్లియగుటవలన, నామె హితమును రాజుహితమును నొక్కటి కాదనియును, ఆమెచేతికి రాజ్యతంత్రము నిచ్చినచో రాజునకు

ను, నతనిపుత్రునకును సహితము జరుగుట యసంభవ నీయ మనియును, నూహించి సామంతరాజులును, బ్రిటీషు (ఇంగ్లీషు) వారును రాజ్యము నాతని పత్నియగు భాస్కువరు కియ్య నిశ్చయించిరి. బ్రిటీషువారి యేజంటు సమయము తటస్థించినచోఁ దాను రాణికి రాజ్యమిచ్చునటుల దొరతనము వారి యనుజ్ఞ వడసియుండెను. ఇది యంతయు విని రాజు సహచరులగు దుష్టు లందఱు రాణిరాజ్యము నేలినచోఁ దమదుశ్చేష్ట లేమియు సాగవుగదా యని చింతించి రాణిపై ననేక నేరములు నిర్మించి రాజునకుఁ జెప్పి యతని కామెపై ద్వేషముఁ గలుగఁ జేసిరి. కాని యేజంటొకప్పుడు పటియాలకువచ్చి సంస్థానమునకుఁ గలుగు నష్టము లనేకములఁగని రాజునకుఁ బోధించి రాజ్యము రాణి స్వాధీనము చేసెను. ఈమె రాజ్యమునకు వచ్చినవెంట నే రాజ్యమునందంతటను మిగుల స్వస్థతగానిపించె. ఆమె సత్యవంతుఁడగు నొకబుద్ధిమంతుని మంత్రిగా నేర్పఱచి, యతని సహాయమువలనను, తనబుద్ధిబలమువలనను రాజ్యము నేలు చుండెను. అదివఱకనేకవత్సరములనుండి పన్నులురాని గ్రామములనుండి వెనుకటి యాకీనంతను గొంటబట్టెను. సామంతు లియ్యవలసిన ధనమును సైన్యమును నుంచితనముననే చేకొని యెను. ఇందువలన నదివఱకప్పులలో నుండిన సంస్థానమప్పుడు అప్పుల నన్నిఁటినిఁ దీర్చి బొక్కసములో లక్షధనము కలిగియుం డెను. రాజు పాలనదినములలో 'నూఱుగురుసైనికులను పోగుచే యుట దుస్సరముగా నుండెను. కాని రాణిరాజ్యమునకువచ్చిన సంవత్సరముననే రెండువేలగుఱ్ఱపురౌతులను రెండువేల పదాతి సంఘమును నొడఁగూర్చెను. ఈమె పాలనమునకుఁ గాపులు

ను, ప్రజలును మిగుల సంతసించిరి. ఉద్యోగస్థు లందఱు తమం
తమ నియమితకార్యములఁ దప్పక చేయుచు రాజభక్తి కలిగి
యుండిరి. ఇట్లీమె మిగుల దక్షతతో రాజ్యము నేలుటఁ గని
రాజు సంతసించెను. కాని దుష్టులగు నతని చెలికాండ్ర కీనురా
జ్యముమిగుల దుఃఖకరముగాఁ దోఁచి, వారిలో ముఖ్యులగుఅల్బ
ల్ సింగు గుర్జరసింగులనువారురాజుతో రాణినిన్ను విషమిడిచంప
యత్నించుచున్నది యని మనసునకునాఁట దెలిపిరి. వారికి రాణి
తోనింతవైరమేల కలిగెననఁగానిందు ప్రథముఁడగు అల్బల్ సిం
గు కొంతభూమి కౌలుకుఁగొని దానిసంవత్సరమున కేఁడువేల
రూపాయలను కొంత సైన్యమునురాజున కిచ్చునట్లేర్పాటు చేసి
కొనియెను. ఆభూమికి ౧౮ వేలరూపాయ లిమ్మని రాణి యతని
నడుగఁగా నతఁ డియ్యక యాభూమిని విడువలచేసెను. ఆ
మె యాభూమిపై సాలుఁటికి ౧౮ వేల రూపాయలను రాఁబ
ట్టెను. రెండవవాఁడగు గుర్జరసింగుఁడును నిట్లేకొంతభూమిని
కౌలుకుఁ దీసికొని ౭ వందలరూప్యములను రాజునకు నిచ్చు
చుండెను. వానినిసహితము ౧౮ వేలరూపాయ లిమ్మని రాణి
యడుగఁగా వాఁ డియ్యకుండెను. అందుపై నామె యా
పుడమి నింకొకని కిచ్చి ౧౮ వేల రూపాయలను గొనియెను.

రాజు కొంచెము మతిభ్రమ కలవాఁ డయినందున వా
రిమాటలు విని మిగుల నాగ్రహించి రాణిని, యువరాజగు నా
మె కొమరుని, సత్యరతుఁడగు నామె మంత్రిని కారాగృహ
మునం దుంచెను. కాని యతఁడు ధైర్యహీనుఁడైనందున తాఁ
జేసినకార్యమువలన నేమి యుపద్రవము సంభవించునో యని
భయపడఁ దొడఁగెను. రాణిని కారాగృహమునం దుంచినతో

డనే రాజ్యము మరల దుస్థితికి రాసాగెను. సైనికులందఱుఁ జెదరిపోయిరి. అందుకు రాజు మిగుల చింతించి రాణిని యామెపుత్రుని, మంత్రిని చెఱవిడిపించి రాజ్యమును మరలఁ జక్కఁ జేయుమని భార్యను వేడఁదొడఁగెను. అప్పు డామె తనను మరల చెఱసాలలోఁ బెట్టకుండఁ గట్టుదిట్టములు చేయుఁడనియుఁ దేప తేప తను నిట్లే కారాగృహమునం దుంచినచో జనులు తన్ను మన్నింపరనియుఁ జెప్పి యందుకు జామీా నెవ్వరినైనను చుమనియెను. ఆమె యంతటితో నూరకుండక యేజంటును బిలిపించెను. ఏజంటు రాకడఁ గనినతోడనే రాజు మరల కోపించెను. ఎట్టకేల కా యేజంటు రాణికిఁ బట్టముకట్టి చనియెను. ఈతడవ రాణి రాజ్యమని పేరేకాని దానియం దామె యధికార మెంతమాత్రము జరగకుండెను. రాణిప్రాణముల కే గొప్పయాపద వచ్చునట్టుండెను. రాజ్యమునందలి దుష్టులందఱు రాణికి వైరులయిరి, రాజు కొంతసైన్యము పోగుచేసి రాణినిఁ జంప యత్నించెను. ఆమె పేరోలగమున కెవ్వరును రాకయుండిరి. దీని నంతను రాణి యేజంటునకుఁ దెలుపఁగా నతఁడు కొంత సేనతో వచ్చి మహాప్రయత్నము మీాఁద సర్వాధికారము రాణిగారికి నిచ్చిరాజుచేతినుండు గురుముఖ రాజముద్రయును నామెకిప్పించెను. రాజునకుఁ గొంచెము భూమియు నెల వేతనమును నేర్పఱచెను. రాణి సర్వాధికారిణి యయినను ఆమె తన భర్తయనుమతి వడయనిది యేకార్యము చేసెడిదికాదు. ఆమె రాజ్యమువలన రాజునకు స్వతంత్రత స్థిరముగానే యుండెను. కాని యాభ్రమిష్టున కీస్వతంత్రత కలుగుటవలన నష్టమే కలిగెను. అతఁడు నాతదనంతరము నాపుత్రుని కేమియు లేకుండఁ జేసెద

సని ధనమును విచ్చలవిడిగా వెచ్చింపఁ దొడఁగెను. అందువల నానాతని సొంతధనము సహితము సంస్థానపు బొక్కసములో భద్రపఱచవలసి వచ్చెను. ౧౮౧౩వ సంవత్సరము రాజు కాల ముచేసెను. తదనంతర మతనిపుత్రుఁడగు కర్మసింహుఁడు రా జ్యారూఢుఁ డయ్యెను. కర్మసింహుఁడు బాలుఁడని యాతని పేర రాణి కొన్నిదినములు రాజ్యము నేలెను. కాని కొమా రుఁడు పెద్దవాఁడయినపిదప నతఁడు రాజ్యమును తన్నేలనిమ్మ నఁగా రాణియందుకు సమ్మతింపక పుత్రునితోఁ గలహించెను అంత నామెపుత్రుఁడామెకుఁ గొంతధన మిచ్చి సమాధానపఱ చి యామెను వేఱొకచోటికి కనిచి తాను రాజ్యము నేలుచుండె ను. ఇంతటితో నీమె రాజ్యపాలనచరిత్రము ముగిసెను. ఈరా ణికొంచెము మహత్త్వాకాంక్ష గలదియైనను నది సమస్తులకు స హజగుణము గాన నొకదోషముకాదు. ఇదిగాక నీమెయందు వసియించు ధర్మనీతి సత్యములును, స్వాభిమానమును, పర హితేచ్ఛయు, రాజ్యపాలనసామర్థ్యము మొదలగు సద్గుణము లు మిగుల శ్లాఘనీయములు.

ఈచరిత్రమువలనను, నిదివఱకు వ్రాయఁబడిన రాజ్య పరిపాలనమునం దధికనిపుణురాండ్రయిన రాణుల చరిత్రము వలనను, నిఁక ముందువచ్చునట్టి చరితములవలనను స్త్రీలు రాజ్య పాలనమునం దధికసమర్థురాండ్రనియు, వా రనేకపర్యాయ ములుపురుషులు తమబుద్ధిహీనతవలనఁ జెడఁగొట్టిన కొన్ని సం స్థానములను బాగుపఱచిరనియును దెల్లముగాఁ దెలియుచు న్నది. ఇందును గుఱించి యాశతాబ్దమునం దుండి పోయిన యింగ్లండులోని యొకతత్త్వవేత్త యిట్లు నుడివెను:—

"ఇందునగురించి యేషియాఖండమునందును, యూ రోపుఖండమునందును, విచారించినచో రాజ్యపాలన మధిక దక్షతతోఁ జేసిన స్త్రీలసంఖ్యయే లెక్క కెక్కువై యున్నది. హిందూస్థానమునం దొకానొక సంస్థానమునందు రాజ్యమతి వ్యవస్థగాను, మితవ్యయముగాను, నియమితముగాను, కలుగు చుండి రైతుకు నన్యాయముజరుగక, సంస్థానమునకు నానాఁ టికి నాదాయము హెచ్చుచుఁ బ్రజలు సుఖులై యుండిరనినచో నిట్టి సంస్థానములలో నాలుగింటిలో మూఁడుసంస్థానములు స్త్రీలపాలనలో నున్నవని నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. ఈసంగతి పూర్వము నా కనుభవసిద్ధము కాకున్నను, హిందూస్థానమునందలి ప్రధాన రాజ్యవ్యవస్థ సమాజముతో నా కుఁ గలిగిన సంబంధమునలన హిందూస్థానమునందలి. యనేక రాజ్యములలోని కాగితపత్రములు నాకుదొరకెను; వానివల న నేనీమాటను స్థాపించఁ గలిగితిని. ఇట్టి యుదాహరణము లనేకములు దొరకును. హిందువుల యాచార ప్రకారము ను. వారి మతప్రకారమును స్త్రీలకు రాజ్యార్హత లేదు. అట్లయినను రాజ్యమునకు వారసుఁడగువాఁ డజ్ఞానదశయం దుండుటయు, వారి తల్లులు వారిపేర ననేక పర్యాయములు రాజ్యము నేలుటయుఁ దటస్థించుచుండును. అదేలయన, రాజు లనేకులు సోమరులుగాను, విషయాసక్తులుగాను నుండుటవల నవారల్పవయసుననే మృతులగుదురు. ఈరాణులు లేక రాజపు త్రికలు ప్రజలయెదుటి కెన్నఁడునురారు, వారు తమకుటుంబము నందలి పురుషులతోఁదప్ప నన్యపురుషులతో సంభాషింపనైన నుసంభాషింపరు. భాషించినను దెరలోనుండి భాషించెదరు. వా

రికివిద్యయే రాదు. వచ్చినను రాజ్యపాలనవిషయములుగలపుస్త కమువారిభాషలో నొకటి యైనను లేదు. ఈయిబ్బందులన్నియు విచారించినయెడలనీయుదాహరణములవలనస్త్రీలయందు రాజ్య పాలనమునకుఁ దగినగుణములు స్వాభావికముగానే యుండునని చక్కఁగా మనసునకు నాఁటును." *

* జాన్ స్టూ అర్టుమిల్ కృతమైన సబ్జక్షన్ ఆఫ్ విమెన్ నాఁబరఁగు గ్రంథరాజముయొక్క భాషాంతరంబైన 'స్త్రియాంచీపరవశతా' 'స్త్రీలపర వశతే' యను మహారాష్ట్రగ్రంథమునుండి యిది తెనుఁగు చేయఁబడినది.

రాణీ సాహేబ్ కువరు

ఈమె పంజాబుదేశములోని పటియాలసంస్థా నాధీశ్వరుఁడగు రాజా సాహేబ్ సింహుని సహోదరి. బారీదువాబులో నధికభాగము కధీశ్వరుఁ డగుసరదార్ జయమల్ సింహునిపత్ని. ఈమె తనసహోదరుని రాజ్యమును చక్కఁగా వేలి రెండుమూఁడుసార్లు యుద్ధములలో జయముఁ గాంచి మిగుల శూర యనియును రాజకార్యనిపుణ యనియును బేరొందఁ బడెను.

౧౭౮౩వ సంవత్సరము మంత్రులును, ఉద్యోగస్థులును దనకు వైరులైనందున రాజ్యముఁ దాను జక్కఁబఱుపఁజాలనని రాజాసాహెబు సింహుఁడు దెలిసికొనియెను. అంత నతఁడు తనయనుజను దనవద్దికిఁ బిలిపించుకొని యామెకు ముఖ్యప్రధానిత్వమునిచ్చెను. తదనంతరమామె కొందఱువిశ్వాసార్హులగు నుద్యోగస్థుల సహాయమునవలన రాజ్యమునం దంతటను గలుగుచున్న యన్యాయముల నడిపి న్యాయముగాఁ బాలింపుచుఁ బ్రజలకు మిగుల హితురాలాయెను. అంతలో నామెభర్తపినతని పాలివాఁడగు ఫతేసింహుఁడు వైరముఁ బూని యతనిని జాల తొందర పెట్టుచున్నట్టు లామెకుఁ దెలిసెను. అప్పుడామె తనసహోదరున కామాట నెఱిఁగించి యచటినుండి కొంత సైన్యమును దీసికొని దాని యాధిపత్యమును దానే స్వీకరించి ఫత్తేపురమున కరిగెను. అచట నీమెకును ఫతేసింహునకు

గొప్పయుద్ధము జరిగినపిదప రాణిజయముఁగాంచి యచటఁజెఱలో నుండిన భర్తను విడిపించి మరల జయఘోషములతో పటియాలఁబ్రవేశించెను.

౧౭౯౫ వ సంవత్సరమున ఆనందరావు,లక్ష్మణరావులను మరాఠా సైన్యాధిపతులువిపుల సైన్యసహితులయి యమునానదినుత్తరించి పటియాలసంస్థానమును గెలుచుటకై వచ్చుచుండిరి. వారువచ్చునపుడు వారిశౌర్యమునకు వెఱచి కొందఱు సామంతరాజులు వారికి ధనము నిచ్చిరి. మఱికొందఱు వారి కనుకూలవచనములఁ బలుకుచు ననేకవస్తువాహనములను వారి కర్పించిరి. కానియసమర్థుఁ డగురాజునకుమంత్రిగానుండినయింతిమాత్రము వారికి వెఱచిలోఁబడునట్టిదికాక పోయెను. ఆమెమరాఠీవారిరాకనువిని మిగులనాగ్రహించి వారిని గెలుచుటకయియత్నింపసాగెను. ఆమెశౌర్యధైర్యములం గని చుట్టుపట్ల నుండురాజులును జమీందారులు గొంతసేసలతో నామెకుఁ దోడుపడిరి. ఇది యంతయు గలిసి ౭ వేలసైన్య మయ్యెను. దాని కంతకును దానే యాధిపత్యము వహించి రాణీసాహెబు కువరు అంబాల యనుపట్టణ సమీపమునం దున్న మర్దనపురసమీపమున శత్రువుల నెదిరించి నిలిచి వారిత్రోవ నరికట్టెను. అచ్చట నారెండు సైన్యములవారికిని ఘోరసంగ్రామము జరిగెను. రాణిసైన్యమల్పమగుటవలనను యుద్ధవిద్యాభ్యాసము వారి కంతగా లేనందునను గొంతసేపు యుద్ధము జరిగిన పిదప వారు శత్రువుల దెబ్బలకు నాఁగియుండ నేరక నలువైపులకుఁ జెదరునట్లగుపడిరి. అప్పుడు ధైర్యవతియగు నారాణి రథమునుండి దిగి ఖడ్గము నొఱలోనుండి తీసి ఝళిపించుచు శౌర్యోత్పాదకము లగువచ

నముల నాసైనికులతో నిట్లనియె. "సైనికులారా! నేను నా ప్రాణములు పోవునంతకు నిచటనే యుండి పోరాడెదను. నేను మీరాజునకు సహోదరిని; స్త్రీని; నన్ను విడిచిపోవుట శూరులగు మీకు ధర్మము కాదు. యుద్ధమును విడిచిపోయినను మీకొకనాఁటికి మృత్యువు సిద్ధమయియే యున్నది. మీరిదివఱకు సంపాదించిన కీర్తి నేల మాపెదరు? ధైర్య మవలంబింపుఁడు. శత్రువులతోఁ బోరుఁడు." ఇట్లాడిన యామెవాక్యములవలన సైనికులకు శౌర్యస్ఫురణము కలిగి యాదినమంతయు యుద్ధము చేసిరి. నాఁ డుభయపక్షములయందును జాల ప్రజానాశము కలిగెను. ఆదిన మెవరికిని గెలుపు దొరకెనని నిశ్చయించుటకు శక్యము కాక యుండెను. నాఁటి రాత్రి రాణీసాహెబుకువరు సైనికులామెతో 'మన కిఁక జయము కలుగదనియు నీరాత్రి మన మెచటికైనను బాఱిపోయి ప్రాణములను రక్షించుకొందమనియుఁ జెప్పిరి. కాని యా శూరనారి కావచనములు రుచింపక యారాత్రి శత్రువులపై నకస్మాత్తుగాఁ బడి వారిని వెళ్ళఁగొట్టుదమని తనసైనికులను బురికొల్పెను. అంత వారందఱును వేకువజామున, సన్నద్ధులై నిర్భయముగా నుండిన మరాఠావారి శిబిరముపైకిఁ బోయిరి. ఈసైనికు లచటి కరిగి వారికేమి యపాయము చేయకున్నను వారిసైన్యముల జాగ్రతగా నుండినందున వీరిఁ జూచినంత మాత్రముననే మిగుల వెఱచి మరాఠావారిసైన్యము పాఱఁ దొడఁగెను. అప్పుడు రాణి తనకుఁ దోడుగా గొప్ప సైన్యము

వెనుకనుండి వచ్చుచున్నదనిన వదంతి నొకదానిని మరాఠా వారి సైనికులకుఁ దెలియునట్లుచేసెను. అందువలన వారు తమకు గెలుపు దొరకుట దుస్తరమని యనుకొని తెల్లవారిన తోడనే తమసైన్యమును వచ్చినత్రోవనే మరలఁ గొనిపోయిరి. రాణీసాహెబుకువరు జయము గాంచి విశేషవైభవముతో మరలి పటియాలకు వచ్చి మహావైభవముతో రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండెను. కొన్నిదినములు నడిచినపిదప నారాజ్యమునందు కొందఱు రాజద్రోహులై రాజ్యమునందంతట ననేకయుపద్రవములను జేయుచుండిరి. అప్పుడు రాణీసాహెబుకువరు తానుగొంతసైన్యసహితయయి నహానను పట్టణమున కరిగి యచట మూడునెలలు వసియించి యారాజద్రోహుల నందఱిని రూపడంగించి రాజ్యమును సుఖప్రదముగాఁ జేసి మరలి పటియాలకు వచ్చి యెప్పటివలె రాజ్యపాలనము చేయుచుండెను.

ఈమె రాజ్యము నేలుటవలన రాజునకు, సహచరులగు దుష్టులకుతంత్రము లేమియు సాగవయ్యె అందువలన వారామెకు శత్రువులయిరి. చట్టాసంస్థానాధీశ్వరుఁడగు సరదార్ గురుదాసు సింహునిబిడ్డయు, రాజునకుఁ బత్నియునైన ఔస్కువరు రాజ్యము నేల సమర్థురాలును యువరాజునకుఁ దల్లియునైనందువలన నామెయు నాఁడుబిడ్డ రాజ్యమేలుటకు సమ్మతింపదయ్యె. రాజ్యమునందంతటను రాణీసాహెబు కువరకు విరోధులు బహుజను లగుటవలన వారామెపై ననేకదోషములను మోపసాగిరి. వారామెయందు ముఖ్యముగాఁ గనిపెట్టిన గొప్పనేర మేదనఁగా నహానుపట్టణములో జరిగిన మహాయుద్ధమునందు జయము గాంచినందుకై యచటిసామంత రాజామె

కిచ్చిన మత్తగజము నామె రాజున కియ్యక తానే యుంచుకొనుట ఆమె శౌర్యమహిమవలన దొరకిన బహుమతి నామె యుంచుకొనఁదగదఁట. ఆమె స్వాహాదరుస యాజ్ఞను బొందకయే తనజహాగిరిలో నొకకోటను గట్టెను. అదిరాజునకుఁ గోపము వచ్చుటకుఁ గారణమయ్యెను. రాజల్పబుద్ధి గలవాఁడు గాన తనకామె చేసినమేలును మఱచి యామె నామెభర్తకిడకరుగుమని చెప్పెను. అందువలన నామె రాజధానిని విడిచి తనజహాగిరిలోనున్న కోటలోనికిఁ బోయి యచటనే వసియించెను. యామె యచటనుండి తనకేమి యపాయము చేయునో యని భయపడి రాజు కొంతసైన్యము తీసికొని యామెతో యుద్ధమున కరిగెను. కాని బుద్ధిమంతులు కొందఱతనితో స్త్రీతోడి కలహమున కరుగుట యుచితము గాదని చెప్పి యతని ప్రయత్నమును మాన్పి వారిరువురకును సంధిచేయ నెంచి రాణిని పటియాలకుఁ బిలువనంపిరి. కాని యామె పటియాలకు వచ్చుచుండఁగా రాజు తనను పిలిపించి చంపునని యామెకుఁ దెలిసినందున నామె మరలి తనకోటలోనికిఁ బోయెను. కాని రాజు మరల నామెను నమ్మించి తననగరమునకుఁ బిలిపించి కారాగృహమునం దుంచెను. ఆమె యచటఁ గొన్ని దినములుండి యొకదినము తనబట్టలను దనదాసికి నిచ్చి దానిబట్టలను దాను గట్టుకొని యుపాయముగానందుండి బయలుదేరి తనకోటలోనికి వచ్చిచేరెను. తదనంతర మామె ౧౭౯౯వ సంవత్సరమునందు పరలోకమున కేఁగెను.

కమలాదేవి

ఈమె సత్యవతి కాలము (సత్యవతి చరిత్ర చూచునది) నందే యుండెనని యూహింపఁబడుచున్నది. ఈమె భర్త ముర్షి దాబాదు సమీపమునం దొకగ్రామవాసియగు బ్రాహ్మణుఁడు; ఆయనపేరు జగన్నాథభట్టాచార్యుఁడు. ఈదంపతులకు ముగ్గురుపుత్రు లుండిరి. మానసింహుఁడనెడివాఁడువీరికిఁ గొంత భూమి ధర్మార్థముగా నిచ్చినందున వారు దానివలననే సుఖ జీవనము చేయుచుండిరి. కమలాదేవి శాంతసుశీలాది గుణములు గలదైనందున నాయూరివారంద ఱామెను మిగుల మన్నించు చుండిరి. అప్పుడా దేశపు ప్రభుత్వము కంపనీవారిచేతికిఁ గ్రొత్తఁగా వచ్చెను. ఆసమయమున నొకగొప్పక్షామము సంభవించి నందువలన పంటలు పండక జనులు మిగుల హీనస్థితికి వచ్చిరి. ఇదే సమయమని తలఁచి దొరతనమువారి యుద్యోగస్థులు కొందఱు క్షామమువలనఁ బీడింపఁబడిన జనులను దాము విశే షముగాఁ బీడించి, మిగుల బాధ పెట్టుచుండిరి. అప్పటి దొర తనమువారికి నింకను మనదేశభాష తెలియనందున వారు ప్రజలకుఁ గలుగుబాధలను తెలిసికొనఁజాల కుండిరి. ఇట్టి సమ యమున మర్షిదాబాదున గంగాగోవిందసింహుఁ డనుదుష్టుని యధికారము చెల్లుచుండెను. వాఁడుసుఖముగాఁగాలము గడపు చున్న జగన్నాథుని కుటుంబము నొక్కసారిగా దుఃఖసము ద్రములోనికిఁద్రోచెను. అదెట్లనిన, వారి కాసంవత్సరము పంట

బొత్తుగాఁ బండనందున దొరతనము వారి కియ్యవలసిన పన్ని చ్చుటకు వారికి శక్తిలేక యుండెను. అట్టిసమయమున గంగా గోవింద సింహుఁడు పొలముపన్ను నెప మిడి వారింటఁగల సమ స్తవస్తువులను వేలముపాడించెను. అందువలన వారికిఁ గట్టువస్త్ర ములుదప్ప రెండవవస్త్రమయినను లేకపోయెను. సద్గుణవతియ గు నాకమలా దేవికి నొడలంతయు మూయుటకుఁ జాలినంతవస్త్ర మైనను లేకయున్నందున నామెయింటినుండి బైటికి వెడలఁజాలకుం డెను. ముగ్గురు పిల్లలునుదెచ్చిన భిక్షాటనపుగింజలు వారికే కడు పునిండకుండెను. ఈదుఃఖమునంతను గని జగన్నాథభట్టాచా ర్యుఁడు ప్రాణత్యాగము చేయ నిశ్చయించెను. కాని కమలా దేవియతనికిఁగొంతధైర్యము సెప్పినందున నతఁడు కొన్ని దినము లాఁగియుండెను. తుదకు దారపుత్రాదులదుఃఖముఁ జూడఁజా లక జగన్నాథభట్టాచార్యుఁ డెవ్వరికిని దెలియకుండనొకదినము రివేసికొని ప్రాణములను విడిచెను. అప్పుడు కమలాదేవి యపా రమగు దుఃఖసముద్రమున మునిఁగియుండియుఁ దనపుత్రులు బెంగ పెట్టుకొనకుండ వారి నోదార్చుచుండెను. ఇట్లుండఁగా వారిలోఁ బెద్దవాఁడగు క్షేత్రనాథుఁడను వాఁడు తమపొలముల విడుదలకై ఢిల్లీకిఁ బోవలయునని తండ్రిచెప్పఁగా విన్నందున ఢిల్లీ కిఁ బ్రయాణముకాఁగా, కమలా దేవి పోవలదని చెప్పి యాపెను. కాని యాపండ్రెండు సంవత్సరముల బాలుఁ డామాటలను వినక యొకనాటిరాత్రి లేచి ఢిల్లీకిఁ బ్రయాణమయిపోయెను. కమలా దేవికి దుఃఖములపైదుఃఖములే వచ్చుచుండెను. కాని యామె మిక్కిలి ధైర్యవతిగాన నా యిరువురు పుత్రులను రక్షింపుచుప్రా ణములతోనుండెను. ఇట్లుండఁ గొన్ని దినములకు నాబాలకులు

అన్నము లేనందున మృతులైరి. అంత నామె కడుపులోనుండి వచ్చుదుఃఖమును బట్టజాలక మృతులైన బాలకుల నిద్దఱిని రెండు భుజములపై, వేసికొని, చేత నొకచిన్న కత్తినిఁ బట్టుకొని గుంగా గోవిందసింహునిసమీపమునకుఁబోయి మిగుల కోపము రాఁగా నాకత్తితో నతనినిఁజంప నుంకించెను. అప్పు డామె జగన్నాథుని భార్య యని తెలిసికొని గంగా గోవిందసింహుఁడు మిగుల భయముచే దిగులొందెను. కాని యతనిసమీపమున నుండు బంట్రోతు లామెచేతికత్తినిఁదీసికొనియీ బాలకులనొకరి కొప్పగించి యామె నచటనుండి వెడలఁగొట్టిరి. అప్పు డామె దుఃఖాతిరేకమువలన మతిభ్రమ కలదియై యన్నపానాదులను మఱచి వీధులలోఁ దిరుగు చుండెను.

గంగా గోవిందసింహుని క్రింది యధికారియగు దేవీసింహుఁడు సుందరులగు స్త్రీలనందఱినిఁబట్టి తెప్పించి యొకగృహమునం దునిచి, వారిని దొరలకడకంపి వారిశీలమును గొని దొరలయనుగ్రహము సంపాదింపుచుండెను. ఇందువలన కమలాదేవిని సహితము దేవీసింహుని చారులు పట్టుకొనిపోయి యాగృహమునం దునిచిరి. అచట నామెదేవీసింహుని కపటము నెఱిఁగి యొక చిన్నకత్తిని దనయొద్ద దాఁచియుంచెను. ఒకదిన మామెను దేవీసింహుఁ డొకదొరయింటికి నంపెను. ఆదొర కములాదేవి నంటరాఁగానామె కత్తితోనతని యురమునఁ బొడిచెను. కాని యతనియొడల దుస్తులు దళముగానుండినందున నతనికి విశేషాపాయముగాక కొంచెము గాయమయ్యెను. అంత నాదొర కమలాదేవి నంపి యట్టి స్త్రీనిఁ బంపినందుకు దేవీసింహునిపై మిగుల కోపపడెను. దేవీసింహుఁడు కమలాదేవిని

మరల నాగృహమునందే యుంచి యామె కనేక దుర్బోధలను జేయింపు చుండెను.

ఇట్లుండ దేవీసింహుని జమాదారగు లక్ష్మణ సింహునకు కమలాదేవిపై మిగుల దయగలిగి యామెవృత్తాంతమునంతను నడిగి తెలిసికొని యామెయందు మాతృభావముగలవాఁడయి గుప్తముగా నామె నచటినుండి తీసికొనిపోయి దీనాజ్ పురమునందున్న తనతమ్ముఁడగు రామసింహునివద్ద నుంచెను. తదనంతరము లక్ష్మణసింహుఁడును నుద్యోగము చాలించుకొని దీనాజ్ పురమునకు వచ్చి కమలాదేవికి సేవచేయుచు క్షేత్రనాథుని వెదకుటకు మనుష్యుల నంపెను. ఇంతలో దేవీసింహునిచారులు కమలాదేవిని వెదకెదరని వీరికిఁ దెలియఁగా, సమీపారణ్యమున నొక కుటీరమును నిర్మించి యందుకమలాదేవిని యోగినివేషముతో నుంచిరి. అచట నామె కొన్నిరోజులున్నపిదప క్షేత్రనాథుఁడు పాలములను విడుదల చేయించుకొని తల్లికడకు వచ్చెను. అప్పు డాతల్లికొడుకులు కొంతసేపు దుఃఖించి లక్ష్మణసింహునియందు మిగుల కృతజ్ఞత గలవారలై తమగ్రామమున కరిగిరి.

తా రా బా యి

మహారాష్ట్రరాజ్య సంస్థాపకుఁడయిన శివాజీకిఁ బుత్రుఁడగు రాజారామున కీమె జ్యేష్ఠభార్య. తారాబాయి రాజ్య పాలనమునందు బహు నిపుణురాలని ప్రసిద్ధిఁగాంచెను. శివాజీ మరణానంతరము కొన్నిదినము లాతని ప్రథమ పుత్రుఁడగు సంభాజీ రాజ్యముచేసెను. కాని కొన్నిరోజులకు సంభాజీని ఢిల్లీశ్వరుఁడగు ఔరంగజేబుపట్టుకొనిపోయి బహుక్రూరముగా వధియించి యాతనిపుత్రునిని భార్యను తనయొద్దనే ఖైదులో నుంచెను. కాన సంభాజీ తమ్ముఁడగు రాజారాము రాజ్యము పాలింపుచునుండెను. రాజారాము పరిపాలనదినములు ప్రజల కతిసంతోషకరములై యుండెను. కాని క్రీ. శ. ౧౭౦౦వ సంవత్సరమునం దతఁడు దీర్ఘవ్యాధిచే మృతుఁ డగుట తటస్థించెను. మరణకాలమునందు రాజారామునకు జ్యేష్ఠభార్యయగు తారాబాయియందుఁ గలిగిన శివాజీయను ౧౦ సంవత్సరముల పుత్రుఁడును, ద్వితీయభార్యయగు రాజసాబాయి యందు ద్భవించిన సంభాజీయను౩ సంవత్సరముల సుతుఁడునునుండిరి.

రాజారాముగారి యనంతరమునందు తారాబాయి తనపుత్రునిని సింహాసనమునం దునిచి, తాను రామచంద్ర పంతు, శంకరాజీ, నారాయణ, దనాజీ, జాధవ్ మొదలగు ప్రధానుల సహాయమున రాజ్యము చేయుచుండెను. ఆమె యొక్కస్థలముననే కూర్చుండియుండక ప్రతికోటకును దానే

స్వాయముగాఁబోయి యచట నావశ్యకములయిన వాని నరసి తగిన బందోబస్తు చేయుచుండెను. ఇదిగాక యామె సైన్యముల నంపి మహమ్మదీయ సైన్యములను గెలుచుట కారంభించెను. ఔరంగజేబొక వైపున నీమెకోట నొకదానిని గెలువఁ బ్రయత్నించునంతలో రెండవ వైపాతని స్వాధీనములో నుండిన కోటల నైదాఱింటిని తారాబాయి గెలుచుచునుండెను. రామచంద్ర పంతొకపర్యాయము మహమ్మదీయులకు సహాయము చేయుచున్నాఁడని తోఁచి తారాబాయి కాతనియందు కొంచె మనుమానము కలిగియుండెను. కాని పిదప నాతఁడు పన్హాళ పావనగడ లనుదుర్గములను బహు శౌర్యముతో గెలుచుటఁ గని యామెకు నాతనిపైఁ గలిగిన యనుమానమును వదలి అత్యంత విశ్వాసార్హునిగా నతనినే స్వీకరించి విశేష బహుమానము చేసెను. పిమ్మట నామె పన్హాళ కిల్లాలోని కరిగి యచటనే యుండెను.

ఇట్లు కొన్ని సంవత్సరములు గడచినపిదప ఔరంగజేబు మరణానంతరము సంభాజీ కొమారుఁడగు శాహు విముక్తుఁడయ్యెను. అతఁడు తన రాజ్యమునకువచ్చి పినతల్లిని తన రాజ్యము తన కిమ్మని యడిగెను. అప్పుడు రాజ్యపాలనదక్షురాలగు తారాబాయి రాజ్యమిచ్చుటకు సమ్మతింపక నీవు నిజముగ శాహువు కావనియు వేషధారివనియు కొన్ని యాటంకములు చెప్పెను. కాని శాహునకుఁ గొందఱు సరదార్లు స్వాధీనులయినందున తారాబాయికిని, శాహుకును యుద్ధము జరిగెను. అప్పుడు తారాబాయి సాతారాపట్టణమును దన బావకొడుకగు శాహునకు వదలి కోలాపురమున తన కొమా

రుఁడగు శివాజీకొఱకు రెండవరాజ్యము స్థాపింపవలసిన దయ్యెను. ఆరాజ్యము నేఁటివఱకును నడుచుచున్నది.

కోలాపురమున తారాబాయి శివాజీకి రాజ్యముకట్టి రామచంద్రపంతు సంక్రాజీ నారాయణులను మంత్రులు తన పక్షము నవలంబించి తనకు సహాయులయియుండ రాజ్యము నేలసాగెను. కోలాపురమునకు సమీపమునందుండిన రాయగడ కిల్లా మహారాష్ట్రరాజ్యమునకు మూలస్థానమైనందున దానిని గెలువవలయునని శాహు ప్రయత్నింపుచుండెను. ఈ సమయమునందనఁగా క్రీ. శ. ౧౭౧౨ వ సంవత్సరమునందు మశూచికా జాడ్యమువలన తారాబాయి కొమారుఁడగు శివాజీ మృతుఁడయ్యెను. ఈ దుఃఖములో నామె యుండఁగా తారాబాయిని రాజ్యమునుండి తీసి యామె సవతి కొమారుఁడగు సంభాజీకి రాజ్యము నిచ్చి రామచంద్రపంతు తానే రాజ్యము నడుపుచుండెను. ఆసమయమున తారాబాయి గర్భిణిగా నుండిన తనకోడలిని శత్రుభయముచేత నజ్ఞాతవాసములో నుంచెను. అక్కడనే యామె ప్రసవమై మగశిశువును గనెను. ఆశిశువుగూడ నజ్ఞాతవాసములోనే పెరుగుచుండెను.

క్రీ. శ. ౧౭౪౯ వ సంవత్సరప్రాంతమున శాహు విధి కరిగెను. అతనికిఁ బుత్రసంతానము లేనందున నజ్ఞాతవాసములో నుండిన తారాబాయి మనుమఁడగు రామరాజును సాతారాకు రాజునుజేసి తారాబాయి యతని పేరిట తాను రాజ్యము నేలసాగెను. కాని యారాజ్యమునకు వంశపరంపరాగత మంత్రియగు బాలాజీ బాజీరావ్ పేష్వా ప్రబలుఁ

డయి రాజుపేరిట తానే రాజ్యము నేల యత్నించెను. ఇందు వలనఁ దారాబాయికిని పేష్వాకును ప్రబలవైరము సంభ వించెను. అందుపై తారాబాయి సింహగడయందుండిన తన పతియొక్క సమాధిని దర్శించు మిషతో నచటి కరిగి యచటి యామాత్యుని సహాయమువలన రాజ్యమును తానేల యత్నించెను. అప్పుడాసంగతి నెఱిఁగి బాలాజీ పేష్వా వైరముచే నీమె చిక్కదని తలఁచి మంచిమాటలచే నామెను పూనాకుఁ దీసికొనిపోయి రాజ్యమునందలి యనేకసంగతులు నీ యాజ్ఞప్రకారమే చేసెదనని చెప్పి యామెను సమాధాన పఱచుకొని రాజు నా యాజ్ఞప్రకారము నడువ వలయునని చెప్పెను.

ఈ సమయమునందు రామరాజు (తారాబాయి మను మనిపేరు) సాగోళేయను గ్రామమునందుండెను. రామరాజు నకు రాజ్యవ్యవస్థ తెలియనందునవలన తనకుఁ గొంత జహాగిరి వదలి రాజ్యమునంతను పేష్వాను చేయుమని యతఁడు వ్రాసి పంపెను. ఆప్రకారమే పేష్వా రాజయ్యెనుగాని యతనికి జహాగిరి యియ్యకుండెను. తదనంతరము రామరాజును గొంత సైన్యముతోడ సాతారకంపెను. అచట నతనికిఁ బట్టణముం తయుఁ దిరుగుట కనుజ్ఞమాత్ర మిచ్చెను. అటుపిమ్మట పేష్వా ఔరంగబాదునకుఁ బోవుట తటస్థమయ్యెను. ఆసమయమునఁ దారాబాయి రామరాజు నడిగి యతనికి స్వతంత్రేచ్ఛ లేదని తెలిసికొనియెను. వెంటనే యావృద్ధనారి దామాజీగాయి క్వాడునకు "ఇచట నీకుఁ బ్రతిపక్షులు లేరుగాన మరాఠేల రాజ్యము బ్రాహ్మణుల (పేష్వాల) పాలుగాకుండఁ గాపాడవల

యును" అని యుత్తరము వ్రాసియంపి రాజును పట్టణములో నుండి కిల్లాలోనికిఁబిలిపించి యిట్లు తిరస్కారోక్తులం బల్కెను. "ఓరీ! నీవు శివాజీవంశీకుఁడవుకావు. నేను నామనుమనిని హీనులయింట దాఁచితిని. కాని వారు నాపిల్లని నుంచుకొని తమపిల్లని నేనాకిచ్చిరి కాఁబోలును. నేనది విచారింపక నిన్నిం తటి పదవికి నెక్కించి మిగుల వ్యసన పడవలసినదాన నయితిని. హీనకులుని శివాజీవంశస్థునిగాఁ జేసిన పాపమున కిఁక నేను కృష్ణాతీరమునకునరిగి ప్రాయశ్చిత్తముచేసికొనవలయును" ఇట్లని యామె రాజును వెంటనే కారాగృహవాసినిఁ జేసెను. పిమ్మట నాయువతికిల్లా యధికారినిఁబిలిచి రాజుసహచరులపైని, గ్రామములోఁగ, కోకణస్థబ్రాహ్మణ (పేష్వా) పక్షపాతులకు వారిగృహములపైని పిరంగిగుండ్లను వేసి నిర్మూలము చేయుమని యాజ్ఞాపించెను. ఈవార్త నాపురమునంగల కొందఱు పేష్వా పక్షము వారు విని ఈముసలమ్మకు మతిచెదిరి యేదియో యనుచుండునని తలఁచిరి. కాని సైన్య సహితుఁడయి గాయికి వాడ్ వచ్చుటను విని వారందఱును కొంతసైన్యము సిద్ధపఱచి కృష్ణాతీరమునందుండిన పారోళీయను గ్రామమునందు యుద్ధ సన్నద్ధులై యుండిరి. దమాజీగాయకవాడ్ పదునైదువేలసైన్య ముతోఁ బారోళీయను గ్రామమును సమీపించెను. అప్పుడా యుభయసైన్యములకుఁ గొంతకలహము జరిగినపిమ్మట దమాజీ ప్రతిపక్షబలంబుల నోడించి సాతారాలోనికిఁ బ్రవేశించెను. ఈయనపోయి తారాబాయినిం గలిసినవెంటనే యామె సాతారాసమీపమునందలి, రెండుమూడు దుర్గములను వశపఱచు కొనియెను. ప్రతినిధి తారాబాయికనుకూలుఁడగుటవిని పేష్వా

బహుత్వరగా సాతారాకు రావలసినవాఁ డయ్యెను. పేష్వా సాతారాను సమీపించి దామాజీ గాయికవాఁడను ఓడించి యతనిని బంధించి పూనాకుఁబంపెను. తదనంతరము తారాబాయితనకు వశపడుటకై పేష్వా పెక్కుపాయములనుబన్నెను. కాని యీ స్వాభిమానముగల వనిత యెంతకును స్వాధీనపడకుండెను. సరదార్లందఱు నామె కనుకూలురై యుండినందున బలాత్కారముగా నామె నీవలకుఁదీయుట యుచితముగాదని పేష్వాకుఁ దెలిసియుండెను. అందువలన నతఁడు మరాఠీ వాని (సాతారాకోలాపురపు) రాజ్యములలోని కనేక పర్యాయములు బందిపోట్ల నంపి గ్రామములు కొల్లగొట్టించి తారాబాయిని, కోలాపురాధిపతియగు సంభాజీని వశపఱచుకొనెను.

పేష్వా గాజీయుద్దీనుపనికొఱకు ఔరంగబాదున కరుగఁగా నా సమయమున తారాబాయి అయిదువేలసైన్యమును పోగుచేసివాయి, సాతారాలను రెండుపరగణాలను తన స్వాధీనము చేసికొనెను. పిమ్మట బాలాజీ పేష్వాపూనాకువచ్చి కర్ణాటకముపైకి దండువెడలుటకంటెను తారాబాయిచేఁ జిక్కిన కోటలను గెలుచుట యావశ్యకమని తలఁచెను. అంత నతఁడు సాతారాకు విశేషసైన్యములనంపి కిల్లాలోనికి నన్నసామగ్రి పోవకుండ నాపెను. అప్పుడచటి దుర్గాధిపతి యుద్ధము చేసినందున ఫలము లేదనుకొని రాజును తారాబాయియొక్క కిల్లాబైటికిఁ దీసికొనిపోవయత్నించెను. ఈసంగతి యేలాగుననో తారాబాయికిఁ దెలిసి వెంటనే యతనిని మరణదండనకు గురి చేసెను. అంత పేష్వా తారాబాయిని గెలుచుట దుస్తరమని తలఁచి అప్పటి కాసంగతిని విడిచి కర్నాటకముపై కరిగెను.

ఇ ట్లీశూరవనిత మొదట తనకొమారుని పేరిటను, పిదప మనుమని పేరిటను రాజ్యంబుజేసి ఔరంగజేబువంటి సార్వభౌమునితోడను, పేష్వాలవంటి మహాబలవంతులతోడను సమానముగాఁ బోరాడి స్వాభిమానమునకయి ప్రసిద్ధివడసి యెనుబదియాఱు సంవత్సరములవఱకుఁ బ్రతికి క్రీ. శ. ౧౭౬౧వసంవత్సరమునందు మృతిఁజెందెను.

గనోరు సంస్థాన పురాణి

ఈ శౌర్యశాలినియగు సతీరత్నము చేసిన శౌర్యసాహసములు దక్క విశేషచరిత మేమియుఁ దెలియదు. ఈమె పేరేమియో, జననీజనకుల పేళ్ళేమియో తెలిసికొనుటకుఁ బ్రస్తుత మేమియు సాధనములు కానరానందున నామె స్వల్పచరితము నిందుఁ దెల్పెదను.

మధ్యహిందూస్థానము నందలి భోపాలసమీపమున పూర్వము గనోరుసంస్థానమను నొక హిందూరాజ్య ముండెను. మహమ్మదీయులు హిందూస్థానమునకు వచ్చి స్వదేశపురాజుల పాలనలో నుండిన రాజ్యములను తాము స్వాధీనపఱచుకొను కాలములో నీ చిన్న సంస్థానము కొంతవఱకు ధైర్య మవలంబించి స్వతంత్రముగా నుండెను. మొగలులు ఢిల్లీ ప్రవేశించి యచటి తురుష్కులను వెడలఁగొట్టఁగా వారు హిందూస్థానము నలుగడలం జేరి వారివారిశక్త్యనుసారముగా రాజ్యములం గెలిచి జనుల ననేక బాధలకు లోను జేసిరి. ఇట్టివారిలోఁ జేరిన యొక మహమ్మదీయుఁడు మధ్యహిందూస్థానమునకు వచ్చి గనోరు రాజ్యమును గెలిచి యచట తనరాజ్యమును నిలుపవలయునని యత్నించెను. కాని యాసంస్థానమును గెలుచుట యాతఁడనుకొనినట్లు సులభముగాక మిగుల దుస్తరమాయెను. తురకలు తనరాజ్యముపై యుద్ధమునకు వచ్చుట విని గనోరురాజు మిగుల రోషముతో వారితోడ యుద్ధమునకుఁ జనెను. అందు

వలన రక్తప్రవాహము కానిదీ గనోరురాజ్య మొక యదుగయి
నను వారికిఁ జిక్కఁదయ్యెను. గనోరురాజాసంగ్రామమున తన
శౌర్యసాహసములనంతను వినియోగించి చూచెను. కాని యా
దినములు మహమ్మదీయులకు సుదినము లగుటవలన నాశౌర్య
నిధియగు భూపాలుఁడు వీరస్వర్గమునకుఁ జని తురకలకే
జయము ప్రాప్తించెను.

రాజు శూరసైన్యసహితముగా హతుఁ డగుట విని
యాతని రాణి మిగుల దుఃఖించెను. కాని యాధైర్యవతి తన
దుఃఖమునంతను మ్రింగి మరల క్రొత్తసైన్యమును సిద్ధపఱిచి
తా నాసైన్యాధిపత్యమును స్వీకరించి హతశేషులగు తమసైని
కులుమహమ్మదీయులతోఁ బోరాడుచున్న స్థలమునకుఁ జనెను.
రాణిగారు సైన్యసహితముగాఁ దమకు సహాయమునకు వచ్చు
టఁగని యావీరులు మఱింత శౌర్యముతోఁ బోరఁ దొడఁగిరి.
రాణిగారును తనభర్తవలెనే యుద్ధమునందు మిగుల నేర్పుగలది
యగుటవలన నామెధైర్యమువలన గనోరుసైన్యము మిగుల శౌం
పుతోఁ బగర నడవఁ దొడఁగెను. కాని మ్లేచ్ఛసైన్యమధికమగుట
వలన వారిప్రయత్నమంతయు వృథయై రాణిగారు కోటలలో
నైదుకోటలు తురకల పరంబులయ్యెను. తుదకల్పసైన్యముతో
రాణిగారుమాత్రము జీవించియుండెను. అప్పటికిని నామెధైర్య
మువిడనాడక యుద్ధము చేయుచుండెను. మఱికొంతసేపటికి
మహమ్మదీయులు మనసు పట్టుకొందురని రాణిగారికిఁ దోఁచి తన
స్వాధీనములో మిగిలియున్న నర్మదాతీరపుకోటలోనికిఁబోయెను.
ఆమె నర్మదాదాఁటి కిల్లాలోనికిఁ బోయినవెంటనే మహమ్మ
దీయు లాకోటను చుట్టుముట్టిరి. పగవారు సమీపించినందున

రాణి తీవ్రముగాఁ గోటలోనికరిగి ద్వారములనన్నిఁటిని మూసికొనెను. ఈతొందరలో సైనికులనేకులు కోటబయిట నుండుటచేఁ బగవారిచే నతిక్రూరముగాఁ జంపఁబడిరి.

కోటలో నత్యల్పసైన్యము రాణిగారితోడ నుండెను. ఆస్వల్పసైన్యముతోడ రాణి కొంతవఱకు సంగ్రామము నడపెను. కాని దానిని లక్ష్యపెట్టక విజయులగు నామ్లేచ్ఛులు కోటకు నిచ్చెనలు వేసి వేలకొలఁది కోటలోనికిఁ జొచ్చిరి. ఆసమయమునందు రాణిగారికి శరణు చొచ్చుటకంటె నొండుమార్గము లేనందున "కోటను మీస్వాధీనము చేసెదను; యుద్ధము నాపు" డని యాసైన్యాధిపతియగు తురుష్కునకు నొకదూతపరమున నంపెను.

రాణిగారివద్దినుండి వచ్చినకబురువినియాఖానుసాహెబు మిగుల సంతసించెను. వాఁడదివఱకు రాణిగారియసమానరూపమునువిని యామెపై నధికమోహము కలిగియుండెను. కానవాఁడు సంకోచపడక ఆవచ్చినదూతతోడ నిట్లని చెప్పిపంపెను. "తమ యధిక సౌందర్యమునకు నేను మెచ్చితిని. మీరిదివఱకు మహారాజ్ఞిపదవియందుంటిరి. కాన నేను జీవించియుండు నంతవఱకు నా పదవియే కలిగి యుండవలయును. నేను సేవకునివలె నీగనోరురాజ్యము నేలెదను." ఈవాక్యములు వినఁగానే రాణిగారాదుష్టుని యభిప్రాయ మెఱిఁగెను. కాని యామె తానేమి చేయుటకును దోఁచక కొంతసేపేమియో యోచించి తురుష్కులపై నామెకుఁ గలకోపవహ్ని నార్పునుపాయము నొండుగానక నామ్లేచ్ఛుని నొకకపటోపాయముతోఁ జంప నిశ్చయించెను. ఇట్లు కృతనిశ్చయయయి యాదూతతోడనే ఖానున

కీట్లు చెప్పి పంపెను. "నేనును మీయతుల పరాక్రమము విన్నది మొదలు మీభార్య నగుటకుఁ దొందర పడుచున్నదానను. క్షత్రియస్త్రీలు పరాక్రమవంతులనె మెచ్చెదరు. నావంటి స్త్రీని వివాహ మగుటకుఁగా మీ రొప్పినదే నా కొకసన్మానమని తలఁచెదను. కాని మనవివాహప్రయత్నము చక్కఁగా జేయుటకయి నాకు కొంత యవకాశ మియ్యవలయును."

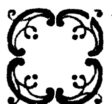
ఖానుసాహేబు మిగుల సంతోషముతో రాణిగారు చెప్పినట్లంతయు నొప్పుకొనెను. వానికి నాటిని బోలినసంతోషదినము జన్మించినది మొదలు ప్రాప్తించకుండెను. కాన నాఁడు రాఁబోవు సౌఖ్యసముద్రములో మునిఁగియుండెను. ఇట్లాతఁడానందమగ్నుఁడయియున్న కాలములో లగ్ననిశ్చయమునకని రాణిగారివద్దనుండి రత్నఖచితమగుదుస్తు ఖానునకు వచ్చెను. దానిం గనినపిదప నాతని సంతోషమునకుఁ బారములేదయ్యెను. అప్పుడు రణవాద్యములును, ఘోరనాదములును నెచ్చటలేని మంగళవాద్యములును, శుభవాక్యములును నలుగడల వినఁబడుచుండెను. తమసైన్యాధిపతి వివాహదినము గాన నామ్లేచ్ఛసైనికులు మదిరాపానముచే శరీరభ్రాంతిలేక యుండిరి. ఖానుసాహేబు మిగుల నానందముతో రాణిగారంపిన దుస్తు ధరియించి వివాహమున కెప్పుడు పిలుపు వచ్చునాయని నిరీక్షించుచుండెను.

ఇంతలో రాణిగారివద్దనుండి పిలుపురాఁగాఁ బరమానందముతోఁ దురుష్కుఁడు వివాహమంటపముకడకు వచ్చెను. అచటికి వచ్చి యాతఁడు రాణిగారినిఁ గని తానదివఱకు వినిన దానికంటె నామె విశేషసౌందర్యవతిగా నుండుటవలన నాతనికి

విశేషానందము కలిగెను. నర్మదయొడ్డు నంటియున్న యొక విశాలభవనమునం దీవివాహప్రయత్నము చేయఁబడెను. రాణి సర్వాలంకారయుత యయి యొకమంచముపయి కూర్చుండి యుండెను. ఇతర రాజస్త్రీలును, దాసీలును పైని మంచి తివాచిపఱచిన యొకయుచ్చస్థలమునఁ గూర్చుండిచేత నొక్కొక దివిటీలను పట్టుకొనిరి. ఖాను రాఁగానే రాణిగా రాతని నొక మంచముపై కూర్చుండ నియమించెను. ఖానుసాహేబు రాణి గారి వాక్యములను శిరసావహించి మంచ మెక్కెను. ఆమంచ ముపై కూర్చుండి రాణిగారితో నేమో కొంతసేపు మాటాడిన పిదప నామనుష్యుని శరీరమునం దంతటను తాపముపుట్టి శరీరము నల్లఁబడి నాలుక లోనికి గుంజసాగెను. వాఁడు మరణవేదనకుఁ దాళఁజాలక నేలఁబడి పొరలఁదొడఁగెను. అప్పుడు రాణి వాని సమీపమున కరిగి మిగుల కఠినముగా వాని కిట్లనియె. "పాపీ! నీపాపఫల మనుభవింపుము. ఓ చెడుగా! నీకు మృత్యువు సమీ పించెను. నీవు తొడుగుకొనిన దుస్తంతయు విషముపూసినది. కాన నావిషమంతయు నీశరీరమున నిండెను. కనుక నిఁక నీవు జీవితాశను వదలుము. నాపాతివ్రత్య రక్షణమునకు వేరుపా యము గానక యీనింద్యకార్యమునకుఁ దెంపుచేయవలసె" ఖానుసాహేబుగారి యవస్థంగని యాతనిసేవకులు కొంతవడి ఱిచ్చవడి యూరకుండిరి. వారు తెలివితెచ్చుకొని యాగడము చేయ నెంచునంతలో రాణిగారు గవాక్షములోనుండి నర్మద లోనికిఁ దుమికిరి. అంత నామ్లేచ్ఛభటు లేమిచేయుటకుఁ దోఁచక నచటనున్న యితరస్త్రీలను బాధింప నెంచిరి. కాని యాస్త్రీలు తుపాకిమందు గోనెలపైఁ గూర్చుండి యుం

డినందున వారు తమచేతి దివిటీలతో నామందు గాల్చిరి. అంత నగ్ని ప్రజ్వరిల్లి యాస్త్రీలును అచట నుండిన మ్లేచ్ఛభటులును నొక్కసారిగా నాశమొందిరి!!

ఇట్లు తేజోమయురాలగు రాణి పరాజయ మొందియు, పగవానిచేఁ జిక్కియుమిగుల యుక్తిగా నాపగతునిఁ జంపి పాతివ్రత్యమును గాపాడుకొనెను!! ఇట్టిపతివ్రతలే ధన్యలుగదా?

జనరేశ్వరి

ఈయువతీరత్నము ప్రసిద్ధుఁడగు అక్బరుకాలమునం దుం డెను. ఈమె వాస్తవమయిన నామ మెవ్వరికినిఁ దెలియదు; గాని యామెను లోకులు గ్రామదేవతయగు జనరేశ్వరి పేరనే పిలుచుచుండిరి. ఆకాలమునందు బంగాలీదేశమున మాండలికులుగానుండి యక్బరునకు కప్పము నిచ్చుచుండిన రాజులలో జనరేశ్వరికి భర్తయు, జేసోర్ సంస్థానికుఁడును నగు విక్రమాదిత్యుని పుత్రుండయిన ప్రతాపాదిత్యుఁ డొకఁ డయియుండెను.

ప్రతాపాదిత్యుఁడు మిగులబలవంతుఁడేగానియాతనిబల శౌర్యములకుఁ దోడుసద్గుణము లలవడక జన్మములో దుష్కరములే వృద్ధియగుచుండెను. ఈయన పూర్వుల కెవ్వరికో గ్రామదేవతయగు జనరేశ్వరి ప్రత్యక్షమయి మీవంశమున నెన్నఁడేని పాపాచరణ జరిగిన నేను గ్రామము విడుతుననియు, నా విగ్రహపుముఖము మఱియొకవైపునకుఁ దిరిగిన నేనుగ్రామమును విడిచితినని తెలిసికొనవలెననియుఁ జెప్పెనని యొకవాడుక కలదు. ప్రతాపాదిత్యుని దుష్ప్రవర్తనఁ గనినవా రందఱును త్వరలోనే గ్రామదేవత గ్రామమును విడిచి పోవునని భయపడుచుండిరి. రాణి జనరేశ్వరి తనభర్త యిట్టి దుష్టుఁడయినను నాతనియెడ నిసుమంతయుఁ దిరస్కారభావము లేనిదయి సదా యాతనిని సన్మార్గమునకుఁ ద్రిప్ప యత్నించుచుండెను.

సుగుణమణియగుపత్ని యనేకవిధముల హితములు బోధింపుచున్నను ప్రతాపాదిత్యుఁడు వాని నన్నిఁటిని పెడచెవులఁ బెట్టి దుష్ప్రవర్తనమును మానకుండెను. అతఁడు ద్రవ్యాశచే మిగుల సైన్యమును గూడుకొని పల్లెలు, పట్టణములు కొల్లగొట్టసాగెను. ఆతని వర్తనము నెఱిఁగి కొందఱుబందిపోటుదొంగలాతనికి సహాయులు కాఁగా నాతఁడు దక్షిణబంగాళాదేశమునం గలసామంతరాజులను, జమీన్‌దార్లను, కొల్లగొట్టితాను వారికి ప్రభువునని వారిచేఁగప్పములఁ గొనుచుండెను. ఆయనకుబుడుతకీచులు (పొరుచుగీజులు)ను తోడుపడుటచే నాతఁడు బంగాళా ప్రాంతమునకు సుబేదారుగానుండినమహమ్మదీయునికిసహితము మిగుల దుస్సాధ్యుఁడుగా నుండెను. తుద కాతఁడు బాదుషాకు పన్నుఁగట్టక స్వతంత్రతను వహించెను.

ఆదుష్టుఁ డంతటితో నయిన నూరకుండక పినతండ్రియగు బసంతరాయులయెడ ద్రోహము తలఁచెను. బసంతరాయులు మిగుల సజ్జనుఁడును రాజవంశమునందలి వృద్ధుఁడును నగుటచే ప్రజలాతనియం దధిక భక్తిగలవారై యాతనిని విశేషముగా గౌరవింపుచుండిరి. ఆభీష్మునకుఁ దనయన్నకుమారుని చేష్ట లెంతమాత్రమును నిష్టములేక యనేక పర్యాయము లాతనికి బుద్ధిచెప్పి చూచెనుకాని, యందువలన ఫల మెంతమాత్రమును గలిగినదికాదు. ప్రతాపాదిత్యుని కాతనిమాటలవలన ద్వేషము గలిగి తనప్రజలు పినతండ్రియొక్క సత్స్వభావము నెఱిఁగి తననుపదచ్యుతులను జేసి రాజ్యమాతని కిచ్చెదరేమోయని తలఁచి యాతనిఁజంప నిశ్చయించెను.

జనరేశ్వరికి భర్తచేయు దురాలోచన తెలిసి తన్నివార ణార్థమై యామెయాతని కనేక హితబోధ లొనర్చియు, వేఁడు కొనియుఁ జూచెను. కాని యందువలన ఫలమెంత మాత్ర మును గలుగుజాడ కానరాదయ్యెను. జనరేశ్వరియందును కెం తయు జింతింపక పతిచేత నట్టిదుష్కార్యము కాకుండ నొక యుపాయముఁ యోచించెను.

బంగాళాదేశమునందు బహుదినములనుండి నడుచుచుం డిన యొకయాచారము కలదు. అది యిప్పటికిని ఆదేశమునం దచ్చటచ్చట నడుచుచున్నదఁట. అది యేదనగా నొకస్త్రీతన కార్యము నొకశూరపురుషునిచేఁ జేయించఁగోరినప్పు డామె తనచేతి కంకణము నొకదానిని శూరులసభకుబంపును. దా సిం గొని చని యొకదాసి యాశూరులమధ్యం బడవేయును. తదనంతర మచటి శూరులలో నొకఁ డాకంకణమునుతీసికొను కంకణమంపిన స్త్రీయెట్టిదుర్ఘటమైన కార్యము నిర్వహింప నంపినను నిర్వహించెదనని ప్రతినచేయును. జనరేశ్వరి దీనినం తను విచారించి తన నాయుపాయముచేయ నెంచెను. తదనం తర మొకదినము రాణిగారి యాజ్ఞవలన నామె కంకణమును దాసికొనినచ్చి ప్రతాపాదిత్యుని కొలువుకూటమునం బడ వేసెను. దానిగని సభికులందఱు మిగుల వింతపడి రాజువంకఁ జూచుచుండిరి. ప్రతాపాదిత్యుఁడు తిరస్కారముగా దానికయి చూడకుండెను. తుద కాసభయందలి శూరుఁడొకఁడు లేచి మెల్లఁగా ముందడుగిడెను. ఆలేచినవాఁడు రాణిగారి సహో దరుఁడును, ప్రతాపాదిత్యుని సేనానియునై యుండెను. అతఁ డప్డు లేచి కంకణమునెత్తి రాజువంకఁ దిరిగి యిట్లని వక్కా

ణించెను. "ఈ కంకణము తమపత్ని కడనుండి వచ్చెను. రాణిగారి కిట్టిసంకటమేమి వచ్చినదో తెలియదు. ఆమె సంకటమును నివర్తింప తమరే దీని నెత్తెదరని యెదురు చూచుచుంటిని. కాని తాము దాని నెత్తుజాడ కాన రానందున నేనెత్తవలసినవాఁడనయితిని. అదేలననఁగా యెవ్వరును నెత్తకుండిన నింతసభయందు శూరుఁడు లేనట్లర్థమగును. కాన నేనెత్తి యిట్లు ప్రతిజ్ఞఁ జేయుచున్నాను. నాబొందిలో ప్రాణమున్నంతవఱకు రాణిగారి యిచ్ఛితకార్యమును నెరవేర్పకమానను."

సేనాపతి ప్రతిజ్ఞనువిని రాజు మనమునందు మిగుల కోపించెను. కాని యాతఁడు తనమఱది నేమియు ననుటకు సాహసింపఁడయ్యె. దీనినంతను గని కంకణము తెచ్చినదాని మిగుల సంభ్రమముతో రాణిగారియిచ్ఛితకార్యమును సభవారి కిట్లు నివేదించెను. "రాణిగారి యిచ్ఛితకార్యమును వినుఁడు ఈకంకణము నెత్తిన వీరపురుషుఁడు రాజావసంతరాయులను, ఆతని కుటుంబమును రక్షించుటకయి తమప్రాణ మున్నంత వఱకును ప్రయత్నింపవలయును" "ఆమె యిచ్ఛ ప్రకారమే జరుగున"ని యాసేనాధిపతి తనసంస్థానమునఁ గూర్చుండెను.

ఆదినము సభచాలించి రాజు రాణినగరునకు వచ్చెను. ప్రతాపాదిత్యుఁ డితరుల కెంతభయంకరుఁడయినను తనపత్ని ముందర నాభయంకరత యేమియు లేక మిగుల సాత్వికుఁడుగా నుండుచుండెను. ఇదియంతయు జనరేశ్వరియొక్క నేర్పుచాతుర్యమువలననేకాని మఱి వేరుకారణముచేఁగాదు. ఎట్టిదుష్టులును ఆమెను గనిన సమయమునందు శిష్టులుగా నుండుచుండిరి.

ప్రతాపాదిత్యుఁడు రాణిమనస్సు మరల్ప ననేకయుక్తులను బన్నెను కాని వానివలనఁబ్రయోజన మెంతమాత్రమును కానరాకుండెను. అందుపైనాతఁడామెనుభయపెట్టియు, బతిమాలియు, వసంతరాయులను జంపినయెడలఁ దమకుఁ గలుగులాభములను దెలిపి వసంతరాయులు బ్రతికియుండఁగానాకుసుఖము కలుగదని చెప్పెను. కాని రాణి తననిశ్చయమును విడువక "మీకు సుఖము కలిగినను దుఃఖము కలిగినను మీచే నట్టి పాపకార్యము జరగనియ్యన" నిస్పష్టముగాఁ దెలియఁజెప్పెను.

బహిరంగముగాఁ బినతండ్రినిఁ జాపుట దుర్ఘటమని తలఁచి ప్రతాపాదిత్యుఁడు కపటమును బన్నెను. అతఁడు తానదివఱకు చేసిన దుష్కార్యమునకుఁ బశ్చాత్తాపపడినటుల నటించియుంచి వసంతరాయుల సన్నిధికరిగి మిగుల వినయముతో నాతనికి నమస్కరించిక్షమియింపుఁడని వేఁడుకొనెను. కొమారునిపశ్చాత్తాపమున కెంతయు సంతసించి వసంతరాయు లాతనిని మిగుల గౌరవించెను. అందుపై రాజు పినతండ్రిని నేఁడు తమరు నాతోఁడభోజనమునకు వేంచేయుఁడని వేఁడుకొనఁగాఁ గపట మెఱుఁగనియావృద్ధ రాజందుకు సమ్మతించెను.

ప్రతాపాదిత్యుఁడు పై కెంతసాధుస్వభావముఁ దాల్చినను ఆతని దుస్స్వభావము నెఱిఁగిన రాణి వసంతరాయుల పుత్రునిఁదెచ్చి తనవద్ద దాచియుంచినపిదప భర్తను పినమామగారి వద్దికి పోవ నిచ్చెను. తదనంతరము వసంతరాయులువిందారగింప బయలుదేరెను. అప్పు డాయనకుఁబ్రతాపాదిత్యుపై యించుక సంశయముకలిగి యొక పావురమును తన తోడఁ గొనిపోవుచు తనభార్య కిట్లని చెప్పెను. "ఈపావురము

నను వదలియిటకు వచ్చునేని నాకు కారాగృహ వాసమో, స్వర్గ వాసమో కలిగెనని తెలిసికొనుము."

ఇట్లాయన తనపత్నిని వీడ్కొని అశ్వారోహణము చేసి మితపరివారముతో జేసోరునకుఁ బయలుదేరెను. ఇంతలో నాతని నెదుర్కొనుటకయి ప్రతాపాదిత్యుఁడు పంపిన సేన లాతనిని దారి తప్పించి యొకయరణ్యమధ్యమునకుఁ గొని చని యచట నతనిని జంపిరి. ఆయనప్రాణము విడిచినతోడనే పాపుర మాతని భార్యసన్నిధి కరిగెను. ఆపక్షినిం గనినతోడనే యాసతి మానహానికి వెఱచి తనపరివారముతో సమీపమునందున్న చెఱువునంబడి ప్రాణములు విడిచెను. ఆమె పుత్రుఁడుమాత్రము జసరేశ్వరియొక్క సంరక్షణలో సురక్షితుఁడై యుండెను.

పినతండ్రినిఁ జంపి తాను సుఖింతునని ప్రతాపాదిత్యుఁడు తలఁచెను. కాని యాతని పాపఫల మధికమైనందున నాతని కట్టిసుఖము దొరకదయ్యెను. వసంతరాయుల మరణానంతర మల్పకాలములోనే రాజామానసింహుఁడను, అక్బరు సేనాధిపతి విపులసైన్యముతో ప్రతాపాదిత్యునిపై యుద్ధయాత్ర వెడలెను. ప్రతాపాదిత్యుఁడును ఆతనితోడఁ బోరుటకు శక్తుఁడుగా నుండుటవలనయుద్ధసన్నద్ధుఁడయ్యెను. ఆసమయమున నాతనియొద్ద నెనుబదివేలకాల్బలములును, పదివేల అశ్వములును, ఇన్నూరు గజములును నూరుతోపులుయుద్ధమునకయిసిద్ధముగానుండెను ఇదిగాక బుడతకీచులును ఆతనికి సహాయులైయుండిరి. కానియింత కలిగియుఁ దుద కాతనికే యపజయము కలిగెను. దీనికొక కారణము కలదు. అచటి గ్రామదేవతయగు జసరేశ్వరియొక్క ముఖము మఱియొకవైపునకుఁ దిరిగెనఁట. యుద్ధసమయమున

నీవార్త సైనికులకుఁ దెలియఁగా తమరాజు దుష్ప్రవర్తనము వలన దేవిగ్రామమును విడిచిపోయెను గాన జయము కలుగదని తలఁచి వారు నిరుత్సాహులయిరి. తదనంతరము వారి పిచ్చి నమ్మకమును పోఁగొట్టవలయునని రాజనేకరీతుల యత్నించెను. కాని వారందఱు తమరాజు దుష్టత్వము నెఱిఁగినవారలే కాన నాతనిమాటలను నమ్మక సంగ్రామరంగమును విడిచి పాఱి పోవఁదొడఁగిరి. కానఁ బ్రతాపాదిత్యుఁ డల్పకాలములోనే పగఱచేఁ జిక్కి కారాగృహవాసి యయ్యెను.

ప్రతాపాదిత్యుఁడు చేతఁ జిక్కిన తదనంతరము మానసింహుఁడు రాజధానియగు జేసోరుపట్టణముం గొనువేడ్క నాపట్టణమును సమీపించెను. కాని పట్టణము నలుదిక్కుల సంరక్షకులచే రక్షింపఁబడుచుండుటఁ గని యాతఁడుమిగుల వింత పడెను. దాని నెవరు రక్షించెదరని విచారింపఁగా ప్రతాపాదిత్యునిభార్యయగు జనరేశ్వరి తాను సైన్యాధిపత్యమును స్వీకరించి గ్రామసంరక్షణ మొనర్చుచున్నదని తెలిసెను. అందుపై నాతఁడు గ్రామము తనస్వాధీనపఱుపుమని జనరేశ్వరికి వర్తమాన మంపెను. అందుపయి నామె స్వపరబల తారతమ్యముల నెఱిఁగి మిగుల చాతుర్యముగా నిట్లు ప్రత్యుత్తర మంపెను. "నేను కోరిన కొన్ని సంగతులను మీరొప్పుకొనిన నగరము మీకొప్పగించెదను. నగరరక్షణమునకై రక్తధార లొడుపుట నిష్ప్రయోజన మని నే నెఱుఁగుదును. మీరు మాగ్రామమును కొల్లగొట్టుట మొదలగు బాధలఁ జరుప కుండిన పక్షమునను, నాభర్త యెచ్చటనుండునో యచ్చటనే నన్ను నుంచుటకు సమ్మతించిన పక్షమునను నిరాటంకముగా నీయూరు

మీస్వాధీనపఱచెదను. ఇది మీకసమ్మతమేని నాబొందిలోఁ బ్రాణము లున్నంతవఱకును యుద్ధము చేయఁ గలదానను".

రాజామానసింహుఁ డామె కోరినసంగతుల కనుమతిం చి పట్టణము వశపఱచుకొని ప్రతాపాదిత్యునిఁ గొని ఢిల్లీకుఁ బ్రయాణ మయ్యెను. రాణీ జసరేశ్వరి భర్తయం దధికభక్తి గలదిగాన నట్టిసంకట సమయమునందు అతని విడువక వెంబ డించెను. కాని ప్రతాపాదిత్యుఁడు కారాగృహావాసదుఃఖము నోర్వఁ జాలక ఢిల్లీమార్గముననే గతప్రాణుఁ డయ్యెను. కాన నా కాలమునం గలయాచారప్రకారము జసరేశ్వరి సహగ మనము చేసెను.

ఇట్టి స్త్రీలేకదా సాధ్వీమణులనం దగియుందురు. జస రేశ్వరివంటి రూపగుణములు గలశూరస్త్రీ దొరికినను నిర్భా గ్యుఁ డగు ప్రతాపాదిత్యుఁ డామె సహవాసము వలన ఫలము నెంతమాత్రమును బొందకుండగా తనదుష్కర్మమువలన నా మెకు దుఃఖముకలుగఁ జేసెను. జసరేశ్వరి కట్టిదుష్టుఁడు భర్త యయినను అతనియం దెంతమాత్రమును దిరస్కారబుద్ధిలేక సన్మార్గప్రవర్తకునిఁ జేయ యత్నించుచుండెను. ఇదియే భార్యా ధర్మము; గాని యది భర్తధర్మము గాదు.

జోధపురరాణి

ఈరాణి ఔరంగజేబుబాదుషా రాజ్యారంభమునందు నన(గా(బదు నేడవశతాబ్దమధ్యమున నుండెను. శహాజహాన్ బాదుషా రాజ్యదినములలో మార్వాడ దేశమునందలి జోధపుర రాజ్యమును జసవంతసింగు(డను రాఠోడవంశీయు(డగురాజు పాలింపుచుండెను. ఈయన పత్నియొక్క ధైర్యస్థైర్యములును స్వాభిమానమును మిగుల శ్లాఘనీయములు ఆమెపే రెచటను కానరాదు. కానియామె చేసినకార్యము లనేకదిక్కుల వర్ణింప(బడినవి.

ఈజసవంతసింగు ఢిల్లీపతియగు శహాజహానునకు సామంతు(డయి యుండెను. జసవంతసింగు మిగుల పరాక్రమవంతు(డయి ఔరంగజేబును ఉత్తరమునకు రానియ్యక మాళ్వా ప్రాంతముననే బహుదినములవఱకు సంగ్రామము చేయుచునాపెను. అప్పుడౌరంగజేబు తండ్రియగు శహజహానుని పదచ్యుతిని(జేయు తలంపుతో సహోదరసహితు(డయి ఢిల్లీకి(జనుచుండెను. త్రోవలో నుజ్జయనీయందాతనిని జసవంతసింగు డాప(దల(ప(గా నాయిరువురకును ఘోరయుద్ధము జరిగెను. ఆయుద్ధమునందు సైనికులందఱు సమయుట వలన జయము కలుగునను ఆశలేక జసవంతసింగు మరలి తన నగరమునకు వచ్చుచుండెను. గ్రామమును సమీపించినకొల(దిని ఆతని కొకవిధమయిన భీతి జనించెను. ఏలయన(గా తాను పరా

జయము నొంది పలాయితుఁ డయి వచ్చినవార్తవిని రాణి తన నేమనునో ముఖమయినను జూచునో లేదో యని స్వభార్యయొక్క తీవ్రతేజము నెఱిఁగినవాఁడుగాన నాతనికి శంక కలిగెను. అదేప్రకార మాయన గ్రామమును సమీపించినతోడనే రాణి పట్టణపు సింహద్వారములు మూయించి యాతనిని పట్టణములోనికి రానియ్యకపోయెను.

నగరద్వారములను మూయించి యామెభర్త కిట్లు వర్తమాన మంపెను:—"జోధపురాధీశ్వరుఁ డపజయమునుబొంది తనదీనముఖము నగరవాసులకుఁ గనుపఱుపకుండిననే మంచిది. ఇట్టిపిఱికివానికి భార్యనైతినని నాకే మిగుల సిగ్గుగా నున్నది. జోధపురాధిపతియై మేవాడరాణాకు అల్లుఁడును నగువాఁడాజిని పరాజయమును బొందిపాఱివచ్చుటకంటె హీనత యేమున్నది?" ఇట్లని యామె యంతటితో నూఱకుండక సేవకులతో "చితిఁ బేర్చుఁడు. జోధపురాధిపతి పరాజయమునుబొంది తిరిగి వచ్చుట సంభవింపదు. ఆయన యిదివఱకే శత్రువులచేఁ జంపఁబడియుండును. నేనుత్వరగా నాభర్తను గలియఁ బరలోకమున కేఁగెదను" అని చెప్పెను.

ఈప్రకారము వారముదినములు గడచినపిదప నీసంగతి నంతను విని యామె తల్లి జోదపురమునకు వచ్చెను. ఆమె వచ్చి కొమార్తె ననేకవిధముల బోధించి యిప్పు డపజయము పొంది వచ్చినను జసవంతసింగు మరల సైన్యసహితుఁ డయి పోయి శత్రువులతో సంగ్రామ మొనరించునని చెప్పెను. ఇట్లు తల్లిచేఁ బ్రబోధిత యయి యారాణి నగరద్వారములు తీయుట కాజ్ఞ యిచ్చెను. జసవంతసింగుఁ డింటికి వచ్చినపిదప నారిని

పత్ని భర్తకుఁ దగిలిన దెబ్బలను, గాయములను గని మిగుల విచారపడి వానికిఁ దగు నౌషధము రాచి మాన్పు ప్రయత్నములు చేసెను.

ఔరంగజేబు ఢిల్లీకరిగి తండ్రిని కారాగృహమునం దుంచి సహోదరుల సంతమునొందించి, రాజ్యము నపహరించిన పిదప జసవంతసింగుని వైపు దృష్టి సారించెను. జసవంతసింగు నొకని నంతము నొందించిన తనరాజ్యము నిష్కంటక మగునని యాతఁ డనుకొనుచుండెను. కాని నాతని నుపాయాంతరము తోఁ జంప నెంచి యాసమయమున కాబూలు దేశమున జరుగుచుండిన ప్రజాయుద్ధము నాపుటకయి జసవంతసింగునికి సైన్యాధిపత్య మొసఁగి యాతని నచ్చటికిఁ బంపెను. కాని కపట మెఱుఁగని జసవంతసింగు తన కంతటి సైన్యాధిపత్యము దొరకి నందున కెంతయు నుప్పొంగుచు రాజాజ్ఞ శిరసావహించి యాతఁడు దండయాత్రకు బయలువెడలెను. అప్పు డాతని శూరపత్నియు నాతనితోడఁ గాబూలు దేశమునకు యుద్ధార్థనుయి వెడలెను. ఆదంపతు లిరువురును దమ కిదివఱకుఁ బరాజయమువలనఁ గలిగిన యపకీర్తి నణఁచి శాశ్వతకీర్తిని సంపాదింపఁ గృతనిశ్చయు లయి పృథివిసింగుఁ డను పుత్రునకు రాజ్యము నిచ్చి సైన్యసహితు లయి వెడలిరి.

ఆసమయమునందు రాణిగారు పురుషవేషమును ధరియించి యొకానొక శూరుని పగిది భర్తతోడనయుండి యాతనికి సహాయురాలయి యనేకపర్వత ప్రదేశములను మిగుల కష్టముతో గడచి కొన్ని దినములకు కాబూలుపట్టణమును సమీపించిరి. వారచటికి వెళ్లునప్పటి కాదేశమంతయు రాజద్రో

హులచే వ్యాపింపఁబడి యుండెను. కాన నాదంపతుల కచటి కరిగినపిదప విశ్రాంతి యన్నమాటయె తెలియదు. ఇట్లు జసవంతసింగు తనసైనికుల సహాయముచే నారాజద్రోహులను శాసింపఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఆకష్టములలో వారి కెటు చూచినను శత్రువుల భయము దప్ప మఱియేమియుం గానరాకుండెను. అచటి పర్వతజలమును, వాయువును వారిశరీరములకు సరిపడకపోవుటవలన వారికి మిగుల ప్రయాసమయ్యెను. ఇట్టిభయంకర సంగ్రామదివసరిబులలో నాపతిభక్తిపరాయణయగు రాణి గర్భవతిగా నుండియు భర్తను ఛాయవలె ననుసరించియుండి శూరపురుషునివలె నాతనికి సర్వవిధములఁ దోడుపడుచుండెను. ఆమెశౌర్యధైర్యములం గని రజపూతవీరులు మిగుల నాశ్చర్యపడుచుండిరి.

ఇన్నికష్టములు పడినను రాణిగారికి సుఖప్రాప్తి లేదయ్యెను. కుటిలుఁడగు అవరంగజేబు జసవంతసింగు కాబూలులోనున్న కాలముననే విషప్రయోగము చేయించి యాతనిని చంపించెను. అదేప్రకారము పృథివీసింగును జోదపురమునుండి డిల్లీకి రప్పించి విషమిడి చంపించెను. జసవంతసింగుని వంశము మూలముతో నాశ మొందెనని ఔరంగజేబు సంతసింపుచుండెను. కాని యొకచిన్న యంకురము గలదని యెఱుంగఁడయ్యె.

జసవంతసింగుని మరణానంతరము పరదేశము నందుండిన రాణి కష్టము లిట్టివని చెప్ప నెవ్వరివశము ? పతి మృతుఁడయినప్పుడనే సహగమనము చేయుట యాకాలమునం దుత్తమముగా నెన్నఁబడుచుండెను. ఈరాణియు నట్లే చేసియుందు

ను. కాని గర్భవతియగుటచే యనుగమనమును మానవలసిన దాయెను. అట్టియసహ్యాదుఃఖకాలమునం దామె బొత్తుగా ధైర్యమువదలక నిండుగర్భవతియైనను తానే రజపూత సేనాధ్యక్షతను వహించి హిందూస్థానమునకు మరలెను. కాని యింతలో కాబూలుదేశములోనే యామె ప్రసవమయి యొకపుత్రరత్నముంగనెను. ఈశిశుసింహుండే తనతండ్రిని సహోదరునిం జంపిన ఔరంగజేబు పగతీర్చుకొనసమర్థుఁడయ్యెను! ప్రసూత్యనంతరము కొంచెముశక్తి రాఁగానే రాణిగారు మరల ప్రయాణముచేసిరి. వారు పేశావరీనగరమునకు వచ్చువఱకు శత్రువులచే మిగుల నడ్డగింపఁబడుచుండిరి. కాని యాగ్రామమునకు రాగానే జోధపురమునుండి వారికి సహాయార్థము బయలుదేఱిన రజపూత సైన్యము వారినిఁ గలసెను. కాన నచటినుండి వారికిఁ బగరచే నంతగా బాధగలుగకుండెను. వారందఱు ఢిల్లీని సమీపించఁగానే మరల పెక్కు చిక్కులు ప్రాప్తించెను. జసవంతసింహునిభార్య అజితసింగ కుమారునితో సుఖముగ ఢిల్లీవఱకు వచ్చుటవిని బాదుషామిగుల క్రోధించి నీకొమారుని నాకడ కంపుమని రాణికి వర్తమానమంపెను. ఈ సంగతి విని రాణిగారు తనకొమారుని నంపుటకు సమ్మతించక తనసైన్యబలముచేఁ బోరాడితన్ను ను, తన బాలకుని సంరక్షించుకొన నిశ్చయించెను. అంత నామె తనశిశువు నొకవెదురుపెట్టెలోనుంచి యాపెట్టె నొకవిశ్వాసపాత్రుఁడగు తురుష్కునకిచ్చి దానినొకసురక్షితమగు చోటికిఁ గొనిపొమ్మని చెప్పెను. వాఁడును అదేప్రకారమ మాబుట్టనుగొని 'పండ్లు కొనిపోవు మిష చెప్పి నియమితస్థలమునకుఁ గొని చనెను.

రాణిగారు డిల్లీపట్టణమునుండి బయలుదేరుట మిగుల దుర్ఘటముగా నుండెను. అయినను శూరవనితయగు రాణియు నామె సైనికులును మిగుల శౌర్యముతోఁ బాదుషాసైన్యముల నోడించి మేవాడదేశపు మార్గమునంబడిరి. ఆసమయమునం దారాణియనేక వీరబటులశిరములు తనచేతి ఖడ్గముతో డొల్ల నేసిన నవి డిల్లీయంతట వెదచల్ల బడియెనఁట. ఇట్లు వారందఱు మేవాడ మార్గమున నడుచుచు రాజపుత్రుఁడగు అజిత సింహుఁ డున్నస్థలమునకు వచ్చిరి. తనపుత్రుని కెంతమాత్రము ప్రాణభయములేక సురక్షితుఁడయి యుండుటఁగని రాణిపర మానందభరిత యయ్యెను. అంత నామెపుత్రసహితయయి మేవాడయందున్న తనసహోదరునికడ కేఁగెను. తనకొమారుఁడు పెద్దవాఁడగునంతవఱకు విద్యాబుద్ధులు చెప్పి సంరక్షించు నటులఁ దనతోఁబుట్టువుచే నొప్పించుకొని యాశిశువు నాతని స్వాధీనము చేసెను.

అజితసింగు పెద్దవాఁడయినపిదప తనశౌర్యముచే మహమ్మదీయుల ననేకపర్యాయము లోడించిపంపెను. రాణియుఁ దనపుత్రుని సంగ్రామకేళి కెంతయు సంతోషించి కన్నఋణము తీఱెనని చెప్పుచుండెను. ఈరాణి వృద్ధయై కాలధర్మము నొందెను.

వి మ ల

ఈ పతివ్రత ఘూర్జరాధిపతియగు జయశిఖరునికి సహోదరి. ఈజయశిఖరుఁడు క్రీ. శ. ౭౫౦ గివ సంవత్సరప్రాంతమున పంచాసర మనుపట్టణము రాజధానిగా ఘూర్జరదేశము పాలించినట్లు తెలియుచున్నది. ఆసమయమున ఘూర్జరదేశము మిగుల నున్నతదశయం దుండెను. విమల మిగుల రూపవతి యగుటయే గాక, సద్గుణవతియై యుండెను. సకల దేశముల రాజపుత్రులును తమ్మెయామె వరియింపవలెనని కోరుచుండిరి. కాని విమల యైశ్వర్యభోగములయం దిచ్ఛలేనిదియై గుణవంతుఁడగు శౌర్యనిధిని వరియింప నిచ్ఛగలిగియుండెను.

ఇట్లుండఁగాఁ గొన్ని దినములకు ముల్తానను పట్టణమునందు రాజు భార్యాపుత్ర సహితుఁడయి ప్రభాసక్షేత్రము దర్శించుటకుఁ బోవుచుఁ ద్రోవలో నుండినందున పంచాసరమునకు వచ్చెను. అప్పుడు జయశిఖరుఁడు వారినితనకోటలోనికిఁ గొనిపోయి తగిన మర్యాదలుచేసి కొన్నిదినములు వారి నచట నుంచుకొనియెను. వారచటనుండిన దినములలో నా రాజునకుఁ బుత్రుఁడగు సురపాలునితో జయశిఖరుఁడు క్రీడాయుద్ధము చేయుచుండెను. నంతఃపురకాంత లందఱును చూచుచుండిరి. అప్పుడు సురపాలుని శౌర్యసద్గుణములు విమలకుఁ దెలిసెను. అంత నొకదిన మా రాజపుత్రులు సింహము వేట కరుగుచు దానిఁ జూచుటకై విమలతోఁగూడ నంతఃపురకాంతల నందఱ నరణ్య

మునకుఁ దీసికొనిపోయి యచట నొకమంచముపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టిరి. అప్పు డొకసింహము జయశిఖరునిపైకి రాఁగా దానిని సురపాలుఁడు మిగుల శౌర్యముతోఁ జంపెను. దానింగని నప్పటి నుండియు విమల సురపాలుని శౌర్యధైర్యములకు మెచ్చి యత నిని భర్తనుగా వరియింప నిశ్చయించెను.

అటుపిమ్మట జయశిఖరుని వీడ్కొని సురపాలుని తండ్రి పత్నీ పుత్రసహితుఁ డయిపోయెను. పిదపఁ గొన్నిదినములకు సురపాలుని చెలియలగు రూపసుందరిని తనకొడుకు భార్యగా నిశ్చయించు నిమిత్తమయి జయశిఖరుఁ డొక బ్రాహ్మణుని ముల్తా నాకుఁబంపెను. అపుడాబ్రాహ్మణు చేతికి విమల యొకయుత్తర మిచ్చి దానిని సురపాలున కిమ్మని చెప్పెను. వాఁడుదానిని సురపా లున కిచ్చెను. తరువాత రూపసుందరిని వివాహమాడుటకు జయశిఖరుఁడు ముల్తానాకుఁ బోయెను. వివాహానంతరము రూప సుందరికినిఁ దోడు సురపాలునిం దీసికొని జయశిఖరుఁడు తన దేశమునకు వచ్చుచుండెను. అప్పు డాత్రోవలో లాటదేశాధీ శుఁడు తనకుఁ జెల్లింపవలసినపైకము బహుసంవత్సరములనుండి యుఁ జెల్లించనందున జయశిఖరుఁడు వానిపైకి సైన్యమునంపెను. ఆ సైన్యాధిపతివెంట నతనికి సహాయునిగా సురపాలునిఁ దోడి చ్చెను. లాటదేశమున వీరికిని, వారికిని గొప్పయుద్ధము జరిగి జయశిఖరుని సైన్యాధిపతి చావఁగా సురపాలుఁడు వారిని గెలిచి యారాజును దెచ్చి జయశిఖరునకు నొప్పగించెను. అప్పుడుసుర పాలుని శౌర్యమునకుమెచ్చి జయశిఖరుఁ డాతనికిఁ దన సేనా నాయకత్వమునిచ్చి నగరమునకువచ్చినపిదపఁ దన చెల్లెలగు విమల నాతనికిచ్చి వివాహము చేసెను. విమల వివాహానంతరము పతి

యం దధికప్రేమ గలదియయి పతివ్రతాధర్మములను దప్పక
నడుపుచుండెను.

అంతఁ గొన్ని దినములకు ఘూర్జరదేశపు ఖ్యాతినివిని
* కళ్యాణాధిపతి దానిపైకి దాడివెడలివచ్చెను. కాని సురపా
లునివంటి శౌర్యనిధి సేనాధిపతియగుటవలన నతనిబలంబుల ధైర్యం
బు లుడిగి మరల తనదేశమున కరుగవలసినవాఁ డాయెను. తన
యపజయమునకు సురపాలుఁడే కారణుఁడుగాన నతనిని జయశిఖరు
ని సమీపమునుండి చీలఁ దీయవలయునని తలఁచి కళ్యాణరాజు
"నీవు జయశిఖరుని విడిచిపోయినచో విశేష ధనమిచ్చెద" నని
యు, "రాజ్యమిచ్చెద" ననియు నాసచూపి సురపాలున కొక
జాబువ్రాసెను. ఆజాబొక భృత్యుఁడు తెచ్చి విమలతోనున్న
సురపాలుని కిచ్చెను. అతఁడు దానిం జదివికొని మిగుల క్రోధము
గలవాఁ డయ్యెను. కాని తనపత్నినిఁ బరీక్షింప సమయ మిదియే.
యని తలఁచి యామె కాసంగతిఁ దెల్పి "నీవు మిగుల వైభవ
ముగ రాణివయిభోగముల ననుభవించెదవా! నే నీయుత్తర
ప్రకారము చేసెద" నని చెప్పెను. అదివిని మిగుల తిరస్కార
ముగా నిట్లనియె. 'నీవు సత్యవ్రతుఁడవనియు, కృతజ్ఞుఁడవనియు,
ననుకొని నిన్ను వివాహమాడితి నేగాని, యిట్టి కృతఘ్నుఁడవని
తెలియకుంటిని. నేనిదివఱ కెన్నఁడును దుస్సాంగత్యము చేయ
లేదు ముందును చేయను. మీరు మీతలఁచినట్లు చేయుదు రేని
మీకును నాకును ఋణ మింతటితోనే సరి. సతిపతినే దైవ
ముగాఁ జూడవలెను. పతి దుష్కార్యము చేయునని నపుడు

* ఇతఁడు కళ్యాణపురమున స్థాపింపఁబడిన పశ్చిమ చాళుక్యవంశము
లోనివాఁడయి యుండవచ్చును.

పతికంటె నధికుఁడు పరమేశ్వరుఁడు గలఁడని తలఁచి యాపరమేశ్వరునకు భయపడవలయును. కాన నేను మీతోడ దుష్కార్యమున కొడిగట్టి జగదీశ్వరుని శిక్షకు లోనుగాను.” భార్య చెప్పిన నీతికిని, నామెకుఁగల ధర్మబుద్ధికిని మిక్కిలి సంతసించి సురపాలుఁ డామె నాలింగనము చేసికొని తననిజమయిన యభిప్రాయ మామెకుఁ జెప్పెను. అప్పు డాదంపతు లిరువురు నాలోచించి తిరస్కారోక్తులతో నొకజాబును కళ్యాణరాజునకు వ్రాసిరి. జాబు తెచ్చిన దూతను శిక్షించెదనని సురపాలుఁ డనగా దూతనుశిక్షించుట ధర్మము గాదని చెప్పి విమల వాని నంపించెను.

సురపాలుఁ డంపిన జాబును జూచుకొని భూవరుఁడు (కళ్యాణరాజు) మిగుల క్రోధించి విశేషసైన్యములతో మరల ఘూర్జరపతితోడి రణమునకు వచ్చెను. ఈపర్యాయము కొంత యుద్ధము జరిగిన వెనుక జయశిఖరునకు జయము దొరకుననునాసతగ్గెను. కాన నాతఁడు గర్భవతిగానున్న తన భార్యను, చెలియలిని నరణ్యమునం దెచటనైనను గుప్తముగానుంచి రమ్మని సురపాలుని నంపెను. అట్లు సురపాలుఁడు వారలను కిరాతులకు స్వాధీనముచేసి వారికిఁ గొందఱు వీరభటులను సహాయమున కుంచి మరల పట్టణము వైపునకుఁ బోవుచుండెను. ఇంతలో సురపాలుఁడు లేనందున భూవరుసైన్యములు మిగుల ధైర్యముతోఁ బోరాడి జయశిఖరుని జంపి పట్టణము నాక్రమించెను. అచట సురపాలుఁడు దొరకనందున సతినిని వెదకుటకయి కొంతసైన్యముతో భూవరుని కొమారుఁడు కర్ణుఁ డనువాఁడు బయలుదేఱెను. కాని సురపాలుఁడు వేరు

మార్గమునఁ బోయినందున కర్ణునకుఁ జిక్కెడయెను. కర్ణుఁడు అరణ్యమున నతనిని వెదకుచుఁబోయి విమలా రూపసుందరు లున్న స్థలమునకుఁ బోయెను. అల్పులగు వీరభటులను విపుల సైన్యసహితుఁ డగు కర్ణుఁడు వధియించి విమలయొక్క రూప మునకు మోహితుఁడయి యామెను బలాత్కారముగా తన శిబిరములోనికిఁ గొనితెచ్చెను. అప్పు డామె రోదనమును విని కర్ణుఁడు దప్పక యతని సైనికుల కందఱకును నామెపై మిగుల దయగలిగెను. కర్ణుఁడు బలాత్కారముచేయు ననుకొని యామె ప్రాణములను విడువ నిశ్చయించెను. కాని నీసమ్మతి లేనిది నిన్ను నేను బలాత్కారము చేయునని యతఁడు పల్కఁగా నామె ప్రాణత్యాగము చేసికొనుట మానెను. కర్ణుఁ డామెను తనపై పునకుఁ ద్రిప్పుటకు నలుగురైదుగురు దాసీ లను నియమించెను కాని వారామె దృఢనిశ్చయమును, పాతి వ్రత్యమునందలి యభీష్టమును మరల్పలేక యుండిరి. అంతఁ గర్ణుఁ డచటనుండిన నీమె తనకు వశవర్తిని గాదని తన రాజ్య ములోని దగుపోరట్ నగరమున కామెను తీసికొనిపోయెను. అచట నామె కనేకప్రకారముల బోధించినను ఆమె కర్ణు నకు వశపడకుండెను. కాన కర్ణుఁడు సురపాలుఁడు చనిపోయె నని యామె భృత్యుని కొకనికి లంచమిచ్చి వానిచే నామెకుఁ జెప్పించెను. అట్లు చెప్పుటవలన నామె భర్తయాసను విడిచి తనకు వశపడునని కర్ణుఁడు తలఁచెను. కాని యట్లుగాక వెం టనే యామె సహగమనమునకుఁ బ్రయత్నము చేసెను. అప్పుడు కర్ణుఁ డామెనట్లుచేయ వలదనియును, ధర్మశాస్త్ర ప్రకారముతనను వివాహము చేసికొనుమనియు ననేకవిధములఁ జెప్పి సహగమ

నము చేయ నియ్యకుండెను. కాని యామెసద్గుణముల వలన సైనికులంద ఱామెపక్షమునే స్వీకరించి కర్ణుని చీవాట్లు పెట్టి యామెను సహగమనమునకు సిద్ధము చేసిరి. ఆమె చితి యొక గట్టుపైన నుండెను. విమల యచటి కరిగి తనను చూడ వచ్చి తనకు నమస్కరించిన స్త్రీలకు పాతివ్రత్యధర్మముల నుపదేశించి సైనికులకు బుద్ధులు గఱపెను. అంతవఱకుఁ బశ్చాత్తాప మను మాటలేని కర్ణుఁడు మిగులఁ బశ్చాత్తాపమును బొంది యామెను క్షమవేఁడెను. అప్పుడు విమల 'నీవు పరమేశ్వరుని క్షమ వేఁడుకొని మరల నిట్టి పాపకార్యములు చేయకుమ'ని యతనికిఁ బోధించి చితి నెక్కెను.

అచట సురపాలుఁడు గ్రామమును సమీపించి గ్రామము శత్రువులస్వాధీనమగుటయు రాజు యుద్ధమునఁ జచ్చుటయు విని మరల నరణ్యమునకు వచ్చెను. కాని యతని కచటఁ దన వారెవ్వరును గానిపించలేదు. కాని జరిగినవృత్తాంత మంతయు నొకకిరాతుని వలన విని యతఁడు కర్ణునివద్ద చెఱలో నున్న తనసతిని విడిపింపనరిగెను. సురపాలుఁ డల్పవీరులతో సోరట్ నగర సమీపముననుండి కర్ణునిని గెలుచు నుపాయము చింతించుచుండఁగా తనపత్ని సహగమనవార్త వినెను. అప్పుడాయన తానొక్కఁడును మాఱువేషముతో నామూకలోఁ బ్రవేశించి చితిపై నెక్కి యగ్నిరవులు కొల్పుచున్న విమల నదాటున నెత్తుకొని యతివేగమున నరిగెను. సురపాలుఁడు విమల నెత్తుకొనిపోయి యొకగుఱ్ఱముపై నెక్కించుకొని యరణ్యమార్గమునఁ బోవుచుండెను. విమల కర్ణుఁడే తన నిట్లు తెప్పించెనని తలఁచెను. కాని కొంతసేపటికి సురపాలుని

వచనములవలన తనభర్త చచ్చుట యబద్ధమనియు నతఁడే తనను తీసికొనివచ్చె ననియుఁ దెలిసికొనియెను. తదనంతర మాదంపతులు మాఱువేషములతో రూపసుందరి యున్న యరణ్యామునకుఁ బోయిరి. రూపసుందరి, యచట నిదివఱకే ప్రసవమయి మొగశిశువును గనెను. ఆబాలుని పేరా చెంచులు వనరాజని పెట్టిరి. విమల వదినెను పుత్రసహితముగాఁ జూచి యపరిమితానందభరిత యయ్యెను. వా రాయరణ్యముననే గుప్తముగా కాలము గడపుచుండిరి. కాని విమల కచటి యరణ్యజలముపడక క్షీణించి కొన్నిదినములకు నామె దివికరిగెను.

పద్మావతి

సాభార్యాయా శుచి ర్దక్షా సాభార్యా యా పతివ్రతా
సాభార్యాయా పతిప్రీతా సాభార్యా సత్యవాదినీ.*

పద్మావతి జగన్నాథ నివాసస్థుఁడగు అగ్నిహోత్రుఁ డనువిప్రుని కూఁతురు. జయదేవుఁ డను మహాకవిభార్య. ఈమె పాతివ్రత్యమునందు మిగుల ప్రసిద్ధిఁ గాంచెను. పద్మావతి మిగులసౌందర్యవతియు గుణవతియు నైనందున నామెజనకుఁ డామెకుఁ దగినవరుని విచారించి వివాహము చేయనిశ్చయించెను. అంతఁ గొన్నిదినములకు జగన్నాధమునకు బిల్వా యను గ్రామములో నుండిన నారాయణభట్టను బ్రాహ్మణుని కుమారుఁడగు జయదేవుఁడు సకల సద్గుణపరిపూర్ణుఁ డనియుఁ దగినవరుఁ డనియుఁ దెలిసినందున బీదవాఁడని శంకింపక యాయగ్నిహోత్రి పద్మావతి నాతని కిచ్చి వివాహము చేసెను. వివాహానంతర మాదంపతులు మిగుల నైక్యము గలిగి కాపురము చేయుచుండిరి. పద్మావతి తమకుఁ గలదానిలోనే కాపురము మిగుల చక్కఁగాఁ గడపుచుండెను. ఆమె పూర్వకాలపు పతివ్రతలకథలు చదివియు వినియుఁ దాను వారివలెనే ప్రవర్తించుటకు నెల్లప్పుడు యత్నించుచుండెను. కాన పరమభక్తుఁడగు

---

* పవిత్రురాలును చాతుర్యవతియునై పతివ్రితయయి భర్త్రనుగ్రహము వడసి సత్యము పలుకునట్టిదియే సద్భార్య యనఁదగు.

జయదేవునకు సంసార మసారమని తోఁచక మిగుల సారముగాఁ గానుపించుచుండెను. జయదేవుఁడు పీయూషవర్షుఁడగు కవియని ప్రసిద్ధిఁ గాంచెను. ఆయన సాహిత్యసంగీత విద్యలయం దసమానపాండిత్యము గలవాఁడై ప్రసన్నరాఘవ మనునాటకమును గీతగోవిందమను సంగీతగ్రంథము రచియించెను.

ఇట్లాదంపతులు సుఖముగా నుండఁ గొన్నిదినంబుల కొకయూరి సాహుకారు జయదేవుని మిగుల వేఁడుకొని సమీపమునం దున్న తనగ్రామమునకుఁ గొనిపోయెను. జయదేవుఁడచటఁ గొన్నిదినంబు లుండి యాగ్రామమునం దంతటను ననేకులను భక్తులనుగాఁ జేసెను. తదనంతర మాయన స్వగ్రామమునకుఁ బ్రయాణ మగుటఁ గని యాసాహుకా రాయనకుఁ దెలుపక గుప్తముగా నాబండియడుగున కొంతద్రవ్యమునునిచి యింటి కేఁగినవెనుక పద్మావతిగారి కిమ్మని తనబంటగు బండితోలువానితోఁ జెప్పెను.

ఇట్లు బయలుదేరి జయదేవులు కొంతదూర మరిగినపిదప నతనిబండిలో ధనమున్న సంగతి యరణ్యవాసులగు దొంగలకుఁ దెలిసి వా రాబండిని నాపి సకలధనమును దోఁచుకొని జయదేవుని వదలినఁ దమకు నతఁడు రాజభటులచే నపాయముఁ జేయించునని తలఁచి, కాలు సేతులు కొట్టి జయదేవులను నొకపాడు నూతిలోఁ బాఱవేసిరి. అందుపైఁ గొంతసేపటికి క్రౌంచ దేశాధీశ్వరుఁ డచటికి వేఁటాడ వచ్చి జయదేవునిఁ గని తన నగరమునకుఁ గొనిపోయెను అచట రాజవైద్యులచే ననేకౌషధోపాయములు చేయించఁగా జయదేవుల కాలు సేతుల గాయములు మానెను. జయదేవుల యపారపాండిత్య

మును. నిర్మల దైవభక్తియు, నప్రతిమసాధువృత్తిఁగని క్రౌంచరాజాతనిని గురువుగా భావించి సేవింపుచుండెను.

ఇచటఁ బద్మావతి భర్తకొఱకు ననేకస్థలముల వెదకించియు వెదకియు జాడఁగానక మిగుల దుఃఖముతోఁ బుట్టినింటనేయుండి భర్తజాడ లరయుచుండెను. ఇట్లు కొన్నిదినములు గడచినవెనుక క్రౌంచాధీశ్వరుఁడు జయదేవుల వార్తఁ దెలిపి పద్మావతినిఁ దోడుకొని వచ్చుటకయి తనపరివారమును బంపెను. వారు చెప్పినవార్త విని పద్మావతి మిగుల సంతోషముతో భర్తకడ కేఁగెను.

పద్మావతి గురుభార్య యగుటవలనను మిగుల పతివ్రతయని ప్రసిద్ధి గాంచుటవలనను రాజపత్ని మిగుల శ్రద్ధతో నామెవలన ననేకనీతులు వినుచుండెను. ఇట్లొకనాఁడు పద్మావతి పాతివ్రత్యమునుగూర్చి యుపన్యసింపుచుండఁగా నచటికి నొక సేవకుఁడు వచ్చి రాజపత్ని సమీపబంధువుఁ డెవఁడో యొకఁడు లోకాంతరగతుఁ డాయెననియు, ఆయన వియోగము సహింపలేక యాతని భార్య సహగమనము చేయఁబోవుచున్నదనియుఁ దెలిపెను. ఆసంగతి విని యచటి స్త్రీలందఱు మిగుల నాశ్చర్యపడఁజొచ్చిరి. కాని పద్మావతికి నాసంగతి యొక విశేషముగాఁ దోఁచకపోవుటవలన నామె సుఖమునం దాశ్చర్యభావ మించుకయుఁ గానుపించదయ్యె. అందుకు రాజపత్ని పద్మావతిని "అమ్మా! ఆమహాపతివ్రత సకల సుఖములను విడిచి భర్తతో సహగమనము చేయు నన్నవార్త విని మీకాశ్చర్యము కలుగలేదా? దయచేసి మీమనోగతము నెఱిఁగింపుఁడ"ని వేఁడుకొనెను. అందుకుఁ బద్మావతి రాజపత్నితో నిట్లు

నియె, "భర్త ప్రాణములు పోయినవెంటనే ప్రేమగల పత్ని యొక్క ప్రాణములు బొందినుండి వెడలును. ఇదియె నిజమైన ప్రేమయొక్క లక్షణము. అట్లువెంటనే బొందిని విడువక తరువాత ప్రాణత్యాగము చేయుట యాత్మఘాతయెగాని పత్నీ ధర్మముగాదు."

పద్మావతియొక్క శుద్ధాంతఃకరణమునుండి వెడలిన యీవాక్యములు ప్రభుపత్ని చెవులకు ములుకులవలెఁ దోఁచ గాఁ నామె పద్మావతి తాను నిజమయిన పతివ్రతను అనివెల్లడించుటకై యీడంబములు పలికెనని యెంచి పద్మావతి నామె పరీక్షించి భంగపఱచవలయునని నిశ్చయించెను.

అందుపైఁ గొన్నిరోజు లయినపిదప రాజుతో జయదేవు లరణ్యమున కరుగుట సంభవించెను. అప్పుడు రాజపత్ని తన మంత్రిని బిలిచి తనకుట యభిప్రాయ మాతనికిఁ దెలిపి తదనుసారముగా కార్యము నిర్వహింప నాతనిని నియమించెను. అట్లు కుతంత్రము పన్ని యారాజకాంత యారోజునఁ గూడఁ దన నియమప్రకారము పద్మావతి గృహమునకరిగి యామెతోఁ బ్రసంగించుచుండెను! అంతలో దూతిక యొకత యతి దీనవదనయై వచ్చి కారడవిలో నాకస్మికముగా జయదేవుఁడు పులినోటఁబడి ప్రాణములను విడిచెనని గద్గదస్వరముతోఁ జెప్పెను! ఆ పిడుగువంటివార్త చెవిసోకినతోడనే పద్మావతి నిశ్చేష్టితయై కొంతవడి దేహము తెలియకుండి మరల దేహస్మారకము గలిగి దుఃఖాతిరేకము పట్టఁజాలక పతినామము నుచ్చరించి మరణ తుల్యమగు మూర్ఛనొందెను. కాని యచ్చటి వారందఱును నామె మృతిఁజెందెనని యనుకొనిరి.

ఆమె పాతివ్రత్యమును బరీక్షింపవలెనని యీతంత్రమును బన్నిన రాణిగారు పద్మావతి మరణమును గని యేమి చేయుటకుఁ దోఁచక దుఃఖింపసాగెను. అదివఱకామె కీకార్యమునందుఁ దోడుపడినవా రిపు డామెనే నిందింపసాగిరి. ఇట్లు రాణిగారు సపరివారముగా శోకింపుచుండు నంతలో రాజుగారును జయదేవుఁడును పురమునకు వచ్చిరి వా రిల్లుజొచ్చి పద్మావతి గతించుట విని యామెను సమీపించిరి. అంత జయదేవులు భార్యను గని తనదుఃఖము నాపఁజాలక కొంతవఱకు దుఃఖించిన పిదప ధైర్యము నవలంబించి తనసంగీతము పద్మావతికి మిగుల ప్రియమగుట యెఱిఁగినవాఁడు గావున నామె ముందు రసవంతమయిన సంగీతము పాడ నిశ్చయించి తనవీణెఁ దెప్పించి తాను రచియించిన గీతగోవిందమును మిగుల మనోహరముగాఁ బాడఁ జొచ్చెను. ఇట్లు సంగీతమున కుపక్రమించిన కొంతసేపటికిఁ బద్మావతి మొగముపైఁ గొంచెము తెలివి గానుపించెను. ఇరువదియైదవ అష్టపది ముగియఁగానే పద్మావతి తెలివొంది కనులు విప్పి తనముందుఁ గూర్చున్న జయదేవునిఁ గాంచెను. అంత నామె మిగుల నానందముతో భర్తకు నమస్కరించి యానందబాష్పములతో నతని పదములను గడిగెను.

ఈయవసరమున కంతకుఁ దనపత్నియే కారకురాలని క్రౌంచరాజు మిగుల కోపించి యామెను విసర్జింపఁదలఁచెను. కాని దయామయురాలగు పద్మావతి రాజును సమాధానపఱచి భార్యాభర్త లెడఁబాయకుండఁ జేసెను. తదనంతరము పద్మావతీ జయదేవులు కాశీక్షేత్రమున కరిగి యచటి పురుషులకు భక్తియు స్త్రీలకు పాతివ్రత్యమును ఉపదేశింపుచు

తమ ప్రవర్తనవలన వారికి దారిఁజూపుచుండిరి. కొంతకాల మచటనుండి స్వగ్రామమునకుఁ బోయి యచ్చటనే కొన్ని రోజులకు వారు కాలధర్మము నొందిరి.

పద్మావతీదేవి రాజుభార్య కుపదేశించిన యుపన్యాస మొకటి యాంధ్రమహాభక్త విజయమునందుఁ గానుపించు చున్నది; గాని మహారాష్ట్రభక్తవిజయమునందు లేదు. ఆంధ్ర భక్తవిజయకారుఁ డీయుపన్యాసము నెచ్చటినుండి సంగ్రహించెనో తెలియదు. అయినను నాయుపన్యాసము స్త్రీలకుఁ బాతివ్రత్యంబు గఱపుటకు నత్యంతోపయుక్తముగా నుండుట వలన దాని నిందుఁ బొందుపఱచుచున్నాను.

"అమ్మా! లోకములో సతులకు ముఖ్యముగాఁ గావలసిన ధర్మ మొక్కటిగలదు. పతికంటె వేఱుదైవముగాని, పతికంటె వేఱు గతిగాని పతికంటె వేఱు చుట్టముగాని, పతికంటె వేఱుసంపదగాని, పతిసేవకంటె నుత్కృష్టమగు పూజగాని పతి యనుమతి నతిక్రమించుటకంటె పరమ సాధనముగాని లేదనియు, పాతివ్రత్యమున కెప్పుడును భంగము రాకుండ కాపాడుకొనుచుండుటే బ్రహ్మజ్ఞానమనియు, పతి నామమునన వరతము సంస్మరించుటే బ్రహ్మధ్యానమనియు, పతి నెడఁబాయకుండుటే బ్రహ్మానందమనియు, పతిమృతి నొందినతోడనే ప్రాణములు విడుచుటె మోక్షమనియు, నిశ్చయించుకొని వర్తించుచున్న సతికి సర్వశుభములును సులభముగా సిద్ధించును. పాతివ్రత్యమున కన్న నుత్తమమయిన వ్రతము మఱేదియును లేదు. లోకమునంగల జపతపో నియమాదు లేవియుఁ బాతివ్రత్యమునకు సమానములు కావు.

పాతివ్రత్యమును బాడు చేసికొనక మిగులజాగ్రత్తతోఁగాపాడు కొన్న గుణవతి భాగీరథి యనఁబడును. పాతివ్రత్యము గల వనితకు పరమపద మఱచేతిలోనిదని పెద్దలు పలుకుదురు. పాతి వ్రత్యమును రక్షించుకొన్న వనితలకు నేలోపములును రావు. పాతివ్రత్యమునకు భంగము కలిగించుకొన్నచో బహు విధములయిన బాధ లనుభవింపవలసి వచ్చును. ప్రాణమున కంటె పదిమడుగు లెక్కుడుగాఁ బాతివ్రత్యమునందు ప్రీతి గలిగి కాపాడుకోవలసినది. భూషణముల కెల్ల భూషణము ప్రాతివ్రత్యమే సుమీ! పాతివ్రత్యమున కంటెఁబడఁ తులకుఁ బాలింప వలసిన పదార్థ మొక్కటి లేదు. పాతివ్రత్యమును బాడు చేసికొనిన పాపాత్ములా లోకవేళ సత్కర్మములను జేసినను అవి దుష్కర్మములక్రింద మాఱి తుదకు దుఃఖమును గలిగించునుగాని లేశమయినను సుఖమును గలిగింపవు. పతివ్రతలయొక్క ప్రభావముచేతనే భూతల మంతయు నంతరమున నిలిచియున్నదనియు, పతివ్రతలవిషయ మున బ్రహ్మాదిదేవతలు సహితము భయపడుచుందురనియు పెద్దలు పలుకుదురు. పూర్వము మృతినొందిన తనపతిని సావిత్రీదేవి మరల బ్రతికించుకొన్నది కాదా? తనచిత్తశుద్ధినిఁ దెలుపుటకై సీతాదేవి యగ్నిలో దుమికినది గాదా? తనకు హాని చేయవచ్చిన కిరాతుని దమయంతీదేవి భస్మము చేసినది గాదా? తనమాంగల్యము నితరులకుఁ దెలియనీయక చంద్ర మతీదేవి రక్షించుకొన్నది గాదా? రేణుకాదేవి యిసుకతోఁ గుండను జేసి జలమును దెచ్చినదిగాదా? బృంద తన భర్తవలె ననువర్తింపవచ్చిన విష్ణుమూర్తియొక్క మాయను దెలిసికొన్నది

గాదా? అనసూయాదేవి నారదు లిచ్చిన యినుపసెనగలను బొరుగులగునట్టు వేఁచినది కాదా? ఆమెయే బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులను తనకు బిడ్డలనుగాఁ జేసికొన్నది కాదా? అరుంధతీదేవి యిసుకను నిమిషములోపల వండినదికాదా? లక్ష్మీదేవి పరమశివుని బట్టుకొన్న బ్రహ్మహత్యను వదలఁ గొట్టినది కాదా? పార్వతీదేవి పరమేశ్వరుని యర్థాంగమును సంపాదించుకొన్నదిగాదా ? ఇటువంటి మహాత్మ్యమంతయు వారికి పాతివ్రత్యమువలననే గదా గలిగినది. చూడుము; అరుంధతీదేవి తక్కువజాతిలోఁ బుట్టినదయ్యును తనపాతివ్రత్యముచేత సప్తర్షిమండలమున వసిష్ఠులవారిదండను నిండుకాంతితో వెలయుచు లోకమునకు కన్నులపండువు చేయుచున్నది. ఒక్కప్పుడు యము పత్నులమీఁది మోహముచేత మిక్కిలియార్తి చెందిన తనభర్తయగు అగ్నిహోత్రునియొక్క యిష్టాపూర్తి చేయు నిమిత్తమయి స్వాహాదేవి తనమాహాత్మ్యమువలన ఆరుగురు ఋషిపత్నులరూపములఁ దాల్చియు, పరమపవిత్రురా లన్న హేతువుచేత నరుంధతీ దేవిరూపమును మాత్రము ధరించుటకు శంకించినదిగాదా ? సత్కులప్రసూతయు సకల సంపన్నయు నయిన అహల్యాదేవి మనోవైకల్యముచేత పాతివ్రత్యమును పాడుచేసికొన్నందుననే గదా పాషాణమయి పడియుండి చిరకాలము దుఃఖమనుభవించినది ? ఇప్పుడును వివాహసమయములయందు సన్నికల్లు మిషమున నహల్యను కన్యచేతఁ ద్రొక్కించుటయు, నరుంధతీ దేవి నగుపఱచి భక్తిపూర్వకముగా మ్రొక్కించుటయు, వాడుకగానున్నది కాదా? చక్కఁగాఁ బాతివ్రత్యము నొక్కటినిఁ గాపాడుచున్నచో బహువిధము

లయిన యుపవాసాదివ్రతములతోఁ బ్రయోజనములేదు. పాతివ్రత్యరక్షణ మొక్కటే పడఁతులకు పరమోత్కృష్టవ్రతమని ధర్మశాస్త్రములు విధించుచున్నవి. దేవతాచార్యుని భార్యయైన తారాదేవి బుద్ధిమాంద్యముచేత చంద్రునితో వ్యభిచరించినందునఁగదా శాశ్వతమయిననింద ననుభవింపుచున్నది? చేడియలతోఁగూడి జలక్రీడసలుపుచున్న చిత్రరథునిఁ జూచి భ్రమసినందునఁగదా రేణుకాదేవి తనపాతివ్రత్యమును భంగము చేసికొని యిసుకతోఁ గుండను జేయలేక తుదకు ఱట్టుపడి పరశురామునిచేత ఖండింపఁబడినది? ద్రౌపదీదేవి కర్ణుని యందుఁ గన్నిడినందునఁగదా తపోధనున కుపయోగపడు ఫలమును వృక్షమున కెక్కింపలేక సిగ్గుపడినది? కాఁబట్టి యత్నపూర్వకముగా పాతివ్రత్యమును రక్షించుకోవలసినది స్త్రీలకు ముఖ్యకర్తవ్యము. మృతులయినవారిని మరల బ్రతికింపవలెనన్నను హరిహరబ్రహ్మలను రక్షించవలెనన్నను భూతముల నెల్లఁ దలక్రిందులుగాఁ జేయవలెనన్నను పతివ్రతల కొక లక్ష్యముకాదు. పాతివ్రత్యము బ్రహ్మనిష్ఠతో సమానమని పెద్దలు పలుకుదురు. సర్వోత్కృష్ట మగు బ్రహ్మనిష్ఠ పురుషులకుఁ జిత్తశుద్ధిని గలిగించి పూజ్య మగు మోక్షసామ్రాజ్యము నను గ్రహించునట్లే పాతివ్రత్యము సతులకు పరమపదమొసంగ నోపును. ఏకపత్నీవ్రతు లగువారికి నన్యస్త్రీసహవాస మెట్లు విసర్జనీయమో ఆప్రకారమే పతివ్రతలకు సహితము పరపురుషసాంగత్యము సర్వదావర్జనీయము. ఏకాంతమున నేకాసనమున నిందు కొమారునితో నైనను గూర్చుండుట కులభామినికి యుక్తముగాదు. ధనికుఁడయినను, నిర్ధనుఁడయినను, రూప

వంతుఁడయినను, రూపహీనుఁడయినను, వివేకియయినను, అవి
వేకియయినను, రోగియయినను, నిరోగుఁడయినను, మఱి యెట్టి
వాఁడయినను, చేపట్టిన పెనిమిటివిషయమున లేశమయిన పార
పొచ్చెములు లేక మిక్కిలి మచ్చికగలిగి యనువర్తింప వలసినది
భార్యకు ముఖ్యధర్మము. భర్త తన కేమిచ్చినను మిక్కిలి సం
తోషపడవలెనుగాని చాలదని యెప్పుడును దుఃఖపడఁగూడదు.
పతి తెచ్చియిచ్చిన వస్తువులను పదిలముగా దాచియుంచి మరల
నాతఁడడిగినప్పుడు నిష్కపటముగా నిచ్చివేయవలెను. బలిభిక్ష
మెప్పుడును దప్పక పెట్టుచుండవలెను. దేవ పితృపూజాకాల
ములయందుఁ దనపతికి ననవరతము శుభములు గలుగునట్లుగాఁ
బ్రార్థింపవలెను. పతియనుమతి లేక దేవతలనుగాని పితరులను
గాని యతిథులనుగాని పూజింపరాదు. పూజించినచో నది
సద్గతి నొందనేరదు. ఈవిషయమున పార్వతీదేవి చెప్పిన యితి
హాసము చెప్పెదను. పూర్వ మొకబ్రాహ్మణున కిద్దఱుముద్ది
యలు గలరు. వారిలో నొక్కతె తనపెనిమిటి యనుమతిప్రకార
ముడఁకువగలిగి నడచుకొనుచుండెను. మఱియొకతె స్వతం
త్రతను వహించి తనయిష్టప్రకారము పితృదేవతాతిథి పూజ
లను జేయుచుండెను. కొంతకాలమునకు పిమ్మట విధివశమున
వారు ముగ్గురును నొక్కపర్యాయమే మృతినొందిరి. అప్పుడు
పతికి హితముగా నడుచుకొన్న సతి పతిపోయిన సుగతికేఁ
బోయెను. పతిసమ్మతికి విరోధముగా నడచుకొన్న రెండవ
పడఁతిని యముఁడు పోఁగూడదని యాటంకపఱచినందున
వెనుకనే నిలిచి కన్నుల నీరు పెట్టుకొని యేడువ మొదలు
పెట్టెను. అది చూచి యతఁడు దయార్ద్రహృదయుఁడయి యూ

మును గనుఁగొని "పతికిసమ్మతిలేని ధర్మము నెప్పుడును సతి చేయఁగూడదు. చేసినయెడల దుర్గతికిఁ బాత్రమగును ఇఁక మీఁద నయినను నీవు బుద్ధి తెచ్చుకొని పతికి హితములగు వాని నిఁ జేసినచో నాతనిగతి నొందఁగల" వని చెప్పఁగా నామె మరలిపోయెను. కాఁబట్టి పతికిసమ్మతముగా ననువర్తింపవలసి నదే సతికి పరమధర్మము అధర్మవర్తనఁగల వనితలు అసురు లని పైశాచులని రాక్షసులని చెప్పఁబడు మూఁడుతెగల వారి కిని సాధారణముగా వ్యభిచారమునం దనవరతము నిష్టము గలిగియుండును. వారిలో నాసురీవర్గమువారు సదా హృదయ మునందు కౌర్య ముంచుకొనియుండుట, ధనధాన్యములను నాశ చేయుట, భోగములయందు కేవల మనురాగము కలిగి యుండుట అసూయపడుట, మొదలగు దుర్గుణములు కలిగిఁ వర్తింతురు. పైశాచికావర్గమువారు మనసునందు క్రోధమును సాధించుట, పతిసుతులయందు ద్వేషము కలిగియుండుట, గృహ కృత్య వర్తనముల నేర్పుచాలకుండుట, కలహములయందిచ్ఛ గలిగియుండుట, మొదలగు దుర్గుణములు గలిగినడుచు కొను చుందురు. రాక్షసీవర్గమువారు లేశమయిన సహనము లేకుండుట, యెల్లప్పుడు కల్లలాడుట, విశేషముగా నిద్ర పోవుట సిగ్గులేక యుండుట మొదలగు దుర్గుణములు గలిగి నడుచుకొనుచుందురు. వీరందఱు నిస్సంశయముగాఁ బతివం శమువారిని నరకమునకుఁ బంపి తాము నరకమునకుఁ బోవు దురు. అట్టి దుష్ప్రవర్తనగల వనితలయినను తుదను తెలివి తెచ్చుకొని పతిభక్తిఁ గలిగి మిక్కిలి యనురక్తితో సత్కృత్య ములుచేసి శాంతినివహించి వర్తించుచున్నచో మునుపుచేసిన

పాపములనుండి తొలఁగిపోయి పురుషునితోఁగూడ స్వర్గలోక మునకుఁ బోవఁగలుగుదురు. అట్లు వర్తింపక పోయినను పతుల యవసానకాలమునం దయినను ఇతర చింత లేకయును మరణము చేసిన పక్షమున వారికి పతి సహితముగా సద్గతి సిద్ధించును"

కృష్ణాకుమారి

ఈవీరబాల మేవాడ దేశాధిపతి యగు మహారాణా భీమసింహుని కూఁతురు. ఈమె ౧౭౯౬-వ సంవత్సరమున మేవాడదేశపు రాజధాని యగు ఉదేపూరున జన్మించెను. జాతకర్మాది సంస్కారములు జరిగినపిదప నాబాలకుఁ గృష్ణ యని నామకరణము చేసిరి. కృష్ణయందు దామెజనని కధికప్రీతి యగుటచే నామె మిక్కిలి గారాబముతోఁ బెరుగుచుండెను. కృష్ణాకుమారి అత్యంత రూపవతిగా నుండెను. ఆమె పెరిగిన కొలఁదిని నామె యందలి యనేక సద్గుణములచే నామె విశేషకీర్తిం గనెను. ఇట్లుండఁగాఁ గొన్ని సంవత్సరముల కాబాల వివాహయోగ్య యయ్యెను. కాన రాణిగారికి గూఁతు వివాహచింత విశేషమయ్యెను. ఆమెయొక్క యసమానరూపమును మృదుమధుర భాషణములును నదివఱకే దేశమంతటను వ్యాపించెను. కాన జనులామెను రాజస్థానమను కొలనిలో నీమె యపూర్వపద్మమని పొగడుచుండిరి.

ఇట్టి కన్యారత్నము నేవరునకు నియ్యవలయునని భీమరాణా మిగుల విచారసాగరమున మునింగెను. ఆయన కిట్టి చింత గలుగుట కొకకారణము కలదు. ఆ కాలమునందా రజపుత్రస్థానమునం గల రాజు లందఱిలో ఉదేపురపు రాణాలు శ్రేష్ఠకులీనులుగా నెన్నఁబడుచుండిరి. తమకంటె నుచ్చవంశీకులకుఁ గన్య నిచ్చిన సరి. లేనియెడల రజపూతులలో మిగుల

నవమానకరముగా నుండును. కాన రాణాగారు సమానవంశీ కుని వెదకుచుండిరి. కాని యట్టి వరునకు విద్యాగుణములు సరిపడవయ్యెను. విద్యాగుణైశ్వర్యములు కలవరుని వెతకినచో వాఁడు కులీనుఁడు గాక పోవుచుండెను. ఇందువలనఁ గన్య నెవ్వరి కిచ్చుటకును కొంతవడి నిశ్చయింప నేరక తుదకు మార్వాడ దేశపు రాణాయగు భీమసింహునకుఁ గన్య నియ్య నిశ్చయించెను. కాని ప్రారబ్ధవశమున నల్పకాలములోనే మార్వాడ భీమసింహుఁడు స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను.

తదనంతరము జయపురాధీశ్వరుఁ డగు రాణాజయసింహుఁడు కృష్ణాకుమారిని తనకిమ్మని యడుగుట కొకదూత నంపెను. ఉదేపురాధీశ్వరుఁడును అందుకు సమ్మతించి కన్యను జయసింహున కిత్తునని చెప్పెను. ఇంతలో మార్వాడ దేశపు సింహాసనము నెక్కిన రాణామానసింహుఁడు భీమసింగున కిట్లు చెప్పి పంపెను. 'ఇదివఱ కీసింహాసనముపై నున్నవానికి కన్య నిచ్చుటకు నిశ్చయించితిరి. విధివశమున నాతఁడు కాల ధర్మము నొందెను. అయినను నీకన్య యీసింహాసనమునకు వాగ్దత్త యయి యున్నది. కాన నాకియ్యవలయును. రాణాభీమసింగుఁడు మార్వాడ రాణాదూతతో మీరాజునకు నాకూఁతు నియ్యనని స్పష్టముగాఁ దెలియఁజెప్పి పంపెను. అందువలన మార్వాడ దేశమునకును మేవాడదేశమునకును వైరము సంప్రాప్తమాయెను. ఆరెండుదేశములయందును సంగ్రామ సన్నాహములు జరుగుచుండెను. ఆసమయమునందు గ్వాలేరు రాజగు సిందే జయపురాధీశ్వరునిపై మిగుల వైరము కలవాఁడయి భీమసింగున కిట్లు వర్తమానమంపెను. "కృష్ణాకుమారిని జయపురపు

రాణా కిచ్చినయెడల నేను మానసింహునకుఁ దోడుపోయి నీ తో యుద్ధముచేయుదును" ఈవార్త విన్నంతమాత్రమున భీమ సింహుఁడు తననిశ్చయమును మరల్చుకుండెను. తనమాటను ఉదేపూరు రాణా లక్ష్యపెట్టకుండుటఁ గని సిందే మిగులకోపించి యుద్ధసన్నాహముతో బయలుదేరి యుదయపురమును సమీ పించెను. సిందే ఉదయపుర ప్రాంతమున విడిసినపిదప కొన్నిదిన ములకు భీమసింగుఁడును సిందేయును నొక దేవాలయములోఁ గలిసి యేమో యాలోచించి జయసింహునకుఁ గన్య నియ్యనని భీమసింగు వర్తమానమంపెను. జయపురాధిపతి తనయాస లన్నియు నిరాశ లగుటవలన మిగుల కోపగించుకొని మానసిం హునితో యుద్ధము చేయుటకై సైన్యము సిద్ధపఱుప నాజ్ఞా పించెను. మానసింహుఁడును యుద్ధమునకు కాలుద్రవ్వుచునే యుండెను. అతని శత్రువులు కొందఱు లక్ష యిరువదివేల సైన్యము పోగుచేసి జయసింహునకు సహాయులైరి. అప్పు డారాజుల కిరువురకును పర్వతశిఖర మనుస్థలమున ఘోరసం గ్రామము జరిగెను. ఆ యుద్ధమునందు మానసింహుని సైనికు లనేకులు జయసింహునితోఁ గలియుటవలన మానసింహుఁడు యుద్ధమునుండి పలాయితుఁ డయ్యెను. ఇట్లు పాఱిపోయి యాతఁడు యోధగడయను దుర్గములో దాఁగియుండెను. జయ సింహునిసేన యోధగడను ముట్టడించి భేదింపఁ దొడఁగెను. కాని యాదుర్గ మభేద్య మగుటచే వారు దానిని భేదింపనేరక మరలిపోయిరి. ఈయుద్ధమునందు జయసింహుని సైన్యము మి గుల నాశ మొందెను. కాన జయపురాధీశ్వరుఁడు తనపురము నకుఁ బాఱిపోయెను. మానసింహుని శత్రుఁడయిన రాజొకఁడు

తనసైన్యములోని నవాబు అమీర్ ఖానను మ్లేచ్ఛునిచే చంపఁబడెను. ఈవిశ్వాసఘాతకుఁడగు తురుష్కుఁడే పిదప ననేక యుక్తులచే నుదేపూర్ రాణాకు ముఖ్యస్నేహితుఁడయి అజితసింహుఁడను నాతనినిఁ గృష్ణాకుమారి తండ్రికడ సేవకునిగా నుంచెను

ఇంత సంగ్రామమయినను జయసింహ మానసింహుల కింకను యుద్ధమునందలి యిచ్ఛ తగ్గదయ్యెను. అందువలన వారిరువురును దళములతోడ ఉదేపురమునకు వచ్చుచుండిరి. కాననాసంగతివిని భీమసింహ రాణా మిగుల చింతతో నాయుభయులను సమాధానపఱుచు నుపాయము విచారింపు చుండెను. ఆయన కేమియుఁ దోచక అమీర్ ఖాను నేకాంతముగాఁ బిలిచి యాలోచన యడిగెను. అప్పు డాదుష్టుఁడు కృష్ణా కుమారని మానసింహున కిచ్చుటొండె, చంపుటయొండె యుత్తమమని చెప్పెను. ఈరెంటిలో కృష్ణాకుమారిని చంపుటయే యుత్తమ మని రాజునకుఁ దోచెను. కాని స్త్రీహత్య జేయుట కాతని సేవకులలో నొకఁడును నొడంబడఁడయ్యెను. భీమసింగుఁడు దౌలతసింగుఁడను సేవకునిం బిలిచి కొమార్తెనుఁ జంప నాజ్ఞాపించెను. అందు కాభృత్యుఁడు ప్రభువును తిరస్కరించి తానట్టిపనిని చేయనని నిశ్చయముగాఁ జెప్పెను. తదనంతరము రాణాగారు యావనసింహుఁ డనువానిం బిలిచి యీ ఘోర కర్మ చేయుమని చెప్పెను. ఈయావనసింహుఁ డట్టికార్యము చేయుటకుఁ దనకిష్టము లేకున్నను రాజాజ్ఞకు వెఱచి దాని కియ్యకొనెను. అంతనాతఁడు చేత ఖడ్గము ధరియించి యాకన్య నిద్రించు గృహమునకుఁ జనెను. కాని యానిద్రించు సౌం

దర్యరాశినిం గనినతోడనే యాతని చేతులాడక ఖడ్గము చేతి నుండి జాఱి క్రిందఁబడ నాతఁ డాకార్యమును మాని మిగుల దుఃఖముతో మరలిపోయెను. తదుపరి అమీర్ ఖాను దుర్మంత్రము వెల్లడికాఁగా రాజసతి దుఃఖమునకుమితము లేదయ్యెను.

రాజభవనమునం దంతటను దుఃఖమయముగా నున్నను కృష్ణాకుమారి ముఖమునం దెంతమాత్రమును మృత్యుభీతి కానరాదయ్యెను. ఆమె యెప్పటివలె సంతోషముగా నాడుచు, పాడుచుఁ జెలులకు నీతులను బోధించుచుఁ గాలము గడుపుచుండెను. నీకూఁతును విషప్రయోగమువలనఁ జంపుమని రాణాగారికి అమీర్ ఖా నాలోచన చెప్పెను. అట్టినీచకృత్యము రాణా గారికి సమ్మత మగుటవలన నొకబంగారుగిన్నెలో విషము పోసి దాని నాయనబిడ్డకడ కంపెను. దానిని కృష్ణాకుమారి సన్నిధికిఁ దెచ్చిన సేవకుఁ డీవిషము మీతండ్రి మీకొఱకుఁ బంపెనుగాన దీనిని మీరు స్వీకరింపవలయునని చెప్పఁగా నాబాల తండ్రియాజ్ఞ శిరసావహించి యావిషపాత్ర నాభృత్యుని చేతినుండి తీసికొని పరమేశ్వరునిఁ బ్రార్థించి తండ్రికి ధనా 'యుష్య సమృద్ధియగుంగాత యని యావిషము నామె త్రాగెను. విషప్రాశనానంతరమునందు సహితమామె మరణభయము నొందక తనయిష్టదైవమునుఁ బ్రార్థించుచుండెను. ఇంతలో నామెతల్లి శోకించుట విని యాబాల తల్లి కిట్లు సమాధానము చెప్పెను. "అమ్మా! నీవేల శోకించెదవు ? దుఃఖమెంత త్వరగాఁ దగ్గినంత మంచిది. నేను క్షత్రియవీరుని బిడ్డనుగాన మరణమునకు వెఱవను. ఈశరీరము పుట్టినప్పుడే చావు సిద్ధము. ఇఁక నాచావునకై వగచిన నేమిఫలము" ఇట్టివాక్యములచేఁ దల్లికి

సమాధానము చెప్పుచు నవ్వుచు నుండునేకాని యాబాల యావిషముచే మృతి చెందదాయె. అంత రెండవభృత్యుఁడు మఱియొకపాత్రలో విషము పోసికొని వచ్చి యామెచే త్రాగిం చెను. కాని యందువలనను ఆమె మరణ చిహ్నము కాన రా దయ్యెను.

తుద కామె చావనందునను సమరసమును నొకభయం కరమయిన విష మామె కిచ్చిరి. దానిని త్రాగినవెంటనే యాక న్యారత్నముయొక్క పవిత్రచరితము ముగిసెను. కాని కృష్ణా కుమారి ధైర్యము, నిర్భయత్వము, సత్యశీలయు, దేశముకొఱ కుఁ దండ్రికొఱకుఁ జూపిన యాత్మత్యాగమును మొదలగునవి యీప్రపంచమునం దుండి యామె కీర్తిని నజరామరము చేయునున్నవి.

మైనలదేవి

ఈయుదాత్తచరిత ౧౦౭౨-వ సంవత్సరప్రాంతమునం దుండెను. విదర్భదేశమున చంద్రపురంబు గలదు. అచటి రాజగు జయకేశునను మైనలదేవియను కూఁతురు కలదు. ఈమె యుక్తవయస్కురాలు కాఁగా తండ్రి యామెకొఱకు సకల రాజపుత్రుల పటములను దెప్పించెను. వానిలో ఘూర్జరా (గుజరాతి) ధిపతియును, చాలుక్యవంశీకుఁడునగు కర్ణరాజు రూపమామెకధిక ప్రియమగుటవలన నామె తనపటము నొక విప్రునకిచ్చి యారాజున కంపెను. కర్ణుఁడును మైనలదేవి సౌందర్యమును మెచ్చుకొని యావిప్రుని మిగుల సన్మానించి యామెను వివాహమాడ సమ్మతించెను. ఆవార్త దెలిసినవెంటనే మైనలదేవి ఘూర్జరదేశమున కరుగఁగా నచటనే కర్ణరాజునకు నామెకు వివాహమయ్యెను. వివాహానంతరము రోజు క్రొత్త పుష్పము నాఘ్రాణించు పురుషస్వభావము ననుసరించి కర్ణరాజునకు మైనలదేవియందలి ప్రేమతగ్గెను. అట్టిసమయము నందు మైనలదేవికిఁ గలిగిన దుఃఖమువలన నామె యనేక పర్యాయములు జీవితముపై రోసెనుగాని యత్తగారి హితబోధ వలనను, ఆత్మహత్య దోషమని యెఱిఁగిన దగుటవలనను ఆమె యెన్నఁడును తనమరణమునకుఁ బ్రయత్నము చేసినది కాదు. ఇట్లు కొన్ని దినము లరిగినపిదప ముంజలాయను భోగకాంతపై రాజునకుమక్కువగలదని ముంజలుఁడను మంత్రికిఁ దెలియఁగా నాతఁ

డు మైనలదేవియొక్క సద్గుణములం గని మిగుల కనికరించి ముంజలా
యను నెపమున రాణినే యాతనికడ కంపెను. రాజును వేషాం
తరములో నున్న భార్యను భోగభామినిగా నెంచి నాఁడామెతో
మిక్కిలి సంతోషముగాఁ గాలముఁ గడపెను. మైనలదేవియు
నాతని యుంగరమును గుర్తుగాఁ గొనెను. పరమేశ్వరుని యను
గ్రహమువలన నాఁటితో మైనలదేవి గర్భమును ధరియించెను.
తదనంతరము కొన్ని కారణములచే వేశ్యాసంభోగము చేసినం
దునకయి రాజు మిగుల పశ్చాత్తాపము నొందెను. తద్దోషపరి
హారార్థ మారాజు బ్రాహ్మణానుమతంబున నైమతప్తప్రతిమల
నాలింగనము చేసికొనుటకు సహితము సిద్ధమయ్యెను. కాని
మంత్రి నిజముగా జరిగినసంగతిఁ దెలుపఁగా రాజుమనసు
శాంతిఁబొందెను. అటుపిమ్మట రాణి ప్రసవమై కొమరునిఁ
గనెను. ఈచిన్నవానిపేరు సిద్ధరాజ జయసింగని పెట్టిరి.

ఈచిన్నవాఁడు బాలుఁడయి యున్నసమయముననే కర్ణ
రాజు ౧౦౯౪వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. పతిమరణము
వలన మైనలదేవికిఁ గలిగిన దుఃఖమునకుఁ బారములేదు. కాని
యట్టిసమయముననే యామె తనదుఃఖమును దిగ్రమింగి రాజ్య
భారమును వహించి ప్రజలను సుఖపెట్టవలసిన దయ్యెను. అదె
లయన కర్ణరాజు ననంతరము బాలుఁడగు సిద్ధరాజ జయసింగు
నికిఁ బట్టము గట్టి యాతనిపేర కర్ణరాజునకు మాతులుఁడగు
మదనపాలుఁ డనువాఁడు రాజ్యము నడుపుచుండెను. కాని
యాతఁడు విచారశూన్యుఁ డయినందున ప్రజలకు న్యాయము
దొరకకుండెను కాన సామంతుఁడను ప్రధానుఁ డొకఁడు
బాలరాజును తనస్వాధీనము చేసికొని మిగులచాతుర్య

ముతో మదనపాలుని నొక సేవకునిచేఁ జంపించెను. ఇందువలన రాజ్యపాలనము మైనలదేవిపైఁ బడెను. మైనలదేవియు మిగుల దక్షతతో రాజ్యము నడుపుచు ప్రజలను బిడ్డలవలె నేలుచుండెను. మైనలదేవి, సామంతి, ముంజ, ఉదా యను ముగ్గురు జైనమంత్రుల సహాయముచే న్యాయముగా రాజ్యశాసనముల నేర్పఱచి ప్రజలను తదనుసారముగాఁ బ్రవర్తింపఁ జేసెను. ఆమె మోనరసమను తటాక మొకటియు, మలావను చెఱువొకటియుఁ ద్రవ్వించెను. వీనిలో మలావను తటాకము కట్టునెడ నొక వేశ్యగృహము పడఁగొట్టినఁగాని యది యందముగాఁ గట్టుటకు వీలులేకుండెను. కాన రాణిగా రా వేశ్యకు మిగుల ధనమిచ్చి దానియిల్లు గొనుటకు మిక్కిలి యత్నహించెను. ఆవేశ్య తా నాధనముతీసికొని గృహము నియ్యననియు, మీరు తటాకము కట్టుటవలన మీ కెట్టికీర్తి కలుగునో దాని నడ్డగించుటచే నాకును నట్టికీర్తియే కలుగుననియు చెప్పెను. రాణిగారు న్యాయప్రవర్తనయందే చిత్తము కలదిగాన నెవరియా స్త్రీయందు వారికిఁ బూర్ణాధికారము గలదని యెంచి వేశ్య నెంతమాత్రమును నిర్బందిపెట్టక దానియిల్లు వదలి చెఱువును వంకరగాఁ గట్టించెను. ఈ న్యాయమువలన నేఁటికిని ఆప్రాంతమునందలి ప్రజలు "న్యాయముఁగన నిచ్ఛగలవారు మలావతటాకముచు గనవలెనని" చెప్పుదురు.

ఆమె ప్రధానులును రాణిగారి యనుజ్ఞప్రకారము అనేక ధర్మకార్యములఁ జేసిరి. ఒకానొకసమయమునందామె సోమనాథమునకుఁ బుత్రసహితయై యరిగి భాలోడను గ్రామమున యాత్రికులకుఁ బన్నువలనఁ గలుగు బాధలఁగని కొమా

రునిచే పన్ను విడుచునటుల ధారపోయించెను. ఇట్లీసతి రాజ్యము నేలి యనేక సత్కార్యములఁజేసి కొమారుని రాజ్యసూత్రముల నిచ్చి మిగుల వృద్ధయయి కాలధర్మము నొందెను.

రఖమాబాయికిబే

రాజకార్యధురంధరత్వమునకయి ప్రఖ్యాతి గాంచి యీ సాధ్వి క్రీ. శ. ౧౭౬౮గివ సంవత్సర ప్రాంతమున ఖాన్ దేశము నందలి పారోళే యను గ్రామమున జన్మించెను. ఈమె తండ్రి పేరు బాళంభట్టు; తల్లి పేరు సావిత్రిబాయి. బాళంభట్టు భైక్షుక వృత్తితో జీవనము చేయుచుండెను. రఖమాబాయియొక్క బాల్యేతిహాస మేమియుఁ దెలియదు. ఈమెకుఁ దల్లిదండ్రులు భివరాబాయియని నామకరణముచేసిరి. భివరాబాయిని విఠల్ మహాదేవను నతని కిచ్చి వివాహముచేసిరి. వివాహానంతర మీమెకు రఖమాబాయి యనునామాంతరము గలిగెను. భర్త జీవిత కాలమునందు నీమెబుద్ధివైభవ మంతగాఁ బ్రకాశింపకున్నను, ఈమె భర్త కనేక పర్యాయములు రాజ కార్యములయందుఁ దోడుపడెనని మాత్రము తెలియుచున్నది.

క్రీ. శ. ౧౮౨౬వ సంవత్సరమున విఠల్ మహాదేవ్ గతించెను. ఆయనమరణమునకుఁబూర్వమే జ్యేష్ఠపుత్రికకొమారుఁడగు గణేశవిఠల్ జోగ్ అను పిల్లవానిని దత్తపుత్రునిగా స్వీకరించెను. తదనంతర మల్పకాలములోనే మహారాజ్ మల్హార రావ్ హోళకర్ గారు గణేశవిఠలునకు తమదివాన్ గిరినిచ్చిరి. అప్పు డాయన బాలుఁడగుటవలన రాజ్యవ్యవస్థనంతను రఖమాబాయిగారే చూచుచుండిరి. అటుతరువాతఁ గొన్ని దినములకు రావ్ జీతియంబకను నాతనిప్రోత్సాహమువలన గణేశవిఠ

లని దివాణ గిరినుండి తీసి ఆపని రావ్ జీ త్రియంబకున కిచ్చిరి. పిదప రఖమాబాయి తన ద్రవ్యముతో వర్తకము చేసి దాని నధికముగా వృద్ధిపఱుపఁ జొచ్చెను. ఆమెవర్తకశాలలు హిందూస్థానమునం దంతటను నుండుటయేగాక చీనా దేశము నందు సహిత ముండెను. ఈవర్తకమువలన ప్రతిదినము లక్ష యిరువదియైదు వేల లాభము కలుగుచుండె ననియెదరు. ప్రతి వర్తకశాలకును లక్షరూపాయిలు మూలధనము (అసలు) గా నుంచి ఆధనముతో నతఁడు సంపాదించు లాభములోఁ గొంతభాగ మాతనికి నిచ్చునట్లుగా నేర్పాటు చేసినందున నాశాలాధికారులు కపటము చేయక వర్తకము చక్కఁగా నడుపుచుండిరి. ఇట్లు ౧౮౨౭వ సంవత్సరమునుండి ౧౮౩౩వ సంవత్సరము అక్టోబరు నెలవఱకును ఆమె తనవ్యాపారమునే చక్కఁగాఁ జేసికొనుచుండెను.

౧౮౩౩వ సంవత్సరము అక్టోబరు నెలలోనే మహారాజ్ మల్హార్‌రావు హోల్కర్ గారు దివి కరిగిరి. ఆయన పుత్రులు లేక గతించినందున నాతనిభార్యగౌతమ బాయియు తల్లి కేసరిబాయియు నాలోచించి మార్తాండరావను చిన్నవానిని దత్తు సిగాఁగొనిరి. అప్పుడు రఖమాబాయి రాజమాతకు మిక్కిలి సహాయము చేసెను.

ఈసంధికాలములో నదివఱకు మహేశ్వరయను పట్టణమునందు రాజనిర్బంధములో నుండిన హరిరావ్ హోల్కరను నాతఁడు బంధముక్తుఁడయి వచ్చి రాజ్యము చేయసాగెను. అప్పుడు కొన్ని కారణములవలన రఖమాబాయి యిందూరు

నుండి వెడలి ఉజ్జయినిలో నాంగ్లేయుల యాశ్రమమునం దుండ
వలసినదాయెను.

ఈమె యుజ్జయినిలో నుండినకాలమునందు నచట ననేక
గృహములను గట్టించెను. క్షిప్రానదీతీరమున నొకఘట్టము
కట్టించి యచట గంగయొక్క మూర్తిని స్థాపించెను. రఖమా
బాయిగా రచట నొకయన్నసత్రమును సహితము స్థాపించిరి.
ఇది యంతయుఁగాక యామె గ్రామమునందలి బీదసాదల నర
యుచు వారికి సహాయము చేయుచుండెను.

౧౮౪౩వ సంవత్సరమున హరిరావ్ మహారాజుగారు
స్వర్గస్థు లయిరి. తనుపరి ఖండేరావుగారు సింహాసనారూఢు
లయిరి. అప్పుడు హరిరావు కాలమునందు జప్తుచేయఁబడిన
రఖమాబాయిగారి యగ్రహారము వారికి మరల నియ్యఁ
బడెను. కాన నామె మరల నిందూరునకు వచ్చెను.

రఖమాబాయి తనద్రవ్యమును హోల్కరుకు బదు
లిచ్చెను. అది నేఁటివఱకుఁ దీర్పఁబడుచున్నది. ఇదిగాక యామె
రాజపుతానాయందలి మధ్యహిందూస్థానమునందలి సంస్థాని
కుల కనేకుల కనేకలక్షలధనము వడ్డికి నిచ్చి వారి నందఱిని
దనకు ఋణులను జేసి వారిచే మిగుల గౌరవింపఁబడుచుండెను.
ఇప్పటికిని నామె వంశీకులను సంస్థానికు లందఱు తమతో
సమానముగా మన్నింతురు.

౧౮౪౪వ సంవత్సరమున క్రొత్తగా సింహాసనారూఢుఁ
డయిన ఖండేరావు మృతినొందెను. అప్పుడు రాజ్యమునకు
వారసులు లేక యున్నందున నచటివారి కందఱకును మిగుల
విచారముగా నుండెను. ఆసమయమునందు రఖమాబాయియు,

ఆమెకు సహోదరతుల్యుఁడయిన రెసిడెంటు దొరగారును రాజ్యమునకు వారసుని నేర్పఱుచుటకై చేసిన కష్టము వారికే తెలియవలెను. కాని తదితరులకు తెలియఁజాలదు. ఏప్రెల్ నెల ౮-వ తేదిని వేడ్ (ఇది రెసిడెంటుపేరు) దొరదాకినచటి నుండి మార్చి యాస్థలమునకు హ్యామిల్టన్ దొరను బంపిరి. అప్పుడు వేడ్ దొరగారు హామిల్టనును తనతోఁదీసికొని రఖమాబాయివద్దికి వచ్చి యామెకు సహాయము చేయవలసినదని హ్యామిల్టన్ గారితోఁ జెప్పి నీ యిచ్ఛ యేమియని రఖమాబాయిని నాతఁడడిగెను. అప్పుడామె సంస్థానమువిషయమయి తనకుఁ గలవిచారమును వెల్లడి పఱచెను. అందుపై నాదొర సంస్థానము కొఱకు వారను నేర్పఱుచుటయందు రఖమాబాయికి సహాయము చేయుమని హ్యామిల్టను గారితోఁ జెప్పెను. అందుపై భావుహోళకర్ గారి యిద్దఱు పుత్రులలో నెవరిని పెంచుకొనవలయునని యోచన కొలఁదిరోజులు జరుగుచుండెను. వారిలోఁ జిన్నవానిని మెచ్చి రఖమాబాయి చూపఁగా వానినే దత్తపుత్రునిగాఁ గొనిరి. ఈయనయే తరువాత తుకోజీమహారాజని ప్రసిద్ధుఁడయ్యెను. తుకోజీరావు యావజ్జీవము రఖమాబాయిగారి యుపకారము మఱవక యామెను నామె వంశీకులను మిక్కిలి మన్నించుచుండెను.

కొమారుఁడు పెద్దవాఁడయి వ్యవహారము చేయ మొదలుపెట్టినపిదప రఖమాబాయి దానధర్మములయందే తనదృష్టి నిలిపి కాలము గడుపుచుండెను. ఆమె హరిద్వారమునుండి రామేశ్వరమున కరుగుత్రోవలోనికి ననేకుల నంపి యక్కడక్కడ అన్నసత్రములను కట్టించెను. కాశియందొక దేవాల

యమును కట్టించి దానిలో విఠ్ఠలమూ ర్తిని స్థాపించెను. కాశీ యందలియు నితర స్థలముల యందలియు వర్తకశాలలలోఁ గొంతధనము ధర్మముక్రింద వ్యయపఱుపఁ బడుచుండెను.

ఇట్లు కొంతకాలము గడపిన పిదప నామెకు ద్వారకా యాత్రకుఁ బోవలయునని బుద్ధి పుట్టెను. అంత నామె మిగుల వైభవముతో నాయాత్రకుఁ బయలుదేఱెను. ఆమె పోవు చుండఁగా గాయకవాడ మహారాజామెను మిగుల నాదరము తోఁ బిలచుకొని పోయి తగినమర్యాదలు చేసిపంపెను. అచటి నుండి పోవునపుడు త్రోవలో నీళ్ళు దొరకనిచోట్ల నెల్ల నీమె బావులు త్రవ్వించి యూరివారికిని బాటసార్లకును గలయిబ్బం దులను దొలఁగించుచుఁ జనెను. అచటియాత్ర సాంగముగాఁ జేసికొని పోయినదారినే తిరిగి స్వగ్రామము చేరెను.

వి. శ. ౧౯౦౮వ సంవత్సర మాషాడశుద్ధ యేకాదశి రోజున నీపవిత్రురాలగు సాధ్వి పుణ్యలోకమున కరిగెను! మరణసమయమునం దామెకు రమారమి ౫౭ సంవత్సరముల వయస్సుండెను. ఆమె మృతి నొందినందున నాపట్టణమునం దలి ప్రజ లందఱును మిగుల దుఃఖించిరి.

రఖమాబాయిగారికి నిద్దఱుపుత్రిక లుండిరి. వారిలో పెద్దదియగు జీజీబాయిని బాపూసాహెబ్ పణశీకర్ గారికి నిచ్చి వివాహము చేసిరి. రెండవదగు చిమూతాయిని నానాసాహెబు కాకిర్డేగారికి నిచ్చి వివాహము చేసిరి. వారిలో పెద్దామె కొమారుని రఖమాబాయిగారు పెంచుకొని యతనికి గణపతి రావు లేక దాజీసాహెబ్ కిబేయని పేరుపెట్టిరి. చిన్నకూఁతురి వంశముసయితము వృద్ధిపొందుచునే యున్నది.

నాచి

ఈవిద్వాంసురాలు ఏలేశ్వరోపాధ్యాయుల రెండవ కూఁతురు. ఏలేశ్వరోపాధ్యాయులు ఆంధ్రబ్రాహ్మణుఁడు; మిక్కిలి విద్వాంసుఁడు; ఈయన నివాసస్థలము ఏలేశ్వరపురము. ఈఏలేశ్వరపురము శ్రీశైలమునకుఁ బశ్చిమమున నుండును. ఈయన విద్యార్థులకుఁ జెప్పు సంస్కృతము నిత్యమును విని యీతని యింటివారందఱును సంస్కృత మతి స్వచ్ఛముగా మాటాడుచుండిరఁట. ఈయనయే మన యాంధ్రదేశమునం దంతటను నాడులభేద మేర్పఱచి యాయా నాడులలోనే వివాహాదికములగునటుల నిబంధనఁ జేసెనని చెప్పెదరు. ఆవిభాగంబులు నేఁటివఱకును మనదేశమునఁ బ్రచారములో నున్నవి. ఈయనకుఁ బుత్రసంతతి లేదు. ముగ్గురుబిడ్డలుమాత్ర ముండిరి.

ఏలేశ్వరోపాధ్యాయులు శా. శ. ము యొక్క ౭వ శతాబ్దమునం దుండినట్లు తెలియుచున్నది. కాన నాచి సహిత మాశతాబ్దములోనిదనియే యూహింపవలసియున్నది. ఈమె యాంధ్రబ్రాహ్మణ స్త్రీయైనను నీమె చరితమున కాంధ్రదేశమునం దెచటను సాధనములు దొరకకపోవుట కొంతయు వ్యసనపడుచు మహారాష్ట్రమునందు దొరకిన యాధారమువలన నీమెయల్ప చరితము వ్రాయవలసినదాన నైతిని. ఈమె బాలవితంతువు కాన తండ్రి యీమె దుఃఖము తెలియకుండుటకై యీమెను విద్వాంసురాలినిగాఁ జేయఁదలఁచెను. అటులఁ దలఁచి

యేలేశ్వరోపాధ్యాయులవా రామెకు విద్యనేర్ప మొదలు
పెట్టిరి. కాని విద్య త్వరగా రాకుండినందుల కామె మిగుల చిం
తించి విద్యార్థులకు బుద్ధివైభవము కలుగుటకై తండ్రి చేసి
యుంచిన జ్యోతిష్మతియను తైలము నెవ్వరికినిఁ జెప్పక త్రాగె
ను. అందుపై నామెకు దేహతాప మతిశయిల్ల నింటిలోనుం
డిన బావిలోఁ దుమికెను. తదనంతరమున నింటిలోనివా
రామెను వెదకి యెందునుగానక తుదకు బావిలో చూచిరి.
అప్పటి కామె తాపము కొంత చల్లారినందున నామెకుఁ దెలివి
వచ్చి వారికిఁ దనవృత్తాంతమునంతను జెప్పెను. అది విని తండ్రి
యామె నాబావిలో మరి కొన్ని గడియలుంచి బైటికిఁ దీసెను.
నాఁడు మొదలామెకు విశేషమైన తెలివియు జ్ఞాపకశక్తియుఁ
గలిగినందున నాచి తండ్రియొద్దఁగల సంస్కృత విద్యనంతను
నేర్చెను.

విద్యావతియైనపిదప నీమెకుఁ దీర్ఘయాత్రలు చేయవల
యునని బుద్ధి పొడమఁగాఁ దండ్రియందున కంగీకరించి యామెను
యాత్రలకంపెను. నాచియుఁ దీర్ఘాటనమునుఁ జక్కఁగాఁ జేసికొని
వచ్చుచుండెను. అప్పుడు కాశీ మొదలగుస్థలములయం దీమెకు
పండితులతో వాదముచేయుట సంభవించెను. అప్పు డా
విద్యావతి వారి నోడించి మిగుల మెప్పుగాంచెను. ఇదిగాక
యాపండిత ఢిల్లీ యాగ్రా మొదలగు స్థలముల కేగి రాజసభల
యందు విద్వాంసులతో వాదముచేసి గెలిచి విశేష బహు
మతులందెను. ఆమె యాంకానుక లన్నియుఁ దీసికొనివచ్చి తం
డ్రికిఁజూపి యతనికిఁ దన యాత్రా వృత్తాంతమంతయు వినిపిం
చెను. బ్రాహ్మణుఁడు కొమార్తెకుంగల వైధవ్యదుఃఖమునం

తను మఱచి తనకూఁతును పుత్రునిగా నెంచి యాఁమె యిట్టి విద్యాసంపన్న యగుటకు మిగుల సంతోషించెను. ఈమె తన చరిత్రము ననుసరించి నాచినాటక మను నొకనాటకమును సంస్కృతమున రచియించెను. ఈమె విద్యాసంపదలచే మిక్కిలి వైభవముగాంచినందున నేలేశ్వరోపాధ్యాయులకుఁ బుత్రులు లేని కొఱఁత తెలియకుండెను.

సరసవాణి

ఈ పండిత తనభర్తయగు మండన మిశ్రుడు శంకరాచార్యులవారితో వాదముచేసి యోడిపోఁగాఁ దా నాచార్యులతో వాదించెను. ఈమెకుఁగల యసమానపాండిత్యమును సౌందర్యమును గని లోకు లీమెను సరస్వతి యవతారమని తలఁచిరి. అందువలన వా రామెను ఉభయభారతి యని పిలుచుచుండిరి. ఈమె యాదిశంకరుల వారితో సమకాలీనురాలయిసందువలన శంకరులవారి కాలనిర్ణయమే యీమె కాలనిర్ణయమని వేరుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు. అది శంకరులవారు క్రీ. శ. ౭వ శతాబ్దమునందుండిరని కొందఱును, ౮వ శతాబ్దమునందుండిరని కొందఱును, ౯వ శతాబ్దమునందుండిరని కొందఱును జెప్పుచున్నారు. కాని కొన్ని యాధారములవలన నాదిశంకరులవారు క్రీ. శ. ౮వ శతాబ్దాంతమునను ౯వ శతాబ్దాదిని నుండినట్లు పండితు లనేకులు నిర్ణయించియున్నారు.

శోణనదితీరమునందుండు విష్ణు శర్మయను బ్రాహ్మణునకు సరసవాణి యొక్కతెయె కూఁతురు. అందువలన నతఁడామెను కడుగారాబముతోఁ బెంచుచుండెను. తల్లిదండ్రు లామెకు సకలవిద్యలను నేర్పిరి, సాంఖ్య, పాతంజల, వైశేషిక, న్యాయమీమాంసా, వేదాంతములనెడి యాఱుశాస్త్రములును, వ్యాకరణాది షడంగములును, కావ్యనాటకములును,

ఇతర విద్యలన్నియు నామె నేర్చెను. ఇందువలన లోకులామె ను గని యద్భుతపడుచుండిరి.

ఇట్లు విద్యారూపగుణ సంపన్నయగు నాచిన్నది వివాహ యోగ్యయయ్యెను. అప్పు డామె గుణవంతుఁడును, సురూ పవంతుఁడునునగు విశ్వరూపాపరనామము గలమండనమిశ్రుని ఖ్యాతిని బ్రాహ్మణులవలన వినెను. మండన మిశ్రుఁడును సరస వాణియొక్క సద్గుణములు వినెను. అందువలన వారికి నుభ యులకును నొకరి నొకరుచూడ వలయునని యభిలాష జనిం చెను. కాని వారు తమతండ్రుల కాసంగతిఁ దెలుపుటకు సిగ్గు పడి తమలోఁ దామే కృశింపుచుండిరి.

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడచినపిదప తమపిల్ల లిట్లు కృశిం చుట కేమికారణమోయని వారి జననీజనకులు చింతించి యొక దినమునందు దాని కారణమును చెప్పక తప్పదని వారిని వారి తండ్రులు బలవంతపఱుపఁగా వారు నిజమయినకారణమును దెల్పినవారైరి.

అందుపై హేమమిత్రుఁడు సరసవాణి తండ్రియొద్దకి కన్యకను విచారింప నిద్దఱు బ్రాహ్మణుల నంపెను. వారికి విష్ణు శర్మ తగినమర్యాదలుచేసి యాగమనకారణ మడుగఁగా వారు ను తాము వచ్చినసంగతి నతని కెఱిఁగించి పిల్లను మండనున కిమ్మని యడిగిరి. అందున కతఁడు తనభార్య నడిగి నిశ్చయించి చెప్పెదనని వారితోఁజెప్పి యామెనడుగఁగా నాయువతి యిట్లు నియె.

"ధనము, కులము, శీలముగల వానికిఁ బిల్ల నియ్యవలె నని శాస్త్రములయందును, వ్యవహారమునందును బ్రసిద్ధియే

కదా? ఈపిల్లఁడు దూరముననుండువాఁడు. ఇతని కులశీలములు మనకుఁ దెలియవు. కనుక నిందునగుఱించి యేమి చెప్పఁగలను” అందు కతఁడు మండనమిశ్రుని విద్యాప్రభావమును బొగడి ధనమునకన్నను విద్యయే శ్రేష్ఠమనిచెప్పెను. అంత నాదంపతు లిరువురును కౌమార్తికా సంగతినిఁ దెలిపి యామెమనో భావము నెఱుఁగఁ దలఁచి యామె సన్నిధి కరిగి యాసంగతి నామె కెఱుకపఱచి నీ యభిప్రాయమేమని యడిగిరి. వారా వార్త చెప్పినతోడనే యా బాల కపరిమితసంతోషము కలిగి యాసంతోషమున కామె మనసునం దిముడుటకుఁ జోటుచాలక రోమాంచరూపమున బయిటఁ బడెను. దానివలననే నామె యభిప్రాయమును వారెఱిఁగి యావచ్చిన బ్రాహ్మణులకుఁ దోడుగా నొకబ్రాహ్మణుని వరునిఁ జూచుటకును, లగ్ననిశ్చయము చేయుటకును బంపిరి. నాఁటికిఁ బహునాల్గవ దివసంబున దశమినాఁడు శుభచంద్రయుక్తమైన ముహూర్తము వ్రాసి గణితమునందుఁ బ్రవీణయైన సరసవాణి తమబ్రాహ్మణుని చేతి కిచ్చెను.

అంత నాబ్రాహ్మణులు మువ్వురు కొన్నిదినములకు మండనమిశ్రగ్రామముఁ జేరి యతనితండ్రికి శుభలేఖ నందిచ్చిరి. ఆయన దాని జదివికొని సంతసించి శుభదినమునందు బంధువర్గముతోఁ దరలిపోయి కౌమారికుని వివాహము చేసెను.

కూఁతు రత్తవారింటి కరుగునపుడు సరసవాణి తల్లి దండ్రు లామె కిట్లు బోధించిరి. “ప్రియకుమారీ! నేఁటినుండియు నీకు నపూర్వమైనదశ ప్రాప్తమయినది. ఈసుస్థితికి యోగ్యమైనటుల నీవు ప్రవర్తింపుము. బాల్యమునందలి క్రీడలు

విడువుము. ఏలయనఁగా అట్టి నీయాటలు మాకు సంతోష
జనకములైనటుల నితరులకుఁ గానేరవు. స్త్రీలు వివాహమున
కన్నఁబూర్వము తల్లిదండ్రుల యాజ్ఞలో నుండవలయును. తద
నంతరము వారికిఁ బతియేగతి. కనుక నీవు పతి యాజ్ఞలో నుం
డుము. ఇందువలన నీకు నుభయలోకములలోఁ గీర్తి కలు
గును. పతికంటెను మొదట లేచి స్నానము చేయుము. అతఁ
డు భోజనము చేయనిది భోజనము చేయకుము పతి గ్రామాం
తరము వెళ్ళినయెడల భూషణాదులను ధరియింపకుము. ఇటుల
నరుంధత్యాది పతివ్రతలు నడిచినటుల నడుచుటయే నీకు
భూషణము. పతి కోపగించినయెడల మాఱు మాటాడకుము.
ఆయన కోపమునంతను నోర్చుకొనుము. ఇటులఁ జేసిన నతఁ
డు నీపైఁ గోపమును వదలి ప్రేమింపఁగలఁడు. శాంతితో
సాటి యేదియును లేదుసుమా. పతి యింట లేకుండినప్పుడు
నతిథులెవరయిన వచ్చినయెడల వారినిఁ దిన్నఁగా సన్మానించి
యాదరించి పంపవలయును. అటులఁ జేయనిపక్షమున వారిలో
నెవరయిన మహాత్ము లుండినయెడలఁ గులదాహమగును. అత్త
మామలను తల్లిదండ్రులవలెఁ జూడుము. బావమఱఁదులను
నన్నదమ్ములవలెఁ జూడుము. వీరికిఁ గోపము వచ్చినయెడల
నీకును,నీభర్తకును నెంత యన్యోన్య ప్రేమముండినను మీలో
భేదము పుట్టింతురు."

ఇట్లు వారు కూఁతునకు బుద్ధులుగఱపి యామె నత్త
వారియింటి కనిపిరి. ఆభార్యాభర్తలు తమనగరమునకు నరిగి
గృహస్థాశ్రమమును జక్కఁగా నడుపుచుండిరి. ఇట్లు కొన్ని
సంవత్సరములు గడచినపిదప నీదంపతుల విద్యాప్రావీణ్యము

లోకమంతటను వెల్లడియైనందున శంకరులవారు వీరితో వాదించి గెలుపొంద నెంచి యాగ్రామమునకు వచ్చి నీళ్లు గొనిపోవుచున్న యువతులను మండనమిశ్రునిగృహ మెచట నని యడుగఁగా వా రిట్లు చెప్పిరి:—

"ఎవని ద్వారమునందుఁ బంజరమున నుంచఁబడిన ఆఁడు చిలుక వేదము స్వతఃప్రమాణమా పరతఃప్రమాణమా యని చర్చించుచుండునో యాగృహమే మండనమిశ్రునిదని తెలిసి కొనుము."

"పూర్వకృత కర్మవలన, మన మిప్పుడు చేయుకార్యమునకు, ఫలము కలుగునా లేక పురుషప్రయత్నము వలన ఫలము కలుగునా యని యేద్వారములోఁ బంజరస్థులయిన శుకయువతులు వాదించుచుండునో యదేగృహము మండన పండితునిది యనుకొనుము."

"జగత్తు నిత్యమా యనిత్యమా యని యాఁడురామచిలుక లే గృహముయొక్క సింహద్వారమునఁ బంజరమందు ముచ్చటించుచుండునో యాగృహమే మండనునిది యనుకొనుము."

వారట్లు చెప్పఁగా శంకరులవా రచటి కరిగి మండనునిచే వాదభిక్షఁగొనిరి. తరువాత సమస్తవిద్యాశారద యయిన సరసవాణిని సభకు నధిపతినిగా నేర్పఱచివారు వాదవివాదమునకు నుద్యుక్తులయిరి.

ఇట్లు కొన్ని దినములు వాదము జరిగినపిదప మండనుఁడు వాదమునందోడుట తటస్థ మయ్యెను. అప్పు డాతని సతి

గ్రహించి శంకరు లతనికి సన్యాస మియ్యఁదలఁపఁగా సరస వాణి శంకరులతో నిట్లనియె.

"ఓయతిశ్రేష్ఠ! నీయుద్దేశము నాకుఁ దెలిసినది. నీవు నాపతిని గెలిచితివిగాన నతనిని నీశిష్యునిగాఁ బరిగ్రహించుట యుక్తమే. కాని నీ వింకను నాతనిని సంపూర్ణముగా నోడించలేదు. ఆతని యర్ధశరీరిణినగు నన్నుఁ గెలిచినగదా మీ గెలుపు పూర్ణమగును. మీరు గొప్పపురుషులు లయినప్పటికిని మీతో వాదము చేయ వలయునని నాకుచాల నుత్కంఠ యున్నది."

శంకరులు—"వాదవివాదమునం దుత్కంఠఁ గలదని నీవు చెప్పితివి కాని నీతో వాదము కానేరదు. గొప్పవారు స్త్రీలతో వాదము చేయరు."

సరసవాణి—" స్వమతమును స్థాపింపఁ దలఁచువారు తమమతమును ఖండించువారు పురుషులయినను, స్త్రీలయినను వారితో వాదము చేసి వారిని పరాజితులను జేయుట యత్యంతావశ్యకము. ఇందువలననే పూర్వము యాజ్ఞవల్క్యులవారు గార్గితోను, జనకుఁడు అబలయైన సులభతోను వాదము సల్పిరి. వారు యశోనిధులు కాకపోయిరా!"

ఇట్లు సరసవాణి చెప్పినయుక్తివాదమువలనను, పూర్వోదాహరణములవలనను కుంఠితులయి శంకరులవారు సభయందు నామెతో వాదము చేయుట కొప్పుకొనిరి.

పరస్పర జయోత్సుకు లయినట్టియు తమబుద్ధిచాతుర్యమువలన రచియించిన శబ్దమనెడి యమృతముచే వినువారిని విస్మయ మొందించునట్టియు నాసరసవాణి శంకరులకు నత్యద్భుతముగా వాదము జరిగెను.

ఇట్లహోరాత్రములు పదియేనుదినముల వఱకును అసమాన విద్యావంతులగు సరసవాణీ శంకరులకు ఘోరమయినవాదము జరిగి తుదకు సరసవాణి యడిగినప్రశ్న కుత్తరము చెప్పఁజాలక శంకరు లామెను నాఱునెలల వ్యవధి యడఁగిపోయి మఱికొంతవిద్య నభ్యసించి మరల వచ్చి యామెకు సమాధానము చెప్పెను. అందుపై మండనమిశ్రుఁడు సన్యసింపఁగా సరసవాణి దివి కరిగెను.

ఈసరసవాణి చరితమువలన నామె కాలమునందలి హిందూసుందరులు గొప్పవిద్య నభ్యసింపుచుండి రనియును, వారు గొప్పపండితులతో సహితము వాదవివాదములు చేయుచుండిరనియును దెలియఁబడుచున్నది. ఆకాలమునందు నోరెఱుఁగని పసిపాపలకుఁ దల్లిదండ్రులు తమసమ్మతితో వివాహములు చేయు నాచారములేక కన్యావరులు యుక్తవయస్కులయినపిదప వారి యనుమతి ననుసరించియే వివాహములు జరుగుచుండె ననియును స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. అప్పటి సంఘస్థితినిఁబట్టి చూడఁగా నప్పటిస్త్రీ లత్యంతోచ్ఛదశయందుండినట్లు తేలుచున్నది. కాని ఆకాలమునం దట్టియుచ్ఛపదవియం దుండిన హిందూసుందరులు ప్రస్తుత మత్యంత హీనస్థితికి వచ్చి తమదుర్దశ నే తెలిసికోఁజాలనంతటి యజ్ఞానిను లగుట మిగుల దుఃఖకరము. పూర్వకాలము నందలి స్త్రీలకును, ఈకాలపు స్త్రీలకును గలతారతమ్యము సతీహితబోధనీ పత్రికోక్తముగా నిం దుదాహరించి యీచరితము ముగించెదను.

"ఈభరతఖండమునం దిప్పు డున్న స్త్రీలస్థితికిని పూర్వకాలమునం దుండిన స్త్రీలస్థితికిని మిక్కిలి వ్యత్యాసము గలదు.

పూర్వకాలమునందలి సుందరులు విద్యలయందును, కళలయందును, పాండిత్యము కలవారయి పురుషుల కుపదేశము చేయఁదగినంత మంచిదశయందుఁగూడ నుండుచువచ్చిరి.— వేదమునందు వర్ణింపఁబడిన గార్గి, మైత్రేయి మొదలయినవారినే యిందుకు నిదర్శనముగాఁ జెప్పవచ్చును; ఆకాలమునందలి స్త్రీలు వేదవేదార్థము లెఱింగినవారని చూపుటకు శకుంతల మొదలయినవారిని దృష్టాంతముగాఁ గొనవచ్చును; యజ్ఞాదులయందును, వివాహాదులయందును స్త్రీలు పఠింపవలసిన మంత్రము లుండుటయె మనపూర్వులు భాషాపాండిత్యము కలవారయి మంత్రార్థముల నెఱింగియుండవలెనని యుద్దేశించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఆకాలమునందు స్త్రీలుపురుషులవలెనే గౌరవింపఁబడుచుండిరిగాని యిప్పటివలె గదులలో మూసిపెట్టఁబడుచుండలేదు. వారి కట్టిస్వాతంత్ర్యములు పూర్వకాలమునందుఁ గలిగి యున్నవని చూపుటకు సీత మొదలగు క్షత్రియస్త్రీలు సహితము భర్తలతో వచ్చి సభలలో సింహాసనములమీఁదఁ గూరుచుండుచు వచ్చిన వార్తను సూచించుటకంటె విశేషమేమియుఁ జెప్పనక్కఱలేదు. ఇవియవి యని వేఱుగఁ జెప్పనేల? ఆకాలమునందలి స్త్రీలకుండవసిన స్వాతంత్ర్యముల నన్నిటిని వారు గలిగియుండిరనుటకు సందేహములేదు. వారికప్పుడున్న విద్యాప్రభావమునుబట్టినా రట్టిగౌరవములకును సాతంత్ర్యములకును నర్హురాండ్రయి యుండిరి. మనపూర్వులు గృహిణీధర్మములను వివరించుచు భర్తకుభార్య మంత్రివలె నాలోచన చెప్పవలెననియు, తల్లివలె నుపచారము చేయవలె

నసియు, గురువువలె హితోపదేశము చేయవలెననియు, వైద్యునివలె శరీరారోగ్యమును కాపాడవలయు ననియు చెప్పియున్నారు.

ఇటువంటిపనులను యుక్తముగా నిర్వహింపఁ గలుగుటకు స్త్రీ లెంతటి విద్యావతులుగా నుండవలయునో చెప్పుట కంటె నెవరికి వారూహించుకొనుటయే సులభముగా నుండును. జ్ఞానమూలమయిన విద్యానిక్షేప మేహేతువుచేతనో క్రమక్రమముగా మనదేశపు స్త్రీలనువిడిచిపోయినది. ఆవిద్యాధనము తోడనే వారికిఁగల సమస్తలాభములును, సమస్త స్వాతంత్ర్యములును క్రమక్రమముగా నశించుచు వచ్చినవి. కడపట స్త్రీలకు విద్య కావలయునా యని సంశయపడునంత దురవస్థ మనదేవశమున కిప్పుడు పట్టినది. స్త్రీలు విద్యాహీనురాండ్రగుటచే మూఢత్వములో మునిఁగియుండి సంసారభారమును చక్కఁగా నిర్వహించుటలో మునుపటివలె పురుషులకు సహాయురాండ్రుకాఁ జాలకున్నారు. అందుచేత పురుషులకు స్త్రీలయందు పూర్వకాలమునందుండెడు గౌరవమంతయు తగ్గిపోయినది. ఏవిషయమునం దయినను స్త్రీల నాలోచన యడుగుటయే యనర్థదాయకమని సామాన్యముగా పురుషు లిప్పుడు భావించుచున్నారు. అందుచేత పురుషు లనేకులు స్త్రీలయొక్క యభిప్రాయమునుగాని అంగీకారమునుగాని పొందకయే వారిని వివాహమును మిషమీఁద నంగహీనులకును, వృద్ధులకునుగూడఁ గట్టిపెట్టుచున్నారు; మానవదేహమున కలంకారమయిన విద్యాభూషణము వారికి లేకుండఁ జేసిలోహపు నగలనుమాత్రము పెట్టి తమ వేడుక నిమిత్తమయి వారిని తోలుబొమ్మలవలెఁ జేయుచున్నారు; వారిని గృహ యజమానురాండ్రనుగాఁ జూడక

తమయుపచారము నిమిత్తమయి దాసులనుగా చేయుచున్నారు. పురుషులు స్త్రీలవిషయమునఁ జేసిన యిట్టియన్యాయము వలన స్త్రీలను మూఢురాండ్రనుగాఁ జేసి చెడఁగొట్టుటయేకాక తాము ను వారితోడిపాటుగా మూఢశిరోమణులయి చెడిపోవుచున్నారు. అందుచేత పురుషులలోఁగూడ నిజమయిన యీశ్వరభక్తియు సద్వర్తనమును బోయి మూఢభక్తియు, నీతిరాహిత్యమును వర్ధిల్లుచున్నవి. దానినిఁబట్టి నిజమయిన సౌఖ్యమును సంతోషమును లేక యనేకులు భూతల స్వర్గముగా నుండవలసిన గృహము మహారణ్యమువలె నగుచున్నది. ఏయింటఁ జూచినను నైకమత్యమునకు మాఱుగా కలహములును, మనస్తాపములును పెరుగుచున్నవి. ఈస్థితియంతయు పురుషుల లోపమువలనను స్వప్రయోజన పరత్వమువలనను గలుగుచున్నదే కాని స్త్రీలదోషమువలన నణుమాత్రమును గాదు. ఏకాలమునందును ఏదేశమునందును తమ స్త్రీలను మంచిదశకు తీసికొనిరాక తాము బాగుపడిన పురుషులు లేరు, తాము బాగుపడఁ దలఁచిన పక్షమున ముందుగా తమ స్త్రీలను బాగుచేయవలెను; స్త్రీల బాగే పురుషుల బాగు కాఁబట్టి పురుషులుతమ యోగక్షేమాభివృద్ధి నిమిత్తమే మూఢురాండ్రయినయిప్పటి స్త్రీలను తొంటి యుత్తమదశకు మరలఁ దీసికొనివచ్చుటకై ప్రయత్నింపవలెను. స్త్రీల యభివృద్ధి నిమిత్తమయి యక్కడక్కడ నుత్తమపురుషులు చేయు ప్రయత్నములకు మూఢతాపిశాచావేశముచేత స్త్రీలే ప్రతిబంధకారిణు లగుచున్నారు. ఇంటివద్ద స్త్రీల సహాయము న్నంగాని కులాచార మతాచార విషయములయందు పూర్వాచారములకు విరుద్ధములైననూతన

సదాచారము నెలకొలుపుట పురుషులకు సాధ్యముకాదు. కాఁబట్టి పురుషులు తమస్త్రీలనుమూఢదశయందుంచియే దేశమున కేమో మహోపకారమును చేయుదుమన్న నురహంకారము విడిచి వారితోడ్పాటును బొంది యే సత్కార్యములను జేయఁ జూడవలెను. స్త్రీల సహాయ మున్నపుడే పురుషులకు విజయము గలిగిలోకమునకు సత్యమైన యుపకారము కలుగును. సద్విషయములలో స్త్రీల తోడ్పాటును పొందఁ దలఁచిన పక్షమున ముందుగా వారి నాశ్రయించి యున్న మూఢతాపిశాచము తొలఁగునట్లుగా వారిని విద్యావతులను గాను, వివేకు రాండ్రనుగాను జేసిమనకు సరియైన తోడ్పాటు చేయుటకు వారిని శక్తు రాండ్రను జేయవలెను"

చాందబీబీ

ఈశూరవనితకు నిజామ్‌శాహిలో మూఁడవపురుషుఁడగు హుసేన్ నిజామ్‌శహాతండ్రి. ఆదిల్‌శాహిలో నాల్గవ పురుషుఁడగు అల్లీ ఆదిల్ శహాభర్త. వీరిరువురికిని పరస్పర కలహములుకలిగి యుండెను. కాని అహమ్మదనగరు విజాపూరు గోలకొండలకుఁ ప్రభువులయిన తురకషహాలు కూడి విజయనగరముపై దండు వెడలుటకు నిశ్చయించుకొనిన కాలములో, అహమ్మదనగరమునకు నధిపతియయిన హుసేనషహా, విజామున కధిపుఁడయిన అల్లీషహాతో సఖ్యము చేయఁదలఁచి తన కూఁతురగు చాందబీబీని నతనికిచ్చి వివాహము చేసెను. తదనంతరము తలికోటలో క్రీ. శ. ౧౫౬౫వ సంవత్సరమునందీమహమ్మదీయులకును విజయనగరాధీశ్వరుఁడగు రామరాజునకును యుద్ధము జరిగి విజయనగర సంస్థాన ముసుగంటెననుసంగతి హిందూదేశచరిత్రము చదివినవారి కందఱకును విదితమేగాని స్త్రీచదువరులకునీశాహీలసంగతి దిన్నఁగాఁదెలిసినంగాని ప్రస్తుత చరితము బోధపడదుగాన వాని వివరము నిందు గొంత సంగ్రహముగాఁ జెప్పెద.

క్రీ. శ. ౧౫౨౬వ సంవత్సరమున* బ్రాహ్మణీరాజ్యమను తురకరాజ్య మంత్యదశకు వచ్చెను. అప్పుడు దక్షిణమున నైదుగురు తురుష్కులు స్వతంత్రులయిరి. వారిలో విజాపురమునందు రాజ్యము చేయువారిని 'ఆదిల్ షహాల'నియు, గోలకొండయందలి రాజుల వంశమును 'కుతుబ్ షహాల'నియు వర్హాడ (బీరారు) రాజులను 'ఇమాద్ షహాల'నియు, అహమ్మదనగర ప్రభుత్వమువారిని 'నిజామ్ షహాల'నియు, 'అహమదాబాదునందలివారిని 'బరీద్ షహాలని'యు వాడుచుండిరి. కాని కొన్ని రోజులయిన పిదప 'ఇమాద్ శాహి' 'బరీద్ శాహీలు' రెండును నాశమునొంది 'ఆదిల్ శాహి' 'నిజామ్ శాహి' 'కుతుబ్ శాహీలు' మూఁడునుమాత్రము నిలిచెను. శాహియనఁగా రాజ్యమనియు షహా యనఁగా రాజనియు నర్థము.

భర్తజీవితకాలమునందు చాందబీబీయొక్క చాతుర్య మంతగాఁ దెలియకుండెను. ఈమె భర్తయగు అల్లీ మిగుల భోగముల ననుభవింపుచు రాజ్యమునం దెంతమాత్రము దృష్టి లేక యుండెను; ఇట్లుండఁగా క్రీ. శ. ౧౫౮౦వ సంవత్సరమునం దొక దినమునం దాయన యజాగ్రతగా నున్న సమయమునం

* ఢిల్లీలో గంగూయను బ్రాహ్మణుఁడు జఫీర్ ఖానను తురకపిల్లవానిని బాల్యమునఁ గొని పెంచి యింటిపని చేయుటకయి యుంచుకొనెను. పిదప నాచిన్నవాని బుద్ధివైభవముఁ గని యాతని యజమానుఁడు ద్రవ్యమక్కఱలేకయే యాతనిని దాస్యమునుండి విడిచెను. తదనంతర మాపిల్లవాఁడు దక్షిణమున రాజ్యము స్థాపించెను. అప్పుడతఁడు తనయజమానునియెడఁ గృతజ్ఞుఁడయి జఫీర్ ఖాన్ గంగూ బ్రాహ్మణీయని తనపేరు పెట్టుకొనెను. అతని రాజ్యమే బ్రాహ్మణీరాజ్య మనం బరఁగెను.

దొరకఁ డకస్మాత్తుగా నతనిఁ జంపెను. తదనంతరమునం దాతని తమ్మునికొడుకగు రెండవయిబ్రాహీమ్ ఆదిల్‌షహా సింహాసనారూఢుఁ డయ్యెను. ఆయన ౯ సంవత్సరముల బాలుఁ డగుటవలన నాతని పెత్తండ్రి భార్యయగు చాందబీబీయే కమీల్‌ఖానను మంత్రి సహాయమువలన రాజ్యము నేలుచుండెను. కొన్ని దినములయిన వెనుక కమీల్‌ఖానునకు రాజ్యకాంక్ష మిక్కుటమయ్యెను. దానింగని చాందబీబీ కిశ్వరఖానను సరదారుని సహాయముచే వానిఁ జంపి కిశ్వరఖానునకు దివాన్‌గిరి నిచ్చెను. కాని కొంతకాలమునకు వాఁడును కృతఘ్నుఁడయి రాణిమీఁదఁ గొన్ని దోషముల నారోపించి యామెను సాతార కిల్లాలో కైదుచేసియుంచెను. చాందబీబీని కైదుచేసిన పిదప కిశ్వర్‌ఖాను రాజ్యమునం దంతటను విశేషసంక్షోభము చేయసాగెను. దాని నెవరును మాన్పలేక యుండఁగా యెకసాల్‌ఖానను సిద్దీసరదారుఁ డొకఁడు వాని నచటినుండి వెడలఁగొట్టి చాందబీబీని విడిపించి తెచ్చెను. తదనంతర మామె యెకసాల్‌ఖానును వజీరుగా నేర్పఱచి రాజ్యము నేలుచుండెను. అప్పుడాతఁడు పాతనౌకరుల నందఱిని తీసి క్రొత్తవారిని నియమించెను. అక్కాలమునందు విజాపురమునందలి జనులు మంత్రిత్వము ఉన్‌ఉల్‌ముల్కుసిద్దీ కియ్యవలెనని కొందఱును, అబ్దుల్‌హాసనను దక్షిణీతురక కియ్యవలెనని మరి కొందఱును ఇట్లు రెండు పక్షములుగా నుండిరి.

ఇట్లు రాజ్యంబులోనంతఃకలహంబులు జరుగుచుండఁగా మూర్తిజా, నిజామ్‌షహా కులీకుతుబ్‌షహా వీరిద్దఱును అహమ్మదనగరముపైకి దండువెడలి దానిని సమీపించిరి. అప్పుడ

చటఁ బ్రజలలో బొత్తుగా నైకమత్యము లేక యుండినందున వైరులకు మిగుల ననుకూలముగా నుండెను. ఇట్టి సమయము నందు చాందబీబీ మిగుల యుక్తిగా లోకులను సమాధానపఱచి అబ్దుల్ హాసనునకుఁ బ్రధానిత్వమిచ్చి రెండుపక్షముల వారిని నొకటిగాఁ జేసి శత్రువులను మరలిపోవునట్లు చేసెను! షహాలు తమతమనగరముల కరిగినపిదప దిలావర్ ఖానను సిద్దీ మిక్కిలి గర్వించి అబ్దుల్ హాసనును జంపించి తానే ప్రధాని యయ్యెను.

ఇట్లీ రాజ్యమున నొకసంవత్సరముపై నాలుమాసములలో ముగ్గురు మంత్రులైనను నొకరును నెగ్గకుండిరి. దిలావర్ ఖాన్ సిద్దీ మిగుల చాతుర్యవంతుఁడైనందున నతఁడు తనకు రాజ్యకాంక్ష కలిగియు దానిని వెలిపుచ్చక మిగుల జాగరూకుఁడయి యుండెను. ఇతఁడు రాజ్య వ్యవస్థను బహు చక్కఁగాఁ జూచెనుగాని చాందబీబీ యచటనుండిన తనయాటలేమియు సాగవని తెలిసికొని ఇబ్రాహిమ్ ఆదిల్ షహా చెల్లెలగు ఖుదీజా సుల్తానాయను రాజపుత్రిని మూర్తిజా నిజామ్షహాకొడుకగు మిరాన్ హుసేనున కిప్పించి క్రీ. శ. ౧౫౮౪ వ సంవత్సరమున ఖుదీజా సుల్తానాకుఁ దోడు చాందబీబీని నిజామ్షహాకిఁ బంపి బాలరాజును స్వాశ్రయస్థానునిఁ జేసెను.

చాందబీబీ నిజామ్ శాహీకివచ్చినపిదప నచట నైదాఱు సంవత్సరములలో మూర్తిజాను జంపి యాతని కొడుకగు మిరాన్హుసేను అతనినిఁజంపి యాతని పినతండ్రి యగు బురాణ షహాయును, అతని వెనుక నాతని పుత్రుఁడగు ఇస్మాయెల్ షహాయును తదనంతరమాతని తమ్ముఁడగు ఇబ్రాహిమ్ నిజామ్ షహాయును రాజ్యముచేసిరి. ఇబ్రాహిమ్మరణానం

తరమునం దతని పుత్రుఁడగు బహదుర్ను కారాగృహమునం దుంచిఆన్ అను దక్షిణీతురకమంత్రి, నిజామ్‌షాహిలోనివాఁ డని చెప్పఁబడు అహమ్మదనువానిని సింహాసనముపై నుంచి తానే రాజ్యముచేయ మొదలుపెట్టెను. ఈ అహమ్మదునకు రాజ్యము నిచ్చుట సిద్దీ సరదారుల కిష్టములేక బహదురునకు సనువయ స్కుఁడగు నొకబాలునిఁ దెచ్చి వానినే రాజ్యార్హుఁడని చెప్పఁ దొడఁగిరి. ఇట్లు వారు రెండుపక్షములవారయి సైన్యసహితు లగుటఁగని మిఆన్ మంజూ మిగుల చింతించి అక్బర్ బాదుషా కొడుకగు మురాదనువాతనికి మీరు నాకు సహాయముచేసినచో అహమ్మదనగరము మీస్వాధీనము చేయుదునని వర్తమాన మంపెను. కాని మురాద్ సైన్యసహితుఁడయి వచ్చులోపల అహ మ్మదనగరమునం గల రెండుపక్షములవారికిని యుద్ధము జరిగి సిద్దీలను మిఆన్ మంజూ ఓడించెను. కాన దానసిన ప్రకారము అహమ్మదనగరముమురాదున కిచ్చుటకు సమ్మతింపఁడయ్యె. అంత నారాజపుత్రుఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁడయ్యెను. ఆ సమయ మున నీప్రధాని సైన్యమునంతను ఆదిల్ షహా, కుతుబ్ షహా లను సహాయమునకుఁ బిలువఁబోయెను. అతఁ డరిగినపిదప బహదుర్ రాజ్యమని సాటించి చాంద బీబీ రాజ్యమును తానే నడుపుచుండెను.

ఆసమయమునం దిద్దఱు ముగ్గురు రాజ్యము తమకే కావలయునని యనుటవలన నచటి లోకులు రెండు మూడు పక్షములుగానుండిరి ఇట్టి సమయమున చాందబీబీ తనదృఢ నిశ్చయమును విడువక, నేహంగఖానునకు శహా అల్లీ సిద్దీకిని వర్తమానముల నంపి వారిని రాజధానికిఁ బిలువనంపెను.

చాందబీబీ యాజ్ఞప్రకారము వారిరుపురును వచ్చుచుండఁగా త్రోవలో శత్రువులు వారిని రానియ్యక నిలిపిరి. నేహంగఖాన్ మాత్రము శత్రుసైన్యము నుపాయముగాఁ జీల్చి రాజధానిం బ్రవేశించెను.

ఆదిల్‌షహా, కుతుబ్‌షహాలు మురాదునిరాక విని ప్రథమమునందు నిజామ్‌శాహీని గెలిచి పిదప మన పైకినచ్చునని. భయపడి విపులసైన్యములతో నిజామ్‌శాహీకిఁ దోడుగా వచ్చుచుండిరి. ఈ సంగతి విని మురాద్‌వారు వచ్చినచో గెలుపొందుట కష్టమని తలఁచి గ్రామమును చుట్టుముట్టి బురుజులను పడఁగొట్ట యత్నింపుచుండెను. మరాద్ సైనికులు బురుజులను బైటినుండి త్రవ్విగూఁడుచేసి యాగూఁటిలో తుపాకిమందునుంచి దానికి నగ్నిని రవులుకొల్ప యత్నింపుచుండిరి. కాని చాతుర్యవతియగు చాందబీబీ లోపలినుండి బైటివఱకు రంధ్రములు పొడిపించి వారాగూటిలోనుంచు మందు నీవలికిఁ దీయింపుచుండెను. ఇంతలో వారొక బురుజునకు నిప్పంటించినందున నా బురుజుతోఁ గూడ ననేక సైనికులు నాశము నొందిరి. అంత నాత్రోవను మొగలులు పట్టణములోనికిఁ జొరనుంకించఁగా నదివఱకధిక శౌర్యముతో యుద్ధము చేయుచున్న నిజాము సైన్యములు ధైర్యమును విడిచి పాఱఁదొడఁగెను. అప్పుడు చాందబీబీ ధైర్య మవలంబించి, కవచమును ధరియించి మోముపై ముసుకువేసికొని చేత ఖడ్గమును ధరియించి “నాబొందిలో ప్రాణము లుండఁగా పట్టణము పరవారిచేఁ జిక్కనియ్యన”ని కూలిన బురుజు వైపునకుఁ బరుగెత్తెను. దానింగని సైనికు లధికశౌర్యసాహసములుగల

వారలై మరలి శత్రువులతోఁ బోరసాగిరి. ఆదినమంతయు యుద్ధము జరిగెనుగాని చాందబీబీ శత్రువులను పట్టణము లోనికిఁ జొరనియ్యకుండెను. అప్పు డామె యెక్కడఁజూచినను దానయై బహుశౌర్యముతోఁ బోరాడెను. ఆసమయము నందలి యామె శౌర్యమునుగని శత్రుసైనికులు సహిత మాశ్చర్యపడిరని ప్రత్యక్షముగాఁ జూచిన యతఁడే వర్ణించెను. అప్పుడు మురాద్ తనకు గెలుపు దొరకుట దుస్తరమని తెలిసి కొని "మాకు వర్హాడప్రాంతము నిచ్చినయెడల మేము మాదేశ మునకుఁ బోయెదము"ని చాందబీబీకి వర్తమాన మంపెను. త్వరగా రాజ్యమునందలి యితరసైనికులువచ్చి తనకుఁ దోడ్పడు లక్షణము లేమియు నగుపడనందున వర్హాడప్రాంతము చాందబీబీ వారికి నిచ్చి సంధిచేసికొనెను.

తదనంతరమునం దామె బహాదుర్‌ను కారాగృహము నుండి విడిపించి తెచ్చియతనికిఁ బట్టాభిషేకము గావించెను. అంతనామె అహమ్మదఖానను నాతని ప్రధానిగా నేర్పఱచి యాపిల్లవానిపేర తాను రాజ్యము నేలుచుండెను. కాని అహమ్మద్‌ఖానునకు రాజ్యకాంక్ష మిక్కుటమైనందున అతఁడు చాందబీబీమాటను సాగనియ్యకుండెను. ఈసంగతి సైనికులకు దెలియఁగా వారాతనిఁబట్టి బంధించి చాందబీబీ స్వాధీనము చేసిరి. తదనంతర మాతనిపని నేహాంగఖానను నాతని కిచ్చినం దునచాందబీబీరాజ్యము సురక్షితముగా నేలఁదొడఁగెను కాని త్వరలోనే నేహాంగఖాను రాణికి వైరియయ్యెను. ఈ సమయ ననే మురాద్ శహాపురమునందు కాలము చేసెను. అంత నక్బరుపాదుషా తనచిన్నకొమారుఁడగు డానియల్ అను నా

తనిని మురాద్ పనిమీఁదికిఁ బంపి యతనికి వజీరునిగాఖాఁ ఖానను వానిని బంపెను. అప్పు డగ్బరు బర్హాణ పురమునకు వచ్చి డానియల్‌ను క్రీ. శ. ౧౫౯౯వ సంవత్సరమున అహమ్మదు నగరముపైకి యుద్ధమున కంపెను.

ఈసమయమునందు నిజామ్‌శాహీలో మిగుల నవ్యవస్థగా నుండెను. చాందబీబీవంటి చాతుర్యవతి రాజ్యము చేయుచున్నను ఆసమయమునం దామెకు నచట విశ్వాసార్హులగువా రెవ్వరును లేకయుండిరి. కాన నామె యేమియుఁ జేయలేక యుండెను. నేహాంగఖాను చాందబీబీతో నేమో యాలోచించి వైరులను త్రోవలో నాటంకపఱుప బోయెను. కాని శత్రువులాతఁ డుండుత్రోవనురాక మఱియొకత్రోవతో వచ్చి పట్టణమును ముట్టడించిరి. అప్పుడు చాందబీబీ తన యాజ్ఞను వినువా రెవ్వరునులేక అప్పటికి రాజధానిని విడిచి బాలరాజునుగొని జున్న రనుగ్రామమునకుఁ బోవ నిశ్చయించెను. కాని యామె సమీపమునందుండు హమీద్‌ఖానను వానికాయాలోచన సరిపడక చాందబీబీ పగవారికి రాజ్య మిచ్చుచున్నదని యూరంతటను సాటమొదలు పెట్టెను. అది విని దక్షిణీతురకలు నిజమని తలఁచి హమీద్‌ఖానును ముందిడుకొని కొందఱు భటులు చాందబీబీ యంతఃపురము జొచ్చి యామెను జంపిరి. ఇట్లు హిందూస్థానపు ఇతిహాసములోఁ బ్రసిద్ధురాలయిన స్త్రీరత్నమునొక్క చరితము ముగిసెను. ఈమె ప్రథమమునందు విజాపురమున మఱఁది కొమారుఁడగు ఇబ్రాహీమ్ ఆదిల్ షహా చిన్నతనమున నతని కొఱకు ఆదిల్ శాహిని రక్షించెను.పిమ్మట అహమ్మద్‌నగరమున తన

తమ్ముని మనుమఁడగు బహద్దురు కొఱకు నిజామ్‌శాహీ సంరక్షణమును మిగుల కుశలతతోఁ జేసి సార్వభౌముఁడగు అక్బరుయొక్క కుమారుని సైన్యములను దిరగఁగొట్టెను. కాని తుదకు రాజ్యమునం దంతటను మూర్ఖులుండుటవలన నామె యోగ్యతనెఱుఁగక మిగుల నన్యాయముగా నామెను జంపిరి. నేఁటివఱకును దక్షిణమున స్త్రీల శౌర్యమునుగూర్చి ప్రసంగించునప్పుడు చాందబీబీ యొక్క శౌర్యమునే ప్రథమున శ్లాఘింతురు.

ధనలక్ష్మి

ఈ సాధ్వీస్త్రీ బడోదారాజ్యములోని బీల్నాగ్రామవాసుఁడగు జగన్నాథలక్ష్మీరాముని కోడలు; జీవరాముని కూఁతురు. ధనలక్ష్మి యత్తపేరు మహాకువరు. ఈమె ధార్మికయు, వినయవతియు, వివేకశీలయు విద్యావతియునై తనకోడలగు ధనలక్ష్మికిని నాగుణములనే గఱపుచుండెను. కొమారుఁడగు గిరిజాశంకరునకుఁగూడ బాల్యమునుండి విద్యాబుద్ధులు నేర్పి యతనిని సద్గుణవంతునిఁ జేసెను. ధనలక్ష్మి వివాహానంతరము జగన్నాథలక్ష్మీరామునికి గౌరవము హెచ్చుచుండెను. మహాకువ రెల్లప్పుడును స్త్రీనీతిపుస్తకములను జదువుచు స్త్రీలకు సద్బోధ చేయుచు నీతి, భక్తి, ధర్మములపైఁ గీర్తనలను రచియించి బాలురకును, బాలికలకును నేర్పుటయం దధిక శ్రద్ధగలదియయి యుండెను. ఇట్టి సద్గుణవతియగు నత్తచేతిక్రింద నుండిన కోడలు మిగుల నుత్తమురాలగుట యొకయాశ్చర్యము గాదు. ధనలక్ష్మి యత్తగారి యం దధిక ప్రేమ గలదియయి యెన్నఁడును పుట్టినింటికిఁ బోవనిచ్ఛయింపదయ్యె. ఒకానొకప్పుడు పుట్టినింటివా రామెను బలవంతముగాఁ దీసికొనిపోయినను మూఁడు నాలుగుదినములచటనుండి మరల నత్తయొద్దికి వచ్చినంగాని యామె మనసు సంతసింపదయ్యె. ఇట్లాయత్తకోడండ్రు తల్లిబిడ్డల కంటె నధిక ప్రీతి కలవారలయి యుండిరి. ఇదిగదా యత్తకోడండ్రుండ

వలసిన విధము. ఇప్పుడు కోడండ్రను బాధించెడి యత్తల కును, అత్తల నవమానించు కోడండ్రకును పీరిచరిత మను కరణీయము. ఏగృహమున నత్తకోడండ్రిద్దఱును దమతమధర్మ ములను దప్పక నడుచుచుందురో యాగృహమునందు సుఖ మున కేమికొఱఁత? ధనలక్ష్మి యత్తమామలకును, భర్తకును నుపచారములు చేసి వారిచే దీవనల నంది పతివ్రతా ధర్మ ములను దప్పక పాలింపుచుండెను. అత్తవలెనే ధనలక్ష్మికిని గృహోపయోగకరములగు పుస్తకములను, ఇతర గ్రంథ ములను చదువుటయం దిచ్ఛ యధికముగా నుండెను. ఇంతి యగాక యామె తాఁ జదివిన గ్రంథములయందలి సారాంశము నంతను మఱవక తన హృదయమునఁ బదిలపఱచుచుండె. ఇట్లు యత్తకోడండ్రగు నాయిరువురు పతివ్రత లుండుటవలన నాగృహం బధిక శోభావంతంబయి యానందసాగరమున నోల లాడుచుండెను. కాని పతివ్రతల పరీక్ష సంకటసమయంబు నంగాని కాదని కాఁబోలును పరమేశ్వరుఁడు వారిపైఁ గష్టము తెచ్చిపెట్టెను.ఆప్రకార మెట్లనినవి.శ. ౧౯౭౭గిన సంవత్సరము చైత్రశుద్ధమునందుజంబూసరవాసుఁడగు విశ్వనాథుఁడనువారి బంధువునియింట జోడుపెండ్లిం డ్లుండెను. ఆవివాహమునకు ధనలక్ష్మియు గౌరీశంకరుండును బోయిరి. ఖంబాత్ లో వివా హముయిన వెనుక పెండ్లివారంఱును జంబూసరమునకు వచ్చుట కయి పడవలో నెక్కిరి. రెండువివాహములవారును గలిసి నందువలన నాపడవలో జనులు బహుమందియుండిరి. ఈపడవ లోనివారు జంబూసరమునకుఁ జేరుటకు ఖంబాత్ నుండి కావీ రేవువఱకును సముద్రములో రావలసియుండిరి. పడవ

రేవు విడిచి కొంతదూర మరిగినపిదపఁ దుపాను (గాలివాన) ప్రారంభమయ్యె సముద్రమునం దలలు మిన్నంట సాగెను. అంత నాపడవలోని జనులందఱు మిక్కిలి భయంబు నొంది యా పులం గలిసి యేడ్చువారును పరమేశ్వరునిఁ బ్రార్థించువారును పడవమునిఁగినఁ జత్తుమను భయముచే మూర్ఛిల్లువారును నై యుండిరి. పడవవాండ్రు జనుల కెంత ధైర్యము చెప్పినను నా తుపానును గనివారు ధైర్య మవలంబింపఁజాలరయిరి. కాని ధన లక్ష్మిమాత్రము ధైర్యమువిడువకుండెను. ఆమెచిన్ననాఁడు పడ వలోఁ గూర్చుండునపుడు జాగ్రతగాఁ గూర్చుండవలయుననియు, పడవలో మునగకట్టె లుంచుదురనియు ఒకసేరు మునగకట్టె యొకమనుష్యుని నీళ్ళలో తేల్చఁ గలదనియు, మునగకట్టెను బట్టుకొని యొకపడవవాఁడు సముద్రములో మూడుదినము లుండినను నాకట్టె వానిని ముంచలేదనియు అరేబియనునై ట్సను గ్రంథములోఁ జదివియుండెను. ఈమాట యా సమ యమునందు ధనలక్ష్మికి జ్ఞాపకము వచ్చి యాకట్టెను శోధించి తీసికొనెను. తదనంతర మామె తనచీరను బాగుగా పుట్టగోచిఁ బెట్టి బిగియించెను. అప్పుడు పడవ మునుఁగుటకు సిద్ధముగాఁగా నామె తనభర్తతోడ నాకట్టెను బట్టుకొని సముద్రములోనికిఁ దిగెను. గిరిజాశంకరుఁ డొకచేత నాకట్టెను రెండవచేత నగల పెట్టెను బట్టుకొని యున్నందున నతని ధ్యాన మాకట్టెను గట్టిగాఁ బట్టుకొనుటకంటెను నగలపెట్టెను భద్రముగాఁ బట్టు కొనుటయందువిశేషముగానుండెను. అదిచూచి యాసుభర్త చేతి నుండి యాపెట్టెను దీసి యోడలో నొకచిలుక కొయ్యకు తగిలించెను. తరువాత నాపతిపత్ను లిద్దఱు నాకట్టెను బట్టు

కొని సముద్రములోఁ బోవుచుండిరి. పడవలో మిగిలిన వారందఱును మునిఁగిపోయిరి. ఈదంపతులు సముద్రములోఁ బడిపోవునపుడు వారినోళ్ళలోనికి నీరు పోవుచుండెను. అప్పుడు నదిలో సహితము దిగక యొడ్డుననుండి స్నానము చేయు నాగిరిజాశంకరుని భయమునకు మితము లేదయ్యెను. కాని యట్టిసంకటసమయమునను ధైర్యమును విడువక ధనలక్ష్మి తన భర్తకు ధైర్యము చెప్పుచు నతని పిఱికితనముఁ బోఁగొట్టుచు నీత నేర్చినదిగాన కొంతదూర మీఁదుచు నాకట్టె యాధార మువలనఁ బోవుచుండెను. అంతలో వారిసమీపమున 'హరి శంకరుఁ' డను నొకచిన్నవాఁడు మునిఁగి నీళ్ళపైకిఁ దేలి వారినిఁ బట్టుకొనియెను. అప్పు డాకట్టె ముగ్గురిని తేల్చఁజాలక మునుఁగుచున ట్లగుపడఁగా దానిని గనిపెట్టి ధనలక్ష్మి యుపకార బుద్ధి గలదయి తనభర్తకును నాహరిశంకరునకును నాకట్టెను పట్టుకొనిపోవు విధము చెప్పి తా నొకత చచ్చి యిరువురు ప్రాణ్ములు బ్రతుకుట శ్రేష్ఠమని తలఁచి యాకట్టె వారికి నిచ్చి తా నీదుకొని పోవఁదొడఁగెను. ఆహా! ఈమె పరోపకార బుద్ధి నేనోళ్ళఁ బొగడినను నత్యుక్తి యగునా? ఈమె కట్టె విడిచి కొంచెముదూరము వచ్చిన వెంటనే యొకగొప్ప యల వచ్చి యామెను ముంచెను. ఆమె నీళ్ళలో మునుఁగుట నేర్చి నదిగాన నప్పుడు మునిఁగియుండు పరమేశ్వరుని దయవలన మరలఁ బైకి రాఁగలిగెను. ధనలక్ష్మి నీటిలోనుండి బైటికి వచ్చునప్పటి కామెపతి యామెకు దృగ్గోచరుఁడు గాఁడయ్యె. అంత నామె తనపతిని రక్షించుమని పరమేశ్వరుని ననేకవిధములఁ బ్రార్థించి కనులు విప్పునప్పటి కామెకు సమీపముననే

మునిఁగిన యోడ తేలుచున్నట్లగుపడెను. అపు డామె తన కాలికిఁ బడవ త్రాడొకటి తాకఁగా దాని యాధారము వలన నాపడవసమీపమునకుఁ బోయి తననగల పెట్టెను కాలితోఁ దీసికొని కాలికే తగిలించుకొని యచట నొకకట్టె యగుపడఁగా దానినిఁ బట్టుకొని యొంటికాలితో నీఁదుచుఁ బోవ సాగెను. అప్పుడు సముద్ర ముప్పొంగి మిగుల భయంకరముగా నుండెను. కాని ధనలక్ష్మి తనధైర్యమును విడువక యొక కాలితో నీళ్ళను త్రోయుచు చేతులతో నీదుచుఁ గొంత దూర మరిగెను. అప్పు డామె కాలుసేతులు మిగుల తీపులు పుట్టినందున నిఁక బ్రతుకుట దుస్తరమని త్రోఁచి నగల పెట్టెను సముద్రములో విడిచి రెండుకాళ్ళతో నీదఁ దొడఁగెను. ఇట్లీఁదుచు నామె కావేరునకుఁ గ్రోసెడుదూరము వఱకును వచ్చెను! కాని యచట సముద్ర మామెను ముందుకు నీఁద నీయక వెనుకకు లాగఁ జొచ్చెను. ధనలక్ష్మి తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి ముందున కీదఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇంతలో నొక గొప్పయల వచ్చి యామె నాకాశమున కెగరవేసెను. ఆమె యెగిరినపుడు దూరమున నెవరో మునిఁగిపోవుచున్నట్టుల నామె కగుపడెను. పిదప నామె సముద్రములోనం బడి తన కగుపడినవాఁడు తనభర్త యయియుండునని చింతించి యతని ప్రాణమును గాపాడ తనకు శక్తి లేనందువలన నతనిని గాపాడుటకయి పరమేశ్వరుని వేఁడుకొనియెను. ఆహా! అట్టి సంకట సమయమునందు సహిత మా పతివ్రతాతిలకము పతిక్షేమమును చింతింప మఱచినది కాదు! ఇట్లు పరమేశ్వరుని వేఁడుకొని యతఁడే తనపతినిఁ గాపాడు నని నమ్మి యామె

ధైర్య మవలంబించి యా కట్టెను బట్టుకొనుచు రేవునకు నర క్రోసు దూరమువఱకు వచ్చెను. అప్పుడు సూర్యుఁడు పశ్చిమాద్రిపయి నస్తమింపు చుండెను. ఆసమయమున విశ్వనాథుఁడు వియ్యాలవారిని నోడలోనుండి దింపి తనగ్రామమునకుఁ గొనిపోవుటకై బండ్లనుదీసికొని, యా రేవునకు వచ్చియుండెను. అప్పుడచటఁ దమతమబండ్లను గడుగు బండ్లవాండ్లును, సముద్రమునందలి యోడలలో సరకుల నెక్కించువారును, వచ్చిన సరకులను దించువారునునుండి రేవు మిగుల కోలాహలముగా నుండెను. ధనలక్ష్మికి రేవు కాన వచ్చినందున నచటిజనుల వైపునకుఁజూచి కేక వేసి చెయ్యివిసరి సైఁగ చేసెను. కాని యచటికి రేవర క్రోసెడు దూరముండినందున నచటిజనుల కీమె సైఁగ కానుపింపదయ్యె. తదనంతర మామె తనరెండు చేతుల నెత్తి సైఁగచేయఁగా నచటనున్న బాడివాఁ డొకఁడు చూచి యొక మనుష్యుఁడు సముద్రములోఁ గొట్టుకొని వచ్చుచున్నాఁడని యతఁడచటి బెస్తలతోఁ జెప్పెను. కాని యపుడు తుపాను సమయమై సముద్ర మల్లకల్లోలముగా నున్నందున సాహసించి సముద్రములోనికిఁ బోవుట కెవ్వరు నొప్పకుండిరి. ఇంతలోఁ బాటుసమయమైనందున ధనలక్ష్మిని సముద్రము మ్మరల వెనుకకుద్రోయఁ జొచ్చెను. అప్పు డామె యీదుటకు శక్తిచాలక ప్రాణములపై నాశను విడిచి పరమేశ్వరుని స్మరణ చేయుచుండెను. అది చూచి యొక బెస్త మిగుల దయ గలవాఁడయి పుట్టగోచిని బిగించి సముద్రములోనం దుమికి యీదుచు నామెను సమీపించి 'యమ్మా నిన్ను నేను రక్షింప వచ్చితిని; నీవు ధైర్యము విడువకుమ'ని యామెతో ననెను.

అందుకు ధనలక్ష్మి 'నాయనా నేనెప్పుడు నధైర్యపడను. నా కీదుట బాగుగాఁ దెలియునుగాని చాలదూరమునుండి యీఁదు చు వచ్చుటవలన మిక్కిలి బలహీననైతిని. నీవు నాకీదుటలో సహాయము చేయుము' అని యడిగెను. అప్పు డాబెస్త యామె చేతనున్న కట్టెను ముందుకుఁ ద్రోసికొని పోవుటలో నామెకు సహాయుఁడై యామెను రేవుకుఁ జేర్చెను. ధనలక్ష్మివలన జరిగిన సంగతిని విని విశ్వనాథుఁడు మిగుల శోకాకులమాన సుఁడయి యామె నొక విప్రుని గృహమున కనిచి తాను దివి టీలను వేయించుకొని సముద్రము నొద్దున నంతను వెదకఁ బోయెను.

ధనలక్ష్మియు నావిప్ర గృహమునకరిగి తనపతి బ్రతికి వచ్చిన జాడఁ గానక నతఁడా సముద్రమున మునిఁగి ప్రాణము లను విడిచెనని తలఁచి తాను బ్రతికివచ్చినందునకై మిగుల దుఃఖింపసాగెను. అప్పుడచటి వారందఱును ఆమెను గని 'తల్లీ! నీవు నడిసముద్రమునం బడితివైనను ధైర్యమును విడువక యిరువురి ప్రాణముల సంరక్షించు నీవు ప్రాణములతో నిచటికి వచ్చితివి. నీయద్వితీయ ధైర్యము నేమనవచ్చును? ఇట్లు య్యును నీవిపుడు ధైర్యమును విడుచుట యుక్తముగాదు. నీ కిప్పుడన్నియు శుభసూచకములే కానుపించుచున్నవి. నీ వింత సేపు సముద్రములో నీదివచ్చినను నీ నుదుటి*కుంకుము చెరగ లేదు. కావున నీసౌభాగ్యము శాశ్వతముగా నుండును అని ధైర్యము చెప్పిరి. కాని యాపతివ్రత భర్తపై మనసునుంచి

* కొందఱు స్త్రీలు నుదుటికి మైనము రాచి దానిపై కుంకుమ పెట్టు కొనెదరు. అది నీటితో నైనను చెరగదు.

శోకింపుచు నేమియుఁ దినక, త్రాగక తదేకధ్యానముతో నుండెను. ఇంతలో నాగ్రామములోని పోలీసుబంట్రోతు జరగిన వర్తమానమును వ్రాసికొనుటకై ధనలక్ష్మియున్న గృహమునకు వచ్చి తానే ధనలక్ష్మిని సముద్రములో నుండి తీసినట్టు కైఫియ్యతు వ్రాసి యిమ్మనెను. కాని నీతివిశారదయైన ధనలక్ష్మి యసత్యమాడక బెస్తవాఁడు తనను రక్షించెనని నిజమయిన సమాచారమును వ్రాసియిచ్చెను. ఇంతలో నామెకు భర్త బ్రతికివచ్చుచున్నాఁడని పోలీసువారివలన వర్తమానము తెలిసి యపరిమితానంద భరితయై యామెభర్త నెదుర్కొనఁ బోవునంతలో నతఁడే గృహమునకు వచ్చెను. అప్పుడా యిరువురును పరస్పర సందర్శనములవలన మితిలేని యానందము గలవారలైరి. ధనలక్ష్మి పతికి నమస్కరింపఁగా నతఁడామెనెత్తి యాలింగనము చేసికొని యామె సముద్రమునం దగుపఱచిన ధైర్యమునకును, ఆమె తనప్రాణములకుఁ దెగించియైనను దమ యిరువురి ప్రాణములను గాపాడినందునకును నామెను బహువిధముల స్తుతియించెను. అంత వారందఱును భోజనములను జేసిరి. ఈవార్త యాగ్రామమంతటను దెలియఁగాఁ బ్రజలు మూఁకలుగట్టి వచ్చి ధనలక్ష్మినిం గని నమస్కరించి కేవలము లక్ష్మీదేవినిగా భావించి స్తుతియించిరి. అప్పు డామె వారితో మీరు నన్నేల స్తుతియించెదరు? సర్వరక్షకుఁడగు జగదీశ్వరుని స్తుతియించినఁ గృతార్థులయ్యెదరు; అని వారిలో స్త్రీలకుఁ బతివ్రతా ధర్మములను గూర్చి కొంతయుపన్యసించెను. ఆమఱునాఁడు వారు స్వగ్రామమునకుఁ బోయిరి. వీరచటికరిగి జరిగిన వర్తమానమునంతను జెప్పఁగా విని ధనలక్ష్మి యత్త మామ

లధిక హర్షితులై కోడలినిం గని నీవు మాపాలిటి భాగ్యదేవత వని కొనియాడిరి. అప్పుడు బడోదాసంస్థానములో నాయబ్ సుబాగానుండిన హార్శివల్ దొరగా రీవర్తమానమంతయు విని స్వయముగా వెళ్ళి ధనలక్ష్మిని దర్శించి కొనియాడెనఁట. ఈమె వర్తమానమంతయు నప్పటి గుజరాతి వార్తాపత్రికలయందుఁ బ్రకటింపంబడియె.

విద్వత్కుటుంబము

ఈకుటుంబమున నందఱును విద్వాంసులేగాన దీని కీపేరు పెట్టితిని. ఈకుటుంబమును గుఱించి నమ్మఁదగిన చరిత్ర మెక్కడను దొరకలేదు. కాని లోకులు వీరి కథ నిట్లు చెప్పుదురు. పూర్వము ద్రావిడదేశమున వేదమాళి యను భవిష్యవాదియొక్కఁడుండెను. ఆయన యొకదినము రాత్రి తనవాకిట నిలిచియుండఁగా నొకనక్షత్రము మాలవాడ వైపున రాలుటఁ జూచెను. మఱుసటిదినమున నిద్రలేచి వేదమాళి మాలవాడలో నెవరయిన నీళ్ళాడిరాయని తెలిసికొనఁగా నాఁటిరాత్రి యా చుక్క రాలిన సమయముననే యొకమాలదాని కొకయాఁడు బిడ్డ పుట్టెనని తెలియవచ్చెను. అది విని యావిప్రుఁ డాకన్యక తనకోడలగునని తెలిసికొని మిగుల చింతించెను. అంత నాతఁడు కులమువారి సమ్మతిని ఆపిల్ల తండ్రిని రప్పించి నీబిడ్డను విడిచెదవా లేక బ్రాహ్మణకులమును నాశము చేసెదవాయని యడుగఁగా వాఁడు బ్రాహ్మణకులమును జెఱుప నిష్టములేక తనకూఁతుఁ దెచ్చి యాబ్రాహ్మణునకు నొప్పగించెను. అప్పుడాయన నాశిశువును జంపనొల్లక నొకపెట్టెలో భద్రపఱచి యాపెట్టెను కావేరిలో విడిచెను. ఆపెట్టె కావేరిలో బహుదూర మఱిగి యొకఘట్టమునం జేరెను. ఆఘట్టమునం దపుడొక విద్వాంసుఁడు స్నానమునకు వచ్చి యాపెట్టెలో నున్న యా

బిడ్డను గని సంతతి లేనివాఁడగుటవలన నాబాలను గొనిపోయి పెంచి విద్యాబుద్ధులు చెప్పుచుండెను.

ఇచటఁ గొన్ని దినములకు విధివశమున వేదమాళి గతించెను. అందువలన నాతని పుత్రుఁడగు పిరలీ విద్యాభ్యాసమునకై విదేశమునకుఁ బోవలసినవాఁడాయెను. అట్లాతఁడు తిరుగుచు నీ పిల్లయున్న బ్రాహ్మణునియింటికివచ్చెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడా చిన్నవానికిఁ దన పెంపుడుకూఁతు నియ్యఁదలఁచి యాతనిం దనయింట నుంచుకొని సమస్తవిద్యలు గఱపెను. అటుపిమ్మట నాబ్రాహ్మణుని పెంపుడు కూఁతునకును, పిరలీకిని వివాహమాయె వారు అన్యోన్యానురాగము గలిగియుండిరి. ఇట్లు కొన్ని దినములు గడిచినపిదప నొకదిన మా చిన్నది దొరకిన సంగతి పిరలీకిఁ దెలిసెను. అంత నాతఁడీ చిన్నది తనతండ్రి కావేరిలో విడిచిన మాలపిల్లయని తెలిసికొని మిగుల చింతించి భార్యకును, మామగారికిని దెలియకుండ నొక నాఁటిరాత్రి లేచి పలాయితుఁడయ్యెను. మఱుసటిదినమున నాకన్యక తనభర్తను గానక చింతనొంది మిగుల వృద్ధగు తనతండ్రి యాజ్ఞనుబొంది పెనిమిటిని వెదకఁబోయెను

ఇట్లామె వెదకుచుంబోయి యొకచోట నాతనిఁ గనెను. అప్పు డామె యింటికిరండని యెంత వేఁడుకొనినను పిరలీ విననందున నాచిన్నది విసిగి యాతనితో నరుగసాగెను. ఇట్లాదంపతులు కొన్నిదినము లరిగినపిదప నొకచోట భార్య నిదురించియుండఁగా నామెను వదలి పిరలీ మరల నరిగెను. తదనంతర మామె లేచి తనప్రాణేశ్వరుని వెదకుచుండెను. ఇంతలో నొకధనవంతుఁ డామె కగుపడి

యామె వృత్తాంతమునంతను దెలిసికొని యామెను తనపుత్రిక
నుగా భావించి తనగ్రామమునకుఁ దోడ్కొని పోయెను. ఈమె
పోయిన స్వల్పకాలముననే యా ధనవంతుఁడు కాలముచేసెను.
ఆయన తన మరణకాలమునందు తనకుఁగల ధనము తనకొడు
కులతో సమానముగా నీమెకుఁ బంచియిచ్చెను. ఆధనముతో
నీమె యొక యన్నసత్రముకట్టి పాంథులకు నన్నదానము చేయు
చుండెను. ఈప్రకారము కొన్నిదినములు గడచినవెనుక నాసత్ర
మునకు పిరలీవచ్చుట తటస్థించెను. అంతనామె తనయలవాటు
ప్రకార మతిథిని సత్కరించి యాతని కన్నపానాదుల నిచ్చెను.
భోజనానంతర మాతఁడు ఆమెవృత్తాంతము నడిగి తెలిసికొని
యామె తనపత్నియని గుర్తించెను. అపుడామెయొక్క సత్ప్రవ
ర్తనముఁగని యాతనికి మిగుల జాలిపుట్టెనుగాని మరలఁ దనను
వెంబడించునను భీతిచేత తనసంగతి యామె కెఱుక పఱుప
కుండెను.

మఱునాఁ డాతఁడు ప్రయాణమయి పోవుచుండఁగా
నామె యాతని నంపుటకయి బైటికి వచ్చి మిగుల నుపచార
వచనములతో నతనిని సాగనంపఁ జొచ్చెను. అప్పుడామె విన
య భాషణమువలన పిరలీ మిగుల దయగలవాఁడై తనభార్యకుఁ
దను నెఱిఁగించెను. అప్పు డాయన నామాట నీవు వినవలయు
ననియు, నిన్ను నే నెప్పుడును విడువననియు భార్యతోఁ
బ్రమాణము జేసెను. అంత నామెయు పిరలీయుఁ గలిసి మెలిసి
యుండిరి. కొన్నిదినము లాదంపతులచటనుండి మరల దేశా
టనము చేయసాగిరి. అట్లు తిరుగుకాలములో వారికిఁ గ్రమ
ముగా అవ్వయర్, ఆపగ్గా, వాలీజ్, మురగ్గాలను నలుగురు

కూఁతులును, తిరువళ్ళైర్, అధికమాన్, కపిలర్, అను ముగ్గురు పుత్రులును గలిగిరి. వీర నందఱిని పిరలీ యాజ్ఞవలన నాతని భార్య పుట్టినచోటులనే విడిచిపోవు చుండెను. ఈపిల్లలందఱు వేరువేరు జాతులవారలకు దొరకి వారిచేఁ బెంచఁబడి మిగుల విద్వాంసులైరి. వారందఱిలోనఁ బెద్దది అవ్వయార్. ఈమెను తలిదండ్రు లరణ్యమున విడిచిపోఁగా నొకవిద్వాంసుఁడు కొని పోయెను. ఆవిద్వాంసునిపే రెచటను గానరాదు. ఆయన యీమెకు విద్యాబుద్ధులు చెప్పి గొప్ప పండితను జేసెను. ద్రావిడమునం దీమె గొప్పకవయిత్రి. ఈమెకు నీతిశాస్త్రము, జ్యోతిశాస్త్రము, వైద్యశాస్త్రము, భూగోళశాస్త్రము, రసాయనవిద్య మొదలయిన విద్యలలో మిగుల ప్రవీణురా లయ్యెను. ఈమె ఆయావిషయములలో నొక్కొక్క గ్రంథము రచియించెను. ఆగ్రంథము లిప్పుడును ద్రావిడదేశమునందు పాఠశాలలో బాలురకు నేర్పుదురఁట. ఇందువలననే యాభాషయందలి యామె పాండిత్యము వెల్లడియగుచున్నది. ఈమె కల్పవిద్యాప్రభావమువలన ౨౪౦ సంవత్సరములు జీవించెనని యొకవదంతి గలదు. ఈమె తనజన్మమంతయు కన్యాత్వముననే గడపెను. ద్రవిడదేశమునం దీమెను మిగుల పూజ్యురాలినిగా లోకులు మన్నింతురు.

రెండవదియగు ఆపగ్గా;— ఈమె అవ్వయార్ చెల్లెలు. ఈమెయు ద్రావిడజాతి కవయిత్రి. ఈమె ఆర్కాట్ మండలములోని ఊటకాఁడు అనుగ్రామమునందు జన్మించెను. జననీజనకు లామె నచటనే విడిచిపోయిరి. తదనంతర మీమె నొక రజక స్త్రీ పెంచెను. తదనంతర మీమెకు విద్యాబుద్ధు లెట్లు

వచ్చెనో తెలియదుగాని యీమె ద్రావిడమున నీతిశాస్త్రము నొకదానిని రచియించెను. ఈమెయు యావజ్జన్మము వివాహము చేసికొనలేదు.

మూఁడవదియగు వాలీజ్:— ఈమె అవ్వయర్ రెండవ చెలియలు. తల్లిదండ్రు లీమెను విడిచి చన కాన్ వార్ కులమువా రీమెను బెంచిరి. ఈమె యనేక ద్రావిడకావ్యములను రచియించెను.

నాల్గవదియగు ముదగ్గా:— ఈమె అవ్వయర్ గారి మూఁడవ చెలియలు. ఈమె యొకవర్తకుల యింటఁ బెరిగెను. ఈమెయు ద్రావిడమున ననేకకావ్యములను రచియించెను. వీరందఱు తమ నిజమయినకులము నెఱుఁగకున్నను దమవిద్యా ప్రభావము వలననే జగత్ప్రసిద్ధలైరి. కాన విద్యవలననే మనుష్యులు పూజ్యతను గాంతురుగాని కులము వలనఁ గాదని తెలియుచున్నది.

మహారాణి స్వర్ణమయి

బరద్వాన్ ప్రాంతమునందున భట్టకోలను గ్రామమునందు నీచరిత్రనాయిక యగు మహారాణిస్వర్ణమయిగారు౧౮౨౭వ సంవత్సరమున జన్మించిరి. ౧౮౩౮వ సంవత్సరమున నీమెకు పదునొకండు సంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చినందున నీమెను కాసిం బాజారు రాజకుటుంబములో విఖ్యాతిగాంచిన రాజా కిసన్నాథ రాయబహద్దరుగారికి నిచ్చి యీమె జననీజనకులు వివాహముచేసిరి. స్వర్ణమయి భర్తయగు రాజా కిసన్నాథరాయ బహద్దరుగారు రాజవంశస్థు లగుటచేత మహారాణిగారికి మిగుల మంచి సంబంధము దొరకెనని చెప్పుటకు సందియము లేదు. కాని పాప మామె యీభాగ్యము చిరకాలమనుభవించుటకు నోచుకొనకయ్యెను. వివాహానంతరము కొద్దిదినములకే రాజాగారికి మనోభ్రమణము గలిగినందున వారు౧౮౪౪వ సంవత్సరమున నాత్మహత్య చేసికొనిరి. లేతవయస్సునందే మహారాణికిదియెట్టి ఘోరదుఃఖము ప్రాప్తించెనో చదువరులే యూహించుకొనఁగలరు. పతిమరణమేకాక యింకొక గొప్పయాపదకూడ నీమెకు సంప్రాప్తమయ్యెను. ఆమె పెనిమిటి మతిభ్రమణము గలిగి మృతినొందినందున నాయనదనయాస్తిని నంతను నప్పుడు రాజ్యము చేయుచుండిన "ఈస్టు ఇండియాకంపెనీ" వారికిఁ జెందునట్లుగా తనమరణశాసనమునందు వ్రాసిపోయెను. కాని

తనభార్య విషయమై యాశాసనమునం దేమియు వ్రాసియుండ లేదు. ఈమరణశాసనము ప్రకారము రాజాగారి సొత్తంతయు కంపెనీవారు స్వాధీనపరచుకొనిరి. ఇట్లు యౌవనకాలమునందే పతివియోగము, ధననాశమును సంభవించినప్పటికిని రాణిగా రత్యంతధైర్యము నవలంబించి యాయాపదలతోఁ బోరాడుటకు నిశ్చయించిరి. తనసొమ్మును వహరించిరని మహారాణిగారు "ఈస్టు ఇండియాకంపెనీ" వారిమీఁద "సుప్రీంకోర్టు"లో నభియోగము తెచ్చిరి. భర్త చిత్తచాంచల్యము కలిగినప్పుడు వ్రాసినదికావున నామరణ శాసనము చెల్లఁగూడదని యచ్చట తీర్పుచేయఁబడినందున స్వర్ణమయి గారికిఁ దిరిగి తమ సొత్తంతయు లభించినది.

ఇట్లు పోయిన సంస్థానమంతయు స్వప్రయత్నముచేతఁ దిరిగి సంపాదించిన పిమ్మట మహారాణిగారు తనధనమును సద్వ్యయము చేయ నారంభించిరి. సంతతౌదార్యముచే నీమె యుభయవంశములకును, దనసంస్థానమునకును భూషణతుల్యురాలాయెను. సత్కార్యముల కీమె చేయు నధిక ధనవ్యయమును జూడఁగా నీధన మీమెదికాక యీమెయొద్ద నెవ్వరైనను దాఁచిన ధనము నీమె యిట్లు పంచిపెట్టుచున్నదియేమో యని సందేహము కలుగుచుండెను. ఈమె ఫలాపేక్ష లేక చేయుదానధర్మములందఱికి నీమెయందు మహాగౌరవమును గలుగఁజేయుచుండెను. ఒకటియని చెప్ప నేల? ఈమె కేవలము ఔదార్యముయొక్క భౌతికావతారమనియే చెప్పవచ్చును. స్వర్ణమయి గొప్ప విద్వాంసురాలుగాదు; గొప్పశాస్త్రములను చూడలేదు. ఐనను దేశక్షేమమునకును, ప్రజల సౌఖ్యమున

కును నత్యంతావశ్యకమైన పరోపకారమను విద్యయం దీమె యసమానమైన పాండిత్యమును సంపాదించి యుండెనని మాత్రము చెప్పవచ్చును. ఆపన్నులను విపత్తునుండి తొలఁగించుట, అనాధవితంతువుల నేత్రంబులనుండి ప్రవహించు కన్నీటినాపుట, క్షుధార్తులగువారికి నన్నము పెట్టుట, వస్త్రహీనులకు వస్త్రము లొసంగుట, ఇండ్లు లేనివారికి గృహదానము చేయుట, విద్య నెఱుఁగని వారికి విద్యాదానముచేయుట, గ్రంథకర్తలను సన్మానించి వారిచే సద్గ్రంథములఁ జేయించుట, వ్యాధిగ్రస్తుల కౌషధంబు లిప్పించుట మొదలగు పరోపకారకృత్యంబులు చేయుట కెట్టివిద్యానైపుణ్యము కావలయునో యట్టివానియందు సువర్ణమయి పారంగతయయి యుండెను. ఈరాణికి సంతానము లేకపోయినను నీమె విశ్వమే తన కుటుంబ మని యెంచునదిగాన నాపదయందుఁ జిక్కుకొనువారందఱు నీమె సంతానమనియే చెప్పవచ్చును. అయితేయీమె స్త్రీయైనందున యుక్తాయుక్తవివేచనములేక దానము చేయుచుండెనని యెంచఁగూడదు. స్వర్ణమయి పాత్రాపాత్రములఁ గనుఁగొనియే మఱి దానము చేయుచుండెను. ఈమె మంత్రియగు రాయరాజీవలోచన్ రాయబహద్దరుగారు గొప్ప విద్వాంసులును, ప్రజ్ఞావంతులును, పరోపకారదక్షులునునై యుండినందున దానము చేయునెడ రాణిగారి కెప్పుడును సహాయులయి యుండుచుండిరి. రాణిగారి ధార్మికబుద్ధి యిట్టిదని చెప్ప నిలవిగాదు. స్వర్ణమయిగారు స్వహస్తముతో దానము చేయని దిన మొకటి యయినను గానరాకుండెను.

ఈమె చేయుధర్మకార్యముల సంగతి విని దొరతనము వారీమె కనేకపర్యాయము లనేకబిరుదముల నొసంగిరి. ఈమె యౌదార్యము విక్టోరియాచక్రవర్తిని గారికిఁగూడ బాగుగాఁ దెలియును. మహారాణిగారి పరోపకారమునకు శ్రీచక్రవర్తిని గారుమిగుల సంతోషించి యీదేశమునం దిదివఱ కెవ్వరికి నియ్యని "క్రౌను ఆఫ్ యిండియా" యను పదవిని స్వర్ణమయి గారికినిచ్చిరి. ధనసంపన్న లయినస్త్రీలు సాధారణముగాఁ దమ యన్నదమ్ములు మొదలయిన బంధువులకు సహాయము చేయు దురు. కాని తదితరులకుఁ జేయరు. కాని స్వర్ణమయిగారియం దుమాత్రము బాంధవపక్షపాతము, స్వజాతిపక్షపాత మన్న మాట లేశమయినను లేకుండెను. ఆమె సర్వజనులను సమ దృష్టితో నరయుచుండెను.

౧౮౭౭వ సంవత్సరమున రాణిగారికిఁ దమయాస్తి యంతయు స్వాధీనమయ్యెను. అదివఱకు సంస్థానముమీఁద విశేషఋణము పెరిగియుండెను. స్వర్ణమయి తెలివిగల మంత్రిని నియమించికొని కొద్దిదినములకే సంస్థానమునకుఁ గల ఋణమంతయుఁ దీర్చివేసెను. ఇంతియకాక ప్రతిసంవత్సరమును వచ్చు నాదాయమునుగూడఁ బెంచెను. కాని యిట్లధికముగ వచ్చుధనమును రాణిగారు నగలకుఁగాని మఱియేవ్యర్థకార్య ములకుఁగాని వెచ్చింపక రాజ్యమునందలి ప్రజల నాగరికత వృద్ధిచేయుటకును, పన్నులభారముచే నణఁగిపోవుచున్న వ్యవ సాయదారులకును సహాయము చేయుటకును, ఇంక నెన్నియో మంచికార్యములకును వినియోగించిరి. మహారాణిగారు చేయు మహాకార్యములం జూచి ౧౮౭౧వసంవత్సరమున దొర

తనమువారు ఒక గొప్పసభ జరిగించి యందు సువర్ణమయి గారికి "మహారాణి" యనినబిరుదు నొసంగిరి. ౧౮౭౪వ సంవత్సరమున హిందూదేశమునందంతట గొప్పక్షామము కలిగి యన్నము లేక ప్రజలునాశము నొందుచుండినప్పుడుమహారాణిగారు వేలకొలంది కుటుంబములకు నన్నదానము చేసి యనేకులను మృత్యుముఖమునుండి విడిపించిరి. అన్ని విధముల నుత్తమ రాలగు నీమెకుఁ బ్రభుత్వము వారు "మీసంస్థానమునకు మీరు ముందెప్పుడుపఁ బోవువారసుదారునికిఁగూడ మేము 'మహారాజా' యను బిరుదు నొసంగితి"మని తెలియఁజేసిరి.

౧౮౭౮వ సంవత్సరమునందు "మెంబరు ఆఫ్ ఇంపీరియల్ ఆర్డర్ ఆఫ్ ది క్రౌన్ ఆఫ్ ఇండియా" యను బిరుదు రాణిగారి కొసంగఁబడియె. ఆసమయమున దొరతనమువారు కాసింబాజారులోని రాజగృహమునందు రమ్యమయిన గొప్ప సభ చేసి రాజప్రతినిధి గారికి బదులుగా పీకాకుదొరగారు స్వర్ణమయిగారి నప్పుడు సంబోధించి యీప్రకారము వక్కాణించిరి :—

"పరోపకారార్థమై తమరనేకపర్యాయములు గొప్ప ధనరాసులు వెచ్చించిన సంగతి దొరతనమువారు విని తమను గౌరవించుటకై తమకీబిరుదు నిచ్చుచున్నారు...౧౮౭౧వ సంవత్సరమునుండి ౧౮౭౯వ సంవత్సరమువఱకు తమరు ౯,౨౯,౧౦౦ రూపాయిలు జనహితకార్యములకయి వ్యయపఱచితిరి. ఈ ధనము తమయాదాయముయొక్క షష్ఠాంశమునకంటె నధికమయినది. ఇంతియకాక దానము చేయునప్పుడు తమరు చూపెడు వివేచనాశక్తి, దూరదర్శిత్వము మొదలయినవాని

విషయమయి తమరి నెంత కొనియాడినను దక్కువగా. ఈ దేశమునందు దానపరులలో నిష్కామబుద్ధిచే దానము చేయు వారు బహుస్వల్పముగా నున్నారు. కడమ వారందఱును సహాయము చేయవలసిన కార్యముయొక్క యోగ్యతను జూచి ధన మీయక తమకత్యంత కీర్తి కలుగవలెనను నభిలాషచేత ధర్మముఁ జేయుదురు. తమరుమాత్ర మట్లు గాదు. తమరు కుడిచేతఁ జేయు దానము నెడమచేతి కయినను దెలియకుండఁ జేసెదరు..........ఒక్క దాన ధర్మములయందే కాక మీరు సంస్థాన నిర్వాహకత్వమునందును దక్షత చూపించుచునే యున్నారు. అందువలననే మీజమీందారీ కడమవానివలె యప్పులలో మునిఁగి తేలుచుండక దినదినాభివృద్ధిఁ గాంచు చున్నది"

ఇట్లు పీకాకుదొరవారు చెప్పినవానిలో నేదియు నతిశయోక్తి కాదు. ఈమె చచ్చుటకుఁ బూర్వము కొన్ని సంవత్సరములనుండియుఁ దనయాదాయమునుండి ప్రతి సంవత్సరము ఒకలక్షరూపాయిలు లోకహితకార్యములకయి వ్యయపఱుప నిశ్చయించియుండిరి. దేశమునం దెచ్చట నేయాపద సంభవించినను లేక మఱి యేపుణ్యకార్యము చేయవలసి వచ్చినను స్వర్ణమయిగారు తా ముందడుగిడి వెనుకఁదీయక ధనమును వ్యయపఱుచు చుండిరి. ఇట్టి వనితలే కదా తమ సుగుణముల చేత నొక తమదేశపు గరితలకే కాక ప్రపంచమందంతటనున్న స్త్రీవర్గమునకు గౌరవమును గీర్తియును దెచ్చెదరు. ఈసద్గుణరాశి ౧౮౯౭వ సంవత్సరమున పరలోకమున కేఁగెను. ఈమె యనంతరము రాజ్య మీమె యత్తగారి వశమయ్యెను.

వ న ల తా దే వి

బంగాళ దేశమునందలి నదియా జిల్లాలోఁ గృష్ణనగర మను గ్రామమున శశిపాద బనర్జీయను బ్రాహ్మమతావలంబి పోస్టాఫీసులో సూపరింటెండెంటుగా నుండెను. ఈమహనీయుఁ డనేక సంవత్సరములనుండి హిందూవితంతు శరణాలయము నొక దానిని స్థాపించియున్నాఁడు. ఈ యౌదార్యవంతుని బిడ్డ లందఱును సత్కార్యములనే చేయుచున్నారు. వనలతాదేవి యీతనిపుత్రి. ఈమె ౧౮౭౯వ సంవత్సరము డిశంబరు ౨౨వ తేదిని కృష్ణనగరమున జన్మించెను చిన్నతనమునుండియే యీమె మిగుల సద్గుణవతియు, దయాశాంతాదిగుణసహితయు నయి యుండెను. ఈమె బుద్ధిసూక్ష్మతను గని శశిపాద బనర్జీగా రీమెకు బాల్యమునుండియే విద్య నేర్ప మొదలుపెట్టిరి. ఈమె యెనిమిది సంవత్సరముల దయినప్పటినుండియుఁ గవిత్వశక్తి యీమె కలవడియెను. వనలతాదేవికి సేవా, ప్రేమ, వైరాగ్య ములను నిగుణత్రయం బెంతయుఁ బ్రియంబై యుండె. ఆమె నడ వడిలోను, గవిత్వములోను, ఉపదేశమునందును ముఖ్యముగా నీమూఁడు శబ్దములు గానవచ్చుచుండెను. ఈమెకుఁగల మాతృ పితృభక్తియు, పతిప్రేమయు మిగులస్తుత్యములు. పదమూఁడు సంవత్సరముల వయస్సున వనలతాదేవి వరాహనగరమునందలి వితంతు శరణాలయములో 'సుమతీ సమితి' యను నొక స్త్రీ సమాజము నేర్పఱచెను. అంత చిన్నవయస్సుననే యామె తన తోడి బాలికలతో నేర్పఱచిన యీసమాజమునకు మర్యాద

గల యనేకకుటుంబములలోని ప్రౌఢ స్త్రీలును సామాజికు రాండ్రైరి. ఆసమాజముయొక్క యుద్దేశములను గని ప్రవీణు లగు పురుషులును మెచ్చుచుండిరి. ఈసభ నానాఁటికి వృద్ధిఁ బొంది యనేక స్త్రీజనోన్నతకార్యములను జేయఁ గలుగుచు న్నది. వనలతాదేవి బ్రహ్మమతావలంబిని యైనను నామె సద్గుణ సదుద్దేశములవలన నామె యన్నిమతములవారికి నిష్టురాలు గానే యుండెను. ఈమె యాదివారపు పాఠశాలను స్థాపించి ప్రతి భానువారము బాలురకును బాలికలకును, మంచి నీతు లను గఱపుచుండెను. నాఁటిదినమున నామె తానురచియించిన యనేక నీతిపరములగు పద్యములను, హృద్యములగు కీర్తనలను వారికినేర్పి వారిచే మరల వానిఁ జదివించి యప్పుడప్పుడా బాల కులకుఁ దెలియునట్టుల బోధపరములగు నుపన్యాసముల నిచ్చుచు వారి మనసులయందు నీతి జ్ఞానములు పాదుకొను నటులఁ జేయుచుండెను. ఆమె యాబాలకులకు వినోదముగ నుండునటుల గద్యపద్యరూపములగు నాటకములను రచియించి యాపిల్లలచే నానాటకముగ నాడించి యందుమూలమున వారి కిఁ గొంతసద్గుణములను నేర్పుచుండెను. ఆదివారము నాఁడీమె యొద్దికి వచ్చుటకు బడిపిల్లలందఱెంతో సంతోషపడుచుం డిరి.

ఈమె మూఁడు సంవత్సరములనుండియు 'సుమతీ సమా జా'అను మతంబున నంతః పురమనుమాసపత్రి'కను స్త్రీలకొఱ కై ప్రచురపఱచుచుండెను. ఆ మాసపత్రికకు లేఖక, ఉప లేఖక, కార్యదర్శులందఱును స్త్రీలే! ఈపత్రికలోని సంగతు లును స్త్రీలకత్యంతోప యుక్తములుగా నుండును. దీని యంతః

స్వరూపమువలనే బాహ్యస్వరూపమును మిగుల నందముగానుం డును. సాధారణముగా నీ మాసపత్రిక ప్రతి బంగాలీకుటుంబీకులును దెప్పించుచుందురు. వనలతాదేవిచే స్థాపింపఁబడిన ఈ సమాజము వలనను, నీ మాసపత్రికవలనను స్త్రీలు స్వతంత్రముగా నేకార్యమును జేయలేరను కొందఱి యభిప్రాయము భ్రమయేమనియు స్త్రీలు విద్యనుగాంచి బుద్ధివికాసమునుగాంచినచోఁ బురుషుల సహాయ మెంతమాత్రము నక్కఱలేకయే యనేక సత్కార్యములను గ్రంధరచనలను జేయఁగలరనియు నందఱకును దెల్లంబయ్యె! వనలతాదేవి స్త్రీలయున్నతినే సదా గోరుచున్నందునకై యనేక యుపాయములను జేసెను. ఆమె మరణమునకుఁ బూర్వము కొన్నిమాసములనుండి విశేషరోగగ్రస్తగా నుండియు నంతఃపురమునకు వ్యాసములును, పద్యములును వ్రాయుచునేయుండెను. ఆమె మరణసమయమునందును "అంతఃపురము; సుమతీసమితి" యను రెండుశబ్దముల నుచ్చరించి వాని శాశ్వతమును గోరుచుఁ బ్రాణముల విడిచెను.

ఈమెకుంగల గృహకృత్యములయందలి శ్రద్ధయుఁ, బతియందలి యనురాగమును, శిశుపోషణమునందలి నేర్పును మిగుల వర్ణనీయములు. ఈమె సాధారణముగా గృహకృత్యములను దానే నెఱవేర్చుచుండెను. రుగ్ణతలో నుండినప్పుడు సహితమామె యింటికిఁ గావలసిన వస్తువులను దానే తెప్పించుచు, నింట నేమివండవలసినదియుఁ దానే చెప్పుచు నింటియందుండువారి యందఱ సేమము నరయుచుండెను. ఆమె రుగ్ణతలో సహితమింటి కర్చులను వ్రాయుటమానక తలాపున నొక పుస్తకమును, పెన్సలును నుంచికొనుచుండెను.

వనలతాదేవి తనభర్తను సేవలము దైవతుల్యునిగా భా
వించి యతని పనిని నౌకరులచేఁ జేయింపక తానే చేయుచుం
డెను. ఆమె పతిభక్తిని గాంచినవా రందఱు నిజమయిన పతి
భక్తియనిన నిదియేగదాయని మెచ్చుచుండిరి. వ్యాధిలోనుండి
భర్తకుఁ దాను భోజన మిడలేని సమయమునందు సహిత
మామె భర్తకును, కుమారునకును దనయెదుట భోజనము
పెట్టించుచుండెను. ఈమె మరణదినమునం దీమె భర్తకుఁ గొం
చెము దేహమస్వస్థముగా నుండెను. ఈమె మరణమున కర
గంటకు ముందు భర్త వెచ్చని చొక్కా దొడిగికొనకుండుటను
జూచి "మీశరీర మస్వస్థముగానుండినను మీరు వెచ్చనిబట్టలు
తొడిగికొనక యేలయుంటిరి"ని యాయంగీని తెప్పించి యాతని
కిప్పించి తొడిగికొనునట్లు చేసెను. తనమరణవేదన నొకమూల
నుంచి పతికళ్యాణమునే గోరుచున్న కాంతయొక్క పతిభక్తి నెంతఁ
గొనియాడినను దీఱదు. అనేకులను కొమరులకును, కూఁతుల
నుగని వారినిఁ దననేర్పుచేఁ బెంచి పెద్దవారినిఁ జేసి తనకుఁగల
శిశుపాలనము నందలి నిపుణతను వెల్లడింపఁ దనకు సమయము
చాలకున్నను నీమె మిగుల దక్షతతోఁ బెంచి విడిచిపోయిన
మూఁడుసంవత్సరముల బాలుని చర్యలు చూచినచో నామెకుఁ
దెలిసిన మాతృకర్తవ్య మహత్వ మితరమాతలకుఁ దెలియుట
దుస్తరమని యందఱకును దోఁచును. అంత చిన్నశిశువు తనతల్లి
యాజ్ఞప్రకారము వర్తించుచుండెను. ఇంత చిన్నవయసునందే
వాని తల్లి వాని కెన్నో నీతులను గఱపెను. వనలతాదేవికిఁ దన
రుగ్ణత కుదురదని స్పష్టముగాఁ దెలిసినపిదప నొకదినమునం
దెవ్వరును లేనిసమయమునఁ దనచిన్నికొమరునిఁ దనయొద్దికిఁ

బిలిచి "నాయనా! నాశరీరమున రోగము హెచ్చెను. అది యి చటఁ బాగుకాదు. నేనుపరమేశ్వరుని సన్నిధికరిగిన నాబాధ నివారణమగును. తదనంతరము బాగయి వచ్చెదను. నేను పోవునపుడు నీవు ఏడ్వక సంతోషముగా బుద్ధి కలిగియుం డుము." అని చెప్పఁగా నాబాలుఁడౌననియెను! తదనంతర మామె ౧౮౦౦వ సంవత్సరము నవంబరు 3వ తేది రాత్రి స్వర్గ స్థయయ్యెను. ఆమెకొఱకై యామెబంధువు లందఱును విల పించుచుండిరి. అప్పు డాశిశువు తల్లిమాటల యందలి విశ్వా సము వలన నెంతమాత్రము నేడువక గులాబిమొదలగు పూ వులను దెచ్చి తల్లిశవముపై నుంచి "యమ్మా దేవునివద్దికిఁ బొమ్ము బాగయిరమ్ము" అని చెప్పి యామెను గొనిపోయిన పిదప నేడ్చువారినిఁ గని "మీ రేలయేడ్చెదరు? మాయమ్మరోగ మిచట కుదురనందున దేవునికడకరిగెను. అచట బాగయి మ రల రాఁగలదు. ఇట్లని నాతోఁ జెప్పిపోయినది" యని తన ము ద్దుమాటలతోఁ జెప్పెను. ఈవనలతాదేవి మరణము కామె బంధువులేకాక యామెను గనినవారును, నామె సద్గుణముల ను వినినవా రందఱును మిగుల దుఃఖించుచున్నారు. ఈమెకు మరణసమయమున నిరువదియొకటవసంవత్సరము. ఈమె యింత యల్పవయస్సునచే మృతినొందుట దేశముయొక్క దురదృ ష్టమని వేఱ చెప్పవలయును.

గణపాంబ

ఈమె బేతరాజునకు భార్య; గణపతిదేవునకుఁ గూతురు ఈగణపతిదేవుఁడు క్రీ. శ. ౧౨౧౩వ సంవత్సరమునుండి ౧౨౬౨వ సంవత్సరమువఱకును నోరుగంటిరాజ్యముఁ బాలించిన రాజేయైయుండినచోఁ నీగణపాంబరుద్రమదేవికిఁ గూతురైయుండు ను. కానియిందునకుఁ బ్రబలనిదర్శనములేవియుఁగానరాకున్నవి. గణపాంబయుఁదనపతి మరణానంతరమునందాతని యేలుబడిలో నుండిన యాఱువేలగ్రామములనుమిగుల నేర్పుతోఁ బాలించెను. ఆమె మిక్కిలి యుదార్యవతియై యనేకవిధములైన ధర్మకార్యములను జేసెను. ఈమె ధర్మకృత్యములను జరితమును దెలుపు శిలాశాసనమొకటి కృష్ణామండలములోఁ జేరియున్న గుంటూరు తాలుకాలోనున్నది. దానిలోని కొన్ని సంగతుల నిందుఁ బొందుపఱచెదను.

"మిగుల ప్రసిద్ధిఁగాంచిన కాకతీయవంశమునందు అనేక ప్రభువులు రాజ్యము చేసినమీఁదట వైరిభీకరుఁడగు బేతరాజు సింహాసనారూఢుఁడయ్యెను. శివునకుఁ బార్వతివలెను, విష్ణువునకు లక్ష్మివలెను, ఈ బేతరాజునకు గణపాంబ ధర్మపత్ని యయ్యెను. ధర్మకటకపురిని మిక్కిలి యోగ్యముగాఁ బాలించి బేతరాజు కీర్తిశేషుఁడయ్యెను. తదనంతరం బాతనిభార్యయగు గణపాంబ సింహాసన మెక్కెను. ఈమె భర్తయొక్క సుగతి

నభిలషించి యాయనపేరిట ధన్యకటక పురమునం దొక దేవాలయము నిర్మించెను. ఈ యుద్దేశముతోనే యీరాణి బంగారు శిఖరముగల యింకొకగుడిని గట్టించి దానిలో బేటేశ్వరుఁడను లింగమును బ్రతిష్ఠింపఁజేసెను. ఈగుడికి నైంగాదేవి ఫలవంతమగు బీనదీవియను గ్రామము నొసంగెను. ఈమహనీయురాలు ధన్యకటకపురిలో ౧౨గురు బ్రాహ్మణోత్తములకు ౧౨ భూపసతులును ౧౨ గృహములును దాన మొసంగెను. ఈమె తనతండ్రియగు గణపతిదేవుని పేర గణపేశ్వరుని(శివుని) యాలయమొకటి కట్టించెను. ఈగుడికై యీరాణిచింతపాడు గ్రామము నొసంగెను. ఈ రాణిహస్తములు సతతము శివుని నర్చించుటయందే వినియోగించెను. [illegible]ని మాహాత్మ్యమును బ్రకటించు శ్లోకములే యామె కానుకము నిచ్చుచుండెను. ఈ రాణి వేదములయం దధికవిశ్వాసముకలది కావుననే విశాల రాజ్యక్లేశము కలిగియున్నను ఆనందముతో దినములు గడపెను. రెండవపార్వతి యనఁదగిన యీమె మహాత్మ్యము నెవ్వరు తగినట్టుగ వర్ణింపఁగలరు?" ఈ మహనీయురాలిచరితమును గుఱించి యింతకంటె నధిక మేమియుఁ దెలియదు కాన విధిలేక మిగులచింతతో దీనిని ముగించుచున్నదాన.

Vedam and Co., Printers. 13, Oil Monger Street, Madras.